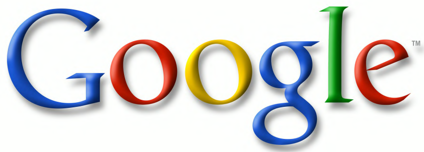

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

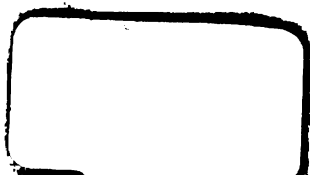
Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at http://books.google.com/

GRÓF
ANDRÁSSY GYULA
BESZÉDEI

KIADTA

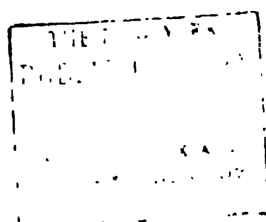
LEDERER BÉLA

ARCZKÉPPEL

MÁSODIK KÖTET: 1869—1871

BUDAPEST
FRANKLIN-TÁRSULAT
MAGYAR IROD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA
1893

Magyarország miniszterelnöke
1867

GRÓF ANDRÁSSY GYULA BESZÉDEI

KIADTA

LEDERER BÉLA

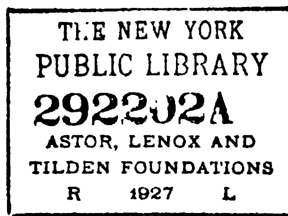
ARCZKÉPPEL

MÁSODIK KÖTET: 1869—1871

BUDAPEST
FRANKLIN-TÁRSULAT
MAGYAR IROD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA
1893

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA

TARTALOM.

1867—1871. (MÁSODIK RÉSZ.)

1867–1871.

MÁSODIK RÉSZ.

1869 JANUÁR 14.

A SÁTORALJA-ÚJHELYI VÁLASZTÓK ELŐTT.

Az országgyűlés feloszlása után (1868 deczember 9.) azonnal megindult a választási mozgalom és csakhamar erős hullámokat vetett. Nagy feladat hárult a húsz évvel azelőtt politikailag emancipált népre, midőn most először nyílt alkalma, hogy alkotmányos viszonyok közt háborítlanul éljen fenségi jogával. Hivatva volt itélni alkotmányának valódi alapja, kifejlődésének egész iránya fölött. Ha az ügyek eddigi passiv szemléletében nem érte be a kivívott sikerekkel, ha károsnak vélte a kiegyezést, puszta szavazatával beláthatatlan időkre megujíthatja a végzetes közjogi harczot.

A választások eme rendkívüli fontosságának meg is felelt az általános érdeklődés; a mi hiányzott, az a politikai komolyság volt.

Az 1865-diki választások nyomott, borongó hangulatát, fojtott reményeit az 1868—69-dik év fordulóján eleinte szüreti vígság váltotta föl, a széles jó kedv kicsapongásaival, eszem-iszommal, olykor fütykösökkel, s izgága kortesek hetvenkedő beszédivel. Megyei restaurátiók az elevenebb fajtából, országos kiadásban. Nem ébred aggodalom ott sem, hol a számító fortély kikandikál. S megered a fogásoknak, itt-ott elmés csínyeknek, gyakorta durva kortesüzelmeknek azóta tán utól nem ért versenye.

Majd belé vegyülnek e mozgalomba a demokrata körök kolomposai, az Asztalosok és Balla Gergelyek utódai, és a szín megváltozik. Csataszerű verekedések kerülnek napi rendre s az izgatások forradalmi jellegűekké válnak. A rendbontás szabadságérzet, az ellenzéki tüntetés hazafiság számba megy; jó, hogy természetes vége van a krisisnek, különben alapjában megrendülne az állam és a társadalom.

Mindez alig volt volna lehetséges, ha az ellenzéki pártok ideje korán elő nem készítik a talajt eszméik befogadására. Már régebb

idő óta gondosan fenntartották az érintkezést a vidékkel, s a Deák-párt közönyös önbizalmával ellentétben, mind jobban fokozódó buzgalommal igyekeztek gyülekezésekkel, capacitálással, olykor meg nem engedett áldozatokkal is egész társadalmi csoportokat és kerületeket meghódítani. Élő szóval meg a napi és heti sajtó útján, melynek legnagyobb része az ő rendelkezésükre állott, serényen terjesztették a jogfeladás, hunyászkodó politika, közösügyes eldorádó, Bécs iránti vak hódolat, fictio, leszavazás féle jelszavakat. Ha a balközép nem alkalmazta is a demagogiának oly olcsó és drastikus szereit, mint a legszélsők tábora, melynek a tulajdonról s az adóról ez időben kifejtett theoriái mind a mai napig megőrizték hírüket s véres emlékezetüket, az ő küzdelmeinek hatása alig volt ártalmatlanabb. Kitűnt, mily helyesen itélte meg a helyzetet Deák, midőn már deczember 10-dikén az országban megindult izgatásokról szólva, a komoly aggodalmakat említé, melyeket a felzaklatott szenvedélyek lelkében keltettek.

A választási harczok czéljait tekintve, a következőket kell kiemelnünk.*

A balközép, érezve, hogy álláspontja nem oly természetes, nem oly könnyen érthető és nem oly világos, mint az egészségesebb elvű többi pártoké, a kebelében támadt viszálykodás előtt és után több ízben körülhatárolta programmját. A koronázás utáni ú. n. juniusi programmot a nagyváradi értekezleten (1868 márcz. 17.) proclamált «bihari pontok» követték, s ezeket a Jókai s Tisza közt folyt újabb polemia után az az 1868 áprilisban kelt pártnyilatkozat, mely egy időben jelent meg a *Hon*, a *Hazánk* s az erdélyi *Magyar Polgár* első hasábján, és melyet a baloldali kör az országgyűlés bezártával (deczember 9-dikén tartott értekezletén) egyhangú határozattal újra kiadott. E manifestum lényegileg következőkép körvonalozta azon czélokat, melyeket a balközép a deákpárti kormány megbuktatása után valósítani akart: Nem kell delegatio, nem kell közös miniszterium; ellenben kell magyar hadsereg, kell pénzügyeink és kereskedelmünk önállása, kell az ország függetlenségének diplomatiai elismerése.**

* A politikai pártok helyzetéről és törekvéseiről ez időtájt több röpirat jelent meg. Figyelemre legméltóbb közülök egy névtelen szerzőnek ily czímű könyve: *A választások előtt.* Pest, Ráth Mórnál, 1868.

** Úgy a *Pesti Napló* és a *Századunk*, mint a *Pester Lloyd* ez időben gyakran hangoztatták, hogy ez a balközép pártnak ötödik programmja. Ugyan e nézetet vallja Toldy István is az *Öt év történeté*nek 103. lapján.

Ez utóbbi óhajok, egészben vagy részben. már teljesültek is. A közös hadsereg mellé tervezett magyar seregre megvolt már a törvény, a honvédség első fölszerelésére hét millió meg is volt szavazva. Kereskedelmi szerződést tárgyalt az országgyűlés, elfogadott az ellenzék is ; további hasonló szerződések, melyek kereskedelmi önállásunkat kellőleg igazolták, a ház asztalán feküdtek. November közepe óta a czímkérdés is általános megelégedésre meg volt oldva.

A programm positiv része tehát jóformán tárgytalanná vált, s így a fősúly a negativ természetű két első jelszóra esett. Ezek elfogadása pedig egyértelmű volt a kiegyezés valódi alapjának elvetésével.

Ez volt tehát a kitűzött czél, mely felé a baloldal «határozottan» haladni akart, mindazonáltal — mintha megvalósíthatatlan terveiről egy időre lemondana — «higgadtan megválasztván működésére az időt s az alkotmányos eszközöket.»*

A kormánypárt programmjának sarkalatos pontját természetesen az 1867 : XII. t. cz. alkotta, mint a melyen a régi törvénytelen állapot annyi hányódás után törvényesre fordult. E párt szemében a nemzet jogos óhajai a közjogi téren már teljesültek s ezért törekvései, az ország elmaradottságának tudatában, kizárólag a belügyi reformokra irányultak. Hivatkozva az ország jövőjére mélyen kiható eddigi eredményekre, e párt optimismussal nézett a választások elé.

Ez önérzetnek és önbizalomnak leghívebb kifejezője az a *Verebes beszéd* volt, melylyel Andrássy Gyula gr. sátoralja-újhelyi választói előtt még a választási mozgalom elején zászlót bontott. A birálat, melyet benne az ellenzéki programm fölött gyakorolt, az egész kiegyezési műnek legfényesebb igazolása lett.**

E számot csak úgy magyarázhatjuk magunknak, hogy ebbe a 67-es bizottság kisebbségének dolgozatán kívül a 15-ös bizottság kisebbségének különvéleményét is beleértették.

* Lásd a *Hon* és a *Hazánk* 1868 ápril 2-diki és deczember 11-diki számaiban közzétett pártnyilatkozatot.

** Questo discorso — így ír e beszédről Ruggero Bonghi, a jeles publicista és államférfiú — in cui brillano le qualità dell' oratore, — una gran chiarezza e praticità di ragioni non scompagnata da molta efficacia di persuasione, da brio di paragoni e a tratto a tratto da impeto di eloquenza, — espone cosi bene e compiutamente la politica dell' Andrassy, ministro ungherese. *Un uomo di stato fortunato. I.* (*Nuova Antologia*, 1890 jul. 16., 241. lap.)

Andrássy Gyula gr. január 14-dikén vonult be Zemplén megye feldiszített székvárosába. Alig hogy a főispán kiséretében harsogó éljenek közt a megyeházába érkezett, egy küldöttség felkérte, hogy a megyeháza nagy termében összegyűlt választók között megjelenjék.

Szűnni nem akaró lelkes éljenzés fogadta, midőn a zöld asztal elé állott, hol őt a megye közönsége — mint egy tudósító megjegyzi — 1848-ban mint főispánt ugyanazon elvekért látta lelkesülni és küzdeni, melyeknek győzelmét most vele közölni készült.

Beszédje, mely pár nappal utóbb külön füzetben is megjelent,* a következő:

Habár némi természetes elégtételt találhatnék annak elősorolásában, a mi történt, mióta önök e kerület képviseletével megtisztelni méltóztattak, mégis ne várják tőlem, hogy én a kivívott eredményeket felsoroljam és fontosságukat kiemeljem. Nekünk a jövőt és a teendők halmazát kell tekintenünk, és ha ezt teszszük, az érzés, mely engem meglep, az, hogy még igen csekély az, a mi történt.

Azt azonban hiszem, nem lesz szerénytelenség részemről, ha most, midőn önöknek működésemről számolni kívánok, szó szerint idézem azt, a mit az ellenzék egyik tisztelt vezére a mult országgyűlés eredményéről választóinak mondott:

«Midőn három évvel ezelőtt először volt szerencsém önök előtt azon kéréssel felszólalni, hogy, ha politikai nézeteimet helyeslik, országgyűlési képviselőjük megválasztásánál bizalmukkal tiszteljenek meg: akkor még az 1848/49-dik esztendei szabadságharcz szerencsétlen kimeneteléből merített hadi-foglalás és állítólagos jogvesztés ürügyére alapított absolut hatalom ólomsúlylyal nehezedett a hazára. Magyarországnak uralkodója igen, de sem alkotmánya, sem törvényes királya, sem törvényhozása nem volt, sőt Magyarország mint ország nem is létezett, mert önkényesen kizsákmányolható egyszerű tartománya volt az egységes osztrák császárságnak; társországaink, Erdély és Horvátország, elszakítva tőlünk, s a fondorkodás legkárhozatosabb eszközeivel felingerelve, ugyanannyi ellenünk irányzott erődei voltak ellenségeinknek; idegen hatalom vetette ki tetszés szerint megállapí-

* Pesten, Ráth Mórnál, két kiadásban, melyek hamar elfogytak.

tott költségvetés alapján az ország polgáraira az adót, a sajtó le volt bilincselve, a törvényhatóságokban, megyékben, városokban idegenek vagy a törvénytelen hatalom szolgái bitorlották az önkormányzati jogot; általános pangás, tétlenség uralkodott a társadalom, ipar és kereskedelem terén.

«Most, három év elteltével, törvényesen koronázott király ül Magyarország királyi székén; Magyarországnak alkotmánya van, felelős miniszteriuma vezeti kormányzatát, országgyűlése alkotja a törvényeket, Magyarország nem tartománya többé az osztrák császárságnak, a kibékült Horvátország, a Magyarországgal egyesült Erdély visszaléptek a magyar birodalom kapcsolatába, az országgyűlés állapítja meg az ország költségvetését és szavazza meg évről-évre az adót, a sajtó a törvény oltalma alatt áll, szabadon választott törvényes tisztviselők és képviselőtestületek igazgatják a törvényhatóságokat, haladás, élénkebb mozgalom tapasztalható az ország számos vidékein, a társulatok, ipar és kereskedés térein.»

Nem én mondom ezt, hanem az ellenzék egyik vezére: Ghyczy Kálmán,* — és ez bizonysága annak, hogy politikai elleneink közül is azok, kik a méltányosságot nem akarják egészen szem elől veszíteni, kénytelenek elismerni, hogy az országgyűlés fontos és örvendetes eredményeket mutathat fel.

De ha elismeri is az ellenzék az eredményeket, vannak politikai ellenfeleink között, kik azt hiszik, hogy el lehetett volna érni ez előnyöket a terhek nélkül, melyeket az ország magára vállalt. Ezeket arra vagyok bátor figyelmeztetni, hogy az efféle számítások az életben többnyire csalnak. Legyen szabad erre nézve egy hasonlattal élnem.

Ha valakitől azt kérdik: ha egy háztetőn tíz veréb ül, és közülök kettőt lelőnek, hány marad ott? — lesznek, kik azt fogják mondani: nyolcz. Pedig ha gyakorlatban megkisértik, azt fogják tapasztalni, hogy egy sem marad, mert a többi — elrepül. *(Élénk tetszés, éljen-kiáltások és taps.)*

Azt tehát, hogy el lehetett volna érni az előnyöket a terhek nélkül, nem fogadhatom el; de más részről távol van tőlem az

* Komáromban, 1868 deczember 27-dikén választói előtt.

eredmények érdemét azok számára követelni, kik az országot jelenleg kormányozzák. Nem az egyének, kik kormányoznak, hanem a rendszer, mely szerint az ország kormányoztatik, teremtette a kedvező helyzetet. *(Éljenzés.)*

Hogyan lehet ezt a jövőre is biztosítani? Azt kell fenntartani, a mi alkotta, — nem az egyéneket értem, hanem az önkormányzatot, úgy a mint most létezik, vagyis a parlamentaris rendszert.

Ez teszi lehetetlenné az összeütközést a fejedelem és a nemzet között, ez ád biztosítékot a nemzetnek, mert az ország sorsát saját kezébe helyezi. *(Úgy van! Helyes!)*

De az úgynevezett parlamentaris kormányzat nincs és nem lehet decretálva semmi törvény által. Nem egyéb az, mint a kormányzatnak oly módja, mely csak ott létezhetik, hol az alkotmányosság a tökély legnagyobb fokát érte el. Ennek pedig első feltétele az alap elismerése, melyen az alkotmány áll. *(Igaz! Igaz!)* A parlamenti kormányzat fenntartása tehát nemcsak a fejedelemtől függ és azoktól, kik bizonyos időben a kormányon vannak, hanem függ az ellenzéktől is. Parlamenti kormányzat csak akkor van biztosítva, ha az ellenzéknek oly programmja van, melyet, ha kormányra jut, keresztül is tud vinni.

Mit akar a mostani ellenzék? Mit akar, azt tudtomra nem tudja senki, és ez kétségtelenül nagy baj egy pártnál, mely a választásoknál egész erélylyel többséget igyekszik szerezni magának. De annyit körülbelül tudunk, hogy mit *nem* akar. Nem akarja a delegatiót, nem akarja a közös miniszteriumot.

A kérdés tehát az: jó és helyes-e magában ezen programm és elfogadható volna-e a jövendő kormányzat alapjául, ha az ellenzék a választásoknál többséget találna nyerni? *(Halljuk!)*

Mindenekelőtt a delegatio nem kell az ellenzéknek. Az ellenzék, midőn a delegatio intézményét el akarja törölni, — habozás nélkül ki merem mondani, — a magyar alkotmányt legerősebb biztosítékától akarja megfosztani. *(Élénk helyeslés. Úgy van!)* A delegatio a legtermészetesebb érintkezési mód ugyanegy fejedelem két állama közt, melyeknek közös érdekeik vannak, de közös törvényhozásuk nem lehet. *(Helyeslés.)*

A delegatio egy nemzetközi bizottság, mely a paritas alap-

ján határoz a közös ügyek és csak is azok felett, és sokkal több biztosítékot ád a nemzetnek, mint a diplomatiai, vagy a miniszteriumok útján való elintézés nyújthatna.

Minthogy törvényeket nem hozhat, nem válhatik parlamentté, hanem megtartja a nemzetközi érintkezés jellegét, mint ezt a gyakorlat már is megmutatta. Én azt oly intézménynek tartom, mely hivatva van a jövendőben más országoknak is például szolgálni. *(Úgy van! Éljen!)* Én részemről elfogadnám bármely más országgal szemben is, melynek velünk közös védelmi és kereskedelmi érdekei vannak vagy lesznek, azon föltétel alatt, hogy egyenlő legyen a teher és a jog. *(Helyeslés.)*

Ha valaki azt mondja, hogy az intézmény föltételei nem előnyösek ránk nézve, annak azt válaszolom: Mi jelenleg 30 perczentet fizetünk a közös költségekhez, és annyi jogunk van, mint azoknak, kik 70 perczentet fizetnek. Ha tehát Magyarország ellenei támadnák meg a delegatio intézményét, ezt megfoghatnám; de ha a magyar ellenzék akarja megszüntetni, akkor vagy azt kell hinnem, hogy nem komolyan akarja azt, vagy nézetem szerint az ellenzék azon színvonalra helyezi magát, a melyen Amerika őslakói voltak, midőn először jutottak érintkezésbe a fehér idegenekkel: maguk hozták cserébe az aranyat, melynek becsét nem ismerték, a tükrökért, melyekben magukat láthatták. *(Derültség. Zajos éljenzés és taps.)*

De ez állapot elmult Amerikában, és el fog múlni nálunk is, ha az ellenzéknek ideje lesz gondolkozni a közös ügyek rendezésének czélirányossága fölött.

Egyébiránt legjellemzőbb erre nézve, hogy a delegatiók intézménye egyaránt népszerűtlen a bécsi centralisták, a fœderalisták és a magyar ellenzék előtt. *(Úgy van!)*

A másik intézmény, melyet az ellenzék meg akar szüntetni, a közös miniszterium.

Maga az ellenzék elismeri, hogy ő Felsége egész monarchiájának csak egy külképviselete lehet. Nem lehet ugyanegy udvarnál egy osztrák és egy magyar követ, mert vagy egyenlő utasításuknak kellene lenni, és akkor *egy* fölösleges, vagy különböző utasításuk volna, és akkor egymást paralysálnák. Svécziának és Norvégiának, hol a dualismus a legvilágosabban van kifejezve,

csak *egy* külképviselete van, és nem is lehet ez másképen, mert alkotmányos fogalmak szerint, — így van ez Angliában is, — a követ nem az országot képviseli, hanem a fejedelmet, kinek hivatása az országot személyesíteni a külföldön. De ha a külképviselet közös, közösnek kell lenni a külügyminiszternek is.

A közös külügyminiszter tehát csak akkor válnék fölöslegessé, ha ő Felsége valamely titkára által intéztetné a külügyeket, és pedig absolut módon. De akkor azután csakugyan el lehetne mondani, hogy a nemzetnek jogai a külügyekre fel vannak adva. *(Úgy van!)*

Kell tehát közös külügyminiszter. Minthogy pedig ez nem felelhet az országgyűléseknek, melyek közül az egyik Pesten, a másik Bécsben székel és melyek összevéve négy házból állanak, centralparlamentet pedig Magyarország nem akar: vagy a felelősségről kell lemondani, vagy szükségesek a közös miniszterium és az országgyűlési bizottságok vagyis delegatiók, melyeknek irányában a külügyminiszter felelősséggel tartozik. *(Viharos tetszés.)*

Az ellenzék programmjának e két pontja tehát határozottan nem jó. Legjobb tulajdona az, hogy lehetetlen. *(Derültség. Úgy van!)*

Az most tehát a kérdés, vajjon ha ennek daczára az ellenzék a választásoknál többséget nyerne, kormányképessé válhatnék-e ezen programm alapján? *(Halljuk!)*

Ő Felsége uralkodása alatt két közjogi különállással biró állam, illetőleg államterület létezik; százados összeütközések és nehézségek után sikerült bizonyos megállapodást létrehozni, mely a két állam egymás iránti viszonylatának kölcsönösen elismert alapjául szolgál, egyszersmind pedig a közös fejedelem állását is biztosítja mindkét rész irányában, kijelölvén az utat, melyen az osztrák császár nem juthat többé ellenkezésbe a magyar királylyal. *(Éljen! Helyes!)*

Vajjon e közös uralkodó elfogadhatna-e kormányzati alapul egy oly programmot, mely mindezt fenyegeti vagy felforgatja, a nélkül hogy biztosítékokat volna képes nyújtani egy újabb egyezség létrehozása iránt?

Kérdem, mit mondana Magyarország, ha a Lajtán túl a

választások útján többséget nyerne egy oly párt, mely osztozván a magyar ellenzék nézetével annyiban, hogy a jelen egyezmény nem jó, annak helyébe egy más rendszernek, például ismét a februári alkotmánynak vagy ahhoz hasonlónak életbeléptetését tűzné ki programmul, ő Felsége pedig osztrák császári minőségében ezen pártból alkotná kormányát? Vajjon nem mondaná-e mindenki ez országban, hogy az osztrák császár ezen tette a magyar király országainak alkotmányát fenyegeti? *(Úgy van!)*

Mi pedig egy irányban áll, az áll a másik irányban is. E nélkül nincs paritas. *(Helyes!)*

A parlamentaris kormány főfeltétele tehát itt, valamint a Lajtán túl, az egyezmény útján elfogadott törvények kölcsönös fenntartása.

A mi ellenzékünk tehát mostani programmja alapján nemcsak hogy nem kormányképes, hanem egészen át kell alakulnia, ha egyáltalában mint ellenzék is hasznos akar lenni. *(Úgy van!)*

Volt idő, midőn nem lehetett nyilt párhuzamot vonni a mult és jelen között, mert a magyar alkotmánynak akkor még sok ellensége volt a Lajtán túl. Most már el van fogadva az alap, a nyilt szó tehát nem árt, sőt szükséges.

A különbség a mult és jelen között az, hogy a mit Magyarország a multban csak a papiroson birt, azt most valósággal és a monarchia másik része által is elismert alapként birja. *(Éljen! Helyes!)*

Magyarország helyzete a kiegyezés előtt hasonlított azon — sajnos — még most is nagyszámú nemes ember helyzetéhez, kiknek ládájában van a királyi donatio pergamentje, mely őket valamely nagy birtok végleges uraivá teszi, de kik a néven s a pergamenten kívül a birtokból mentől kevesebbet birnak. *(Úgy van!)*

Hosszú per után, melynek folytán az erőszak is megkisértetett mindkét részről, most barátságos egyezség útján lépett a nemzet a birtokba, és pedig csupán oly föltételek mellett, melyek a szomszédi jó viszony fenntartására szükségesek; — és most jönnek némelyek és azt mondják: Utasitsd vissza a barátságos egyezséget és folytasd a pert! Ez oly tanács, melyet az

ügyvédek szoktak adni, kiknek foglalatosságuk nincs. *(Viharos tetszés, éljen és taps.)* De hiszem, hogy ezt a nemzet, mely nem pert keresett, hanem birtokát, nem fogja elfogadni. *(Úgy van!)*

Nem sérelmi politikát folytatni, hanem a haladás terén előre menni, ez a mi feladatunk, ha nem akarunk elmaradni végképen minden más nemzet mögött. Haladnunk kell tehát, de nemcsak haladnunk, hanem sebesen és idővesztés nélkül: mert a megállás halál, melytől semmiféle irott jog meg nem ment. *(Helyes! Úgy van!)* Ha kérdezik, mely irányban, válaszom ez: a meglevő alapon, — se jobbra se balra, hanem egyenesen előre. *(Tartós éljen!)*

És ez a különbség köztünk és az ellenzék között, melynek minden árnyalata különböző módozatokkal, de egyaránt az alig megszerzett jogi alap változtatását tűzte ki feladatául.

És mivel támogatja az ellenzék ezen, a haladást lehetetlenné tevő és mindent koczkáztató programmját? Általános, nagy hangú phrasisokkal *(Úgy van!)*, melyek csak azokat vezethetik tévútra, kiknek nincs idejük a dolgok mélyébe hatolni. *(Úgy van!)*

Azt mondják, mi feladtuk az ország függetlenségét.

A kormány Magyarország függetlenségét semmiben sem áldozta föl, és erre soha föl sem is hivatott, de egy dolgot mindig szem előtt tartott, és ez az, hogy ő Felsége a magyar korona országai mellett birhassa többi országait és tartományait is. *(Helyes!)* E nélkül természetesen soha sem jöhetett volna létre azon kölcsönös bizalom, mely már eddig is annyi nagy eredményt teremtett. Hogy a kormány ezt tegye, kivánta a pragmatica sanctióból keletkezett kötelesség, — de ha ez sohasem létezett volna is, kivánta mindenekelőtt Magyarország saját érdeke. *(Úgy van! Éljen!)*

Az ország függetlenségét tehát nem áldozta fel a kormány; de van egy neme a függetlenségnek, mely nem önállóság többé, hanem elszigeteltség s mely elhagyatottságra vezet. *(Hosszas, viharos tetszés.)* E nemét a függetlenségnek soha sem kereste a kormány. *(Helyes! Éljen!)*

Mondják, hogy a közös ügyeket mi találtuk fel és ez által Magyarország beolvasztását készítettük elő.

Magyarországnak mindig voltak közös ügyei az összes monarchiával; a különbség csak az, hogy 1867 előtt mások intézték ezeket nálunk nélkül és ellenünkre, most pedig mi intézzük közösen azokkal, a kiket illet. *(Helyes.)*

Ha valakinek jobban tetszik az előbbi állapot, ez izlés dolga. *(Derültség.)*

A 48-diki alkotmány is elismerte a közös ügyeket, és a rájok való felügyelést az ő Felsége melletti miniszterre bízta — ezek a törvény szavai — de elmulasztá arról gondoskodni, hogy szavának nyomatékot szerezzen. Az ő Felsége melletti minisztert vagy a veto-joggal kellett volna felruháznia, s akkor Lengyelország sorsa áll előttünk, vagy veto nélkül képviselte volna az országunk közös ügyeit, és akkor Magyarországnak legtökéletesebb alárendeltsége lett volna kétségtelenül az eredmény. *(Úgy van!)*

A 48-diki törvény e hiányát pótolta a 67-diki XII. törvényczikk, midőn felállította a delegatiót.

Mondatik továbbá, hogy mi feladtuk a magyar hadsereget. Erre válaszom az, hogy mi nem adhattuk fel a magyar hadsereget már azért sem, mivel nem is létezett. *(Úgy van! Igaz!)* Léteztek gyalog és lovas magyar ezredek, ezek léteznek most is, sőt szaporodtak tüzérségi és más technikai csapatokkal, melyek eddig nem léteztek. *(Éljen!)*

A 67-diki törvényhozás egy közös hadsereget és mellette egy magyar nemzeti honvédséget alakított, és ezt igen helyesen tette. Mert, midőn a két legközelebbi nagy szomszéd állam közül egynek egy millió négyszázezer, a másiknak egy millió kétszázezer főnyi egységes hadserege van, a közös hadsereget két külön sereggé választani annyit tett volna, mint az összes monarchiát és ezzel együtt Magyarországot a legnagyobb veszélynek tenni ki. *(Úgy van!)*

Oly államok, melyek pénz- és véderőre nézve egyenlő erősek vagy erősebbek a szomszéd államoknál, önállólag szervezik hadi erejöket; olyanok, melyeknek véd- vagy pénzerejök gyöngébb, mint a környező államoké, másokkal egyesülnek a czélból, hogy közös véderejök elégséges legyen, és ezt úgy szervezik, a mint a czélnak megfelelően szükséges. Ez történt a legújabb időkben sok, még dynastiára nézve is elkülönzött állam között;

ez történt már rég nálunk is, mert egyik fő oka volt a pragmatica sanctio keletkezésének. *(Igaz! Úgy van!)*

Abból azonban, hogy egy nép egy másikkal közösen szervezi véderejét, nem következik, hogy állami létét feladná; de abból, hogy ámbár aránylag gyöngébb más hatalmas szomszéd államoknál, ezt féltékenységből tenni nem akarja, könnyen következhetik, hogy nemcsak államiságát, de magát az államot is elveszti. *(Igaz!)*

Az ellenzék egy része e kérdésben a nemzetnek oly tanácsot ád, mint a milyet a kigyó adott a paradicsomban. A különálló hadsereget az államiság főfeltételének szereti odaállítani, mondván: «egyetek belőle és mindentudók lesztek.» De én nem tartok ezektől a kecsegtető hangoktól, mert a magyar közvélemény józan felfogása meg tudja választani a valót a valótlantól. *(Éljen!)*

Van még egy vád, melyből az ellenzék egy része zászlót csinált a maga számára, és ez az, hogy a 48 nincs visszaállítva; ezt kell tehát visszaállítani. E vád még üresebb, mint a többi. *(Halljuk!)*

Europa igen sok államában keletkezet t1848-ban új alkotmány. Én nem tudok egyet sem, hol az ma, ha csak fővonásaiban is, léteznék. Magyarország az egyetlen állam, hol a 48-diki alkotmány minden lényeges pontja ismét vissza van állítva. *(Úgy van!)* A mi változott, azt a nemzet változtatta meg azért, mert semmi értékkel nem bírt és mégis összeütközéseket idézett elő. *(Igaz!)*

Azonban egy bizonyos értelemben elfogadom azt, hogy a 48 nincs visszaállítva. *(Halljuk!)*

Igenis, a 48 nincs visszaállítva, mert Erdélyben nem Janku uralg ez időben, hanem uralkodik az alkotmányosan hozott törvény, mely az uniót végkép létesítette. *(Viharos éljen.)*

Nincs visszaállítva a 48, mert Horvátország nem nagy ellenséges tábor többé, hanem Magyarország hű és elégedett társországa. *(Éljen!)*

Nincs visszaállítva a 48, mert Fiumét nem föllázadt horvát csapatok tartják elfoglalva, hanem mert e város Horvát-

ország szabad beleegyezésével a magyar korona külön területének nyilvéníttatott. *(Élénk helyeslés.)*

Nincs visszaállítva a 48, mert a nemzetiségi kérdést, melyet akkor bunkóval és kaszával kezdtek kettévágni, a méltányosság és testvériség alapján a törvény oldotta meg. *(Helyes!)*

Nincs visszaállítva a 48, mert országgyülésünk küldöttsége nem zarándokol a reichstaghoz, hogy onnan elutasíttassék, hanem delegatiók intézik a közös ügyeket közösen elfogadott alapokon. *(Éljen!)*

Nincs visszaállítva a 48, mert a fölállítandó honvédség nem fog többé azon helyzetbe jutni, hogy a közös hadsereg ellen harczoljon, hanem azzal együtt fogja védeni, ha kell, Magyarországot és a monarchiát, netaláni megtámadás ellen. *(Úgy van! Éljen!)*

Nincs visszaállítva a 48, mert a teljhatalmú nádor lehetetlen állása, melynek egy nemeslelkű herczeg áldozatul esett, *(Úgy van!)* megszűnt, és helyette a királyi pár keresi fel évenként azon örömet, melyet boldog népeik szemléletében boldog fejedelmek találnak. *(Viharos éljen!)*

Mindennek ellenkezőjét kivánják-e azok, kik a változatlan 48-at teszik jelszavukká? Én ezt nem hiszem és nem tudom hinni; de nem lehet-e attól tartani, hogy ha az alig nyert jogalap felforgatása tűzetik ki programmul, a 48 csakugyan változatlanul fog visszaállíttatni?

Határozottan és habozás nélkül vissza kell tehát utasítani a nemzetnek azon programmot, mely ily veszélynek tenné ki az országot.

És most engedjék, hogy röviden összevonjam a lefolyt három év történetét és kijelöljem azon érdemet, melyet e részben a kormánynak és annak tagjai közt magamnak is tulajdoníttatni akarnék. *(Halljuk!)*

Magyarország azon jogok visszaállítását kérte, melyek nélkül sem ő, sem a monarchia nem gyarapodhatott volna. A király bölcseségében teljesíté a nemzet kivánságát. *(Éljen!)*

A kormánynak és illetőleg az önök volt képviselőjének, nekem, egyedül az az érdemem, hogy, mint a korona tanácsosa, soha sem mondottam egyebet, mint azt: «Uram, bízzál a ma-

gyar nemzetben. Ha egyszer egyezményre lép, azt meg is tartja. *(Éljen! Éljen!)* A mily szivóssággal követelte ősi jogait, oly szilárdsággal fog ragaszkodni királyához és az egyszer elfogadott és szentesített törvényes alapokhoz.» *(Szűnni nem akaró helyeslés.)*

Én meg vagyok győződve, hogy a nemzet választói e hitet meg fogják erősiteni. *(Úgy van! Tartós, viharos éljen és taps.)**

A *Pesti Napló* tudósítója körülményesen leírja e beszéd hatását,** s elmondja, mint fejezték ki a választók hálájukat Andrássy iránt és mint kérték fel őt a sátoralja-újhelyi kerület további képviseletére.

Utóbb küldöttségek tisztelegtek a miniszterelnöknél, este pedig a várost kivilágították.

«Egy roppant tömegtől kisért, több száz fáklyából álló menet hatalmas zeneszóval közeledett a megyeházához. Andrássy gr., egy küldöttségtől felkéretve, lejött s a kapu alatt fogadta Bartos ügyvéd lelkes beszédét, melyre adott válaszában, megköszönve a benne helyezett bizalmat, a kormány nehéz hivatását egy fáklyához hasonlítá, mely, midőn ég, önmagát emészti. de kell, hogy világítson a sötétben, s melyet nem szabad elejteni még akkor sem, ha a kezet égeti, mely azt tartja.»

A jelöltsége tiszteletére rendezett díszlakomán pedig meghallgatva néhány felköszöntőt, Andrássy gr. újra megköszönte a ragaszkodás és bizalom számtalan jelét, melyekkel e napon választóinál találkozott, s a többi közt ezeket mondá: «Volt idő, midőn Magyarország kormányának nem volt szabad a többség politikájában osztozni, később tehette ezt; most azonban kell, hogy a többség elvei szerint kormányozzon. Nem egyeseké tehát a dicsőség, hanem osztozik benne mindenki e hazában; de mindenkit, ki választ, egyszersmind a felelősség is egyaránt terhel, mert szava döntő befolyást gyakorol a haza sorsára.»

Képviselőjévé márczius 16-dikán választotta meg közfelkiáltással a sátoralja-újhelyi kerület. A mi pedig pártját illeti, az, bár a hatvan

* Gr. Andrássy miként mondta neki tollba e beszédet, felette érdekes módon irta meg Dóczi Lajos, a bécsi *Fremdenblatt* 1890 február 23-diki tárczájában.

** A január 17-diki szám reggeli kiadásában.

és egy néhány szavazat ellenében, mennyit elveszített, — a mennyire április 21-dikére megállapítható, — csak huszonnégy ellenzéki kerületet hódított meg, még mindig oly tekintélyes majoritással rendelkezett, hogy Andrássy nem minden ok nélkül vigasztalhatta a Deák-pártot azzal, hogy terhes embonpointjét elveszítve, teste visszanyerte a jövő nehéz munkára alkalmatosabb normalis arányokat.*

* A kormánypárt többsége az ellenzéki pártok felett még a *Hon* statistikája szerint is hetvennyolczra rúgott, az akkori 29 horvát képviselőt, kik mind jobboldaliak voltak, ide sem számítva.

1869 ÁPRILIS 22.

AZ ORSZÁGGYŰLÉS MEGNYITÁSA TÁRGYÁBAN.

Midőn az újonnan választott képviselők 1869 április 22-dikén először jelentek meg a házban, Pribék Antal korelnök tudatta velök, hol és mikor fogja ő felsége az országgyűlést megnyitni.

Az ellenzék jövő magatartására nézve symptomatikus jelentőségű volt, hogy már az első alkalmat felhasználta, hogy panaszt emeljen az alkotmányon ejtett sérelem miatt. A mult országgyűlés megnyitása és berekesztése ugyan szintén Budán történt, a várpalotában, de mivel az 1848: IV. t. cz. 1. §-a azt rendeli, hogy az országgyűlés Pesten tartassék, Irányi Dániel követelte, hogy itt is nyittassék meg. Attól is tartott, hogy a várpalotán az országgyűlés megnyitása alkalmával (április 24.) nem a nemzeti szín zászló fog lobogni, pedig ha állana is, mondá, a mult országgyűlésen felhozott érv, hogy a fekete-sárga lobogó és a kétfejű sas az uralkodó család jelvénye, nincs az helyén az ország középületén, legkevésbbé akkor, mikor a magyar király a magyar nemzet képviselőit fogadja. Mert ez sérti a magyar ember érzületét, sérti a magyar nemzet képviselőinek méltóságát, s mivel az 1848: XXI. t. cz. szerint minden középületen és közintézeten ünnepélyek alkalmával a nemzeti lobogó és az ország czímere használandó, sérti egyúttal a törvényt is.

Irányi oda concludált, hogy szólíttassék fel a kormány, eszközölje ki ő felségénél, hogy a budai várpalotáról a fekete-sárga zászló levétessék és helyébe a nemzeti szín lobogó tüzessék ki. A fekete-sárga zászló alatt sem ő, sem elvtársai nem hajlandók az ünnepélyben részt venni.

Miután Csanády Sándor is követelte, hogy Magyarország czímere és színei ősi jogaikba visszahelyeztessenek, a miniszterelnök emelt szót.

Andrássy gr. miniszterelnök: (Halljuk! Halljuk!) Midőn a terembe léptem, az előttem szólott egyik képviselő úr előadásának csak egy részét hallottam ugyan, de ha jól fogtam fel, a következő nézeteket méltóztatott kifejteni.

Először nem találja helyesnek azt, hogy az országgyűlés nem Pesten, hanem Budán nyittatik meg. Erre a törvényt méltóztatott felhozni.

Én megvallom, egyáltalában nem osztozhatom nézetében. Én szűkkeblűnek tartom azon nézetet, mely szerint Pest és Buda nem Magyarország egyetemes fővárosának tekintetik. Szőrszálhasogatásnak és nem egyébnek, ha most, midőn érdekünkben van, hogy a kettő együtt európai nagy város legyen, a hatósági különbségeket akarjuk előtérbe tolni és úgy tüntetni fel a dolgot, hogy az országgyűlés nem a fővárosban nyittatik meg, ha a megnyitás Budán történik.

Méltóztatott továbbá azt mondani, hogy ezen eljárás nem felel meg a gyakorlatnak. Megvallom, nem igen búvárkodtam a mult formalitásaiban, hanem annyit tudok, hogy 1848 előtt és után folytonosan az volt a gyakorlat, a mely azon kegyelettel és tisztelettel is, melylyel Magyarországon a korona és a király iránt mindenki viseltetik, a legjobban megegyeztethető, hogy t. i. a király saját palotájában nyitotta meg az országgyűlést.

Minden alkotmányos országnak egyik elve: a formák tekintetében a régi szokáshoz és gyakorlathoz ragaszkodni; nem látom át, miért térnénk most el ettől.

Azt mondotta a t. képviselő úr, hogy a törvény, mely azt rendeli, hogy minden középületen és közintézeten nemzeti zászló legyen, nincs végrehajtva. Méltóztassék széles Magyarországon szétnézni, és azt fogja látni, hogy a kormány nem várta felszólalásukat, hogy a törvénynek teljes érvényt szerezzen; de ugyanakkor kénytelen lesz elismerni, hogy a budai vár nem közintézet, hanem ő Felségének, a királynak palotája *(Nyugtalanság a szélső balon)*, és igen természetes az, hogy a királyi palotán ő Felségének magán czímere és színei használtatnak, épen úgy, mint más saját lakán saját czímerét tűzi ki.

A mi azt illeti, hogy ez az osztrák birodalom czímere volna,

2*

kénytelen vagyok ismét bevallani, hogy a heraldikában sem vagyok igen jártas és általában a czímerek keletkezését nem igen igyekeztem kutatni; annyit azonban minden előkészület nélkül bátran merek mondani, hogy ama lobogó csak mint ő Felsége saját lobogója és saját czímere van kitűzve. (*Ellenmondás a szélső bal oldalon.*)

Úgy hiszem, hogy ama czímer ezelőtt csakugyan a német birodalom czímere volt, s úgy emlékezem, hogy akkor három színe volt: vörös, fekete és arany; egy belőle kimaradt, s a két szín vétetett fel. Most azonban — ismétlem — e czímer, mint ő Felségének, a királyi család fejének magán czímere használtatik; e czímer értelme tehát változott. Megtörtént ez a mi lobogóinknál is. Horvátország lobogója fehér és vörös volt. 1848-ban gyakorlatba vétetett a kék szín, s most mindenki elismeri, hogy ez Horvátország lobogója. Miért? Mert Horvátország annak kivánja tekintetni. Azon lobogó, melyet Buda vára ormain látunk, ő Felségének, a dynastia fejének magán lobogója, és ha feltüzetik, azt jelenti, hogy az uralkodó család feje, ki magyar király és osztrák császár egy személyben, Budán tartózkodik.

Azt hiszem tehát, hogy mindezeket szemügyre véve, a t. ház teljesen meg fog nyugodni abban, hogy a megnyitás az eddigi szokás szerint és az eddigi módon történjék. (*Helyeslés.*)

Az időelőtti vita, melyet az ellenzék provocált, kellemetlenül érintett többeket, egyebek közt Deák Ferenczet is, ki különben a közjogi vitáknak mestere s ép azért kedvelője is volt. Figyelmeztette a házat, hogy még meg nem alakult és így az eddigi gyakorlatot, akár ceremonialéra, akár törvényen alapuló egyéb dolgokra vonatkozik, megváltoztatni nincs joga. Mivel sem a házszabályok, sem törvény nem parancsolják, hogy az országgyűlés megnyitásánál a ház minden tagjának jelen kell lennie, kövesse mindenki meggyőződését és járjon el a szerint.* Hozzá tette, hogy a mi a zászlót illeti, ő ugyan ezt nem az osztrák birodalom, hanem ő felsége lobogójának tekinti, mégis óhajtaná, hogy az országgyűlés megnyitása alkalmával a királyi palotára a magyar lobogó is kitüzessék.

* Hasonlóan nyilatkozott már 1861 április 4-dikén.

Irányi Dániel erre egy lépéssel tovább ment. Feltéve, mondá, hogy a fekete-sárga zászló és a kétfejű sas nem a régi német, illetve az osztrák birodalom, hanem az uralkodóház jelvényei, e jelvények még sincsenek helyükön, mert magán czímert középületen használni nem lehet. Az örökös főispán sem tűzheti ki saját czímerét a megyeházára, lakjék bár folyton benne. Más uralkodóknak is vannak családi czímereik, de Francziaországban, Olaszországban és egyebütt, az ország uralkodói által lakott palotákon egyedül a nemzet színei láthatók. Protestált az ellen is, mintha a háznak megalakulása előtt nem volna joga határozni. Ő egyébiránt határozatot nem is kíván, csak indokolni akarta, miért nem megy Budára.

Andrássy gr. másodszor is felszólalt, s e kisebb jelentőségű alkalommal újra kitűnik lényének ama sajátos vonása, hogy kerülte annak emlegetését, a mit keresztülvinnie sikerült; csak provocálás után említi meg, ekkor is mint természetes dolgot, igénytelen hangon, a mit a nemzet óhajai érdekében már előzőleg elért.

Andrássy gr. így nyilatkozott:

Azok után, miket igen tisztelt barátom Deák Ferencz mondani méltóztatott, csak azt vagyok bátor megjegyezni, hogy az intézkedések már meg is tétettek arra nézve, hogy akkor, midőn az országgyűlés Budán meg fog nyittatni, és így a királyi palota egyszersmind az országgyűlés színhelyévé is lesz, ott a magyar és horvát zászló kitüzessék. *(Élénk helyeslés.)* E tekintetben tehát Irányi képviselő úr felszólalására egyáltalában nem volt szükség.

Egyúttal kénytelen vagyok a t. képviselő úr állításainak egy részét helyreigazítani, a fölötti sajnálkozásom kifejezése mellett, hogy a külföldről nem méltóztatott biztosabb adatokat szerezni.

Azt méltóztatott mondani: így van ez Francziaországban, így van Olaszországban. A mi Olaszországot illeti, ott egyáltalában nincs így, hanem egészen ellenkezőleg, t. i. nem Olaszország három színe, hanem a Savoya-ház színei azok, melyek nemcsak a tiszti jelvényeknél, de mindenütt és minden alkalommal használtatnak.

A mi pedig azt illeti, hogy habár az uralkodóháznak bizonyos czímere van, annak — mire nézve még a megyeházat is például méltóztatott felhozni — ott, hol az ország lobogójáról

van szó, helye nincs, erre azt jegyzem meg, hogy Magyarországban az Anjou-korban és Mátyás idejében, Francziaországban az előbbi korban * mindig a családi czímer használtatott az ország jelvényéül is.

A ház nem lévén megalakulva, határozatot nem hozhatott.

Az országgyűlést ő felsége április 24-dikén déli 12 órakor nyitotta meg budai várlakának tróntermében, hova az országgyűlés mindkét házának tagjai nagy számmal gyűltek össze. A királyi palota Gellérthegy felőli ormán a magyar, közepén a királyi családi, s észak felől a horvát nemzeti zászló lobogott.

* Ertsd: a Bourbonok idején.

1869 MÁJUS 5. ÉS 8.

A FIUMEI KÉRDÉSRŐL.

Az októberi diplomára következett hónapok rövid fegyverszünetét nem tekintve, Magyar- és Horvátország viszonya soha még úgy nem volt megzavarva, mint 1848-tól 1867-ig.

Az 1867-dik évben, a históriai jog győzelmének sérájában, a helyzetnek e tekintetben is meg kellett változnia.

Az önrendelkezési jogát visszaszerzett Magyarország a horvát testvér nemzettel kölcsönös egyetértésben kívánta megállapítani az egyesülés föltételeit. Irtózva az erőszaknak gondolatától is, el volt tökélve barátságos alkudozással megoldani a csomót, nem bocsátkozva még recriminatiókba sem.

E békülékeny szellem hatása alatt képviselőházunk már 1867 április havában elfogadta Deák Ferencz határozati javaslatát, hogy a megszakadt tanácskozások Horvátországgal megújíttassanak.

Ez évben azonban a magyar előzékenység még nem termette meg gyümölcsét.

Az 1867 május havi rövid, de zajongó horvát országgyűlést, melyről már volt alkalmunk futólag megemlékezni, separatistikus tendentiái és intransigens magatartása miatt a kormány még a koronázás előtt kenytelen volt feloszlatni.* Az 1868 január 9-dikére egybegyűlt újabb zágrábi országgyűlés azonban, miután benne az unioellenes pártot a kudarczok egész sorozata érte, márczius havában küldöttséget választott, hogy az anyaország regnicolaris deputatiójával értekezzék ama «tiszta lap» kitöltése felől, melyet Somssich Pál még az osztrák centralisatióval vívott küzdelmek idején Horvátországnak felajánlott.

* I. köt., 224., 257. és 260. lap.

E tiszta lapra Magyarországnak sok financialis és politikai áldozata lőn felírva, míg a horvát-szlavon tartományok kielégültek s az egyezségi javaslat 1868 julius végén megállapíttatott. Fiume azonban, mint köztudomású, nem került e lapra. A küldöttségek ugyanis, hogy a többi pontok sikerét koczkára ne tegyék, a fiumei kérdést függőben hagyták. Ha nem így tesznek, a horvát kiegyezés tán létre sem jön. Mert tényleg mi sem complicálta annyira a Horvátországgal való kiegyezésnek amúgy is számos nehézségét, mint a földrajzi fekvésénél fogva mindkét félre oly nagyfontosságú Fiume. Magyarország mellett szólt a kétségtelen jog, mellette szólt továbbá a hagyomány s mire nem is gondolt, végső esetben az erő; Horvátország mellett a tényleges birtoklás, mely az absolut uralomnak önhatalmú intézkedésén, első sorban az 1850 április 7-dikén kelt patensen alapult.

Világos, hogy a jogfolytonosságnak hovatovább itt is győznie kellett. De hogy ez harcz nélkül történjék, a magyar kormánynak azon kellett lennie, hogy lehetőleg kiengesztelt Horvátországgal álljon szemben. A lármás illyr párt által aláaknázott Horvátország azonban el volt keseredve, még pedig jó részt Fiume viselkedése és a magyar kormánynak Fiuméval kapcsolatos intézkedései miatt. Törvénytelen eljárásnak hirdette, hogy a magyar kormány Fiumét 1867 márczius 25-dikén kir. meghivó levéllel a horvát országgyűlés mellőzésével a koronázó magyar országgyűlésen való részvételre felszólította.* A háromegy királyság autonomiájába és területi integritásába ütköző törvényszegésnek qualificálta Cseh Ede kir. biztos kiküldetését s fellépését a horvát hatóságok erőszakossága által provocált februári zavarok megvizsgálásában, melyben — nem egészen alaptalanul — Fiume tényleges bekeblezésének kezdetét látta. Elkeseredésében mintha különben tántoríthatatlannak ismert loyalitásában is megingott volna a horvát országgyűlés, mert hiszen kijelentette, hogy a koronázásra nem küld addig deputatiót, míg Cseh Fiuméból el nem távolíttatik.

Hogy ez ingerült hangulat már eleinte mindent el ne rontson, a magyar kormány a Horvátországgal újra megkezdett alkudozásokban folyton azon volt, hogy ez alkudozások keretéből a kényes és izgató jelszókra oly nagyon alkalmas territorialis viták mindaddig kiküszöböltessenek, míg a többi politikai és a financialis kérdések meg nem oldatnak.

* I. köt., 223. és 224. lap.

Andrássy, ki az 1866 márczius 24-dikén választott regnicolaris deputatiónak maga is tagja volt, a tapasztalatokon okulva, már régebb idő óta, de főleg a horvát országgyűlés mozgalmas májusi napjaiban azon fáradozott, hogy a horvátok mentül kevésbbé bolygassák a fiumei ügyet. Így 1867 május 10-dikén chiffre-sürgönyben arra buzdítja zágrábi bizalmi férfiát, Erdődy Sándor grófot, «hogy a Fiuméra vonatkozó territorialis kérdés maradjon függőben, míg a koronázásra küldendő deputatio ügye végleg el nem dől.» Ez óhaját a következő napokon több ízben nyomatékosan ismétli és megokolja. Május 14-dikén pedig Bedekovich útján felszólíttatja az unio összes barátjait, hogy a parlamenti vitákban «a fősúlyt a magyar országgyűlés határozatának szabadelvűségére helyezzék, mely tökéletesen megfelel az 1861: XLII. horvát t.-czikknek, továbbá a kiegyezés szükségére, ne pedig Fiume birtokára, mely maradjon függőben és melyet mentül kevésbbé kellene érinteni.»*

E taktikához Andrássy törhetetlenül ragaszkodott, míg czélját

* E németnyelvű sürgöny szószerinti tartalma a következő: «A bánt tegnap sürgönyileg értesítettem. Az immunitási törvénybe beleegyeztünk. A tanácskozások tehát folytatandók. A czél, melyet kitűzök, az, hogy a discussio okvetetlenül megtörténjék, mert csak ez bizonyíthatja, hogy Horvátországnak van olyan pártja, mely az uniót kívánja. Vita és szavazás tehát múlhatatlanul szükséges. A kormány elvárja az unio barátjaitól, hogy a fősúlyt a magyar országgyűlés határozatának szabadelvűségére fogják helyezni, mely tökéletesen megfelel az 1861 : XLII. horvát t.-czikknek, továbbá a kiegyezés szükségére, nem pedig Fiume birtokára, mely maradjon függőben, és melyet mentül kevésbbé kellene érinteni. A fődolog, hogy a szavazás kiderítse, hogy két jóformán egyenlően erős párt áll egymással szemben s hogy ezek egyike őszintén óhajtja a Magyarországgal való kiegyezést. De ha a vita folyamán e két párt nem különül el egymástól határozottabban, mint a hogyan ez előterjesztéseikben nyilatkozik, sem Magyarországon, sem egyebütt nem akadna ember, ki elhinné, hogy unio-párt is van a világon. A kormány, még legfelsőbb köreiben is, szilárdan el van tökélve, hogy ez irányhoz következetesen hű marad. De ha Horvátországban nincsen párt, mely őt támogatni merné, az üdvös eredmény beláthatatlan. A mint azt tegnap Erdődynek indokaimmal együtt megsürgönyöztem, az unio-párt ne törekedjék majoritásra; maradjon minoritásban, de lehetőleg csak két-három szavazattal.» (E különösnek tetsző tanácsnak az a magyarázata, hogy épen a fiumei kérdésben tett javaslata miatt Andrássy az unio-párt dolgozatát ép oly kevéssé fogadhatta el, mint a nemzeti pártét.)

el nem érte, vagyis míg a Magyarország és Horvátország között fennforgó közjogi kérdés kiegyenlítése ügyében kiküldött két országos bizottság 1868 julius 24-dikén, mint mondottuk, közös munkálatban meg nem egyezett, s ebben Fiume városára és kerületére nézve ki nem mondotta, hogy e kérdés megoldása «minden egyezkedési javaslat mellőzésével közvetlenül az illető törvényhozásoknak tartassék fenn.»

A két országgyűlés ez egyezség megkötésekor Fiuméval szemben következőkép viselkedett.

A magyar képviselőház, midőn a horvátokkal kötött egyezségi javaslatot 1868 szeptember 28-dikán helybenhagyta s így a maga részéről eleget tett a kormány azon kívánságának, hogy a Horvátországgal folyamatban levő közjogi tárgyalások befejezése, illetve a megállapítandó új közjogi rendezkedés elfogadása előtt Fiume városának és kerületének végleges visszakebelezése függőben tartassék, úgy vélekedett, hogy a kormány most már Fiumét haladék nélkül közvetlenül vissza fogja csatolhatni Magyarországhoz. Ebben a reményében, Várady Gábornak egyhangúlag elfogadott javaslatára, azonnal határozatilag utasítá a kormányt, hogy Fiuménak és kerületének közvetlenül Magyarországhoz leendő tettleges visszacsatolását, melyet az ország annyiszor szorgalmazott, ő felségénél haladék nélkül eszközölje.

Fiuméról azonban a horvát-szlavon országgyűlés sem akart lemondani. A mint 1868 szeptember 24-dikén négy szavazat híjján valamennyi tagja elfogadta a regnicolaris deputatiók munkálatát, külön feliratban azonnal ő felségéhez folyamodott s ebben a fiumei kérdést a maga részéről királyi eldöntés alá terjesztette.

Andrássy, ki az alkotmányos formák mellőzésétől, s az erőszakos eljárásnak még csak gondolatától is idegenkedett, most elérkezettnek látta az időt, hogy a czélhoz újabb lépéssel közelítsen. Azt tervelte, hogy a fiumei ügy elintézése végett újabb országos bizottságokat hív egybe, s hogy ez alkudozásokba az alkotmányosság és méltányosság követelményei szerint Fiumét is bele vonja. Fiume feltétlenül magyar érzelmű s a legközvetlenebbül érdekelt lévén, az ő segélyével Andrássy simábban vélte elérhetni Magyarország jogos követeléseinek teljesülését. Úgy hihette, hogy az anyaország küldöttsége közvetítő s könnyű szerrel arbiter leend.

Ő felsége, kit tervének megnyert, a horvát küldöttségnek, mely a szeptember 26-diki feliratot átnyujtotta, azt válaszolta, hogy a döntést fenntartja magának az esetre, ha egy újabban kiküldendő

magyar-horvát küldöttség sem tudna egyezségre jutni, mely küldöttségbe ezúttal Fiume képviselete is bevonandó.

Hasonló czélzattal november 9-dikén a magyar országgyűléshez is intézett ő felsége egy királyi leiratot. Ebben a leiratban kifejezte óhaját, hogy a Horvátországgal kötött s immár mindkét országgyűléstől elfogadott egyezmény királyi szentesítés alá terjesztessék s a szentesítés után azonnal életbe is lépjen; a fiumei kérdésre nézve pedig következőleg nyilatkozott:

«Miután oly annnyira szivünkön fekszik ezen egyetlen nehézségnek is az összes érdeklettek megnyugtatásával leendő teljes elhárítása: ennélfogva kiváló fejedelmi tisztünkhöz tartozónak számítjuk, újabban is megkisérleni az illetők közt a barátságos egyezkedést. Ugyanazért jelen kir. előterjesztvényünkkel mind Magyarországnak, mind Horvát-, Dalmát-, Szlavonországoknak országgyűléseit ezennel felszólítjuk, hogy szem előtt tartva azon előnyöket, melyeknek egy ily barátságos egyezség létrejöttéből az összes érdeklettekre nézve származniok kell, tekintve továbbá azt, hogy dicső emlékű elődünk Mária Terézia által kiadott diploma, melyre az 1807: IV. t. cz. alapítva van, világosan azt mondja, «hogy Fiume kereskedői város, kerületével együtt, továbbá is úgy tekintessék, mint Magyarország szent koronájához kapcsolt külön test és mindenekben így kezeltessék,» mellőzvén a történelmi vitatásokat, s az azokra alapított következtetéseket: egyesüljenek azon alapeszmében, melyet mindegyik fél kétkedés nélkül igaznak elismer, hogy t. i. Fiume városa, kikötője és kerülete a magyar koronához csatolt külön testet képez és egyezzenek abba, miszerint Fiume közreműködése mellett, barátságos úton közöttük mindaz megállapíttassék, mit az illetők méltányos kívánalmai és a magyar szent korona összes országainak közös érdekei követelnek.

«Ezen kir. előterjesztvényünk elfogadását annál biztosabban reméljük, minthogy azon egyezségben, melyet már mindkét törvényhozási testület elfogadott, világosan ki van mondva, hogy a hadügyi, pénzügyi, tengerészeti és kereskedelmi ügyek, mint a magyar szent korona országait közösen érdeklők, törvényhozási tekintetben a közös országgyűlésen intéztessenek el, a végrehajtást illetőleg pedig a közös magyar-horvát miniszterium alá tartozzanak. Ugyanez áll Fiuméra nézve is, és így azon nézetkülönbség, mely Fiumét illetőleg Magyarország és Horvátország közt jelenleg létezik, csak azon tárgyakra vonatkozhatik, melyekre nézve a többször említett egyezmény szerint

Horvátországnak is külön autonomiája, külön törvényhozása és kormányzata van.

«Minthogy pedig ezen tárgyak állandóan legbiztosabban az illető felek között barátságos egyezkedés által állapíthatók meg, ennélfogva felszólítjuk ezennel mind Magyarország, mind Horvátország országgyűléseit, válaszszon mindegyik saját kebeléből egy országos küldöttséget, és fel fogjuk szólítani Fiume városát is, hogy saját küldöttségével ezen barátságos egyezség iránti tárgyalásokban részt vegyen: hogy ekként kölcsönös egyetértéssel oly módozat találtassék, mely által a teljes kiegyenlítésnek ezen utolsó akadálya is elhárítható leend. Addig is pedig, míg ez sikeresen bevégeztetnék, a Magyar-, Horvát- és Szlavonországok közt létrejött egyezmény életbe léptethetik.»

E kir. leirat november 11-dikén vétetvén tárgyalás alá, a benne foglalt előterjesztések azon kijelentéssel fogadtattak el, hogy ezen elfogadás Magyarország Fiuméhoz való jogának nem præjudicálhat, s ennek következtében a kormány utasíttatott, hogy a horvátokkal kötött egyezmény legf. szentesítését kieszközölvén, annak törvénybe iktatása iránt javaslatot terjeszszen a ház elé. Erre aztán Deák Ferencz indítványára négy tagú országos küldöttség választatott a Fiume ügyében még fennforgó közjogi kérdés kiegyenlítésére.*

E regnicolaris deputatiók azonban még el sem kezdhették tárgyalásaikat, midőn a magyar országgyűlés pár héttel utóbb 1868 deczember havában utolsó ülésszakát is befejezte. Ezért szólalt fel az újonnan egybeült országgyűlés első ülései egyikén, május 5-dikén, a miniszterelnök, javaslatot tévén ez ügyben.

Tisztelt ház, Méltóztassék megengedni, hogy, bár az általam felhozandó tárgy nincs napirenden, a dolognak sürgős voltánál

* Hat nappal utóbb, vagyis 1868 november 17-dikén nyert királyi szentesítést a «Magyarország s Horvát-, Szlavon- és Dalmátországok közt fennforgott közjogi kérdések kiegyenlítése iránt létrejött egyezmény», az 1868: XXX. t. cz., melynek 66. §-a megegyezik a kir. leirat kivánságával, kimondván, hogy a fiumei város, kikötő és kerület a magyar koronához csatolt külön testet képez, s úgy intézkedvén, hogy ennek külön autonomiájára s erre vonatkozó törvényhozási és kormányzati viszonyaira nézve küldöttségi tárgyalások útján, közös egyetértéssel megállapodás eszközlendő Magyarország országgyűlése, Horvát-, Szlavon- és Dalmátországok országgyűlése és Fiume városa közt.

fogva a t. ház magas figyelmét egy tárgyra felhívjam. *(Halljuk!)* Méltóztatik a t. ház emlékezni, hogy a Magyar- és Horvátország közt kötött egyezmény alkalmával törvényileg kimondatott, hogy Fiume városa és kerülete a magyar szent korona különálló területét képezi, de ezen elvnek keresztülvitele, Fiume városa és kerülete kormányzati és autonom viszonyainak meghatározása küldöttségekre bizatott, és pedig három küldöttségre, melyeknek egyike a magyar, másika a horvát országgyűlés, harmadika pedig Fiume városa által volt választandó. A küldöttségek meg is választattak mind a három részről; azonban a magyar országgyűlésnek azon időszaka, mely alatt az előbbi küldöttség megválasztatott, megszünvén, most azon kérdést vagyok bátor a tisztelt ház elé terjeszteni, szándékozik-e az előbbi küldöttségnek tagjait helybenhagyni, vagy pedig egészen új választást elrendelni? Az előbbeni küldöttség, a mint emlékezni méltóztatnak, országos küldöttség volt, és az alsóház részéről három tagból állt, t. i. Deák Ferencz, Csengery Antal és Horváth Lajos képviselőkből, a felsőház részéről gr. Majláth Antal volt tagja. Ugyanennyi tag választatott a horvát országgyűlés és Fiume városa részéről is. Most tehát azon kérdést vagyok bátor a t. ház elé terjeszteni: minthogy két tagja ezen küldöttségnek jelenleg nem képviselő, méltóztassék a t. ház tetszése szerint a felől intézkedni, kivánatos-e újabb választás, vagy pedig a multkori választás tartassék fenn? Én véleményt e tekintetben nem mondhatok, hanem kérdést vagyok bátor a t. ház elé terjeszteni. Méltóztassék e felől határozni. *(Helyeslés a jobb oldalon. Felkiáltások a bal oldalon: Napirendre!)*

A miniszteri előterjesztés napirendre tüzetvén, a ház május 7-dikén a bizottság teljes megújítását határozta el, s a maga részéről Deák Ferenczet, Horváth Mihályt és Éber Nándort választotta a deputatio tagjaivá.

Midőn május 8-dikán a képviselőház elnöke a választás eredményét kihirdette, Vukovics Sebő, Fiume szülöttje, ki már a mult országgyűlésen aggodalmát fejezte ki, hogy ezen ügy ad græcas calendas halasztatik, azon anomalia ellen szólalt fel, hogy a ház újabb bizottságot választ, a nélkül hogy tudná, mi akadályozta az előbbit

működésében, s a nélkül hogy ennek jelentését vette volna. Reményét nyilvánítá, hogy e mulasztás nem fog ismétlődni s hogy a kormány a küldöttséget mielőbb összehívja. Sürgette továbbá, hogy a regnicolaris deputatio munkálatát mihamarább befejezze. Követelik ezt nemcsak a nagy országos érdekek, hanem a Magyarországhoz híven ragaszkodó fiumei lakosság legfontosabb specialis érdekei is, mivel a bizonytalan állapot miatt Fiume kereskedelmi tekintetben sok kárt szenved.

Gr. Andrássy Gyula:

Tisztelt ház, Ha jól fogtam föl t. barátom észrevételeit, azok kettőre vonatkoznak. Először nélkülözi t. barátom az előbbi küldöttség jelentését. Az előbbi küldöttség jelentést nem tehetett azon egyszerű oknál fogva, mert nem is működött. Nem működött pedig azért, mert, mint méltóztatnak tudni, az országgyűlés vége felé választatott meg. Működéséhez továbbá szükséges lett volna mindhárom küldöttség jelenléte; időközben azonban a horvát köldöttség két tagja kineveztetvén, egyik a minisztérium tagjává, másik kormányhivatalra, új választás vált szükségessé, s a horvát országgyűlés nem lévén együtt, be kellett várni az időt, míg új választás eszközöltethetik. Ezenkívül, méltóztatnak tudni, hogy azon rövid idő, mely a két országgyűlést egymástól elválasztotta, felette sok munkát hagyott a kormányra; ezenkívül szükséges volt a kérdés megfejtésére megkivántató adatok összegyűjtése, hogy midőn összeülnek a küldöttségek, melyek többé nem működhetnek úgy, mint eddig, t. i. függetlenül, a parlamentaris kormány a maga nézetét e tárgyra vonatkozólag előadhassa. Most már a kormány e kérdésben teljesen tájékozva és a szükséges adatoknak birtokában van. A mi tehát az igen t. képviselő úr előadása első részét illeti: a küldöttség azért nem tehetett jelentést, mert nem működhetett, nem működhetett pedig az imént előadott okoknál fogva.

A mi a t. képviselő úr előadása második részét illeti: meg vagyok győződve arról, hogy a t. képviselő úr, ki magát Fiumét ismeri, kiváló érdeklődéssel viseltetik Fiume sorsa és jövendője iránt; mindazáltal biztosíthatom arról, hogy nagyobb érdeklődéssel, mint a kormány, e kérdés iránt senki, s így a t. képvi-

selő úr sem viseltethetik. *(Élénk helyeslés.)* Ha tehát az ügy sürgőssége tekintetéből azon kérést voltam bátor a ház elé terjeszteni, hogy a küldöttséget mentül előbb válaszsza meg, ezt bizonyára nem azért tettem, hogy a küldöttség ne működjék, hanem hogy mentül előbb megkezdje munkálódását és mentül előbb bevégezze teendőjét. *(Tetszés.)*

1869 MÁJUS 21.

A MAGYAR TESTŐRSÉG ÜGYÉBEN.

(VÁLASZ IRÁNYI DÁNIEL INTERPELLATIÓJÁRA.)

Az 1869 május 8-diki ülésen Irányi Dániel a következő interpellatiót intézte a honvédelmi miniszterhez:

«Kevéssel a miniszterium kinevezése után jelent meg egy királyi rendelet, mely a királyi testőrséget újjá szervezni parancsolta. Ezen királyi rendeletben az állott, hogy a királyi testőrség ismét csak, mint annak előtte, nemesekből alakíttassék; én tehát, miután azóta azt látom, hogy ezen királyi rendelet, legalább részben, végrehajtatott: azt a kérdést vagyok bátor intézni a honvédelmi miniszter úrhoz, vajjon a végrehajtás a királyi rendelet értelmében történik-e, azaz vajjon csakugyan csupán nemesekből alakíttatik-e a testőrség? Másodszor azt kérdem a honvédelmi miniszter úrtól, vajjon a megyéknek azon régi, s ha jól tudom, törvényes joga tiszteletben tartatik-e, miszerint a királyi testőrségbe a megyék ajánlhassanak tagokat?»

E két kérdésre *Andrássy Gyula gr.* május 21-dikén így válaszolt:

Tisztelt ház, *(Halljuk!)* Pécs város t. képviselője a napokban egy interpellatiót intézett hozzám a magyar királyi testőrség ujjászervezése tárgyában.

A t. képviselő úr azon téves föltevésből méltóztatott kiindulni, hogy az a hajdani föltétel, mely szerint a testőrségbe csupán csak nemesek léphettek, mai nap is fönnáll, s ennek következtében a két következő kérdést méltóztatott hozzám intézni: először, vajjon az új szervezés e rendelet értelmében hajtatik-e végre? s másodszor, vajjon a megyéknek azelőtt gyakorolt ajánlási joga fenntartatott-e vagy nem?

Erre nézve bátor vagyok válaszolni, hogy a boldog emlékezetü Mária Terézia királynő által meghatározott szabályokban két módosítás történt ő Felségének mult évi novemberben kiadott rendelete következtében.* Az első módosítás azon szabályt illeti, mely szerint a testőrség tagjai eddig csupán nemes születésüek lehettek; a második módosítás pedig azon szabályra vonatkozik, mely szerint eddig ifjú emberek küldettek a testőrségbe, hogy ott első katonai kimüveltetést kapjanak, mely határozmány szintén módosíttatott.

A mi az első változtatást illeti, azt gondolom, felesleges azt tovább indokolnom, minthogy a nemesség feltétele a törvényhozás által követett elvekkel s a korszellemmel nem volt megegyeztethető. Elég talán fölemlítenem, hogy ő Felsége rendelete következtében e föltétel egyszerüen érvénytelennek nyilváníttatott. *(Helyeslés.)* Ennek következtében a testőrség czíme is megváltozott, a mennyiben most nem «Magyar nemes gárda», hanem «Magyar királyi testőrség» a neve. *(Helyeslés.)*

A mi a másik módosítást illeti, az szükséges volt azért, mert egyáltalában nem mutatkozott czélirányosnak, hogy fiatal emberek egyszersmind udvari szolgálatokat is tegyenek, s első katonai tanulmányaikat is végezzék. E két czélt megegyeztetni alig lehetett. Ennek következtében ezen pont úgy módosíttatott, hogy ezentúl a magyar királyi testőrségbe való fölvételért folyamodhatnak azok, kik a magyar korona országainak fiai, békében vagy háborúban maguknak a katonai szolgálatban érdemeket szereztek. Ezek is két kategoria szerint vétetnek föl: olyanok t. i., kik a testőrségi állomást mint nyugodalmas állást egyszer mindenkorra kivánják elfoglalni, s olyanok, kik csak rövidebb időre kivánnak belépni, és ezen idő alatt magukat a katonai magasabb tudományokban óhajtják kiképezni; miről egyszersmind gondoskodva is lett.

Ezek azon módosítások, melyek a testőrségre nézve tétettek. *(Helyeslés.)*

Hozzá kell tennem, hogy az alap, melyből ezen intézet

* A magyar királyi testőrség visszaállításáról intézkedő és Andrássyhoz intézett legf. kézirat kelte: 1867 április 21.

eddig fenntartatott, sohasem volt elégséges, még az akkori pénzviszonyok közt sem; és így az ország, illetőleg a megyék azt mindig bizonyos összeggel pótolták. Erdély, úgy tudom, 10,000, Magyarország 100,000, Horvátország pedig körülbelül 4000 forinttal járultak évenként a testőrség költségeinek pótlásához.* Minthogy pedig ezen összeg a budgetbe nincs felvéve, mindezen összegek most ő Felsége rendeletéből, saját udvartartási költségeiből fedeztetnek.

Mindezekből tehát méltóztatik a tisztelt képviselő úr átlátni, mi a dolog jelen állása. Röviden ez: hogy először mindenki lehet a testőrség tagja, nemes vagy nem nemes; másodszor, hogy a megyéknek eddig gyakorolt joga, mely szerint ifjú embereket az első katonai képzettség megszerzésére a testőrséghez ajánlhattak, nem gyakorolható többé. Ez az, mit bátor vagyok a képviselő úr interpellatiójára válaszul adni. *(Általános helyeslés.)*

Irányi Dániel örömmel értesült arról, hogy nem csupán nemesek vétetnek fel a királyi testőrségbe. Arra nézve, hogy a testőrség fenntartására szolgáló országos alap mennyiben nem elegendő e czélra, illetőleg hogy mi történt ezen alappal, a budget alkalmával fog felvilágosítást kérni, mert úgy tudja, hogy eddig volt valami alap ezen czélra.

Andrássy Gyula gr. miniszterelnök: Az az alap most is megvan.

Irányi Dániel: ..... de nem tudom, hova lett és mire fordíttatott.

Andrássy Gyula gr. miniszterelnök: Megvan most is.

Irányi Dániel: Erre nézve fenntartom magamnak, hogy a budget alkalmával megtehessem észrevételeimet.

Andrássy Gyula gr. miniszterelnök: Az előttem szólott képviselő úr szavaira bátor vagyok megjegyezni, hogy a tisztelt képviselő úr nem volt itt akkor, midőn ugyanezen tárgyban, azaz a testőrségi alapra nézve hozzám interpellatio intéztetett,

* Erdély nem 10,000 hanem 20,000 frttal. L. pl. Schwartner, *Statistik des Königreichs Ungern.* II. köt., 77. l.

és én szerencsés voltam válaszolhatni, hogy azon alap teljesen megvan, sőt öregbíttetett, de annak daczára nem felelt meg a szükségletnek. Ezt már a ház előtt volt szerencsém egyszer kijelenteni,* és azt gondolom, ebben a t. képviselő úr is megnyughatik.

* L. a Patay interpellatiójára 1868 deczember 8-dikán adott választ. I. köt., 401., 402. l.

1869 MÁJUS 24. ÉS JUNIUS 2.

A FELIRATI VITA ALKALMÁVAL.

A trónbeszéd, melylyel ő felsége az 1869-diki országgyűlést megnyitotta, mindenben az ország benső átalakulásának nagy munkájára irányozta a figyelmet. Kijelenté, hogy a kormány nem fog késni előterjesztéseivel. Ezek közül az igazságszolgáltatás terén szükséges reformokat sorolta fel legelőbb, majd a törvényhatóságok rendezésére, az 1848-diki választási törvény megváltoztatására, a főrendiház szervezésére, a sajtótörvények pótlására, az egyesületi és gyülekezeti jog rendezésére, a közoktatás újjászervezésére, az ipar és kereskedelmi viszonyok tervszerű szabályozására, több rendbeli vasutvonalakra tért át s végre az adóügyre vonatkozólag tűzte ki általánosságban a szükséges reformok főbb elveit, mindenütt szabadelvű irányban. Óva intette az országgyűlést egyfelől a mult emlékeihez való túlságos ragaszkodástól, mely védelmezi azt is, a mi már nem életre való s ez által gátolja az új alkotásokat, de másfelől a számítni nem akaró rögtönzéstől is, mely könnyen romokkal árasztaná és foglalná el a tért, a melyen alkotni kellene.

A válaszfelirati javaslat elkészítésére a képviselőház május 10-dikén Deák indítványára kilencz tagú bizottságot választott. A felirati javaslat, melyet e bizottság a háznak május 13-dikán benyújtott, magáévá tette a trónbeszéd felfogását, hogy az államjogi viszonyok függőben volt kérdései immár meg lévén oldva, a törvényhozásnak haladéktalanul az állam korszerű organisatiójára kell működését irányoznia. A közóhajjal egyezőnek mondotta azon törvényjavaslatok programmját, melyeket a kormány a ház asztalára letenni készült. E programm részleteire a felirati javaslat nem terjeszkedett ki, de megtoldotta azt két ponttal, melyekben a Határőrvidéket és Dalmácziát is szóba hozta. «A Határőrvidéken még mindig fönnáll, hagyománykép a multból,

egy oly intézmény, mely egy részről a jelen viszonyok közt nem korszerű, más részről törvényeinkkel, melyek a védkötelesség terheit és az alkotmány jótékonyságát mindenkire egyaránt kiterjesztik, egyenes ellentétben áll.» Hivatkozva azután a horvát egyezség 65. §-ára, felszólalt Dalmácziára nézve is, s reményét fejezte ki, hogy visszacsatolása a magyar koronához az érdeklett országok jogainak és érdekeinek figyelembe vételével a jövőben sikerülni fog. Végül a béke szükségét hangsúlyozta, a belügyek czélszerű rendezése s a takarékosság végett, melyre költségvetésünk rászorult.

A központi bizottság feliratí javaslatával egyidejűleg az ellenzéki pártok, a siker reménye nélkül ugyan, s egyedül azért, hogy programmjukat a jövő teendőire nézve előterjeszthessék, még három feliratí javaslatot nyújtottak be. Az egyiket, melyben ismét a personalunio elmélete volt felállítva, s melyben a belreformokra nézve nyiltan kimondatott, hogy a nemzet, kedvezőtlen államjogi helyzete miatt, összes erejét nem irányozhatja kizárólag a benső átalakulás nagy munkájára, Tisza Kálmán nyújtotta be.* A másik javaslatot, mely pártjaink történetének szempontjából igen fontos, Simonyi Ernő nyújtotta be a huszonhat szélsőbalpárti képviselő nevében. E feliratban a párt, felajánlva közreműködését az állam mindennemű érdekeinek előmozdítására, szakított az eddig követett merev 49-es politikával s elismerte az alkotmányt, ha revideálni óhajtotta is. A mi az utolsó feliratí javaslatot illeti, azzal a szerb nemzetiség vezérszónoka Miletics Szvetozár állott elő.

E három munkálat leginkább abban különbözött a válaszfeliratí bizottság javaslatától, hogy valamennyi kárhoztatván a kiegyezésnek eredendő bűnét, nem tartotta czélszerűen megoldhatónak a trónbeszédben fölvetett reformkérdéseket, míg a közjogi alap megváltoztatva nincs. Más részről azonban megegyeztek a bizottság javaslatával, a loyalis hangról nem is szólva, abban a meggyőződésben, hogy az ország gyökeres reformok nélkül soká el nem lehet, s ezért a czélba vett reformokat mind a három már eleve tüzetesen tárgyalta, sőt fontosabb részleteikben megoldásuk módját is kijelölte.

A különböző válaszfeliratí javaslatok tárgyában a vita május 20-dikán indult meg.

Hosszas volt e vita; medrét szélesre ásták a politikai dissertatiók

* Utóbb elvtársai is aláírták, hogy ezáltal az indítványozónak a végszót biztosítsák. Ghyczy Kálmán ezzel indokolta aláírását a május 20-diki ülésen.

és személyes élű polemiák, melyek együtt hömpölyögtek a különböző pártprogrammokkal és manifestumokkal; két hétig huzódott el, de inkább a rendi országgyűlések traditióinak hatása alatt s az új erők mérkőzési kedvéből szónokoltak, sem mint politikai kényszerűségből.

Pulszky Ferencz, az előadó, arra szorítkozott, hogy az ő tollából folyt bizottsági javaslat főbb sajátságait kiemelje és megokolja.

Hosszasabb volt Tisza Kálmán, ki mindjárt az előadó után a trónbeszédet bonczolgatta és saját javaslatának előnyeit igyekezett kimutatni.

A kormány hibájául rótta fel, hogy a trónbeszédben, mint mondá, valószinűleg azért, hogy az ellenzékkel szemben közjogi álláspontját fejedelmi nyilatkozat által erősítse, az államjogi viszonyok megoldásának bevégzett voltára utalt. Hibáztatta, hogy a trónbeszéd némely legfontosabb reformkérdésre nézve a megoldás irányát is megjelölte. De még rosszabb néven vette, hogy annyi kérdés felvetése mellett egy betüvel sem említi a vallás szabadsága és az ország integritása által igényelt reformokat. Nehogy az ellenzék hallgatag magatartása ama következtetésre szolgáltasson ürügyet, mintha a közjogi alapot kielégítőnek találná, s a reformkérdések megoldására kitüzött irányt helyeselné, szükségesnek tartotta, hogy már a válaszfeliratból megtudja a fejedelem, hogy az ország a közjogi megoldásban megnyugvást nem talál, hogy olyannak tekinti azt, mely ha hosszas ideig életben lenne, az állam élet lassú halálára vezetne, és hogy annálfogva annak megváltoztatását óhajtja. Szükségesnek tartotta, hogy szemben azon összpontosítási és a kormány teljhatalmára vivő törekvéssel, mely a trónbeszéd némely passusából kitűnik, miket tart az ellenzék a haza emelkedése legjobb eszközeinek. Kijelentette, hogy a törvényhatóságok jogköre csak képzelt ellentétben van a parlamenti felelős kormányrendszerrel, s hogy a választási rendszert nemcsak a pártszenvedélyek kicsapongásai, hanem a kormány beavatkozása ellen is meg kellene oltalmazni. Szükségesnek tartotta tiltakozni az ellen, mintha a vallásszabadság kérdésének elhallgatásába pártja belényughatnék, tiltakozni az ellen, mintha e párt Fiume és Dalmáczia ügyének elhalasztásába beléegyeznék, végre az ellen is, hogy a Határőrvidék jelen állapotában megmaradjon «és ez által megörökíttessék összes alkotmányos életünkön azon szégyenfolt, hogy van az országnak egy területe, mely alkotmányon kívül áll.» Szükségesnek tartotta végül kinyilatkoztatni, hogy az ország elvárja a kormánytól, hogy a béke biztosítására mindent el fog követni. Hite szerint mindez igényeknek megfelelt az

általa szerkesztett válaszfelirati javaslat, melyet ép azért elfogadásra ajánlott. Miután további megjegyzéseiben a három másik javaslattal hamarosan végzett, kérte a házat, hogy a belreform kérdéseit ne tekintse a ma fennálló kormány és a mai ellenzék közti kérdésnek, mert «kormány és ellenzék mulandó, el is fog mulni mindenik, meglehet még, hogy helyet is cserélnek; de örökösek a hazának, örökösek a szabadságnak érdekei.»

Másnap, május 21-dikén, Simonyi Ernő két óra hosszat ajánlotta a szélsőbal javaslatát. Tisza ellenében, ki szerinte már nem csak a kormánynak, de a szélsőbalnak is opponál, megvédte saját javaslatának azt a részét, melyben a kormánynak a választások idején elkövetett törvénysértései ellen a fejedelemnél panaszt emel, a mit Tisza nem tartott a képviselőházhoz méltónak, helyesebbnek vélvén, ha a ház a kormányt ilyenkor felelősségre vonja. Megmagyarázta ezután Simonyi, hogy midőn a javaslat örömét fejezi ki a felett, hogy Csehországban az ostromállapot megszünt, ezzel még nem avatkozott, mint Tisza hibáztatva állítá, a birodalom másik felének belkormányzati ügyeibe.* Szónoklatának derekát azonban a közjogi kiegyezésről mondottak képezik. A trónbeszédben kifejezett s a kormány által hirdetett eszme, hogy a mult országgyűlés oly államjogi kérdéseket oldott meg, melyeket az előbbi törvényhozások ferdén fogtak fel, s melyek nemzedékek során át függőben voltak, szerinte csupán történelmi kacsa, melyet Horváth Mihály bocsátott szárnyra híres szegedi levelében.** Tényleg, a megoldás ki nem elégítő és vészes. A delegatio

* A javaslat e része ugyanis így hangzott: « . . . . csak örvendhetünk, midőn Felséged uralkodása alatt levő egyik jobb sorsra méltó országában a nyolcz hónapig tartott ostromállapot a közel mult napokban végre megszüntettetett és az alkotmányos élet újra visszaállíttatott. Ez alkalommal ösztönözve érezzük magunkat Felséged előtt mély sajnálatunkat kifejezni a felett, hogy ezen alkotmányos élet, fejlesztés helyett, Csehországban, melyet hozzánk történeti emlékek is kötnek, oly huzamos ideig fel volt függesztve. Engedje meg Felséged, hogy e ténynyel szemben kifejezést adjunk azon mély meggyőződésünknek, miként a nemzeti aspiratiók fonák irányba tévedésének nem ostromállapotokkal, hanem a jogos és igazságos nemzeti kivánatok kielégítésével lehet elejét venni, stb.»

** Értsd Horváth Mihálynak a kiegyezést dicsőítő levelét, melyet a szegedi Szabadelvű körhöz intézett, midőn ez Deákot tiszteletbeli elnökévé, Horváthot pedig, ki Szeged város képviselője volt, tiszteletbeli tagjává választotta. E levél legelőször a *Szegedi Hiradó*ban jelent meg 1868 április 19-dikén.

mindkét fél önállását és függetlenségét lerontja. E függetlenség megóvására szükséges külön nemzeti hadseregről le nem mondhatunk. Legyen egy külön magyar és egy külön osztrák hadsereg, melyek a kellő esetben egymásnak nem közös, nem is kölcsönös, hanem inkább viszonos védelmére legyenek. A külügyek lehetnek ugyan közösek, de azért az 1848: III. t. cz. 13. §-ának értelmében az országnak külön külügyminisztere legyen. Ha a két külügyminiszter egymással meg nem egyeznék, ő felsége döntsön. Ha más országokban igen fontos ügyeket többes miniszteriumok intézhetnek, ha Angliában a tengerészet, a kereskedelem meg a szegényügy számára collegialis miniszterium állhat fenn, vajjon a külügyeket miért ne intézhetné nálunk két miniszter? Miután így kijelölte, mily szellemben revideáltassék a kiegyezési törvény, a trónbeszédben felsorolt reformokat s e reformok alapelveit vette sorban birálat alá, s felsorolta e programm hiányait is. Elfogadásra ajánlotta pártja javaslatát végül azért is, mert ez a külügyi politikára nézve kifejezi a non-interventio politikájának szükségét, s azt kivánja egyúttal a fejedelemtől, hogy kormánya által a küludvaroknál a lefegyverkezést mentül előbb kieszközölje.

Miletics válaszfelirati javaslata a fœderativ rendszert dicsérte. A 67-es alapot, az erdélyi uniót, a horvát egyezséget, az 1848: XLIV. t. cz.-et, mely a nemzetiségeknek nem ad arra elég jogot, hogy külön kis államokká alakuljanak, elvetette mind. Pártját fogva a lajtántúli nemzetiségeknek is, a trónbeszédre nézve kijelentette, hogy «míg az államjogi kérdések a birodalomnak mind Lajtán inneni mind pedig azon túli összes nemzetei kielégítésére meg nem oldatnak, addig a belreformoktól csekély siker lesz várható.» Mindenek előtt tehát a nemzetiségekre vonatkozó törvényeket kell revisio alá venni. Meg kell azonban említenünk, hogy ha e javaslat merész volt követeléseiben, a rövid beszédet, melyben védelmére kelt, szerény s szinte excusáló hangon tartotta Miletics.

Az indítványozók így elkészítették a pályát, melyen a futtatás egész erővel megindult.

A szélsőbal s még inkább a nemzetiségi túlzók csekély pártja hamarosan kidőlt, de annál fáradhatlanabb volt a balközép.

Az első napok szónokai közül kitűntek Zichy Nándor gr. és Perczel Béla, kik a bizottság javaslatát pártolták, a balközép részéről pedig Simonyi Lajos b. és Vukovics Sebő.

Május 24-dikén Várady Gábor kezdte a támadást a Tisza-féle javaslat által kijelölt úton. Azt bizonyította ő is, hogy a hibás közjogi alap a belreformok legfőbb akadálya. A mit egyéniségéből hozzá-

adott, az egy neme a huszáros bravournak, melylyel a kormányt megrohanta, még legerősebb oldalain is.

Alig van vád, mondá, melyet a kormánykörök az ellenzék ellen gyakrabban hangoztatnának mint az, hogy meddő közjogi viták által gátolja a belreformokat. De vajjon a kormánynak melyik reformjavaslata maradt ellenzéki akadékoskodás miatt a ház asztalán? A kormány a megoldásra váró reformok nagy halmazát hangoztatja mindenfelé, a trónbeszédben, hivatalos és félhivatalos nyilatkozataiban. De a mult nem jogosít fel azon reményre, hogy a kijelölt reformok a demokratia valódi követelményeinek megfelelően fognak megoldatni. A kormány eddigi nagy hatalmát nem arra használta fel, hogy szabadelvű institutiókat létesítsen. A korlátlan lelkiismereti szabadságot nem biztosította. Az államnak és egyháznak egymástól való elválasztását még csak meg sem kisértette. Nem adott házassági jogot. Czélszerű adóreform helyett olyan javaslatokat terjesztett elő, melyek az osztrák uralom alatt alkotott patensekkel ikertestvérek. Az adóbehajtásra és kezelésre vonatkozó utasítások csak annyiban különböznek az absolut hatalom alatt alkotott szabványoktól, hogy ezek jól vannak írva németül, míg amazok rosszul vannak fordítva magyarra. Legfőbb számvevőszékünk még mindig nincs. «Mi gátolta az igen t. honvédelmi minisztert abban, hogy a mult országgyűlés alatt hozzá több ízben intézett interpellatiók ellenére a Ludovika-akadémiát mostanáig sem léptette életbe? (Andrássy Gyula gr. közbeszól: Igen sok!) Pedig ez egyik legszükségesebb és legégetőbb reform-kérdés. Önök adhatnak a honvédségnek szép piros csákót, berendezhetik a honvédkerületeket a legczélszerűbben; de míg nem lesz nemzeti katonaképző intézetünk, addig nem lesz a kor színvonalán álló nemzeti hadseregünk.» Az ő felsége személye körüli miniszter miért szaporítja folyvást a papiros-nemesek számát, és ismeretlen érdemű bécsi bankárt miért diszítenek fel vaskorona-renddel? A közlekedési minisztert mi gátolta, hogy a fiumei vasútra nézve adott igéretét maig se váltotta be? A belügyminiszter pedig oly intézkedéseket tesz, melyek az önkormányzat népszerűtlenítésére irányozvák. Hogy az igen t. kereskedelmi minisztert urat se mellőzzem, — így folytatá, — a kereskedelmi lobogóra nézve akarok egy megjegyzést tenni. A tavaszszal kiadott rendelet szerint a magyar kereskedelmi hajók magyar és egyszersmind osztrák lobogó alatt is fognak vitorlázni,* de a rendelet mellé kibocsátott

* Lásd Gorovénak 1869 márczius 10-dikén kelt hirdetményét az osztrák-magyar monarchia tengeri kereskedelmi hajói által használandó

rajz nincsen összhangzásban magával a rendelettel. A lobogó nincs két mezőre osztva. «A rajz szerint a vörös vonalnak első része szakíttatott kétfelé, egyik része vörös, a másik zöld; miből természetesen következik, hogy Magyarországnak a kereskedelmi lobogón csak egy hatodrész jut és öt hatodrész jut Ausztriának.» «A közös miniszterium körébe vágó reformokról nem szólok, t. ház, mert: censeo delendam esse Carthaginem. Nem szólok a külügyről, sem a hadügyről, mert ha akarna is a kormány e téren valamit változtatni és javítani, míg e törvény áll, kezei a miéinkkel együtt egyaránt kötve vannak. Ime, így tették önök félhalottá ezen parlamentet .... T. ház! Csak erős parlament adhat erős kormányt. Úgy látszik azonban, kormányunk ezt nem akarta, és a mint e házban közelebb hallott nyilatkozatokból, sőt magából a legmagasabb trónbeszédből is következtetem, még talán most sem akarja.» A multból merített tapasztalás után nem ismerhetni el a miniszterek jogosultságát arra, hogy elől járjanak a reformok terén. Ellenkezőleg, így szólott, mi vagyunk hivatva arra, hogy önöket, t. miniszter urak, folyvást figyelmeztessük, hogy tőlünk messze el ne maradjanak.

Az ülésen jelen volt miniszterelnök Várady beszédére legott így felelt:

Tisztelt ház, *(Mozgás: Halljuk! Halljuk!)* Nem szándékom a szőnyegen forgó kérdéshez tüzetesen szólani, legalább nem ezen alkalommal, hanem a mennyiben az előttem szólott t. képviselő úr előadásának *(Halljuk! Halljuk!)* egy részét legalább én, a mennyiben a multra vonatkozik, inkább interpellatióként fogtam fel, mint oly kérdést, mely a jelenleg szőnyegen forgó vitának tárgyát képezi, bátor vagyok az általa tett állításokra, illetőleg kérdésekre válaszolni, és csakis azokra válaszolni. *(Halljuk!)*

A tisztelt képviselő úr kérdést tett az iránt: miért nem végzett a kormány több tárgyat a mult országgyűlésen? miért nem oldatott meg több kérdés? miért nem alkottatott több szabadelvű intézmény és törvény?

Azon állítást, hogy a mult országgyűlés eredménytelen volt volna, nem fogadhatom el: ezt teljesen megczáfolja a törvény-

új lobogó behozatala iránt a *Magyarországi Rendeletek Tárá*ban, 1869. köt., 216. lap.

könyv, melyet, íme, kezeim közt tartok. Ezen törvénykönyv, mely 58 törvényt tartalmaz, és köztük olyanokat, melyek nemzedékek óta függőben levő kérdéseket oldottak meg, oly nemzetközi kérdéseket, melyek békés úton Europában aligha oldattak meg valaha. *(Jobb felől: Igaz! Igaz! És oly rövid idő alatt!)*

De a mennyiben kénytelen vagyok elismerni, hogy ezen másfél esztendő alatt még többet is lehetett volna bevégezni, bátor vagyok ennek is legalább egyik és nem legkisebb okát felemlíteni: és ezen ok épen az, hogy az egyébiránt igen tisztelt ellenzék nemcsak az alatt, míg a kiegyezési törvények alkotása volt napirenden, hanem akkor is, midőn ezen törvények már hosszas viták után szentesítve voltak, az országgyűlés egész idejét a közjogi kérdések támadásával és feszegetésével vette igénybe, *(Úgy van! jobb felől)* és mindig ezen kérdésre tért vissza akkor is, midőn bármely más reformjavaslat vagy törvény volt a ház asztalán. *(Igaz! Igaz! jobb felől.)*

Igaz, hogy a t. képviselő úr mostani előadását azzal kezdette, hogy semmi sem vettetvén többször az ellenzéknek szemére, mint az, hogy mindig a közjogi kérdést szereti vitatni, ő ennek következtében ez alkalommal azon kérdéseket mellőzni kivánja és más tárgyakról, t. i. a reformkérdésekről fog szólni. Köszönettel fogadom ezt; de meg fogja a t. képviselő úr engedni, hogy ezen elismerésre méltó példa most először fordult elő. *(Úgy van! Derültség.)* Ha ez többször fog történni, és mindenkor, midőn szükséges leend: akkor méltóztassék megnyugtatva lenni az iránt, hogy a reformkérdések hamarabb fognak haladni, és az ország bizonyosan megnyugvást talál majd abban, hogy nem csupán meddő közjogi viták azok, a miket az országgyűlés eredményezett, hanem törvények, oly törvények, melyeknek szükségét mindkét rész egyaránt elismeri, és melyeknek létesítését tán épen ezen viták akadályozták. *(Helyeslés.)*

Kérdésként állította fel a t. képviselő úr azt: miért nem létesíttetett a Ludoviceum még mindeddig mint katonai intézet, habár többször interpelláltatott már a kormány az iránt? Bátor vagyok erre válaszolni. Először azért, mert sokkal könnyebb interpellálni, mint egy sok előkészületet igénylő intézményt létrehozni; másodszor, mert a Ludoviceum nevű épület elada-

tott a katonai hatóságoknak és tettleg azoknak birtokában van; a szerződés felbontása, az átadás, továbbá azon kérdések: milyen katonai iskola alakíttassék ott, mik legyenek azon tantárgyak, melyek előadassanak, stb., okvetlenül időt kívánnak, annyi időt, hogy az intézetet eddig létesíteni nem lehetett. A kormány pedig nem szokott féleredményeket a ház elé hozni; hanem eljárása az, hogy midőn egy tárgy be van végezve, midőn teljes eredményt mutathat fel, akkor teszi azt, és elvárja aztán az országgyűléstől, hogy intézkedését vagy helybenhagyja, vagy rosszalja. *(Helyeslés jobb felől.)*

Mondotta a t. képviselő úr azt is, hogy hiába adnak a honvédségnek vörös csákót és hiába sétáltatják végig az utczákon, mert Magyarországnak hadképes honvédsége nem lesz, míg kiművelésére magasabb hadtan-osztályok nem fognak létesíttetni. Bátor vagyok erre válaszolni, hogy már is nyittattak a kormány által az egyetemen tanosztályok a katonai tudományok terjesztésére.* A további lépések érettebb megfontolást igényelnek, az illető egyének feltalálásánál s egyéb körülményeknél fogva is. Mindez tehát nem oly könnyen létesíthető, mint a tisztelt képviselő úr hinni látszik. De igen jellemző az, hogy, a mint a tisztelt ház legtöbb tagja emlékezni fog, a mult országgyűlés alkalmával mindig azt hallottuk: a kormány honvédségi törvényt még nem terjesztett elő, nincsen honvédség és nem is lesz soha; és most, midőn megvannak a honvédség első alkatrészei, a többi pedig alakuló félben van egy oly rendszer útján, mely a legczélszerűbbnek mutatkozott, és remélem, nemsokára nagy s életerős intézménynek fog bizonyulni, most az mondatik: mit ér az a honvédség? mit ér az a vörös csákó? ha Ludoviceum nincs, a többi nem ér semmit! *(Élénk helyeslés jobb felől.)*

Méltóztatott a kereskedelmi miniszter úr ellen felhozni azt, hogy: igaz, hogy a hajózási és kereskedelmi lobogó iránti egyezmény létesült, de nem felel meg egészen a t. képviselő úr nézetének. Ez ismét jellemző, a tekintetben, hogy ezen ő Felsége

* Erre nézve lásd Asbóth János, *A m. kir. honvédelmi ministerium működése 1867-től 1872-ig*, 130—133. l.

mindkét állama részéről elfogadott zászló, mióta Magyarország a Habsburg-család uralkodása alatt létezik, először fogja a világnak bemutatni egymás mellett és egyformán a t. képviselő úr elvtársai által minden alkalommal annyira megtámadott kettős sas mellett Magyarország czímerét, mely mindeddig alig tudott ennek gyomrában helyet találni. Egy pár hónap múlva, úgy tudom augusztus havában fog nemcsak Europában, de a világ minden tengerén bemutattatni ezen, a hazánk által elfoglalt egyenjogú állást hirdető jelvény. De a tisztelt képviselő úr előtt ez semmi fontossággal sem bír, mert azt találja, hogy — a vörös vonal a zászló alján nem egészen olyan, mint a tisztelt képviselő úr ízlése szerint akarná. *(Derültség, tetszés jobb felől.)*

Méltóztatott a t. képviselő úrnak azt mondani, hogy az adóreformok kérdésében nem történt semmi, nem áll fenn semmi egyéb, mint a mi már fennállott, vagy is rossz magyar fordításban létezik az, mi azelőtt németül jobban volt megírva. Az előbb felsorolt okokon kívül van szerencsém ennek mentségére még egy körülményt felhozni, illetőleg egy kérdést intézni a t. képviselő úrhoz: ha ezen törvények oly rosszak mind fordítás tekintetében, mind társadalmi tekintetben, miért nem méltóztatott a t. ellenzék jobbakat javaslatba hozni? *(Zajos helyeslés. Derültség.)*

A tisztelt képviselő úr erős parlament szükségéről szólott. A kormány ettől épen nem fél; de erős parlament csak akkor lesz, ha az ellenzék komolyan fogja fel hivatását, a kormánytól csak annak teljesítését követeli, a mit maga is tudna és akarna keresztül vinni *(Zajos helyeslés és taps a középen)*, ha csak azt hirdeti rossznak, a mit rossznak tart, és helyesli azt, a mit belsejében jónak ismer. Ez ad erőt befelé, ez ad erőt kifelé a kormánynak és a nemzetnek. Én bevallom, hogy, legalább felfogásom szerint, a tisztelt képviselő úr nem ezt az elvet követte jelen beszédében, és azért arra kérem, hogy ha velünk együtt szivén méltóztatik hordani hazánk javát, akkor méltóztassék minden egyes kérdésnél arra hangsúlyt vetni, hogy ne történjék semmi olyan, a mi az ország jogát veszélyeztethetné, de egyszersmind azt sem felejteni, hogy nem helyes aláásni azon tekintélyt, melylyel a kormánynak minden rendezett országban bírnia

kell, különösen oly támadások által, melyek a tömegre hatnak, a nélkül hogy módjában lenne meggyőződni arról: vajjon igazak-e? *(Élénk, hosszas éljenzés és taps a jobb oldalon és a középen.)*

A kormányelnök e felszólalásával még koránsem érte végét a feliratí vita.

Az ellenzék, mikor a kormány állítólagos mulasztásai és törvénysértései miatt nem recriminált, egyre a közjogi kérdést vonta a vita körébe. Ugyanazon taktikát tartotta tehát szem előtt, melyet 1865-ben, persze egészen más viszonyok közt, az egész országgyűlés követett: mindaddig, míg közjogi viszonyaink kielégítőleg meg nem oldatnak, más kérdésekbe, egyéb törvényhozási munkálatba komolyan nem akart belé bocsátkozni. A reformokat, Eötvös megjegyzése szerint, nem is kivánhatta szívvel-lélekkel, mert kiérezte, hogy minden reform, mely az 1867-diki alapon oldatik meg, csak megerősíti azt az alapot, melyet revideálni akar, sőt annál jobban megerősíti, mennél fontosabb a reform maga.

A Deák-pártnak érvelésére tehát ezentúl sem igen hajtott. S még szélesebb mederben hömpölygött a szóár, mióta Ghyczy az időpazarlásra megtalálta az euphemistikus mentő-formulát. E vitatkozások nem meddők, mondá ő, mert «az itt kimondott eszmék ugyanannyi magvak, melyek, ha valóban csiraképesek, az országban szétterjedve, meg fognak fogamzani a nemzet szívében és megtermendik annak idejében áldásthozó gyümölcseiket.»

A Deák-párt részéről a reformokra irányuló bizottsági javaslatot s a kiegyezést Eötvös József b. és Kerkapoly védték a legtöbb hatással (május 26 és 28). Deák Ferencz intő szózata (junius 1.) meg Horváth Boldizsár dörgő philippikája (május 31.) inkább csak az ellenzéki pártok ellen fordult, szemökre vetvén, hogy a törvények s a kormány tekintélyét szándékosan aláássák, és izgatják a kedélyeket.

Végre, junius 2-dikán, miután hatvannál több szónok állott már a porondon és 18 képviselő elállott a szótól, az indítványozók zárbeszédjükhez foghattak.

Pulszky Ferencz előre kijelenté, hogy nem bocsátkozik az ellenzéki szónokok állításainak hosszas czáfolgatásába. Nem hiszi ugyanis, mondá, hogy a feliratí vita pör lenne, melyben a másik fél által megjegyzés nélkül hagyott állítások bebizonyítottaknak tekintetnek. A válaszfeliratí vita, szerinte, harcz a hatalomért. A többség saját meggyőződéseit találván meg a trónbeszédben s a válaszfeliratban,

mely annak visszhangja, a kormányt erélyesen fogja támogatni a kisebbség ellen, mely más meggyőződések alapján akar kormányra jutni. Megmagyarázta ezután, hogy a válaszfelirat a határőrvidéki viszonyok tárgyában, a dalmát kérdésben, végre a béke fenntartása ügyében miért nem fejezte ki másként kivánságait. Azért nem, mert a Határőrvidék viszonyait csak fokozatosan lehet rendezni s nem egy tollvonással, Dalmátországról pedig a magyar országgyűlés nem rendelkezhetik (Cattaro és Ragusa sohasem tartoztak Szent István koronájához) s óhajnál egyebet nem fejezhet ki, ha gyanút nem akar ébreszteni, hogy foglalni akar. Végre a béke fenntartásáról azért nem nyilatkozott a felirat erélyesebben, mert pártja szándékairól így is tudomást vesz a külföld s mert e párt oly erővel és oly tekintélylyel bír, hogy a nagy szavakat bátran mellőzheti.

Ha Pulszky csak a főbb pontokra irányította ütegeit, más módszert követett az utána felszólaló Tisza. A tíz napi vita alatt hallott ellenérveket egyenként szedte elő s a részletekre tett ily megjegyzésekből fűzte össze polemiáját. Beszédét csak röviden ismertethetjük s csupán azon nyilatkozatait idézzük teljesebben, melyekre utóbb Andrássy gr. reflectált.

Pulszkynak azt felelte Tisza, hogy ha pártjával Dalmácziára nézve erélyesebb felszólalást óhajtott, nem kivánta egyúttal azt is, hogy az érdekeltek megkérdezése nélkül döntessék el a sorsuk. A Határőrvidékre nézve nem a kormányrendszer megváltoztatása az első teendő, hanem hogy az őrvidék tettleg az ország területéhez csatoltassék s hogy ne szerepeljen még mindig a hivatalos kiadványokban, mint a lajtántúli tartományokhoz tartozó terület. Ehhez pedig nem idő kell, hanem erély és a törvénynek végrehajtása. Simonyi Ernő felé fordulva, tiltakozott az ellen, mintha Simonyi javaslatának opponált volna; nem is opponálhatott, mert opponálni csak a többségnek és a hatalomnak lehet. Ismételte, hogy a parlamenti gyakorlat szerint helytelen eljárás a miniszterek ellen panaszt emelni a fejedelemnél s hogy parlamentárisabb dolog a minisztereket a házban lemondásra kényszeríteni. Deákkal szemben, ki helytelenítette, hogy e tárgy szóba hozatott, megjegyzé, hogy az ellenzék kénytelen volt vele, mert ha a miniszterek vád alá helyezésére külön indítványt tettek volna, vagy tesznek jövőre, a házszabályok szerint teendő első kérdésnél, akarja-e a ház ez indítványt tárgyalni vagy nem? a többség megfoszthatta volna a kisebbséget a lehetőségtől, hogy ebbeli nézeteit kifejtse. Érdekesen fejtegette ezután, még mindig Simonyi beszédjével foglalkozva, hogy a magyar országgyűlés-

nek miért nem szabad Csehország ügyeibe avatkoznia s hogy 1866-ban mégis miért volt joga törődnie a lajtántúli tartományok alkotmányával, azért t. i. mert ez alkotmányosság a kiegyezés feltétele vala. Örömét nyilvánította Simonyi közeledésén, azon, hogy elismerte nem a közös, de a viszonos védelmi kötelezettség létezését s az államadósságok elvállalásának czél- és törvényszerűségét. Ha Kerkapoly nagy tetszelgéssel hangsúlyozta, hogy az ellenzék nem elég compact elemekből áll, ezen ne örvendezzen a többség. A kormány pártja sem áll homogén elemekből. Ha az ellenzék különböző árnyalatai látni fogják, hogy programmjaikban sok a közös vonás, czéljuk keresztülvitelére bizonynyal fognak tudni egyesülni, compactan és sikeresen. Erre különben más okból is nagy a reménye. «Nem teszem fel ugyanis a t. ház jobboldali tagjairól, — mondá, — hogy ők azt, miszerint a jelen helyzetet, a delegatiót, a közös miniszteriumot ők sem tartják jónak, miszerint azt, hogy ők is csak azért nyugosznak bele, mert többet, jobbat kivihetőnek nem tartanak, csak üres phrasisnak mondták volna, vagy csak azért, hogy enyhítsék hatását annak, hogy a delegatiót pártolják; már pedig, ha meggyőződésből mondották ezt, — mint hiszem, hogy abból mondották, — nem lehet kétség fölötte, hogy a mely perczben felmutattatik nekik a lehetőség mindezeknek eltörlésére, jobbal felcserélésére, nem fognak kéeni szaporítani azok sorait, kik azt kivívják.»

Ez alkalommal megemlíté, hogy a jobb oldal szónokai egy különös módot mutattak be nekünk ezen vitatkozások folyama alatt. «Nem csoda, mondá, hogy többen követték e modort; hiszen a példát rá a t. miniszterelnök úr adta. E modor áll abból: elferdíteni, rosszul idézni az ellenfél szavait, és azután arra, a mit az sohasem mondott, építeni a czáfolatot. Példákkal szolgálok. Ezt tette az igen t. miniszterelnök úr szemben Várady Gábor barátommal, a mi már itt fel is deríttetett.» Ezen hibába esett Deák Ferencz, Kerkapoly, Majláth István és Petrovay is. Áttérve az egyes szónokok beszédeire, czáfolásait a miniszterelnökön kezdte. Igaza volt, szerinte, a miniszterelnöknek, midőn a mult országgyűlés alatt alkotott törvényekről azt mondá, hogy ezekben oly kérdések vannak megoldva, a milyenek békés úton még soha meg nem oldattak. «Ez igaz, elismerem, mert igen sok példát lehet — fájdalom — felmutatni a történelemből, hogy a nemzetek az erőszaktól lesújtatván, leglényegesebb jogaikat elvesztették; de arra, hogy maguk mondtak volna le ilyen jogaikról, az első példát csakugyan a mult országgyűlés adta.» Azt is mondta Andrássy gr., hogy az ellenzék legyen komoly s ne követeljen mást,

mint a mit igazán akar, s akkor lesz a képviselőháznak tekintélye. «Én igen jól tudom, felelé erre Tisza, hogy a mi igen tisztelt miniszterelnökünk igen hatalmas, bár nem olyan hatalmas, a milyennek én a magyar miniszterelnököt szeretném; tudom, ismerem és tisztelem nagy tehetségét; de sem hatalma, sem tehetsége nem mehet annyira..... hogy a szíveket és veséket vizsgálhassa. Már pedig ha ezen hatalommal nem bír, akkor azt mondani egy párt irányában, hogy a mit követel, azt nem komolyan akarja, — mondani midőn még nem volt azon pártnak tere bebizonyítani, hogy akarja-e azokat komolyan, vagy nem, nem lehet egyéb, mint egyszerű gyanusítás.» Az országgyűlés tekintélye attól függ, minő jogkörrel bír. E jogkört pedig a delegatiók által a többség csonkította meg, s a többség felelős azért is, hogy a megmaradt jogkör nem használtatott fel jobban. A kormánynak is lesz tekintélye, ha nem azt tartja feladatának, hogy vádoljon, gyanusítson egész nemzetet.

Polemizál ezután azokkal, kik a kiegyezésnek tulajdonították amaz anyagi felvirágzást, mely két év óta mutatkozott. B. Eötvös József, midőn az anyagi lendületről, mint a közjogi kiegyezés következményéről szólott, azt mondá, hogy a mikor a baloldal tekintélyesebb tagjait oly vállalatokban látja részt venni, melyek csak a belbéke s a közjogi alap zavartalan fenntartása mellett fejlődhetnek, nem hiheti, hogy olyan erősen meg volnának győződve ezen alap tarthatatlansága felől. Erre vonatkozólag Tisza azt hozta fel, hogy sok vállalatnál előfordul ugyan, hogy részt vesznek benne némelyek csak azért, hogy maguknak nyereményt biztosítsanak, mielőtt még a baj bekövetkeznék, de a baloldal azon tagjai, kiket ismer, nem ily szándékból vettek részt, hanem azért, hogy e vállalatok sikerét minden körülmény között biztosítsák. És hozzá tette, hogy ha ebből a rendszer tartósságára lehetne következtetni, Eötvös minisztertársai s pártja tagjai közül, Bach és Schmerling idejében, miért állottak többen ilynemű vállalatok élén? Igaz, hogy az ellenzék mindenek előtt a közjogi kérdések megoldását követeli, de azért a reformkérdések megoldásától nem tart, inkább azt hiszi, hogy e reformok tárgyalásánál fognak kitűnni a közjogi alap hiányai. Az igazságügyminiszter szerint a többség eljárásának megvan az az érdeme, hogy legalább kiszorította a rosszabbat. «Én azt gondolom, hogy nincs meg. Önök mindenkorra elvonták az országgyűléstől a leglényegesebb jogokat; önök a végrehajtást mindenkor állandóan egy közös miniszteriumra bízták; önök a kölcsönös védelemből közös védelmet, és így a logika folytán közös egységes hadsereget alkottak.»

Áldozatokat hoztak s nem tettek vele eleget sem az alkotmányosságnak, sem a maradandóság érdekének. Részletesen kiterjeszkedett most annak bizonyítására, mennyivel czélszerűbb a kiegyezés azon javított módozata, melyet pártja ajánl. A delegatio teendőit az országgyűlés mind elvégezhetné, meg nem egyezés esetén dönthetne a fejedelem. Ez ugyan nem egyezik meg az alkotmányossággal, de hiszen a jövő eshetőségekre nézve ez eszme fölvétetett a quota-törvénybe is. Hogy a delegatio rossz és veszélyes intézmény, újra bebizonyította Eötvös b., midőn az újkori államok azon törekvéséről szólott, hogy szövetséggé tömörüljenek. Ez csak igazolja abbeli meggyőződését, hogy a kiegyezés nem a pragmatica sanctiónak szabályozása, hanem annak egy szövetségi viszonynyal való felcserélése, hogy a delegatiók tehát végveszélylyel fenyegetik önállóságunkat. Kerkapolynak azt felelte, hogy az ő régebbi állítását, mely szerint nem vonhatni felelősségre a külügyi politikáért «annak vezetőjét», nem czáfolta meg Ghyczy az által, hogy az 1867 : XII. t. cz. 8. §-ából kiolvasta, hogy a külügyeket a magyar miniszterek beleegyezésével kell vezetni. E beleegyezésről, mondá, csak akkor fog meggyőződni, «ha leteszi a miniszterelnök úr a ház asztalára mindazon levelezéseket, melyekben a magyar minisztérium beleegyezése kikéretett és megadatott; mindaddig azonban, míg ilyen bizonyítékokkal a kormány nekünk nem szolgálhat, el nem ismerem azt, hogy a külügyek a magyar minisztérium befolyásával vezettetnének.» Ha a balközép két külön külügyminisztert kíván, ebben nincsen semmi elvi akadály, mint Horváth Boldizsár hiszi, mert ha igaz is, hogy a két külügyminiszter nézete egymástól néha eltérhet, épen így eltérhet egymástól a két kormány nézete is, melyeknek beleegyezése a külügyek intézéséhez az 1867 : XII. t.cz. szerint szükséges. Kerkapoly azért is megtámadta az ellenzék ajánlotta külügyi rendezést, mert ez a külügyekre az uralkodó ház miniszterének is befolyást biztosít, ez pedig annak a veszélynek tenné ki az országot, hogy dynastikus külpolitika követtetnék. Ámde pártja azt tartja, hogy semmi, mi az illető országot érdekli, külön minisztérének ellenjegyzése nélkül érvénynyel ne bírjon. Csodálkozik tehát, «hogy a t. képviselő úr ily körülmények közt aggodalmat lát abban, hogy külügyeinkre a császári ház minisztere befolyást és mást nem lát, midőn, minden ily részletes rendezés nélkül, tettleg a császári ház minisztere vezeti a külügyeket, mert gróf Beust a császári ház minisztere. — Andrássy Gyula gr. miniszterelnök: Nem abban a minőségben! — Tisza Kálmán: Azt méltóztatott mondani, hogy nem abban a minőségben. Én nem hiszem, hogy ha valaki a fekete frakkot leteszi és a

zöldet felveszi, vagy megfordítva, ezáltal maga az ember megváltozzék.» — Vitatkozás közben áttért panaszára, hogy ha a czímkérdésben az osztrák birodalmi tanácsban dr. Sturm elismerte Magyarország különállását, az urak házában többen, köztük Giskra miniszter is, oda nyilatkoztak, hogy az osztrák császárság nevezete alatt nem szünnek meg Magyarországot is érteni; elpanaszolta azután, hogy a kormány törvényellenesen befolyásolta a választásokat, szólott pártja állásáról s reményeiről a jövőre nézve, s megmagyarázta azt is, hogy a közelmultban, midőn a «társadalmi rendet veszélyezettnek» látta, nem a kormányt hívta fel arra, hogy avatkozzék be és nyomja el azt az irányt, hanem kiállott maga, oda vitte magát, közbevetette személyes befolyását és küzdött a veszélyesnek tartott irány ellen, nem félve attól, hogy népszerűtlenné lesz.* — Miután Horváth Boldizsár beszédének újabb tíz pontjára nézve is megtette czáfoló megjegyzéseit és egy jobboldali pamphletirót (a sajtónak nem kis megbotránkozására) a ház színe előtt megbélyegzett, beszédét a ház baloldalának zajos éljenzése közt végre befejezte.

Miután Kerkapoly erélyesen visszautasította Tisza állítását, hogy a gyorsírói feljegyzésekre hibásan hivatkozott, Simonyi Ernő helyett, ki soron lett volna, a miniszterelnök emelt szót. Az előzmények után természetes, hogy beszédének java része szintén a kiegyezéssel, nevezetesen a sokat támadott delegatiókkal foglalkozott.

Gr. Andrássy Gyula:

Tisztelt ház, Nem szándékoztam egyáltalában ez alkalommal felszólalni, minthogy nem osztozom igen t. Pulszky barátom jeles beszédének azon részében, melyben azt mondá, hogy

* Abban a felhívásban ugyanis, melylyel Tisza, pár nappal a biharmegyei Deák-párt megalakulása után, a balközépnek biharmegyei párthiveit márczius 17-dikére Nagyváradra értekezletre hívta (arra az értekezletre, melyen a bihari pontok proclamáltattak), azon indokok közt, melyekkel a balközép tömörülésének szükségét támogatta, kiemelte, hogy «sürgetve int az idő, hogy a megyei balközép párt az országos balközép párt állásához és saját megyéje viszonyaihoz képest, az alkotmányos előhaladás és az osztály-gyűlölködések felidézésére vezető törekvések által fenyegetett társadalmi rend, s ezzel együtt a szabadság és a nép érdekeinek megóvására és fenntartására épen úgy, mint hazánk függetlensége és alkotmányossága kellékeinek részint megtartására, részint alkotmányos úton visszaszerzésére egyesüljön.» L. a *Hazánk* és *Hon* 1868 márczius 4-diki számát.

4*

a trónbeszéd feletti vita a hatalom feletti vita, vagy ha osztozom is, csak annyiban osztozom, a mennyiben parlamentaris kormányformák közt minden törvényhozási kérdés, mely nagyobb fontosságú, mindenesetre egyszersmind a kormány feletti vita is; minthogy egyéni nézetem az, hogy a trónbeszédnek és a trónbeszéd feletti vitáknak csak két czélja lehet, t. i. az első az, hogy az ország ismerje a kormány irányát a politikai napikérdések terén, a második, hogy a választók a maguk képviselőinek nézeteit ismerjék a kormány iránya felől; minthogy továbbá ezen két czél e mai napig teljesen el van érve, és ha talán a vita igen sok időt vett is igénybe, de mindenesetre alkalmat adott az egyes képviselőknek nézeteiket kimondani, más részről a kormány politikája a trónbeszédben határozottan és tisztán körvonalozva van: mindezeknél fogva nem volt szándékom ezúttal egyáltalában felszólalni, nem is szólaltam volna fel, ha nem mondattak volna itt olyanok, melyek a hallgatást részemről lehetetlenné teszik.

Mivel azonban ez történt, élni akarok a házszabályok engedelmével, mely szerint a miniszter az előadó zárbeszéde után is szólhat. *(Helyeslés.)* De legyen megnyugtatva a t. ellenzék a felől, hogy én ezen joggal élni, s nem visszaélni akarok, s azért, habár minden alkalommal, néha, megvallom őszintén, tán szegletesen is ki szoktam mondani nézetemet, mert az egyszersmind erős meggyőződésem is, ez alkalommal, tekintve azt, hogy állításaimra már az illetőknek válaszolniok nem lehet, kerülni fogok mindent, a mi a visszatorlásnak még csak színét is viselné magán. *(Helyeslés a bal oldalon.)* Hanem egyenesen és szárazon a védelemre fogok szorítkozni. *(Halljuk!)*

Mindenek előtt igen t. barátomnak, Debreczen város érdemes képviselőjének néhány mondatára van szerencsém válaszolni, és minthogy már szólnom kell, talán egyéni nézetemet is el fogom a t. ház engedelmével a lehető legrövidebben mondani. *(Halljuk!)*

Tisza Kálmán képviselő úr azzal vádolt engem, hogy egy t. képviselő úrnak szavait elferdítettem, más szavakat adtam szájába s azokat czáfoltam.

Én tökéletesen érzem, hogy ezen váddal szemben ártatlan

vagyok, nem tettem azt sem most, sem máskor, egyszersmind azonban a magam részéről felszólítom az igen t. képviselő urat, tegye kezét szívére s mondja meg, vajjon azon sok czáfolat közt, melyeket itt a házzal most hallatni méltóztatott, biztos-e abban tökéletesen, hogy egy képviselőnek sem adott szájába mást, mint az mondott, és hogy nem czáfolt-e olyan állítást, melyet az illető képviselő nem mondott? *(Élénk helyeslés a jobb oldalon.)*

Egyébiránt én egyáltalában nem is hoztam volna fel azon kis vitát, mely egy mármarosi kerület tisztelt képviselője közt és köztem e napokban folyt, ha ismételve nem hozatott volna fel a házban, annál kevésbbé, mert hiszen állításának épen azon részét, a melyet a t. képviselő úr hirlapi úton is elferdítettnek mondott,* a t. képviselő úr elvtársa, igen t. barátom, Komárom városa képviselője eléggé megczáfolta.** Várady t. képviselő úr ugyanis azt mondta, hogy pénzügyi törvényeinkre nézve mai napig sem birunk egyébbel, mint «igen rossz magyar fordításával annak —» *(Zaj a bal oldalon. Felkiáltások: Nem azt mondta! Jobb felől: Szóról szóra azt mondta!)* ismétlem: «igen rossz magyar fordításával annak, a mit azelőtt jó németséggel birtunk!» *(Úgy van! a jobb oldalon.)*

Ezzel szemben tisztelt képviselőtársam, Ghyczy Kálmán azt állítá, és nézetem szerint helyesen, hogy neki és elvbarátainak nagy fáradságukba került a bizottságoknak a pénzügyekre vonatkozó javaslatait azon alakba hozni, a melyben azok ő Felsége szentesítése alá terjesztettek. Ezt mondotta a t. képviselő úr, és ismétlem, igaza volt, mert köztudomású azoknál, kik a bizottság munkálataiban részt vettek, hogy a t. képviselő úr szorgalommal, nagy tanulmányozással kisérte ezen javaslatokat, bennök bizonyosan javításokat is eszközölt. Én részemről ezt szívesen elismerem. De ha ez áll, akkor nem áll az, a mit Várady képviselő úr mondott: nem áll az, hogy törvényeink nem egyebek, mint rossz magyar fordítása annak, a mit eddig német nyelven birtunk. Mert felteszem és tudom, hogy ha Ko-

* Lásd Várady Gábor nyilatkozatát a *Hazánk* 1869 május 26-diki számában.

** Ghyczy Kálmán május 25-dikén.

márom város képviselője annyit dolgozott és fáradott, akkor bizonyosan nem azt csinálta, a mit a t. képviselő úr ráfogott, és ennek következtében már most megvallom, mint belkérdést tekinthetem a két képviselő úr között: hogy kinek volt igaza, kinek nem? de annyi bizonyos, hogy mindkettőnek egyszerre igaza nem lehetett. *(Úgy van! jobbról.)*

Várady Gábor: Felelek rá!

Andrássy Gyula gróf miniszterelnök: Azt mondta Debreczen város igen t. képviselője, hogy engem ugyan hatalmas embernek ismer, bár nem oly hatalmasnak, milyennek a magyar miniszterelnököt látni óhajtaná. Ez, kérem, természetesen egyéni hiba. *(Közbeszólás balról: Az a baj, hogy nem egyéni hiba!)* Mondta továbbá a t. képviselő úr, hogy tehetségeimben sem kételkedik. Ezt köszönettel fogadom; de megvallom, hogy sem azon hatalomra, melylyel nem bírok, sem azon tehetségre, melyet a t. képviselő úr szíveskedett elismerni, nincs szükség, hogy bebizonyíthassam azt, hogy néha okunk volt már azt hinni, hogy az ellenzék nem mindenkor komoly. *(Zaj balról.)* Mert nem akarom én felhozni azon körülményt, hogy 61-ben ugyanezen párt a feliratí viták alkalmával többségben volt ugyan, — ez köztudomású dolog, — de nem igyekezett érvényesíteni azon többséget, és így hazafiságának adott igazat, mert tartott a következményektől. *(Helyeslés jobbról.)* Én azt hiszem, hogy maga az, a mit a t. képviselő úr most mondott, t. i. hogy «sokszor történt ugyan, hogy egy nemzet jogait erőszakkal elvették; de hogy egy nemzet önkénytesen adta fel azokat, az csak most történt először, általunk, Magyarországban»; s mellőzve azt, hogy ez állítás egyáltalában történetileg hamis, azt hiszem, a nélkül hogy szükséges volna, hogy én a t. képviselő úr veséjébe lássak, bátran mondhatom, hogy ez állítás sem komoly, és hogy azt a t. képviselő úr maga sem hiszi. *(Helyeslés jobbról.)* És ezen állítás horderejétől csak akkor tudnám fölmenteni, ha a t. képviselő úr megfordítaná ez állítást, ha, talán tévesen nyilatkozván, azt akarta tán mondani, hogy nem volt arra példa soha, hogy egy nemzet, mely erőszakkal vesztette el jogait, azokat békés úton nyerte volna vissza. *(Helyeslés jobbról. Zaj balról.)*

Azt mondotta Debreczen város t. képviselője, hogy többen nyilatkoztak a házban oly értelemben, hogy ők a delegatiót nem tartják jó intézménynek, hanem olyannak tartják, melynél jobbat nem tudtak keresztülvinni, s elvárják azoktól, a kik e véleményen vannak, hogy mire a jobb keresztül lesz vihető, azt el fogják fogadni.

Én azt gondolom, hogy azok, a kik így nyilatkoztak, bizonyosan szívesen elfogadják a jobb ajánlatot.

De engedje meg a t. képviselő úr, hogy ezzel szemben én is felhívjam a figyelmet a t. képviselő úr által benyujtott feliratí javaslatnak egy pontjára, melyben az van mondva, hogy a mostani közjogi alap sem ő Felségének a közös fejedelemnek nem ad több erőt, sem a birodalom egyik részének, sőt ezek erejét csak leköti; hogy más alapon igen könnyű lesz az egyezség: mert olyan lesz, melybe mindenki belé fog egyezni. Vagy áll ezen állítás, t. ház, vagy nem áll. Ha való, akkor be fog következni az az eset, hogy mindenki igen szívesen fogja fogadni azon javaslatokat: mert hisz azon alaphoz, mely sem a fejedelem hatalmát, sem az egész, sem a részek erejét nem gyarapítja és nem biztosítja, ki fogna ragaszkodni? bizonyára sem a fejedelem, sem Ausztria, sem mi. De akkor arra kérem a t. képviselőket, várják be, míg ezt a tapasztalás bizonyítja, és ne kivánják tőlünk, hogy puszta szavukra elhigyük, midőn az elméleti és gyakorlati tapasztalás ellenkezőt bizonyít. Addig azonban arra kérjük, hogy a közjogi alapot újra meg újra ne feszegessék. *(Helyeslés.)*

Debreczen város t. képviselője igen sokat követel néha, azt követelte például, hogy higyük el neki azt, hogy ha a baloldal némely t. férfiai pénzügyi vállalatokban részt vesznek, azt nem azért teszik, hogy azon nyerjenek. Én megvallom, t. ház, azt gondolom, hogy ez sokkal több, mint a mit követelni lehet. Nézetem az, hogy mindazok, legyenek bár jobb- vagy baloldaliak, a kik pénzügyi vállalatban részt vesznek, azt nem azért teszik, hogy veszítsenek, hanem hogy nyerjenek. Ezt az igazságot el kell fogadni mind a jobb, mind a bal oldal részére. *(Derültség.)*

Mondotta a t. képviselő úr azt is, hogy a jobboldal részé-

ről rossz néven vétetett az, hogy a baloldal első javaslata nem akarván közös külügyminisztert, a külügyek vezetését a királyi ház miniszterére kivánta bízni. Most pedig csakugyan a királyi ház minisztere Beust gróf vezeti a külügyeket, s ebben a jobboldal semmi sérelmet nem talál.

Mondotta a t. képviselő úr azt is, hogy a ruhaváltoztatás különbséget nem tesz, mert a személy ugyanaz marad, t. i. Beust gróf. Bátor vagyok a t. képviselő urat kérdeni, — mivel tudom, hogy ő nem csupán képviselő, hanem egyszersmind a reformált egyház egyik főcuratora is, — vajjon ő nem tudja-e a különbséget a képviselői állás meg a reformált egyház curatorsága között? és nem tudja-e mindenkor megkülönböztetni a két különböző minőség hatáskörét?

A baloldal részéről többször felhozatott és Debreczen város t. képviselője által ismételtetett azon vád, hogy a kormány a választásoknál nem úgy járt el, mint kellett volna, mert a választásokra a törvény által meg nem engedett befolyást gyakorolt.

Abban, úgy látszik, mindkét ellenzéki árnyalat egyetértett, hogy a kormány nem azt tette, a mit tennie kellett volna; csak abban nem értett egyet, hogy az egyik árnyalat azt mondta: többségre kell igyekezni, felelősségre kell vonni a törvények értelmében; a másik rész pedig a felirat alkalmával vádképen akarta a tényt ő Felsége elé hozni. Én, t. ház, mind az egyik, mind a másik nézetűeknek azt tanácslom, hogy ebből ne tegyenek semmit.

Francziaországban egy alkalommal nagy vitatkozás volt a homoeopathák és allopathák között. A dolog bíró elé került. A perbe egy gyógyszerész is belévonatott, kit az allopathák azzal vádoltak, hogy gyógyszereibe véghetetlen drastikus ingredientiákat kever, nem pedig azon dilutiókat, melyeket a homoeopathia tana előír. A vizsgálat megtörtént, s az eredmény az lőn, hogy az illető gyógyszerész kénytelen volt bevallani, hogy gyógyszereibe soha sem tett egyebet, mint egy kis tejet és czukrot, és ennek az lett a vége, hogy utólagosan a homoeopathák által fogatott perbe.

Az említett vád által a kormány körülbelül hasonló hely-

zetbe jutna. Arra kérem tehát a t. képviselő urakat, ne válaszszák sem az egyik, sem a másik útat, ne vonják felelősségre a kormányt a közvélemény és az országgyülés előtt, mert a közvélemény és az országgyülés a pör folytán meg fogna győződni, hogy a kormány még kötelességét sem teljesítette. *(Helyeslés a jobb oldalon.)* Ne vádoljanak be ő Felsége előtt se, mert ennek más volna az eredménye, mint a mit a t. képviselő urak várnak. Ő Felsége ugyan könnyen megvonhatná a minisztériumtól bizodalmát, de nem azon okból, melyet a képviselő urak felhoznak, hanem azért, hogy kötelességének eleget nem tett: mert igen sokszor nem tartotta szem előtt azt, hogy midőn az országgyülés együtt nincs, a törvényt magyarázni joga csakis a kormánynak lehet. *(Élénk ellenmondás balról.)*

Egyébiránt, tisztelt ház, a közjogi alap, mely ezen vitáknak lényegét teszi, vagy kellene hogy tegye, két módon támadtatott meg és két árnyalat részéről. Az egyik rész elmondotta azt: miért tartja rossznak, de tudtomra nem mondta el, mit tart hát jobbnak. A másik rész, — azon részt értve, melynek válaszfelirati javaslatát Simonyi Ernő képviselő úr adta be, — megmondotta, miért tartja a közjogi alapot rossznak, de megmondta egyszersmind azt is, mit tart jobbnak.

Ne méltóztassanak tőlem az igen t. képviselő urak rossz néven venni, ha azt mondom, hogy engem az első okoskodás arról győzött meg, hogy azon alap nem lehet rossz, mely ellen még elméleti téren sem lehet több alapos vádat felhozni, mint a mennyi felhozatott. Az érveknek második része arról győzött meg, hogy a mit helyébe tenni szándékolnak, határozottan és igen sokkal roszabb annál, a mi most létezik.

Minden elméleti ellenvetés alapja abból indul ki, hogy az ország elvesztette jogait azért, mert bizonyos főbb állami jogokat többé nem az országgyülés, hanem a delegatio gyakorol. Már kérem, én ezen következtetést tökéletesen tévesnek nyilvánítom: mert abból, hogy bizonyos állami jogokat az ország nem két háza által gyakorol, hanem ezen két háznak bizottsága, vagyis a delegatio által, legfölebb azt lehet következtetni, hogy az országgyülés némely jogai módosíttattak vagy kisebbíttettek, de nem azt, hogy az ország feladta jogait. Az ország teljesen

megtartotta azokat, csakhogy más úton, módon gyakorolja. *(Helyeslés jobbról. Ellenmondás balról.)*

A delegatio intézményének — bocsánatot kérek, hogy ezen igen unalmas tárgyra kénytelen vagyok áttérni, *(Halljuk!)* de kénytelen vagyok válaszolni — a delegatio intézményének, mondom, van igenis egy roppant hibája, melyet a tulsó oldalon nem kerestek fel, az, hogy a neve latin: delegatio. *(Derültség jobbról).* Higyék el, uraim, ha ezen intézmény neve nem delegatio volna, ha a törvény egyszerűen azt mondta volna ki, hogy az országgyűlés két háza, a másik részszel közös ügyeit, melyeknek létezését senki sem tagadja, nem egyenesen intézi el, hanem e czélra egy bizottságot küld ki, épen azért küld ki, mert mint országgyűlés a másik részszel nem akar és nem tud egyenesen érintkezni: akkor nem sikerült volna még a legtudatlanabb néppel sem egy perczig is elhitetni, hogy azon ominosus delegatio az ország jogainak feladása volna. *(Helyeslés jobbról, ellenzés balról.)*

De sőt, t. ház, én sokkal messzebb megyek, és minthogy már alkalmam van *(Jobbról: Halljuk!)*, azt állítom, hogy: csakis a delegatio által lehet az országgyűlésnek valódi befolyása a külpolitikára és a közös érdekű állami kérdésekre, hogy másként egyáltalában nem lehet, és másként e befolyás gyakorlatilag illusoriussá válnék.

Ugyanis, t. ház, ha azon eszme fogadtatik el, hogy ezen kérdéseket a két törvényhozásnak kell elintézni, akkor a közös ügyekben négy törvényhozó testület vagy ház intézkednék: kettő Pesten, kettő Bécsben. Már most, ha valamely kérdésben valamely miniszter megakad, ha valamely kérdésben a minisztérium illusoriussá akarja tenni ezen négy ház működését: vajjon nem véghetetlenül ügyetlen minisztérium lesz-e az, mely a négy factor közül egyet sem tud megnyerni, — különösen, midőn egy vagy kettő, részben legalább, az ő kinevezésétől függ, — és lehetetlenné tenni azt, hogy ezen négy testület a maga kebelében eredményre jusson?

Ebből is világos tehát, hogy a törvény nem azért állította fel a delegatio intézményét, hogy az ország jogait elvegye, hanem hogy gyakorlati módon érvényesitse.

És, uraim, már most azt kérdem: vajjon először történt-e az, hogy az ország bizonyos jogát feladta és azt módosította? Én azt gondolom, hogy nem.

Voltak ezen országnak fényes jogai, melyek feladattak.

Többek között volt egy joga, melyben csak egy nemzettel osztozott, t. i. a lengyel nemzettel: hogy trónja nem örökség útján, hanem választás útján töltetett be. Már pedig ennél, elméletileg, van-e szebb jog? hisz ez a népsouverainitás legprægnánsabb gyakorlata. Századokon át folyt a felett a harcz, fel kell-e hagyni e joggal, nem egészen úgy, mint most, a kézben papirral és stenographok előtt, hanem karddal és ágyúval is; és utoljára mi lett az eredmény? Az, hogy az ország lemondott ezen jogáról, — és hál' Istennek, hogy lemondott. A szomszéd nemzet sorsa mutatja, mi következett be ott, hol a lemondás nem történt meg. Lengyelország sorsa példa lehet előttünk. Annak idejében bizonyosan sok szép beszéd mondatott e jog mellett. És most kérdem: van-e ember, ki nem tekintve a dynastiához való ragaszkodást, hacsak elvileg is, akarná a szabad választást? Bizonyosan nincs senki. *(Jobbról: Nincs senki!)* Két évvel ezelőtt olvastam egy proclamatiót muszka nyelven, — távol legyen tőlem, azzal az orosz kormányt vádolni, meg vagyok győződve, hogy csak valamely panszláv zugtársulat nyilatkozata lehetett, semmi egyéb, — de tartalma az volt, — a koronázás előtt történt, — hogy minden vitatkozása az országnak a közjogi alap felett téves, s az országnak helyes alapja csak akkor lesz, ha a királyválasztás jogát visszaköveteli.

De volt e nemzetnek még más joga is; igen szép jog volt, igen jó hangzású különösen: az az ellenállási jog, melyet az aranybulla 31-dik czikke biztosított. A nemzet sokáig ragaszkodott e joghoz, mely az egyetlen materialis garantiának mutatkozott arra az esetre, ha a fejedelem a törvényeket szentesíti, elfogadja, de miután el vannak fogadva, nem tartja meg. És ennek mi lett a következménye? számtalan összeütközés, belháború, forradalom, melyek az országot számtalanszor sírja szélére vitték, és az, hogy az ország felhagyott e joggal és pótolta egy igen egyszerű eszmével, t. i. a kormány felelősségének eszméjével. Tehát a jog lényegéről nem mondott le, de a

jogot átalakította oly módon, hogy azt gyakorlatilag foganatosíthassa. *(Élénk tetszés a középen.)* Bocsánatot kérek, ha a ház türelmét tovább fárasztom. *(Halljuk, halljuk!)*

Átmegyek arra, a mit Simonyi Ernő t. képviselő úr, mint a mostani helyébe állítandót javasolt.

Azt mondá t. i., hogy a megoldás igen könnyű. Vissza kell menni a 48-ra, ott meg van mondva, hogy az ő Felsége melletti miniszter magyar külügyminiszter, tehát legyen ismét az; és minthogy a másik rész sem lehet megfosztva attól, hogy neki is legyen külügyminisztere: legyen két külügyminiszter. Erre nézve t. barátom, az igazságügyminiszter már felelt; én csak pótlólag vagyok bátor hozzátenni, hogy a 48-diki törvényeket épen e pont miatt kellett absolute megváltoztatni. Mert kettő közül egy: vagy úgy értelmeztük volna a törvényt, hogy azon miniszternek a többiekkel szemben vetója legyen, és akkor, mint már más alkalommal mondottam, a lengyelországi állapotok állottak volna elő, veto vetóval szemben, és tespedés lett volna az eredmény; vagy pedig nem lett volna ezen vetója, és akkor bekövetkezik a legtökéletesb alárendeltség, melybe csak helyezni lehetett az országot: visszamenetel oda, a hol voltunk akkor, midőn beérte az ország azzal, hogy törvénykönyvébe iktatta, hogy majd ha Törökországgal szerződés fog köttetni, és egyéb ügyek alkalmával is, ő Felsége cabinetjében magyarok is legyenek.

De a t. képviselő úr már gondoskodott a baj kikerülése módjáról és a collegialis kormányt ajánlja, mely szerinte divatozik Angliában is, pl. a szegény-ügyre s a tengerészeti ügyekre nézve.

Megvallom, nem vártam, hogy a collegialis kormány felállítása épen azon oldalról fog javasoltatni, melyen a t. képviselő úr helyet foglal. Hiszen a collegialis kormány hibája, és megbocsáthatlan hibája, épen az, hogy e mellett a felelősség lehetetlen.

Hogyan lehetne a felelősséget kijátszani e tekintetben, bátor leszek a t. képviselő úrnak megmagyarázni. Egyszerűen úgy, hogy a külügyminiszter Pesten azt mondaná, valahányszor a magyar országgyűlés ellenkező nézetben volna: tökéletesen osztozom ezen nézetben, de engem az ellenkezőre kényszerít Bécsben a másik miniszter, kinek több volt a befolyása, mint az enyém. A bécsi miniszter ugyanezt mondaná a reichsrath-

ban, hogy őt meg a magyar miniszter akadályozza. Mi volna az eredmény? Az, hogy maradna a közös miniszterium: mert hogy a collegialis miniszterium is közös miniszterium, azt nem fogja tagadni a tisztelt képviselő úr. Tehát maradna az, a mi épen az ő szemében sérelmes; de az előny, t. i. a felelősség, tökéletesen illusoriussá lenne.

Ha a tisztelt képviselő úr azt mondja, hogy Angliában is létezik ilyes valami, akkor azt mondom, hogy nem jól tanulmányozta Anglia alkotmányát. Létezik ott board of admirality, board of poors, és board of trade, szóval: léteznek ott collegialis osztályai a miniszteriumnak, de eljárásukért a parlament irányában mindig csak egy felelős és nem kettő, és nem is a collegium mint olyan. Tehát az általa javasolt eszmét összehasonlítani az Angliában divatozó rendszerrel, valóságos tévedés.

De egyre nem felel a tisztelt képviselő úr: arra, hogy ha már két külügyminisztert akar, vajjon két követet is akar-e a küludvaroknál? vagy csak egyet? Ha kettőt akar: bátor leszek egyszerűen azt válaszolni, hogy azok közül egyik, ha egyforma az instructio, felesleges; ha pedig ellenkező az instructio, mindkettő felesleges, mert egyik a másiknak hatását paralysálja. *(Derültség.)* De ha azt kivánja, a mihez Tisza Kálmán képviselő úr is járulni látszik, tudniillik, hogy két külügyminiszter és csak egy követ legyen: ez még rosszabb az előbbinél. Ezt én nem tudnám elfogadni, ha követ lennék, vagy legalább mindenesetre előre kérnék utasitást az iránt, hogy melyik miniszter instructióját vessem a papirkosárba. Egyiket okvetlenül kell. *(Derültség. Helyeslés jobb felől.)* Ebből át fogja látni a tisztelt képviselő úr, hogy a mit a fennálló helyébe tenni akar, bizonyosan nem jobb, hanem sokkal kevésbbé jó, mint az, a mi létezik.

Mondotta a t. képviselő úr azt is, hogy a trónbeszédnek azon állítása, hogy itt a közjogi kérdés megoldása által nem évtizedes, hanem évszázados különbségek szüntettek meg, nem egyéb, mint politikai kacsa, melyet Szeged város érdemes képviselője és igen tisztelt történészünk bocsátott szárnyra. Bocsánatot kell kérnem, szívesen használom minden alkalommal tisztelt barátomnak, Szeged képviselőjének történeti adatait, de ez alkalommal kénytelen vagyok kinyilatkoztatni, hogy nem áll

az, mintha a kormány ez adatot tőle vette volna. Erre nem a tisztelt képviselő és történetíró utalta a kormányt, hanem utalta Zápolya János, Bocskai és Rákóczi története; utalták a 48-diki és a 48-at megelőző események, utalták a föliratok 1861-ben és később, melyek mind azt mutatják, hogy igenis, léteztek kérdések, melyek nemcsak évtizedeken, de évszázadokon keresztül surlódásokat idéztek elő. *(Helyeslés.)*

Egyébiránt nem kivánom a közjogi alapot, mely ezeknek véget vetett, még több érvvel védeni. Védi azt, nézetem szerint, a tapasztalás, mely azt bizonyította, hogy ezen alapon sikerült megoldani a legnehezebb kérdéseket, melyek valaha két nemzet között megoldást igényeltek; védi azt a mivelt közvélemény, mely érzi, hogy itt nemcsak egy belkérdés, hanem egy nagy európai szükség és kérdés nyerte megoldását; *(Igaz!)* és védi végtére az, hogy az alkotmány helyességét legjobban elismeri a baloldal maga, midőn t. képviselői azt mondják, hogy a kormányok és ellenzékek nem maradandók, hogy változnak, sőt helyet is cserélhetnek. Ez maga mutatja, hogy a t. képviselők elismerik, hogy nálunk teljes alkotmányosság létezik, mert ily eshetőség csak ott képzelhető, hol az alkotmányosság már teljesen biztosítva van és legmagasabb fokát érte el. *(Helyeslés.)*

Én tehát azon meggyőződés kijelentésével végzem szavaimat, hogy a discussio eredménye nem az lesz, a mit a t. képviselő urak akartak, t. i. hogy az ország arról győződjék meg, hogy itt a nemzet jogai feladattak s hogy az alap, melyre építeni kell, nem biztos; és hála Istennek, hogy így van, mindnyájunkra nézve.

Mert én, t. képviselők, a nemzet hitelére nézve benn és künn nagyobb szerencsétlenséget nem ismerek, mint ha valaki azt hihetné, hogy e házban az a párt, mely az ország alkotmányát két évvel ezelőtt állítólag feladta volna, ma ismét a többséget alkotja. A mint én a magyar nép hazaszeretetét ismerem, ha ez történt volna itt, ez a párt ma nem volna többség többé, hanem egy törpe és megvetett minoritas. *(Helyeslés jobbról.)* Biztosithatom egyszersmind a t. képviselő urakat szemközt, hogy, ha találkozott volna egy kormány, mely a nemzet elidegenithetlen jogait feladta volna: úgy mi, kik itt ülünk, nem azon kormány

soraiban, hanem az önök soraiban, szemközt ülnénk vele és együtt fognók azt felelősségre vonni. *(Helyeslés.)*

És végül engedjenek a t. képviselő urak szemközt még néhány szót. A t. képviselő urak a balközépen, midőn választani kellett volna a közt: vajjon a reformkérdéseket fogják-e tárgyalni, vagy pedig ismét a közjogi alapot vitatni, nem tudták magukat elhatározni, hanem választottak egy középútat, a melyet e szavakkal fejeznek ki felirati javaslatukban: «mind a közjogi szempontok, mind a belreformok, melyek a közjogi megoldás ezen hiányai miatt majdnem lehetetlenné vannak téve, egyaránt követelik azt tőlünk, hogy míg egyfelől teljes erővel igyekezzünk az átalakulás munkájának befejezésén, addig másfelől ép oly erővel és buzgalommal törekedjünk arra is, hogy közjogi helyzetünk valóban kedvezővé legyen.» Ez, kérem alássan, azt jelenti, hogy az igen t. képviselő urak meg voltak győződve arról, és helyesen, hogy nem találkoznának a nemzet helybenhagyásával, ha visszautasítva a reformkérdéseket, ismét csupán a közjogi téren maradnak. De, méltóztassanak megengedni, azon középút, melyet választottak, teljesen lehetetlen: *(Halljuk! halljuk! balról)* mert itt az van mondva, hogy egyaránt fognak egyfelől teljes erővel a közjogi kérdés terén vitatkozni, másfelől ép oly teljes erővel és buzgalommal a reformok terén. Már pedig, t. ház, két teljes ereje senkinek sincs. *(Derültség.)* Minthogy pedig a reformkérdések az országnak csakugyan teljes erejét igénylik: nem kétlem, hogy a t. urak azt az utat fogják választani, melyet mi választunk, t. i. valódilag teljes erővel a reformok terére lépnek. *(Élénk helyeslés és éljenzés a jobboldalon.)*

Simonyi Ernőnek junius 3-dikán tartott zárbeszéde után — melyre azonnal visszatérünk — a képviselőház névszerinti szavazással, még pedig 255 szavazattal 142 ellenében, általánosságban elfogadta Pulszky válaszfelirati javaslatát. Másnap aztán részleteiben is elfogadta, minden hosszabb vita nélkül.

---

ki az iránt, mi következhetnék, ha magas helyen bevádolnák, és bár Simonyi Ernő ama kérdésére, vajjon mondotta-e ő felsége a minisztérnek, hogy a bepanaszlásnak más eredménye lehetne, Andrássy határozott nemmel felelt: Simonyi mégis megmaradt feltevése mellett, mintha a miniszterelnök a fejedelem szavaira hivatkozott volna. Nem ügyelve a tagadó válaszra, melyet a miniszterelnöktől kért és kapott, így folytatta szónoklatát: «Ha ő Felsége mondta, akkor megvallom, hogy igen komoly kérdés. Mert ő Felsége oly nyilatkozatot tett, mely Magyarország alkotmányával és alkotmányos törvényeivel meg nem egyez. Ha pedig ő Felsége ezzel nem bízta meg a miniszter urat, akkor méltóztassék ő Felsége nevét kihagyni, s maga felelősségére mondani mindazt, mit e házban mondott.»

Ily tüntető aggodalommal esett neki Andrássy mondata végének is. Egy sorba helyezte a felelős magyar miniszterelnökséget az absolut rendszer bécsi kanczelláriájával, mely szintén «a törvénymagyarázás jogát igyekezett magának tulajdonítani akkor, mikor az ország alkotmányát s törvényeit mellőzni akarta.» Szerinte, sem az 1848-diki, sem az 1867—68-diki törvények semmi tekintetben sem változtatták meg a sarkalatos 1790 : XII. t. cz.-et, mely a leges ferendi, abrogandi ac interpretandi potestast a törvényesen megkoronázott királynak és az országgyűlésre sereglett karoknak és rendeknek tartotta fenn, kimondván, hogy az országot rendeletekkel kormányozni nem szabad. «Ha a kormánynak, mondá, joga van a törvényeket magyarázni, akkor vége van az alkotmánynak, akkor megteremtettük az országban az absolut kormányzást.»

Simonyinak egy óra hosszat tartott beszéde után azonnal felállott a miniszterelnök, hogy elmondja, mit értett e szavakon: «midőn az országgyűlés együtt nincs, a törvényt magyarázni joga csakis a kormánynak lehet.»

Gr. Andrássy Gyula:

Bizonyosan nem fogja a t. ház tőlem várni, hogy a t. ház és az ország idejét igénybe vegyem a czélból, hogy az előttem szólott t. képviselő úr érveire válaszoljak; és így csak egyetlen egy állítását fogom megemlíteni.

A t. képviselő úr az 1790-diki törvényre hivatkozott, a mely azt mondja, hogy a törvények magyarázatának joga a fejedelmet és az országgyűlést illeti.

Mellőzve azt, hogy midőn a törvény ily formában alkottatott, felelős kormány — legalább parlamentaris értelemben —

nem létezett, sőt egyáltalában gyakorlatilag felelős kormány nem volt, — és talán épen az volt oka ezen törvény ilyetén formulázásának, — bátran merem azt mondani, hogy az én állításom azzal a törvénynyel egyáltalán nincs ellentétben. Én ugyanis nem azt mondottam, hogy a törvények magyarázatának joga a kormányé, és nem a fejedelemé, nem az országgyűlésé; hanem azt mondottam, hogy ha az országgyűlés nincs együtt, — minthogy a végrehajtás a kormány kötelessége, — úgy egyszersmind a törvények magyarázata is a kormány kötelessége akkor *(Úgy van! jobbról. Nem áll! balról)*, midőn az országgyűlés nincs együtt.

Már most alkalmazzuk ezt az elvet az adott esetre. Mindnyájan elismerjük, hogy a 48-diki választási törvények ideiglenesek; elismerjük és elismertük azt, hogy különböző magyarázatokra adnak és adtak alkalmat; tudjuk azt, hogy a megyék, városok különféleképp magyarázták őket. A kérdés tehát az: midőn azon tényezők, melyek a törvény által hivatva vannak a törvény értelmét magyarázni, nincsenek jelen, kinek van joga magyarázni akkor, midőn a magyarázat absolute szükséges, mert a törvény kétes? *(Helyeslés jobbról.)*

A kérdés egyszerűen az: vajjon helyesebb-e azon nézet, hogy minden megyének, minden városnak külön joga van magyarázni a törvényt saját kedve szerint . . .

Nyáry Pál: Inkább!

Andrássy Gyula gr. miniszterelnök:... vagy pedig helyesebb azon értelmezés, hogy ilyenkor a kormánynak van arra joga? *(Felkiáltások bal felől: Nincs! jobb felől: Van!)* és kötelessége is? Én azt gondolom, *(Zaj. Elnök csenget. Halljuk!)* hogy kétségtelenül helyesebb az a nézet, hogy annak legyen joga magyarázni, a ki felelős azért, a mit a törvények szerint tesz, ne pedig oly testületeknek, melyek e tekintetben senkinek nem felelősek. *(Úgy van! jobbról. Élénk ellenmondás balról.)* Ez a parlamentaris fogalmak abc-jéből következik; *(Ellenmondások balról)* és minthogy azt, a mit tegnap mondtam, csakis ezen értelemben értettem, azt gondolom, állításom a törvénybe egyáltalán nem ütközik. *(Ellenmondás balról. Helyeslés jobbról. Szavazzunk!)*

Ugyanez ügyben junius 8-dikán Tisza Kálmán is kérdést intézett a miniszterelnökhöz. Előrebocsátván, hogy nem óhajt ugyan ez alapon akár a miniszterelnök, akár minisztertársai ellen, kik hallgatásukkal e nézetet magukévá tették, támadást intézni, de igenis óhajtja, hogy, ha csak lehet, ezen fontos tekintetben a ház megnyugvást nyerjen, a következő interpellatiót intézte a miniszterelnökhöz:

«A t. miniszterelnök úr, a képviselőház f. hó 2-dikán tartott ülésében azt mondotta, hogy: «Midőn az országgyűlés együtt nincs, a törvényt magyarázni joga csakis a kormánynak lehet.» A f. hó 3-diki ülésben pedig e nyilatkozatot úgy bővítette, hogy, «ha az országgyűlés nincs együtt, — minthogy a végrehajtás a kormány kötelessége, — úgy egyszersmind a törvények magyarázata is a kormány kötelessége akkor, midőn az országgyűlés nincs együtt.» A tisztelt miniszterelnök úr ezen szavai, valódi értelmükben véve, megsértik a törvényt, veszélyeztetik magát az alkotmányosságot, a kormány azon törekvését jelzik, hogy magát a törvény és törvényhozás fölé helyezze, és arra mutatnak, hogy a végrehajtási és törvénymagyarázási jogkört nem helyesen értelmezi. Óhajtva, hogy az ezek folytán nemcsak én bennem támadt alapos aggodalmak eloszlattassanak, teljes tisztelettel kérem a miniszterelnök urat: méltóztassék tisztán és részletesen kifejteni, minő értelmet kiván tulajdonítani fönn idézett szavainak?»

Andrássy gr. rögtön megláthatta az intentiót. Sejtve, hogy az ellenzék tűhegyre készül venni szavait, válaszát a legközelebbi ülésre halasztotta, hogy állításait annál præcisebb alakban értelmezhesse.

Tisztelt ház, *(Halljuk!)* A felolvasott interpellatióra válaszolhatnék ugyan rögtön is; de minthogy épen a mult discussióknál volt alkalmam tapasztalni, hogy némely oldalról az egyes szavakra talán több súly vettetik, mint magára a dolog lényegére, meg fog bocsátani a t. ház, hogy ezt szem előtt tartva, nem most felelek, hanem felelek holnap. *(Helyeslés.)* Egyébiránt feleltem volna a discussiók alkalmával is akármikor, részletesen kimagyarázva azt, a mit mondatom által értettem és értetni kivántam, ha erre felszólíttattam volna; de nem szólíttattam fel, hanem csak megtámadtattam azon irányban, hogy állításom a törvénynyel ellenkezik. Feleltem tehát annyit, és nem többet, a mennyi szükséges volt annak bebizonyítására, hogy állításom nem ellenkezik a törvénynyel, hanem egyenesen abból foly. Most azonban felszólaló tüzetes és kimerítő magya-

rázatát kérvén annak, hogy mit értett az alatt a kormány, igen szívesen fogom ebbeli kivánságát kötelességemhez képest teljesíteni. *(Helyeslés.)*

Junius 11-dikén pedig a következő nyilatkozatot tette, mely modern alkotmánytörténetünk szempontjából kiváló fontosságú:

Tisztelt ház, *(Halljuk! Halljuk!)* Mielőtt Debreczen város igen t. képviselőjének hozzám intézett interpellatiójára válaszolnék, legyen szabad interpellatiójának azon részét, mely beszédemet idézi, fölolvasnom. *(Halljuk!)*

Ezen rész így hangzik: *(Olvassa)* «A miniszterelnök úr a képviselőház f. hó 2-dikán tartott ülésében azt mondotta, hogy «midőn az országgyűlés együtt nincs, a törvényt magyarázni csakis a kormánynak lehet;» a f. hó 3-diki ülésben pedig e nyilatkozatot úgy bővítette, hogy, «ha az országgyűlés nincs együtt, — minthogy a végrehajtás a kormány kötelessége, — úgy egyszersmind a törvények magyarázata is a kormány kötelessége akkor, midőn az országgyűlés nincs együtt.»

Kétségbe nem vonom, hogy e szavakat mondottam; azonban szükséges volt az interpellatio ezen részét felolvasnom azért, hogy a t. ház meggyőződjék, hogy Debreczen város érdemes képviselője beszédemnek csak egyes elszigetelt mondatait idézte. Meg vagyok róla győződve, hogy midőn beszédemnek azon részét, mely ezen mondatok értelmezését adja, kifelejtette, ezt nem szándékosan tette; de tényleg mellőzte.

Legyen szabad felolvasnom azon következtetéseket, melyeket a t. képviselő úr elszigetelt szavaimból vonni méltóztatott: *(Olvassa)* «A miniszterelnök úr ezen szavai, valódi értelmükben véve, megsértik a törvényt, veszélyeztetik magát az alkotmányosságot, a kormány azon törekvését jelzik, hogy magát a törvény és törvényhozás fölé helyezze, és arra mutatnak, hogy a végrehajtási és törvénymagyarázási jogkört nem helyesen értelmezi.»

Nem veszem rossz néven a t. képviselő úrtól, hogy nem idézte azokat, miket én arra nézve mondottam, hogy egy perczig sem kivánom a törvényhozás jogát a kormány részére igénybe venni, hogy én a kormány azon jogát, mely szerint

bizonyos esetekben a törvény végrehajtására szükséges utasításokat adhat, nem az országgyűléssel, hanem a kormánynak alárendelt közegekkel szemben állítottam föl; mondom, egy perczig sem veszem rossz néven: mert hiszen, ha mindezeket idézte volna a t. képviselő úr, ez esetben az interpellatiónak nem lett volna alapja. *(Úgy van! jobb felől.)*

Ha azonban tekintem azon következtetéseket, melyeket a t. képviselő úr ezen egyes elszigetelt mondatokból vonni méltóztatott, azt hiszem, nem fogja nekem rossz néven venni a t. képviselő úr sem, ha a bibliával azt vagyok kénytelen mondani, hogy a szó ugyan a Jákob szava, de a kéz az Ézsau keze. *(Helyeslés jobb felől. Derültség.)*

Egyébiránt nem fogom a t. képviselő úr példáját követni, és nem szándékozom ezen összeállítására egy másik mesterkélt összeállítással válaszolni. Ha a t. képviselő urak szavaimat a minap félreértették, félreérthetnék azokat ma is, s így nem is fogom azokat idézni, hanem az interpellatio kivánságához képest egyszerűen arra fogok válaszolni: minő értelmet kivántam én tulajdonitani azon nyilatkozatnak, mely az interpellatio tárgyát képezi. *(Halljuk! Halljuk!)*

Erre nézve van szerencsém válaszolni, hogy én egy perczig sem vontam kétségbe azt, hogy törvényt alkotni, eltörölni, módositani és törvényszerűleg magyarázni egyedül és kizárólag a törvényhozás joga. *(Általános helyeslés.)* De más részről állitottam és állítom, hogy a kormánynak nemcsak joga, de kötelessége is az iránt intézkedni, hogy a törvény minden akaratlan vagy szándékos félreértés ellenében megvédve, a maga valódi értelmében hajtassék végre, *(Helyeslés)* a mi pedig nem képzelhető a nélkül, hogy a végrehajtó közegek a törvények értelme iránt kellőleg tájékozva legyenek.

E két tételből önként következik, hogy midőn azt mondám, hogy a kormánynak bizonyos esetekben joga van a végrehajtásra szükséges magyarázatot megadni: nem törvényerejű magyarázatot értettem és érthettem, hanem csakis azon magyarázatot, mely arra szükséges, hogy a törvény híven és pontosan hajtassék végre. *(Hosszas élénk helyeslés.)* Ezen jog gyakorlatát pedig úgy értem: hogy a kormánynak minden egyes concret

esetben kötelessége és joga, midőn azt a törvény pontos végrehajtása szükségessé teszi, saját felelősségére utasitást és, valahányszor szükséges, — abban és az által, — magyarázatot adnia. *(Helyeslés.)*

Azt hittem, t. képviselő urak, hogy szavaimat máskép értelmezni nem is lehetett; minthogy azonban mégis máskép méltóztattak értelmezni, bátor vagyok a t. képviselő urakat felkérni: méltóztassanak nézeteiket e szerint rectificálni. *(Helyeslés.)*

És most, miután minden habozás nélkül elmondottam nézeteimet e kérdésben, és reménylem, megnyugtattam a t. képviselő urakat az iránt, hogy nekem nem volt szándékom a kormány részére oly tért elfoglalni, mely őt törvényesen meg nem illeti: legyen szabad a magam részéről, oly czélból, hogy ezen incidensnek a közügyre hasznos eredménye lehessen, a t. képviselő úrhoz és illetőleg azokhoz, kiknek nevében interpellatióját beadni méltóztatott, egy tiszteletteljes kérdést intéznem. *(Halljuk! Halljuk!)*

E kérdés az: vajjon a t. képviselő urak nézete szerint jogában áll-e a kormánynak, midőn egyes törvényt a végrehajtás organumai különbözőleg, sőt a törvénytől eltérőleg s néha azzal ellenkezőleg magyaráznak, minden egyes concret esetben saját felelősségére utasitást adni, és tartoznak-e az illető közegek azt elfogadni? Igen vagy nem? *(Tetszés a jobb oldalon. Fölkiáltások bal felől: Igen! Nem!)*

Simonyi Ernő: Igen is, nem is! *(Élénk derültség jobb felől.)*

Andrássy Gyula gr. miniszterelnök: Erre kérném a képviselő urak becses válaszát, mert ez volt a kérdés, és nem az, a mit az igen t. képviselő urak kérdés tárgyává tettek. *(Helyeslés jobb felől.)*

Ha — a mint meg vagyunk róla győződve — a t. képviselő urak e részben velünk egyet értenek: úgy közöttünk nincs különbség; de nem is volt: mert nekem sohasem volt szándékom egy becsúsztatott szó által a kormány részére valamely jogot hódítani; nem volt szándékom a mostani kormány hatáskörén tágitani; hanem igen is szándékom volt, minden jövendő felelős kormány azon hatáskörét, mely nélkül alkotmányos kormányzat nem képzelhető, megvédeni azon felfogás ellen, hogy

a törvényt végrehajtani, jól vagy rosszul, egyedül, kizárólag és függetlenül a törvényhatóságok feladata. *(Hosszas élénk helyeslés jobb felől.)* Ha tehát a t. képviselő urak ebben velem egyetértenek, nincs és nem volt közöttünk különbség. De ha nem értenek egyet, a mit föl nem teszek, igenis van különbség, és akkor igenis az 1790-diki törvényt határozottan veszély fenyegeti, de nem a kormány részéről. *(Zajos helyeslés a jobb oldalon.)*

Feszült figyelem közt emelkedett fel helyéről Tisza.

Nem jelentette ki, vajjon megnyugszik-e a válaszban vagy nem. A miniszterelnök nyilatkozatának első felére egyáltalán nem reflectált, hanem úgy nyilatkozott, hogy mivel a miniszterelnök fordított helyzetet idézett elő, a mennyiben ő intézett «interpellatiót» az ellenzékhez, azt hiszi, azon jog alapján, melyet a házszabályok interpellatiók alkalmával engednek, kérheti, hogy a válasznak tárgyalására határnap tűzessék ki.

Midőn erre az elnök, nem különböztetvén a miniszterelnök felelete és a miniszterelnök kérdése közt, ismételte Tisza kivánságát, hogy viszonválasza a legközelebbi napok egyikén napirendre fog tűzetni, Buday Sándor és utána Huszár István (már azért is, nehogy úgy lássék, hogy a miniszterelnök válaszát a ház nem veszi tudomásul) azt indítványozták, hogy a ház, a miniszterelnök válasza által meg lévén nyugtatva, térjen napi rendre.

Minthogy az ellenzék egy része azon nézetben volt, hogy a ház elnöke még Buday indítványa előtt kimondta a határozatot, e fölött oly vita támadt, mely az egész ülést kitöltötte.

Tisza Kálmán pedig, ki válaszolni, bár alkalma volt volna rá, egyelőre még nem akart, Buday helyesléssel fogadott indítványát úgy értette, mintha ez indítvány arra irányult volna, hogy a miniszterelnök válasza azonnal kitüzessék tárgyalásra. S ezért nem minden keserűség nélkül mondá: tudja, hogy a kormánypárt Andrássy gr. válaszát tudomásul veheti s e fegyverrel az ellenzéket el is némíthatja, de ha nem teljesítené is kérését a ház, talál majd alkalmat, midőn a kérdést szóba hozhatja.

Deák azt kivánta, hogy Tisza Kálmánnak engedtessék kellő idő, hogy a miniszterelnök kérdésére válaszolhasson; arra nézve azonban, vajjon a miniszterelnök nyilatkozatát tudomásul veszi-e, a ház azonnal határozzon.

Ezzel szemben Ghyczy a miniszterelnök válaszát csak a Tisza által adandó válaszszal egyetemben tartotta tárgyalhatónak.

Mind kuszáltabbá vált a vita, mind többen szólottak hozzá a tárgyalás rendjéhez, a házszabályokhoz, ki az elnök nyilatkozatát, ki Tisza kérelmét, ki meg Deák indítványát pártolva, olykor zajosan is, de oly nyilatkozatot, mintha a miniszterelnök válaszában nem volna oka megnyugodni, nem hallatott senki sem.

A vita közben felszólalt *gr. Andrássy* is.

Több oldalról az mondatott, mintha én interpellatiót intéztem volna Debreczen város t. képviselőjéhez. E tekintetben kénytelen vagyok kinyilatkoztatni, hogy interpellatiót nem intéztem hozzá, nem is intézhettem; hanem egyszerűen kérdést tettem, és így az interpellatió értelmezéséből folyó következtetést nem ismerhetem el. Én úgy értem és tudom, hogy mi vagyunk a felelős kormány, azon képviselő urak pedig — ha úgy tetszik — nem felelős ellenzék; e viszony változhatik ugyan, de jelenleg így van. *(Helyeslés.)*

Mondatott továbbá az is, hogy az én válaszom tulajdonképen a kérdésben áll. Kérdésemnek ilynemű értelmezését én nem fogadhatom el. Én azon kérdésre, miképen értelmezendők a multkor általam mondott szavak, nyiltan és, tőlem telhetőleg, világosan igyekeztem felelni. Egyszersmind azzal kapcsolatban kérdést is intéztem Debreczen város tisztelt képviselőjéhez, mely kérdés azonban nyilatkozatomtól független.

Mindamellett, megvallom, lovagiassági érzetemmel nem tudom megegyeztetni, hogy, midőn kérdés intéztetik valakihez, megtagadtassék tőle a jog, hogy arra válaszolhasson; és így méltánylom az aggodalmat is, midőn arról van szó, hogy az interpelláló úrnak legyen-e vagy ne legyen alkalma kérdésemre nyilatkozni. Én tehát a magam szempontjából semmi kifogást nem tehetek az ellen, hogy a kérdés elhalasztassék. Azok, kik a felelettel meg vannak elégedve, nem foszthatják meg azokat, kik a kérdésre nézve nyilatkozni akarnak, attól, hogy a házszabályok értelmében nekik e nyilatkozatra alkalom adassék. *(Helyeslés.)*

De Tisza kijelentette, hogy oly jogot, melyet neki a házszabályok nem adnak, a miniszterelnök lovagiassága folytán, melyet különben véghetetlen nagyra becsül, élvezni nem akar. Őt félreértették; ő nemcsak a miniszterelnök kérdésére, hanem egész nyilatkozatára

akart válaszolni. A házszabályok jogot adnak neki arra, hogy a miniszterelnöknek feleljen, de arra, hogy a miniszterelnöknek csupán egy specialis kérdésére reflectáljon, nem adnak jogot, ő tehát ezzel élni nem is fog.

Vukovics nem tartotta az ügy fontosságával megegyeztethetőnek, hogy a ház ily hirtelen kimondja véleményét a miniszterelnök válasza felől.

Ghyczy csak azon kérdést tartotta föltehetőnek, vajjon tudomásul veszi-e a ház a miniszterelnök nyilatkozatát vagy pedig tárgyalását napirendre tűzi? Minden egyéb kérdés, szerinte, a házszabályokba ütközik.

Az összegomolyodott véleményárnyalatok homályába Deák Ferencz felszólalása vitt derűt. A kérdést, mondá, úgy, a mint Ghyczy formulázta, föltenni nem lehet, mert épen a házszabályok szerint, melyekre Ghyczy hivatkozott, úgy kell a kérdést föltenni, hogy igennel vagy nemmel lehessen rá válaszolni. Vagy az egyiket vagy a másikat kell kérdésül föltenni, de a kettőt együtt föltenni nem lehet. Azután elmondotta a dolog lefolyását s mellesleg a törvények magyarázatáról is nyilvánítá nézetét. Hangsúlyozta, hogy a concret esetekben való magyarázat, a melyre a kormány feljogosítottnak tartja magát, egészen más dolog, mint a törvénynek azon magyarázata, melyet az 1790: XII. t. cz. a törvényhozásra bízott. «A legnagyobb fonákság volna, ha az idézett törvény azt értette volna, hogy mihelyt kétség támad valamely törvény értelme felett, az függőben maradjon mindaddig, míg a törvényhozás meg nem magyarázza.» A miniszterelnök — folytatá — felelt az interpellatióra. Ezen válaszra nézve a háznak joga van kinyilatkoztatni, tudomásul veszi-e, vagy nem, mert ha nem veszi tudomásul, akkor majd tárgyalásra fog kitűzetni. Azt, hogy a ház többsége mit akar, tárgyalni akarja-e a választ vagy tudomásul veszi, csak szavazás útján lehet kitudni. Ez a dolog lényege. A mi már most a miniszterelnöknek beszéde végén odavetett kérdését illeti, ahhoz minden képviselőnek joga van hozzászólni, így Tiszának is. Tisza azonnal felelhetett volna, mind magára az interpellatióra, mind az interpellatio után odavetett kérdésre; ő azonban nem ereszkedett belé, hanem azt mondta a miniszter nyilatkozatára, hogy utóbb fog felelni. A ház nem akarta elütni Tisza Kálmánt attól, hogy arra a kérdésre utóbb is felelhessen. Senki sem kényszerítheti, hogy feleljen. Ha azonban úgy tekinti a miniszterelnök kérdését, mint új tárgyat, akkor arra felelhet; ha nem akarja azt úgy tekinteni és nem akar rá

felelni, kényszeríteni nem lehet, nem is akarja senki. Hanem akár most, akár máskor felel, akár felel a miniszteri nyilatkozatra, akár más tárgyra, végre mégis csak azt a kérdést kell föltenni: vajjon a ház tudomásul veszi-e a miniszternek az interpellatióra adott válaszát vagy nem?

Tisza még egyszer felszólalt annak kijelentése végett, hogy ő nem kérte a hozzá intézett kérdésnek külön tárgyalását, s ha nem adatik neki alkalom a házszabályok alapján felelhetni a miniszterelnök kérdésére, majd fog erre más alkalmat találni.

Húsz szélsőbali képviselő névszerinti szavazást kérvén, 86 képviselő távollétében a ház Andrássy gr. válaszát 212 szavazattal 124 ellenében elfogadta.

Simonyi Lajos b. nem tartotta czélszerűnek, hogy a kormány egyedül a károlyváros-fiumei vasút építéséről gondoskodjék. Azt kivánta, építtessék ki az egész eszék-fiumei vonal, sőt az engedély is lehetőleg egy társulatnak adassék. Horvátország, mondá, jelenleg már nyilatkozhatik, az eszék-károlyvárosi vonal útirányára nézve fölmerült akadályok tehát elháríthatók lesznek.

Gubody Sándor úgy vélekedett, hogy nem a technikai akadályokban rejlik a halasztás oka, hanem az osztrák egységesítő kereskedelmi politikában s a déli vasuttársaság ellenkező érdekében. Szintén utasítani akarta a kormányt, hogy ne csupán a károlyvárosi, hanem az eszék-fiumei vonalat egész kiterjedésében egyszerre építtesse ki.

Hollán Ernőnek, a közlekedési miniszterium államtitkárának nem esett nehezére kimutatnia Gubody állításainak félszegségét s bebizonyítnia, hogy a kormányt semmi tekintetben sem érheti mulasztás vádja.

Várady Gábor örömmel constatálta a Mikó gr. és Hollán nyilatkozataiból, hogy a kormány a lefolyt időszak alatt mindent megtett, hogy igéretét beváltsa, s hogy immár semmi akadály sem forog fenn, hogy az 1867 julius 1-sején hozott határozat megvalósuljon. Ezért azzal a határozati javaslattal állott elő, utasítsa a képviselőház a kormányt, «hogy az eszék-fiumei vasutvonalra vonatkozó törvényjavaslatot még ezen ülésszak alatt terjeszsze a képviselőház elé.»

Tisza Kálmán pártolta Várady javaslatát, de egyúttal a vasúti bizottságot is meg akarta választatni.

Miután Mikó gr. kijelentette, hogy nincs kifogása az ellen, hogy Várady indítványa elfogadtassék, ama kérdésre vonatkozólag: egyszerre építtessék-e ki a fiumei vasút vagy csak Károlyvárostól tovább, *Andrássy gr.* is elmondta nézetét.

Tisztelt ház, Nem akarok azokra visszatérni, a mik itt a fiume-károlyvárosi vasut építése tárgyában elmondattak, mert t. barátom a közlekedési miniszter úr azon nyilatkozata, hogy neki semmi kifogása az ellen, hogy a jelen határozati javaslat a ház által elfogadtassék, a kérdésnek egy részét megoldja; azonban szükségesnek tartom, hogy tisztába jőjjünk az iránt: vajjon ezen határozatnak mily értelmet kiván adni a ház. Ugyanis t. képviselőtársam Simonyi Lajos b. — ha jól fogtam fel — azt mondta, hogy ő az egész várad-eszék-fiumei vonalat együtt kivánja épít-

tetni; míg az igen t. közlekedési miniszter úr nyilatkozatából azt érthette a ház, hogy a kormány arra határozta magát, hogy e károlyváros-fiumei vonalat külön akarja kiadni, és annak terminusául julius 15-dikét tűzte ki. Az iránt kellene tehát tisztába jönnünk: vajjon a Károlyváros és Fiume közti vonal kiadassék-e rögtön, vagy halasztassék el akkorra, mikor ki fog adatni a másik. Az én nézetem szerint épen azért, mert a kormány óhajtja, hogy Fiume mentül előbb egyenes érintkezésbe jőjjön Magyarországgal és fővárosával, épen azért kell a fiumei vonalat rögtön kiadni, hogy ezen érintkezés rövid idő alatt létesüljön. *(Helyeslés.)* Annak elfogadása pedig, a mit a t. képviselő úr mondott, nem siettetné ezen eredményt, hanem természetesen késleltetné; késleltetné pedig azért, mert azon másik kérdés, hogy az alföld-fiumei vasút Szlavonián keresztül merre vezettessék, igenis óhajtandó és kivánatos ugyan, hogy mielőbb eldöntessék, hanem a dolog még nincs azon stadiumban, hogy e vonalat vállalkozóknak rögtön ki lehetne adni, s míg ebben a stadiumban nincs, azt gondolom, mindenesetre a mellett kellene maradni, hogy külön adassék ki a vonal, ne pedig összeköttetésben az egészszel: mert ez által az ügy csak halasztatnék, nem pedig siettetnék. *(Helyeslés.)*

A ház Várady határozati javaslatát még ugyanazon ülésen elfogadta.

1869 JUNIUS 14.

MONARCHIÁNK SZÁNDÉKAIRÓL BOSZNIÁT ILLETŐLEG.

(VÁLASZ MILETICS SZVETOZÁR INTERPELLATIÓJÁRA.)

Miletics Szvetozár a szerb nép tömörüléseért lelkesedett, de ábrándjait nem a Habsburg-ház jogara alatt akarta valósítani, hanem — mert népének önállóságára is gondolt — csak a szerb fejedelemség hódításaitól várt sikert. Örökös aggodalmában az volt a rögeszméje, hogy monarchiánk Boszniát, az ő vágyódásainak legközvetlenebb tárgyát erőszakkal el akarja ragadni. Sejtelme sem volt, menynyire ellenkezett volna ez ekkor monarchiánknak s főképen Andrássynak politikai terveivel.

Május 22-dikén, tehát körülbelül akkor, midőn a közvádló, a *Zasztavá*ban megjelent czikkek miatt kiadatását kérte a képviselőháztól, Miletics a következő interpellatiót intézte a miniszterelnökhöz:

«Miután biztos forrásból értesítve vagyok, hogy a bécsi császári hadi miniszterium reservatuma által a Boszniával szemközt fekvő határokon tudakozódik, hány épülete volna az ærariumnak e határvidéken, melyeket hadi kórházakul lehetne felhasználni, továbbá hány loyalis egyén találtatnék, kik magánépületeiket ugyancsak ismét hadi kórházakul átengednék, és miután a Boszniával szemközt fekvő határokon azon hír terjedt el, miszerint Ausztria hajlandó Boszniát elfoglalni, mi épen nincsen összhangzásban az osztrák külügyi miniszterium hivatalos közléseivel a békés intentiókat általában és különösen azt illetőleg, hogy sem keleten, sem nyugaton nem szándékozik foglalásokat tenni: én, felhíva a magyar kormány figyelmét a fennebbi körülményre, mely a szomszéd nemzetek kedélyeit megháboríthatja és a békét igen is komolyan compromittálhatja, bátor vagyok miniszterelnök úrhoz a következő interpellatiót intézni:

1-ször, van-e a magyar kormánynak, de különösen a miniszter-

elnök úrnak tudomása arról, hogy a határvidéken szemlátomást háborút jelentő előkészületek tétetnek ?

«2-szor, hajlandó-e a legmagasabb illetékes helyen befolyását oda fordítani, hogy az osztrák-magyar kormány semmi esetben ne kövesse a Kelet irányában az interventio, Bosznia irányában pedig a foglalások politikáját?»

Andrássy Gyula gr.:

Még május hó végén interpellatiót intézett hozzám Miletics Szvetozár, a bassahidi kerület képviselője, oly hírekre vonatkozólag, melyekről — mint mondá — a Boszniával szomszédos országokból értesült, s melyek szerint az osztrák-magyar birodalomnak az volna szándéka, hogy Boszniát elfoglalja. *(Derültség.)* Én ez interpellatióra akkor óhajtottam volna válaszolni, mikor a t. képviselő úr jelen van a házban;* minthogy azonban azóta sok idő lefolyt, és én nem tudhatom, mikor fog a t. képviselő úr itt megjelenni; minthogy továbbá e hírek több oldalról is terjesztetnek, talán oly czélból is, hogy jó viszonyunk fenntartását a szomszéd államokkal nehezítsék: azt hiszem, a t. ház helyeselni fogja, ha nem várván tovább, ezen interpell tióra most válaszolok. *(Általános helyeslés. Halljuk!)*

Az interpellatio két kérdést tartalmaz. Először: «van-e a magyar kormánynak, de különösen a miniszterelnök úrnak tudomása arról, hogy a határvidéken szemlátomást háborút jelentő készületek tétetnek?» Másodszor: «hajlandó-e a legmagasabb illetékes helyen befolyását oda fordítani, hogy az osztrák-magyar kormány semmi esetben ne kövesse a Kelet irányában az interventio, Bosznia irányában pedig a foglalások politikáját?»

A mi az első kérdést illeti, a legilletékesebb kútfőből mondhatom, hogy a Határőrvidéken semminemű háborút jelentő vagy jelenthető intézkedések nem tétettek és nem tétetnek.

A mi a második kérdést illeti, erre nézve nézetem az: hogy nekünk a Kelet irányában semmi más érdekünk nincs, mint a jó szomszédi viszony fenntartása, a kereskedelmi és közlekedési összeköttetések szaporítása és biztosítása, nem pedig a hódítás

* Miletics ép az nap kérte táviratilag szabadságidejének meghosszabbítását a háztól, hogy a szerb congressusban részt vehessen.

bármely irányban. *(Élénk helyeslés.)* És ez azon nézet, melyet a magyar kormány ő Felsége tanácsában képvisel és képviselt. Nehogy azonban e kijelentésem úgy értelmeztessék, mintha a magyar kormány ezt az irányt a közös miniszterium nélkül vagy annak ellenére követné, kinyilatkoztatom azt is, hogy a béke fenntartása és a be nem avatkozás elve az a politikai irány, melyben a közös miniszterium és a magyar kormány kölcsönös egyetértéssel megállapodtak. *(Általános élénk helyeslés.)*

Minthogy azonban a t. képviselő úr kérdésének második részét úgy értelmezi, hogy a be nem avatkozás elve általában és minden esetben szigorúan fenntartassék, szükségesnek tartom megjegyezni azt is, hogy a be nem avatkozási elv alkalmazásának Kelettel szemben van egy természetes föltétele és határa, és ez: másoknak be nem avatkozása.

Ezeket tartottam szükségesnek a hozzám intézett kérdésekre, illetőleg azon hírekre elmondani, melyek az interpelláló állítása szerint némi nyugtalanságot terjesztettek a szomszéd államokban. *(Hosszas élénk tetszésnyilvánítások.)*

Andrássy gr. válaszát a ház minden vita nélkül, általános helyesléssel, tudomásul vette.

1869 JUNIUS 22.

A HATÁRŐRVIDÉKI ERDŐK ELADÁSA ÜGYÉBEN.

Bármily hangosan követelte a közvélemény a Határőrvidéknek már többször igért visszacsatolását: az administratio megszakíthatlan volta, a bekeblezés modalitásai, a területfelosztás és a quota kérdése, a katonai kincstár követelései, a szláv lakosságnak több sajátságos intézménye, pl. a zadruga és sok egyéb kérdés oly nehézségeket gördítettek a megoldás elé, hogy a legjobb igyekezet sem volt képes azokat hamarjában leküzdeni. S így az őrvidék még mindig a hadsereg kiegészítő része volt és kormányzata élén még mindig a hadügyminiszter állott.*

Az igazat megvallva, a hadügyi kormány önkényes uralma a vidék culturalis fejlődésével nem volt épen disparat természetű; s tagadhatatlan, hogy jóllét és rend dolgában a monarchia déli határvidéke az utóbbi időkben folytonos haladást tett. Mi több, ép ez idötájt — az 1868. év folyamán — tervezett a közös hadügyi kormány újabb, nagyobbszabású beruházásokat. A Száva s a Bosszút lapályát ki akarta szárítani, Barcstól Spalatóig és Sziszektől Orsováig vasutat akart építeni, Vukovárt és Samaczot pedig csatornával összekötni. E reformok szükségességét politikai tekintetekkel indokolta. Az őrvidék jóllétét s culturáját, mondá, emelni kell, mielőtt a lakosság belé vonatnék a fejlettebb népek alkotmányos életébe.

A nagy befektetésekre szükséges költségeket a határőrvidéki erdők faanyagából akarta a hadügyi kormány előteremteni.** E czél-

* A magyar kormány csak a pénzügyi igazgatást vezette, ennek is csupán azt a részét (vám, só, lottó és dohányjövedék), mely az előbbi korszakban a cs. kir. pénzügyminiszter ügyköréhez tartozott.

** A kitünő minőségű szlavoniai keményfa ez időben jutott világ-

ból bizottságot küldött ki, megállapítani, vajjon az erdők eladása az államnak érdekében állna-e? A bizottság abban a véleményben volt, hogy a határőrezredeknek 21 millió frtra becsült és 102,000 holdján elterülő őserdőiből a bródi ezredbe kebelezett Ottok helységtől a 9., 10., 11. és 12. companián keresztül a péterváradi ezred határáig huzódó 33,000 holdnyi erdő, melynek faanyaga a hivatalos becslés szerint 9 millió frtnyi értéket képviselt, bizvást eladható. Az alantas bródi és péterváradi hadparancsnokságok ellene nyilatkoztak ugyan az erdők kiirtásának, de annyit a maguk részéről is elismertek, hogy okszerű erdőüzem mellett a bródi ezredben 600 s a péterváradi ezredben 300 hold turnusban tényleg ki lenne vágható.

A hadügyminiszter, e két véleményt combinálva, 1868 október 12-dikén kiadott rendeletében a kérdést úgy döntötte el, hogy, mivel kisebb részletekben a fa nem értékesíthető előnyösen, adassék át az összes 33,000 hold 20 évre irtás végett egy vállalkozó czégnek, ezenfelül vágattassék az említett 900 hold turnus szerint, az ottocsányi és ogulini ezredekben fekvő erdőségek eladására pedig tétessenek meg haladéktalanul az előkészületek.

Ez az erdő azonban sok községet táplált. Nem is szólva a közeli erdőbirtokosokról, a szép fejlődésnek indult faiparról és fakereskedésről, melynek a vállalkozó consortiumban legyőzhetlen versenytársa támadt volna: minden családnak az erdőkhöz faizási, tüzelési, makkoltatási és hasonló szolgalmi joga volt; templomához, iskolájához és egyéb középületeihez minden község az erdőből hordhatta a szükséges anyagot. Már pedig mindezen ősi s az 1850 május 7-diki *Gränzstatuten* 18. és 19. §§-ai által is elismert haszonélvezeti jog az említett rendelet végrehajtása esetén illusoriussá vált volna, mivel sok község tizenkét óra járásra esett volna a legközelebbi erdőtől.

A hadügyi kormány ez intézkedése tehát mélyen belevágott az őrvidéki lakosság életérdekeibe, s nagy volt az alsóbb osztályok elkeseredése.

Míg ekkoráig csupán a hadügyi kormánytól függő azon körök voltak elégedetlenek, melyek aggódtak az új rendszer nyomán bekövetkezendő károsodástól, immár az őrvidéki lakosság zömét is elfogta az a forradalomszerű izgatottság, mely nemsokára annyi bajnak kútforrása lőn. Az erőszaktól ugyan egyelőre még tartózkodott

hírre. Míg 1840-től 1861-ig a szlavoniai fa ára, egy szakértő állítása szerint, csak 100%-kal, addig 1861-től 1869-ig 600%-kal emelkedett. L. a *Pester Lloyd* 1869 február 26-diki számát.

a lakosság, de a végpusztulás rémképeitől zaklatva, már nemcsak deputatiókkal és folyamodványokkal, de zajos népgyűlésekkel is igyekezett a veszélyt magától elhárítani.

Nem sokára belejátszottak e mozgalomba mások anyagi érdekei is, s csakhamar előállt néhány leleményes fő, hogy az aggasztó hangulatot felhasználva, kicsikarja az intéző körök beleegyezését önző terveihez.

Leplezetlenül elénk tárják e törekvéseket azok a jelentések, melyek ez időtájt érkeztek Andrássyhoz.

Egy előkelő állású horvát politikusnak 1867 május 6-dikán kelt levelében ezeket olvassuk:

«Kötelességet vélek teljesíteni, midőn arról értesítelek, minő terveket hoznak itt kapcsolatba a határőrvidéki erdők faértékesítésével. Csak arról a két különösen tevékeny factorról emlékezem meg, melynek minden társadalmi osztályban vannak barátai, főleg azonban katonai körökben. Hiszen még attól sem riadnak vissza, hogy ő Felségének személyét is ez eszme pártfogói közé sorozzák.

Az első factor a Franco-Ausztria bank és érdektársai. Ez a sziszek-spalatói vagy a barcs-spalatói vasutat szeretné előre meghatározandó s a faeladásokból fedezendő kamatbiztosítás mellett kiépíteni. Hogy ez alapnak önkényes kizsákmányolása az igazi czél, tán nem szorul bizonyításra.

Ez a vasút nemcsak meggátolná a fiumei kikötő fellendülését, de Fiuméig vezető független vasúthálózatunkat is veszélyeztetné; nyerstermékeink kivitelét ellenben Dalmácziának juttatná és mi továbbra is Trieszt és Spalato adózói maradnánk.

A másik versenytárs H...... Ez az Agrar-bankkal s a legtöbb zágrábi, sziszeki és károlyvárosi fakereskedővel szövetkezett. Sokan közülök a mult héten itt időztek az üzlet részletesebb megbeszélése végett és a következőkben állapodtak meg:

A consortium kamatbiztosítás nélkül építené ki a zimony-bródsziszeki vasutat, s ennek fejében a hadügyminisztertől subventiókép megkapná az erdőket az építési költségek erejéig; az erdők jövedelmének fölöslegét visszaadná.

Mindkét esetben a vezéreszme ugyanaz: oly erőszakos eljárás a leszámolás alkalmával, hogy az erdőjövedelem lehető legnagyobb részéről tetszésük szerint rendelkezhessenek.

Az életrevaló H.... az által, hogy a horvát üzletembereket bevonta érdekkörébe, vállalatának némi nemzeti színezetet adott. Ennek a fogásnak pedig nagy a jelentősége, mert a zimony-bród-

sziszeki vasút a tájékozatlan vidéki nép nagy tömege előtt népszerű, a reactiónak is kedvére való, a panszlávoknak pedig forró óhajtásuk. E vasútvonalnak kereskedelmi és politikai hátrányairól részemről fölösleges egy szót is vesztegetnem.

H.... ezenfelül úgy viselkedik, mintha consortiumával az említett alapon a sziszek-eszéki vasutat is ki akarná, illetőleg ki is fogja építeni. Kétségtelen, hogy ez utóbbi vonalra azért vállalkozik, hogy mentül több embert nyerjen meg tervének, valamint az is bizonyos, hogy H.... sugalmazta a *Pozor*nak multkori czikkét, s hogy a vasút építését már biztosította magának, mérföldenként 340,000 frtnyi összegért.

Az itteni kereskedői körök egész nyiltan hirdetik, hogy a hadügyminiszter egészen önállóan fogja a szerződéseket megkötni. A kételkedőket lenézik. A mint láthatod, a trias megalkotása a legjobb úton halad. Orczy mai nyilatkozata szerint Beust azt állitja, hogy az őrvidéki erdők értékesítésének e terveiről mit sem tud.

Én azonban biztosítlak, hogy minden úgy történik, a mint az imént megírtam, és hogy adataimat az érdekeltek ajkairól szedtem. Használd fel azokat, a nélkül hogy reám hivatkoznál, különben az emberek jövőre tartózkodóbbak lesznek, és én nem leszek többé abban a helyzetben, hogy pontosan informálhassalak. Az érdekeltek azt remélik, hogy igen rövid idő multán elveszik majd fáradozásaik jutalmát. Ebben azonban kételkedem, bármennyire igyekezzék is a hadügyminiszter.»

Andrássynak egy rendszerint igen alaposan értesült másik bizalmi férfia, kinek ő a maga délszláv politikájába legmélyebb bepillantást engedett, kevéssel utóbb szintén azt jelenti, hogy az erdők megvásárlására consortium alakult, melynek tagjai kizárólag a horvát és őrvidéki ellenzék soraiból kerültek ki, s mely azonos volt azzal a deputatióval, mely a határőrvidéki erdők, vasutak s a tervezett reformok érdekében a zimonyi J.... által vezetve ő felségénél járt. E consortium négy milliót írt alá, s alkudozásba lépett a bécsi Agrar-Bankkal egy 20 milliós kölcsön megkötése ügyében, hogy az üzletet létesíthesse. Mint a jelentéstevőt a horvát ellenzék egy dissidens tagja O.... informálta, e consortium egy Bécsből jött intésre létesült s az erdőket illetőleg részére tett igéretek fejében viszonszolgálatul a Határőrvidék feloszlatása elleni agitatio kivántatott tagjaitól. O....t a consortium elleni fellépésre az a meggyőződés indíthatta, hogy Boszniának Horvátországhoz csatolása (mely neki fixa ideája volt) mindaddig nem valósulhat, míg a bosnyák nép előtt épen nem

sympathikus katonai uralmat a Határőrvidéken civil kormány nem váltja fel.

Mellőzve itt a jelentés egyéb részleteit, kiemeljük a conclusiót: »hogy a magyar befolyás fontossága mindinkább elismertetik Keleten, s hogy itt különösen egy név képviseli a hatalmat, és ez az Andrássy név, mert még ellenségeink is hozzá folyamodnak.«

Érthető, hogy a magyar kormány most, midőn a visszacsatolás küszöbön állott, nem compromittálhatta a jövőt s nem nézhette tétlenül, hogy a hadügyi kormányzat talán pillanatnyi s reá nézve idegen előnyök miatt elkeserítse amaz országrész lakosságát, mely rövid idő mulva tettleg is Szent István koronája alá fog tartozni.

A beavatkozásra Magyarországnak direct jogczíme is volt. Az 1866 február 20-dikán kelt kir. leirat és az 1868 : XXX. t. cz. 66. §-ának 10. és 11. pontjai szerint a bródi és péterváradi végezredek Horvát- és Szlavonország területéhez csatolandók: ugyane törvény 8. §-a pedig azt határozza, hogy Horvát- és Szlavonország minden ingatlan államvagyonának kezelése, átalakítása, megterhelése és eladása (az erdő pedig ingatlan) a magyar szent korona összes országainak Budapesten székelő közös országgyűlését illeti.

Épen kapóra jött a horvát-szlavon országgyűlés fellépése. Ez országgyűlés ugyanis, mivel az értékesítendő erdők a Horvátországhoz csatolandó bródi és péterváradi végezredekben feküdtek, első sorban érzé megcsonkítva jogait és felszólalt az eladás ellen. Határozatot hozott, hogy az 1868: XXX. t. cz. 8. §-a, minden követelményeinek szemmel tartásával, hajtassék végre. E' határozatot 1869 április 21-dikén kelt átiratában pártolás végett megküldte a magyar országgyűlésnek, érdemileg azt kérvén: hogy a 33,000 holdnyi famennyiség szándékolt eladása felfüggesztessék, hogy a szlavon Határőrvidék erdei a pusztítástól megóvassanak, hogy az őrvidéki népesség haszonélvezeti jogai fenntartassanak, és végre, hogy, ha nagyobb mennyiségű túlért fa eladásának szüksége merülne fel, a jövedelem az őrvidék javára fordíttassék.

A horvát országgyűlés ezen átiratára támaszkodva, a magyar kormány most már erélyesebben kezébe vehette az ügyet. S bár a hadügyminiszter még a legutóbbi időkben is elvetette Vinkovczének, a bródi végezred központi városának azt a kérelmét, hogy az eladást függeszsze fel addig, míg a delegatiók ez ügyben nem határoznak s míg a lakosság az úrbéri haszonélvezetért nem kárpótoltatik, s fenntartotta október 12-diki rendeletét: a magyar kormány, miként

Andrássy nyilatkozatából azonnal látni fogjuk, csakhamar kieszközölte, hogy a közös hadügyminiszter mégis felfüggesztette a már-már küszöbön álló faeladást s beléegyezett abba, hogy mielőtt az igazgatása körébe tartozó erdőket vagy az erdők faanyagát eladná, az erre vonatkozó adatokat és terveket a magyar kormánynyal közölje.

Ezzel azonban még nem érte be az Andrássy miniszterium, hanem újabb becsüt rendelt el, s ennek következtén megtudta, hogy a bródi ezredbeli 21,500 s a péterváradi ezredbeli 11,500 hold erdő faanyaga nem 9, hanem 21—24 millió frtnyi értéket képvisel.*

A horvát-szlavon országgyűlés átirata a magyar képviselőház junius 22-diki ülésén felolvastatván, *Andrássy gr.* e tárgyban így nyilatkozott:

Tisztelt ház, A mennyiben a horvát országgyülésnek most felolvasott átíratában némileg kérdés is foglaltatik a magyar kormányhoz: hogy a kormány a maga részéről tett-e ezen ügyben lépéseket és mily eredménynyel? bátor vagyok ez alkalommal, mielőtt ez ügynek tárgyalását megkezdeni méltóztatnak, a tisztelt háznak tudomására hozni, hogy a magyar kormány, a horvát országgyülés felszólalása következtében, a közös hadügyminiszteriumhoz fordulván felvilágosítás végett, onnan azt a választ nyerte, hogy a hadügyminiszterium kebelében birtokeladásról soha szó nem volt; hanem készül igenis egy terv nagyobbszerü faeladás tárgyában, melyet a horvát határőrvidéki erdők egy részének állapota tett szükségessé, és ezen nagyobbszerü faeladásból beveendő összegeket a hadügyminiszterium határőrvidéki czélokra szándékozik fordítani. Egyszersmind fel vagyok jogosítva a t. ház előtt kijelenteni azt is, hogy mindeddig a hadügyminiszterium részéről szerződés e kérdésben senkivel nem köttetett, és hogy mielőtt ez történnék, az arra vonatkozó adatok és tervek a magyar kormánynyal közöltetni fognak. Ez az, a mit e kérdésben a t. háznak fölvilágosításkép előadni kötelességemnek tartottam. *(Helyeslés jobb felől.)*

Tekintve, hogy a bródi és péterváradi erdők oly nagy szerepet játszottak a Határőrvidék visszacsatolását megelőző tárgyalásokban

* Ez adatra csupán Zuvics József beszédében akadtunk rá, ki szakszerű fejtegetéseit 1869 junius 22-dikén terjesztette elő a képviselőházban.

s e tárgyalásoknak legveszélyesebb szirtjei közé tartoztak, a fentebb előadottakat még néhány tájékoztató adattal szándékozunk megtoldani.

A határőrvidéki erdők átvételére s az ottani vasutak építésére vállalkozó consortium négy héttel Andrássy felszólalása után — 1869 julius 25-dikén — alakult meg Zágrábban, Vranyczány Ambrus b. elnöklete alatt. Ezzel új tényező lépett fel a színen, akarat és kitartásra nézve kiváló szereplő, a látszólag spontan határőrvidéki mozgalmaknak éveken át titkos rendezője. Végrehajtó bizottsága azonnal érintkezésbe lépett a közös hadügyminiszteriummal s ajánlatait még ugyanezen év folyamán, összealkotására s hazafias törekvéseire való hivatkozással, mind sürgetőbben ajánlotta elfogadásra. A faeladás hírére támadt heves oppositio, mióta a consortium azt a vasútépítéssel hozta kapcsolatba, teljességgel megszűnt, sőt az oppositiót csakhamar általános helyeslés váltotta fel. A hangadó őrvidéki lakosok lelkesen pártolták a tervet, s az ajánlattevők annál kevésbbé lettek volna mellőzhetők, ha a magyar kormány veszteg marad, mivel a consortium minden követ megmozdított terveinek keresztülvitelére; így például, még a nyár folyamán, — ennyiről nekünk is van tudomásunk, — külön egy bródi, külön egy zimonyi, augusztus 30-dikán pedig egy általános őrvidéki deputatiót indított ő felségéhez Bécsbe.

Augusztus havában mozdult meg az egész határőrvidéki kérdés. A magyar delegatio erélyes kívánságára ugyanis, mint alább látni fogjuk,* ép ebben az időben határoztatott el a Határőrvidék bekeblezése és polgári kormányzat alá vonása, a két varasdi ezreden, Zengen, Sziszeken és a szluini végezred két századán kezdve. Ekkor jött létre a quotára vonatkozó általános elvi megállapodás is.

Az erdők kérdése tehát a bekeblezés kérdésével együtt volt tárgyalható.

Mellőzünk itt egy conflictust, mely a magyar kormány s a közös hadügyi kormány közt keletkezett. A két kormány ugyanis a polgárosításra vonatkozó reformok tárgyában hamarabb jutott megegyezésre, mint az erdőket vagy plane a quotát illetőleg, s míg a hadügyi kormány, mely az átmeneti administratio szervezésének gyakori bonyodalmain folyton fennakadt, az összes reformok együttes életbeléptetését sürgette s a reformokkal egy kalap alá akarta vonni az erdők értékesítését is: addig a magyar kormány ez utóbbiakra nézve a Budapesten székelő országgyűlés jogait védelmezte. Mellőzve, mon-

* Lásd alább a 113—114. lapot.

dom, e conflictust, az erdőket illető alkudozások menetére és eredményeire nézve csupán a következőket akarjuk kiemelni.

A határőrvidéki erdők kérdésében a magyar kormány és a közös hadügyi ministerium képviselőiből vegyes bizottság alakult. Ez a bizottság 1869 augusztus és szeptember folyamán tartott értekezletein arra a meggyőződésre jutott, hogy «a hadügyi kormány által tervezett faeladás az okszerű erdőgazdaság szempontjából nemcsak megengedhető, de okvetlen szükséges is, sőt hogy a szlavon Száva-lapályban még további 72,000 hold erdő áll talpon, melynek fája 30 esztendőn belül értékesítendő, hogy értékéből ne veszítsen és hogy az erdő megifjodása a gazdaság nagy hátrányára el ne mulasztassék.»

Az október 18-dikán ő felsége elnöklete alatt tartott közös minisztertanács kimondotta, hogy «a hadügyminiszter, mielőtt saját hatáskörében eljárna, a tervezett investitiókról részletes programmot készítsen és hogy az erdőüzlet jövedelmének hovafordítására nézve közös megállapodásra jusson a magyar kormánynyal.»

E legfelsőbb meghagyás következtében a hadügyminiszter azonnal megkezdte a tárgyalásokat a magyar kormánynyal; majd e tárgyalások egyszerüsítése végett Kőnig Gusztáv ezredest — a határőrvidéki ügyek német származású előadóját, ugyanazt, kit Lónyay Menyhért egy évvel előbb, a határőrizetnek a magyar pénzügyminiszterium alá rendelésekor írt leveleiben, a hadügyminiszterium egyik legelfogulatlanabb elméjének dicsért s kit épen ez okból maga ő felsége szemelt ki a magyar kormánynyal való érintkezésre — Budára küldte, hogy terjeszsze elő szóval és irásban a bródi és péterváradi őrezredekben elterülő 30,000 hold erdő értékesítésére vonatkozó adatokat és az erdőjövedelem hovafordítását illető programmot.

Az Eötvös József b. elnöklete alatt november 12-dikén tartott értekezleten, melyen a hadügyminiszterium részéről Kőnig, a magyar kormány részéről pedig Lónyay, Mikó és Bedekovich miniszterek, Hollán államtitkár és Graenzenstein osztályfőnök * vettek részt, kimondatott, «hogy a hadügyminiszter administratiója alatt álló erdők közül csak azon területek fakészlete értékesíttessék eladás útján, melyeknek fái már túlértek és kár nélkül talpon nem hagyhatók, melyeknek kivágása tehát mellőzhetetlenül szükséges; hogy a hadügyminiszter késznek nyilatkozik az erdőszolgalmi jogok megváltására szükséges összes rendelkezéseket oly módon végrehajtani, hogy a szolgalmakra jogosultak, eddigi haszonélvezetük fejében, az erdők

* Magyarországon az egyetlen.

felerészét megkapják; a hadügyminiszter kötelessége lesz tehát ő felsége legfőbb helybenhagyását erre vonatkozólag kikérni, valamint az erdők felbecslése után azok segregatióját is keresztülvinni; kimondatott továbbá, hogy az erdők jövedelme kizárólag a Határőrvidék javára fordíttassék, jelesen vasutak és csatornák építésére és vízlecsapolásra; hogy a hadügyminiszter az említett vasutak és csatornák tervezésében, az illető vonalak megállapításában, a subventiók megítélésében, szóval minden ezekre vonatkozó és előfordulható intézkedésben a magyar kormánynyal egyetértőleg fog eljárni.»

A végleges elvi megállapodás ez erdőkre nézve a Budán 1869 deczember 28-dikán (az október 14-dikén tartott közös minisztertanács határozatára) a magyar királyi ministerium és a közös hadügyi kormány közt kötött azon *Punctatiók*ba foglaltatott, melyek a Határőrvidék bekeblezésének legfőbb kérdéseire nézve döntő fontosságúak.

E Pontozatok egész első fejezete a-végvidéki erdők értékesítésére vonatkozik és a következő határozatokat tartalmazza:

«A (körülirt) erdőket egy minden érdeket megóvó nyilvános árverési tárgyaláson kell a közös hadügyminiszternek értékesítnie.

«A határőrvidéki lakosságnak az állami erdőkben élvezett szolgalmi jogai megváltandók, még pedig oly módon, hogy az erdők a határőrvidéki községek és az állam között felerészben felosztatnak.*

«A segregatiót, a hadügyminiszterium által kidolgozandó szabályzat szerint, ő Felsége legfelső helybenhagyása után azonnal és lehető gyorsan kell végrehajtani.

«E szabályzat közzéteendő, még mielőtt a szóban levő 30,000 hold erdő fájára vonatkozó árverési tárgyalás kihirdettetnék.

«Az erdőértékesítésből befolyó összes jövedelem a Határőrvidékre fordítandó, közlekedési vonalak létesítésére, vízlecsapolási és öntözési munkálatokra; a mi azonban nem zárja ki azt, hogy a (más vidékről kiinduló) vasutak ama csekély távolságú részei, melyek a Határőrvidék területét átszelik, szintén a fából várandó jövedelemből lesznek kiépítendők.

«Első sorban a következő közmunkák terveztetnek:

a) Hajózható csatorna a Duna és a Száva közt, a vukovár-samaczi vonal hosszában.

b) A Száva- és a Bosszútlapály kiszárítása.

* Az erdei szolgalmi jogoknak 1871 junius 8-dikán történt megváltását illetőleg l. Fr. Vaníček, *Specialgeschichte der Militärgrenze*, Bécs, 1875. IV. köt., 495—500. lap.

c) Sziszektől Mitroviczáig haladó vasút, Gradiskán és Bródon keresztül. E vasút az Orljavától fogva Pozsegán és Nasiczon keresztül egészen Eszékig a magyar-horvát kir. kormány költségén köttetik össze.

d) Vasútvonal Sziszektől vagy Károlyvárosig vagy a károly-város-fiumei vasutvonalnak egy másik alkalmas pontjáig az őrvidéken keresztül, továbbá olyan vasút, mely Barcsot az Ittava völgyön keresztül a sziszek-mitroviczai vasúttal köti össze.

«E vállalatokra az előmunkálati engedélyeket a magy. kir. kormány adja, de egyetértve a hadügyminiszterrel.

«A munkálatok végrehajtását a cs. és kir. hadügyminiszterium vezeti.

«Az esetre, ha a határőrvidéki vasúthálózat kiépítésére szükséges eszközök előteremtése végett az évi turnust meghaladó faeladás válnék szükségessé a segregatio után megmaradt állami erdőkből, és ha e faeladást az erdőgazdaság érdeke is ajánlaná, úgy az eladás előkészületeinek megtételére, valamint a bevétel hováfordításának megállapítására a mostanihoz hasonló megegyezésnek kell létrejönnie a magyar kir. kormány és a cs. és kir. hadügyminiszterium között.

«Az említett vasútvonalak kiépítése után a következő munkálatok volnának végrehajtandók:

a) Vasút a károlyváros-fiumei vonalnak egy alkalmas pontjától a Határőrvidéken keresztül Dalmácziába, illetve Spalatóig, kiágazással Zeng felé.

b) A pancsova-becskerek-kikindai vasút, s mihelyt ez kiépült

c) A sziszek-mitroviczai vasút folytatása Zimonyig, és

d) Az orsova-karánsebesi vonal.»

1869 JUNIUS 23.

A BÍRÓI HATALOM GYAKORLÁSÁRÓL SZÓLÓ TÖRVÉNYJAVASLAT TÁRGYALÁSAKOR.

Junius 23-dikán végre napirendre került a bírói hatalom gyakorlásáról szóló nevezetes törvénynek (az 1869 : IV. t. cz.-nek) javaslata, mely az igazságszolgáltatást a politikai közigazgatástól elkülönítette és az elsőfokú bíróság tagjainak addigi választása helyett a királyi kinevezést hozta be. Midőn a központi bizottság előadója jelentését elő akarta adni, s így megkezdődött volna az általános tárgyalás, felszólalt Ghyczy Kálmán, ki e javaslatot egyszer már az osztályokhoz visszautasíttatta volt és indítványozta, hogy «mivel a bírói hatalom gyakorlásáról szóló törvényjavaslat a törvényhatóságok jogkörének meghatározásával és azok rendezésével elválaszthatlan szoros kapcsolatban áll; mivel az e bíróságok szervezésének megállapítása előtt különben sem végrehajtható, mondja ki határozatilag a képviselőház: hogy a szóban levő törvényjavaslatot addig, míg a törvényhatóságok rendezéséről és a bíróságok szervezéséről szóló törvényjavaslat a kormány által elő nem terjesztetik, tárgyalás alá nem veheti, hanem utasítja a minisztériumot, hogy az említett két törvényjavaslatot is mielőbb tegye le a ház asztalára s ezen törvényjavaslatot kapcsolatosan és egyidejűleg leendő újabb megvitatás végett a házszabályok 109. §-a értelmében az osztályokhoz visszautasítja.»

Ez indítvány nem csekély ingerültséget keltett.

A deákpártiak ellenezték az indítványt. Úgy vélekedtek, hogy ez indítványnak komoly alapja nincs, s azt hitték, hogy legfőbb czélja az, hogy ez első nagyobb reformmű ismét elhalasztassék. Viszont az ellenzék, melyen mindig rendkívüli érzékenység vett erőt, valahányszor a municipalis ügy szóba került, számított rá, hogy leszavaztatása oly kérdésben, mely annyi érdeket és hagyományt érint, tetemesen hozzá fog járulni a többség népszerűségének csorbításához.

A vita már végét érte s csak arról volt szó, vajjon arra történjék-e szavazás: elfogadja-e a ház Ghyczy indítványát vagy nem? vagy talán arra a kérdésre: vajjon a törvényjavaslat tárgyalásába belé bocsátkozzék-e a ház vagy nem? midőn a miniszterelnök a következő kijelentést tette:

A tisztelt ház úgy méltóztatott nyilatkozni, hogy e kérdés felett szavazni kiván. Én részemről nem teszek semmi ellenvetést ez ellen, de meg kell vallanom, hogy a kérdésnek ily módon való felállítása, nézetem szerint, a házszabályokba ütközik. Én azt gondolom, félretéve itt a házszabályokat, maga a dolgok természete határoz, és így jogában állt volna a többségnek a szavazást megtagadni. Határoz, mondom, a dolgok természete; mert kérdem: mi az, a mit Ghyczy tisztelt képviselő úr a ház asztalára indítványkép letett? Egy indítvány, mely — mint ezt ő maga bevallja — nem magáról a tárgyról, hanem azon módról szól, hogyan kivánja ő ezt tárgyalni. Már most kérdem, az egyszerű logika nem igazolja-e azt, hogy, mielőtt arról lehetne szólni, hogy egy dolgot mikép kiván tárgyalni a ház, elébb az iránt kell tisztába jönnie, mi az a dolog, a mit így vagy amúgy tárgyalni kiván? *(Helyeslés jobb felől.)* Ebből tehát az következik, hogy előbb a központi bizottság előadója adja elő véleményét, és csak ezután következhetik a másik kérdés, tudniillik annak meghatározása, miképen tárgyaltassék? A kérdésnek ilyetén megoldása a dolog természetéből foly; de ha a házszabályokra támaszkodunk is: itt van a 99. §, mely azt mondja: «Ha oly indítvány terjesztetik elő, mely nem törvény alkotását czélozza, felvételi ideje meghatároztatik, s az alatt kinyomatván, a tagok között szétosztatik.» Ezen § értelme szerint tehát a t. képviselő úr inditványát ki kellene nyomatni és, miután a tagok közt szétosztatott, napi rendre kitűzni. *(Helyeslés.)* Ennek következtében tehát a ház többségének joga volt volna a szavazást e kérdés felett megtagadni. De mondjuk meg az igazat, kiderült, hogy a házszabályok nem képesek magoknak máskép érvényt szerezni, mint szavazás útján; én tehát részemről legkisebb kifogást sem látok az ellen, hogy szavazzunk e kérdésre nézve.

Két módon tétetett fel a kérdés. Az egyik ez: akarja-e a ház a napirenden levő tárgyat tárgyalni vagy nem? A másik kérdés: akarja-e a ház Ghyczy Kálmán képviselő úr indítványát elfogadni? igen vagy nem? Ismétlem, nekem részemről egy csepp kifogásom sincs az ellen, hogy akár az egyik, akár a másik kérdés tétessék fel: mert a lényeg az, hogy tovább időt ne veszítsünk. *(Helyeslés.)*

De ezek után ne méltóztassanak rossz néven venni, ha a többség kénytelen lesz máskor is, midőn a házszabályok világos értelmét nem lehet az önök magyarázatai ellenében érvényesíteni, szavazással dönteni. *(Helyeslés a jobb, ellenmondás a bal oldalon.)*

Az elnök Andrássy gr. felszólalása után így tette fel a kérdést: Kiván-e a ház Ghyczy Kálmán indítványának mellőzésével az általános tárgyalásba bocsátkozni, igen vagy nem? — A többség igennel válaszolt.

1869 JULIUS 5.

A KELETI VASÚT TÁRGYÁBAN.

(VÁLASZ IVÁNKA IMRE INTERPELLATIÓJÁRA.)

A képviselőház 1869 junius 2-diki ülésén Ivánka Imre előadta, mily fontos hazánkra nézve, hogy a tervezett törökországi vasutak Belgrádnál vagy Szendrőnél csatlakozzanak vasuthálózatunkhoz, ne pedig Sziszeknél, mi csak Törökországnak és Ausztria kereskedelmének kedvezne; kiemelte továbbá, hogy jelenleg módunkban áll saját érdekeink kellő figyelembe vételét kieszközölni, s egyben a következő interpellatiót intézte az összes minisztériumhoz:

«1-ször: A törökországi vasutak ügyében folyó tárgyalásokban külön-e és ki által képviselteti magát a magyar kormány?

2-szor. Nem tartaná-e a kormány czélszerűnek egy külön, öt vagy hét tagból álló országos bizottság kiküldetését, mely e kérdéssel tüzetesen foglalkozva, annak idején a háznak jelentést tehessen?»

Ez interpellatióra *Andrássy Gyula gr.* julius 5-dikén így felelt:

A fülöpszállási kerület t. képviselője, Ivánka Imre úr, a keleti vasút tárgyában interpellatiót intézett hozzám, melyben a következő kérdések foglaltatnak: először, mily stadiumban van ezen kérdés? másodszor, ki által képviselteti magát a magyar kormány? és harmadszor, nem tartaná-e a magyar kormány szükségesnek, hogy e tárgyban egy öt vagy hét tagú bizottság neveztessék ki a ház részéről? Ezen kérdésekre van szerencsém válaszolni.

A mi az első kérdést, t. i. a tárgyalások stadiumát illeti, még mostanáig forma szerinti tárgyalások köztünk és a török kormány között nem folytak. Folynak ugyan már huzamosb idő óta diplomatiai érintkezések; de ezek inkább azon barátságos

eszmecsere jellemét viselik, mely szomszédos államok között közös érdekű tárgyakra nézve a forma szerinti tárgyalást meg szokta előzni.

Forma szerinti tárgyalásnak csak akkor lesz helye, midőn a csatlakozási pont iránt fogunk megkerestetni, a mi eddig nem történt.

Miután a tárgyalások épen folyamatban vannak, meg vagyok győződve, hogy a t. képviselő úr tőlem részletes választ kivánni nem fog. Azonban nincs kifogásom az ellen, hogy már ez alkalommal jelezzem azon szempontokat, melyekből a kormány eddig is kiindult, és melyeket ezentúl is irányadóknak fog ismerni.

Ezen szempontok elseje az, hogy mi csak örömmel üdvözölhetjük azon kilátást, hogy a török birodalom egy nagy vasúthálózat létesitésével foglalkozik, s így nekünk nem lehetett föladatunk ezen vasúthálózat létesitését akadályozni, sőt érdekünkben van azt minden kitelhető módon elősegíteni.

A második szempont az, hogy midőn a porta az egy részről Szalonikiból, más részről Konstantinápolyból kiinduló vasúthálózatát Bosznián akarja keresztülvezetni, és így Boszniát össze akarja kötni birodalmának többi tartományaival: nekünk sem érdekünk, sem jogunk nincs ezt megakadályozni, sőt a jó szomszédi viszony megkivánja, hogy mi azon csatlakozási pontot, melyet a török kormány óhajt, a mi területünkön megadjuk.

A harmadik szempont, melyet a kormánynak tekintenie kellett, az, hogy a mennyire érdekünkben van, a nagy török vasúthálózat létrejöttét elősegíteni, ép annyira érdekünkben van, egy a Moráva völgyében épitendő vasút által elősegíteni a szerb kormány azon tervét, mely szerint Szerbiát egy részről a török vasúthálózattal, más részről a mi vasútainkkal kivánja összekötni.

E terv létesitése — és e tekintetben eltérek a t. képviselő úr nézetétől, ki e vonalat, úgy látszik, kizárólag magyar érdeknek tekinti — nem szerb érdek, nem is magyar érdek csupán, hanem egyaránt érdeke az Ausztriának is, melynek északi és nyugoti iparos tartományait a legegyenesebb vonalban köti

össze Kelettel, s érdeke az összes északi Németország kereskedelmének: mert e vonal nélkül a kereskedelem az északi és keleti vidékek között nagyobb fejlődésre képes nem lenne.

Ezekből következik, hogy, midőn jó viszonyunk a török kormányhoz megköveteli, hogy a legszívesebben felajánljuk annak idején, a boszniai vonalon, a tetszés szerinti csatlakozási pontot: egyszersmind jogunk és kötelességünk is arról gondoskodni, hogy a másik összekötő pont is minden kérdésen kívül helyeztessék. *(Élénk helyeslés.)*

Ezek voltak és lesznek azok a szempontok, melyek a magyar kormányt e kérdésben vezérelték és ezentúl is vezérlendik.

Kötelességemnek tartom kijelenteni, hogy mind ezen szempontokra, mind az elérendő czélra nézve közöttünk és a közös külügyminiszterium közt teljes egyetértés uralkodik.

Kötelességemnek tartom továbbá kijelenteni, hogy mostanig a török kormány részéről a legnagyobb előzékenységet tapasztaltuk, és tekintve a barátságos viszonyt, mely az osztrák-magyar monarchia és Törökország között fennáll, nincs kétségem, hogy ezen ügy mind a két rész érdekeinek megfelelőleg úgy fog megoldatni, hogy vasútaink összeköttetése a török vasúthálózattal mind a két irányban egyszerre és együttesen biztosíttassék. *(Élénk helyeslés.)*

A mi a második kérdést, t. i. azt illeti: ki által képviselteti magát a kormány e kérdésben? erre a mondottakból igen természetesen foly a válasz: a közös külügyminiszter által.

A harmadik kérdést illetőleg: van-e szükség külön bizottságra? bátor vagyok kijelenteni, hogy nem is tartom lehetőnek, hogy e tárgy bizottságra bízassék, minthogy az ügy egészen nemzetközi stadiumban van, és a kormány e kérdésben magára vállalván a felelősséget, majd midőn a csatlakozási pont végleges megadásáról lesz szó, a tárgyalás eredményét a ház elé fogja terjeszteni. *(Általános helyeslés.)*

Mielőtt ez ügyben nyilatkoznék, Ivánka Imre azt kérdé a miniszterelnöktől, vajjon melyik az a csatlakozó pont, melyről azt mondotta, hogy megadatott?

Andrássy Gyula gr.:

Engedelmet kérek, ha megjegyzem, hogy a t. képviselő úr nem méltóztatott megérteni szavaimat. Én ugyanis azt mondtam, hogy mindeddig csak előleges értekezések folytak, és így a csatlakozási pont nem adatott meg; a formalis szerződés akkor fog köztünk és a török kormány közt megköttetni, midőn a csatlakozási pont megadatik. Mostanáig tehát határozott csatlakozási pont, — mivel a terv még végleg meghatározva nincs, — nem adatott; hanem, mint mondám, nekünk egyáltalában nem áll érdekünkben akadályozni azt, hogy a vállalat létesüljön. Ha annak idején a csatlakozási pont tárgyában teljes egyetértés fog létrejönni, a kormány szerencséjének fogja tartani azt a házzal tudatni.

Ivánka Imre nagy köszönettel vette ugyan a miniszterelnök megnyugtató felvilágosítását, de válaszában megjegyezte, hogy ha a török kormánynyal szemben nem képviselhet is bennünket más, mint a külügyminiszter, ez nem zárja ki azt, hogy a részletes tárgyalásokban oly bizottságok is részt vegyenek, melyek különösen Magyarország érdekeit tartják szem előtt. Bármennyire tiszteli is az osztrák érdekeket, szeme előtt mindenekfölött a magyar érdekek lebegnek. Már pedig szerinte Magyarországnak életérdeke az, hogy a keleti vasút Nisen, Belgrádon és Kikindán át jőjjön Pestnek. Ha a csatlakozás Bródnál jönne létre, Magyarország egyrészt a keleti vasút, másrészt pedig az oláhországi és galicziai vasutak által köröskörül el lenne különítve a keleti forgalomtól s kereskedelmünk csírájában megfojtatnék. Hogy ennek elejét vegye, kérte a házat, jelentse ki, hogy addig, míg Magyarország a Belgrádon át feljövő vasút kiépítése iránt biztosítva nem lesz, más keleti vasútnak a magyar királyság területén kapcsolatot semmi szín alatt nem enged.

Minthogy e határozatot fölöslegesnek s a mellett károsnak is tartotta, ismét megszólalt a miniszterelnök.

Azt hiszem, t. ház, hogy a t. képviselő úr, ha jól fogta volna föl előadásomat, teljesen megnyughatnék kijelentésemben. Én t. i. szerencsés voltam kijelenteni azt, hogy a kormány a felelősséget arra nézve, hogy a két kapcsolat együtt és egyszerre biztosíttassék, magára vállalta. *(Helyeslés a jobb oldalon és a balközépen.)* Ezzel szemben, azt hiszem, egyáltalában nincs

292202A

helye ilyen határozatnak, s azt nem is fogadhatnám el, sőt figyelmeztetem a t. képviselő urat, hogy ezen eljárás épen egészen más eredményekre vezethetne. Mert t. i. igen világos, hogy egy nagyszerű vasút létesítése mindig financialis nehézségekkel jár. Kerülnünk kell tehát minden oly dolgot, mely annak létesítését koczkáztathatná; mert igen világos, hogy, ha Törökországban nem lesz vasút, nem is lesz mihez csatlakoznunk. Első feladatunk tehát, hogy a vasút létrejötte ne akadályoztassék, hanem elősegíttessék. Erre nézve azt hiszem, hogy a kormány eddigi eljárása tökéletesen correct volt és az általam tett kijelentés teljesen megnyugtathatja a t. házat, mert a kormány magára vállalta a felelősséget; és így a határozat, nézetem szerint, fölösleges. *(Helyeslés a jobb oldalon és a balközépen.)*

Erre a ház Andrássy gr. válaszát tudomásul vette.

A mi pedig a keleti vasút ügyében folyt tárgyalásokat illeti, az 1871-diki megállapodás helyesebb megitélhetése végett* már most meg kell jegyeznünk a következőket.

Egy futó pillantás a térképre meggyőzhet mindenkit, mennyire fontos érdeke Magyarországnak, hogy a tervezett keleti vasút ne Zágráb szomszédságában Sziszeknél, hanem déli határvonalunk közepe táján, a Tisza és Száva torkolatához lehetőleg közel, tehát Belgrádnál álljon külkereskedelmünk rendelkezésére. A török kormány ellenben, hogy a tervezett vasútból mentül több hasznot lásson, e vasutat mentül hosszabb vonalon saját területén óhajtotta vezetni s ezért Bosznián át Sziszek felé kereste a csatlakozást Nyugattal. Ezt megakadályozni, sok mindenféle oknál fogva, nem állott Andrássynak hatalmában, de azért a rendelkezésére álló minden eszközzel a belgrádi csatlakozás mellett fáradozott. Leghívebb szövetségese e kérdésben egyetlen természetes érdektársa, a szerb kormány volt. A Milán fejedelem helyett uralkodó regensek gondoskodtak róla, hogy Andrássy be legyen avatva ez ügy állásának minden phasisába és ismerje a lépéseket, melyeket a szerb kormány a vasút ügyében a magas portánál tett. A szerbek ismételt sürgetésére a nagyvezér mindig kitérőleg válaszolt. Andrássy imént közölt beszéde után pár nappal, mint egy julius 8-dikán kelt levélből tudjuk, a regensség elhatározta, hogy újra felkéri a portát, hogy e tárgyat végre tisztába

* L. alább a kikinda-pancsovai vasút ügyét az 500—503. lapokon.

hozza. E végett most pontosabban formulázta óhajtásait, és stambuli képviselőjét utasította, hogy erre vonatkozólag terjeszszen elő a portának egy szerződés-tervezetet. E szerződésnek főbb pontjai, melyek sem Andrássy, sem Beust előtt nem voltak ismeretlenek, a következők:

1. A porta és Szerbia kötelezik magukat, hogy Belgrádot és Szalonikit vasúttal kötik össze, még pedig a legrövidebb irányban. (Az osztrák államvasút-társaság mérnökei szerint a legrövidebb vonal a Moráva balpartján Kruševáczon, Jankova-Klisurán, Kuršumljin és Prisztinán menne keresztül; a Kruševacztól Alexináczon keresztül haladó út azonban kevesebb technikai nehézséget nyújt.)

2. A tereptanulmányok mindkét részről deczember 31-dikéig befejezendők, hogy a csatlakozási pont Szerbia déli határán azonnal meghatároztathassék.

3. A csatlakozó pontban történt megállapodás napjától számított három és fél év alatt a szultán kormánya a vasutat a szerb határtól Szalonikiig, a szerb kormány pedig ugyanonnan Belgrádig köteles kiépíteni.

4. Ha bármely szerződő fél a maga vonalszakaszát negyedfél év alatt a forgalomnak át nem adná, a másik fél által kiépítendő vonalszakaszhoz szükséges tőkének garantialis összegét fizetni tartozik mindaddig, míg kötelességének eleget nem tesz.

5. A porta a szerb határ és a boszniai transversal vasút csatlakozó pontja közt eső szakaszon nem szedhet kilométerenként nagyobb viteldíjt, mint boszniai vonalán, s minden tarifa-kedvezményt, melyben ez utóbbit részesíti, a szerb határhoz vezető vasutra is kiterjeszteni köteles.

1869 JULIUS 10.

FIUME VISSZACSATOLÁSA ÜGYÉBEN.

A Fiume ügyében kiküldött regnicolaris bizottságok nem késtek megalakulni (május 15.),* de ismételt kisérletek daczára sem tudtak végleges megegyezésre jutni, a mint ezt az 1868 : XXX. t. cz. 66. §-a óhajtotta.

A fiumei és a horvát küldöttségeknek (május 23-dikán, illetve 28-dikán előterjesztett) legelső javaslatai ugyanis csaknem diametralis ellentétben állottak egymással. A magyar küldöttség közvetítő indítványa, melylyel ez az 1869 junius 3-diki ülésen állt elő, csak a fiumei küldöttségnél talált kedvező fogadtatásra, míg a horvátok teljes erejében a maguk javára igyekeztek értelmezni az 1868 : XXX. t. cz. 66. §-ának első alineájában foglalt intézkedést, hogy Fiumára nézve *közös* egyetértéssel lesz megállapodás eszközlendő. Mértéktelen követeléseik következtében az újabb tárgyalások folyamán nem hogy elsimultak volna, még jobban kiélesedtek az ellentétek, úgy hogy az ötödik ülésen a horvát és a fiumei igények békés kiegyenlítése már-már lehetetlennek látszott.

Ekkor közbevetette magát Andrássy gr. is, és junius 16-dikán a magyar közvetítő indítványhoz tett módosításokkal kisérlette meg az eltérő vélemények összeegyeztetését.** A miniszterelnök javaslatát

* Tagjai Magyarország részéről: gr. Majláth Antal elnök, Csengery Antal, Deák Ferencz és Horváth Mihály; Horvátország részéről: Fodróczy Sándor, gr. Pejacsevich László, Vukovics István, Zuvics József; Fiume részéről: Adamich Lajos, dr. Giacich Antal, Mayer József és Randich Antal.

** Javaslatát l. Radich Ákos-nál, *Fiume közjogi helyzete*, Budapest, 1883, 248. lap.

úgy a magyar, mint a fiumei küldöttség egész terjedelmében elfogadta, de a horvátokat az sem elégítette ki. Makacsul ragaszkodtak követeléseikhez, főleg azonban ahhoz, hogy a buccarii és vinodoli kerületek Horvátország közvetlen kiegészítő részét alkossák, hogy az autonom helyhatósági administratio hatáskörét és berendezését a horvát törvényhozás szabályozza, melyre Fiume is küld követet; hogy az összes autonom ügyekre nézve a második és utolsó felebbezési forum a zágrábi országos kormány legyen, hogy a cultus-ügy a horvát-szlavon autonom kormánynak és törvényhozásnak tartassék fenn; hogy a közoktatás, a magyar befolyás teljes kizárásával, Horvátország és Fiume közt a paritas alapján rendeztessék és hogy az igazságszolgáltatás terén a magán és büntető jog körébe vágó ügyek a fiumei első és felebbezési biróságtól ne a pesti semmitőszék, hanem a zágrábi hétszemélyes tábla elé vitessenek.

A horvátok ily merev, követelő magatartásának láttára a folyton higgadt s Deák Ferencz türelmes méltóságától áthatott magyar küldöttség bizalma kezdett megrendülni, s már-már elcsüggedve, a küldöttség kárbaveszettnek volt hajlandó tekinteni mindazt az áldozatot, melyet az anyaország az 1868: XXX. t. cz. alkotásakor a horvát országos küldöttség óhajtásához képest elvállalt: a nagymérvű függetlenítést, a pénzügyi terheket, a Dalmáczia visszacsatolására vonatkozó igéretét, szóval mindazt, a minek viszonzása fejében, mint annak idején reménylették, önkényt meg fog hajolni a társország azon törvény előtt, melyet az ismételten megkisérlett egyezségi tárgyalásoknak sem sikerült megváltoztatnia.

Az óhajtott engedékenységet főleg már csak a horvát közvélemény fordulatától várták, melynek az unio irányában hovatovább mégis kedvezőbbé kellett válnia.

S így, midőn a fiumei küldöttség elkeseredett tagjai kifejezték abbeli óhajtásukat, hogy elhanyagolt magánügyeik elintézése végett haza utazhassanak, az országos bizottság egy időre készségesen elnapolta magát, Andrássy grófot arra kérve, hogy a küldöttségeket az egyezkedési kisérletek folytatása és befejezhetése czéljából annak idején ismét összehívja.

Az alkudozások ily stadiumában történt, hogy julius 10-dikén, öt nappal, mielőtt az országgyűlés nyári szünidőre eloszlott volna, Fiume visszacsatolásának fáradhatatlan szószólója, Vukovics Sebő, ismét interpellatióval fordult a kormányhoz. Kérte a miniszterelnököt, világosítná fel a házat a Fiume és a magyar partvidék közvetlen visszacsatolása ügyében kiküldött vegyes választmány

munkálatának mibenlétéről és az okokról, melyek ez ügynek az ország által régóta sürgetett befejezését késleltetik.

Erre Deák Ferencz előadta, hogy a háromféle, különösen pedig a horvát és fiumei nézetek egymástól nagyon eltérvén, eddigelé megegyezés nem jöhetett létre. Vagy folytatni kell tehát a tárgyalásokat, vagy pedig végkép megszakítani. Ő, mint a magyar deputatio tagja, ez utóbbi eljárást nem tartaná jónak az ország érdekében, s reményli, hogy a bizottságok nemsokára megint összeülnek s újra folytathatják a tárgyalásokat, míg végre az egyezség mégis sikerülni fog. A magyar bizottság minden esetre jelentést fog tenni a háznak, akár sikerül a megegyezés, akár nem. Ha azonban a ház azt akarja, hogy a tárgyalások végkép megszakíttassanak, meg lehet tenni ezt is.

Kedvezőbben itélte meg a helyzetet *Andrássy gr.*:

Miután Vukovics t. barátom hozzám intézte az interpellatiót, bátor vagyok még ahhoz, a mit Deák Ferencz igen tisztelt barátom mondott, hozzátenni, hogy a küldöttség, a mely kezdetben azon feladattal volt elfoglalva, hogy a különböző véleményeket egymáshoz közelebb hozza, végre elérte azon eredményt, hogy tetemes közeledés történt, mindhárom félnek elismerése szerint, a különböző nézetek között; és a küldöttség csupán azért oszlott el, mert a fiumei küldöttek, részint kereskedők, részint ügyvédek lévén, elfoglaltságuk miatt felszólították a küldöttség többi tagjait, egyeznének belé a küldöttségi működés rövid megszakasztásába. Ez alatt ők alkalmat nyernének nézetöket küldőikkel közölni s viszont küldőik nézeteit megismerni. Más részről kivánatosnak mutatkozott a dolognak ily csekély halasztása mind a magyar, mind a horvát küldöttségre nézve, hogy a fiumeiek megismerkedjenek az otthoni közhangulattal. De mindenesetre constatálhatom, — és erre súlyt helyezek, — hogy igen tetemes közeledés történt, és remélem, hogy az egyezség létre is fog jönni. A küldöttségek tagjai eltávozván, arra kértek fel, hogy a mint ismét idején való lesz, hívjam össze a küldöttséget. Most azonban a delegatio jött közbe,* s így nem tudom, hogy a küldöttség azon tagjai, kik a delegatió-

* Első üléseit julius 11-dikén tartotta Bécsben.

ban is el vannak foglalva, most összejöhetnének-e? Azonban mindenesetre remélem, hogy még az új ülésszak megnyitása előtt azon helyzetben leszünk, hogy a hármas küldöttség tárgyalásainak végeredményét, illetve a létrejött megállapodásokat közölhessük. *(Helyeslés.)*

E választ a ház minden vita nélkül tudomásul vette.

1869 OKTÓBER 25.

A HEVESMEGYEI KIRÁLYI BIZTOSSÁGRÓL.

Az Andrássy-kormánynak egyik legjellemzőbb sajátsága az a határozottság, melylyel az állam megszilárdulása érdekében úgy a nemzetiségeket mint a törvényhatóságokat féken tartotta. Oly esetekben, melyekről törvénykönyvünk — maga is a megyei befolyás productuma — nem intézkedett, az első alkotmányos magyar kormány nem habozott az állameszme érdekében oly fegyverhez nyúlni, melyet a modern jogállam talán perhorrescál, de melyet nálunk ősi gyakorlat rendszeresített, oly annyira, hogy elvesztve kivételes jellegét, szinte polgárjogot szerzett többi politikai intézményeink között.

Értjük a megyére küldött királyi biztosságot.

Azon megyék között, melyek azt hitték, hogy az alkotmányos magyar kormánynyal szemben több szabadosságot engedhetnek maguknak annál is, melyet hajdan az idegen önkényuralommal szemben gyakoroltak, Heves és Külső-Szolnok vármegye játszotta a protagonista szerepét. Sikereit elősegítette az a körülmény, hogy Hevesben a szélsőbal vezéreinek igen nagy személyes befolyásuk volt, ellenben a kormányt kevesen támogatták.

Ismeretes, hogy 1867 őszén a kormány lefoglaltatta a *Magyar Ujság*ot, mivel közölte Kossuthnak váczi választóihoz írt ama levelét, melyben a dynastiát Magyarország függetlenségével incompatibilisnek jelentette ki. Eger városa magáéivá tette Kossuth intransigens elveit, sőt bizalmi nyilatkozatot küldött Turinba. Midőn erre a kormány a megyei hatóság útján Eger város törvénytelen végzésének megsemmisítését rendelte el, Heves megye védelmébe vette székvárosának eljárását és a rendelet végrehajtását megtagadta. Királyi biztost kellett kiküldeni, hogy a kormány rendeletének érvény szereztessék.

Egy évvel utóbb ugyanezen törvényhatóság tekintélyének palástja

alatt a megyei politikusok valóságos szélbali manifestumot bocsátották ki. Az 1868 deczember 14-dikén s a következő napokon tartott közgyűlésen ugyanis Németh Albert birálat alá vonva a törvényhozást, honnan a követek nem szeplőtlenül és csonkítatlanul hozták haza a törvénykönyvet, mint hajdanában, hanem megtépett törvénykönyvvel, rangokkal, gazdag fizetésekkel megrakva tértek haza, a megyei bizottsággal határozatilag kimondatá, hogy a legutóbbi országgyűlés nem felelt meg a megye és a nemzet várakozásának; hogy ősi alkotmányunkat lényegében és formájában átalakította s Magyarországot nemzeti önállásából kivetkőztette; hogy a közösügyes törvény által az ország függetlenségét feladta; hogy Magyarországot az osztrák birodalomba kebelezte; hogy kereskedelmi tekintetben Magyarországot Ausztriának gyarmatává sülyesztette; hogy a súlyos absolut korszakbeli s a nép által utált törvénytelen adónemeket törvényesítette; hogy fölötte nagy részét vállalta el az osztrák államadósságnak, mely elviselhetlen terhet ró a nép vállaira; hogy az adóbehajtásra nézve a Bach-korszakbelinél is súlyosabb törvényt alkotott, és sok ehhez hasonlót. Mindezeket a megye bizottsága gyászos vívmányoknak bélyegezte s ezen nyilatkozatának, illetve «határozatának», körirat alakjában, az összes megyékkel való közlését rendelte el.

A kormány, miként Horváth Boldizsár beszédéből tudjuk, e határozatban veszélyes és vétkes túllépését látta azon korlátoknak, melyeket a törvény és alkotmány a törvényhatóságok számára kijelölt, s a deczember 30-dikán tartott minisztertanácsban kelt rendeletével kimondta, hogy mivel meg van győződve, hogy a megyebizottság nem higgadt és érett megfontolás után hozta ama törvénytelen határozatot, szigorúbb rendszabályokhoz nem nyúl, de Heves megyét deczember 14-diki határozatának visszavonására és megsemmisítésére utasítja.

A hevesmegyei bizottság a kormány e rendeletét 1869 január 11-dikén tárgyalta s ott ugyancsak Németh Albert indítványára azt határozta, hogy a miniszteriumhoz felír és megmagyarázza, hogy a megye határozata nem azt akarja kifejezni, a mit a miniszterium abból kiolvasott, hogy ennélfogva deczember 14-diki határozatához a megye továbh is ragaszkodik és kéri a kormányt, tekintse leiratát fölöslegesnek. Midőn e felirat másnap a megyebizottság ülésén elfogadtatott, felolvastatott a királyi leirat, mely Szápáry Gyula gr. főispáni helytartót kir. biztossá nevezte ki. Gr. Szápáry rögtön meg is jelent, a megye deczember 14-diki határozatát néhány tollvonással megsemmisítette, a megyei bizottságot feloszlatta s a vizsgálatot azonnal megindította.

*

Hevesnek, Pestnek s még néhány más megyének rakonczátlan magatartása a belügyi kormányzat fogyatékosságaira irányította a figyelmet. A kormány több tagjában azon meggyőződés érlelődött meg, hogy a megyei közigazgatást mentül előbb és mentül szorosabb kapcsolattal szigorúbban kell a belügyminiszteriumnak alárendelni s e tárcza élére oly férfiút állítani, ki egyes municipiumok garázdálkodásait nem nézné oly lovagias phlegmával, mint az állásából távozni készülő Wenckheim Béla br. Leginkább a könnyen és Andrássy távollétében kétszeresen aggódó Eötvöst foglalkoztatták e rendbontó ellenzéki tüntetések. Egy levelében, melyet ez időtájt Andrássynak írt s melyben a kormánynak az országhoz és a Deák-párthoz való viszonyáról mondta el nézeteit, a szóban levő kérdésről így nyilatkozott: «... Mi minket illet, tekintve azt, hogy a Pest ellen elhatározott erélyesebb lépés ez által nem hátráltatik, és Heves ellent nem állt, s így parancsolatunk végrehajtatván a miniszterium auctoritása nem compromittáltatik: valamennyien azt hiszszük, hogy ez eset nem oly fontosságú, hogy kedvéért egy ministerialis krisisnek tegyük ki magunkat vagy inkább az országot, mely ez által főkép szenvedne, azonban természetesen nem akarunk s nem fogunk tenni semmit helybenhagyásod nélkül. Hogy a párt egészen Deáktól függ s ha ő ellenünk nyilatkozik bármily kérdésnél, de főkép ennél, elhagyna, azt magad ép oly jól tudod mint én, s a kérdés csak az, tovább viseljük-e a nyűgöt, mely azon természetelleni helyzetnek következése, hogy a ház többsége oly férfinak kezében van, ki a miniszteriumon kívül áll? Vagy pedig dobjuk oda tárczáinkat, azokra hárítva a következéseket, kik azt okozták? Mi azt illeti, mit a jövőben tenni kell, előttem világos, hogy a jövő választásokig nem kormányozhatunk rendesen, főkép az adó behajtásának lehetősége miatt, hacsak egy ideiglenes törvényt nem alkotunk, mely által a megyék a miniszterium rendeleteinek végrehajtására köteleztetnek. Bódi * formulázott egy ily törvényt, melynek egyes határozatai megváltoztathatnak, de mely egészben véve a czélnak meg fogna felelni s melyet holnapi levelemmel megküldök, hogy, ha épen szabad pillanatod volna, felette gondolkozzál. Hogy pártunk ily törvényt megszavazna, hogy általján véve megszavazna mindent, mit a rendnek fenntartása kiván .. arról meg vagyok győződve; de mindig csak azon feltétel alatt, hogy az öreg úr nem mond ellent...»

1869 szeptember 13-dikán kelt másik bizalmas levelében a bel-

* Horváth Boldizsár.

ügyminiszteri székre jelölteket vévén birálat alá, kifejtette, mily követelményeknek kell, hogy Wenckheim utódja megfeleljen: «Én azon candidatusok közt, kik a belügyre eddig említtettek, egyet sem tartok alkalmatosnak. Ezen állás betöltésénél mindenekelőtt az szükséges, hogy idegen elemet ne hozzunk a miniszteriumba, s ne olyat, ki az általad folytatott politikát nyiltan vagy kéz alatt ellenezné...

Szükséges, hogy az illető tökéletesen értse az administratiót és kinevezése által a kevés rend, mely még az országban létezik, ne zavartassék meg.

Szükséges, hogy jó és kész szónok legyen.

Szükséges, hogy ne csak jelen administrativ organismusunkat, de a jelen tisztviselők személyét is ismerje.

Szükséges, hogy szorgalmatos legyen.

Szükséges, hogy legyen elég esze a miniszterium határozatát kivinni, de ne legyen annyi, hogy külön systemákat állítson fel.

Kivánatos végre, hogy kinevezése által senkit vagy legalább a lehetőségig kevés embert sértsünk...»

De hogy a hevesi ügyre visszatérjünk, ez ügyben az 1869—71-diki országgyűlés első üléseinek egyikén, 1869 május 20-dikán, az időközben országgyűlési képviselővé választott Németh Albert egy több ívre terjedő monstre-interpellatiót intézett: négy kérdéssel az összes kormányhoz, öt kérdéssel a miniszterelnökhöz, kettővel a belügy-, és hat kérdőponttal az igazságügyminiszterhez.

Ez interpellatiókra a kormány nevében 1869 október 28-dikán az igazságügyminiszter felelt. A Deák-pártnak viharos tetszésnyilvánítása közt fejtette ki, miért kellett a kormánynak királyi biztost kiküldenie; beszédje végén Horváth kijelentette azt is, hogy miután időközben a vizsgálat befejeztetett, a kormány azon reményben, hogy Heves megye jövőre óvakodni fog hasonló visszaélésektől, a királyi biztost ő felsége legmagasabb beleegyezésével visszahívta.

Németh Albert a válaszszal nem volt megelégedve. Felszólalása elején ezeket mondá: «Mindenekelőtt bevallom, hogy reményeim, melyeket immár öt hónapja tápláltam, meghiusultak: mert azt véltem, hogy interpellatióm azon kérdésére, a mely az összes kormányhoz tétetett, maga a miniszterelnök úr, azokra, melyek a belügyérhez intéztettek, a belügyminiszter úr, és végre azokra, mik az igazságkiszolgáltatás rovására és sérelmével az igazságügyminiszter úr által rendeltettek el, ő maga magáért fog válaszolni.» Ezek után védelmébe vette Heves megyét, s keményen megbírálván a királyi biztos tetteit,

azt igyekezett bizonyítani, hogy az igazságügyminiszter hamis informatiók alapján felelt. Kérte ennélfogva, hogy a miniszteri válasznak, valamint az ő interpellatiójának tárgyalására határnap tűzessék ki.

A mint szavait bevégezte, legott felszólalt *gr. Andrássy Gyula*:

Tisztelt ház, Egyáltalában nem szándékom a szőnyegen lévő kérdés lényegéhez szólani. Az egyes kérdésekre, nézetem szerint, kimerítőleg felelt t. barátom, az igazságügyi miniszter. Nem szándékom az előttem szólott t. képviselőnek a közjogi kérdéseket illető állításaira sem válaszolni, és pedig nem szándékom először azért, mert azt gondolom, hogy azoknak tüzetes tárgyalása nem a mai nap feladata; másodszor, mert azt hiszem, hogy maga a t. képviselő úr, ki, mint Heves megye bizottságának egyik kitünő tagja, aláírta és talán fogalmazta is ezen javaslatot, ha bensejében nyugodtan meggondolja mindazokat, miket ama javaslatba foglalt, nem tartja azokat teljesen alaposaknak, de mindenesetre meg vagyok győződve arról, hogy egyáltalában nem tartja alaposaknak a ház többsége, a ház maga, *(Úgy van! jobbról; ellenmondás a szélső bal oldalon)* és így a közjogi kérdésre nézve a feleletet szükségtelennek tartom. Azonban kénytelennek érzem magamat felelni a t. képviselő úr azon kérdésére: miért nem válaszoltam én és miért válaszolt az igazságügyi miniszter? *(Halljuk!)*

Ennek oka egyszerűen az, hogy a t. képviselő úr még eddig soha senki által sem követett mód szerint intézett interpellatiót, hozzám, mint miniszterelnökhöz, a belügyminiszterhez, az igazságügyi miniszterhez és külön az összes kormányhoz, szóval egész complicatióját állította föl az interpellatióknak *(Derültség jobb felől)*, s úgy látszik, azt várta, hogy mint egy orgonának sipjai, úgy szóljanak a kormány egyes tagjai, a szerint, a mint ő billegtet. *(Általános élénk derültség.)*

Én magam részéről csak arra vagyok bátor figyelmeztetni a t. képviselő urat, hogy az bizonyára igen érdekes lehetett volna, de egyáltalában eltér a parlamentaris eljárástól, melyet egyébként, mint a t. képviselő úr ki is mondotta, Heves megyében nem vesznek olyan szigorúan. *(Általános derültség.)*

A mi azt illeti: miért nem felelt a belügyi miniszter? arra

nézve is szolgálhatok válaszszal. *(Halljuk!)* Azért, mert az előbbeni belügyminiszter leköszönvén, az új belügyminiszter, kit ő Felsége kegyesen kinevezni méltóztatott, még eddig helyét nem foglalhatta el.* Minthogy pedig az ő tárczája után leginkább van érdekelve igen t. barátom, az igazságügyminiszter úr, ő vette át a válasz adását. De a t. képviselő úr azt mondja, hogy azért bíztuk meg t. barátomat, az igazságügyminisztert, mert igen jeles jogtudós és szónok. Ebben igaza van a t. képviselő úrnak: ez is egyik oka volt. Megbíztuk azért, mert igen jeles jogtudósnak és szónoknak tartjuk mi is, és meg voltunk győződve, hogy teljesen képes az igen t. képviselő úr finomságai, kitérései és néha-néha nagy mondásai irányában sikeresen működni, a mit meg is tett. *(Élénk derültség és éljenzés jobb felől.)*

A ház rövid vita után, melyben a szélsőbalpárti képviselők közül Simonyi Ernő, Csiky Sándor, Csanády, Patay és Almásy Sándor egymásután felszólaltak, a miniszterium nyilatkozatát névszerinti szavazás útján tudomásul vette.

November 16-dikán pedig elvetette Tisza Kálmánnak azt a roszszalást kifejező határozati javaslatát, melyet a Heves megyére küldött kir. biztosság miatt november 3-dikán beadott, valamint elvetette volt már előbb a hevesi ügy korábbi stadiumában tett hasonló indítványát 1867 november 6-dikán.

* Rajner Pál barsmegyei főispán 1869 október 21-dikén neveztetett ki belügyminiszterré. Kinevezése október 26-dikán jelentetett be a képviselőháznak.

1870 JANUÁR 17.

A HATÁRŐRVIDÉK ÜGYÉBEN.

(VÁLASZ TISZA KÁLMÁN INTERPELLATIÓJÁRA.)

Ha a törvényhozás működése az 1869-dik év folyamán nem felelt meg előretörekvő államunk szükségleteinek; ha az országgyűlés nem létesítette az üdvös reformokat, melyeket a trónbeszéd lelkére kötött; ha e helyett meddő vitatkozásokkal, botrányok előidézésével meg elintézésével vesztegette ideje nagyrészét: ezért a történelem itélőszéke előtt csupán a parlamentre hárul a felelősség.* Ez a tétlenség azonban nem gátolhatta a kormányt abban, hogy ép ebben az esztendőben egyik legsürgősebb feladatát ne igyekezzék megoldani, azt a nemzetiségi kérdésekkel complicált kényes feladatot, hogy véglegesen visszaállítsa az országnak évszázadok előtt megcsorbított területi épségét. Erdélyt a miniszterium 1869 tavaszán végleg bevonta a központi kormányzat hatáskörébe.** Ugyanekkor indította meg az actiót a Határőrvidék visszacsatolására is, a mit megkönnyített az a körülmény, hogy a Határőrvidék tulajdonképi rendeltetése egy század óta megszünt; megkövetelt az az érdek, hogy az ottani örökös izgatások megszűnjenek s egyúttal a horvátországi ellenzék is

* «Mily arányokat öltött az ellenzék bőbeszédűsége s felesleges vitatkozásai, elképzelhetjük, ha a ház naplójából azt látjuk, hogy azon 94 ülésben, melyet a képviselőház 1869-ben tartott, 136 interpellatio adatott be, Simonyi Ernő beszélt 92-szer, Irányi 123-szor, Tisza Kálmán 173-szor.» (TOLDY ISTVÁN) *Öt év története*, 143. lap.

** A magyarországi sajtótörvény kiterjesztése Erdélyre; a szebeni felsőbb törvényszék megszüntetése; a Királyföld választási szabályzata márczius hó végén; 1869 április 1-sejétől kezdve a törvényhatóságok közvetlenül a miniszteriumok alá rendeltettek; április 22-dikén az erdélyi gubernium is feloszlattatván, gr. Péchy Manó visszahivatott.

lecsillapíttassék, s végre parancsolólag sürgetett több törvényünk kétségbevonhatlan érvényű rendelkezése.

A talajt Andrássy gr. akkoriban recognoscálta, mikor ő felségét márczius havában horvátországi és határőrvidéki útjára elkisérte;* az első döntő ütközetet azonban csak akkor nyílt alkalma vívnia, midőn az ezúttal tisztán deákpárti képviselőkből választott delegatióval julius második hetében Bécsbe rándult.

A Bécsben történtek főbb vonásaikban általánosan ismeretesek.

A hadügyi kormány nagy és akkoriban exorbitansnak tartott követelésekkel állott elő. A hadsereg és hadi tengerészet czéljaira 97 millió frtot követelt, majdnem hét millióval többet, mint az előző évben; ezenfelül az 1868-diki és 1869-diki túlkiadások fedezésére még $6^{1}/_{2}$ milliónyi póthitelt is. Hogy Kuhn b. ily vakmerően $2^{3}/_{4}$ millióval túllépte az 1868-diki előirányzatot, — bár az pausalis budget volt, mely virementokat engedett, — s hogy az 1869-diki év első felében már $3^{3}/_{4}$ millió volt a túlkiadás: a delegatiót elszánt fellépésre indította. Eltökélte, hogy addig egyáltalán nem bocsátkozik a hadi költségvetés tárgyalásába, míg a hadügyi kormány az országnak legalább a Határőrvidékre vonatkozó törvényes követeléseit nem teljesíti.

Andrássy, kit a magyar delegatio határozata szintén meglepett, ebben a válságos pillanatban lépett közbe. Szerepéről fogalmat alkothatunk egy augusztus 16-dikán kelt bécsi leveléből, melyben a következőket jelenti nejének:

«. . . . . A delegatiót itt a leglevertebb hangulatban . . . . találtam. Sok mindenféle baj volt a budgettel, s csak egy módon lehetett segíteni, ha t. i. a határőrvidéki kérdésben valamely eredményt ér el a delegatio. Mult csütörtökön ** harmadfél óráig beszéltem a felséges úrral e tárgyról. . . . . Másnap ő Felsége megint hivatott. Én megmaradtam a magam nézete mellett . . . . Még az nap volt egy minisztertanács az itteni miniszterekkel, a mely béketűrésemet teljesen kipróbálta. De igen nyugodt s jókedvű voltam és győztem sur toute la ligne. Az eredmény az, hogy két ezred mindjárt feloszlatik, két város királyi város lesz, a többi természetesen majd magától fog következni. Több reánk nézve egyszerre nem lett volna jó. Az ország,

* L. Beust, *Aus drei Vierteljahrhunderten* cz. emlékiratait, II. köt., 257. l.

** Augusztus 12-dikén.

mely ezáltal egy pár év alatt Magyarországhoz fog csatoltatni, két és félszer oly nagy mint a szász királyság, a reactiónak pedig főtámasza elesik. Ezt már századok óta óhajtotta Magyarország és nem tudta keresztül vinni. Már most elvben megvan, de formulázni kell még s ez is sok bajjal fog járni, mivel most a horvát tábornokok mind összegyültek és mindent meg fognak kisérleni, a mi csak lehetséges, hogy még meghiusítsák a dolgot. Reménylem azonban, ha már ennyit keresztülvittem, be fogom egészen végezni a dolgot.

A delegatio roppant örömben van, de ha barátokat szereztem, még sokkal több ellenséget csináltam magamnak. Ez azonban mindegy. Én azon elvből indultam ki :

Greife nicht in's Wespennest,
Thust du's dennoch, thu' es fest.»

Megállapodtak abban, hogy a Határőrvidéket, az ügy bonyodalmasságára és a lakosság aggasztó hangulatára való tekintettel, nem egyszerre, hanem részenkint, rövid időközökben helyezik polgári kormányzat alá, egyelőre a két varasdi végezreden, a szluini őrezred 11. és 12. századán, Zeng és Sziszek városán kezdve. Egyúttal az is elhatároztatott, hogy a magyar meg az osztrák törvényhozás nem fognak mindannyiszor újabb alkudozásokat indítani a quota-viszony megváltoztatása felől, valahányszor egy-egy új ezred Magyarország illetve Horvátország hatósága alá kerül, hanem e kérdést a két érdekelt kormány egyelőre egymás közt fogja elintézni, megmaradván természetesen a két parlamentnek az a joga, hogy e miatt kérdőre vonja az illető kormányt, sőt közbe is lépjen, ha indokoltnak véli. Az őrvidék teljes polgárosítását nyolcz év alatt remélték végrehajthatni, épen akkorra, midőn az államadósságok elvállalása és a quota tárgyában 1867-ben tíz évre kötött szerződés lejár, s midőn ezen szerződést a változott viszonyokhoz képest módosítani kell.

E megállapodásokat formulázta ő felségének az a négy legf. kézirata, melyeket a hivatalos lap augusztus 20-diki száma közölt. E legf. kéziratok közül egy-egy Kuhn b. hadügyminiszterhez, Andrássy gr. magyar és Taaffe gr. osztrák miniszterelnökhöz volt intézve, s megbízta őket a szükséges alkotmányos előterjesztések elkészítésével. A negyedik legf. kézirat, mely minden ellenjegyzés nélkül jelent meg, tudatta Kuhn báróval ő Felségének legkegyelm. elhatározását, hogy az őrvidék mely részei bocsátandók azonnal polgári kormányzat alá.

A mint az a datumok összevetéséből kitűnik, Andrássy a sikert,

melyet a magyar delegatio pressiójának köszönt, nem engedte kezéből kisiklani. Tartván a «horvát tábornokok» ellenzésétől, csupán a királyi kéziratok gyors közzététele által vélte e káros befolyásnak elejét vehetni. S e tekintetben nem csalódott. A legfelsőbb katonai körök, melyek nem szívesen látták a katonai Határőrvidék polgárosítását, századokon át gyakorolt uralmuk megszűnését, kénytelen-kelletlen, de tényleg mégis csak meghajoltak a Felség kijelentett akarata előtt. Őket nem illetheti az a vád, — mely az akkori közvélemény egyes organumaiból többé-kevésbbé alapos történeti munkákba is becsúszott,* — hogy tudniillik rossz szemmel nézve a Határőrvidék bekeblezését, titokban izgatnak az eszme ellen, az ottani lakosságot hol fœderalistikus káprázatokkal, hol anyagi előnyök igéretével még akkor is ellenállásra ösztönözve, mikor e viselkedés a legfőbb hadúr parancsaival szemben nyilt ellenszegüléssel volt határos. De az alantasb körök loyalitása, azon tiszteké, kik az őrvidékről származtak vagy ott állomásoztak, nem ily kétségtelen. Az őrvidéken is ébredő nemzetiségi eszmétől s a Szerbiából szított izgatásoktól maguk is elragadtatván, nemcsak megerősítették a vezetésükhöz szokott lakosságot gyanakvásában és káros ellenszegülésében, de jelentéseikkel, panaszaikkal, rémlátásaikkal fölöttes hatóságaikat is megtántorították, s elérték azt, hogy ha ezek nem fáradoztak is. mint ők, a trias érdekében. de folyton újabb ürügyek alatt akadékoskodtak a polgárosítás műve ellen.

Két hóval e nagyfontosságú legf. kéziratok megjelenése után, annak hírére, hogy a Határőrvidék felbujtogatott lakói küldöttségek és feliratok útján Bécsben a visszacsatolást meggátolni igyekeznek, Tisza Kálmán a képviselőház október 30-diki ülésén interpellatiót intézett a kormányhoz.

Előre bocsátotta, hogy épenséggel nincs szándékában az őrvidék polgárosítását sürgetni; jól tudja, úgy mond, hogy ez eljárás óvatosságot s kiméletet kiván, annyi érdekkel szemben, melyeknek kielégítéséről előbb gondoskodni, s annyi előitélettel szemben, melyeket nem megsérteni, de elenyésztetni kell; belátja, hogy azt rögtönözve, mintegy erőszakolva végrehajtani nem lehet; mindazonáltal Magyarország integritása és közjoga érdekében a «helyettes miniszterelnöktől» — Eötvös József bárótól, ki az ő Felsége kiséretében Suezben

* L. pl. Walter Rogge, *Oesterreich von Világos bis zur Gegenwart*, III. köt., 242. és 275. lap.

időző Andrássy gróf miniszterelnöki teendőit végezte — néhány felvilágosítást kell kérnie.

«1-ször. Hogy történhetett az, hogy a Határőrvidékre vonatkozólag f. évi augusztus 19-dikén kiadott legf. kéziratok részint miniszteri ellenjegyzés nélkül, részint nem a magyar kir. miniszterelnök ellenjegyzésével, hanem a közös hadügyminiszter, sőt az osztrák miniszterelnök ellenjegyzésével is jelentek meg?

«2-szor. Mit ért a miniszterium a fenntisztelt legmagasabb kéziratok azon rendelkezése alatt, hogy a törvényeink, maga az 1868 : XXX. t. cz. értelmében is a magyar korona országainak kiegészítő részét tevő Határőrvidéket érdeklő ügyben az osztrák miniszterelnök is készítsen előterjesztéseket, melyeknek alkotmányos úton kell elintéztetni?

«3-szor. Figyelembe véve azon, a legújabb események folyamán fölmerült s remélhetőleg ál hireket is, melyek a Határőrvidék felől, sokfelé aggodalmat okozólag fölmerültek: szándékozik-e a miniszterium a Határőrvidék helyzetéről általában előterjesztést tenni a ház előtt?»

Eötvös b. a választ a miniszterelnök visszaérkezéséig elhalasztván, 1870 január 17-dikén maga *Andrássy gr.* válaszolt Tiszának.

Tisztelt ház, Debreczen város érdemes képviselője egy interpellátiót intézett hozzám, melyben a következő három kérdés foglaltatik: először, hogyan történhetett az, hogy a horvát Határőrvidék bekeblezése tárgyában nemcsak hozzám, mint a magyar kormány elnökéhez, hanem egyszersmind az osztrák kormány elnökéhez és a közös hadügyminiszterhez is intéztettek magas királyi kéziratok; és hogy mit kell érteni azon alkotmányos előterjesztéseken, melyeknek kidolgozására és beterjesztésére az illető miniszterek felszólíttatnak? A második kérdés az: hogyan történt, hogy a hadügyminiszterhez intézett egyik kézirat általa nem volt ellenjegyezve? A harmadik kérdést pedig azon hírekre vonatkozólag intézi hozzám a képviselő úr, melyek szerint a Határőrvidéken némi nyugtalanságnak mutatkoztak volna jelei; azt kérdezi ugyanis: nem szándékozik-e a kormány a Határőrvidék kérdésére nézve általában előterjesztést tenni.

Mielőtt ezen kérdésekre válaszolnék, kötelességemnek tartom engedelmet kérni a képviselő úrtól azért, hogy a távol-

létemben beadott interpellatióra, épen távollétem és a később bekövetkezett szünetelés miatt, csak a mai napon válaszolhatok.

Ezeket előre bocsátván, azt hiszem, hogy a mi az első kérdést illeti, — miért intéztetett a Határőrvidék egy részének feloszlatása tárgyában kézirat nemcsak hozzám, hanem a lajtántúli miniszterium elnökéhez is, — ha a t. képviselő úr megengedi, hogy visszaemlékeztessem azon körülményekre, melyek a legmagasabb kéziratok megjelenését megelőzték, egyet fog velem érteni abban, hogy a mi történt, úgy a mint történt, helyesen történt.

A Magyarország és ő Felsége többi országai közt fennforgó közös költségek arányszámának meghatározására kiküldött bizottság 1867 augusztusában ugyanis abban állapodott meg, hogy a számítás alapjául csak az akkori állapot vétetik; továbbá, ha bármely rész területe időközben akár egyes részek hozzácsatolása, akár közigazgatásilag elválasztott részek visszacsatolása által növekednék, esetről esetre fog meghatároztatni az az összeg, melylyel ezen rész a közös terhekhez járulni köteles.

Már most, minthogy a magyar korona átveszi a Határőrvidéknek egy részét, mely tőlünk közigazgatásilag el volt szakasztva, helyén való, hogy az arány e tekintetben újolag állapíttassék meg.

Hozzájárul továbbá, hogy a véderőről szóló törvény 13. §-a értelmében azon kiszámításba, mely szerint a magyar korona a közösen megállapított sereg létszámához járul, a Határőrvidék lakossága, mint a mely a szolgálatot más alakban teljesíti, nem volt fölvéve; itt tehát előáll annak a szüksége, hogy ez a szám is kiigazíttassék, és ez iránt is megállapodás jőjjön létre. Hogy a magyar kormány a legnagyobb súlyt helyezi arra, hogy a két részt érdeklő minden ily egyezmény mindkét rész teljes megnyugvásával köttessék, azt mondanom sem kell. Már most ezen megállapodást két módon lehetett eszközölni: vagy küldöttségek, vagy pedig a két miniszterium közt kötendő egyezmény útján.

A magyar kormány abban a nézetben volt, hogy a fennforgó kérdés aránylagos csekélységét tekintve, sokkal czél-

irányosabb a második út, t. i. a két miniszterium útján eszközlendő egyezmény, mely azután a törvényhozások elé lesz terjesztendő. De még abban az esetben is, ha küldöttségekre bízatott volna e kérdések eldöntése, mindenesetre meg kellett volna azt előzni a két miniszterium közt létrejött egyezménynek.

Erre és nem egyébre vonatkoznak tehát ama legfelsőbb királyi kéziratok. Ez és nem egyéb értetik azon alkotmányos előterjesztéseken, melyek annak idején a két törvényhozás elé terjesztendők.

Hogy pedig Magyarország integritása egyáltalában kétségbe nem vonatott, azt világosan bizonyítja maga a legfelsőbb királyi kézirat szövege, mely azt mondja: «a bekebelezendő területek az illető polgári hatóság alá helyeztessenek.» Melyik az illető polgári hatóság, azt a kétségtelen történeti jog és a szentesitett törvények bizonyítják. *(Helyeslés jobb felől.)*

A mi a második kérdést illeti: hogy miért nem volt a közös hadügyminiszterhez intézett egyik kézirat a közös hadügyminiszter által ellenjegyezve, — habár erre válaszolni nem tartoznék szorosan kötelességemhez, de minthogy abban a helyzetben vagyok, hogy azon indokokat, melyek a közös hadügyminisztert e tekintetben vezették, ismerem, — van szerencsém ezt válaszolni: A közös hadügyminiszterhez két rendbeli legfelsőbb kézirat intéztetett: az első, mely ő Felségének azon szándékát, illetőleg rendeletét fejezi ki, hogy a katonai Határőrvidék egy része a katonai administratio alól kivétetvén, s az ezredek feloszlattatván, a polgári Horvátországhoz csatoltassék; a másik pedig fölszólítja a közös hadügyminisztert azon előleges intézkedések megtételére, melyeknek az átvételt meg kell előzniök.

Az első tehát nem volt aláírva azért, és egyszerűen azért, hogy annál inkább kitűnjék, és minden kifogás ellenében világosan álljon az, hogy ő Felségének ezen legfelsőbb kézirata, melyben ő mint fő hadúr a katonai szolgálat alól a Határőrvidék egy részét kiveszi és az ezredeket feloszlatja, nem egyéb, mint *motu proprio*. *(Helyeslés jobb felől.)*

A másik kézirat pedig, mely azon részletes előterjesztések

megtételére vonatkozik, melyeknek, mint szerencsém volt mondani, a bekeblezést meg kell előzniök, már a szokott módon alkotmányos ellenjegyzéssel van ellátva.

A mi a harmadik kérdést illeti: van-e a kormánynak szándékában a Határőrvidékre vonatkozólag általános előterjesztést tenni a t. háznak, erre bátor vagyok azt válaszolni, hogy a mit általános előterjesztésnek lehetne nevezni, arra a kormány jelenleg sem okot, sem alkalmat nem lát. Minthogy azonban azt gondolom, hogy a t. képviselő úrnak is az volt a szándéka, hogy azon hírek felől, melyek abban az időben a Határőrvidékről keringtek, a kormánytól fölvilágosítást nyerjen, ebben a tárgyban is szívesen el fogom mondani nézeteimet. *(Halljuk!)*

Azt hiszem, t. ház, kétségtelen, hogy minden népnél, mely huzamosb ideig nagyobb terheket viselt, mint a melyek őt méltányosan megillették volna, és mely némileg elhagyatottságban érzi magát, a fatalismus bizonyos neme tör magának útat, mely abban áll, hogy újabb változások nyomán ritkán keletkezik valami jobb. Én azt hiszem, ez a fölfogás létezett vagy létezik a Határőrvidék némely lakosainál, s ez adott alkalmat azon hírekre, melyek az interpellatio beadása idején keringtek; de meg vagyok győződve, hogy a közel jövő a Határőrvidék minden lakosát meg fogja győzni arról, hogy ez egyszer ez a hit nem alapos, s hogy a közel jövőben megnyugvást fognak találni.

Tudomásom szerint a Határőrvidék lakosait ez idő szerint két tárgy tartotta igen természetes izgalomban: az egyik a határőrvidéki erdők eladásának kérdése, s különösen az, hogy az ebből nyerendő tetemes összegek hova fognak fordíttatni; a másik pedig magának az egyik rész bekeblezésének kérdése.

A mi az elsőt illeti, remélem, a kormány igen rövid idő alatt abban a helyzetben lesz, hogy meggyőzheti a t. házat arról, hogy szorosan a vett utasitások értelmében járt el, és meggyőzheti egyszersmind a Határőrvidéket, hogy a hadügyminiszterium és a magyar kormány közt folytatott tárgyalások alatt mindenekelőtt és mindenekfölött a Határőrvidék érdeke tartatott szem előtt. *(Élénk helyeslés minden oldalról.)* Arról tehát meg vagyok győződve, hogy e tekintetben a megnyugvás nemsokára be fog következni. *(Helyeslés.)*

A mi az izgatottságnak azt a nemét illeti, mely a Határőrvidéken talán észlelhető volt, azt hiszem, az nem volt egyéb, mint az az igen természetes nyugtalanság, mely mindenütt létezik, a hol ismert állapotból ismeretlenbe kell átmenni. De ha létezett vagy létezik ily nyugtalanság, erősen hiszem, hogy a mint az illetők meg fognak győződni arról, hogy a magyar kormány ő Felségének abbeli magas akaratát, hogy ezen átmeneti intézkedések úgy történjenek, hogy általuk az illetők sem anyagi, sem erkölcsi érdekeikben legkisebb kárt se szenvedjenek, sőt ellenkezőleg gyarapíttassanak, *(Helyeslés)* teljesen magáévá tette; ha továbbá meg fognak győződni arról, hogy a magyar-horvát kormány biztosítani kivánja a bekeblezendő részeket arról, hogy, tekintve mostani állapotukat, bizonyos számú évekig, t. i. addig, míg a productiv erő nálok is kifejlődhetik, a Határőrvidékre kiszabott adóknál magasabb adókat fizetni nem fognak; ha továbbá meg fognak győződni arról, hogy ezen átmeneti intézkedések czélja egyáltalában nem az, hogy az illetőket hazájoktól elválaszszák, sőt inkább az, hogy hazájokhoz közvetlenebb kapcsokkal visszacsatolják; ha meg fognak győződni arról, hogy ezen intézkedések eredménye nem lehet az, hogy bárminemű jogtól, melylyel mai nap birnak, megfosztassanak, sőt inkább az, hogy az alkotmányos jogok teljességébe lépjenek; s végre és főleg, ha meg fognak győződni arról, hogy a magyar nemzet és vele együtt a magyar kormány nemcsak hogy nem szándékozik őket nemzetiségökből — mint az némely helyütt állíttatott — kivetkőztetni, sőt Horvátország jól felfogott érdekeit a maga érdekeinek vallja: én teljesen meg vagyok győződve, hogy akkor nem csak meg fog szűnni minden, talán most észlelhető nyugtalanság, hanem az illetők hazafiúi kötelességöknek fogják tartani ő Felségének magas szándékát saját hozzájárulásukkal és közreműködésökkel is a kivitelben minden módon elősegíteni. *(Élénk helyeslés.)*

Ezeket tartottam szükségesnek a t. képviselő úr interpellatiójára válaszolni.

Tisza erre kijelenté, hogy az interpellatio harmadik pontjára adott válasz őt, ebben a perczben, kielégíti. A határőrvidéki lakosság

érzelmeinek és előitéleteinek figyelembe vételét — úgy mond — a multkor is kiemelte, s most sem óhajthat egyebet, mint hogy mentül előbb megtörténjék mindaz, mi a lakosság megnyugvását előidézheti. De a mi a másik két pontra adott választ illeti, az nem elégítheti őt ki teljesen. A be nem avatott ember a kéziratokat csak úgy értelmezheti, mint ha maga a visszacsatolás és hovátartozás kérdésében történnének a miniszteriumok részéről a közös előterjesztések. Ha nincs hiba a lényegben, okvetlen hiba volt a formában. De bármint legyen, soha és semmiféle viszonyok közt sem helyeselheti azt, hogy alkotmányos államban bármily üdvös és a nemzet által bármily meleg hálával fogadott fejedelmi intézkedés miniszteri ellenjegyzés nélkül történjék; nem helyeselheti másodszor azt sem, hogy — bármi volt is a czél és bármi a szándék — egy Magyarország integritására vonatkozó fejedelmi kézirat más mint magyar miniszter ellenjegyzésével láttassék el.

Andrássy Gyula gr.:

A t. képviselő úr azt a reményét fejezte ki, és illetőleg azt a kérdést méltóztatott hozzám intézni: van-e kilátás arra, hogy az általa is üdvösnek vallott intézkedések mielőbb meg fognak történni? Részemről azt mondhatom, hogy a kormány is ugyanazon meggyőződésben lévén, melyet a képviselő úr kifejezett, bizonyára nem mulasztott el semmit, hogy ezen időpontot siettesse, és én azon biztos reményemet fejezhetem ki, hogy az eredmény a legrövidebb idő alatt várható. Ha az intézkedések előbb nem történtek, az bizonyára nem a kormány hibája, hanem oka az, hogy a kérdés, fontosságánál és sokoldalúságánál fogva, számos előmunkálatot kivánt.

A mi azt illeti, hogy a forma nem volna helyes, erre nézve — sajnálván, hogy nincsenek itt a kéziratok — azt kell válaszolnom, hogy nem méltóztatott azokat helyesen elolvasni; lehetett ugyan belőlük mesterkélten ilyest is kihozni, mert hiszen részletekbe ily kéziratok nem bocsátkozhatnak; azonban helyesen, indokoltan e kéziratokból egyebet kiolvasni, egyebet következtetni, felfogásom szerint, nem lehetett, mint a mit előadtam.

Egyébiránt, ha a t. képviselő úr ezen tárgyat bármikor szőnyegre akarja hozni, — meg lévén győződve, hogy ezt a közös czél előmozdítására alkalmas módon kivánja tenni, — nekem

az ellen semmi kifogásom nem lesz. Jelenleg a t. háztól csak azt kérem, és erre bizalommal számitok, hogy a választ a maga részéről, mint kielégitőt, elfogadja és tudomásul vegye.

Miután az elnök feltette a kérdést és felállásra szólította fel azokat, kik a miniszterelnök válaszát tudomásul veszik, Irányi Dániel és Tisza Kálmán a baloldal zajos helyeslése közt a válasz minden pontjára külön szavazást követeltek.

Még többen is hozzá akartak szólni e kérdéshez, de Somssich, az elnök, egyiküket sem engedte szóhoz jutni, mivel a ház már határozott. Ekkor figyelmet kért a miniszterelnök.

Én csak azt akarom megjegyezni, hogy ha tőlem vagy a háztól függne megengedni a t. képviselő úrnak, hogy szólhasson: én részemről azt óhajtanám, szóljon hozzá, mert nem hiszem, hogy olyasmit említhessen vagy a vita oly térre vonathassék, mely ezen ügynek ártalmas lehetne; *(Helyeslés, zaj)* de sajnos — és ezért nem keltem föl imént a szavazásnál — ez oly tárgy, mely fölött szavazni nem is lehet, mert ettől a jogtól megfoszt bennünket a házszabályok világos rendelkezése. *(Ellenmondás bal felől.)*

Debreczen város érdemes képviselője ugyan azt mondja, hogy lehet a kérdéshez szólni és lehet azt mondani, hogy mivel itt három pontra adatott válasz, mind a három pontra nézve külön lehet föltenni a kérdést, vajjon a ház tudomásul veszi-e vagy sem? Megvallom, ez eddig nem divatozott. *(Fölkiáltások jobb felől: Soha!)* Az interpellatióra adott válasz után vagy egészben szokás azt helyeselni, vagy egészben elvetni. *(Fölkiáltások jobb felől: Úgy van!)* Azonban a házszabályok az ellenkezőt sem mondják; én tehát a magam részéről teljesen megnyugszom, akár az egész válaszra nézve egyszerre, akár pontonkint külön választva, méltóztatik a kérdést föltenni.

S tényleg úgy lett, mintha a ház még nem határozott volna. Irányi Dániel kijelenté, hogy ha hibásan (nem pontonkint) tétetik fel a kérdés, pártja még a szavazati jogtól is elüttetik. Úgy a mint az elnök feltette a kérdést, pártja sem igennel sem nemmel nem szavazhat, mert ők a válasz utolsó részére igennel, első két pontjára ellenben nemmel akarnak szavazni. Zsedényi a gyakorlat szigorú meg-

tartását követelte. A mint hasonló alkalommal vele szemben, úgy járjon el a ház másokkal szemben is. Madarász József is a kérdés szétválasztásának szükségességét indokolta; Szilágyi Virgil ellenben napirendre akart térni, míg végre Deák Ferencz felszólalása ketté vágta a már kissé hosszúra nyúlt vitát.

Vajjon — mondá Deák — tudomásul veszi-e a ház az interpellatióra adott választ vagy nem, ezt mással, mint egyszerű szavazattal eldönteni nem lehet. Ha Tisza három interpellatiót adott volna be, s ha mindenikre külön válaszolt volna a miniszterelnök, akkor mind a három interpellatio külön szavazás alá kerülne. De az interpellatio egybe volt foglalva; a miniszterelnök csak azért osztotta feleletét három részre, mert az interpellatiónak több tárgya volt. Nem áll, hogy igennel vagy nemmel nem lehet szavazni. A szavazás azt dönti el, tudomásul veszszük-e a választ, vagy pedig tárgyalására határnapot tűzünk. A kit a válasz csak részben elégít ki s külön tárgyalást kiván, szavazhat nemmel: czáltal elérheti kivánságát. Senkire nézve nem történhetik tehát præjudicium. Ez eljárás mellett szólnak a præcedensek is. Németh Albert multkori interpellatiójának ugyancsak sok pontja volt, azok mégis csak egy interpellatiót képezvén, a kormány egyszerre válaszolt rájok s a ház is egyszerre szavazta meg a válasz tudomásul vételét. Ezt az eljárást a szabály életbe léptette, a gyakorlat megerősítette, s nincs ok, miért ne kövessük azt most is.

Somssich Pál elnök erre kimondotta a határozatot, melynek kimondásában előbb félbeszakíttatott: hogy a ház a miniszteri választ tudomásul veszi.

Hogy a kortörténelem e homályos részébe kevésbbé avatott olvasónak is legyen némi fogalma arról, hogy Andrássynak a bekeblezés ügyében kivívott elvi diadala (1869 augusztus) után következő három éven keresztül mindúntalan mily újabb váratlan nehézségeket kellett leküzdenie, még csupán azt az episodot akarjuk a Határőrvidék polgárosításának szövevényes történelméből a legegyszerűbben — néhány okirat közlése által — bemutatni, mely ugyanabba az időbe esik, midőn Andrássy a házban ez utolsó (s e tárgyban egyetlen) beszédét tartotta: 1870 január hó közepére.

A hadügyminiszter immár elkészítette a javaslatokat, melyeket tőle ő felségének 1869 augusztus 19-diki legf. kézirata a varasdi két végezrednek, a szluini végezred 11. és 12. századának feloszlatására s területüknek, valamint Zeng és Sziszek községeknek a polgári kormányhatóság alá helyezésére vonatkozólag megkövetelt; a magyar

kormány és a közös hadügyminiszter az 1869 október 14-diki minisztertanács határozata értelmében már megkötötték a Punctatiókat úgy ezekre a javaslatokra, valamint a Határőrvidéket illető egyéb kérdésekre, nevezetesen az erdők eladására és az erdőjövedelmek hovafordítására, a hadügyminiszternek az egész Határőrvidéken tervezett reformjaira, valamint a posta- s távirda-igazgatásnak és a tengerészeti egészségügyi szolgálatnak a magyar kormány kezébe átadására nézve; mindezen részletes javaslatok s a rájuk vonatkozó előterjesztések nem csekély fáradsággal már ki voltak dolgozva és pár nap mulva (január 25-dikén) be voltak mutatandók ő felségének, midőn majd hogy kizökkentették a helyes kerékvágásba jutott ügyet Kőnig ezredes aggodalmai, melyekkel Andrássyhoz és Kuhnhoz fordult. Megjegyzendő, hogy épen ily aggodalmakat táplált volt maga Kuhn hadügyminiszter is, s hogy előterjesztésének második s még inkább végleges szerkesztésekor csak Andrássy felvilágosításai és érvei következtében enyhíté ez aggodalmakat annyira, hogy az őrvidéki lakosság megkérdezése helyett egy fejedelmi proclamatiót ajánlott, mely a lakosságnak a császári házhoz való hűségét dicsérve, kijelentené, hogy loyalitására a megváltozott viszonyok közt is számot tart ő felsége.

Kőnignek Andrássyhoz intézett levele a következő: *

Kegyelmes Uram,

Exczellencziád előtt nem lehet titok, hogy a katonai Határőrvidék részleges feloszlatása ellen már ismételve komoly aggodalmakkal állottam elő.

Felfogásom e fontos kérdésben azóta sem módosult.

Bár nem tagadtam meg közreműködésemet a kormány által egyszer s mindenkorra elhatározott feloszlatási módozat részleteinek megállapításától, nem szűntem meg behatóan foglalkozni azzal az eszmével, mit lehetne és mit kellene a kormánynak tennie, hogy ez ügy keresztülvitele zavarokkal és súlyos következményekkel ne járjon.

Én egyebek közt szükségesnek vélem azt is, hogy ő Felsége válaszoljon arra a sok repraesentatióra, melyekkel a végvidéki lakosság a Határőrvidék feloszlatása ellen magas színe elé járult.

Mindezen felszólalások ritka összhanggal megegyeznek a hála

* Kőnig levele, valamint memoranduma is természetesen fordítás. Andrássynak ő felségéhez intézett s alább közlendő emlékirata azonban ismét eredeti magyar szöveg.

nyilvánításaiban azért, hogy a határőrvidéki administratio megváltoztatása elhatározott dolog, de egyúttal valamennyi óvást tesz a részleges feloszlatás ellen, valamint az ellen is, hogy a végrehajtási módozatok a végvidéki lakosság megkérdezése nélkül állapíttassanak meg.

E felszólalások engem arról győztek meg, hogy a katonai igazgatás alatt maradó őrezredeket múlhatatlanul biztosítani kell az iránt, hogy a Határőrvidék további részleges feloszlatása nem szándékoltatik, s hogy azon módozatok megállapítása, melyek szerint a polgári közigazgatás náluk meg fog honosíttatni, mindenesetre az ő közreműködésükkel történik.

Ezért nyomatékosan kivánnám, s nagy súlyt helyezek arra, hogy e tekintetben az őrvidéki lakosság az ő jövőjére nézve megnyugtató igéretet nyerjen.

Ez oly módon történhetnék, ha a czélba vett reformokat helybenhagyó legfelsőbb kéziratnak közös megegyezéssel megállapított tervezete a következő függelékkel toldatnék meg:

«Az 1869 augusztus 19-diki kéziratom szerint katonai igazgatás alatt maradó valamennyi őrezrednek majdani végleges átmenete a mostani katonai igazgatásból a polgári kormányzatba annak idején egyszerre fog megtörténni, s ez átmenet módozatai a határőrvidéki lakosság képviselőivel egyetértőleg fognak megállapíttatni.»

E tárgyat csak azért bátorkodom Exczellencziád bölcs belátásába ajánlani, mert úgy vélem, kötelességem mindent megkisérteni, a mi némileg hozzájárulhatna e nagyon sürgős és komoly határőrvidéki kérdés megoldásához.

Midőn végre bocsánatot kérek, hogy egyenesen Exczellencziádhoz fordultam és midőn ez ügyet ismételten legkegyelmesebb méltatásába ajánlanám, arra kérem, fogadja kiváló hódolatomnak biztosítását, melylyel maradok Exczellencziád legalázatosabb szolgája

Bécs, 1870 január 18. Kőnig, ezredes.

Ugyanez időben Kőnig a következő — utóbb lithographia útján sokszorosított — emlékiratot adta át Kuhn b. közös hadügyminiszternek.

Emlékirat a határőrvidéki rendszer megszüntetése tárgyában.

Már akkor, midőn először volt alkalmam megismerkedni az őrvidéki viszonyokkal, meggyőződtem arról, hogy a katonai határőr-

rendszer idejét múlta s hogy azok az okok, melyek egykor e rendszer czélszerűsége mellett szóltak, immár nem léteznek.

Az utolsó évtizedben beállott változások, a birodalmi szervezetnek alkotmányos alapra fektetése, az általános védkötelezettség meghonosítása, a monarchiával szomszédos déli és délkeleti tartományok viszonyainak folytonos javulása, ebben a meggyőződésemben még inkább megerősítettek.

Nem tudok érvet, mely igazolhatná, miért maradjon a monarchia egy része még tovább is oly kivételes helyzetben, mint a Határőrvidék, s hogy miért legyen az összbirodalom lakosságának egy része kizárva az alkotmányos jogok élvezetéből, mint jelenleg az őrvidék lakosai.

Annak az alapelvnek, mely így szól: «Egyenlő jogok és egyenlő terhek az állam minden lakosára nézve,» ennek az alapelvnek a Határőrvidéken is mentül előbb valósulnia kellene.

A határőrvidéki rendszer megszüntetésének szükségességét mai nap tán nem is vonja már kétségbe senki, s ezért nem is e körül fordul meg a kérdés, hanem a körül, miként kellene a Határőrvidéket az eddigi tisztán katonai igazgatásból más alkotmányos igazgatás alá terelni, hogy ez az átmenet a legvészesebb következésekkel ne járjon e tartomány közigazgatásának háborítlan menetére.

E kérdésnek rendkívüli nehézségeit bizonyára senki sem ismerheti félre.

Nem csekély feladat megváltoztatni oly közigazgatást, melyhez a lakosság évszázadokon át hozzászokott, s mely gazdasági és szervezeti tekintetben ezer meg ezer szövevényes szálból font s nehezen széttéphető köteléket létesített; de ez a feladat még nehezebb ott, hol az igazgatás merőben katonai elveken nyugszik, mely csak határozottan körülírt rendeletek szerint méri a jogokat és kötelezettségeket, s hol a lakosság annyi balitélettel s oly gyanakvólag tekint minden újítás elé, mint a Határőrvidéken.

Ily körülmények közt az elővigyázatra kétszeresen szükség van, s az elhamarkodás kétszeres kudarcz. S ebből az következik, hogy a Határőrvidék feloszlatásának kényes kérdésébe nem kellene sem hirtelen, sem nagyon mélyen belenyúlni; az átmenet a katonai igazgatásból a polgári kormányhatóság alá csak fokozatosan történjék a közigazgatás s az igazságszolgáltatás minden terén létesítendő reformok, főképen a népnevelés s a közgazdaság fejlesztése, továbbá a katonai kordonnak állandó határőrséggel való helyettesítése által.

Mihelyt aztán elérkezik az alkalmas időpont, melyben véglege-

sen át lehet menni a polgári kormányzatra, — s ez időpont megválasztásában különösen a határőrvidéki lakosság közvéleményére kell majd figyelni. egybe kellene hívni az őrvidék képviselőit, hogy velük egyetemben állapíttassanak meg az átmenet módozatai.

Szilárd meggyőződésem, hogy a nehéz őrvidéki kérdés így volna a legtermészetesebb, a legbékésebb és leggyorsabb módon megoldható.

Minthogy az őrvidék lakossága igen tehetséges, a népnevelés terjesztése rövid idő alatt bámulatos sikereket mutatna fel; a közgazdaság fejlesztésével, vasutak és más közlekedési eszközök előteremtésével azonnal megélénkülne a forgalom, s az őrvidék közelebb hozatnék a szomszédos tartományokhoz; a kordon feloszlatása utolsó nagy terhüktől is megszabadítaná a határőröket, s a Határőrvidék képviselőinek egybehívása a feloszlatás módozatainak megvitatására a legalkalmasabb módja lenne annak, hogy a kormány a lakosságnak erre vonatkozó óhajait és nézeteit megismerje s hogy az ottani közvéleménynyel számot vethessen.

Én az őrvidéki nép közreműködését a feloszlatás főfontosságú kérdésének eldöntésében, a közérdek szempontjából, múlhatatlanul szükségesnek tartom, s ezért azt hiszem, hogy a népet nem volna szabad e jogától megfosztani.

Az 1850-diki határőrvidéki alaptörvény 2. §-a megadta ezt neki,* s a horvát-szlavon határőrvidéki nép e jogát az 1861-diki és 1865-diki zágrábi országgyűléseken tényleg gyakorolta is.

A reformokra vonatkozó javaslatok, valamint a vasuti hálózat kiépítésére s a szükségs pénzforrások előteremtésére vonatkozó tervezetek már ki vannak dolgozva. S a Határőrvidéknek minden hatósága és minden községi képviselőtestülete, melylyel e reformok véleményezés végett közöltettek, kijelentette, hogy azok czélszerűek és igen alkalmasak arra, hogy az őrvidéki lakosság az alkotmányos államéletre előkészíttessék.

A Határőrvidék fokozatos, békés átmenete a polgári kormányzatba ily módon jól látszott indulni; a lakosság óhajai e tekintetben határozott irányba tértek volna: a kormány által tervezett reformok felé, a mi bizonyára üdvös és nem kicsinylendő eredmény ily kényes kérdésben.

* Az 1850 május 7-dikén kelt *Grenz-Grundgesetz* 2. §-a így szól Die Militärgrenze und das gleichnamige Provinziale bilden zusammen ein Landesgebiet, haben jedoch ihre besondere Verwaltung und Vertretung.

De a helyett, hogy e reformokat halogatás nélkül életbe léptették volna, valósításuk elé mindenféle akadályokat gördítettek, s a helyett, hogy annak idején a Határőrvidéket egészen feloszlatták volna, a mint ez különben már kellően elő is volt készítve, egyelőre az őrvidék részleges feloszlatását határozták el, vagyis, hogy a Határőrvidék kötelékéből csak egyes kerületek fognak kihasíttatni

Ez által a Határőrvidék feloszlatásának kérdése hirtelen kizökkent eddigi irányából.

A napisajtó azonnal hatalmába kerítette e kérdést s még jobban megbolygatta és összezavarta az őrvidék felől táplált különben is zavaros fogalmakat.

Az egész határőrség egyhangúlag felszólalt az e fajta részleges felosztás ellen; egyhangúlag kijelentette, hogy valamint jelenleg egységes közigazgatási szervezet, úgy jövőben is egységes módon és egyszerre kíván a róla elnevezett vidékkel egyesülni, még pedig úgy, hogy az egyesülés módozatai csak a határőrvidéki nép képviselőinek közreműködésével állapítandók meg.

A Határőrvidék feloszlatása, mely eddig csak nehéz volt, ezáltal igen komoly és aggasztó kérdéssé fajult.

Én éber figyelemmel s talán nem minden hozzáértés nélkül kisértem e kérdés egész folyamatát.

Egy pillanatra sem ismertem félre nagy jelentőségét s elég gyakran szoktam volt nézetemet egészen nyiltan és leplezetlenül kifejteni.

Azért engem az eljárás, melyet a kormánynak a határőrvidéki kérdésben követni eltökélt szándéka, súlyos aggodalommal töltött el.

Az őrvidék minden sajátossága mellett is mindenkor rendíthetetlen hűségű tartománynak bizonyult; a legveszélyesebb időkben Ausztriának erős támasza volt; s századokon át a császár iránti odaadásban kereste legfőbb büszkeségét és dicsőségét.

A határőrvidéki nép békeszerető és kezes, hacsak nagyon durván és hirtelen nem szállnak szembe szokásaival, meggyőződéseivel és balitéleteivel.

Így állván a dolog, én az igazságosság és az eszély követelményének tartanám, hogy a kormány a határőrvidéki nép érzelmeit kimélje és kivánságait tekintetbe vegye; s igen veszélyesnek tartanék minden kisérletet, mely arra irányul, hogy a nép oly igazgatás alá kerüljön, mely akaratával ellenkezik.

Főkép a jelen pillanatban, midőn az egész állam szervezete átalakulást szenved s midőn még épen nem szilárdult meg a Magyar-

és Horvátország között újonnan létesült viszony (tehát ép azon országok közt, melyekre nézve az őrvidéki lakosság hangulata különösen fontos), — a jelen pillanatban, azt hiszem, kerülni kell mindent, a mi a Határőrvidéken elégületlenségre adhatna okot.

A nép hangulata pedig rendkívül izgatott az őrvidéken.

S ne ámítsuk magunkat; e hangulatot óhajainak és kérelmeinek mellőzése nem hogy csillapítaná, okvetetlenül fokozni fogja.

Már pedig nem hiszem, hogy az államra nézve közönyös volna, a meglevő sok bonyodalom mellett egy újabb s meglehet igen veszedelmes bonyodalmat idézni fel oly tartományban, mely földrajzi fekvésénél s belső berendezésénél fogva arra van hivatva, hogy egykor jelentékeny szerepet játszszék a délszláv kérdésben.

Nagyobbára a Határőrvidék állapotától és viszonyaitól fog függni, vajjon a jelenleg Törökországhoz tartozó délszláv tartományok Ausztriához igyekeznek-e majd csatlakozni, vagy Oroszország felé gravitálni?

Igen fontosnak tartom tehát, hogy a Határőrvidék elégedett legyen.

E czél elérésére nincs alkalmasabb mód, mint a határőrvidéki kérdés gyors megoldása a lakosság kivánságainak tekintetbevételével.

S ezért, úgy is mint katona, de még inkább mint a határőrvidéki ügyek előadója, kötelességemnek tartom a birodalmi hadügyminiszteriumot ismételve és sürgetően kérni, hogy a feloszlatás kérdésében a határőrvidéki lakosság közreműködése nélkül egy lépést se tegyen és álljon el az őrvidék tervezett részleges feloszlatásától.

Attól tartok ugyanis, hogy a feloszlatás a Határőrvidék hangulatának kellő méltatása és a viszonyok pontos ismerete nélkül határoztatott el, s így attól félek, hogy e határozat beláthatatlan súlyos bonyodalmakat von maga után.

Minden érdeket az elégítne ki legjobban, ha jelenleg csak az elv mondatnék ki: hogy a katonai határőrrendszer megszünik, a módozatok pedig, melyek szerint a polgári hatóságok a közigazgatást a katonai hatóságoktól egykor átveszik, őrvidéki képviselők közreműködésével fognak megállapíttatni.

Ezáltal eleje vétetnék annak az egyenlőtlen bánásmódnak, mely a Határőrvidék különböző részeire vár, s egyúttal minden bonyodalomnak is, mely ez okból esetleg bekövetkezhetnék.

De ha a kormány nem követné ezt az eljárást, hanem tényleg részletekben oszlatná fel a Határőrvidéket, még pedig a lakosság közreműködése nélkül, és ha a reformok kihirdetését a quotakérdés

szabályozásától tenné függővé, — a mint ezt a magyar kormány a vele kötött Punctatiók alapján kivánja, — szóval, ha e reformokat bizonytalan időre halasztaná, úgy attól tartok, hogy a hírhedt «már késő!» az őrvidéki kérdésben is el fogja játszani végzetes szerepét.

Meg vagyok győződve, hogy azok a reformok, melyeket az őrvidék egy évvel ezelőtt a császári kegy különös jeléül nagy lelkesedéssel fogadott volna, ma már alig tarthatnak köszönetre számot, és inkább kivívott és kicsikart engedményekül tekintetnének.

S ez a változott idők sokat mondó jele!

Ha sikerül a Határőrvidék részleges feloszlatásának kisérlete, a mi egyébiránt a feloszlatandó kerületek ildomos és tapintatos igazgatását feltételezi, úgy a Határőrvidék többi kerületének feloszlatása tagadhatatlanul megkönnyíttetnék, sőt gyorsíttatnék is; de ha nem sikerül, s ez több mint valószinű, úgy az állam egy szerencsétlen experimentummal lesz gazdagabb, az őrvidéki lakosság egy reménynyel szegényebb, a feloszlatás kérdése pedig sokkal bajosabb, mint valaha.

Azok a módozatok, melyek szerint a Határőrvidék részleges feloszlatása terveztetik, valamint a Punctatiók, melyek úgy ezen kérdésre, mint a Határőrvidéket illető más ügyekre nézve a magyar kir. kormánynyal köttettek, bizonyára sokkal több sikerre vezettek volna, egyrészt ha korábban állapíttattak volna meg, még mielőtt híre kelt, hogy a Határőrvidék részleges feloszlatása elhatároztatott, másrészt ha e határozattal egyidejűleg hirdettettek volna ki.

Így sok izgalom és gyanusítás elmaradt volna, melyeket épen csak a helyzet bizonytalansága szült.

Ez az én felfogásom a határőrvidéki kérdés jelen állapotáról.

Legszilárdabb és legbensőbb meggyőződésem szerint tehát e kérdést, mint mondottam, csak úgy lehetne czélirányosan megoldani, ha a határőrvidéki rendszer a lakosság képviselőinek közreműködésével az egész őrvidéken egyszerre oszlattatik fel és ha az átmenetet a polgári kormányzatra a következő egymásutánban készítenék elő.

Az első korszak teendői:

A reformok szentesítése és kihirdetése,

Az igazságszolgáltatás megfelelő átalakítása,

A tervezett vasutak, csatornák kiépítése,

A kordon feloszlatása és állandó határőrség szervezése,

A határőrvidéki beligazgatás szabályozása a kir. ministeriumhoz való viszonyában és a Határőrvidék dotatiójának megállapítása az átmeneti stadium idejére.

A második korszak teendői:

Az igazságszolgáltatásnak, valamint a politikai és pénzügyi igazgatásnak olyatén szervezése, mely a többi tartományokéval lehetőleg azonos lenne.

Ama befolyás korlátozása, melyet a csapatoknál szolgáló tisztek a vidék közigazgatására, az ezredparancsnokságokra és a hadtestparancsnokságra gyakorolnak.

A közigazgatási és törvénykezési hivataloknak oly egyénekkel való betöltése, kik a polgári szolgálatba átlépni hajlandók.

A Határőrvidék közigazgatásában, valamint a hadbírói, számviteli és orvosi szakban a csapatoknál szolgáló s e czélból jelentkező tisztek a katonai hivatalnokok statusába lennének sorozandók s hatáskörüknek megfelelő díjosztályba osztandók.

A nemzeti nyelv bevitele a közigazgatásba és a törvénykezésbe.

A katonák házasságkötési engedélyének szolgálatuk első három évében a legszükségesebb esetekre szorítása.

Ezek azon intézkedések, melyeknek elrendelése után a határőrrendszer feloszlatása nem ütközném többé lényeges nehézségekbe.

De hogy a határőrvidéki ügyek az átmeneti korszak idején, melyben a jelenleginél előreláthatólag sokkal nagyobb mérvű munkásságot kell majd kifejteni, rendesen intéztessenek, a hadügyminiszteriumban egy külön s lehetőleg önálló határőrvidéki osztályt kellene szervezni.

Hogy a lakosság bizalmát megnyerje, ez osztály elnökének őrvidéki születésűnek kellene lennie, s a legtágabb hatáskörrel felruháztatnia minden oly ügyre vonatkozólag, mely a Határórvidéket illeti.

Ez osztály személyzetébe elégséges számú közigazgatási tiszten kívül hadbírákat és az iskolai, erdészeti és épitkezési szaknál szolgált intendaturai hivatalnokokat (utóbb az adó- és jövedékszakból is) kellene besorozni.

Ily módon a birodalmi hadügyminiszteriumban a határőrvidéki ügyek szolgálatára oly személyzet neveltetnék, mely annak idején, midőn a Határőrvidék teljesen különválik majd a katonai igazgatástól, fennakadás nélkül folytathatná e tartomány politikai és törvénykezési vezetését, s feleslegessé válnék az a gondoskodás, melyben a czélba vett reformok a jövendő határőrvidéki hatóságokat részesítették.

Bécsben, 1870 január havában.

Kőnig, ezredes.

Kőnigen kívül számos más befolyásos és buzgó szószólója is akadt ennek a magyar szent korona egységébe ütköző politikának. Andrássy tehát, hogy a foederalistikus áramlattól sugalmazott e terveknek lehetőleg egyszer s mindenkorra véget vessen, a nagy tekintélynek örvendő Kőnig felszólalása alkalmából a következő emlékiratot adta át ő felségének:

«A határőrségi intézmény feloszlatása tárgyában benyujtott emlékirat 13-dik lapján kötelességének vallja Kőnig ezredes úr újra is, és pedig sürgetőleg kérni, hagyassék abba a Határőrvidéknek czélba vett részleges feloszlatása, s félelmét fejezi ki a fölött, hogy ez irányban az elhatározás az ottani hangulat kellő méltánylata s az ottani viszonyok kellő ismerete nélkül keletkezett s azért súlyos bonyodalmakat is vonhat maga után.

Ez nyílt és őszinte beszéd, a melyet méltánylok; de csodálnom kell, miként lehete ily meggyőződéssel heteken és hónapokon át munkálkodnia azon kérdés megoldásán, mi módon legyen foganatosítandó az az elhatározás, a melyet ő semmi módon sem vél foganatosítandónak. Mondom, ezt csodálom, de azt, hogy ily meggyőződéssel keresve a módot, azt meg nem találja, hogy a részéről tett javaslatok mind olyanok, a melyek elfogadtatása mellett az emlegetett súlyos bonyodalmaknak csakugyan be kellene következniök: azt épen nem csodálom, sőt természetesnek tartom.

Sérteni vélném Felségedet, ha kérném, méltóztassék mindenek előtt a fölött határozni, ha fenn kivánja-e tartatni és tettleg keresztül vitetni legmagasb elhatározását, mely alázatos véleményem szerint nemcsak teljesen helyes, de sőt az egyedül helyes. A fejedelmi szó szentsége feltétlenül megkivánja annak fenntartását.

Arra azonban mély alázattal figyelmeztetnem kell Felségedet, mily aggályos annak keresztülvitele és foganatosítása közben oly ember tanácsával és közrehatásával élni, ki maga mondja, hogy károsnak és veszélyesnek tartja azon művet, a melynek létesítése épen a feladat.

Figyelmeztetnem kell erre Felségedet annyival is inkább, mert nem nehéz kimutatnom

1-ször, hogy a Felséged által elrendelt részleges feloszlatás az egyedül helyes,

2-szor, hogy épen a Kőnig ezredes úr által ajánlt egyszerre való feloszlatás az, mely veszélyes lehetne, és

3-szor, hogy az általa ajánlt módon az egyáltalán lehetetlenség

lenne, s így semmiképen se következhetnék be az intézmény feloszlatása, mit pedig a nevezett ezredes úr maga is szükségesnek ismer.

ad 1. Már Felséged dicső emlékű őse, Első Leopold is épen a varasdi Generalatusnak, tehát a mostani 2. varasdi ezrednek feloszlatását találta elrendelendőnek 1703-dik évi junius 6- és julius 10-dikéről kibocsátott rendeleteiben.

Mily élénk óhajnak kivánt ezzel eleget tenni, kitűnik onnan, hogy az említett rendelet foganatosítását úgy a horvát-szlavon, mint a magyar országgyűlés is újra meg újra szorgalmazták, s hogy az 1715 : CXIII., az 1723 : LXXXVIII. s az 1741 : XLIX. t. cz.-ek ezt biztosíták is; nem csak, de az 1791 : LXII. és LXIII. t. cz. s boldog emlékű II. Leopoldnak a horvát-szlavon rendekhez 1791-diki január 13-dikáról intézett Resolutiója s végre az 1792 : XVIII. t. cz. a feloszlatást a Károly és József-útak közti területekre is kiterjesztették, tehát épen azon vidékekre, a melyeknek provincialisálását rendelte el Felséged is.

Nemcsak a határőrvidéki állapotok tarthatatlan voltának már a mult század elején felismerése nyilatkozik e szinte egész évszázadon át újra és újra ismétlődött tényekben, hanem az is, hogy nép és fejedelem épen részletesen, épen a most is szóban forgó részekkel kezdve vélték eszközlendőnek a feloszlatást.

S a mi egy egész századon át helyesnek látszott nép és fejedelem előtt, egyszerre helytelenné vált volna az, csupán annál fogva, mert egynémely részről olyannak mondatik, s mert a lakosság ellene hangoltatott?

S vajjon mi okból állíttatik helytelennek a részletes feloszlatás, hozatott-e fel az ellen, ha csak egy tárgyilagos ok is, vagy nem szorítkozik-e arra az egész érvelés, hogy azt a határőrvidéki népesség épen nem akarja, sőt birják-e magyarázni a népnek ez állítólagos ellenszenvét mással, mint azzal, hogy miként jelenben egy kormányzati területet képez a Határőrvidék, úgy egyszerre is kell annak más kormányzati mód alá jutnia? De van-e ez okoskodásnak legkisebb magva is, s fordítva nem természetesebb s annálfogva meghatóbb-e azon okoskodás, hogy részenként történjék a provincialisáltatás, már csak azért is, mert ily módon biztosabban számíthatni arra, hogy az egész határőrvidéki s horvát-szlavon hivatalnokseregből találkozni fognak elegendő számú egyének, kik a polgáriasítás után is készek lesznek ott a közkormányzatot vezetni, valamint azért is, hogy, ha csakugyan megvan a kedélyekben az ismeretlentől való félelem, ne tétessék

annak ki egyszerre az egész nagy tömeg, sőt legyen előzetesen megnyugtatva, egy aránylag kis részen felmutatandó példa által? Oly egyszerűnek látszanak nekem mindezen kérdések, s oly természetesnek azok megoldása, hogy én a részletes feloszlatás ellenében használt érvelést nem birom másként megérteni, mint kiigazítva. Ez esetben úgy hangzanék az általam föntebb már idézett tétel, hogy «miként jelenleg egy külön kormányzati területet képez a Határőrvidék, úgy kell, hogy jövendőre egy külön államterületet is képezzen ez.» Ekkor értem a részletes visszacsatolás ellenzését, értem azon követeléseket, melyek arra irányozvák, hogy a provincialisálás egyszerre s a határőrvidéki népesség meghallgatásával történjék. Alkalom nyújtatnék annak ilyenképen, hogy magát egységül constituálva alkuvó félképen lépjen fel úgy Magyar- mint Horvát-Szlavonországgal szemben, a melyeknek pedig csupán kormányzati tekintetben különvált része az.

Hogy e felfogásom nem alap nélküli, kitűnik úgy a hadügyminiszterium részéről a tárgyalások folyamán velem közlöttekből, mint Križ tábornok közleményeiből.* Nem kell mondanom Felségednek, hogy ez irány a magyar és a horvát-szlavon királyság integritásával ellenkeznék, melylyel azért szembe szállnom nemcsak az ország, de a Felséged iránti kötelesség is parancsolja nekem.

De nemcsak a Határőrvidéknek külön államterületkép constituálására irányult eszmék ellen kell határozottan felszólalnom, hanem az ellen is, hogy az így külön constituált állam Horvát-Szlavonországoknak magába felszívása útján egyesüljön azokkal. Nem említve, hogy ez a magyarországi ezredeket s a titeli zászlóaljat tekintve szintén Magyarország integritásába ütköznék, csak azt emelem ki, hogy azon eljárás a többi ezredekre szorítva is koczkáztatná Felségednek egyik legszebb művét, a Magyar- és Horvátország közti békeművet.

Mily erős az ez irány felé hajlás, itélje meg Felséged abból, hogy Križ tábornok szerint a kérdéses részek polgárosításának munkáját simává fogná tenni azon igéret, hogy e részek is osztályosai leendenek azon előnyöknek, melyek a később feloszlatandó részek javára annak idején megállapíttatnak. Ha öntudatlan is ezen törekvés

* Križ ez időtájt három emlékiratot dolgozott ki a Határőrvidék polgárosítása tárgyában. Őt szemelték ki ugyanis arra, hogy a Határőrvidék kormányzatát a katonai hatóságoktól átvegye és a szervezendő polgári hatóságoknak átadja. Minthogy azonban emlékirataiban oda concludált, hogy ő e feladatra alkalmatlan, Rosenzweig altábornagy neveztetett ki kir. biztossá.

Magyar- és Horvát-Szlavonországok legszentebb érdekei ellen, láttukra hallgatnom teljes lehetetlen, és pedig annyival is inkább, mert napnál világosabban látom, hogy a Kőnig ezredes emlékiratában ajánlott mód soha se fogna máshová vezetni, mint oda, mit épen megjelöltem.

Ad 2. Azt mondja az ezredes úr, hogy a Határőrvidék nem eléggé fejlett még az alkotmányos életre, azért arra előkészítendő az általa tervezett reformokkal. Furcsa, hogy mégis e fejletlen népet akarja kérdezni a feloszlatás modalitásai iránt, furcsa, hogy annak helyeslését veti mérlegbe reformjavaslatainak érdekében. És vajjon minő állapotot akar teremteni, ezek útján a provincialisálást előkészítendő?

Olyat, melyben e nép előnyei hasonlítlanul nagyobbak legyenek a monarchia többi részeiben nyújtottaknál; olyat, melyben a közterhek sokkal csekélyebbek s a katonáskodás csupán a milicziának egy neme legyen, s hogy semmi ne hibázzék, megszüntetné az egyedül érezhető terhet, a kordon-szolgálatot. Lehet-e azt várni, hogy ily helyzetből símán és baj nélkül át lehessen majd menni, és pedig az egész tömeggel, a kedvezőtlenebb polgári állapotba, vagy nem sokkal természetesebb-e azt hinni, hogy ha azon részeknek provincialisáltatását oly módon létesítjük, mint azok akarandják, kénytelenek leszünk megengedni, hogy magukat külön testül constituálva, minden előnyeik megtartásával változtassék polgárira e katonai kormányzat? Azt azután igenis lehet reményleni, hogy az így megalakulandó test vonzó erőt gyakorland a horvát-szlavon provinciákra, sőt tán a Bánát délszláv vidékeire is; de nem a fordított esetet. Hogy azonban mindez mily hatást fogna gyakorolni Magyarországra, s miként egyeznék meg a hasonló jogok és a hasonló terhek nagy elvével? azt Felségednek mondanom nem szükség.

Felforgatása lenne ez a jelenleg fennálló azon dualistikus rendszernek, melynek alapgondolata a magyar korona egysége, mely külön gyöngyül csak a kibékült Horvátországot ösmeri, s mely fennállása rövid s kezdő éveiben oly nagybecsű eredményekre vezetett; inaugurálása egy más rendszernek, mely az egyes tartományokat külön constituálván, mindegyiket külön annyira öregbítené s oly erőre emelné a centrifugál elemeket, hogy azoknak együtt tartását csak az absolutismus birná eszközölni, s az is csak addig, míg a rendelkezésére álló erőket kifelé nem lenne kénytelen fordítani.

Ezt részemről akkor is kárhozatosnak tartanám, ha igaznak vallhatnám Kőnig ezredes úr azon állítását, hogy a törökországi délszláv

tartományokra főleg a jól hangolt határőrség birna vonzerővel; még inkább annak kell tartanom, midőn e tételnek épen ellenkezőjét kell igaznak vallanom.

Nem a hasonló nevű provinciáktól külön szakítva tartott határőrvidék kibékültségétől lehet várni ezen vonzerőt, melylyel már csak azért is nagyon kis mértékben birhat, mert igen kicsiny test; hanem az azzal való egyesülés által erőre kelt és kielégített azon horvát-szlavon királyságtól, mely háta mögött birja a vele kiegyezett s őt jogos aspiratióiban gyámolítni kész Magyarországot, s mely ennél fogva egészen másként léphet fel s bir hatni kifelé, mint birna beolvadottan azon külön constituált Határőrvidékbe, melynek már fennállása is egy nagy seb volna Magyarország testén, s mely ennek folytán már előre megbéníttatnék külre hatásában.

De ettől el is tekintve, hibásnak kell találnom azon combinatiót, mely a Határőrvidék által akarna hódítani. Saját czéljaira csak saját erejével szerezhet a monarchia; mit a Határőrvidék hódítana, az külön czélokra, nem pedig a monarchia czéljaira lenne meghódítva, s így áldás és erőnövelés helyett átkot és gyengülést hozna. Bizonyitékul legyen elég csak azon adresse-re utalnom, melyet a határőrvidéki képviselők az 1861-diki horvát-szlavon országgyűlésből terjesztének Fölséged elé.

Felséges Uram, minden álláspontnak megvannak következményei, s vannak helyzetek, a melyekben nem egyről lehet sikerrel működni. De nincs olyan eset, hogy vészthozó ne legyen, az elfoglalva tartott álláspont követelményeinek el nem fogadása.»

1870 JANUÁR 17.

A KATONASZÁLLÁSOLÁS MEGSZÜNTETÉSE ÜGYÉBEN.

(VÁLASZ ÜRMÉNYI MIKSA INTERPELLATIÓJÁRA.)

1869 deczember 9-dikén Ürményi Miksa a beszállásolási rendszer hátrányaira irányozván a ház figyelmét, a következő interpellatiót intézte a honvédelmi miniszterhez:

«Tekintve, hogy a katona beszállásolás már azért is a legsúlyosabb terhek közé sorolandó, mert mindig ugyanazon vidékekre, nem pedig az ország minden lakosára egyaránt nehezedik;

«tekintve továbbá, hogy a jelen rövid szolgálat mellett, különösen a falukon kis szakaszokban elszórt lovasságnál, a betanítás, következőleg a csapatok harczképessége, a beszállásolás rendszere mellett, okvetlen és pedig nagy mértékű hiányokat fog szenvedni:

«tiszteletteljesen kérdem a honvédelmi miniszter urat:

1. hajlandó-e elismerni e két szempont fontos és sürgős voltát?

2. kíván-e intézkedni, hogy katonai laktanyák építése által e hiányok orvosoltassanak? és ha igen:

3. ezen laktanyák építését országos pénzekből tartja-e eszközlendőnek, avagy a vidékek-, illetőleg törvényhatóságoknak nyujtandó engedély által és biztosítás mellett?»

E kérdésekre Andássy gr. szintén január 17-dikén felelt, közvetlenül azután, hogy a ház a Határőrvidék kérdésében tett interpellatióra adott válaszát tudomásul vette.

Andrássy Gyula gr.:

Tisztelt ház, Tisztelt barátom Ürményi Miksa interpellatiót intézett hozzám a következő kérdésekkel, — s itt ismét három kér-

dés van, — először: hajlandó vagyok-e elismerni annak fontos voltát, hogy egyfelől az ország lakosai fölmentessenek a katonai szállásolás általi túlterheltetés alól, másfelől hogy mód nyújtassék a csapatoknak mentül egyenlőbb és gyorsabb kiképzésére? másodszor: kivánok-e intézkedni, hogy katonai laktanyák építése által ezen létező hiányok orvosoltassanak? és harmadszor: ha igen, ezen építkezések országos eszközökkel létesíttessenek-e, vagy pedig a vidéknek, illetve a törvényhatóságoknak adandó engedély, illetőleg biztositás, vagy segélyezés útján.

Ezen kérdésekre van szerencsém a következőket válaszolni.

A mi az elsőt illeti: én teljesen egyetértek a képviselő úrral a tekintetben, hogy egyrészt az ország minden lakosát biztositani kell arról, hogy a szállásolás következtében reá háramló teher által nem fog túlterheltetni; biztositani kell ugyanakkor az országot arról is, hogy a katonaság kellőleg kiképeztessék; ezt pedig csak egy úton lehet elérni, t. i. az által, hogy kellőleg gondoskodunk kaszárnyákról. Sőt tovább megyek, s hozzá teszem, hogy tekintve azt, hogy viszonyaink közt katonáink sokkal rövidebb időt töltenek zászló alatt, mint a mennyit törvény szerint tölteniök kellene, czélszerű kiképzésök valódilag lehetetlen, ha azon rövid idő alatt számukra állandó kaszárnyákról nem gondoskodunk.

A mi a második kérdést illeti: hogy e tekintetben tettem-e lépést, vagy szándékozom-e lépést tenni? bátorkodom azt válaszolni, hogy már rég megtettem e tekintetben az előkészítő lépéseket; azonban, hogy ezen hiány pótoltassék, annak két előföltétele van. Egyik az, hogy egy állandó béke-dislocationalis terv dolgoztassék ki; a másik pedig, hogy biztositva legyenek az illetők arról, hogy a kaszárnyák után a szállásbér fizettetni fog még akkor is, ha azok netalán valamely körülménynél fogva egy ideig nem lennének elfoglalva. Én tehát már huzamosb ideje megtevén e tekintetben az első lépéseket, a közös hadügyminiszterium közt és köztem megállapodás jött létre, hogy egy ily béke-dislocationalis terv az egész országra nézve kidolgoztassék. De minthogy ez, úgy látszik, sok munkával járt, csak e napokban jutottam abba a helyzetbe, hogy kijelenthessem, hogy e javaslat a hadügyminiszterium részéről már elkészült és e na-

pokban fog leérkezni, a mikor is a hadügyminiszterium és a honvédelmi miniszterium közegei közt ez a terv megvitattatván és megállapíttatván, a kormánynak módjában lesz, e hiányt pótolhatni.

A mi azt a kérdést illeti, hogy országos költségen terveztetik-e a kaszárnyák fölépítése? én azt tartom, hogy ha az illető törvényhatóságok és községek, sőt imitt-amott egyesek is biztosíttatnak arról, hogy a kaszárnyák után szállásbér minden esetre fizettetni fog, és ha tudni fogják, mennyi katonaság, gyalogság és lovasság fog elszállásoltatni: akkor nem lesz szükség, hogy az állam a maga költségén építtesse a laktanyákat, hanem fognak találkozni mindenütt, a kik azokat majd saját költségükön felépítik. *(Helyeslés.)* Azt tartom, ezzel elejét veszszük a szóban levő kérdésnek: vajjon a laktanyák államköltségen építtessenek-e. Elvben semmi kifogásom nincs ugyan az ellen, hogy kaszárnyák építtessenek; de azt, hogy az állam által építtessenek, nem tartom helyesnek. *(Általános helyeslés.)*

Ürményi, megköszönve a választ, elismerte, hogy a miniszterelnök által ajánlott módozat a kérdés leggyakorlatibb megoldása. De mivel azt vélte, hogy a törvényhatóságok és községek csak törlesztési kölcsönökkel építhetik majd a laktanyákat, ily bonyodalmas műveletek pedig hosszas tárgyalásokat kivánnak: hogy legalább az előkészületeket haladéktalanul meg lehessen tenni, azt óhajtaná, hogy a honvédelmi miniszterium ne várja be a közös hadügyminiszterrel folytatott tárgyalások végét, s ezt megelőzve nyújtson be törvényjavaslatot, mely az ügyet elintézné.

A honvédelmi miniszter azonban ezt nem tartotta lehetőnek.

Andrássy Gyula gr.:

Igen örvendenék, ha a t. képviselő úrnak most kifejtett kivánságát teljesíthetném; de megvallom, nem tartom azt teljesithetőnek, mert abban a nézetben vagyok, hogy mindaddig, míg az illetők nem tudják, mely helyen s mennyi katona fog elszállásoltatni, s míg elvileg nincs nekik megigérve, hogy akár lesz ott katona, akár nem, meg fog fizettetni a szállásbér, nem lesznek hajlandók magokat annak a veszélynek kitenni, hogy kaszárnyákat építsenek, a katonák pedig, miután a legénység — a mai

példa szerint — elhordta az ablakokat, ajtókat, padozatot, máshová szállásoltatnak. A honvédelmi miniszterium ennélfogva nem érezheti magát följogosítva azon biztos reményre, hogy az említett egyszerű felszólítások sikert fognak fölmutathatni, mindaddig, míg a béke-dislocationalis terv kidolgozva és megállapítva nincs. *(Helyeslés.)*

A képviselőház a miniszter válaszát minden megjegyzés nélkül tudomásul vette.

1870 január 18.

A MINISZTERELNÖKI FIZETÉSRŐL.

Az előző évekéhez képest tetemesen megnövekedett 1870-diki költségvetés ellen majdnem három hónapig küzdött az ellenzék. A hosszas használat következtében már-már eltompult fegyverét rántotta elő megint, s a helytelen kiegyezésnek és az átkos közösügyeknek tulajdonította a nagy kiadási tételeket s a hét millió hiányt, melyet a sok beruházás szüksége igazolt. «Mindig visszatérek azon álláspontomra», így végzé beszédét egy sokat megtapsolt szónok, «hogy nincs eset, nincs emberi ész és nincs hatalom, mely ebből a közösügyes állapotból zöld ágra juttasson bennünket.» De az újra és újra előrántott államjogi fejtegetések sem raboltak volna el annyi időt a legfontosabb előterjesztésektől, ha ehhez személyeskedések nem járulnak, az egyéni és párt-gyűlölet gyakori kifakadásai s egyúttal az az üres néptribuni bonhomia, az az ízetlen mókázás, melyet többekkel együtt Berzenczey, Hevessy Bertalan s kivált Németh Albert honosított meg ebben az időben.

A szélsőbalnak ez utóbb nevezett szónoka január 18-dikán, a költségvetés általános tárgyalása közben is felszólalt. Mielőtt, Simonyi Ernő indítványához híven, visszautasította volna a budgetet, birálat alá fogta annak több tételét s egyebek közt a miniszteri fizetéseket is. Ezekre a kormány tagjainak, személyes gazdagságuknál és patriarchalis életmódjuknál fogva, szerinte, semmi szükségük nincs. «Engem fájdalmasan hatott meg az», mondá ép akkor, midőn Andrássy a terembe lépett, «hogy a miniszterelnöknek 20,000 frtnyi fizetése mellett 12,000 frt pótléka van, holott teljességgel úgy sincs szüksége a többi 20,000 frtra sem.»*

* Az előző napon Berzenczey László hozta volt szóba a minisz-

A nobile officium áldemokrata elve szószólójának *Andrássy gr.* azonnal megfelelt.

Tisztelt ház, A kormánynak egyik kötelessége, soha sem akadályozni az ellenzéket abban, hogy álláspontját igazolhassa mindazon okokkal, melyek ő előtte alkalmasaknak látszanak; itt tehát a határokat megszabni bizonyára nem a kormány feladata, és a felelősség azért, vajjon helyes-e használni bizonyos érveket vagy nem, mindig az illetőkre hárul. *(Helyeslés.)* Vannak mégis oly kérdések, melyekre a kormánynak azon kötelességszerü erényét, hogy azért is hallgasson el igen sokat, mert különben az országnak igen drága idejét, úgy mint azt mások teszik, vesztegetné, nem lehet kiterjeszteni.

Ezt annak indokolására bocsátom előre, miért akarok mintegy személyes kérdésben megjegyzést tenni arra, a mit az előttem szólott képviselő úr mondott. *(Halljuk!)*

Azt méltóztatott mondani, hogy igen csodálkozik, hogy Andrássy Gyula miniszterelnök, ki — a mint ő mondá — igen egyszerű patriarchalis életet él, beléegyezik abba, hogy ő 20,000 frt fizetést és — úgy gondolom — 12,000 frt pótlékot, összesen 32,000 frtot fogadjon el. Tartozom a t. képviselő úrnak elmondani azon indokokat, melyek e tekintetben vezéreltek, és melyek — ha a t. képviselő úr e kérdést szőnyegre nem hozza — bizonyára csupán a kormány tagjai, minisztertársaim között maradtak volna. Midőn arról volt szó, hogy a miniszteriumok szerveztessenek és a fizetések meghatároztassanak, természetesen a miniszterium nem csupán magának szabott fizetést, hanem egyúttal minden jövendő miniszternek is. Előtte volt a 48-diki alap. Az összes miniszterium könnyen abból a nézetből indulhatott volna ki, hogy mivel 1848 óta köztudomásúlag a pénz ára roppantul csökkent és általában drága lett minden, az akkori összegek nem fognak megfelelni a mostani igényeknek *(Igaz!)* és ennélfogva a fizetéseket fölemelhette volna. De a miniszterium ezt nem tette, hanem megtartá a 48-dik évi fizetéseket; pedig a demokratikus elv ebben az, hogy miniszter lehessen

teri illetményeket s főkép a miniszterelnökit sokallotta, mely drágább a lajtántúlinál. (Felkiáltások: De jobb is!)

minden ember, ne csak a nagy úr, *(Élénk helyeslés minden oldalról)* értem a nagy úr alatt azt, kinek a véletlen földi javakat osztott. *(Fölkiáltások bal felől: Igen helyes! Ebben az értelemben veszszük mi is.)* Az 1848-dik évi miniszterelnöknek, általam igen sajnált akkori barátom Batthyány Lajosnak fizetése havonkint 2000 frt ezüst pénzben és 2000 frt pótlékban, összesen 48,000 frt ezüst pénzben volt megállapítva.

Madarász József: Lám! az is 48!

Andrássy Gyula gr. miniszterelnök: A miniszteriumnak tehát, nem akarván a fizetéseket fölemelni egyrészt, másrészt a 48-dikinál alig szállhatván le alább, alapul azon fizetéseket kellett vennie, melyek 48-ban gyakorlatban voltak.

Én akkor kénytelen voltam azt visszautasítani azért, mert azt tartottam, hogy Magyarország jelen viszonyai nem olyanok, hogy a miniszterelnöknek 48 ezer forintot fizethessen; és ennek következtében az én kérelmemre és kivánságomra szállíttatott le a fizetés 32 ezer forintra mostani pénzben. A mi engemet illet, én egyszersmind honvédelmi miniszter vagyok, s mint ilyennek volna 12 ezer forint fizetésem, melyet azonban természetesen nem húzok s nem húztam soha.

Ezeket elmondani nem más okból, de válaszul voltam kénytelen a képviselő úr előadására. A tisztelt képviselő úr azt mondotta, hogy gazdag ember vagyok. Igenis, a nélkül, hogy a Rothschildek vagyonával birnék, én ezen fizetéssel vagy e nélkül tökéletesen egyformán megélhetek; szívesen lemondottam volna és lemondanék ma is arról a fizetésről is, mely a kormány tagjai részére ekként megállapíttatott, ha valaha példát láttam volna arra, hogy egy miniszter valamely országban a fizetést visszautasította volna; de nem tehettem ezt egyénileg azért, mert az országot e tekintetben sérteni nem lehet és nem szabad. *(Általános élénk helyeslés.)*

Ha méltóztatnak azt találni, hogy fizetésem sok, kérem, könyörgök, méltóztassanak azt leszállítani; sőt, ha azt méltóztatnak elhatározni, hogy a miniszterelnök ingyen szolgáljon: akkor be fog állni az az egyetlen eset, hogy inkább fogok ragaszkodni hivatalomhoz, mint ezt eddig tettem. *(Zajos éljenzés minden oldalról.)* Akkor csakugyan előkerülhet az az eset, hogy nem

fogok előbb lelépni, hanem kénytelenek lesznek engem, a mint azt a képviselő úr mondotta, a lajtorjáról lebuktatni. *(Élénk tetszés minden oldalról.)* De ha ez nem történik, méltóztassék meggyőződve lenni először arról, hogy állásom nehézségeit sem ama 32 ezer forint, sem százszor annyi pótolni nem képes; másodszor pedig arról, hogy, ha nem tartanám szem előtt az alkotmányosság elveit, melyek abban állnak, hogy a miniszternek addig kell állnia, míg meg nem bukik: már régen nem látna engem a tisztelt képviselő úr ott, a hol most állok. *(Élénk tetszés, hosszas, zajos éljenzés és taps.)*

1870 JANUÁR 19.

A SUBVENTIONÁLT LAPOKRÓL.

A budget részletes tárgyalása január 19-dikén a miniszterelnökség költségvetésének előirányzatával kezdődött. Ennek két tételét kifogásolták az ellenzéki pártok: az úgynevezett sajtóosztályt és a rendelkezési alapot.

A sajtóosztály az 1868-diki költségvetésben 12,820 frttal, illetve a fordító osztálylyal együtt 25,500 frttal szerepelt. Az 1869-diki budget e kiadási tételt magában foglalta ugyan, de a pénzügyi bizottság javaslatára nem említette külön rovatban. Nem szerepelt önálló tételkép az 1870-diki költségvetésben sem. Tévedés következtén azonban e kiadásnak egy része «átalány a sajtóosztály részére» czím alatt az elnöki iroda rovatába mégis becsúszott.

Várady Gábor ezen fennakadt s tudni óhajtotta, a sajtóosztály tulajdonkép mely tételek alatt szerepel és a reá fordított összeg miként számítandó ki?

Az előadónak, ifj. Zichy József grófnak magyarázatával, hogy itt egyszerű iráshiba történt, Várady be nem érvén, a miniszterelnök vette át a szót.

Gr. Andrássy Gyula:

Tisztelt ház, Kénytelen vagyok előre bocsátani, hogy miniszteriumom költségvetésének részleteiben nem vagyok felette jártas az egyes tételekre nézve. A pénzügyi bizottságban részint én, részint azok, a kiket — jártasabbak lévén a dologban mint én — jogomnál fogva megbíztam, előadtuk e tételre vonatkozó okokat, melyeknek helyességéről a bizottság meggyőződött. Érzem, hogy itt is tartozom felelettel, és igyekszem azt, a menynyire lehet, megadni.

Tisztelt barátom, Várady Gábor, azt kérdezi, — tulajdonkép nem is értettem egészen a kérdést, — hogy mikép kerül a sajtóosztály megnevezése oda, vagy hogy létezik-e vagy nem létezik az a sajtóosztály?

Várady Gábor: Szabad még egyszer ismételnem kérdésemet?

Andrássy Gyula gr. miniszterelnök: Kérem.

Várady Gábor: Azt kérdeztem, hogy miután az 1868-dik évi költségvetésben a sajtóosztály részére szükséges költségek külön rovatban mutattattak ki, összesen 25,000 frtban: a pénzügyi bizottság javaslata nyomán akkor az mondatott, hogy ezt nem szükséges külön rovatban kimutatni, hanem olvasztassék be ezen kiadás a miniszterium költségvetésébe, minek folytán az 1869-diki költségvetésben nem szerepel többé a sajtóosztály ezen czím alatt. A részleteknél nem szerepel ez külön a jelen költségvetésben sem; hanem hogy a jelen költségvetésben sajtóosztály létezik, azt mutatja a 6-dik rovatnak *b)* tétele, a hol 12,000 frt átalány hozatik javaslatba a sajtóosztály részére. Azt kérdeztem tehát, fordíttatik-e ezen czímen valami az első rovat alatt a sajtóosztályra, és mennyi az? Erre kértem fölvilágosítást.

Andrássy Gyula gr. miniszterelnök: Mennyi fordíttatik, azt nem tudom, mert megvallom, egyetlen egy tételt sem ismerek a részletekben; hanem a dolog lényegét illetőleg, arra nézve, a mit a t. képviselő úr kérdezett, megadhatom a választ.

A miniszterelnökségnél van egy osztály ezen név alatt: sajtóosztály.

Ez a miniszterelnökségnek olyan osztálya, mely azzal foglalkozik, hogy a lapokból kivonatokat készítvén, a miniszterelnököt és az illető minisztereket mindig tudósítja arról, a mi szükséges arra nézve, hogy a közvélemény felől tájékozva legyenek; továbbá, hogy ha netán az egyes miniszteriumok erre késztetve volnának, czáfolatokat is készít. Ezen osztály a miniszterelnökségnél van azért, mert minden miniszteriummal az őt illető észrevételeket közölni tartozik.

De egyebekre is kiterjed ezen osztály teendője, és ezért, midőn a költségvetés ezen része a miniszterelnökség előirány-

zatában sajtóosztály név alatt jelent meg, a bizottság azt az észrevételt tette, hogy e kifejezés talán ferde magyarázatokra adhatna alkalmat, és e miatt azt határozta, hogy a miniszterelnökségnek e része nem «sajtóosztály» név alatt, hanem mint a miniszterelnökségnek egy osztálya kerüljön elő. Most ismét, nem tudom miféle tévedésből, valaki sajtóosztály név alatt írta azt be. Az összegnek ott kell lenni, hanem az előirányzat általában csak a miniszterelnökség egyik osztályának szól.

Várady Gábor erre kinyilatkoztatta, hogy oly sajtóosztály részére, mely munkásságát az igazság földerítésére, ferdített tények helyreigazítására fordítja, a kimutatandó szükséges összeget készséggel megszavazza, mert nem szándéka a kormánytól elvonni a módot, hogy a külföldön vagy itthonn ellene intézett alaptalan támadásokat visszautasíthassa. Oly sajtó részére ellenben, mely az igazság földerítése helyett az igazságot eltakarja, mely a közvélemény respectálása helyett azt meghamisítja, és mindezt a nemzet pénzéből teszi, nem szavazna meg egy fillért sem.

Csernátony Lajos megnevezte az *Esti Lapot*, a *Hirmondót* és a *Borsszem Jankót*, mint a melyek, úgy mond, közhit szerint, a kormány által kitartatnak. «A *Borsszem Jankó*ról egyenesen azt is mondja nevetve, kedélyesen a közvélemény, hogy nem ugyan a legmagasabb, hanem magas eredete volt e lap megalapításának.»* Különben ő e közlönyöket csak azért nevezi meg, hogy ez ügy egyszer s mindenkorra tisztáztassék. Minden pártnak becsületére válik, ha nézetei terjesztésére lapokat tart fenn, de a kormánynak, mely minden viszonyok közt pártkormány, nem szabad az adózók és pártok összesége rovására közlönyöket segíteni s ily módon szilárdítani állását. Kérdi tehát, igaz-e, hogy a kérdéses lapok segélyeztetnek? Ha nem igaz, a miniszterelnök elégtételt tartozik nekik adni, mert annyi bizonyos, hogy megvásárolhatóságuk gyalázatukra válik.

Ezzel az ellenzék oda terelte a vitát, a hová szándékolta. A tiszti fizetések tételénél fölvetett ama kérdésről, létezik-e sajtóosztály, a subventiók ügyére vitte át a discussiót, arra a kényes térre, melyen általános tapasztalás szerint mindenkor az audacter támadó helyzete az előnyösebb.

* Lásd erre vonatkozólag Againak «Andrássy Gyula gr. és a — Borsszem Jankó» cz. érdekes emlékezését a *Borsszem Jankó* 1890 február 23-diki számában.

Az ez alapon támadt vitának lényegesebb mozzanatai röviden a következők.

Tisza Kálmán, constatálva, hogy a sajtóosztály csakugyan létezik, a felől kivánt felvilágosítást, vajjon az erre megszavazandó öszszeg valóban a sajtóosztály czéljaira fordíttatik-e, avagy lapsegélyezésre, mert az utóbbi esetben az összeget megtagadná.

B. Simonyi Lajos sajnálatát fejezé ki, hogy a miniszter kellő felvilágosítást nem ad. Gyanuja nem lévén eloszlatva, a költséget nem szavazza meg.

Csanády Sándor Csernátony felhivását interpellatiónak tekinti, melyre felelet jár. A miniszter hallgatását arra kell magyaráznia, hogy a Csernátony által említett lapok tényleg subventióban részesülnek.

Schvarcz Gyula különösnek tartja, hogy a miniszterelnök nem nyilatkozik, holott a felelősség kötelezi, hogy a rendelkezésére bízott pénzösszeg legcsekélyebb részletének hovafordításáról is tudomása legyen. A felvilágosítás megtagadása csorbát ejt a parlament jogain és e miatt sajnálatát és rosszalását fejezi ki.

Simonyi Ernő úgy találja, hogy a kormány hallgatása ellenkezik a ház méltóságával.

Ivánka Imre a miniszterelnök hallgatásában látja a választ. Reményli, e vitának meglesz az az eredménye, hogy ezentúl az ország adójából nem fognak több lapok subventionáltatni. Ha a kormánypárt ennek szükségét érzi, magán adakozásból teremtse elő a pártklub a szükséges összeget.

Irányi Dániel arra tud példát, hogy a miniszter közérdekből megtagadja a választ, de hogy valamely kérdést agyonhallgasson, az hallatlan eset. Azt indítványozza, hogy míg a miniszterelnök személyesen vagy megbizottja által felvilágosítást nem nyújt, az egész vita függesztessék fel.

Andrássy gr., úgy látszik, nem tette magáévá Zsedényi abbeli nézetét, hogy a megtámadott lapok maguk fognak nyilatkozni, s hogy különben a zárszámadásokból is majd kitűnik, alapos-e a közhír vagy nem; sem Kerkapoly észrevételét, hogy e vita nem a költségvetés 10. pontjához tartozik; de még a Pulszky Ferencz meggyőződését sem, hogy 12,000 frtból három lapot fenntartani nem lehet; ezért az ellenzék kora ujjongását a következő kijelentéssel rontotta meg.

Gr. Andrássy Gyula:

Tisztelt ház, *(Halljuk! Halljuk!)* Azt, hogy én csak most kelek fel a tárgyra válaszolni, ne méltóztassanak úgy venni,

mintha elismerném mindazt, a mi ez alkalommal előttem állításkép mondatott, hanem méltóztassanak ezt azon körülménynek tulajdonítani, hogy meg voltam lepve azon discussio által, melynek példáját más parlamentekben hiába keresnők. Hogy az a kérdés intéztetett volna valamely miniszterhez, mily viszonyban áll egyik vagy másik megnevezett laphoz, ennek példáját nem tudom, nem ismerem sehol. *(Helyeslés jobb felől.)* Meg vagyok, győződve, hogy az illető miniszterek azzal az előnynyel fognának élni, hogy nem válaszolnának.

Két kérdés intéztetett hozzám.

Az egyik kérdés, a melyet Debreczen város t. képviselője tett, az, hogy a szóban levő 12,500 frt mire fordíttatik. Arra a czélra fordíttatik-e, melyet néhány szóval jeleztem, midőn először volt szerencsém felszólalni?

Ezen első kérdésre vonatkozólag bátor vagyok azt válaszolni, hogy igenis, ezen 12,500 frt, úgy, mint a számadásokból kitetszik, egyenesen és egyedül arra a czélra fordíttatik, mely meg van nevezve, melyet mind Várady Gábor képviselő úr, mind pedig t. barátom, Szlávy tovább részleteztek, t. i. a közvéleménynek figyelemmel kisérésére, a közlemények előkészítésére, a külföldi lapoknál néha téves vélemények helyreigazítására, szóval oly czélokra, melyek ellen senkinek kifogása nem lehet. A 12,500 forint erre és semmi egyébre nem fordíttatik.

Van egy másik kérdés, melyet egy t. képviselő úr tett, s melyre nézve, mint előbb mondottam, igenis jogomban van kikerülni a választ, tudniillik, vajjon a kormány soha sem segélyzett-e lapokat, a melyek az ő nézeteit védelmezik. Erre válaszolhatnék talán azzal is, hogy nem, és akkor, meg vagyok győződve, el is fognák hinni; *(Igen! bal felől)* de akkor nem azt mondanám, a mi való, *(Zajos éljenzés bal felől)* ez pedig a közélet azon áldozatai közé tartozik, a melyeket elvállalni nincs szándékom, t. i. azt állítani, a mi nem való. *(Éljenzés.)*

De ha ebből azt méltóztatik következtetni, hogy a nevezett lapok a kormány által subventionáltatnak, vagy a kormány zsoldjában állanak; ha ebből még azt méltóztatik következtetni a t. képviselő úrnak, hogy ez szégyen, gyalázat azon lapokra

nézve: méltóztassék megengedni, hogy én ép oly őszintén szóljak, és azt mondjam, hogy bizonyos időben sokkal több erkölcsi bátorság, sokkal több valódi feláldozás és hazafiság kell ahhoz, hogy valaki az igazat megmondja, a helyes elveket felállítsa, mint ahhoz, a mit nálunk a sajtó egy része tesz. Nálunk ugyanis van egy egész osztálya a sajtónak, mely a legaljasabb szenvedélyekhez fordulva, *(Zajos helyeslés jobb felől)* kétségbe és veszélybe hozza mind azt, a mi, hogy kétségbe ne vonassék, nem egy pártnak, hanem minden pártnak és minden becsületes embernek érdekében áll. Én meg vagyok győződve, hogy ha módomban lenne itt a ház előtt bizonyos lapokat felolvasni, — nem azokat értem, a melyek magasabb osztályokhoz vannak intézve, hanem azokat, melyek a nagy tömeg közé szóratnak, — *(Élénk helyeslés jobb felől)* a háznak mindkét részéről azt mondanák: ha ingyen nem találkozik, aranyért és pénzért kell teremteni organumokat, melyek ezen semmi aljastól vissza nem rettenő organumok veszedelmes tendentiái ellen működjenek. *(Zajos helyeslés és taps jobb felől.)* Oly elvek ellen, a melyek mellett, ha elterjednének, nemcsak a mostani, hanem egyáltalában semmiféle kormány meg nem állhat, és a mely elvek a törvény és rend fogalmait fölzavarják azoknál, a kiknek nincs módjukban fölvilágosítást találni sem más közlönyökben, sem saját míveltségökben. Hogy a kormány, ha valamit tett, főleg ebben az irányban működött, bizonyítja az, hogy a kormánynak nincs oly félhivatalos közlönye sem, hol egyszerű nyilatkozatot felvétessen; mert az egyik lap pártközlöny, a másik ellenzéki, de saját organuma épenséggel nincsen, a mi talán egy kormánynál sem fordul elő. *(Fölkiáltások bal felől: A Budapesti Közlöny!)* Meg vagyok győződve, hogy oly kormány ellen, mely minden tetténél abból indul ki, a mit a törvény, saját lelkiismerete és a közérdek kiván, írhatnak a mit akarnak: igazolni fogja a jövendő mindenesetre, és valószínűleg a jelenkor is. *(Helyeslés jobb felől.)* Nem azon lapokról szólok tehát, melyek a mívelt közönség kezei közt forognak, — ezek ellen subventionált lapokra szükség nincs, — hanem igenis, bátran kimondom azt, hogy szükség van organumra, *(Úgy van! jobb felől)* és pedig nemcsak egy párt, hanem minden józan gondolkozású

ember szempontjából, azon veszedelmes irányú lapok ellen, a melyek igen nagy számban osztogattatnak ingyen és a melyekre, ha interpellálnék, hogy honnan kerül a szükséges pénz, talán senki sem tudná megmondani. *(Élénk helyeslés jobb felől. Felkiáltások bal felől: Melyik lap az?! Jobb felől: Igazmondó! Bal felől: Hirmondó!)*

Visszatérve a kérdésre, azt nem mondhatom, hogy a kormány, midőn ily értelemben saját irányát védő vállalatok keletkeztek, azokat nem segélyezte egyes esetekben; *(Közbeszólás bal felől: Tehát mégis!)* de abból, hogy egy vállalat segélyeztetik, nem következik még, hogy azok a lapok subventionált lapok volnának ma is. *(Közbeszólás bal felől: Hogyne következnék!)* Ha tehát következik, méltóztassék a számadásokban erre nézve akárhol összeget fölfedezni! *(Fölkiáltás bal felől: Szép kibuvás!)* Nem akarok kibújni oly tételek háta mögött, melyekre nézve igen helyesen fognák mondani, hogy nem ez a kérdés *(Helyeslés bal felől)*, hanem az a kérdés, hogy subventionáltatnak-e bizonyos lapok az országgyűlés által az ország közczéljaira megszavazott összegekből: igen vagy nem? Erre nézve bátorkodom kimondani, hogy nem. *(Tetszés bal felől.)* Ha a kormány ezt tette, ha subventionált lapokat: honnan jönnek és milyen természetűek azok az összegek? erre a kérdésre nem felelek; hanem, hogy abból, a mit az országgyülés az ország közczéljaira megszavaz, nem tette, azt mondhatom. *(Éljenzés jobb felől.)*

Erre a ház a miniszterelnökség költségvetésének 10. pontját, a pénzügyi bizottság által javasolt csekély módosítással megszavazta.

1870 JANUÁR 20.

A RENDELKEZÉSI ALAPRÓL.

Három éves kormányzás arra a tapasztalatra juttatta a magyar felelős minisztériumot, melyre az idők folyamán Europa minden alkotmányos kormánya eljutott: hogy tudniillik a nyilvánosság az állam sok feladatának megoldását megnehezíti, némelyikét meg épenséggel lehetetlenné teszi. Az említett nehézségen a nyilvánosság érdeke, habár áldozatok árán, mégis csak győzedelmeskedik, de a lehetetlenséggel szemben természetesen meghajol. Ezzel meghajol némileg az alkotmányosság elve is s a törvényhozó hatalom ellenőrzési joga csorbát szenved.

Hogy a kormány a nyilvánosság színe mögött is szolgálhassa az állam érdekeit, de a mellett a törvényhozó testület hozzájárulása illusoriussá ne váljék, az alkotmányos gyakorlat mindenütt ugyanarra az egyedül lehetséges expediensre jutott: hogy a törvényhozás évenkint határozott összeget szavaz meg azon feladatok teljesítésére, melyek a nyilvánosság ellenőrzését meg nem tűrik, de ugyanakkor, épen a nyilvánosság mellőzése végett, a magasabb államczél érdekében lemond azon jogáról, hogy a megajánlott eszközök hovafordítását a bizalmával eo ipso felruházott kormánytól számon kérje.

A magyar kormány is sok oly feladattal találta magát szemben, melyeket a nyilvánosság színe előtt nem teljesíthetett.

Kötelezve sok minden felé befolyását érvényesíteni, de közvetlen és megbízható informáló közegek nélkül hagyatva; küzdve az 1848—49-diki események és a rájok következett osztrák absolutismus titkos utóhatásaival; szemben a külföldről élesztett nemzetiségi propagandával, az akkoriban már országszerte «utazó rubellel», az oláh aspiratiókkal, a határőrvidéki mozgalommal; államrendőrség híjján: úgy helyes præventiv, mint méltányos correctiv politika követése czéljá-

ból az Andrássy-kormány nem lehetett el azon általános segédeszköz nélkül, melyet szabad rendelkezési alapnak neveznek.

A pénzügyi bizottság az ily alap szükségességét belátva, a kivánt 120,000 frtot meg is szavazta. «A tárgyalások alkalmával jelen volt miniszterelnök nyilatkozatai alapján — így szól a ház elé terjesztett jelentés — a bizottság meggyőződött arról, hogy a kormány eddig élénken érezte egy ilyen, szükség esetében rendelkezésére álló alap hiányát, s hogy annak az előirányzatba való felvétele épen a két éven át szerzett tapasztalatok által teljesen igazolható volt; tekintve tehát, hogy más alkotmányos államokban is a kormánynak ily czímen bizonyos összegek szoktak rendelkezésére állani, a bizottság, azon meggyőződésben, hogy a miniszterium ezen kért összeget helyes czélokra s a közérdek előmozdítására fordítandja, megszavazandónak véli.»

A plenum nem volt oly könnyen capacitálható.

Az első szónok, Tisza Kálmán, abból indulva ki, hogy kormányunk a külügyeket Magyarországot illetőleg nem intézheti, nem látta át, mily módon volna a rendelkezési alap, kivált ily nagy összegben, igazolható. Szerinte nem volna helyes ily nagy összeget megszavazni a nélkül, hogy hovafordítását ne ismernők. De mivel a felől sem biztos, nem fog-e a rendelkezési alap épen az ellenzék ellen fordíttatni, ez összeget meg nem szavazza.

Horváth Sándor azt lobbantotta a Deák-párt szemére, hogy Nyugot-Europa minden bűnét meghonosítja. Hazánknak nincs külön külügye, sem külön hadügye, minek tehát a külön rendelkezési alap?

Ily puritán szellemben nyilatkozott Berzenczey meg Bobory Károly is, kik, nem lévén bizalommal a miniszteriumhoz, e tételt megtagadják.

Megtagadta Henszlmann is.

Simonyi Ernő legalább tájékozást kivánt, körülbelül mire fog fordíttatni a rendelkezési alap? Az előirányzott összeget sokallotta, mert az angol kormány, mely pedig 200 millió népet igazgat, beéri 300,000 frttal. Nem szavazna meg kevesebbet sem.

Csupa bizalomból a miniszteriumnak sötétben elkövetendő tettei iránt, Vukovics Sebő sem akarta megszavazni e tételt, mivel az ilyen eljárást nem tartja parlamentarisnak. Az angol budgetnek nincs oly tétele, mely titkos czélokra ajánltatnék. Nem is látja be, mire való a titkolódzás? Miért ne lehetne az eseteket legalább általánosságban előadni?

Schvarcz Gyula előadta, hogy az angol budget külön rendelkezési és külön titkos alapot ismer. Ez utóbbinak megszavazása azonban

oly feltételekhez van kötve, melyek mellett a rendelkezési alapot ő is kész megszavazni. Angolországban ugyanis a miniszternek esküt kell tennie, hogy a titkos alapot a nemzet érdekében fogja felhasználni és minden kiadási tételt külön könyvbe kell jegyeznie, hogy ebbe a parlament szükség esetén betekinthessen.

Ez ellenzéki képviselőkkel szemben a kért 120,000 frtot, rendelkezési alap czímén, feltétlenül megajánlották Zsedényi, Szlávy József és Deák.

Zsedényi arra emlékeztette a házat, hogy a delegatióban Tisza és Ghyczy az 500,000 frtra rúgó rendelkezési alap szükségét elismerték és azt megszavazták. Lehetetlen engednünk, úgy mond, hogy keleti érdekeinkkel szemben kormányunk tétlenségre legyen kárhoztatva. Pénz hiánya miatt történt, hogy a miniszterium a dalmát felkelésről nem értesült kellő időben.

Szlávy József szerint az ellenzéknek csupán az összeg csekélysége ellen lehetne kifogása. Talán csakugyan ez költé fel az ellenzék bizalmatlanságát. De őszintén szólva, hány képviselőt lehetne ez alapból megválasztatni? Avagy ki hiszi, hogy ezzel a sajtót meg lehetne vásárolni?

Ezután Deák fejtette ki nézeteit. Minden államéletben — úgy mond — vannak költségek, melyeket sem előre megállapítani, sem utólagosan dobra ütni nem lehet. A kérdés csak az: Magyarország nélkülözheti-e azon szükséges költségeket, melyeket más parlamenti országok rendesen megajánlanak? Véleménye szerint e tekintetben nemcsak hogy szerencsésebb helyzetben nem vagyunk, hanem ellenkezőleg, kedvezőtlenebb helyzetben vagyunk. A fondorkodó titkos támadások, ellenséges agitatiók ellen fegyver, ágyú nem ellenszer. Ez nem képes véleményeket szerezni. Azonkívül sok ember van, a ki mult érdemeinél fogva is segélyezést érdemel. A segélyek, melyeket a kormány a rendelkezési alapból juttat, nagy fontosságúak és moralis hatásúak. A rendelkezési alap sokkal előnyösebb és alkotmányosabb, mint ha a kormány virement útján fedezné a múlhatatlan költségeket. Hogy Angliában a miniszterek könyvbe jegyzik az ily kiadásokat, az természetes, és bizonyára megtörténik majd nálunk is, először a rend kedveért, másrészt azért, hogy biztosítva legyenek a miniszterek azon vád ellen, hogy maguknak tartották a pénzt. Hanem e könyvet az angol parlament soha elő nem kérte, s a kormány soha sem mutatta volna elő. Végre a bizalmat emelte ki Deák azok iránt, kiknek discretiójától függ, hogy a rendelkezési alapot mire használják. «Én a rendelkezési alapot — így végzé beszé-

dét — szükségesnek tartom, annak megszavazását pedig a jelen ministeriumnak, épen azon bizalomnàl fogva, melylyel iránta én is viseltetem, igen szívesen teszem, és e szakasz elfogadása mellett nyilatkozom.»

Mint Deák nyilatkozatai után rendesen, a vita most is véget ért. Utána még csak a miniszterelnök szólalt fel.

Tisztelt ház; Nekem mindenesetre jogom volna bevárni azt, hogy ki legyen mondva, hogy nincs felírva senki; de ha bevárnám is, — a mit nem teszek, — azért várnám csak be, hogy az úgy is hosszúra terjedt vita még hosszabbra ne terjedjen, és nem azért, mintha attól tartanék, hogy arra, a mit mondani akarok, oly válasz következhetnék, melyet kerülni okom volna.

Nekem egyáltalában nem volt szándékom a tárgyhoz szólani. *(Patay István közbeszól: Azután lehet még. Szabad, csak tessék!)* Azért szólalok fel csupán, nehogy az mondassék, hogy ezen kérdésben, mely nem csupán engem illet, hanem az összes kormányt illeti, a kormány részéről egyenesen senki sem szólalt fel. Igen rövid leszek. *(Halljuk!)*

A tapasztalás azt mutatja, hogy valahányszor egy törvényhozás előtt az a kérdés volt napirenden: van-e a kormánynak szüksége titkos, úgynevezett rendelkezési alapra vagy nincs? az előny mindig azok részén volt, kik azt vitatták, hogy nincs szüksége, és sokkal nehezebb volt azok állása, a kik az ellenkezőt vitatták. Ennek oka igen természetes. Abban rejlik, hogy mindazon okok, melyek azt látszanak bizonyítani, hogy egy kormánynak rendelkezési alapra szüksége nincs, mind olyanok, melyek a nyilvánosság előtt mind igen jól elmondhatók, sőt némelyek igen hangzatosak; az ellenkező okok pedig oly kényes természetűek, melyek el nem mondhatók, legalább oly hatással nem, mint az ellenkező okok *(Helyeslés)*; másként nem is volna rendelkezési alapra szükség, hanem a kormány kérne erre vagy arra a megnevezett czélra ilyen vagy olyan összeget.

De a tapasztalás egyebet is mutat, t. i. azt, hogy valahányszor egy párt, mint ellenzék, a legfényesebben vitatta azt, hogy egy kormánynak nincs szüksége rendelkezési alapra, ugyanannyiszor, mint kormány, a gyakorlatból meggyőződött az ellenkezőről, és a ház előtt ugyanily javaslattal lépett fel. *(Derültség.)*

Ezek lévén, t. ház, nézeteim, nem fogják tőlem várni, ha másként ékesszólási tehetséggel birnék is, hogy igyekezzem a t. ellenzéket saját álláspontjáról a mienkre téríteni, hanem csak röviden, pár szóval — ha úgy tetszik, mintegy aphorismákkal — mondom el nézeteimet. *(Halljuk!)*

Az absolut kormány rendelkezési alapot nem kér: rendelkezik az az egész népesség összes jövedelmével; ez igen kellemetlen a népességre nézve, hanem a kormánynak bizonyos irányban nagy erőt ad, mely erő alkalmilag fel is használtathatik. Alkotmányos kormány ezt nem teheti; kénytelen a lehető legcsekélyebbre szállítani azt az összeget, melyet oly czélokra kell hogy fordíthasson, a melyekről világosan számolni nem lehet. Ehhez járul még egy más körülmény, és ez az, hogy a számadási rendszert nem az egyének szerint kell megállapítani, hanem annak olyannak kell lennie, hogy az ország biztosítva legyen még akkor is, ha az illető ministerium tiszta kezelésében bízni nem lehetne. Szükséges tehát egy független és a ministeriumot minden tekintetben hatályosan és erélyesen ellenőrző számadási rendszer. De ha ez szükséges, akkor nem kell elvonni a kormánytól azt, hogy ott, a hol lehetetlen kikerülni a kiadást, abba a helyzetbe jusson, hogy virementokkal — mint Deák Ferencz t. barátom mondotta — vagy más módon igyekezzék segíteni magán, nehogy az történjék, hogy az igen szükséges és hasznos kiadás mellőztetik, mivel egyet vagy mást lehetetlen volt visszautasítani.

Mindezekből azt következtetem és vagyok bátor kinyilatkoztatni, hogy én ezen összeget, 120,000 frtot, nemcsak oly kormánynak szavaznám meg, melynek politikai irányával tökéletesen egyetértek, de megszavaznám még olyannak is, melynek politikai irányával, legalább részben, egyet nem érteték, — ha annak egyéni becsületességéről meg lennék győződve, — nem bizalomból, hanem a szükségre való tekintettel, *(Helyeslés jobb felől)* és igen méltányosnak találom, ha azt, a mit én mással szemben teljesíteni kész lennék, a magunk részére is követelem.

És ezzel bevégeztem volna, a mit ez alkalommal mondani akartam, ha nem tartanám szükségesnek egy pár szóval válaszolni arra, mi az előttem szólottak által mondatott. *(Halljuk!)*

Vukovics Sebő t. képviselő úr azt mondá, hogy szomorú dolog volna, ha bizalmat kellene szavazni a kormánynak a sötétben elkövetendő tettekért, nem pedig azokért, melyek a nap fényén maradnak. Én a kormány nevében bizalmat nem kérek, sem a sötétben elkövetendő tettekért, sem azokért, melyek nyiltan történnek. Itt egyáltalában nem bizalmi szavazatról, hanem a szükségesség szavazatáról van szó.*

Meg vagyok győződve, hogy minden kormánynak, mely szoros számviteli rendszerhez ragaszkodik, föl kell ily összeget vennie költségvetésébe. Arra egyébiránt, hogy bizalmat szavaztasson magának a kormány, a jelen kérdés nem is szolgálhat alkalmul.

A kormány igyekszik az ország közvéleményét kielégíteni legjobb tehetsége szerint; hiszi, gondolja, sőt — szerénytelenség nélkül mondom — tudja, hogy a törvényhozás nagyobb részének bizalmát bírja. Ha ezt nem tudná, távoznék helyéről. Azt is tudja, hogy az ellenzék bizalmát nem bírja; ha az ellenkező eset forogna fenn, fölteszem az ellenzék hazafiasságáról, hogy hozzánk csatlakoznék.

Tisztelt ház, bizalomszavazat előidézésére egyáltalában nem forog fenn szükség, s a kormány egyszerűen a szükség kérdésével állott elő.

A mi a t. képviselő úr előadásának másik részét illeti, t. i. hogy Angliában hasonló tétel nem szavaztatik meg, hanem ott csak valami «miscellaneous», vegyes kiadás czíme fordul elő: méltóztassanak megengedni mind ő, mind Simonyi Ernő képviselő úr, hogy ezen nézetüket, mely egyáltalában nem alapos, megigazítsam.

Angliában kétféle összeg szavaztatik meg: egyik a fejedelem civillistájával együtt egész életére, folytonosan, tehát minden lehető kormánynak, ezen igen határozott nevezet alatt: «home secret service», belső titkos szolgálat, mely úgy gondolom, tízezer fontot tesz; a másik, mely ettől függetlenül, éven-

* A január 16-diki értekezleten a Deák-párt is kimondá, hogy «egyetértve a kormánynyal, a rendelkezési alap megszavazásánál csupán a szükségesség által vezéreltetik s nem tekinti ez ügyet bizalmi kérdésnek.»

kint szavaztatik meg, és most 32—34 ezer font, vagyis körülbelül 340,000 frtot tesz, «titkos alap» czím alatt van a költségvetésbe fölvéve és, úgy emlékezem, — mert kevés időm volt utána nézni, — ez összegen kívül más czímeken, nem titkos kiadások neve alatt ugyan, de evvel hasonló természetű alapokra szavaztatnak meg összegek.

Tehát egyáltalában nem alapos az az állítás, hogy Angliában nem volna a képviselőház abban a helyzetben, hogy a kormánynak hasonló természetű alapokra szavazzon meg összegeket, valamint az sem áll, hogy, ha a képviselőház ezt teszi, kilép az alkotmányosság keretéből, vagy azt veszélyezteti. *(Helyeslés jobb felől.)*

Azt állította továbbá a tisztelt képviselő úr, hogy az általa említett összeg, tekintve Anglia kiterjedését, oda értve a coloniákat is, felette csekély ahhoz képest, a mit mi költségvetésünkbe fölvettünk. A tisztelt képviselő úr bizonyára nem nézte meg a gyarmatok költségvetéseit, mielőtt ezen nyilatkozatot tette; mert, a mint én értesülve vagyok, — egyebet nem is említve, — Canadában a kormányzónak bizonyára van ily összeg rendelkezésére; a mi pedig az angol birodalomnak ennél még nagyobb részét illeti, t. i. Indiát, úgy tudom, hogy egy ideig az adózók összes pénzéről az illető kormányzó, illetőleg a társulat, tökéletesen szabadon rendelkezett. Igen nevezetes összegnek kell léteznie e czím alatt jelenleg is; mert, a mint tudjuk, időnkint egyesek kárpótlást kapnak azért, hogy bizonyos területet átengednek, azért, hogy bizonyos részeket pacificáltak. Az az összeg tehát, melyet az érdemes képviselő úr felemlített, csak Angliára vonatkozik, melynek különben is sokkal szerencsésebb helyzete van, mint nekünk. Francziaország nem említtetett; ott a rendelkezési alap két millióra rúg, és ezen kívül vannak ott még más tételek is, a melyekről számadás szinte nem adatik. Hasonlókép Poroszországban is, szóval mindenütt.

Az összeg, melyet a kormány e czím alatt kért, a lehető legcsekélyebb, még pedig azért, nehogy valaki azt mondhassa, hogy ezáltal a kormány vagy a közvéleményt akarja megmásítani, vagy a sajtót megvesztegetni, a mire nézve megnyugvást magában az összeg csekélységében találhatni. *(Helyeslés jobb felől.)*

Ezeket kivántam elmondani, és nem térnék vissza azokra, a mik itt egy más tételnél elmondattak, ha tisztelt barátom, Vukovics Sebő nem ment volna vissza a tegnap fölmerült kérdésre, minek következtében én is bátor vagyok, de csak saját állításom helyreigazítása végett, megérinteni azt, hogy tévesen állíttatott itt, mintha én egyes lapokat neveztem volna meg és azokra nézve kijelentettem volna, hogy a kormány zsoldjában állanak. Hivatkozom ezen állítás ellenében a t. házra; *(Jobb felől felkiáltások: Úgy van! Igaz!)* én szavaim ilyetén értelmezése ellen kénytelen vagyok tiltakozni.

Egyébiránt általában nem engedhetem meg, hogy mindaz, a mit meg nem czáfolok, úgy állíttassék oda, mintha azzal egyetérteném; különben ama képviselő úr állítása, ki azt mondotta, hogy egy magas állású egyén — ha talán engem értett rajta — egy élczlap élére állott,* azon esetre valónak vétethetnék, s még valaki azt gondolhatná, hogy ama lap szerkesztőségét én vettem kezembe. *(Nagy derültség.)* Megvallom ugyan, hogy sokáig csodálkoztam azon, hogy az élczlapok csak azon köszörülik fegyvereiket, a mi ezen az oldalon történik, *(Jobb felé mutat)* holott én úgy találtam, hogy a túloldalon is *(A baloldalra mutat)* történik sok, a mi arra legalább is épen olyan alkalmas. *(Nagy derültség.)* Mindamellett ki kell nyilatkoztatnom, hogy ama lap szerkesztésében részt venni nincs időm. *(Általános derültség.)*

A szélső bal névszerinti szavazást kért. 431 igazolt képviselő közül — 159 távol lévén — igennel szavazott 169, nemmel 102 képviselő. A ház e szerint 67 szónyi többséggel megszavazta a rendelkezési alapot.

* L. fent a 147. lapot.

1870 JANUÁR 31.

A BUDAPESTI DUNA-SZAKASZ SZABÁLYOZÁSA ÜGYÉBEN.

A közlekedésügyi tárcza költségvetésének tárgyalása alkalmával, január 26-dikán, Máttyus Arisztid hosszas felszólalásban tudakolta, miért halasztatik a Buda és Pest közötti Duna-szakasz szabályozása? Az előmunkálatokra az országgyűlés már két ízben szavazott meg költségeket; a tárgyalások régen folynak; a főváros ez ügyben már kilenczszer írt fel a kormányhoz s e munka megvalósítása végett roppant terheket vállalt magára; miért nincsen tehát az 1870-diki költségvetésben e czélra semmi előirányozva, mikor a miniszterium egyik átirata szerint, a tervek már 1869 április havában elkészültek?

Midőn Máttyus ugyanezen kérdést öt nappal utóbb ingerült, majdnem fenyegető hangon ismételte, Mikó Imre gr. közlekedési miniszter kijelenté, hogy a tervek csakugyan elkészültek s véleményezés végett a testvér főváros közönségéhez le is küldettek. Minthogy azonban a ház utasította a kormányt, hogy a nagyobb kiadásokat igénylő munkálatokat ne a költségvetéssel együtt nyújtsa be, egyebet nem igérhet, mint hogy igyekezni fog e tárgyban mentül előbb külön törvényjavaslatot terjeszteni a ház elé.

Andrássy gr., ki a főváros érdekeit érintő minden ügyet folytonos figyelemmel kisért, s részt vett ama nagyobb alkotások keresztülvitelében, melyeknek terve ő benne fogamzott meg először, minisztertársának válaszát a következő felvilágosítással toldotta meg:

Tisztelt ház, Nem lévén jelen, midőn egy t. képviselő úr interpellatiót intézett t. collegámhoz, a közlekedésügyi miniszterhez: bátor vagyok előbb kérdezni: vajjon a fővárosról általában, vagy pedig a Duna-szabályozásról különösen méltóztatott-e szólni?

Máttyus Arisztid: A Duna-szabályozásról Buda és Pest között.

Andrássy Gyula gr. miniszterelnök: Bátor vagyok pótlólag ahhoz, a mit t. barátom mondott, még hozzátenni, hogy mivel ez a kérdés a rakpartok kiépítésével szoros összefüggésben van, e két tárgyat egymástól kár nélkül elválasztani annál kevésbbé lehet, mert ez ismét azon tervekkel van kapcsolatban, melyeket, fölfogásunk szerint, az országnak ezen két várossal, mint fővárossal szemben, némikép pártolni kell. Mindezekre a kormány már régen figyelmet fordított, készen is vannak a tervek; de minthogy ezek az ügy financialis oldalával szoros kapcsolatban vannak, s e tekintetben a költségvetés még tökéletesen be nem fejeztetett: most csak annyit mondhatok, hogy a tervek rövid idő alatt elő fognak terjesztetni. *(Közhelyeslés.)*

1870 FEBRUÁR 11.

A KATONAI ELSZÁLLÁSOLÁS ÉS UJONCZKIVETÉS ÜGYÉBEN.

(VÁLASZ SZALAY SÁNDOR ÉS TISZA KÁLMÁN INTERPELLATIÓIRA.)

Az 1867 : XII. t. cz.-ben a nemzet a katonaság elhelyezésének jogát magának fenntartotta. Minthogy azonban Vas megyében a törvény rendelkezésének daczára a lovasság nem vonult be a megye által kijelölt téli szállásra, Szalay Sándor 1869 november 25-dikén a következő interpellatiót intézte a honvédelmi miniszterhez:

«1. Van-e tudomása a t. honvédelmi miniszter úrnak Vas megye közönségének a törvények értelmében hozott azon határozatáról, mely szerint a megyében tanyázó cs. kir. lovas katonaságnak f. évi november hó 1-sejére, a General-Commando beléegyezésével, új téli szállására elhelyezését elrendeli?

«2. Érvényben vannak-e az elhelyezésre vonatkozó hazai törvényeink, melyeknek a cs. kir. katonaság nem engedelmeskedik?

«3. Ha érvényben vannak, akar-e és fog-e a t. honvédelmi miniszter úr a cs. k. katonaságnak olyatén utasítást adni, hogy Vas megye közönségének a törvény értelmében hozott határozatának engedelmeskedve, kijelölt téli szállásaikra vonuljanak?»

E kérdésre *Andrássy Gyula gr.* a február 11-diki ülésen következőkép válaszolt:

A tisztelt ház engedelméből bátor vagyok két interpellatióra válaszolni. *(Halljuk!)*

Szalay Sándor a körmendi kerület érdemes képviselője kérdést intézett hozzám: hogyan történt az, hogy a megye által az ottani lovasság számára kijelölt helyiség ezen lovasság által el nem foglaltatott? Mivel úgy tudom, hogy a képviselő úr is meggyőződött azóta arról, hogy a mit akkor petitoriumkép állított

föl, már megtörtént, csak arra vagyok bátor figyelmeztetni, hogy ez azért nem történt oly rögtön, mint a megye kivánhatta volna, mert a megye akkor, mikor a téli szállásról gondoskodott, nem gondoskodott egyszersmind gyakorló helyiségről a lovasság számára. Így történt, hogy csak néhány hónap mulva, de tényleg mégis elfoglalta azon helyiségeket. Azt gondolom tehát, miután a képviselő úrnak ebbeli kivánsága teljesült, fel fog menteni a képviselő úr és a t. ház, hogy részletekbe bocsátkozzam. *(Helyeslés.)*

Szalay erre kijelentette, hogy miután meggyőződött arról, hogy a nemes gróf erélyes közbenjárása a törvény rendeletének ez esetben érvényt szerzett, a választ elismeréssel és köszönettel tudomásul veszi.

Andrássy gr. ez alkalommal Tisza Kálmán február 5-diki interpellatiójára is megfelelt.

Tisza ugyanis sérelmesnek vélte, hogy míg az osztrák uralom és a provisorium kormánya Debreczen városától évenkint 86—93 ujonczot követelt, addig a magyar felelős miniszterium már 1868-ban 183 ujonczot vetett ki reá, s hogy bár e számból negyvenkettőt nem lehetett kiállítani, az idén e várostól ismét 183 ujoncz követeltetik. Ha most — úgy mond — több is a besorozandók száma, de nem kétannyi, mint annak előtte. Vajjon méltányos-e ez az ujonczkivetés, azt nem lehet kimutatni azért, mert a felelős miniszterium eltért attól a gyakorlattól, hogy minden hatóságnak megküldje az összes évi ujonczjutalék kiszolgáltatásáról szóló táblázatot, melyből első pillanatra meggyőződhetett: túl van-e terhelve vagy nincs?

Ennélfogva a következő kérdéseket intézte a honvédelmi miniszterhez:

«Tekintve, hogy az igazság követeli, hogy a hadi szolgálat terhe egyenlően osztassék meg az ország különböző törvényhatóságai között;

«Tekintve, hogy, ha szinte nem az összes lélekszám, de az épen sorozás alá kerülő korosztályok száma vétetnék is alapul: lehetetlen, hogy azon arány, mely szerint Pest városának 200,000-et haladó lakosságára 280, Debreczen városának 50,000 lakosára pedig 183 ujoncz kiállítása rovatott, helyes s az igazsággal megegyeztethető legyen;

«Tekintve végre, hogy szükséges nemcsak az, hogy a kivetés igazságos legyen, de az is, hogy annak igazságos voltáról magának

mindenki meggyőződést szerezhessen: kérdem a fenntisztelt miniszter úrtól:

«1. Minő kulcs szerint osztatott fel az 1870-dik évi jutalék?

»2. Hajlandó-e a kiosztást újra vizsgálat alá venni és a fölmerülő hibák kiigazítását még az 1870-dik évi sorozás előtt eszközöltetni?

«3. Miért mellőzte azon, az absolut kormány idejében is fennállott szokást, mely szerint a hatóságoknak az egész ujonczjutalék fölosztását kitüntető táblázat megküldetett, s szándékozik-e ezen fölosztás helyes vagy helytelen voltának megitélhetésére szükséges táblázatot ezentúl a hatóságoknak megküldeni?»

Andrássy gr. erre így válaszolt:

Tisztelt ház, Debreczen város érdemes képviselője Tisza Kálmán három kérdést intézett hozzám; először: mi úton vettetett ki az ujoncz-jutalék Debreczen városára; másodszor: vajjon hajlandó volna-e a miniszterium, — minthogy ő abból a föltevésből indult ki, hogy kelleténél nagyobb számban vettetett ki az ujoncz-jutalék Debreczen városára, — vajjon hajlandó volna-e a miniszterium még a sorozás előtt új revisio alá bocsátani a kivetést; és harmadszor: miért nem követi a mostani kormány az előbbi absolut kormány által követett azon rendszert, hogy az ujonczokra vonatkozó részleteket és táblázatokat az összes törvényhatóságokkal közölje.

E kérdésekre bátor vagyok azt válaszolni, hogy tudtommal az előbbi kormány vagyis a helytartó-tanács idejében nem volt szokásban az egyes hatóságokkal az összes kimutatásokat közölni, hanem minden hatósággal csak az őt illető kivonat közöltetett. Mindazonáltal legkevésbbé sem habozom elismerni, hogy az a követelés, melyet a t. képviselő úr hozzám intézett, gyakorlatinak és czélszerűnek mutatkozik, és ennek következtében én most, mivel az ujonczozások közt már tíz hónapi időköz lesz, a mi eddig nem volt, igen szivesen hozzájárulok ahhoz, hogy ezentúl ne csak a táblázat, hanem az összes ujonczozás eredménye is közzé tétessék, hogy mind a hatóságok, mind pedig az egész ország ellenőrizhesse az eredményeket is. Óhajtom ezt azért, hogy így a közvélemény határozzon és biztos adatok szerint itélhessen a kormány eljárása fölött, de egyszersmind a

törvényhatóságok eljárása fölött is, melyek közül némelyik vagy igen nehezen, vagy épen nem felel meg azon föladatnak, mely őt e tekintetben törvényesen illeti.

A mi a t. képviselő úr második kérdését illeti, hogy t. i. miféle kulcs szerint voltak kivetve az ujonczok, erre nézve bátor vagyok azt válaszolni, hogy a véderőről szóló törvény 30-dik §-a értelmében, mely azt mondja, hogy az ujoncz-jutalék a sorozó kerületek szerint vettetik ki, még pedig a tapasztalás által helyesnek bizonyult ujonczállítási képesség szerint; így történt ez Debreczen városára nézve is. A t. képviselő úr azon nézetből indul ki, hogy Debreczen városára több ujoncz vettetett ki, mint a mennyi a kulcs szerint megillette volna. Én részemről az ellenkezőről győződtem meg; minthogy azonban a t. képviselő úr nemcsak azt kérdezte, minő kulcs és számítás szerint vettetett ki Debreczen városára ilyen szám, hanem egyszersmind általánosságban összehasonlította azt Pest város ujoncz-jutalékával is, — e tekintetben pedig nincs előttem világos szám szerinti kimutatás, melylyel ép úgy meggyőzhetném a t. képviselő urat, valamint magam is meggyőződtem arról, hogy a kivetés tisztán törvényes alapon történt: ennélfogva én is kérem a t. házat, méltóztassék megengedni, hogy — mivel a szám szerinti részleteket én nem volnék képes oly világosan kimutatni — helyettem t. barátom a honvédelmi miniszteri államtitkár úr adhasson erre fölvilágosítást. *(Halljuk!)*

Erre Kerkapoly Károly honvédelmi államtitkár igen részletesen kifejtette, miként nyomozza ki a kormány valamely kerület ujonczjutaléki képességét s számadatokkal kiderítette azt is, hogy Debreczen város nem volt igaztalanul túlterhelve, Pestnél pedig hiba történt.

E felvilágosítások után Tisza Kálmán elismerte, hogy a túlterhelés nem akkora, a mekkorának gondolta, de azért fenntartotta korábbi állítását, hogy régibb időkben az újonczozási táblázatokat a hatóságoknak megküldötték. Hogy ez tényleg szokásban volt, arról oly hatóság útján értesült, melynél e kimutatások és táblázatok még ma is megvannak. (A miniszterelnök közbeszól: Meglehet. Kivételesen.)

A tényállás igazolására Kerkapoly újabb észrevételeket tett s

még kimeritőbb felvilágosításokat nyújtott. Igaz ugyan, hogy Debreczen 38 ujonczczal hátralékban maradt, de ennek oka, úgy mond, nem a túlterhelésben, hanem azon körülményben keresendő, hogy a törvényellenesen távollevők száma Debreczenben 800-ra rúgott, mely hiány nélkül az említett hátralékot háromszorosan is ki lehetett volna állítani.

Andrássy gr. erre ismét szót emelt, hogy a következő megjegyzést tegye:

Tisztelt ház, A számokat illetőleg válaszolt t. barátom az államtitkár, és gondolom, fölvilágosította, különösen utolsó válaszában, positiv számokkal a t. képviselő urat. Csak azért vagyok bátor felszólalni, nehogy alaptalannak tűnjék fel azon állításom, hogy ezelőtt mindenik hatósággal csupán az őt illető kimutatások közöltettek, nem pedig az összeirásra vonatkozó összes táblázatok. Én ezt nem a légből kaptam. Meglehet, a t. képviselő úr tudhat, s mivel mondja, meg vagyok győződve róla, hogy tud is oly esetet, midőn egyes hatóságokkal az összes táblázatok közöltettek; de ez csak kivételesen történt. Én legalább, tudakozódva a hivatalban azoktól, kik ezelőtt is ezen specialitással foglalkoztak, azt a választ kaptam hivatalos úton, hogy ez nem volt szokásban soha. Csak ezt kivántam igazolásul felhozni arra nézve, hogy állításom nem volt alap nélküli. *(Helyeslés.)*

1870 FEBRUÁR 12.

A HIVATALOS LAPRÓL.

A belügyminiszterium költségvetésének fedezeti rovatában Ghyczy Ignácz nélkülözte a hivatalos lap jövedelmeit. Vannak, mondá, kik e lap jövedelmét 30—40,000 frtra becsülik; helyesen-e, nem tudja, azt azonban tudja, hogy az ötvenes években Emich nyomdász az akkori hivatalos lapért 21,000 p. frt évi díjt fizetett, s úgy hallja, hogy az a részvénytársaság, mely jelenleg e lapot kiadja, 24,000 frtot fizet évenként.* Minthogy a hivatalos lap kényszer-hirdetései okvetlenül busás jövedelmet hajtanak s minthogy e jövedelem az államot illeti, a költségvetésben azonban fölemlítve nincs, a következő határozati javaslatot ajánlja elfogadásra:

«A belügyminiszter a hivatalos hirlap kiállításának költségei s az e hirlap után befolyó jövedelem felől magának felvilágosítást szerezvén, azokat a multra nézve az államszámadásokban s a folyó 1870-dik évi előirányzatban mutassa ki.»

Az elnöklő Somssich Pál kérdésére, vajjon a ház e határozati

* A tényállás az, hogy a miniszterium néhány hóval a kormányzás átvétele után, junius végén, felbontotta a *Sürgöny* cz. hivatalos lappal fennálló szerződést, hogy megszabadítsa a községeket a köteles előfizetés terhétől, melyen e lap jövedelmezősége alapult. A márczius 12-dikén megindult új hivatalos lap, a *Budapesti Közlöny*, 1867 julius 2-dikától 1868 októberig az egyetemi nyomdában házilag kezeltetett, de ez idő alatt nem hogy jövedelmet hajtott volna, még némi (48 frt 62 kr-nyi) veszteséggel járt. Ezért a miniszterelnök 1868 augusztus 11-dikén szerződést kötött az Athenaeum részvénytársulattal három évre, 1868 október 1-sejétől kezdve. Ettől fogva a *Budapesti Közlöny* csakugyan jövedelmezővé vált. Az első három hóban csak 170 frt 78 kr. hasznot mutatott fel ugyan, de az 1869-dik évi folyamán már 7408 frtot. A hivatalos lap budgetjére nézve lásd az Athenæum számadásait a *Pesti Napló* 1871 október 8-diki számában.

javaslatot óhajtja-e kinyomatni, bal felől azt kivánták, hogy e javaslat azonnal tárgyaltassék. Minthogy azonban a házszabályok azt kivánják, hogy az indítványok irásba foglalandók, mire aztán a ház kinyomatásukat elrendelheti, az elnök a házszabályok e szakaszára hivatkozva, ismételte a kérdést, kivánja-e a ház a határozati javaslatot kinyomatni vagy nem? Az ellenzék közbekiáltásai közt («Elrendelheti, de nem kell!») szólalt fel *gr. Andrássy Gyula*:

Tisztelt ház, Igen bajos itt válaszolni, ha nem tudom, miről van szó. Ha határozati javaslat, annak nincs más útja, mint hogy kinyomassék és napirendre tűzessék; ha egyszerű kérdés, akkor méltóztassék kimondani, hogy interpellatio. Előbb azonban az alak iránt kell tisztában lenni, mert hogy határozati javaslat így mellékesen döntessék el, az ellen most is, úgy mint máskor, föl kellene szólalnom, mert nem szabad, szerintem, oly eljárást követnünk, mely által oly határozatok jöhetnének létre, melyeket később tán maga a t. ház is megbánna. Azért, úgy hiszem, e határozati javaslatot is rendesen kell tárgyalnunk.

Tisza Kálmán más nézeten volt. Szerinte a budget kivétel, mert ha a budget egyes tételeire vonatkozó indítványokat előbb ki kellene nyomatni s külön napirendre kellene tűzni: mire tárgyalás alá kerülnének, a budget illető tételén már túlhaladt volna a ház. A mi az indítvány kinyomatását illeti, erre a házszabályok csak feljogosítanak, de azt nem állítják fel kötelező szabályul. Egyébiránt az ügy, mely szóban forog, nem szünik meg kérdés lenni, ha a budgeten végig megyünk is. A ház ezentúl is várni fogja a fölvilágosítást. Ha a belügyminiszter kész felelni, a választ ő szívesen fogadná; mindenesetre kéri a házat, hogy azonnal tárgyalja a határozati javaslatot.

Tóth Vilmos elismerte, hogy a budget egyes tételeire vonatkozó indítványokat azonnal kellene tárgyalni, de a Ghyczy Ignácz határozati javaslata nem a budgetre vonatkozik, mert hiszen a *Budapesti Közlöny* nincs is a budgetbe fölvéve. A határozati javaslatokat azért sem lehet azonnal tárgyalni, mert a miniszterek nem lévén mindenről tájékozva, nem felelhetnek mindenkor minden kérdésre. Azt tartja tehát, adassanak be a kérdések interpellatio alakjában.

Miután Várady Gábor a Tóth Vilmos érvelésében rejlő tévedést kimutatta, ismét felszólalt *gr. Andrássy*, előbbi álláspontjának védelmére:

Én kénytelen vagyok ragaszkodni ahhoz, a mit előbb mondottam. Elvből elleneznem kell, és elleneznünk kell mindnyájunknak, ha a házszabályokat meg akarjuk tartani s megóvni a házat valóságos meglepetésektől, hogy határozati 'javaslatok, melyek napirendre kitűzve nincsenek, per tangentem előterjesztessenek. De másrészt, ha, mint a t. képviselő úr előttem mondotta, kérdés intéztetik, illetve a határozati javaslat egyebet nem foglal magában, mint a mit egy interpellatio foglalna, erre ezen formában igenis felelhet a miniszterium.

Csak egyszer hallottam, de úgy fogtam föl, hogy az értetik, hogy a belügyminiszter győződjék meg, mi történik a *Közlöny* jövedelmeivel, hogy mennyi és hová vétessék föl?

Ezen kérdésnek több oldala van.

Eddig a belügyminiszter a lapot nem kezelte, különben felelne róla, hanem mintegy össze volt ez kötve a miniszterelnökséggel; de én magam sem kezeltem egészen kizárólag. *(Mozgás bal felől.)* Kérem, tessék csak nyugodtan lenni; azt mondom, a mi van, és csak annyit mondok, a mennyit tudok.... nincs semmi nyúl a bokorban!* *(Élénk hosszas derültség.)* Mondom, egész pontossággal nem mondhatom, de úgy tudom, eddig nem jövedelmezett a *Közlöny*, vagy ha jövedelmezett, igen keveset. Előbb az államnyomda adta ki, most azonban úgy tudom, az Athenæummal köttetett szerződés, és van kilátás arra, hogy a lap jövedelmezni fog.

Hogy mi czélirányosabb: az-e, hogy a belügyminiszteriumhoz vagy a miniszterelnökséghez és az ezzel összekötött sajtóosztályhoz tartozzék ez az ügy: ez oly elvi kérdés, mely felől a miniszteriumnak magának kell tisztába jönni, és megvallom, a sok teendő miatt ez eddig nem történhetett. Ez maga is bizo-

* Körmendy Sándor ugyanis január 20-dikán, megemlékezvén a sajtóosztály ügyében támadt vitáról, ezeket mondá: «Egy nevezetes eredménye mégis volt a tegnapi vitának, az nevezetesen, hogy a különben diplomatikus érzékkel és tapintattal biró miniszterelnökünk, érezvén, hogy nagyon füle körül sivítanak a golyók, eleintén, igaz, hogy nagyon meghúzta magát a bokorban, de később, midőn azt tapasztalta, hogy a bokrot nyulastól ütik — kiugrott a bokorból, s ma már látjuk, ubi sit sus, ubi hirsutus.»

nyítja, hogy itt határozatot hozni, a nélkül, hogy maga a minisztérium tisztában lenne, mi a czélirányosabb, nem volna helyes; hanem a mi magát a kérdést illeti, a mit fölvilágosításképen adni tudtam, megmondtam; bővebb fölvilágosítást pedig akár én, akár a belügyminiszter úr a legelső alkalommal fogunk adni. *(Helyeslés jobb felől.)*

A ház Ghyczy határozati javaslatát kinyomatta és tárgyalását napi rendre tűzte.

Két nappal utóbb Rajner Pál belügyminiszter az Athenaeummal kötött szerződést, Csernátony kivánságára, a képviselőházban közszemlére kitette. S mivel utóbb a minisztertanács azt határozta, hogy a hivatalos lap, mint 1848-ban, kizárólag a belügyminiszterium kezelése alá tartozzék, maga a belügyminiszter indítványozta, hogy a hivatalos lap remélhető 15,000 frt jövedelemmel irányoztassék elő az ő budgetjében.

1870 MÁRCZIUS 5.

A SZÁMVEVŐSZÉK FELÁLLÍTÁSÁRÓL.

A magyar állam számadásait 1867-ben, külön egyezségnél fogva, még a bécsi állami számvevőszék könyvelte el. 1868-ban kormányunk e tekintetben is sietett emancipálni magát és mindenik miniszterium kebelében külön számviteli osztályt szervezett, az ellenőrzés munkáját kizárólag a parlamentre hárítván.

De mivel a törvényhozó test vagy ennek bizottságai, általános tapasztalás szerint, a számadások hatásos ellenőrzésének szakszerű munkájára nem képesek, Lónyay még az első országgyűlési cyclus alatt javaslatot készített oly organum felállításáról, mely az állam összes bevételeinek és kiadásainak, valamint az államvagyon- és államadósságnak s általában az állami számvitelnek ellenőrzésére szolgált volna. E javaslatból azonban nem vált törvény. E mulasztás következményei, az ebből keletkezett bonyodalmak, Lónyay pyrrhusi diadala a pénzügyi bizottság javaslata felett 1869 november havában, a Várady-féle javaslat: önálló pénzügyeink történetének még mindig megiratlan szomorú fejezete. Reánk csak annyi tartozik, hogy Lónyay egy önálló állami számvevőszék felállítása tárgyában 1869 november 13-dikán újra beterjesztett egy javaslatot.

E javaslat szerint az állami számvevőszék elnökét ő felsége nevezte volna ki a miniszterelnök felterjesztésére. Képviselőházunk azonban féltette a számvevőszék önállóságát a minisztériumtól, s azt kívánta, hogy az elnököt ő felsége a ház felterjesztésére nevezze ki.

A képviselők e kivánságáról b. Eötvös József értesítette a Keleten időző Andrássyt, ezeket írván neki a csüggedés egy órájában, deczember 1-sején: «Deák, Csengery, s mondhatom kevés kivétellel egész pártunk azt kivánja, hogy a kinevezés a képviselőház által előterjesztett három egyén között történjék. Praktikus fontossága a

kérdésnek nincs. Most, miután a ház hármat proponál, és az nem is gondolható, hogy a miniszterelnök annyi befolyással se bírjon a többségre, hogy a három közűl egyik az legyen, kit ő kineveztetni akar, az eredmény egyik mint a másik esetben ugyanaz lesz, és Deák propositiója elfogadása által a korona prærogativája épen nem szoríttatik meg. Miután azonban itt a prærogativának habár csak formalis megszorítása forog szóban, ő Felségének megegyezése nélkül mi miniszterek nem engedhetünk, habár előre látjuk is, hogy ezen kérdésnél megbukunk; s ezért kérlek, gondolkozzál e tárgyról és szólj ő Felségével, mert én a bukást ez esetben, főkép a most folyt discussio után,* biztosnak tartom. Pártunkban sok elkeseredés van e miatt... Többen, kikkel a számszék iránt szóltam (s pedig pártunk legbuzgóbb hívei) kinyilatkoztatták, hogy e kérdésben ellenünk szavaznak, mert puszta caprice-ért magukat nevetségessé nem teszik. Kötelességemnek tartottam tisztán előadni az állást. Én minden miniszteri functiók közűl a megbukást tartom a legkellemesebbnek és azért szívesen részt veszek benne, azonban gondold meg jól, vajjon a jelen eset megérdemli-e mindazon veszélyeket, melyeknek a jelen miniszterium bukása az eddig kivítt eredményeket mind, sőt az egész monarchiát kiteszi.»

A kormány belátta, hogy a Deák-párt kivánsága alkotmányos szempontból több garantiát nyújt, mint saját javaslata, és a fődologban szívesen engedett. Abban történt megállapodás, hogy ő felsége a képviselőház ajánlatára s a miniszterelnök ellenjegyzése mellett nevezze ki a számvevőszék fejét. E módosítással azután a képviselőház négy-öt napi vita után 1870 február 11-dikén a javaslatot el is fogadta.

De ekkor újabb nehézségek merültek fel.

A főrendiház sérelmesnek találta a törvényjavaslat azon rendelkezését, mely szerint a képviselőház választja a számvevőszéki elnökjelölteket. Előre hire járt, hogy a főrendiház, ebben a meggyőződésében, készebb lesz a számvevőszék létrejöttét meghiusítani, semhogy lemondjon arról az igényéről, hogy a jelölteket mind a két ház válaszsza.

A javaslat márczius 5-dikén került a főrendek elé.

Legelső, ki itt a felállítandó intézmény ellen kikelt, b. Wenck-

* Eötvös e discussión az 1868. évi zárszámadás megvizsgálása iránt beadott javaslatokról folyt vitát érti, mely november 25-dikén kezdődött és deczember 2-dikáig huzódott.

heim László volt. A javaslatot, úgy mond, nem fogadhatja el, mert nem tud meggyőződni annak szükségességéről. A pénzügyminiszterium elvégezheti mindazt, mi ennek az új, költséges intézménynek munkájául kijelöltetik. Nem fogadhatja el azért sem, mert közjogunk szerint az ország legmagasabb hivatalnokait a király nevezi ki, e javaslat pedig korlátozná ő felségét joga gyakorlatában. További hibája e javaslatnak az, hogy mellőzi a főrendiházat, holott az egyenrangú tényezője a törvényhozásnak, még pénzügyi kérdésekben is. A tervezett számvevőszéknél annyi felé oszlanék a felelősség, hogy utoljára nem lehetne tudni, ki vonható számadásra. Nem pártolhatja a javaslatot végre azért sem, mert az életfogytiglan választott elnök bizonyosan a többségen levő párt kebeléből fog kiszemeltetni s előre látható, hogy kormányváltozás esetén folytonos lesz a collisio.

B. Wenckheim László után *gr. Andrássy Gyula* szólalt fel:

Nagyméltóságú elnök, méltóságos főrendek, Miután t. barátom b. Wenckheim László azt igyekezett bebizonyítani, saját, általam igen becsült meggyőződése alapján, hogy itt egy oly közeg felállítására, mint a mi ezen törvényjavaslat által czéloztatik, szükség nincsen, legyen szabad e tekintetben néhány igen rövid szóval a kormány álláspontját jeleznem.

Az igen t. báró úrnak azt méltóztatott mondani, hogy minden egyes miniszteriumban vannak számvevőségi osztályok, s van egy központi számvevőségi osztály a legfőbb könyvelésre a pénzügyminiszteriumban; s hogy a miniszterium eddig is, a lefolyt három év alatt, bebizonyította azt, hogy az eddigi számvevőségi rendszer mellett az országra semmi kár és baj nem háramlott. Mindezeket én igen szívesen elismerem és kénytelen vagyok elismerni, mert tényekre vonatkoznak; mindazonáltal nem fogadhatom el t. barátom nézetét abban a tekintetben, hogy a törvényhozást mindezek fölmentenék azon kötelesség alól, hogy egy főszámvevőszéki közeg felállításáról gondoskodjék. Van igenis egy központi számvevőségi osztály a pénzügyminiszteriumban; de ez a közeg, az általánosan, minden országban divatozó felfogás szerint, függetlenül kell hogy álljon a miniszteriumtól, és feladatai is olyanok, melyek megkivánják, hogy egyes miniszteriumoktól — bár most is tényleg független tőlök — törvényileg is függetlenné nyilváníttassék. De szüksé-

gét érezte és érzi a kormány a maga részéről is egy oly közegnek, mely által, annak daczára, hogy minden egyes ministeriumnak megvan a saját számvevő osztálya, a ministeriumok számviteli működése megkönnyíttessék; másodszor, hogy az összes számvevő apparatus egyszerűsíttessék és tökéletesbíttessék; harmadszor, ellenőrzést gyakoroljon minden számvevő közeg és maga a ministerium ellenében is; és végre, a mi egyik legfőbb tekintet, hogy ezen számvevőszék az országgyűlés munkáját a budget összeállításánál s a számvitel ellenőrzésénél nagyban megkönnyíti. Miután a ministerium mindezt belátta, maga vette kezébe ama törvényjavaslat kezdeményezését, mely most a méltóságos főrendek előtt fekszik.

Mondotta az igen t. méltóságos úr azt is, hogy e törvényjavaslat azon rendelete, hogy az államszámvevőszék elnöke candidáltatik és csak így neveztethetik ki ő Felsége által, ellenkezik a magyar közjog alapelveivel. Megvallom, ebben a nézetben nem osztozhatom. Igaz, hogy jelenleg, úgy mint ezelőtt, a főbb hivatalnokok ő Felsége által neveztetnek ki, mint ez a dolog természetében van. De voltak Magyarországban ezelőtt is magas állású hivatalok, melyekre az országgyűlés candidationalis jogot gyakorolt. Különösen pedig Erdélyben igen sok eset volt, midőn az országgyűlés candidált és ő Felsége annak következtében eszközölte a kinevezést.

Nem engedhetem meg tehát azt, hogy ez a közjogi alappal ellenkező volna és azzal merőben összeütköznék, annál kevésbbé, mivel itt oly közeg felállításáról van szó, melynek feladata a pénzügyi kérdés ellenőrzése.

Azt gondolom, hogy itt ezt a kivételt tenni és a kijelölési jogot az országgyűlésre ruházni, mint a mely legelső sorban érdekelve van a közadó-alapból befolyt összegek kezelésének ügyében: épen nem ellenkezik az alkotmányos fogalmakkal.

Mondotta az általam igen t. méltóságos úr azt is, hogy ez a szerkezet igen sokba fog kerülni. Ez oly kérdés, melyet csak később lehet eldönteni, minthogy itt a törvényjavaslat egyik pontja úgy szól, hogy a számvevőszék elnöke előbb az egész számvevőszék szerkezetéről, annak terjedelméről, hatásköréről készítsen javaslatot, mely azután később végkép meg fog álla-

píttatni és mindenesetre az országgyűlés elé fog kerülni. Azt, hogy ezen számvevőszék felállítása az országnak nagy költségbe kerüljön, bizonyosan senki sem óhajtja; de azt gondolom, hogy ezt ki lehet kerülni, és annak idejében, a budget-tárgyalás alkalmával, segíteni is lehet rajta.

Mindezen okoknál fogva bátor vagyok a méltóságos főrendeket felkérni, méltóztassanak ezen törvényjavaslatot általánosságban a részletes tárgyalás alapjául elfogadni. *(Helyeslés.)*

1870 MÁRCZIUS 8.

A BOCCA DI CATTARÓI FÖLKELÉS KÖLTSÉGEINEK KÖZÖSSÉGE ÜGYÉBEN.

(VÁLASZ MILETICS INTERPELLATIÓJÁRA.)

Míg Andrássy gr. ő felsége kíséretében Keleten időzött (szuezi út, 1869 október 25—deczember 6.), azalatt az osztrák kormány formális hadat volt kénytelen viselni a cattarói Boccában, Zuppában s utóbb Krivoscsében is, hol a véderőtörvény végrehajtása miatt elkeseredett, külföldről is felbujtogatott lakosság harcziasb elemei fellázadtak volt. Sem Wagner altábornagy helytartónak, sem a hadparancsnokul odarendelt gr. Auersperg tábornoknak nem sikerült a montenegrói határokon bujkáló felkelőket tökéletesen széjjelverni, sőt több alkalommal határozottan kudarczot is vallottak. Erre a hadügyi kormány, Omer basa tanácsára, november végén Nagy-Szebenből Zárába rendelte Rodich altábornagyot, a délszláv viszonyok alapos ismerőjét. Ennek, miután már csaknem 30,000 ember mozgósíttatott s az expeditio költségei az 5 millió frtot meghaladták, a lakosság 1870 január 11-dikén igen enyhe, a monarchia tekintélyét koczkáztató feltételek árán végre meghódolt, s megköttetett a gúnyosan ú. n. knezlaci béke.*

Ha ily módon az osztrák kormány vér-, pénz- és hatalmi áldozatokkal megvásárolhatta is az óhajtott békét Dalmácziában, két hóval utóbb Bécsben válsággal lakolt kétes sikereért.

Magyarországot e zavarok kevésbbé érintették, s a közös budgetet nem tekintve, a dalmát felkelés okozta bonyodalomnak nyoma sem marad, ha az ellenzék olykor fel nem bolygatja az ügyet egy-egy interpellatióval. Így Miletics Szvetozár is márczius 8-dikán inter-

* L. KARL VRBANIČ *Geschichte der Bocche di Cattaro*, mit besonderer Berücksichtigung der Insurrections-Kriege, Zágráb, 1887, 66—101. lap, és egy névtelen szerzőnek *Der Aufstand in Dalmatien* cz. czikkét az *Unsere Zeit* 1870. évfolyamának 313—329. lapjain.

pellatiót intézett ez ügyben a miniszterelnökhöz és a pénzügyminiszterhez.

Indokolásában azt erősítgette Miletics, hogy a bocca di cattarói felkelés nem külső izgatás eredménye, hanem békétlenség volt, melynek lecsillapítása Ausztriának tisztán belügye; bizonyítgatta, hogy a pragmatica sanctio szerinti közös védelem kötelezettsége a fennforgó esetre ki nem terjeszthető, s hogy ezen közös védelem még nem feltételezi a költségek közös viselését. A bécsi lapokban közlött ama hírrel szemben, hogy az osztrák belügyminiszter a bocca di cattarói mozgalom leverésére fordított költségek tárgyában a dalmátügyi bizottság előtt márczius 4-dikén úgy nyilatkozott volna, hogy e költségek felől ugyan még alkudozások folynak a magyar kormánynyal, de hogy elvileg már el van fogadva e költségek közössége, — nehogy a magyar miniszterium az ország közjogi és pénzügyi érdekének præjudicáljon és ezáltal az országgyűlést kényszerhelyzetbe juttassa: a miniszterelnökhöz és a pénzügyminiszterhez a következő kérdéseket intézi:

«Igaz-e, hogy a magyar kormány a bocca di cattarói elégületlenség lecsillapítása alkalmával tett költséget közösnek elismerte, vagy hogy olyannak elismerni szándékozik? — s ha igen, mely törvényes alapon? s mily politikai indokból tette azt vagy szándékozik tenni?»

Andrássy gr. nyomban így válaszolt:

A mennyire az interpelláló úr kérdését értettem, arra rögtön válaszolhatok. *(Halljuk!)* Ő Felsége osztrák miniszteriuma és a magyar kormány közt a kérdéses tárgyban mindeddig semmi alkudozás nem folyt, sőt tudtommal még eszmecsere sem. Ez válaszom a hozzám intézett kérdésre. *(Helyeslés.)*

A ház a miniszterelnök nyilatkozatát tudomásul vette, Miletics Szvetozár pedig így szólt: «A t. miniszterelnök úr válaszával meg vagyok elégedve, de ebből az következik, hogy vagy a lapoknak nem volt igazok, vagy pedig az osztrák belügyminiszteriumnak nem volt igaza.» (Derültség.)

Lónyay Menyhért pénzügyminiszter Miletics interpellatiójának tárgyalása alatt bizonyára még nem volt a házban, különben nem hagyhatta volna a miniszterelnököt még ekkor is homályban az iránt, hogy, ha formaszerű tárgyalások nem folytak is, az osztrák pénzügy-

miniszter őt Andrássy gr. keleti útja idején élő szóval, utóbb, deczember 22-dikén, irásban is értesítette, hogy a dalmácziai költségeket előlegesen az osztrák kincstár fedezi ugyan, de fenntartja magának ama kérdés közös tárgyalását és eldöntését: vajjon ezen költségek a közös védelem költségeinek tekinthetők-e vagy nem?

A képviselőház és az ország minderről nemsokára (márczius 22.) teljesen kimerítő felvilágosítást nyert a kormánytól, de időközben, márczius 13-dikán, Andrássy grófnak a deákpárti *Pesti Napló* hasábjain a következő értesítést kellett olvasnia:

«A képviselőház egyik minapi ülésében Andrássy Gyula gr. miniszterelnök Miletics Szvetozár interpellatiójára azt válaszolta, hogy a dalmácziai felkelés által okozott költségek elvállalása iránt a bécsi miniszteriummal mindeddig nem folytak alkudozások. Mint a *Pester Lloyd*nak Bécsből írják, Spiegel gr., ezen válaszból kiindulva, a reichsrath dalmátügyi bizottságában interpellálta Giskra belügyminisztert, miként történhetett ez, holott a cislajthán kormány már a feliratí bizottságban úgy nyilatkozott, hogy ezen költségek elvállalása iránt a magyar kormánynyal már folynak az alkudozások. Giskra miniszter erre azt válaszolá, hogy Andrássy gr. talán nem volt jelen az alkudozásoknál, de a bécsi miniszterium egy tagja ez ügyben Pesten alkudozott a magyar kormánynyal és bizonyos dolgokban meg is állapodott. Andrássy és Giskra állításai tehát ellenkeznek; kinek van igaza?»

Ez ügyben Andrássy, valamint Lónyay is márczius 22-dikén, miként alább látni fogjuk, teljesen kielégítő felvilágosítást adtak a háznak; ezzel aztán a kérdés, a napi politika szempontjából, Miletics és a képviselőház megelégedésére, lekerült a napi rendről. A történelem azonban, mely nehezebben nyugszik meg, symptomáját látja ebben ama fejetlenségnek, mely a kormányzatban Andrássy hosszas távolléte alatt beállott s visszaérkezése után sem szünhetett meg azonnal.

Éles világot vetnek ez állapotra azok az idézetek, melyeket Lónyay Menyhértnek s még inkább Eötvös József bárónak leveleiből veszünk, ki, mint a magyar miniszterium legrégibb és legtekintélyesebb tagja, Andrássy helyett, ennek keleti útja idején, a miniszterelnöki teendőket végezte.* Egyúttal közöljük e levelekből mindazt, mi a délszláv mozgalmakra vonatkozik.

* A dalmát fölkelés ügyében Eötvös báró a házban is nyilatkozott,

Lónyay október 28-dikán így nyilatkozik egyik levelében:

«.... A cattarói dolog nekem nem tetszik. Minden jelenség arra mutat, hogy komolyabb dolog. Valószinüleg a mi déli szlávjaink is tudtak róla és némi jelenségek vannak arra, hogy ők is készülődnek. Miletics *Zasztavá*jában volt most egy czikk Luca Vacalnitstól, mely nyiltan hirdeti, hogy eljő nemsokára az idő, midőn a déli szlávok függetlenségüket visszanyerik. Ezekkel szemben, úgy látszik, a hadsereg nincs még kellőleg organisálva s nagyon is béke-lábon van.

«Én megvallom, nem szeretem, hogy Te oly soká maradsz távol. Konstantinápolyig elmenni politikai fontosságú kérdés volt, azontúl többé nem. Az országgyűlés együtt van, jöhetnek mindenféle eventualitások, melyeknél jelenléted és elhatározásod nélkülözhetetlen lenne. Nemcsak magam nézetét mondom, de leghívebb embereinktől is ugyanezt hallottam. Hibáznék, ha meg nem írnám ... stb.»

1869 november 2-dikán kelt levelében Eötvös a következőket jelenti Andrássynak:

«Tisztelt barátom, ... Véleményem, mit kell tennünk, most, mintegy hét óta, csak az, hogy míg vissza nem jösz, semmit tennünk nem lehet, s hogy ezért a legfontosabb, sőt a jelen pillanatban egyedül fontos az, hogy mentől elébb jöjj haza. Ha csak egy héttel jösz is elébb mint feltevéd, az is nyereség. — — Miután hazánkban a regens kérdése elhatározva nincs, s így Magyarország egy hónapnál tovább fejedelmi hatalom nélkül van; miután a miniszterelnökség decretum útján, mi ennek egyedüli módja, senkinek nem adatott át, s így személyed a minisztertanács, azaz egy — s pedig nem is rendkívül erélyes — collegium által helyettesíttetik; miután azonfelül a közügyeket annyira saját fejedben tartod, hogy igen fontos ügyekről, mint például a határőrvidéki kérdés, még értesítve sem vagyunk, s a lajtántúli miniszteriummal semmi összeköttetésben nem vagyunk: a dolgok jelen állásában nálunk tehetetlenebb kormány alig létezik, és nem valószinütlen, hogy a monarchia egy válópillanatához közeledik. Alig volna hihető, de igaz, hogy mióta elmentél, sem a had- sem a külügyi miniszterium a Dalmácziában történtekről nem tudósított, még akkor sem, midőn telegraph és levél útján tudósításokat kértünk, úgy hogy végre kénytelenek voltunk Bedekovichot és Ker-

még pedig kétszer és igen kimerítően, midőn november 9-dikén Simonyi Ernő, s nov. 25-dikén Zichy Nándor gr., Vukovics Sebő és Miletics interpellatióira felelt.

kapolyt személyes érintkezésre felküldeni. Kerkapolyt — ki neked valószinüleg írt Bécsből — még nem láttam. Bedekovichtól csak annyit hallottam, hogy a bécsiek ezentúl tudósítani fognak; az egészből azonban annyi világos, hogy ők maguk sem tudnak sokat. Úgy látszik, hogy mint közönségesen, semmi vezéreszméjök nincs, s hogy a jó szerencsétől várják az ügyek kibonyolítását.

«Mi itt megtettünk mindent, mi hatalmunkban áll, hogy magunknak a dolgok állásáról tudomást szerezzünk. Összeköttetésbe tettük magunkat Fiuméban Csehvel, Rauch-hal, Péchyvel, s le fogunk valakit küldeni Újvidékre, hol Miletics személyében minden veszedelmesebb agitatiónak focusa kereshető. Az országban, ide értve még a Határőrvidéket és Horvátországot is, eddig semmi összeköttetés a dalmát mozgalommal nem mutatkozik, ellenben Rauch és mások értesítései szerint a hangulat mindkét helyen rendkívül ingerült Magyarország ellen, s úgy látszik, a felsőbb katonai hatóság részéről nem történik semmi annak csillapítására. Mindazok a jelen felgerjedett hangulatban a valónál talán nagyobbaknak látszanak, azonban mindenesetre figyelemreméltók, s nem fognak általunk elhanyagoltatni, úgy hogy ha visszatérsz, legalább a situatiónak hű képét állíthassuk elédbe; de határoznunk nem lehet semmit, pedig jöhetnek pillanatok, midőn ez nagy kár. Mert a jelen viszonyoknak legalább azon hasznát lehetne venni, hogy most, midőn az ellenzék maga az ország integritásának megtámadása iránt aggódni kezd, a sajtótörvény, gyülekezési jog stb., stb. könnyen keresztül vihetők volnának, mi máskor legyőzhetlen akadályokra találna.

«El vagyunk halmozva interpellatiókkal. Minden lehetőt minisztertanácsban határozunk el, s el fogunk követni mindent, hogy, a mennyire lehet, intentióiddal ellentétbe ne jőjjünk; de képzelheted a nehézséget, miután a Határőrvidékről, annak bekebelezéséről kiadott handbilletekről, melyek contrasignatura nélkül jelentek meg,* s ehhez hasonló tárgyakról interpellálnak.

«E perczben kapok telegrammot Orczytól, melyben tudósít, hogy a lázadás nem terjed, hogy Bosznia és Herczegovina eddig nyugodtak és hogy a montenegrói fejedelem telegramm által minden részvétet a lázadásban desavouiroz, úgy mint arról is, hogy eddig montenegróiak részvéte e lázadásban constatirozva nincsen ....»

* L. fentebb 114. lap.

November 15-dikén pedig egyebek között ezeket írja:

«Kedves barátom, ... Magam is nem a dalmácziai eseményekért kivántam visszatérésedet .... Én azt, hogy visszatérj, belállapotainkért, a miniszteriumért kivántam, és ha ismét körünkben leszel, be fogod látni, hogy igazságom volt. Miniszteriumunkban az egységet egyedül személyiséged tartja fenn ... és így a miniszterium meg van bénítva oly pillanatban, midőn távolléted az ellenzéket felbátorítja és saját pártunk összetartását gyengíti.

«Még más viszonyok között is azon pillanat, melyben a törvényhozás együtt van, nem alkalmas arra, hogy a fejedelem s a kormány feje utazzanak, és ha az út politikai okokból nem volt mellőzhető, el kellett volna napolni vagy szüneteltetni a házat. Minderről egyébiránt kár most értekezni. Azon voltam és azon leszek, hogy minden hevesebb vitát kikerülve, addig míg vissza nem jösz, helyrehozhatatlan baj ne következzék be, s mindent úgy találj, hogy azt az előbbi kerékvágásba hozhassad; de hogy elég fáradságba fog kerülni, azt előre mondhatom. Ha a felség azt hiszi, hogy mihelyt te elmégysz, minden ingadozik, teljesen igazsága van. A dolgok természete és egyéniséged úgy hozták magokkal, hogy a kormány csak benned van képviselve. Lónyay kivételével, ki saját kezére dolgozik, mi többiek több vagy kevesebb ügyességgel biró bureau-chefek vagyunk, és csak udvariasságból neveztetünk minisztereknek, úgy hogy Téged nem pótolhatunk. Még ha valaki közülünk képes volna is reá, senki nem fogja azt elismerni, s ily helyzetben minden a közvéleménytől függ. Mindezt azért írom, hogy megmagyarázzam, miért nem lépünk fel több erélylyel a discussióban, mert kétségen kívül feltűnt, hogy távolléted alatt úgy szólván a leszavazással védtük positiónkat, mintha nem lenne senki közülünk, ki beszélni tud ....

«A Határőrvidékről nem hiányzanak a rossz hírek. Természetes, hogy ily költői nemzetnél, ily alkalommal mint a mostani, naponkint fellép valaki a legborzasztóbb jóslatokkal. Az, hogy a Határőrvidéken izgatás létezik, s hogy azt főkép a tisztek szítják, tagadhatatlan; miután azonban a dalmácziai zavarok kedvezőbb fordulatot vettek, nem valószinű, hogy a jelen izgatás, legalább jelenleg, nagyobb bajt okozna, minek már az is bizonysága, hogy minden nemzetiségi agitatoraink, kik eddig mind az országgyűléstől távol tarták magokat, most valamennyien — ide értve még Mileticset is — itt vannak, s így valószinűleg lenn az oláhok és a szerbek között nem találnak elfoglaltatást.

«Reménylem, tíz vagy tizennégy nap mulva köztünk leszel, s

akkor majd hosszasan referálok mindenről; addig is tartson Isten jó egészségben s hozzon vissza mentől elébb. Híved Eötvös.»

Lónyayn és Eötvösön kívül mások is sürgették Andrássyt, hogy térjen haza, nevezetesen Orczy Béla b., a külügyminiszterium osztályfőnöke. Andrássy azonban nem engedett e szorgos felszólításoknak s ő felsége beléegyezésével tovább is oldala mellett maradt. Ő ugyanis úgy vélekedett — s ezt igen megbízható oldalról: akkoriban írt leveleiből tudjuk — hogy ő felsége nélkül úgy sem érhet el üdvös eredményt, sem a Határőrvidéken, mely ekkor még a közös hadügyminiszter parancsa alatt állott, sem Dalmácziában, hol az osztrák kormány intézkedett; ő felsége nélkül tehát hiába térne haza; a dolog érdemében nem járhatna el s még azokra az interpellatiókra sem adhatna kielégítő választ, melyeket a dalmát és határőrvidéki kérdésben intéztek a kormányhoz; ez pedig ártalmára lenne a kormány tekintélyének, holott minisztertársaitól, míg ő távol van, senki sem veheti rossz néven, ha e kényes ügyekbe nem avatkoznak s az interpellatiókra adandó választ elhalasztják, míg bővebb kimerítő tudósításokat nem kapnak.

1870 MÁRCZIUS 8—14.

A
HONVÉDELMI KÖLTSÉGVETÉS TÁRGYALÁSAKOR.

A honvédelmi miniszterium költségvetése — az első részletesebb költségvetés — márczius 8-dikán került a képviselőházban tárgyalás alá.

A beavatottak előtt nem volt kétséges, hogy bár a kormány a honvédség szervezésénél mindenben szigorúan alkalmazkodott az 1868 : XLI. t. cz. rendelkezéseihez, hogy bár rendkívüli szükségletekre ez alkalommal alig kért nagyobb összeget (mindössze 205,920 frtot), s hogy bár a honvédség meglepő fejlődésével szemben az ellenzék is taktikát változtatott s felhagyott úgy a kétkedés izgató, mint a kicsinylés fagyasztó hangjával, még sem volt titok a beavatottak előtt, hogy a költségvetés e részének tárgyalása sok időbe kerül majd s kemény vitákra ád alkalmat.

Tudva volt ugyanis jó előre, hogy gondoskodva van oly kényes kérdésről, mely a vitát éleszsze és szertelenül megdagaszsza. Csak az eredményben csalatkoztak a rendezők. Nem sejtették, mily győzelmesen fog az Andrássy-miniszterium s mily leverten az ellenzék e mesterségesen elmérgesített vitákra visszatekinteni.

Midőn Bittó István a pénzügyi bizottság nevében márczius 8-dikán a honvédelmi miniszterium költségelőirányzatát némi csekély módosítással a képviselőháznak elfogadásra ajánlotta, *Andrássy gr.* mindenek előtt a következő butgetjogi előterjesztéssel állott elő:

Tisztelt ház, Mielőtt a honvédelmi miniszterium költségvetésének tárgyalásába méltóztatnék bocsátkozni, kénytelen vagyok egy kérést terjeszteni a t. ház elé, mely a mult évi és az idei költségvetéssel összefüggésben van.

A mult évben ugyanis hét millió szavaztatott meg a rendkívüli költségek között a honvédség fölszerelésére; ez a hét millió megrendelések által teljesen igénybe van ugyan véve; de akkor, mikor szerencsénk volt előterjeszteni a honvédelmi miniszterium budgetjét, a pénzügyi bizottság még nem tudhatta, vajjon az egész összeg egyszersmind utalványoztathatni fog-e, vagyis az illető áruk átadathatnak-e vagy nem.

Most azonban a tapasztalás mutatja, hogy mindazokat teljesen átvenni nem lehetett, és körülbelől egy milliónyi összeg az, a melynek megfelelő czikkek a mult évben átvehetők nem voltak, hanem csak az idén lesznek átvehetők.

Már most a számviteli szabályok szerint három hónapig a miniszterium utalványozhat ugyan a mult év költségeire, de tovább nem; minthogy pedig az áruk egy része ezen három hó alatt sem vehető át, azon kéréssel járul a t. házhoz, méltóztassék megengedni, hogy a mult évről fennmaradt ezen egy milliónyi összeg az idei rendkívüli költségek számlájába átvétessék és abban találja födözetét.

Hogy pedig a t. ház ezt forma szerint tárgyalhassa és a pénzügyi bizottsághoz utasithassa, van szerencsém ezen kérésemet irásban is beterjeszteni, felkérve a t. házat, méltóztassék azt a pénzügyi bizottságnak kiadni, mely igen röviden adhatna róla jelentést. *(Helyeslés.)*

Miután a miniszter előterjesztése felolvastatott s a pénzügyi bizottsághoz utasíttatott, *Andrássy gr.* így szólt:

Tisztelt ház, Egyszersmind a házszabályok értelmében van szerencsém fölkérni a tisztelt házat, hogy a honvédelmi költségvetés tárgyalása alkalmával részletes felvilágositásokat t. barátom, az államtitkár úr is adhasson. *(Helyeslés.)*

Erre megkezdődött volna az általános vita, ha Tisza Kálmán ki nem jelenti, hogy a tárgyalás rendjéhez van egy pár szava. Emlékeztette a házat, hogy Clementisz Gábor, Ivánka Imre, Várady Gábor és társaik deczember 14-dikén határozati javaslatot terjesztettek elő az 1848/1849-diki honvédek, özvegyeik és árváik nyugdíjazása érdekében s hogy e határozati javaslat tárgyalása a honvédelmi költségvetés alkal-

márа tűzetett ki. Most volna ideje, mondá, hogy e határozati javaslat felolvastassék, hogy a honvédelmi költségelőirányzat tárgyalásánál arra is reflectálni lehessen.

A harmadéve annyi szenvedélyes vita után megbukott indítvány felélesztése annál kevesebb sikerrel kecsegtethette az ellenzéket, mert a deákpárti lapokból értesült, hogy a többség gyanus szemmel kíséri e tervet. A Deák-párt ugyanis, miként közlönyeiből kitűnik, bosszantó kihívásnak tekintette az ellenzék ama különös követelését, hogy minden ok nélkül rendelje alá meggyőződését az ellenzék akaratának, ugyanaz a kormány és a vele solidaris alapon álló ugyanaz a kormánypárt, mely a koronázás után a honvédsegélyezés kérdésében nemhogy fitymálta volna a szív politikáját, de határozottan követte is, csakhogy a magasabb államczél és ildom érdekében, főkép a koronára, Ausztriára és a nemzetiségekre való tekintettel, a segélyezés kérdését más módon igyekezett megoldani, mint a hogyan az ellenzék kivánta. Sajtója nyiltan vádolta az ellenzéki pártokat rendbontó kedvvel s azzal az alattomos törekvéssel, hogy hangzatos hazafi-pathosszal és a könyörületesség megrendelt könyűivel frissítik fel megcsappant népszerűségöket. E felfogásból kiindulva, a deákpárti értekezlet a helyzet beható megvitatása után márczius 6-dikán azt határozta, hogy az ellenzék indítványával szemben indokolt napirendre-térést fog javasolni.*

Andrássy azonban, úgy látszik, nem akarta elzárni az ellenzék elől az utat, melyen az vesztére megindult. Tisza Kálmán kivánságának hallatára felvette a csöndesen odanyújtott keztyűt, de a Clementisz-Ivánka-féle indítvány tárgyalását vagy későbbre vagy a költségvetésnek a nyugdíjakra vonatkozó 5. pontjához akarta fűzni, melyhez természeténél fogva tartozott és melyhez maga az indítvány is kötötte magát.

Gr. Andrássy Gyula:

Tisztelt ház, A mint Debreczen város igen t. képviselője mondotta, egy indítvány adatott be a honvédek rokkantjainak, özvegyeinek és árváinak segélyezése tárgyában, és a ház azt határozta, hogy az a honvédelmi budget tárgyalásával együtt vétessék föl. Maga az indítvány azonban világosan össze van

* L. a *Pesti Napló* 1870 márczius 7-diki esti kiadását, és már korábban a február 12-diki reggeli kiadást.

kötve a nyugdíjak kérdésével, mert egy bizonyos összeget kér fölvétetni, és ennélfogva nem tartozik az általános tárgyaláshoz.

A választás tehát az igen t. indítványozó urakra nézve kettős lehet; vagy azt kivánhatják, hogy a nyugdíjak czíménél vétessék föl, vagy pedig, midőn a honvédelmi miniszterium költségvetése már letárgyaltatott.

Az ellen, hogy ez alkalommal fölvétessék, nincs semmi kifogásom, sőt óhajtom, s óhajtjuk mindnyájan; de hogy egy propositio, mely egy bizonyos összeg felvételét kivánja, az általános tárgyalás alkalmával tárgyaltassék, azt sem az indítvány természete, sem pedig a ház határozata nem indokolhatja.

Arra kérem tehát a tisztelt házat, méltóztassék az indítványt ne az általános vita alkalmával, hanem külön tárgyalni. Ez az eljárás végre is senkit sem fog gátolni abban, hogy erre vonatkozólag is már az általános vita alkalmával elmondhassa nézetét. Ismétlem, óhajtom, hogy az indítvány igenis tárgyaltassék, de azt kell óhajtanom, hogy concrete s úgy tárgyaltassék, hogy a fölhozandókra felelni lehessen. *(Helyeslés jobb felől.)*

Az ellenzéki pártok ebbe sehogy se akartak beléegyezni.

Madarász József az indítványt a költségvetéssel egyetemben kivánta tárgyaltatni, mert az a kiskorú árvák gyámolítására is vonatkozván, nem tartozik kizárólagosan a nyugdíj-rovathoz.

Nyáry Pál a határozati javaslat felolvasását sürgette, mert e nélkül nem lehet a tárgyhoz szólani; már pedig a miniszterelnök is elismerte, hogy senkit attól eltiltani nem lehet, hogy e tárgyat az általános tárgyalásnál is előhozza.

Pulszky Ferenczczel vitatkozva, ki nem látta szükségét, hogy a határozati javaslat a nyugdíj-rovat tárgyalása előtt felolvastassék, Csernátony Lajos úgy érvelt, hogy midőn a miniszterelnök kinyilatkoztatta, hogy nincs kifogása az ellen, ha már az általános vita alkalmával szóba hozzák ez ügyet, ez által nem ellenezte a határozati javaslat felolvasását.

Ezzel szemben *Andrássy* a tárgyalás logikai rendje érdekében a következőket mondá:

Tisztelt ház, Az előttem szólott tisztelt képviselő úr az én nyilatkozatomat magyarázta, bátor vagyok tehát erre nézve néhány észrevételt tenni.

Igenis, semmi kifogásom nincs és nem is volt az ellen, hogy az általános vita alkalmával ezen tárgy is fölhozathassék azok által, kik ezt czélirányosnak és szükségesnek látják; *(Zaj bal felől)* hanem ebből arra, hogy az indítvány most olvastassék föl, azt gondolom, következtetést vonni nem lehet, és megmondom, miért. Én óhajtom, hogy az indítvány fölolvastassék, de a maga helyén, ott, a hol tárgyaltatik; óhajtom pedig elvi tekintetből azért, mert egy különálló indítványt nem lehet ez általános vitába belékeverni és ott tárgyalni; másodszor azért, hogy a formát legalább akkor tartsuk meg, midőn semmi ok sincs ellene, hogy megtartsuk; már pedig a forma abban áll, hogy midőn valaki egy indítványt a ház elé terjeszt, azt indokolja, és mint olyan föl is tartja magának a hozzászólás jogát, az ellenkező oldalról pedig vagy el lehet fogadni, vagy ellenindítványt tenni; erre következik a tárgyalás és végre a határozat. Ez a dolognak természetes menete. És minthogy egyáltalában semmi ok nincs arra, hogy ettől eltérjünk, az ellenkező nézetben lévő t. képviselő urakkal szemben bátor vagyok azt az érvet használni, mely az előbb ellenünk használtatott, hogy t. i. ugyan mit nyerünk az által, ha most olvastatnék föl a határozati javaslat? *(Helyeslés jobb felől.)*

Arra nézve legyenek tökéletesen megnyugodva, hogy mi a tárgyalástól nem borzadunk, azt igenis óhajtjuk, de óhajtjuk, hogy úgy lehessen a javaslatot tárgyalni, hogy azt motiválni, felőle tanácskozni és végre határozni lehessen. *(Helyeslés jobb felől.)*

Miután még Simonyi Ernő és Berzenczey is a rögtöni felolvasás mellett nyilatkoztak, a képviselőház többsége felállás útján Andrássy gr. indítványa értelmében azt határozta, hogy a határozati javaslatot a részletes tárgyalás alkalmával fogja felolvastatni s következéskép akkor fogja tárgyalni is.

Az általános vita szónokainak sorát Várady Gábor nyitotta meg. Kijelenté, hogy a költségvetést általánosságban elfogadja, hogy annak részleteibe bocsátkozni nem fog s hogy csupán néhány olyan tárgygyal fog behatóbban foglalkozni, melyeket a költségvetésben hiába keresett. Ilyen mindenek előtt a Ludovica Akadémia, melynek vissza-

szerzésére már annyi kívánság hangzott el hiában. Ha az volna a kormány szándoka, hogy a Ludoviceum csak akkor adassék át régi rendeltetésének, mire a budai katonai kórház elkészül, vagyis három év mulva, akkor az interpellatiókra adott igéretek beváltását illetőleg vajmi szomorú a kilátás. Szóba hozta a Ludoviceum alapítványait is, melyeket még mindig a közös hadügyminiszter kezel s ezért, igen helytelenül, nem is szerepelnek a magyar költségvetésben. Kifogásolta hogy a honvédelmi miniszterium jelentéséből és költségvetéséből nem szerezhetni az óhajtott felvilágosításokat a m. kir. testőrseregre nézve sem. Mivel ez intézmény hajdan főtiszti katonai képzőintézetül is szolgált, s mivel úgy tudja, hogy az újjászervezés alkalmával a testőrsereg e rendeltetése szemmel tartatott: kérdi, mi történik ezen katonai intézetben? A közös hadügyminiszterium költségvetésében foglalt felvilágosítások elégtelenek és homályosak. (Gr. Andrássy közbe szól: Semmi homály, a többi az udvartartás költségeihez tartozik!) Beszélt azután arról a benyomásról, melyet a költségvetés reá tett. «Én (a honvédség) szervezését, — úgy mond, — a mennyiben azt a költségvetésből megitélni lehet, kisszerűnek, mintegy katonásdi formájúnak tekintem.» Az egész honvédseregnek csak egy tábornoka van. Az 1868: XLI. t. cz. rendelkezései nem tartattak meg, mert a hat kerületi parancsnokság felállíttatott ugyan, de a parancsnoksági székhelyek közül egy sincs a legmagyarabb vidéken: túl a Tiszán.* A honvédelmi törvénynek az volt az intentiója, hogy a magyar honvédsereg annak idejére kellő műszaki csapatokkal és tüzérséggel is elláttassék, erre azonban nem lát semmi előkészületet. A kormánynak elutasíthatlan kötelessége volna úgy a törvény, mint az ütköző képesség érdekéből, hogy ilyen műszaki csapatokkal a honvédséget haladék nélkül ellássa. Végül a határozati javaslatra tért át, melyet elvtársaival benyújtott, s lelkes szavakkal bizonyította szükségességét és időszerűségét. Idézte a miniszterelnök 1867 junius 21-diki beszédének azt a passusát, melyben Tisza Kálmán indítványát helyteleníté a beadás időpontjára nézve is, a miből aztán ő (Várady) azt következtette, hogy mivel már elfogyott az ő felségök adományából és egyéb adakozásokból begyült 800,000 frt, megérkezett az idő, melyben az országnak kell a honvédekről gondoskodnia. A Bourbonok — úgy mond — részben mellőzték Napoleon legjelesebb tábornokait, de megbűnhödtek e hibáért, midőn Napoleon Elbából visszatért. Lajos

* A törvény csak a honvédségi kerületeket határozza meg, de a kerületek székhelyéről nem intézkedik. L. az 1868: XLI. t. cz. 7. §-át.

Fülöp belátta, hogy a tábornokok nem Napoleonért harczoltak, hanem Francziaországért, s nyugpénzzel látta el őket. A magyar honvédsereg sem harczolt egyesekért, kormányért vagy kormányzóért, hanem Magyarország szabadságáért. Nyugdíjazásukat tehát, így végezte beszédét, nemcsak a kötelesség érzete, az igéret beváltásának kikerülhetlen volta követelik, hanem mindenek fölött a haza érdeke, mely egyúttal a király érdeke is.

Várady után Eszterházy Pál gr. deákpárti, azután pedig az ellenzék második katonai tekintélye s a határozati javaslat másik benyujtója, Ivánka Imre szólalt fel.

A kormány, Ivánka szerint, azért nem tud három év óta eredményt felmutatni, mert sem a miniszterek, sem az államtitkárok szakukkal előbb nem foglalkozván, minden rendszer nélkül folytatják működésüket. Áll ez különösen a honvédelmi miniszteriumról. Ezután aprólékosan részletezve iparkodott kimutatni, hogy a védelmi törvények nincsenek szigorúan végrehajtva sem a közös hadseregre, sem a honvédségre vonatkozólag. Rosszallotta, hogy a honvédtisztek kinevezésénél a politikai pártállás irányadó. «Ha ezt kétségbe méltóztatnak vonni, mondá, méltóztassanak körülnézni itt a képviselőházban. Az egész baloldalon, egyetlen egy igen t. barátomon kívül, más honvédet az új honvédségből bizony hiában fognak keresni, míglen .... a másik oldalon igen számos honvédtisztet fognak saját soraikban találni.» (Mozgás. Fölkiáltások : Kik ? Mindössze kettőt !) * Igazságtalanságnak és politikai ügyetlenségnek mondta, hogy a kormány az 1848/49-diki honvédtisztek rangját megtagadta s hogy 60,000 régi honvédet, kik közül mindenik tíz, húsz, sőt több csatában vett részt, bár szolgálataikat a felségnek felajánlották, nem tudott felhasználni. Szóba hozta a Ludoviceumot is s keveselte azt, a mit a kormány magyar tisztek képzésére négy hadtudományi tanszék fölállításán kívül tett. Hosszú beszédje oda tért vissza, a honnan kiindult, ismételvén, hogy a honvédelmi miniszteriumnál «a dolgok nem a legrendszeresebben mennek.» De ezt nem csodálja, mert a miniszterelnök és honvédelmi miniszter úr egészen más, sokkal fontosabb dolgokkal van elfoglalva, államtitkára pedig nem szakember, bármily fényesek is tehetségei. Végezetül határozati javaslatát a ház pártfogásába ajánlotta s felszólítá a miniszteriumot, hogy kérjen póthitelt

* E kinevezések szabadságolt állományban történtek és semmi javadalmazással nem jártak. Baloldali barátján Ivánka Podmaniczky Frigyes bárót értette.

úgy a rokkant honvédek ellátására, mint azon hiányok fedezésére is, melyekre a budgetben véleménye szerint nem kért eleget.

Várady és Ivánka megjegyzéseire *Andrássy* így válaszolt:

Tisztelt ház, Én a honvédek nyugdíjazására vonatkozó inditványhoz, mint már azelőtt volt szerencsém kijelenteni, csak akkor fogok szólni, midőn ez indítvány a ház által tárgyaltatni fog. Most csak arra kivánok válaszolni, mit egy előttem szólott t. képviselő, Várady Gábor úr mondott, és igyekezni fogok arra nézve felvilágositást adni. *(Halljuk!)*

Azt mondta a képviselő úr, hogy a Ludoviceum kérdésében már nem is tartja szükségesnek újolag felszólítani a kormányt, mert hiszen ezt már azelőtt is tette.

Én megvallom egész őszinteséggel, hogy akkor, midőn e tárgyban először intéztetett hozzám felszólítás, abban a reményben voltam, hogy ma már e kérdés meg leszen oldva; azonban a kérdés már magában bonyolódott. Egy részről ott vannak az egyesek által tett alapítványok, más részről a helyiség kérdése, és harmadik részről a tanítási rendszer megállapitása, melybe annyiban van beleszólása másoknak is, a mennyiben e fundatiók nem honvédségi iskolák, hanem a sereghez kiképzendő katonatisztek számára tétettek, *(Fölkiáltások bal felől: Magyar tisztek számára!)* igenis magyar tisztek kiképzésére a hadsereg számára.

Nem volt tehát czélirányos azt tenni, mit a miniszterium tehetett volna, t. i. követelni, hogy az évenkinti dotatio visszavonassék mindaddig, míg helyiségről gondoskodva nincs, nehogy azon összegek tökéletesen eredmény nélkül elveszszenek azokra nézve, kik most ezen összegek árán taníttatnak; de korán sincs szándéka a miniszteriumnak azt, mint a t. képviselő úr mondotta, három évre halasztani, a midőn majd az az épitendő kórház vagy föl lesz épitve, vagy nem. Én azt remélem, hogy ebben már előbb fog a miniszterium eredménynyel előállhatni, és akkor talán a képviselő úr is meg lesz nyugtatva.

Egyébiránt addig is, míg ezen — mint mondám — kissé bonyolult kérdés végkép megoldatnék, gondoskodott a miniszterium arról, hogy az egyetemen megnyitott tanfolyamon kívül

minden kerületben úgy tisztképző intézetek, mint tiszti iskolák, és minden zászlóaljnál altiszti iskolák alakíttassanak; Székes-Fehérvárott pedig már létezik egy lovastiszti és tisztképző iskola, egyszersmind pedig felszólíttatott úgy a cultusminiszterium, valamint a horvát autonom kormány, hogy minden kerületi parancsnokság a főiskolákban egyszersmind katonai tanfolyamot nyithasson a honvédelmi miniszterium tárczájának költségén.

Ez az, a mit az első pontra válaszolni kivántam.

Mi a második kérdést, t. i. a magyar királyi testőrsereg kérdését illeti, erre nézve a képviselő úrnak bátor vagyok mindenek előtt azt válaszolni, hogy a miniszterium soha sem mondotta, — sőt úgy emlékszem, épen az ellenkezőt mondotta,— hogy a magyar testőrség ő Felsége által visszaállíttatván, most ismét annak a czélnak volna szentelve, mi azelőtt tulajdonképeni rendeltetése volt, t. i. tisztek képzése. Magától érthető az, hogy udvari szolgálat és tisztképzés a tudomány mai álláspontjával össze nem fér. *(Ellenmondás a bal oldalról.)*

Az nincs kizárva, hogy azok a tisztek, kik a hadseregből a testőrségbe átlépnek, és onnan ismét visszatérnek a hadseregbe, — értem a magyar korona alá tartozó tiszteket, — ha akarják, magasabb kiképzést ne nyerhessenek, és erről gondoskodva is van; hanem a testőrséget katonaképző intézetnek tekinteni sem nem lehet, sem czélirányos nem volna. *(Helyeslés jobb felől.)*

Mi az összeget illeti: egyszer volt szerencsém megemlíteni, — de nem merek most sem az általam idézendő minden tétel helyességéről kezeskedni, — hogy körülbelől 30 és néhány ezer forintra rúg a testőrsereg alapítványának jövedelme; de ez az udvartartási költségekből körülbelül 100 ezer forinttal pótoltatik. Ezt bátor voltam már egy ízben kijelenteni, és akkor a ház azt megnyugvással vette.* Természetes tehát, hogy a testőrség költségvetése a honvédelmi költségvetésben nem foglaltathatik.

Azt mondotta az igen t. képviselő úr, hogy a magyar hon-

* L. I. köt., 402. lap és II. köt., 34. lap.

védségnek nincsenek műszaki csapatai, nincsenek technikai osztályai. Erre nézve válaszom igen egyszerű. Nincsenek, mert arról a törvény nem intézkedett, sőt nem tartotta szükségesnek intézkedni; és én abban a nézetben vagyok, hogy az ország anyagi viszonyait tekintve, véghetetlen káros volna az egész idő alatt oly nagy költséggel járó testületeket fönntartani, melyeket háború esetén föl fogunk találni, és melyek együtt fognak működhetni akkor, a midőn szükség lesz reájok. *(Mozgás a bal oldalon.)* A műszaki csapatok kiképzése azonban nincs kizárva, a mennyiben az magában a honvédségben is megtörténhetik, és majd ha nagyobb gyakorlatok lesznek, ki fog tűnni, lehet-e ezt magában a honvédségben nagyobb költség nélkül realizálni, vagy nem? Megengedem, hogy a honvédségnek tüzérsége nincs, és nincsenek egyéb műszaki csapatai. De bocsásson meg nekem a t. képviselő úr, ha azt az indokolást tekintve, melylyel ma ismételve méltóztatott élni, azt válaszolom: hogy én meg vagyok arról győződve, hogy ha azon az úton mentünk volna, melyet a t. képviselő úr és elvtársai most és más alkalommal kijelöltek, nemcsak műszaki csapataink nem volnának, de nem volna ma egyetlen honvédünk sem. *(Élénk helyeslés jobb felől.)*

Méltóztattak mondani, hogy kisszerű az eredmény, melyet a honvédelmi ministerium egyáltalában fölmutathat. Legyen szabad erre száraz adatokkal felelni. A honvédség jelen állománya 68,980 főnyi, ebből 906 tiszt. A folyamatban levő sorozás után a létszám meg fogja haladni a rendszeresített hadi létszámot, vagyis a 90 ezeret. Az idei őszi gyakorlatok idejéig körülbelől 70,000 főre fog szaporodni a beoktatott honvédség létszáma, és a gyakorlatok végeztével be lesz hívható a most besorozott legénység is, és akkor az év végeig vagy a jövő év kezdetéig 110,000 ember lesz betanítva. Ezek — azt gondolom — mégis oly eredmények, melyekről nem lehet úgy általában kimondani, a mint azt állítani méltóztattak, hogy kisszerűek. Egyébiránt mi már keményebb kritikát is megszoktunk, és azért ezt a kritikát is oly könnyen veszszük, mint a szentelt vizet. *(Derültség a jobb oldalon.)* Azok után, a miket nem rég hallottunk, — akkor t. i., midőn a véderőről szóló törvény tárgyaltatott, — azt mondották a t. urak az ellenzéken: hogy a honvéd-

ségről szóló törvény csak azért indítványoztatik, hogy a másikat, mely a nemzetre nagy terheket ró, annál könnyebben keresztül lehessen vinni. Később azt méltóztattak mondani, hogy igenis, megvan a törvény, jó, elfogadjuk azt úgy, a mint van; de soha sem volt meg a komoly szándék annak életbe léptetésére, meg fog az maradni a papiroson, míg az általános kötelezettség a hadsereget illetőleg egész szigorral életbe fog léptettetni. *(Fölkiáltások jobb felől: Úgy volt!)* De még nincs hat hónapja, hogy egy általam igen tisztelt és most jelen nem levő képviselőtársunk, Ghyczy Kálmán úr, midőn t. barátom és collegám Lónyay pénzügyminiszter úr arra hivatkozott, hogy nem léteznek azok az utalványok, a melyeknek kibocsátására a honvédség érdekében föl volt hatalmazva, azzal válaszolt, hogy ő nem lát utalványt, igaz, de nem lát honvédséget sem. Most már, ha itt volna, megkérdezném őt, lát-e már honvédséget? *(Derültség.)*

A velem szemben ülő t. barátom, Ivánka képviselő úr, megnyugtatott engem abban a tekintetben, hogy igenis már látja a honvédséget; de ha már kénytelen azt látni, legalább azt teszi hozzá, hogy abban csak politikai vélemény szerint neveztetnek ki a tisztek, mivel a pártjabeliek közűl nem lát elegendőt a tisztikarban.

E nyilatkozat mindenesetre teljes bizonyítéka annak, hogy a honvédséget látja; *(Derültség)* egy nehézsége van csak, s ez az, hogy a kinevezettek egy párthoz tartoznak és nem lát eleget a másik oldalról a honvédek sorában, és ezzel azt állította, — a mit én tagadok, — hogy a honvédségnél a kinevezések kizárólag vagy irányadólag csupán pártszempontból történnek. *(Fölkiáltások a balon: Igaz! Úgy van! Jobb felől: Nem igaz! Nem úgy van!)* Megczáfolja ezt ugyanaz a lajstrom, a melyre hivatkozni méltóztatott, ha azt az egész országot illetőleg átnézni méltóztatik.

Igaz, hogy fönnáll az a másik körülmény, a melyet előadni méltóztatott, hogy nincsenek ott mindazok, a kik oda mehetnének; de erre válaszom igen egyszerű: csak Krisztus urunk csinált olyan csodát, s azt is csak egyszer, hogy egy néhány kenyérrel

ezreket tudott kielégíteni, de az ő példáját azóta senki sem tudta utánozni. *(Tetszés.)*

Én meg vagyok győződve arról, hogy vannak igen tiszteletre méltó, igen érdemes férfiak, a kik a honvédség létszámában nincsenek alkalmazva, de ez nem az én hibám.

A mi egyébiránt a kinevezést illeti, a mint nyiltan és határozottan kimondtam azt, hogy ebben a pártszínezet nem volt irányadó, és nem erre volt kizárólag a tekintet, úgy most is ép oly nyiltan és határozottan kimondom, hogy e tekintetben a felelősséget magamra vállalom.

Hogy történik a kinevezés? A törvény azt mondja: a tiszteket ő Felsége nevezi ki. Mily fokig ajánl a miniszterium? azt ismét a törvény mondja meg. Azon magasabb fokokat illetőleg, melyekre nézve a miniszterium meghallgattatik, miként jártam el? arra azt felelem: ajánlottam mindazokat, a kiket eléggé ismertem olyanokul, hogy saját komoly felelősségem alatt minden tekintetben ajánlani merjem. Ez nem zárja ki egy cseppet sem, hogy kimaradhattak oly egyének, a kik a kinevezésre érdemesek voltak volna, de ezeket vagy én nem ismertem, vagy azok nem ismerték, a kiknek tanácsával e tekintetben éltem, annyira, hogy őket ily mérvben és ily módon ajánlhattam volna. *(Helyeslés jobb felől.)*

Várady Gábor igen t. képviselő úr előhozta itt a Bourbonok példáját, és azt mondta, hogy ők azt a hibát követték el, hogy a Napoleon hadában szolgált tábornokokat nem vették át. Méltóztassék megengedni a képviselő úrnak, hogy én ezen historiai hibát rectificáljam. Ők átvették, mind átvették igenis a Napoleon hadában szolgált tábornokokat, de egy közűlök agyonlövetett azért, mert gyanuba esett, hogy előbbi urához inkább ragaszkodik, mint az akkori kormányhoz.* Ez csak a historiai példa helyreigazítására szolgál.

Engedje meg nekem a t. képviselő úr, hogy ezen tábornokok és ezen példa következtében én idézzek egy másikat, s ez az amerikai tábornokok példája. Ott nem rég láttunk egy óriási harczot, a melyhez strategia és conceptio tekintetében a mi har-

* Ney 1815-ben, decz. 7-dikén.

czunk úgy szólván csak gyermekjáték volt, eldöntve oly tábornokok által, a kik a harcz után szerényen visszavonultak polgári állásukba és most más téren működnek és használnak hazájoknak. *(Úgy van!)* Kérem tehát a képviselő urakat, ne méltóztassanak úgy nyilatkozni, hogy valaki bent vagy kint azt hihesse, hogy nálunk nincsenek ily egyének, kik ennyi önmegtagadással bírnának; *(Úgy van! jobb felől)* én azt hiszem, hogy igenis vannak.

Idézte továbbá a képviselő úr a honvéd-nyugdíjak kérdésében tartott beszédemet 1867-ből. Tisztelt ház, nem tartom magamat szónoknak, hanem egy szerencsém van: hogy ha beszédeimet idézik, azt mindig szívesen fogadom, mert mindig meggyőződésem sugallja azt, a mit mondok, ennélfogva attól nem félek, hogy beszédeimben egykönnyen ellenmondás találtassék. Én nem idéztem volna azt, a mit akkor mondtam, hanem a t. képviselő úr idézi annak egy részét; ennélfogva meg fogja engedni, hogy én is idézzem, — mert hiszen azt bizonyosan nem akarja reám alkalmazni, hogy egy levélből három sort kivegyen, azzal engem bepereljen és elitéltessen, mint Fouquier-Tinville mondotta, — hogy — mondom — én is folytassam és kiegészítsem azt, a mit fölolvasni méltóztatott. *(Halljuk!)* Idézi tudniillik a t. képviselő úr beszédemnek egyik részét, annak bizonyítására, hogy én magam mintegy kijelöltem már 1867-ben, hogy a kérdés mostani stadiumában igenis természetesnek találom azt, hogy a képviselőház a honvédek rokkantjai és árvái javára intézkedjék. A passus, a melyet idézni méltóztatott — szóról szóra olvasom föl — így hangzik: «Nem helyeselhetem ezen indítványt továbbá az időre nézve se, melyben beadatott. Ha ezen indítvány akkor terjesztetik a ház elé, midőn világosan tudni fogja mindenki, vajjon elégséges-e azon alap, mely ő Felségök által a honvédek árvái, özvegyei és rokkantjai fölsegélésére nagylelkűleg adatott: akkor megfoghattam volna azt,» stb. stb. Ezt igenis mondtam, de mondtam azután a következőket: «Nem fogadhatom el ezen indítványt harmadszor azért se, mert a benne rejlő elvet nem tudom elfogadni; és itt van közöttünk a legnagyobb különbség. Az mondatik ugyanis, hogy a mit a törvényhozás egyik fele tett, a másik azt bátran utánozhatja;

hogy ő Felségök nagylelkű tetteinek csak pótlása, csak ismétlése volna az, ha a ház az indítványt elfogadná. Ez egyáltalában nem áll. Egészen különböző az, ha ő Felsége gondoskodik azokról, kik meggyőződésök szerint, és a mint tapasztalásból tudom, csak az alkotmányért és annak fönntartásaért akartak küzdeni, de tettleg ő Felsége seregeivel szállottak szembe, és az, ha az országgyülés segélyezi azokat, kik ő Felsége seregei ellen küzdöttek.»

Mondottam továbbá: «Nézzünk vissza, uraim, a történtekre. Az 1861-diki fölirat egy szóval sem említette, a mit most kivánnak, s az illető képviselő urak magok is kijelentették egyenkint és ismételten, hogy fátyolt kivánnak a multakra borítani. Azt hiszem, hogy ez az ország, a többség határozata, ez az, miben az ország megnyugodott; és ha e kivánság akkor becsületbeli kötelességei között nem foglalt helyet, úgy most sem hozathatik föl mint olyan. Sőt veszedelmes volna vitatni, hogy az most becsületbeli kérdéssé vált, mi akkor nem volt az; mert ez esetben — méltóztassanak meggondolni — a tisztelt urak átellenben azoknak adnának igazat, kik a fejedelmeknek azt szokták mondani, hogy a királyok engedményei mindig csak újabb követelésekre szolgáltatnak alkalmat; hogy a fejedelmek jószivűsége a népek által gyöngeségnek tartatik mindig; hogy a népek szivét megnyerni nem lehet; hogy a királyoknak csak egy támaszuk van: a fegyveres erő, másban bízniok nem lehet. Én érzem, hogy a szabadelvű alkotmányos kormánynak nem lehet föladata ezen elméleteket szentesíteni. Vessen magával számot az oppositio, mely magát liberálisabbnak tartja, mint a kormány, és mondja meg, vajjon föladatai közé tartozik-e ezen tanácsadóknak igazat adni?»

Ez egész összegében az, a mit akkor mondottam, és a mit most is hiszek, és erre nézve el fogom mondani nézetemet akkor, midőn az indítvány tüzetes tárgyalás alá fog kerülni. *(Helyeslés a jobb oldalon.)* Most még csak annyit bátorkodom megjegyezni, hogy néha a pártok közti béke kedvéért kénytelen egyik vagy másik párt nem tekinteni fölöttébb szigorúan a logikát, de az a logika, melyet a t. képviselő urak, mintegy az indítvány tárgyalását előkészitőleg, itt fölállítottak, hogy t. i. a ház

akkor, midőn azokat, kik ő Felsége zászlói ellen küzdöttek, országos alapból kivánja segélyezni, ugyanazon térre lép, melyen ő Felsége áll, ki azokat segélyezi, kik ellene küzdöttek — ez a logika, mondom, meghaladja azt a határt, melyet e tekintetben szabni lehetne.

Ezeket akartam most elmondani, a többiről elmondom nézetemet, midőn az indítvány szőnyegre kerül. *(Helyeslés jobb felől.)*

Andrássy gr. után Ernuszt Kelemen szólt s még ugyanaz nap a határozati javaslat harmadik benyujtója : Clementisz Gábor.

Másnap, márczius 9-dikén az ellenzék szenvedélyesebben folytatta az ostromot. Előbb Mednyánszky Sándor szónokolt Magyarország Belizárjának, a honvédnek nyomoráról, sebeiről s rongyairól; majd Makray László dicsőítette a régi, s Papp Lajos bírálta az új honvédséget. Erre Máttyus Arisztid megtámadta a honvédelmi minisztert, mert szerinte imparlamentaris kifejezéseket használt, Berzenczey László pedig Kerkapoly államtitkárt azért, mert felvilágosításokat nem ad, de ha felszólalna is, úgy beszélne, hogy senki ne felelhessen neki. Közben a balpárti b. Podmaniczky Frigyes a leghatározottabban megczáfolta elvtársának, Ivánkának azon állítását, hogy a kormány politikai hitvallás szerint nevezte ki a honvédtiszteket; s végre — a mi a vitának főmozzanata volt — Tisza Kálmán és Simonyi Ernő polemizáltak a miniszterelnökkel. A vitát Kerkapoly Károly fejezte be, ki komoly szakszerű előadásának erős érvelésével széjjel morzsolta az ellenzék alaptalan állításait, melyeket az alig egy esztendős honvédség szervezete ellen úgy törvényes mint czélszerűségi szempontból könnyelműen felhozott.

Tisza — kinek beszédére Andrássy márczius 11-diki és 14-diki felszólalásaiban több ízben hivatkozik — bevezetéskép a delegatio átkos hatásáról szólt, mely az országgyűlés mostani tanácskozásaiban szintén érezteti magát, a mennyiben a honvédtisztek fizetését a szerint kell meghatározni, a mint a közös hadseregbeli tisztekét a delegatio megállapította, s csak ezután tért át a balközép egyes gravameneire. A Ludoviceumot illetőleg szerinte nem vigasztalók a tapasztalatok. Három évvel a kiegyezés után — úgy mond — és majd három évvel azután, hogy a t. miniszterelnök úr e teremben azt hangoztatta, hogy e nemzetnek minden vágya teljesült (Andrássy gr.

közbeszól: Azt soha sem mondottam. Fölkiáltások a balon: De igen, de mondta!), még most is látjuk, hogy egy valóságos magyar intézmény a közös hadügyminiszter rendelkezése alatt áll. Félő, hogy három év mulva ismét csak biztatással kell majd beérnünk, mint jelenleg. A testőrségről azt mondotta Tisza, hogy az erre szánt alap rendeltetését a ház tudtával kellett volna megváltoztatni, s ha a testőrség költségeihez az udvar is hozzájárul, a költségeknek legalább azon részét, mely az alapítványokból fedeztetik, a budgetben kellene kitüntetni. — A miniszterelnöknek nincs igaza, midőn azt állítja, hogy financiális szempontból sem volna helyes a honvédséget műszaki csapatokkal ellátni, mert Andrássy grófnak, ki a katonai tudományokkal ifjú korában tüzetesen foglalkozott, tudnia kell, hogy minden helyesen szervezett hadseregnél a különböző hadcsapatoknak kellő arányban kell állani egymással. — A miniszterelnök azt állította, hogy ha azon az úton haladt volna az ország, melyet Várady és elvtársai czélirányosnak tartanak, akkor honvédség nem léteznék. Tiszának erős meggyőződése, hogy nemcsak lenne honvédség, hanem jobb lenne a mainál, s az ország helyzete is kedvezőbben alakult volna. A nemzet a kiegyezéskor nem nyerte meg azt, a mi lehető volt, mert a kormány és a ház akkori többsége igen mohón kapott az után, a mit nyújtottak. Hiába hivatkozik a miniszterelnök arra, hogy esztendőre 110,000 begyakorlott honvédünk lesz; ezeknek háború esetén nem vehetjük hasznát, ha szerves egészet nem képeznek, már pedig a zászlóaljon túl nincsen a csapatok közt összefüggés. — Ezután visszautasította azt a vádat, hogy pártja a honvédség ellen valaha agitált volna. A honvédséget ők csirának tekintették, melyből a magyar haderő jövőben ki fogja magát nőni. Már az első percztől fogva, — úgy mond, — még hibás alakjában is, pártoltuk a házban és pártoltuk a házon kívül, és csak akkor szólaltunk fel, midőn hónapot hónap után láttunk eltelni a nélkül, hogy a honvédelmi törvény végrehajtatott volna.* Egy-két kinevezett honvédtisztet és egy néhány rossz mondurban lézengő szerencsétlen honvédet azonban nem tekinthettünk honvédseregnek. — A miniszterelnök tagadja, hogy a honvédtisztek kinevezésében a politikai hitvallás volt volna irányadó, holott köztudomású, hogy a kinevezések a főispánok meghallgatásával s az ő ajánlatukra történtek, pedig ezek a kormánynak buzgó kortesei. —

* Az első ujonczozás 1869-ben történt, s a törvény értelmében az ujonczokat október hó előtt behívni nem szabad. 1868: XL. t. cz. 31. §. és 1868: XLI. t. cz. 4. §.

Áttérve arra, mit Andrássy gr. az amerikai tábornokokról mondott, szükségesnek tartja megjegyezni, hogy a határozati javaslat nem tábornokok nyugdíjazásáról, hanem csupán rokkantakról s hozzátartozóikról szól, ezekről pedig bizonyára Amerikában is gondoskodtak. Ez az argumentatio is — mondá — csak annak a jele, mily nehéz helyzetben érzi magát a miniszterelnök úr, mert ismerve fényes tehetségeit, meg vagyok róla győződve, nem folyamodott volna 1867-ben ép úgy mint ma, csak hogy valami tetszetőset mondhasson, oly argumentatióhoz, mely hogy nem áll, maga tudja legjobban. — Ezután Andrássynak 1867-ben mondott beszédével foglalkozott. Azt mondotta akkor Andrássy gr., hogy különbség van a közt, a mit ő felsége, s a közt, a mit az országgyűlés teszen. Ő is ebben a nézetben van: ő felsége ténye nagylelkűség volt, az országgyűlésé egyszerűen kötelesség lett volna. A honvédrokkantak segélyezése becsületbeli kötelesség, habár az 1861-diki felirat nem említi is. Nagyon veszedelmesnek tartja a miniszterelnök által tegnap is hirdetett ama tant: hogy a kik a honvédeken segíteni akarnak, ezáltal a fejedelmet már arról győznék meg, hogy a népek szívét megnyerni nem lehet. * E tan ellen pártja nevében tiltakozik, mert ez annyit jelent, hogy a nemzet érdekének és becsületének kérdése ellentétben áll a fejedelem iránti loyalitással. — A határozati javaslat tüzetes tárgyalását jövő alkalomra halasztva, kijelenté, hogy abban nem könyörületről van szó, hanem a nemzet adott szavának beváltásáról s ezzel szemben nincs politikai tekintet, nincs opportunitási szempont, mely megállhatna. Kérte a házat, kímélje meg Magyarországot azon szennyfolttól, hogy történelmébe az legyen írva, hogy Magyarországnak volt felelős magyar kormánya, és Magyarországon volt egy párt, mely megengedte, hogy a nemzet által adott szó szentsége megsemmisíttessék.

Tisza után Simonyi Ernő tette meg észrevételeit Andrássy gr. tegnapi beszédére. Elmondotta a m. kir. testőrség történetét s hibáztatta, hogy az nem a törvényhozás útján állíttatott helyre és gyarapíttatott. A miniszterelnök ama nyilatkozatából, hogy, ha ő az ellenzék által kijelölt útat követte volna, most nem volnának műszaki csapataink, de még egyetlen egy honvédünk sem, azt hozta ki Simonyi, hogy ez imparlamentaris, mert — a fejedelem személyét a tanácskozásba vonja; ugyanis csak a fejedelem akadályozhatná meg a nemzeti akarat teljesülését, ennek pedig teljesülnie kellene, ha a kormány

* V. ö. I. köt., 249. l

az ellenzék akaratát vinné keresztül. Midőn utóbb a honvédtisztek kinevezését feszegetvén, ismételte Tisza állítását, hogy a miniszterelnök 1867 junius 21-dikén azt mondotta, hogy a nemzetnek minden vágya teljesült: ez ismételt tévedés kihozhatta szokott béketűréséből *Andrássy grófot*, ki azonnal felszólalt.

Én ezt sohasem mondtam. Itt a Napló, szívesen átadom a képviselő úrnak, méltóztassék felolvasni. *(Halljuk! Halljuk!)* Én 1867-ben a következő szavakat mondtam. *(Halljuk! Halljuk! Olvassa.)*

«Elmondotta az 1861-diki országgyűlés, hogy az alkotmány s a törvényhatóságok visszaállítását kivánja, hogy a minisztérium kinevezését, az elkobzott javak visszaadását és a törvénytelen itéletek vagy vádak következtében az országon kívül tartózkodók szabadon hazabocsátását kivánja. Uraim, az országnak mindezen kivánatai teljesültek.» *(Élénk helyeslés jobb felől.)* Kérdem, teljesültek-e az országnak ezen kivánságai? Igen-e vagy nem? *(Jobbról: Igen! Igen!)* És méltóztassanak megengedni, hogy elmondjam: ha én három évig engedtem azt, hogy az ellenzék lapjai és szónokai ezen rágódjanak, ennek csak az lehetett az oka, mert azt hivém, hogy oly passiv téren állanak, hol az ily táplálékra szükség van. *(Derültség, élénk helyeslés a jobb oldalon.)*

Simonyi erre elismerte, hogy tényleg más dolog, vajjon az országnak «*minden* kivánsága», vagy «mind*ezen* kivánsága» teljesült-e; csakhogy szerinte mind*ezen* kivánságok sem teljesültek, mert az ország törvényhatóságai nem úgy állíttattak vissza, mint kellett volna az 1848-diki törvények szerint.

Márczius 10-dikén kezdődött a honvédelmi miniszterium költségvetésének részletes tárgyalása.

A központi igazgatás tételénél Klapka György szólalt fel, hogy a bureaukratikus rendszer egyszerűsítését ajánlja. Felhasználta ez alkalmat megütközésének kifejezésére, hogy Ivánka, ki, mint mondá, magát olykor még demokratának is tartja, gúnyolódott, a miért a honvédelmi ügyek élén polgárember áll; az alkotmányos államok mind erre törekednek. Utóbb a miniszterelnök beszédjére czélozva, az 1849-diki honvédek halhatatlan érdemeiről nyilatkozott.

«Engedje a t. miniszterelnök úr megjegyeznem, — mondá épen akkor, midőn Andrássy gr. a terembe lépett, — hogy ez valóban nem tréfa volt, s hogy az 1848/49-diki önvédelmi harcz valóban gyermekjátéknak nem nevezhető.»

Mivel egy nappal előbb Berzenczey is úgy értette a miniszterelnök beszédét, mintha kicsinyelte volna az önvédelmi harczot, *Andrássy gr.*, ki e harczból szintén kivette a maga részét, szükségesnek vélte a következő kijelentést:

Tisztelt ház, (*Halljuk!*) A tisztelt képviselő úr előadásának csak a végét hallottam, de mégis eleget arra, hogy fölvilágositsam a képviselő urat a felől, a mit azon óriási nagy harczról mondtam, melyre nézve — ha nem csalatkozom — magánbeszédben a t. képviselő úr ugyanazon nézetet vallotta irányomban, — s nem is vallhatott mást, — hogy t. i. épen az amerikai óriási harcz oly rendkívüli volt, hogy meghaladta mindazon harczokat, melyek Europában eddig vivattak. Azt mondtam ugyanis, hogy, strategia s conceptio tekintetében, ahhoz képest a mi harczunk, — megengedem, hogy a kitétel más is lehetett, — de hogy csekély volt, ez kétségtelen. Ezt értettem, és másként érteni nem is lehet. (*Helyeslés jobb felől.*)

A harmadik czímnél Ivánka Imre felvilágosítást kért az iránt, miért kap lóátalány czímén a lovas parancsnok 150, s a gyalogsági parancsnok 210 frtot? — Kerkapoly államtitkár felvilágosításkép azt válaszolta, hogy törvény* szerint a honvédtisztek illetménye egyenlő a közös hadseregbeli tisztekével, a közös hadseregben pedig szintén fennáll az a különbség, hogy a gyalogsági törzstisztek lótápdíja magasabb, mint a lovassági törzstiszteké. Buzgalmában Kerkapoly e tényállásnak megadta egyúttal indokolását is, bár a belső okszerűség kimutatása, mint később megjegyzé, a dolognak jogi oldalára nem tartozik. — A mindig éber Tisza rögtön észrevette, hogy Kerkapoly magyarázatában nem a tudakolt lóátalányról, hanem lótápdíjról volt szó. Ezt constatálva, a lóátalány feltűnő különbsége iránt kért felvilágosítást. — Kerkapoly kijelenté, hogy, ha tévedésből lótápdíjat említett is, ezen lóátalányt értett, s hogy egyébiránt az indokolás, melyet felhozott, tökéletesen ráillik mind a kettőre. — Simonyi Lajos b.

* 1868 : XLI. t. cz., 19. §.

az ellenzék tetszése közepett constatálta, hogy az államtitkár válaszának értelme nem más, mint hogy: a delegatio ezt így határozta, ezen változtatni nem lehet. — Ivánka pedig azzal állott elő, hogy a közös hadseregnél mást értenek lóátalány alatt, mint a mit Kerkapoly előadott: nem a lótartással járó költségeket, hanem segélypénzt az elpusztult lovak pótlására. — Egészen összebonyolult a tulajdonképeni kérdés, midőn Győrffy Gyula azt kérdezte, hogy «lóeleség» czímén a lovassági parancsnok miért húz mégis ép akkora összeget, mint a gyalogsági parancsnok?

A vitába egyszerre több szónok vegyült s a nagy zajból már kihallatszott a kárörvendő kiáltás: Jó volna szakértők által képviseltetni magát a minisztériumnak! midőn Győrffy Gyula erélyesen ismételte kérdését, miért kapnak a lovassági és gyalogsági parancsnokok egyenlő összeget lóeleség czímén. Erre *Andrássy gr.* röviden így felelt:

Azt hiszem, a képviselő úr maga is megmagyarázhatja azt, a mire választ kér. Igaz, hogy t. barátom az államtitkár az összeget már a lótartásból indokolta; de van egy más indok, mely igen természetes magyarázatát adja annak, miért egyenlő az az összeg? És ez a következő: egyforma az állás és egyforma a kötelesség. *(Nagy nyugtalanság bal felől.)*

Megadta ezután «a tisztán feltett kérdésre a tiszta feleletet» részletesen Kerkapoly meg Bittó István előadó is. Az ellenzék mégis úgy viselkedett, mintha a felvilágosítást meg nem értené, — egy szemtanú szerint «valódi fauni örömtáncz volt, a mit producált,» — s Péchy Tamás annak a szükségét hangoztatta, hogy mikor a házban honvédelmi ügyek tárgyaltatnak, akkor a szükséges felvilágosítások végett szakértőt rendeljen be a miniszter.

Midőn utóbb a csapatokról szóló 4. czím tárgyaltatott, P. Szathmáry Károly zavarának adott kifejezést, vajjon az általa teendő kérdésre fog-e kimerítő választ nyerni, vagy nem fog-e ismétlődni az imént lefolyt jelenet, hogy míg az ellenzék nem szavazza meg, addig a túloldal megszavazza, a mit meg nem értett? Elmondotta ezután, hogy a honvédség az egész ország előtt népszerűtlen s hogy ennek a kormány az oka. E népszerűtlenséget az új honvédség ellen emelhető számos panaszból származtatta. Tudósításai — úgy mond — hiányosak ugyan, de többek közt hallotta, hogy például a Pestre berendelt honvédségnek nem volt lakása; midőn lakása volt, nem volt

tüzelő szere; midőn tüzelő szere volt, nem volt mit főznie, s így tovább.

Nem volt sem kórházuk, sem orvosuk, sem hadbírájuk. De ő mellőzi e szép lánczsorozatot, bár tudja, hogy 1849-ben az erdélyi honvédségnek nem volt ennyi elégedetlenségre oka, s kérdi, miért nem állít fel a kormány a honvédséghez szekerészetet? Utászatról a kormány már gondoskodott, s ezt tökéletesen méltányolja is; de nagy hiánynak tartja, hogy a költségvetésben egyetlen egy szekérről, egyetlen egy betegkocsiról sincs említés.

Andrássy gr. azonnal így válaszolt:

Tisztelt ház, Az előttem szólott t. képviselő úr azt akarta bebizonyítani, hogy az imént a t. ház oly kérdésre szavazott, a melyet nem értett *(Ellenmondás bal felől)* és a melyet nem értettek itt sem. A tisztelt képviselő úr nem akart arra szavazni, — úgy mond, — a mit nem értett, mi pedig szembe megszavaztuk azt, a mit nem értettünk. Én azt gondolom, hogy ezt bebizonyítani nem méltóztatott.

A dolog másként áll.

A tisztelt képviselő urak közül többen kérdéseket intéztek az államtitkár úrhoz, illetőleg a miniszterhez; felvilágosítást adott a bizottság előadója, adott az államtitkár. A t. képviselő urak azonban abból indulván ki, hogy bebizonyítsák, hogy mi a kérdésben levő tárgyat nem értjük, arra az eredményre jutottak, hogy, az adott felvilágosítás ellenére, ők maguk nem értik. *(Élénk helyeslés jobb felől.)*

Azt mondotta továbbá a t. képviselő úr, hogy a miniszterium vajmi keveset tett ezen intézmény népszerűsítésére; hogy hiányzik ez, hiányzik amaz; midőn megvolt a fegyver, hiányzott a ruha, stb. stb. — tökéletesen túlemelkedve egy kezdő intézmény nehézségein, melyek mindenki által méltányoltatnak, a ki ért hozzá. *(Derültség és helyeslés jobb felől.)* Mi tehát, midőn kénytelenek vagyunk a kritikát elfogadni, azt kérjük: méltóztassék ezen kritikát úgy alkalmazni, mint a mely hat, buzdít, éleszt, tudniillik helybenhagyni, elismerni azt, a mi jó, és gáncsolni azt, a mi rossz; de ezt nem méltóztatott követni *(Ellenmondás bal felől)*, hanem az ellenkezőt; és az ily fegyver megtompul a kézben, nem buzdít, nem serkent, de nem

is hat, és jogot ad arra, hogy a magunk részéről párhuzamot vonjunk. *(Halljuk!)*

Azt méltóztatott mondani, hogy a miniszterium nem tett semmit ezen ügy előmozdítására és népszerűsítésére. Vonjunk párhuzamot!

Mióta a honvédelmi kérdés az országban fölmerült, mi ez oldalon szedtük a köveket és a téglát, onnan és úgy, a hol és a mikép azokat találtuk, hogy fölépítsük az épületet. Igen sokan voltak, kik nem is hitték, hogy valaha létre jőjjön; igen sokan voltak, kik akkor, midőn csak az eszméről volt szó, kijelentették, hogy legyen az épület bármily kicsiny, előre biztosítják a kormányt elismerésükről; később pedig, midőn az építésre került a sor, midőn mi — mint mondám — a követ és téglát hordtuk, igen sokan nem csináltak semmit.

Némelyek hordtak valamit: hordtak sarat és azokra dobálták, kik a nem mindig kényelmes lajtorjákon vitték föl az építkezési anyagot. *(Hosszas élénk tetszés jobb felől.)* Most pedig azt mondják, hogy az épület, mely előttük áll, nekik nem tetszik. Megengedem, hogy ők — a mint mondják — jobbat építettek volna; de engedjék meg ők is, ha én meg azt mondom, hogy ez nincs bebizonyítva. Meglehet azonban, hogy csakugyan jobb honvédséget szerveztek volna; de hogy a jelenleginek létesítését igen sokan akadályozták, az kétségtelen. *(Nyugtalanság bal felől. Helyeslés jobb felől.)* Bocsánatot kérek a tisztelt háztól, hogy azon eljárással szemben, mely hasonló kritikával magának az ellenzéknek állását gyengíti, kénytelen voltam ezeket elmondani. *(Élénk helyeslés jobb felől.)*

Ivánka Imre kijelenté, hogy habár nem tartozik a többséghez, azok közé számítja magát, kik téglát hordtak az épülethez, s mert a honvédség ügyét szívén viseli, s azt kivánja, hogy jobb legyen az épület, megteszi bíráló megjegyzéseit. Nem helyesli, hogy az első czímeken oly vágtatva ment keresztül a ház. Nehogy a következő czímek is lóhalálában szavaztassanak meg, előre megteszi reájok észrevételeit. Kevesli az iskolai czélokra előirányzott összeget; kifogásolja, hogy hozzá nem értő emberek kapitányokká neveztetnek, míg azok, kik katonai dolgokhoz értenek, hadnagyok maradnak; indítványozza, hogy a tavaly

be nem gyakorlott és az idén állított ujonczok még ez évben begyakoroltassanak, stb.

Tisza Kálmán, ki ezután felszólalt, Ivánka kivánságait pártolta, annak az egynek kivételével, hogy a budget ne oly gyorsan tárgyaltassék. «Azok után, — úgy mond, — a miket ma tapasztaltunk, épen azért, mivel azt, hogy honvédség legyen, akarom, nem óhajthatom a részletes tárgyalást, mert semmi sem árthat a honvédség eszméjének és tekintélyének inkább, mint látszata annak, mennyire nem képesek felvilágosításokat adni azok, a kik azt vezetik.» Ő inkább kész az összegeket megszavazni úgy, a mint kivántatnak, semhogy részletes vitatásuk által a kormány újabb meg újabb jeleit kényszerüljön adni ügyefogyottságának. E könyörületességet azonban csakhamar aggressivebb hang váltotta fel, midőn pártvezéri hivatását követve, felelni készült a miniszterelnöknek. — Andrássy gr. azt kivánta az ellenzéktől, hogy ismerje el azt, a mi jó, és gáncsolja azt, a mi rossz. Én — mondá Tisza — és azok, kik előttem szóltak, minden alkalommal, valahányszor e tárgyban szólnom lehetett, elismertem azt, a mi örvendetes és a mi jó. Hogy az ellenzék néha olyat gáncsol, mit a túlsó oldal gáncsolandónak nem tart, az természetes jelenség a parlamenti életben. Az ellen azonban tiltakoznia kell, hogy valahányszor az ellenzék egyes rendelkezések helytelenségéről szól, a Deák-párt úgy fordítja a dolgot, mintha az ellenzék a honvédség ellen szólana. — Azt mondja a miniszterelnök, hogy a baloldal előbb nem hitt, azután bíztatott, hogy ha lesz honvédség, elismerendi az eredményt; és most még sem hisz. (Andrássy gr. közbeszól: Sokan a baloldalon.) Elismeri, hogy tett kifogást az ellen, ha a tégla lassan hordatott vagy ha rossz tégla hordatott; de azt, hogy egyáltalán hordtak téglát az épülethez, sohasem kifogásolta. A ki pedig azt kivánja, hogy valamely épület gyorsan épüljön, az az építést megakadályozni bizonyára nem akarja. «A mi pedig a sárhordást és sárral való dobálást illeti, — így végezte beszédét, — ily alaptalan vádat, mintha mi (Andrássy gr.: Azt nem mondtam!) — reánk méltóztatott mutatni — mintha mi sárral dobáltuk volna azokat, kik az épülethez a téglát hordták, oly gyanusításul veszek, mely visszaesik annak fejére, kitől származott.»

Andrássy Gyula gr.:

Én tiltakozom az ellen, hogy a t. képviselő úrnak joga volna azt, a mit én mondottam, akár magára, akár a tisztelt baloldalra venni. Itt vannak szavaim, melyeket mondottam: «némelyek hordtak sarat is» ; kik azok a némelyek, azt vegyék ma

gukra azok, a kik csakugyan hordtak sarat. *(Bal felől: Kik azok?)* Hogy történt ilyen sárhordás, azt tudja az egész ország, tudja az egész ház, és tovább bizonyítani nem tartom szükségesnek. A mi a t. képviselő úrnak második nézetét illeti, t. i. azt, hogy inkább óhajtja, hogy ne tárgyaltassék ezen honvédelmi költségvetés, hanem, úgy szólva, ugorjunk át rajta, mert azt gondolja, hogy semmi sem árt inkább ezen ügynek, mint ha kiderülne, hogy azok, a kik ezt az ügyet intézik, nem értenek hozzá, — a mi, mondom, ezen nézetét illeti: elfogadom, de más indoknál fogva. Elfogadom először azért, mert a miniszterre nézve mindig csak kellemes, ha budgetje gyorsan megy keresztül, és másodszor elfogadom azért, mert ha az országnak időt és pénzt nyerünk, oly valamit teszünk, a mire már régen figyelmet kellett volna fordítanunk. *(Élénk helyeslés jobb felől.)* Nem fogadhatom el az ő szempontjából, de kivánnám és bátorkodom is ajánlani az én szempontomból.

Az élet, a tagadhatatlan számok bizonyítják, hogy a honvédelmi ügyben egy év óta igen sok történt, ámbár a t. képviselő urak mindig azt mondják, hogy semmi sem történt. Ám döntsön e fölött az ország és a ház. *(Zaj bal felől: Majd fog dönteni!)*

A miniszterelnök felszólalását Kerkapolynak ama nagyszabású, az ellenzék részéről is teljesen méltányolt beszámolója követte, melyben gondosan kerülve minden dicsekvést, részletesen, szinte üzletszerűen kifejtette. mit tett a kormány az új honvédség szervezése ügyében, mily rendkívüli nehézségekkel kellett megküzdenie az első ujonczozás, a fegyverszerzés és főleg a felszerelés körül, s mekkorák az elért eredmények. De a honvédség megalakulásának eme dióhéjba szorított történetében sem lehetett egészen elhallgatni azokat az akadályokat, melyeket az ellenzéki sajtó a fejlődő intézménynek útjába vetett. Megemlítette Kerkapoly is, hogy a sorozást mennyire megnehezítette a sajtó agitatiója, hogy, hivatalos jelentések szerint, például, a nép azzal ámíttatott, hogy a kit a honvédek közé soroznak, nem látja többé hazája földjét, mert elviszik cserébe azokért a muszkákért, a kik itt a szabadságharczban elhullottak. Az még hagyján, — úgy mond — ha az ellenzéki sajtó támadásai a honvédelmi minisztériumot afficiálják; ez azt megszokta; de ha egyik ellenzéki lap, midőn

például arról volt szó, hogy a honvédek 48-diki színekbe öltöztessenek, azt írta: «A hír, mint értesültünk, alaptalan, örülünk rajta, föl is tettük, meg is vártuk, hogy azon dicső emlékű színeket nem fogják megfertőztetni azzal, hogy a mostani honvédséget bújtassák bele» — akkor ez magára a honvédségre esik vissza.

A beszéd ezen mellékes digressiójának is akkora hatása volt, hogy a két legtekintélyesebb ellenzéki lapnak, az *Ellenőr*nek és a *Hon*nak képviselő-szerkesztői egymásután jelentkeztek szólásra.

Csernátony Lajos azt vallotta, hogy ő mindig szívén hordozta a honvédség ügyét: mivel nem bántn volna, ha magyar zsandárságnak hívják is, csak legyen, ezért vonta magára legjobb barátjának, Böszörményinek haragját: a honvédséggel szemben követett eljárásáért egyébiránt a hivatalos *Budapesti Közlöny* is megdicsérte. A honvédséget nem az ellenzéki lapok tették népszerűtlenné; inkább hasznára váltak az intézménynek, úgy akkor, midőn kikeltek a Falstaff rongyos hadához hasonló első honvédcsapat ellen, mint akkor is, midőn a honvédség német szellemét támadták meg. A miniszterelnök felé fordulva, nagyon szegény eljárásnak tartotta, hogy mikor nem tud ellenérvet találni, azzal áll elő, hogy ellenei hazafiatlanságot követnek el, hogy gonosz indulatból teszik megjegyzéseiket, hogy sarat dobálnak reá. A «sár» szó kissé furcsán hangzik ugyan, s talán a parlamenti kifejezések szótárába nem is való, de szóló ezen nem botránkozik meg. Ha a miniszterelnök kitörése jogos, ha méltányos, az ellen soha senkinek sem lesz ellenvetése; de tagadom, — úgy mond, — hogy kitörése jogos és méltányos volt volna.

Jókai elismerte, hogy a Kerkapoly által idézett mondás az ő lapjai egyikében jelent meg. De a szerkesztő lapjának minden soráért nem lehet felelős, és tiltakozik az ellen, hogy a kormány az ellenzéki lapok bírálatait ellenségeskedésnek tekintse. A mi közbeszéd tárgya, azt a sajtó nem hallgathatja el. Ha informatiója téves, az sem szerencsétlenség. Meg lehet czáfolni hamarosan. Ha Kerkapoly előbb sorolja fel a miniszterium szép vívmányait, talán megszüntek volna a támadások. Különben, ha valaki olyat vagy olyasfélét, hogy a honvédet elviszik muszkának, az ő lapjában megmutat, kész szőrkötéllel, mezitláb a honvédelmi miniszteriumhoz zarándokolni bűnbocsánatért. De tagadhatlan, hogy a honvédség eleinte, összekallott posztóból készült, szinehagyott ruhájában szégyenletes külsejű volt, s hogy az ellenzéki sajtó figyelmeztetéseivel jó szolgálatot tett.

A sajtó támadásairól *Andrássy gr.* ez alkalommal következőleg nyilatkozott:

Tisztelt ház, *(Fölkiáltás jobb felől: Kár felelni!)* Saját pártunkból hallom, hogy kár felelni. Ez jellemző dolog, mert itten igazán áll, hogy az ország idejét vesztegetjük. De ott van az a másik alternativa, hogy ha nem felelünk, akkor azt mondják: felelni nem tudunk. Ennek következtében kénytelenek vagyunk felelni, az idővesztegetésnek daczára.

Az előttem szólott t. képviselő úr és — mint hallottam — azelőtt egy másik képviselő úr is azt mondotta, hogy a kormány, illetve én, igen érzékenyen veszszük, és pedig egyikünk érzékenyen veszi azt, a mit a sajtó útján mondanak, a másik azt, a mi itten mondatik, és hogy én ezekre kitörésekkel szoktam felelni, s hogy jó lesz, ha e szokásomat leteszem. Tegnapelőtt, ha jól emlékszem, Simonyi Ernő képviselő úr azt a szemrehányást tette nekem, hogy igen könnyen veszem az ellenzék ellenvetéseit, midőn azt mondám, hogy megszoktuk már az erősebb kritikát, s ezt úgy veszszük, mint a szentelt vizet. Akkor tehát az nem tetszett, hogy könnyen veszszük, most az nem tetszik, hogy érzékenyen veszszük. *(Derültség.)* Ugyan méltóztassanak megmondani: hogyan vegyük hát? *(Élénk tetszés a jobb oldalon)* mert megvallom, az arany középútat igen nehéz eltalálni.

Nem tudom, mikor volt, egyszer az angolok a francziákkal verekedtek, — ha jól emlékszem, a crécy-i vagy a fontenoy-i ütközetben. A francziák az angolokat fölszólították, hogy lőjenek először.* Az egész világ elismerte, hogy ez igen lovagias tény volt. Mi mindennap ebben a helyzetben vagyunk. Mi mindennap kiálljuk az első lövéseket, de azt az angolok sem követelték a francziáktól, hogy ők vissza ne lőjenek, s önök is engedjék meg, hogy a lövés után mi is visszalőjünk. *(Derültség és tetszés jobb felől.)* Máskép igazán olyan színben tünnék fel a dolog, hogy nem mi vagyunk az érzékenyek, hanem a tisztelt urak. *(Derültség.)*

A mi a t. képviselő úrnak a sajtóra vonatkozó azon állítását illeti, hogy bizonyos dolgokat miért nem czáfolunk meg, erre azt válaszolom: csak azért, mert physikailag is lehetetlen.

* Állítólag a fontenoy-i ütközet előtt történt 1745-ben.

Annyi folytonos, válogatás nélküli vád emeltetik ellenünk, hogy az a sajtóosztály, melyet megszavazni méltóztattak, még ha én ráérnék is vele érintkezni, a mint nem érek rá, még tízszerte nagyobb erővel sem volna képes mindazon vádakra válaszolni. Valahányszor én lelkem legjobb meggyőződése szerint azt gondolom, hogy a hazának és az ügynek használtam, akkor azt olvasom a lapokban, hogy az országnak valamely jogát elárultam, feladtam. Mindannyiszor válaszoljak? Így van ez a nagy, és így a kis dolgokkal. Ha Pesten vagyok, azt olvasom, hogy Bécsben vagyok, ha Bécsben, azt olvasom, hogy Pesten. *(Derültség.)* Általános működésünkről azt olvastuk, hogy elárultuk az alkotmányt. A ki mindennap kénytelen azt hallgatni, hogy elárulta az alkotmányt, az utóvégre érzéketlen lesz kisebb vádak iránt. *(Helyeslés jobb felől.)* Ez egyszerűen az oka, és nem egyéb, hogy nem válaszolunk.

Azt is méltóztatott mondani, hogy miért nem válaszoltunk hamarább. A *Hon* mai reggeli számában az van mondva, hogy «meddig fogjuk még csúffá tenni a honvédséget» ; ugyan mikor kellett volna arra hamarább válaszolnunk? *(Nagy derültség, éljenzés és taps jobb felől.)*

Két éve, hogy működünk e téren, mindenki láttára, felelősségünk teljes érzetével; ha ez nem válasz az ily vádakra, úgy más választ találni nem tudok. *(Élénk helyeslés és éljenzés jobb felől.)*

Miután Várady Gábor kérdést intézett a miniszterhez, miért nem mellékelt indokolt jelentést a költségvetéshez. s miután Kerkapoly azt válaszolta, hogy az indokolás megvan a költségvetéshez csatolt táblázatos kimutatásokban, felállt Miletics Szvetozár, s «hogy ne mondhassa senki, hogy az országos budget a magyar aristokratia új domaine-jét s egyáltalán a magyar nemzetiség monopoliumát képezi», felhívta a miniszter figyelmét arra, hogy egy őrnagyon és egy vagy két főhadnagy- és hadnagyon kívül nincs szerb nemzetiségű tiszt a honvédtisztek között. Ez, szerinte, a törvényesített polgári egyenjogusítás valódi satirája. A szerbek nem járatlanok a hadügyben. Az osztrák seregben, mely meg tudja őket becsülni, van több szerb tábornok és ezredes, de nálunk nem alkalmazzák a szerb nemzetiségüeket sem a miniszteriumokban, sem a csapatoknál.

Andrássy gr. erre így válaszolt:

Tisztelt ház, A tisztelt képviselő úr azt mondotta, hogy végig nézvén a kinevezettek lajstromát, a kinevezettek közt szerb nemzetiségű tiszteket nem talált.

Én ezen kérdésre nem lévén elkészülve, természetesen nem tudom, hány szerb van a kinevezettek közt; de azt igenis tudom, hogy vannak többen. Az továbbá a kérdés: kiket ért a t. képviselő úr szerbeken. Talán csak nem azokat, kik saját pártjához tartoznak? Nem tudom, azokból vannak-e ott, vagy nem; de arról kezeskedem, hogy szerbek igenis vannak, és kereken visszautasítom azt az állítást, hogy Magyarországban a kormánytól kezdve, és e házon keresztül a nemzet utolsó tagjáig, csak egy is volna, ki egy magyarországi szerbet azért, mert szerb, akár egyik, akár másik hivatalból visszaszorít. *(Általános helyeslés.)*

Legnagyobb örömmel és legnagyobb bizalommal fogjuk fogadni azokat, kik jelentkeznek és képességüket bebizonyítják. Sajnálatos, igen kevesen jelentkeztek eddig; de ha fognak jelentkezni, a legszívesebben fogadjuk őket. *(Általános helyeslés.)*

Azt mondá továbbá a képviselő úr, hogy az osztrák seregben több tábornok van, ki a szerb nemzetiséghez tartozik. Ezt megengedem; de azt meg fogja engedni a képviselő úr is, hogy azok nem azért tábornokok, mert szerbek, hanem azért, mert szolgáltak és a tábornoki állásig fölvitték. Legyen meggyőződve, mi is hiszszük azt, hogy azon bátor, derék, férfias és hazafias nemzetiségből, melyet szerbnek neveznek, fognak tábornokok is válni, mint voltak már előbb is igen híres tábornokok. *(Helyeslés. Fölkiáltások: Damjanics! Miletics: Az nem szerb!)*

A márczius 11-diki ülés kezdetén a ház vita nélkül elfogadta a költségvetés 5. czímét (Nyugdíjak, 4000 frt.) Ezután az Ivánka és társai által az 1848/49-diki honvédrokkantak, özvegyek és árvák nyugdíjazása ügyében beadott határozati javaslat tárgyalására került a sor.

Domahidy Ferencz, az első szónok, nem politikai érvekkel igyekezett a határozati javaslatnak híveket szerezni. A rokkant honvédek nyomorúságát ecsetelte, a könyörület hangján szólt reményeikről és várakozásaikról, s melegen apostrophálta képviselőtársait, ne tegyék

ezt az ügyet pártkérdéssé, ne tulajdonítsanak neki politikai jelentőséget, tekintsék egyedül kötelességi és emberbaráti szempontból.

Gajzágó Salamon nem fürkészi a határozati javaslat pénzügyi következményeit, mert szorult anyagi helyzetünk ellenére a költséget megszavazná, ha a megterheltetés okvetlenül szükséges volna. Nem tekinti a kérdésnek ama jogi oldalát sem, kötelez-e bennünket az 1848-diki országgyűlés határozata, mert tudja, hogy ily határozatok a felmerülő szükségek kifejezései, de a bevégzett országgyűlésről a másikra kötelező erővel nem marad fenn egyéb, mint a szentesített törvény. Reá nézve az a politika irányadó, mely a mai Magyarországot létrehozta s mely a kibékülés következményeit minden irányban szigorúan levonja. Oly különböző elemekből alakult házában, mint a mienk, az állami lét csak úgy biztosítható, ha az egyes nemzetiségek érdekei, viszonyai, hagyományai a lehetőségig összesimíttatnak. E czélhoz a beadott határozati javaslat elfogadásával nem jutnánk közelebb. Épen az egyes nemzetiségek érdekellentéteire való tekintet igényli, hogy a korona, mely az ellentétek kiegyenlítésére egyedül képes, megőrizze gyengéd zománczát. Ezt durva kézzel érinteni legkevésbbé annak a nemzetnek szabad, mely az ország politikai létének nevet adott. Korona tehát és nemzetiségek, mind a kettő óvatos politikára int bennünket. Nem különös-e azonban, hogy ugyanazon ellenzék, mely nem régiben a belügyminisztert ügyetlenséggel vádolta, a miért magyar nemzeti jellege miatt kért a nemzeti színházra segélyt, most oly indítványnyal áll elő, melyben mindennek, csak e túlságos óvatosságnak nem találjuk bizonyságát? — Azon okok közül, folytatá, melyekkel 1867-ben ugyanilyen határozati javaslat támogattatott, a leglényegesebbeknek látszók megszűntek. A honvédek a képviselőház jegyzőkönyvében, a törvénykönyvben, ő felsége rendeleteiben nagy erkölcsi elégtételt nyertek. A határozati javaslat, igen helyesen, egyebet is tekint, s azt látszik mondani: tűrhető-e, hogy az ország nyomorban hagyja azokat, kik érte mindenöket a csatatéren hagyták? — Valóban nem tűrhető. Midőn így a pártok óhajtásban és szellemben egyek, csakis a segélyezés módja tekintetében térhetnek el nézeteik. A határozati javaslat benyújtói törvényt kivánnak. A törvény mindenkit kötelezne s kötelezné ugyanazon vidékek, községek, megyék mindazon lakóit, kik 1848/49-ben harczban állottak egymással; e kényszerűség pedig, a soha nem nyugvó izgatás hozzájárulásával, erkölcsi visszahatást idézne elő százezreknél. — Ha már segélyezni akarunk, a mint kell is segélyeznünk, emelkedjünk fel ama példának magaslatára, melyet felséges urunk és asszonyunk adtak, s kitartóbb erővel

mint 1867-ben, érvényesítsük társadalmi úton mindazok óhajtását, kik az ily segélyezést törvényhozásilag vélik megállapítandónak. Mindezeknél fogva egy indítványt terjeszt a ház elé, melynek foglalatja az, hogy mivel azok az indokok, melyek 1867-ben Tisza Kálmán indítványát elfogadhatlanná tették, mind mai napig fennállanak, térjen a ház a határozati javaslat felett napirendre. «Én elismerem, mondá pártja élénk helyeslése közt, hogy azon oldal, melyről az indítvány tétetett, csak hű magához, midőn a többség elé oly kérdéseket gördít, melyekről eleve tudja, hogy általa úgy, a mint azt szívök sugallaná, meg nem oldhatók: és tudatában annak, kiszámított tüzetességgel szegezik a többség ellen nyilaikat, melyek azonban csak akkor lehetnének veszélyesek, ha meg nem védett melleket találnának; de ha elismerem, hogy azon oldal hű magához: önként következik ebből az, hogy a többség is legyen hű azon álláspontjához, a melyre midőn lépett, azt nem könnyelműségből, hanem a viszonyok érett megfontolása után hazafiságból tette.» Ha az 1848/49-ben elesett honvéd látná a mai országot, koronás királyával kibékülve, s érezve az örömet, hogy az ő emléke megkoronázására a király a lehetetlennek látszót, a törvényhozás pedig minden lehetőt megtett, azt pedig, a mi még teendő, nem tette, mert félti az 1848/49-ből intő példaként reánk maradt örökséget, a testvéri egyetértést: bár vérző szívvel látná azt a néhány nyomorultat, ki szívéhez közel állott, mégis maga mondaná, hogy ne fogadjuk el a határozati javaslatban foglaltakat.

Gajzágónak élénk tetszéssel és hosszas éljenzéssel fogadott szónoklatát, mely, úgy látszik, a párt s a kormány felfogását kifejezni volt hivatva, Nyáry Pál, a következő szónok, keményen megtámadta. Röviden és erélyesen hivatkozott a becsület és honfiúi kötelesség parancsszavára. Itt most tétovázni, a politikának mindenféle eshetőségét szemügyre venni, a nyilt kötelesség alóli kibuvás. Semmi más érvelést el nem fogad, mint a képviselőknek a nemzet nevében adott szó beváltására való emlékeztetését.

A tárgyalás ezen stadiumában szólalt fel *Andrássy gr.*

Tisztelt ház, Örömmel üdvözöltem imént azon t. képviselő urat,* ki a benyujtott inditványt legelőször indokolta, azon a téren, melyre ő állott, mondván, hogy előadásában és indokolásában kerülni fog mindent, mi köztünk keserűségre adhatna alkalmat. Annál inkább sajnálom, hogy az előttem szólott igen

* Domahidy Ferenczet.

t. képviselő úr oly kitételeket méltóztatott használni, oly érveket előtérbe állítani, melyekre kénytelen vagyok azt mondani, hogy ezek abból a szótárból valók, ...

Nyáry Pál: Épen nem szótárból! *(Élénk fölkiáltások jobb felől: Halljuk!)*

Andrássy Gyula gr. miniszterelnök,... melyben azon kitételek foglaltatnak, melyek ránk szoktak alkalmaztatni, úgy mint: alkotmányfeladásról, szószegésről, stb., valahányszor bátorkodunk igen alapos, igen lelkiismeretes okoknál fogva ellenkező véleményben lenni. *(Nyugtalanság bal felől. Halljuk!)* Kérem, ne méltóztassanak e szótárt használni, ezt kivánja a két párt közti egyetértés, — a mely pedig a haza érdekében kivánatos, — és mi igen szívesen fogjuk a t. képviselő urakat e téren követni.

Most átmegyek a kérdésre. Az előttem szólott igen t. barátom, Gajzágó Salamon által mondottak után azt gondolom, nincs senki, a ki kételkednék azon, hogy ha az 1867-diki országgyülés, mely előtt ugyanezen tárgy forgott, és a mely ezt bővebb tárgyalás után kénytelen volt visszautasítani, azt, ha elfogadhatta volna, bizonyosan nem bízta volna a mai országgyűlésre, hanem elfogadta volna akkor, és hogy a kormány azt, mi ez indítvány által eléretni czéloztatik, ha lehetett volna, megtette volna akkor, és nem várta volna be, hogy az újolag szőnyegre hozassék.

Köztünk egyébiránt, t. ház, a czélra nézve nincs különbség, — s ezt örömmel constatálom, — mert önök, szintúgy mint mi, a humanismus álláspontján állanak; hanem van különbség a módra nézve. Nem fogok tehát semmi egyebet fölhozni, mint azt, a mi annak bebizonyítására szükséges, hogy 1867-ben a kormány s a ház politikai lehetetlenségek előtt állott és ez okból volt kénytelen a napirendre átmenni, s hogy most is ott áll. *(Halljuk!)*

A körülmények, t. ház, melyek 1867-ben a törvényhozást arra bírták, hogy a honvédeknek országos alapból való segélyezését lehetőnek nem ismervén, a napirendre térjen át, tökéletesen állanak még ma is. De azóta változott a helyzet. Akkor, midőn e kérdés először volt szőnyegen, még csak egyike létezett azon

tényeknek, melyek az 1848-diki honvédség erkölcsi és anyagi támogatását és istápolását czélozták.

Ő Felségöknek, a király- és királynénak ajándéka tény volt már akkor, de magában és elszigetelten állott. Nem sokára e tényt egy másik tény követte, mely abból áll, hogy igen sokan az 1848-diki honvédtisztek közűl, kik azelőtt a hadseregben szolgáltak s a katonai szabályok szigorú alkalmazása következtében megfosztattak nyugdíjaiktól, ő Felségének egy rendelete által, mely ama szigorú intézkedést hatályon kívül helyezte, beléptek a nyugdíjilletmény jogának élvezetébe.* Később keletkezett a honvédségről szóló törvény, mely nemcsak szép, de, remélem, alkalmilag dicső tért nyitott az 1848-diki honvédtisztek számára a haza szolgálatában akkor, midőn törvény által tartott fönn számukra helyet az új honvédségben. Ezen törvény értelmében ma már az 1848-diki honvédtisztek nagy része az új honvédség élén áll, *(Ellenmondás bal felől. Jobb felől: Úgy van! Igaz!)* s bizton merem állítani azt, hogy adandó alkalommal a király és nemzet várakozásainak teljes mértékben meg fog felelni. *(Helyeslés.)*

Tisztelt ház, Ha ezen egymást követett és egymást kiegészítő tényeket tekintjük, azt gondolom, nem fogja tagadni senki, — s örömmel constatálom, hogy ezt a másik oldal részéről tegnap ismételve hallottam, — hogy soha fejedelem nagylelkűbb állást nem foglalt el azokkal szemben, a kik ellene fegyvert forgattak, *(Igaz! Úgy van! a ház mindkét oldaláról)* és ha semmi egyéb, úgy ezen egy tény maga följogosítja őt nemcsak az 1848-diki honvédségnek, hanem az egész nemzetnek hálájára, úgy a mint azt a túlsó oldalról is — örömmel elismerem — ismételve fölemlítették. De ép oly kétségtelen az is, hogy az országgyűlés, midőn az új honvédség szervezetében a régi honvédtiszteknek hasznos és dicső tért nyitott, oly elismerést szavazott meg nekik, melynél nemesebbet bizonyosan maguk sem kívánhattak volna. Ennek következtében, meg fogják nekem bocsátani a velem szemben ülő tisztelt képviselő urak, én leg-

* Lásd ő felségének 1868 április 25-diki legf. kéziratát a magyar miniszterelnökhöz, illetve Kuhn b. közös hadügyminiszterhez.

alább nem vártam volna, hogy azon nagylelküség, egyszersmind gyengéd — erre helyezem a súlyt — elismerés után, mely e tényekben foglaltatott, eszébe jusson bárkinek e tényekből politikai tőkét csinálni ellenkező irányban. *(Fölkiáltások bal felől: Nem is akar senki! De úgy van! jobb felől. Zaj.)* Még kevésbbé gondolom azt indokolhatónak, hogy most, miután azon körülmények nagyobb része megszűnt, melyek 1867-ben ezen inditvány mellett fölhozhatók voltak, és melyeknek daczára az 1867-diki országgyűlés kénytelennek látta magát az országos alapból való segélyezést megtagadni, hogy — mondom — most, midőn ezen körülmények megszüntek, a jelen országgyülés megváltoztassa azt a határozatot, mely akkor keletkezett, midőn még azon körülmények mind fönnállottak.

Nem akarom én előhozni mindazon érveket, melyek akkor és most a politikai lehetetlenségek vagy legalább a politikai veszedelmek osztályába sorozták a honvédségnek országos alapból való segélyezését, *(Ellenmondás bal felől. Halljuk! Halljuk!)* hanem röviden csak és csakis annyit akarok mondani, a menynyi elég a helyzet jellemzésére, mely szerint segélyezés esetében két út állana előttünk. *(Halljuk!)*

Az országgyűlés vagy csupán az 1848-diki honvédek rokkantjairól gondoskodik az adóalapból, és akkor egy törvényhozási intézkedés által, még pedig a legveszedelmesebb, mert adóintézkedés által, fölébreszti a mult viszályok, a mult egyenetlenségek emlékeit; szembe állítja vagy szembe állíthatja az 1848-ban szemben állott pártokat, vagy mindenesetre az izgatásoknak tág tért nyit ez irányban. *(Helyeslés jobb felől. Ellenmondás bal felől.)*

Vagy nem csupán az 1848-diki honvédeket segélyezi, hanem különbség nélkül 1848-nak minden harczosát és rokkantját segélyezné az ország, és akkor kétszeres támadásnak teszi ki magát: először azok részéről, kik nem tartják igazságosnak, hogy a honvédek segélyezése adóalapból történjék, és másodszor azok részéről, kik még kevésbbé tartanák igazságosnak és helyesnek, hogy terheik azért növekedjenek, hogy közadóból azok segélyeztessenek, kik a honvédek ellen harczoltak. *(Helyeslés jobb felől, zaj bal felől.)*

Ez, uraim, szárazan és egyszerűen a dilemma, mely előtt állott az országgyűlés és a kormány 1867-ben, és áll most is. Bizonyosan érezte ezt az 1861-diki országgyűlés, midőn annak daczára, hogy megemlékezett a nemzet minden kivánatáról s részletenként sorolta azokat elő, midőn elmondta, hogy számüzötteink visszatérhetését, a törvénytelen itéletek megszüntetését, az elkobzott javak visszaadását követeli: egy szóval sem emlékezett meg a honvédek részére tett azon igéretről, melyről most az állíttatik, hogy a nemzetnek becsületbeli kérdése, hogy t. i. a honvédek az adóalapból segélyeztessenek. Ezt érezte, t. ház, nézetem szerint, az 1867-diki országgyűlés, midőn mellőzve az ez ügyben akkor beadott indítványt, a napirendre tért. És méltóztassanak nekem megbocsátani, de vannak bizonyos helyzetek, hol az őszinteséget nem lehet rossz néven venni. *(Halljuk! bal felől.)* Könnyen azt lehetne hinni, hogy e helyzetet értik és érzik némelyek a túlsó félen, és épen ezért hozták másodszor az inditványt a ház elé.

Méltóztassanak arról meggyőződni, a segélyezésnek itt csupán egy módja van: az t. i., melyre ő Felsége példája utal s melyet a nemzet már elfogadott. Ez pedig a nemzet egyeseinek közreműködése. Igaz, hogy e téren nem történt az, a mit mindnyájan várhattunk; de a kormányt e tekintetben szemrehányás bizonyosan nem illetheti. Voltak a segélyezésnek oly nemei is, a melyek egyáltalában nem czélszerüek, s a melyek, mondhatnám, a tüntetés jellegét viselik magukon; a kormány egyet sem akadályozott, sőt előmozdítá azokat, mert meg volt győződve arról, hogy ezen az úton is történhetik az, a mit más úton elérni nem lehet, t. i. a honvédek segélyezése, ha nem is czélszerűen, de mégis bizonyos mértékben.

Ha tehát tekintjük, mi az oka, hogy a nemzet e téren nem felelt meg a várakozásnak, mondjuk meg őszintén: nem lehet azt képzelnünk, hogy a nemzetből kihalt volna minden érzékenység és a részvét azok irányában, kik az 1848-diki harczok áldozatai lettek; más volt az oka: az, hogy imitt-amott bizonyos részről politikai tőkét csináltak abból, a minek mindig tisztán párttekintet nélküli segélyezési ügynek kellett volna lennie. *(Helyeslés jobb felől.)*

Méltóztassanak tehát megbocsátani, ha kimondom, hogy csak egy orvossága van e bajnak: ne csináljunk belőle politikai tőkét, és jobb lesz az eredmény.

És itt előre kell bocsátani, hogy semmi sem ellenkezik annyira egyéni fölfogásommal, mint az a hazafiság, a mely tüntetéssel jár; de minthogy önök közül némelyek már másodszor hozzák e kérdést ide, a hová nem való, szeretném azt oda visszaterelni, a hová való, s miután önök azt mondják, hogy innen az országgyűlés terméből akarják a segélyezést, a hová önöket a kormány nevében nem követhetem, követem mint magán egyén, s azt hiszem, föl fognak menteni a tündöklés vágyának gyanúja alól, ha bátor vagyok a t. ház asztalára egy ívet letenni, melyen magam megkezdtem az aláírást 10,000 forinttal. *(Zajos hosszantartó éljenzés és taps jobb felől. Mozgás bal felől.)*

Nincs több mondani valóm; segítsünk, de ne az adóalapból. E segély onnan jön, honnan jött az 1848-diki igéret, mi az illetőket bizonyosan nem sértheti. Méltóztassanak az aláírást folytatni, méltóztassanak arról gondoskodni, hogy az igazi honvédek rokkantjai, s nem azok, kik ebből mesterséget űznek, *(Igaz! Úgy van! jobbról)* összeírassanak, s meg vagyok győződve, hogy a nemzet gondoskodni fog róluk. *(Zajos hosszantartó éljenzés jobb felől. Általános nagy zaj. Elnök csenget.)*

Még tizenkét szónoklatot hallott az nap a képviselőház. Három vált ki közűlök: a Jókaié, Tiszáé és Pulszky Ferenczé. Mind a három szónok elemében volt. Jókai a honvéd-koldus szánalmas alakjánál keresve sem találhatott volna alkalmatosabb tárgyat költői geniusa ragyogó kifejtésére. Pulszky merész eredetiségét egy hasonlatban juttatta kifejezésre, melybe az egész problemát be tudta állítani: valamint a koczkázó lelkesedés, szélsőségekig menve, sodorta az országot 1848-ból 1849-be, úgy most az ellenzék által sürgetett politika ép ilyen vészes áradatba tereli a nehezen kivívott 1867-et. Végre, Tisza is megtalálta azt a szorongatott helyzetet, mely sajátos tehetségének annyira megfelel. Egyrészt sajnálattal tapasztalván, hogy a határozati javaslat népszerű volta a Deák-párt táborából senkit meg nem tántorít, másrészt nyilt meghátrálás nélkül nem fogadhatván el a kormány ajánlotta segélynek fényes sikert igérő módját: e dilemmába szorítva, ügyessége az állami és társadalmi segély között hidat talált,

ingatagot ugyan, de melyet már az 1867-diki vita alkalmával az érvek bozótjai közé rejtve épített volt. Közvető indítványnyal lépett fel a balközép vezére, s azt kivánta, hogy az összegyüjtött *magánpénzek* felett az *országgyülés* rendelkezzék; ily módon visszavonulását, a deákpárti szónokok apróbb ellenmondásainak üldözésével s e mellett a miniszterelnök ellen irányuló heves támadásokkal a lehető legsikeresebben eltakarta.

Tisza beszédének csak néhány szakaszára van szükségünk, hogy kellően megérthessük azon szavakat, melyeket Andrássy gr. az ülés végén elmondott.

«Az igen t. miniszterelnök úr Nyáry t. barátomnak szavaira azt mondotta, hogy azok azon szótárból valók, a mely szótárból vett szavakkal a kormány és a kormánypárt gyanusíttatni szokott. Én figyelemmel hallgattam az ő beszédét, de úgy láttam, hogy szavai csak egy szótárból, a hazafiúi érzület és a kötelességét érző szív szótárából vétettek. Ha e szótárban rejlő szavak már gyanusítás önökre nézve, — a mit nem hiszek, de megengedem, hogy csalódhatom, — de ha úgy van, akkor szomorú.» Utóbb pedig Bánó József szavaira, ki azt mondotta volt: «Nekem meggyőződésem az, hogy sokkal szabadelvűbb téren áll az, ki saját zsebéből akar az inségen segíteni, mint az, ki más zsebének rovására akar segíteni,» Tisza így reflectált: «Én azt hiszem, hogy az, a mit a miniszterelnök úr ma itt a ház előtt tett, — és a mi ez okból természetesen itt a házban beszéd tárgya is lehet, — megérdemli a bőkezűség, meg a nagylelkűség nevét, de a szabadelvűséggel annak semmi köze sincs. Ez bőkezűség a szenvedők irányában, de oly bőkezűség, mely iránt óvatosaknak kell lennünk: mert e bőkezűség azon köpenyeg, mely alá, igaz, nem a szabadelvűséget, hanem a nemzeti kötelességet akarja a nemzet szemei elől elrejteni.»

De nem az ezekre adott válasz adja meg Andrássy gr. itt következő beszédének igaz értékét. Kiegészítése és szabatos összegezése ez korábbi felszólalásának. Szabatos azért, mert megtalálta közös eszméjét mindazon érveknek, melyek a határozati javaslattal szemben állottak.

Andrássy Gyula gr.:

Tisztelt ház, Bizonyosan nem vettem volna igénybe a tisztelt ház figyelmét ma másodszor, ha azok, a miket Debreczen város t. képviselője mondott, nem kényszerítnének arra, hogy ma válaszoljak. *(Halljuk!)*

Mindenek előtt azt mondja a t. képviselő úr: óvjuk meg a nemzetet — ezt még a minap mondta s ma illustrálta — attól a szennyfolttól, hogy meg legyen írva, hogy volt Magyarországon felelős magyar kormány, és volt Magyarországnak oly pártja, mely megengedte, hogy a nemzet által adott szó szentsége megsemmisittessék.* Ezt az eszmét határozottan visszautasítom. *(Helyeslés jobb felől. Nyugtalanság balfelől.)* Ez igenis abba a szótárba tartozik, melynek használatát mi el nem fogadjuk, vagy, ha az folytattatnék, a magunk részéről is fogunk benne lapozgatni. *(Nyugtalanság bal felől.)*

De nézzük magát a kérdést.

Tisztelt ház, Ha valaki, én az adott igéret beváltásában talán a túlságig hajlandó vagyok menni, és azt mondom, ha a magyar törvényhozás igéretet tett, azt tartsuk meg. Hanem a magyar törvényhozás, nézetem szerint, nem tett igéretet. A törvényhozás, fölfogásom szerint, két tényezőből áll: az egyik az országgyülés, a másik a fejedelem. *(Úgy van! jobb felől.)* 1848-ban, uraim, a két tényező nem együtt, hanem egymás ellen működött. Hozattak határozatok egyik mint a másik részről, melyek hála Istennek nem teljesültek, és ne adja Isten, hogy valaha teljesüljenek. *(Élénk helyeslés jobb felől.)*

Mit mondanánk mi akkor? ha ma valaki a végrehajtó hatalom nevében azokat a rendeleteket és határozatokat hozná itt elő, melyek akkor a végrehajtó hatalom nevében keletkeztek és egész Europát bejárták, és azt mondaná: «Ime, én, a végrehajtó hatalom, szólalok föl, engem ez az 1848-diki határozat kötelez.» Mit mondanának az urak, nem tudom; de mit mondanék én, azt tudom: jönne e kivánság bárhonnan, visszautasitanám, jogosulatlannak mondanám. *(Helyeslés jobb felől.)* Mert csak egy elv van, a mely áll, és ez az, hogy a törvényhozást csak az kötelezi fölfelé s lefelé egyaránt, a mit mindkét tényező elfogadott. *(Helyeslés jobb felől.)* Ez a jogfolytonosság alapja, uraim, ezen állunk mi, és ha 1867-ben nem föladatott, hanem visszaállíttatott a magyar alkotmány, s ennek következtében Europának egyik tényleg fönnálló hatalma lényegesen átváltozott, a

* L. fentebb a 199. lapot.

mi európai érdek volt, és ezen lényeges átváltozást mindenki különbség nélkül elfogadta: ezt annak köszönhetjük, hogy a jogfolytonosság alapján állottunk, és mert ezt nemcsak el lehetett, hanem el is kellett fogadnia mindenkinek. *(Élénk helyeslés jobb felől.)* E térről eltávozni nem szabad semmi irányban, és ha nekünk, midőn e téren állunk, az hányatik szemünkre, az mondatik, ez «szégyenfolt»: úgy azt akarom, hogy mellemen egész életemen át ily szégyenfoltot hordozzak. *(Éljenzés jobb felől.)*

Mondotta a képviselő úr még azt is, hogy én akkor, midőn 10,000 frtot bátor voltam fölajánlani a honvédek segélyezésére, köpeny alá bujtam. *(Ellenmondás bal felől.)* Mondottam akkor is, hogy egyéni fölfogásommal ellenkezik, sőt semmi sem kerül annyi önmegtagadásomba, mint tüntetéssel tenni azt, a mit minden ember tett eddig, és tenni fog, reménylem, ezentúl is; miután azonban, mint mondám, a kérdés arról a térről, a hová azt az országgyülés állította s a hol azt a nemzet követte, más térre vitetett át, azt gondoltam, nem vétkezem, ha ismét visszaterelem arra a térre; *(Élénk helyeslés jobb felől)* de azt a mondást, hogy én ezzel köpönyeg alá bujtam volna, nem tudom elfogadni. Mióta élek, nem bujtam köpönyeg alá soha, és hogy ma kettőnk közül ki bújt köpönyeg alá, a felől az itéletet bizom a házra és bizom a nemzetre. *(Zajos éljenzés jobb felől.)*

Tisza hivatkozott a házra, hogy nem mondta azt, hogy a miniszterelnök köpönyeg alá bújt, a mint hogy fentebb szó szerint idézett szavainak szigorú értelme csakugyan nem egészen ez. «Azonban, ha úgy tetszik, — folytatá, — reám alkalmazott szavai után visszamondom.»

Andrássy gr. beszédeinek és adott példájának meglepő volt a sikere.*

A vidéki honvédegyesületek bizalmi feliratokat intéztek hozzá,

* A dicsőült gróf e sorok írójának mosolyogva beszélte, hogy midőn adományát felajánlotta s szokása szerint körültekintett az ellenzék sorain, csupán hajzatot, illetve tarfejeket látott; szemükkel ez urak fejüket is mélyen lesütötték.

s néhány hét alatt a rokkant honvédek segélyezésére újabb 125,000 frt gyűlt össze. A lelkesedés oly tartós volt, hogy alig két év multán már 400,000 frtra rúgott a mai nap oly hatalmas honvédsegélyző egyesület alaptőkéje.*

A vita márczius 12-dikén és 14-dikén tovább folyt ugyan, de már sokkal enyhébben. Ha Szlávy József emelkedett szellemű szónoklatát kiveszszük, márczius 12-dikén főleg csak személyes megjegyzések, elkésett polemiák és sokszor hallott érvek ismétlései váltakoztak egymással. Márczius 14-dikén az ellenzék részéről Várady Gábor és Simonyi Ernő beszédei voltak tartalomra nézve a legkiválóbbak.

Várady Gábor szerint a miniszterelnöknek már akkor kellett volna a honvédsegélyezés kérdését végleg megoldani, midőn a felséges uralkodó pár adományát felajánlotta. Ez adomány szegletkövül szolgálhatott volna az országgyűlés által megszavazandó alapnak. Ez lett volna az igazi politikai tőke. A bajon azonban, úgy mond, még lehet segíteni. A sibyllák könyveiből az a hat könyv ugyan már elégett, melyeknek czímeit, szerinte, megtalálhatni a lefolyt idők történetében, három könyv azonban még megvásárolható. «Segélyezése legalább azon rokkantaknak és özvegyeknek, kiket megkimélt az idő, ez az egyik könyv; folyóvá tétele a kormány részére az ú. n. politikai tőkének, ez a második könyv; és a mi legfőbb: beváltása a nemzeti becsülotszónak. Ez a harmadik könyv!» Ezután azt bizonyította, hogy az igéretek teljesítését az ész politikája is követeli. Azonfelül Mészáros Lázár a szeptember 14-diki fogadalommal azonos igéretet tett már julius 26-dikán a hadsereghez bocsátott rendeletében, midőn a korona és nemzet között teljes volt még az egyetértés. Sőt 1867 november havában is kelt egy hasonló igéret. Míg ezek be nem váltatnak, — így végezte beszédét, — «addig, t. miniszterelnök úr, zörgetni fogunk hinc et ubique, zörgetni fogunk a törvényhozás, a kormány ajtaján, zörgetni törvényhozói és hazafiúi kötelességünk egész erejével, míg a teljes elégtétel be nem következik.»

Simonyi Ernő is a nemzet által adott szó megtartásának szükségéről szólott. A miniszterelnök — úgy mond — azt az észrevételt tevé, hogy, ha ez a nemzet becsületbeli kérdése volna, akkor az 1861-diki feliratok megemlítették s az 1867-diki országgyűlés is meg-

* 1873-ban már majdnem fél millióra. L. Asbóth János, *A magy. kir. honvédelmi ministerium működése*, hivatalos adatok alapján. Budapest, 1873. 27—32. l.

szavazta volna az illető költségeket. Ez azonban tévedés. 1861-ben a feliratok a nemzet és a fejedelem közt függőben volt kérdések körül forogtak, a honvédek segélyezésének ügye azonban a nemzetnek belügye csupán, arról tehát az országgyűlésnek nem is volt alkalma a fejedelemhez szólani. A mi pedig az 1867-diki országgyűlést illeti, erre nem jó hivatkozni, mert az igen sokat megszavazott, a mit nem kellett volna és igen sokat nem szavazott meg, a mit meg kellett volna szavaznia. «Az, uraim, — mondá Simonyi, — hogy az 1861-diki országgyűlés (a honvédsegélyezést) nem vette feliratába, s az 1867-diki meg nem szavazta: ezek mind sophismák. A kérdés nem ez, hanem az a kérdés: mikép történt ez? Az 1848-diki országgyűlés volt az első, melyre a nemzet által választattak képviselők: ezek közt volt a kereskedelmi miniszter úr, volt a vallás- és közoktatásügyi miniszter úr, volt az igazságügyminiszter úr és a pénzügyminiszter úr is. Önök, uraim, akkor a nemzet képviselői voltak, és önök azok, kik lekötötték a nemzet becsületszavát. Önök voltak azok, kik azon teljes meghatalmazásnál fogva lekötötték a nemzet becsületét, és azért arra hívom fel önöket, uraim, hogy váltsák be ezen igéretet.»

Az ülés vége felé, midőn a szóáradat már kimerült s az elnök jelenté, hogy szólásra többé senki sincs felírva, mielőtt az indítványozók a zárszó jogával éltek volna, még egyszer felállott a miniszterelnök, hogy az imént hallottakra megtegye érdemleges megjegyzéseit.

Gr. Andrássy Gyula:

Tisztelt ház, Bizonyára nem venném újra igénybe a t. ház idejét, ha nem látnám, hogy a tanácskozás már vége felé közeledik, és nem mondattak volna itt oly dolgok, melyeket talán egészen válasz nélkül hagynom nem lehet; *(Halljuk!)* de méltóztassanak az iránt megnyugodni, hogy teljesen tárgyilagos és igen rövid leszek. *(Halljuk!)*

Simonyi Ernő t. képviselő úr, hivatkozva arra, a mit én más alkalommal mondottam, — hogy t. i. az 1861-diki föliratban nem tűzték ki az ország kivánságai vagy követelményei közé a honvédeknek országos alapból való segélyezését, — azt válaszolta, hogy igenis nem tűzték ki, és nem is tűzhették ki, mert annak a föliratnak csakis oly kérdések voltak tárgyai, melyek a fejedelem és a nemzet közt forogtak fenn; a most fenn-

forgó pedig olyan kérdés, melyet a nemzet maga is elvégezhetett, és így ezen okból nem vétetett föl a felirat szövegébe.

Más részről Debreczen város t. képviselője azt mondotta, hogy az 1861-dik évi föliratban igenis bennfoglaltatik az országnak ezen kivánsága is, és azt állította, — úgy emlékszem, — hogy ezen szavakban foglaltatik: «vessünk fátyolt a multra.»

Én, t. ház, nem akarok belé bocsátkozni annak vitatásába, vajjon az idézett szavak elegendő bizonyítékul szolgálnak-e arra, hogy az 1861-diki fölirat a rokkant honvédeknek országos alapból való ellátásáról gondoskodni akart. Én alig hiszem. Annyi bizonyos, hogy mindenesetre egyenes ellentétben áll egymással a két vélemény; a miből világosan következik az, hogy, ha az 1861-diki föliratban benn is foglaltatik a nemzet ezen kivánsága, ez mindenesetre nem világos; mert ugyanegy pártnak két különböző árnyalata merőben ellenkező véleményben van e tárgy felől. *(Nyugtalanság bal felől. Helyeslés jobb felől.)*

Várady Gábor t. képviselő úr a kormányt figyelmeztetőleg azt mondotta, hogy e kérdés jelenleg ugyanazon stadiumban van, hol az mint a sibylla könyveinek harmadik kötete kerül elő. Én igenis elfogadom a hasonlatosságot: a kérdés ott van; de méltóztassanak megengedni, hogy a tételt megfordítsam. *(Halljuk!)* Először ez a kérdés mindjárt ő Felségök nagylelkű adománya után került szőnyegre, és ha rögtön, nyolcz nappal azután nem adatott volna be egy indítvány, melyről a nemzet nagy része, velem együtt, azt gondolta, hogy ama nagylelkű ténynek ellensúlyozására akar szolgálni, akkor, meggyőződésem szerint, sokkal nagyobb lett volna az eredmény, s a nemzeti segély kölcsönös várakozásunknak jobban megfelelt volna; és így ekkor égettetett el a túlsó oldal által a sibylla első könyve. *(Tetszés jobb felől.)* Később, midőn a nemzet minden osztálya folytatta a segélyezést, minden pillanatban oly indítványok jöttek közbe, melyek annak tisztán politikai jelleget adtak és azt mint politikai tőkét egyoldalúlag ki akarták zsákmányolni. Ez, természetesen, megint zsibbasztotta a segélyezés hatását és eredményét, és így elégettetett a sibylla második könyve. Most, uraim, itt a harmadik könyv. Önök szólítottak föl a túlsó félről. Az indítványozó szavai a következők: «Ne csináljunk ebből

politikai kérdést; itt emberiességről, segélyezésről van szó politika nélkül.» Mi ráléptünk erre a térre, mi nemcsak elvben elfogadtuk, de tettleg hozzá járultunk, és ha önök ezt is visszautasítják, és nem lépvén pártkülönbség nélkül a segélyezés terére, a nemzeti mozgalmat ez alkalommal is megzsibbasztják, akkor el lesz égetve a sibylla harmadik könyve is. *(Élénk helyeslés jobb felől. Nyugtalanság bal felől.)*

Valamint abban semmi érdem sincs, hogy a kezdeményezést e téren mi tettük: úgy — méltóztassanak nekem megengedni és rossz néven nem venni — *(Halljuk!)* tetemes és nagy hiba lenne az ellenzék részéről az, ha most, midőn kimondotta azt, hogy nem akarja a dolgot politikai térre vinni, és mi ekkor nemcsak elvben, de tettleg is arra a térre léptünk, melyre önök utaltak bennünket, ismét vissza akarná azt vinni a politika terére, és ez által az eredményt újolag koczkáztatná. *(Úgy van! jobb felől. Ellenmondás bal felől.)*

Mondotta Várady t. képviselő úr azt is, hogy mindaddig, míg az országházban e felől intézkedés nem történik, ők — vagyis az ellenzék — folytonosan zörgetni fognak. Ha ezt méltóztatnának tenni, az országnak bizonyára igen sok idejét vennék el, s én ezt — mondhatom — nagyon sajnálnám. De ha ők ezt csakugyan megtennék: azalatt, míg a t. képviselő urak zörgetni fognak, mi segélyezni fogunk. Egyébiránt én most sem mondok le arról a reményről, hogy önök is, kezet adva nekünk, ugyanazt fogják tenni. *(Helyeslés jobb felől. Fölkiáltások bal felől: Vidacs már régen teszi! Egy más hang: Nem várunk önökre!)*

Simonyi Ernő t. képviselő úr azt mondta, hogy a mostani miniszterek közűl többen — köztük én is — tagjai voltak az 1848-diki törvényhozásnak, mely amaz igéretet tette, melynek beváltásáról most szó van. *(Halljuk!)* A mi t. minisztertársaimat illeti, azt gondolom, ők teljesen osztoznak abban a nézetben, melyet én bátor voltam a törvényhozás igéreteiről a minap kifejteni, s minthogy ők abban a nézetben vannak, hogy csak azok az igéretek kötelezők, melyeket a törvényhozás mindkét tényezője elfogadott: ez elégséges válaszul szolgál az ő álláspontjukra nézve; a mi pedig engem illet, én az 1848-diki képviselőháznak tagja soha sem voltam, *(Fölkiáltások a bal oldalon: De a*

felsőháznak!) én akkor a táborban voltam, s a törvényhozás teendőiben részt nem vettem.

De méltóztassanak a dolgot fölfogni a mint tetszik, kettőt nem fog bebizonyítani senki: először azt, hogy ezen segélyezés, mely innen kezdeményeztetik, a melyhez, mint mi akartuk, pártkülönbség nélkül mindazon képviselők hozzájárulnak, kiknek körülményei ezt megengedik, valaha az illetők részéről lealacsonyító alamizsna gyanánt tekintethessék; s másodszor azt, hogy azok, kik a tettleges segélyezés terére léptek, kevesebb érzékkel bírnának a honvéd rokkantak nyomora iránt, mint mások. *(Helyeslés bal felől.)* Multkor volt szerencsém azon meggyőződésemnek kifejezést adni, mely szerint minden oly hazafiúi áldozat, — s most itéletet mondok magam fölött, — mely tüntetéssel jár, elveszti értékét. Ez teljes meggyőződésem; és ha e meggyőződést leküzdöttem a multkor, midőn itt e teremben tettem azt az ajánlatot, melyet máskülönben másutt tettem volna: ezt csak azon okból tettem, mert meg voltam győződve, hogy így legalább nem fogja mondhatni senki, hogy sértő alamizsna lehetne az, a mi a törvényhozó testület termében a képviselők részéről kezdeményeztetik. *(Helyeslés jobb felől. Nyugtalanság bal felől.)*

Önök, t. ellenfeleink, — ezt meg kell engednünk, — nagy ügyességgel védték a terrenumot; sokszor egy kissé mesterségesen is gruppirozták a tényeket, úgy hogy — a mint hallottam — még az is szóba hozatott, hogy az általam tett ajánlat által én talán állásomat akarom megmenteni.*

Azt gondolom, erre válaszolni fölösleges.

Hanem egy dolog világos, és ez az, hogy mi azon a téren állunk, melyre önök maguk utaltak bennünket: a tüntetés nélküli segélyezés terén. És daczára azon parlamentaris ügyességnek, melyet elismerek, ne méltóztassanak rossz néven venni, ha azt gondolom: parlamentaris ügyességöknek még nagyobb jelét fogják adni, ha elismerik, hogy az a tér, a melyen most állanak, merőben tarthatatlan s ennek következtében kezet

* Ez a czélzás Győrffy Gyula beszédére vonatkozik. A segély alamizsna voltát pedig leginkább Mukits Ernő és Dobsa Lajos hangoztatták.

fogva velünk, segíteni fogják azokat, kiknek segélyezésre, istápolásra van szükségök.

Szóltak ezután az indítványozók is, s erre az elnök, húsz képviselő kivánatára, névszerinti szavazás alá bocsátotta az Ivánka-féle határozati javaslatot. Ezt a képviselőház — a nemzetiségi képviselők nem szavazván — 70 szótöbbséggel (196 szavazattal 126 ellenében) elvetette, mire Gajzágó Salamon indítványa elfogadtatott.

Másnap, márczius 15-dikén a honvédelmi miniszterium költségvetésének tárgyalása minden nehézség nélkül befejeztetett.

A FIUME ÜGYÉBEN KIKÜLDÖTT ORSZ. BIZOTTSÁG JELENTÉSÉNEK NAPIRENDRE TŰZÉSÉRŐL.

(FIUMEI ÜGY I.)

A fiumei kérdésnek 48-as alapon, békés úton való teljesen kielégítő megoldását, sőt egy ideig magát a szorosabb értelemben vett horvát kiegyezést többek között a lelkes fiumei magyar párt is zavarta és hátráltatta.

Fiume városa ugyanis, midőn a magyar alkotmány helyreállításával beteljesültnek vélte a tizenkilencz évi horvát nyomás alatt szüntelen táplált óhaját, hogy Magyarországhoz csatoltassék, lobbanékony temperamentumának egész hevével repesett az anyaország felé s csakúgy ontotta Magyarországhoz való ragaszkodásának legmegindítóbb jeleit. De ép ily szertelenül tüntetett Horvátország iránti ellenszenvével is. Valahányszor alkalma nyílt, demonstrálta e gyülöletét, s mindig a legerélyesebben tiltakozott azon fennhatóság ellen, melyet Horvátország rajta a 48-diki foglalás óta gyakorolt. Ezzel — egészen szükségtelenül — elkeserítette ama horvátokat, kik meg voltak győződve, hogy Fiume birtoka okvetetlenül Horvát-Szlavonországot illeti, a nélkül, hogy az irányadó magyar köröknek amúgy is igaz buzgóságát fokozhatta volna.

Azt hitte Fiume, sietteti azt a sürgönyt, mely boldogabb jövőjét jelenti, ha nyugtalanul várja. Rokonszenvének szenvedélyes tüntetéseivel mintha pressiót akart volna gyakorolni a reincorporatio folyamatára. S a magyar közvélemény, nemcsak a megyék és városok feliratáiban, hanem a deákpárti sajtóban is, már-már engedett volna e nyomásnak, mely koczkáztathatta volna a magyar-horvát kiegyezést is, ha Andrássy, mint látni fogjuk, ideje-korán útját nem állja.

A legcsekélyebb incidensre ki-kitörő lelkesedésből és örömmámorból nem vonhatta ki magát Cseh Ede, a kir. biztos sem, bár tudta, hogy már puszta kiküldetése is, mely Fiume s a horvát ható-

ságok közti botrányos surlódások (február 18. és 19.) megvizsgálására történt, mily rossz vért szült a horvát nemzeti párt embereinél.* Midőn a fiumeiek reményének teljesülte, az incorporatio kihirdetése, még mindig késett, rajta is erőt vett környezetének türelmetlensége. Julius 9-diki jelentését, melyben a Fiume városban és megyében, valamint Buccariban eszközlendő restauratióra nézve teszi meg javaslatát, így végezte: «Nem titkolhatom el Nagyméltóságod előtt, miszerint a mostani határozatlan helyzet többé nem tartható. A fiumeiek, kik a reincorporatiót várva várják s azt képviselőjüknek a magyar országgyűlésre történt meghivatása folytán kész ténynek hitték, csüggedni, sőt bizalmatlankodni kezdenek, s kevés időbe fog múlni, hogy compact oppositióval fogok szemben állani. A nyugtalanság napról-napra növekszik s nem csekély mértékben fokozta ezt a Pestről hazatért képviselő által hozott hír, hogy a magas magyar miniszte-

* Mint maga jelenti, 1867 április 24-dikén, Fiumába való megérkezésekor, Kussevičnek, a horvát kanczellária vezetőjének egy levele várta, mely így kezdődött: «Die ungünstige Auffassung, welche die Mission E. H. auf die nationale Parthei in Kroatien gemacht hat, und die Besorgniss, dass Sie einen nachtheiligen Einfluss auf die Haltung des kroatisch-slavonischen Landtags ausüben vermöchten, lassen es wünschenswerth erscheinen, dass E. H. Ihren Aufenthalt in Fiume möglichst abkürzen. Ohne daher in E. H. Eifer und Sachkenntniss den geringsten Zweifel zu hegen, finde ich mich demnach veranlasst E. H. aufzufordern, Ihre Aufgabe mit thunlichster Beschleunigung durchzuführen...» — Sokčevič báni helytartó pedig ezeket írja Andrássynak 1867 április 14-dikén Cseh kiküldetéséről: «Mit der Stimmung des Landes genau vertraut, habe ich zu Ofen die dringende Vorstellung gemacht, Fiume unangetastet zu lassen und von der Absendung eines k. Commissärs abzusehen, da dies den Ausgleich mit Ungarn ganz unmöglich machen würde... Dies (Cseh kiküldetése) reizte die Gemüther auf das Höchste und die Herren *aller* Partheien, selbst jene bisher Ungarn freundlichen, sprechen sich nun unumwunden und entschieden aus, dass unter solchen Verhältnissen von einem Ausgleich gar keine Rede sein könne... Der Erfolg bleibt demnach jedenfalls zweifelhaft. Findet mein Antrag (Cseh Ede visszahivatása) jedoch keinen Anklang, so kann ich E. E. schon dermalen die bestimmteste Versicherung geben, dass sich vielleicht mit Ausnahme von höchstens 6—8 Stimmen, der ganze Landtag gegen jeden Ausgleich ausspricht. Überhaupt lässt sich nicht leugnen, dass der ärgste Feind des Ausgleiches zur Förderung seiner Zwecke nichts Besseres hätte thun können, als die Entsendung des k. Commissärs in der Art und Weise, wie es geschehen.»

terium a városi képviseletnek és tanácsának az 1848-diki alapon leendő újjászervezését már is elrendelte.»

E levélre Andrássy szó szerint következőleg válaszolt julius 12-dikén:

«Ő Felsége, az országgyűlés és a kormány kimondták, hogy a fiumei kérdés egyidejűleg fog megoldatni a horvát kérdéssel; az tehát, hogy saját magukat meghazudtolják, kérdésen kívül van.

«Fiume reincorporatiója oly tény, melyet magamnak feladatul tűztem s a mely okvetlen be fog következni. De hogy mikor, azt Fiuménak a kormányra kell bíznia. A helyzet tehát nem határozatlan, hanem egészen határozottnak kérem azt tekinteni, t. i. abban az értelemben, hogy csak akkor fog eldöntetni ezen kérdés, midőn e czélból a horvát országgyűlés küldöttsége ide jön. De ekkor bizonyára Fiume javára döntetik el, akár egy akár más értelemben dőljön el a horvát kérdés.

«Kérem tehát Nagyságodat, nyugtassa meg, ha lehet, a fiumeieket. Ha pedig nem lehet megnyugtatni, akkor kérem, daczára minden oppositiónak, vagy épen nem restaurálni, vagy oly módon, mely a territorialis kérdést a kormány részéről legalább az eddigi függő állapotban tartsa fenn.

«Ha a fiumeiek a maguk részéről óvásokat tesznek, s. a. t., semmit sem árt.

«Mit beszélnek a képviselők s. a. t., semmit sem tesz. Míg a kormány érzi a felelősséget, ő és egyedül csak ő fog kormányozni.

«Egyébiránt, reménylem, a fiumeiek nem sokára meg lesznek nyugtatva az által, mit a kormány a vasút-kérdésben érettök tenni akar és fog.

«Fogadja stb.»

Ez erélyes szavakra a kir. biztos még ugyanezen hó utolsó napján azt jelentette, hogy «miután oly positiót sikerült immár elfoglalnia, a honnan a lakosság többségére hathatósan befolyhat, biztosíthatja a miniszterelnököt, hogy ezentúl mi sem fog történni Fiuméban, mi a Horvátországgal való közjogi kapocs kényes kérdésére hátrányos lehetne.» Mindazáltal Fiume nem tért el magatartásában eddigi irányától, sőt sürgetéseivel már nem csupán a kir. biztost és a magyar országgyűlésen időzött képviselőjét ostromolta, hanem több ízben a kormányhoz, az országgyűléshez, sőt ő felségéhez is fordult. Óvást téve az ellen, hogy Horvátország a fiumei ügyek rendezéséhez hozzászóljon, mindenütt az 1807 : IV. t. cz. végrehajtását, a fiumei szabad

kerületnek Magyarországhoz való közvetlen visszakebelezését sürgette, nem feledkezvén meg epedő szavaiban a helyhatósági kormányzatról, az olasz nyelv használatáról s az ujonczállítástól való mentességről sem, vagyis mindazon előjogokról, melyeket számára az 1807. és 1848. évi törvények biztosították.

Fiuménak a magyar országgyűléshez intézett első kérvénye 1867 október 10-dikén kelt, ép abban az időben, midőn Andrássy ama kir. leirat szerkesztésével volt elfoglalva, mely Horvátországot új választásokra szólítá fel. Ettől az új országgyűléstől Andrássy sikert várt, * s a mint kitünt, nem alaptalanul. Épen a küszöbön álló újabb tárgyalásokra való tekintetből kivánta Andrássy a fiumei kérvény érdemleges tárgyalásának későbbre halasztását. E végből a Deák-pártot értekezletre hívta össze s ez értekezleten tartott beszédében kifejtette nézeteit. E beszéd szövegéből azonban sikertelenül kerestünk teljesebb emléket a Radich Ákos által megőrzött pár sornál.**

«A kir. biztos ezen kérvényezési ügyre vonatkozólag, még a kérvénynek elindítása előtt, kimerítő jelentést intézett a miniszterelnökséghez, melynek folytán a Deák-párt még az nap értekezletre hivatott össze. A miniszterelnök ez alkalommal hosszabb beszédben fejtette ki, hogy Fiume reincorporatiója ép úgy szívén fekszik, mint a fiumeieknek. Nem akarván a discretio határát átlépni, itt csakis annak megemlítésére szorítkozunk, miszerint a miniszterelnök Fiume hűségére és hazafiságára hivatkozván, arra kérte a pártot, hogy az előadott indokokra való tekintet folytán — Fiume visszakebelezése különben is már csak rövid idő kérdését képezvén — a beterjesztendő kérvényt, és az esetleg azzal együtt benyujtandó határozati javaslatot ne venné még most ezúttal érdemleges tárgyalás alá, hanem nyugodnék meg abban, hogy az a kérvényi bizottsághoz utasíttassék. A párt a miniszterelnök által előadott fontos politikai momentumokat méltánylandóknak találván, a közel kilátásba helyezett visszakebelezés reményében az előterjesztett javaslatot elfogadandónak nyilvánította, mire én (Radich) szükségesnek láttam kijelenteni, miként tekintettel a felhozott érvekre, részemről csakis azon feltét alatt egyezhetném az eléggé rövid időre szabott elhalasztásba, ha a kormányelnök egyszersmind arra nézve is nyilatkozni méltóztatik, vajjon a bekebelezés alatt

* L. válaszát Miletics interpellatiójára 1867 november 13-dikáról, I. köt., 260—261. lap.

** *Fiume közjogi helyzete*, 223—224. lap.

Fiume városának és kerületének Magyarországhoz leendő közvetlen bekebelezését értette-e? A miniszterelnök úr igennel válaszolt, mert hiszen cardinalis jogokat, úgy mond, csak nem fogunk feláldozni.»

Időközben megköttetett a horvát kiegyezés, Fiuméra nézve pedig folytak az országos küldöttségek tárgyalásai. Folytak, sőt már fenn is akadtak. *

Addig, míg a tárgyalások folytak, Fiume haladéktalan visszacsatolásának sürgetése, Andrássy szerint, kíméletlenség volt a horvátok érzékenységével szemben, de mióta azok Horvátország merev magatartásán megfeneklettek, a kíméletnek nem volt többé jogosultsága, sőt gondatlanság lett volna az ország vitális érdekei iránt, ha a képviselőház legalább a tárgyalások addigi menetével nem foglalkozik.

E felfogás szellemében Várady Gábor a márczius 12-diki ülésen azt indítványozta, hogy, tekintettel a folytonos izgalomra és elégületlenségre, melyet Fiuméban a visszacsatolás kérdésének halasztása okoz, tárgyaltassék haladék nélkül a Fiume ügyében kiküldött országos bizottság végjelentése, mely már január 14-dike óta a ház asztalán fekszik.** Minthogy azonban a költségvetési vitát félbeszakítani nem volna tanácsos, a tárgyalásra valamelyik délutáni órát kérte kitűzetni. Beszéd közben a fiumei állapotok jellemzésére felhozta, hogy tegnap távirat útján arról értesült, hogy Fiuméban a pénzügyi hatóságok horvát feliratú czímereket függesztettek ki a hivatalos helyiségekre.

Ghyczy Ignácz Fiume visszacsatolásának siettetése végett pártolja Várady indítványát.

Suhaj Imre ellenben azt indítványozza, hogy a regnicolaris bizottság végjelentésének tárgyalása a budget-vita utáni időre halasztassék, midőn majd a horvát országgyűléssel egyidejűleg lehet azt elintézni.

Erre Somssich Pál elnök figyelmeztette a házat, hogy az osztályok elfoglaltsága miatt délután lehetetlen üléseket tartani. Simonyi Ernő azonban mégis arra kérte a képviselőket, hogy a rendkívül sürgős ügy érdekében ez egyszer áldozzák fel kényelmüket s a délutáni órákban is tartsanak ülést.

Ernuszt Kelemen, Justh József és Deák Ferencz, Várady és

* L. fentebb a 102—104. lapokat.

** Az országos bizottság jelentéséről, mely e tárgyalások menetével beszámol, a következő fejezetben emlékezünk meg.

Simonyi kivánságával szemben mindnyájan Suhaj indítványa mellett foglaltak állást.

Felszólalt a miniszterelnök is:

Tisztelt ház, Én magam is igen érzem annak szükségét, hogy a Fiume kérdésében kiküldött bizottság jelentése itt mielőbb tárgyaltassék.

Van számtalan érdek, melyek fölött a határozás tovább nem halasztható; ilyenek a kereskedelem érdekei, a melyek különösen a suezi csatorna megnyitása óta is mindinkább szükségessé teszik azt, hogy a központi tengerészeti és kereskedelmi közeg mielőbb felállíttassék. Vannak ott helybeli kereskedelmi érdekek, a melyek — úgy szólván — minden oltalom nélkül maradtak, mert megszünt a trieszti központi közeg, és helyette még nem alakíttatott más.

Tehát Horvátországnak ép úgy mint Fiuménak és Magyarországnak érdekében a kérdés nem halasztható. Magam is érezve ezt, arra akartam a t. ház figyelmét felhívni, hogy e tekintetben méltóztassék mentül előbb intézkedni. Azonban, hogy ma délután *(Bal felől: Nem ma!)* szóljunk hozzá, megvallom, ezt egyáltalában nem pártolhatom; hanem helyesnek tartom azt, hogy, mivel a budget-tárgyalás ma-holnap mégis véget ér, ennek végeztével a nyugdíjak és a budget-törvény tárgyalása közt foglalkozzunk vele, a mi tehát a közelebbi napokban megtörténhetnék. Ebbe talán méltóztatnak belényugodni. *(Helyeslés.)*

A háznak egy korábbi határozata szerint a költségvetés után azonnal a nyugdíj-törvényjavaslatot kellett tárgyalni, s ezért az elnök kérdést intézett a házhoz, vajjon a Fiume ügyében beterjesztett jelentés a nyugdíj-ügy előtt vagy után tárgyaltassék-e.

Erre Anker Hugó, felsorolva mindazon károkat, melyek az országra háramolnának, ha a törvényhozás még tovább is késnék rendelkezéseivel, behatóan kérte a házat, fogadja el a miniszterelnök indítványát és tárgyalja a fiumei ügyet azonnal a budget után.

Tisza László is hozzájárult Andrássy gr. indítványához. A kérdés legkényesebb oldalára azonban, mondá, nem hallott választ, s ezért ismétli Várady kérdését, vajjon a Fiuméban kifüggesztett horvát czímerek és feliratok dolgában a miniszterelnök mit fog cselekedni?

Andrássy Gyula gr.:

Tisztelt ház, Én azt hiszem, mindnyájan helyeselni fogják itt is, a túlsó oldalon is, ha kifejezem azt, hogy nem csupán azért nem válaszoltam, mert nem voltam jelen, hanem azért sem, mert először kerülendőnek tartom mindazon kérdések tárgyalását, melyek egy függőben levő és nemsokára eldöntendő nagyfontosságú ügyre nem jó, hanem tán rossz hatást gyakorolhatnának; másodszor pedig azért, mert én ismerem azt a tisztelt urat, kinek táviratát a t. képviselő úr fölolvasta; az igen derék, becsületes ember, de kissé nervosus *(Derültség)*, és abból, a mit ő írt, még nem következik, hogy csakugyan igaz, a mit látott, s hogy a kormány ezen az alapon mindjárt intézkedjék és itt feleljen. *(Helyeslés.)* *

Erre a ház elfogadta Andrássy gróf indítványát s elhatározta, hogy a fiumei ügyet még a nyugdíj-törvényjavaslat előtt fogja tárgyalás alá venni.

* A sürgönyt, úgy értesültünk, Matkovich Gáspár küldötte Váradynak. Megemlíthetjük, hogy a magyar-ellenes irányáról ismeretes *Zukunft*, ez esetben is a horvátok elleni izgatással vádolva a magyar kormányt, a következő módon beszéli el azt az eseményt, melyre Várady hivatkozott. A fiumei pénzügyi hatóságok oly czímertáblákat kaptak a zágrábi pénzügyi igazgatóságtól, melyeken a három-egy királyság és Magyarország czímere is ott volt horvát nyelvű körirattal. Midőn e czímertáblák kifüggesztettek, a fiumeiek Cseh királyi biztoshoz fordultak s arra kérték, hogy e táblák helyébe olasz feliratú magyar czímert függesztessen. Erre Zurhalek pénzügyi tanácsos, kit a magyarok minden horvát-ellenes tüntetésre felhasználhatnak, mert mindenre alkalmasabb mint hivatalára, barátjával Csehvel egyetértve, Andrássy grófhoz fordultak Budára, nem volna-e jó engedni a fiumeiek kivánságának? Andrássy gr. azt válaszolta, hogy addig is, míg e kérdés eldől, vegyék le rögtön az érintett horvát feliratú czímereket.

1870 MÁRCZIUS 15.

A FIUME ÜGYÉBEN KIKÜLDÖTT ORSZ. BIZOTTSÁG JELENTÉSÉNEK TÁRGYALÁSAKOR.

(FIUMEI ÜGY II.)

A nyári tárgyalások idején a magyar és fiumei küldöttségek hasztalan mentek el az engedmények terén a «végső határokig», mint ezt Deák a ház előtt elismerte. A mily inconcilians hangulatban távozott, ép olyanban tért vissza a hovát küldöttség, midőn Andrássy gr. a regnicolaris deputatiókat deczember havában ismét összehívta. Hiába tett a magyar és fiumei küldöttség a deczember 16- és 17-diki üléseken nem jelentéktelen újabb concessiókat, nevezetesen a törvénykezési szervezet és a horvát gymnasium tárgyában: a horvát küldöttséget ez sem bírta közeledésre. Mereven ragaszkodott ahhoz, hogy a politikai beligazgatás Fiumének hagyassék, hogy a cultus ügye a horvát-szlavon kormánynak és törvényhozásnak tartassék fenn, hogy a közoktatás Horvátország és Fiume közt a paritas alapján osztassék meg, s hogy az igazságszolgáltatás akként szabályoztassék, hogy a fennálló törvénykezési szervezet továbbra is egészen érvényben maradjon. Mi több, a horvát küldöttség tagjai közül hárman, hogy hajthatatlanságukat documentálják, deczember 21-dikén kiléptek az országos bizottságból. Ugyanekkor említett követeléseiket egy «ultimatum»-ban ismételték, s ennek végszavában azt a kivánságukat fejezték ki, hogy ez ultimatum el nem fogadása esetén az országos bizottság ülései alkalmas ideig elnapoltassanak; addig azonban, míg Fiume közjogi helyzetének kérdése végleges megoldásra nem jut, Fiume városát és kerületét a magyar kormány igazgassa, Fiume vármegye pedig az autonom horvát kormánynak adassék át, s ennek következtében a kir. biztos hatósága a vármegye területére nézve megszüntettessék.

Minthogy sem a magyar, sem a fiumei küldöttség a horvát ultimatum érdemleges követeléseit el nem fogadhatta s a további tárgyalás immár lehetetlenné vált, a deputatio magyar és fiumei tagjai beható tanácskozás után abban a zárhatározatban állapodtak meg,

hogy a horvát küldöttség javaslatát egy provisorium felállítására vonatkozólag a magok részéről elfogadják, még pedig azzal a hozzáadással, hogy mivel a közös ügyek igazgatása kereskedelmi és tengerészeti tekintetben fennakadást nem szenvedhet, az országgyűléshez intézendő jelentésében indítványozza a bizottság: utasítsa az országgyűlés a kormányt, hogy a kereskedelmi és tengerészeti ügyek ellátásáról is kellőleg gondoskodjék.*

A Horváth Mihály tollából folyt küldöttségi jelentés tényleg ezen indítványnyal terjesztetett január 14-dikén a képviselőház elé.

Midőn e jelentés márczius 15-dikén a házban felolvastatott, Várady Gábor rövid indokolás kíséretében határozati javaslatot nyújtott be, mely összefoglalván a jelentésben elszórt elveket, Magyar-, Horvátország és Fiume megnyugtatása végett sürgős intézkedésre utasította a kormányt.

Várady javaslata következőleg szól:

«A fiumei kérdés ügyében kiküldött magyar bizottság jelentése tudomásul vétetvén, fölhatalmaztatik a miniszterium, hogy addig is, míg a függő kérdések véglegesen megoldathatnának, egy provisoriumot állítson föl oly módon, hogy a királyi biztos működésének megszüntetésével haladék nélkül nevezzen ki kormányzót, továbbá a miniszterium Fiume várost és közigazgatását vegye át és intézze, Fiume vármegye pedig adassék át az autonom horvát kormánynak. Végül utasíttatik a kormány, hogy, miután a közösügyek elintézése, kereskedelmi és tengerészeti tekintetben, fönnakadást nem szenvedhet, az említett kereskedelmi és tengerészeti ügyek ellátásáról is kellőleg gondoskodjék.»

E határozati javaslat előterjesztése után *Andrássy gr.* így nyilatkozott:

Tisztelt ház, Várady Gábor t. képviselő úr egy indítványt nyujtott be a tisztelt háznak. Én ezt az indítványt, a mennyiben azonos a bizottság javaslatával, a kormány nevében szívesen elfogadom, elismeréseül annak is, hogy e tekintetben a két párt között különbség nincs, a mit én mindig, minden alkalommal igen szívesen fogadok. *(Helyeslés.)*

Minthogy azonban az igen tisztelt képviselő úr a maga

* A regnicolaris deputatiónak bonyodalmas tárgyalásait ülésről ülésre igen részletesen ismerteti a ház elé terjesztett bizottsági jelentés számos melléklete alapján RADICH, *id. m.*, 237—258. l.

inditványában nemcsak hogy egy szükséges közbenső stadiumról említést nem tett, hanem beszédében még azt a kitételt is használta, hogy ezen inditványt ő úgy érti, hogy a benne foglaltak a kormány által haladéktalanul végrehajtassanak: erre nézve kénytelen vagyok felszólalni és kijelenteni, hogy mi ezen indítványt a magunk részéről szívesen elfogadjuk, de csak azon feltétel alatt, hogy a benne foglaltakat csak akkor fogjuk végrehajtani, ha majd ez a horvát országgyülés által is tárgyaltatott. *(Helyeslés jobb felől.)*

Megmondom okaimat.

A kiegyezés végképen létre nem jöhetett, a mit én épen úgy sajnálok, mint a t. képviselő úr, ki előttem szólott. Nem maradt tehát egyéb hátra, mint — a miben, úgy látszik, mind a három küldöttség megegyezett — egy provisoriumnak életbeléptetése.

De minthogy mind az a királyi leirat, mely akkor jelent meg, midőn az egyezség Magyar- és Horvátország között minden egyéb tárgyra nézve létrejött, annak a kivánságnak ad kifejezést, hogy a fiumei kérdés is közös megegyezés alapján oldassék meg, mind pedig az országgyülések küldöttségeinek az az utasítás adatott, hogy eljárásukról illető országgyülésöknek referáljanak: egyáltalában nem volna helyes ezt a közbenső stadiumot mellőzni és be nem várni azt az időpontot, midőn ez a kérdés a horvát országgyülés előtt is tárgyaltatik. *(Helyeslés jobb felől.)*

Én, t. ház, e tekintetben megnyugtatást is adhatok a t. háznak arra nézve, hogy köztünk és a horvát autonom kormány közt ez ügy már tárgyaltatott, és minthogy a horvát országgyülésre igen fontos, messze kiható autonom teendők várnak, és az országgyülés ezek elintézése végett a legrövidebb idő alatt össze fog jönni: ugyanakkor tárgyalhatja és fogja is tárgyalni saját küldöttségének jelentését, és én meg vagyok győződve, hogy e tárgyban sürgős intézkedés szüksége forogván fenn, egyet fog érteni a magyar országgyüléssel. Kivánatos ez a horvát érdekben is, mert hiszen a horvát terület átadása a horvát országgyülésnek régi kivánsága, a kereskedelmi és tengerészeti érdekek pedig tökéletesen azonosak, és a horvát országgyülés-

nek ép annyira érdekében van, hogy az ügy elintézése halasztást ne szenvedjen, mint a magyarnak.

Azt hiszem tehát, hogy mivel ezzel egyáltalában semmi sincs veszélyeztetve, sőt biztos kilátás van arra, hogy e részben a két országgyülés egyet fog érteni: a kormány helyesen teszi, és a tisztelt urak velem szemben belényugosznak abba, ha úgy fogja föl ez indítvány értelmét, hogy a benne foglaltakat csak akkor teljesítse, ha majd a horvát országgyülésnek is alkalma volt a maga küldöttségének jelentését meghallgatni. Ismétlem: remélem, hogy ez a legrövidebb idő alatt meg fog történni, és meg vagyok győződve arról, hogy a két országgyülés közt nem is lesz véleménykülönbség. *(Helyeslés.)*

Tisza Kálmán nem látta szükségét, hogy Horvátország beléegyezésére várjunk, mert ebben Fiumét illetőleg tényleges lemondás rejlenék Magyarország jogairól. Ha a fölött, — úgy mond, — hogy Fiuméra nézve, míg az egyezség létrejő, végrehajtassék-e a törvény vagy ne, valaki más határozhat, mint mi, akkor jogunk legalább is megvan csonkítva. Azt kivánta tehát, hogy a kormány azonnal léptesse életbe a provisoriumot.

Ezután Deák Ferencz szólott. Felállította az alternativát, mely előtt az ország áll, s kifejtvén az eshetőségek előnyeit meg hátrányait, mindenkit meggyőzött arról, hogy nem sikerülvén az egyezség, jobb elfogadni a provisoriumot, semmint visszautasítani. «Én törvényellenesnek nem tartom azon provisoriumot, — így végezte, — a mely most javaslatba hozatik; provisorium az épen úgy, mint a mostani állapot; csakhogy jobbnak tartom, mint a mostani állapotot, mert mind a három rész küldöttségének hozzájárulásával, beléegyezésével állapíttatott meg. Hozzájárul még az, hogy Horvátország, a mint reménylem, szintén el fogja fogadni. Én tehát nem törvényellenesnek, hanem az ország érdekében nagyon indicáltnak látom, hogy azon provisoriumot fogadjuk el, melylyel valószinűbb, hogy a béke és egyetértés köztünk fenntartatván, a kérdést véglegesen és talán hamarább lehet megoldani.»

Mellőzve, mint ide nem tartozót, Tisza Kálmánnak személyes ügyben való felszólalását és Deáknak erre tett erélyes megjegyzéseit, csak azt kell kiemelnünk, hogy Somssich Pál, a ház elnöke, miután a ház az országos bizottság véleményét általánosságban magáévá tette, kijelenté, hogy nézete szerint Várady indítványára kellene szavazni,

mert ez szabatosabban összefoglalja a bizottság által kimondott elveket.

Andrássy Gyula gr.:

Én azt gondolom, hogy az indítvány csakugyan valamivel bővebben kifejti azt, de csakis azt, a mi a küldöttség jelentésében van, és azért, mint előbb szerencsém volt mondani, és most ismétlem, nekem nincs kifogásom az ellen, hogy ily formában fogadtassék el.

Azonban megvallom, egyszeri felolvasásra nem tudtam kivenni, nincs-e abban ez a kitétel: haladéktalanul. *(Fölkiáltások balról: De benne van!)* Ha ez benne van, akkor e kitétellel nem tudnám elfogadni, hacsak más részről nem fogadtatnék el az az indítvány, hogy a ház a kormánynak e tárgyra nézve tett kijelentésében megnyugszik.

Horváth Mihály úgy vélekedett, hogy méltányos volna megvárni, míg a horvát országgyűlés a maga küldöttségének jelentését meghallgatja, s ez okból azt az egyetlen szót: «haladéktalanul», melyet Várady nem az országos bizottság jelentéséből vett, az indítványból kihagyatni kérte. S miután Deák a forma kedvéért ugyanily értelemben irásbeli módosítványt adott be, a ház Várady határozati javaslatát Deák Ferencz módosítványával azonnal el is fogadta.

A képviselőháznak e határozatához képest a kormány a Fiume város és kerület részére szervezendő provisoriumot azonnal munkába vette, és mihelyt értesült, hogy a horvát országgyűlés a fiumei kérdésben julius 20-dikán oly határozatot hozott, mely a magyar országgyűlés határozatával nem ellenkezik, a provisorium tervezetét minisztertanácsban végleges alakban kidolgozta.

A minisztertanács megállapodásairól Andrássy gr. már julius 21-dikén a következő előterjesztést tette ő felségének:

«Legkegyelmesebb Úr!

«Magyarország és Horvát-, Szlavon-, Dalmátországok között fennforgott közjogi kérdéseknek császári és apostoli kir. Felséged legkegyelmesebb szentesítése mellett egyezmény által létesített megoldása után, ezen országok között még csak a Fiume városára és a hozzátartozó kikötőre és kerületre vonatkozó kérdés maradt megoldatlanul. A magyar országgyűlés ugyanis azt óhajtá: hogy Fiume

város és kerülete, mint közvetlenül Magyarországhoz tartozó, Magyarországhoz azonnal tettleg is visszakapcsoltassék. Horvát- és Szlavonországok pedig az 1868. évi szeptember 26-dikán kelt országgyűlési feliratukban újolag azon kérelmet terjesztették elő, hogy az említett város, kikötő és kerület közvetlenül Horvátországhoz, s így csak közvetve a magyar koronához tartozónak ismertessék el.

«Császári és apostoli kir. Felséged a két ország között kiegyenlítetlenül fennmaradt ezen nehézséget is az összes érdekeltek megnyugtatásával kivánván elhárítani, az illető felek közti barátságos egyezkedés megkisértése szempontjából 1868. évi november hó 7-dikén kibocsátott legkegyelmesebb kir. leiratával mind Magyarország, mind Horvát-, Szlavon- és Dalmátországoknak országgyűléseit azon alapeszmében való egyesülésre méltóztatott felszólítani: hogy Fiume város kikötője és kerülete Magyarország koronájához csatolt külön testet — separatum sacrae regni coronae adnexum corpus — képez, és hogy a barátságos úton kieszközlendő egyezség létesítése végett küldenének ki keblökből egy-egy bizottságot, melyek a szintén felszólítandó Fiume város küldöttségével összeülve, a vitás kérdést közös egyetértéssel oldják meg.

«A magyar-horvát egyezményi törvény 66. §-ával teljes összhangzásban levő ezen legfelső leiratot mind Magyarország, mind Horvát-, Szlavon- és Dalmátországok készségesen elfogadván, az illető bizottságokat a maguk kebeléből kirendelték, s a magyar, horvát-szlavon és fiumei tagokból ekként létrejött országos bizottság mult évi május hó 15-dikén megalakulván, működését azonnal tényleg is megkezdette; s minthogy császári és apostoli kir. Felségednek Fiumét és kerületét a magyar koronához tartozó külön testnek nyilvánító tiszteletteljesen idézett legkegyelmesebb kir. leirata s ennek a kiegyezkedési törvényben mind Magyarország, mind Horvát-, Szlavon- és Dalmátországok részéről történt elfogadása után, Fiumének hovátartozása államjogi szempontból vitás kérdés lenni megszűnt: ezen országos küldöttség egyedüli feladata abban összpontosult, hogy megfeleljen mind császári és apostoli kir. Felséged legmagasabb intentióinak, mind a küldöttséget kirendelő országgyűlések várakozásának.

«Fiume belkérdései közös megegyezéssel akként oldassanak meg, hogy a tengeri város és kikötője mielőbb más országok kikötőjének színvonalára juthasson, s e szerint a keblében gyarapítandó kereskedelem és tengerészet virágzásra emelkedése által mind Magyarország, mind Horvát-, Szlavon- és Dalmátországok közös anyagi érdekei is lehetőleg előmozdíttassanak.

«Sajnálattal kénytelen azonban Felségednek legalázatosabb kormánya előterjeszteni, hogy az országos bizottság ezen nemes feladatának nem felelhetett meg, mert daczára a bizottsági tagok békülékeny jó indulatának s egymás iránti barátságos hajlamainak, a magyar és fiumei tagok által többszörös módosítás után kölcsönösen elfogadott kiegyezkedési tervezet a horvát küldöttségi tagokat végszerkezetében sem elégítette ki; sőt az ezek részéről előterjesztett végnyilatkozat a törvénykezés, a cultus és közoktatás ügyeinek rendezésére oly kívánalmakat tartalmaz, melyek a magyar és fiumei tagok nézeteivel több pontra nézve egyenes elvi összeütközésben állanak. Nevezetesen, hogy:

«A cultusügyek a horvát-szlavon autonom kormánynak és törvényhozásnak tartassanak fenn.

«A közoktatás Horvátország és Fiume között a paritás alapján osztassék meg, s végre, hogy:

«Az igazságszolgáltatás a jelenleg fennálló törvénykezési szervezet épségben hagyása mellett szabályoztassék.

«A horvát küldöttség ezen végnyilatkozatában azon kivánatnak is kifejezés adatik, hogy az országos bizottság jelenleg elnapoltassék, s addig is, míg e kérdésnek végleges megoldását a siker nagyobb valószínűségével megkisérleni lehetend, provisorium állíttassék fel oly módon, hogy Fiume város és kerülete közigazgatását a központi magyar kormány vegye át és intézze, Fiume vármegye pedig adassék át az autonom horvát kormánynak, a jelenleg ott levő kir. biztos hatósága a vármegyében megszüntettetvén; egyszersmind pedig a küldöttségi tagok közül hárman az országos bizottságból való kilépésüket jelentették be.

«A dolgok ilyetén helyzetében, miután a horvát küldöttségi tagok ultimatumának elveiben sem a magyar, sem a fiumei bizottság nem osztozhatott, a tárgyalás további folytatása pedig már az által is lehetetlenné vált, hogy a horvát küldöttség három tagja lemondását beadta, az utolsó ülésben jelen volt magyar és fiumei bizottsági tagok beható tanácskozás után oly zárhatározatban állapodtak meg, hogy a horvát bizottság javaslatát a provisorium felállítása iránt a maguk részéről is, de azon hozzáadással fogadják el, hogy, miután a dolgok természete szerint a közös ügyek igazgatása kereskedelmi és tengerészeti tekintetben fennakadást nem szenvedhet, a bizottság munkálatáról azon indítványnyal tétessék jelentés az országgyűléshez: utasítaná oda a kormányt, hogy az említett kereskedelmi és tengerészeti ügyek ellátásáról is kellőleg gondoskodjék.

«A fiumei kérdés ügyében kiküldött magyar bizottság tagjainak a fennebbiekben mély alázattal körvonalozott jelentésére a magyar országgyűlés f. évi márczius hó 15-dikén tartott ülésében határozatot hozván, ez által Felségednek hű magyar kormánya felhatalmaztatott, hogy addig is, míg a függő kérdések véglegesen megoldatnának, egy provisoriumot állítson fel, oly módon, hogy a kir. biztos működésének megszüntetésével nevezze ki a kormányzót, továbbá vegye át és intézze Fiume városa és kerülete közigazgatását, Fiume vármegye pedig adassék át a horvát autonom kormánynak; végül felhatalmaztatott a kormány, hogy miután a közös ügyek közigazgatása kereskedelmi és tengerészeti tekintetben fennakadást nem szenvedhet, az említett kereskedelmi és tengerészeti ügyek ellátásáról is kellőleg gondoskodjék.

«A horvát-szlavon országgyűlés pedig ezen kérdésben f. évi julius hó 20-dikán a magyar országgyűlés fennhivatolt határozatával lényegben egyező azon határozatot hozta, hogy egy részről a kir. biztos tényleges kormányzata alatt álló Fiume vármegye a horvát-szlavon kormányzatnak azonnal átadassék, másrészt, hogy Fiume városra és kerületére nézve, az e részben fennforgó kérdés végleges elintézésének bekövetkezéseig oly szervezet léptettessék életbe, mely a fennálló törvények, nevezetesen pedig a közjogi kérdések kiegyenlítése iránt létrejött egyezménynek megfeleljen s minden irányban kielégítő legyen. Az országgyűlésnek ebbeli határozatait Felségednek engedelmes minisztertanácsa teljesen indokoltaknak és az adott körülmények között leginkább czélra vezetőknek találván, ezeknek végrehajtása tekintetéből az alább következő tervezetet bátorkodom császári és apostoli kir. Felséged legkegyelmesebb jóváhagyása alá terjeszteni.

«Fiume városnak és kerületének összes kormányzatára nézve, nemkülönben az egész magyar-horvát tengerparton a tengerészeti ügyek intézésére, császári és apostoli kir. Felséged által a magyar miniszterium előterjesztésére, miniszterelnöki ellenjegyzés mellett, mindenek előtt egy kormányzó nevezendő ki, ki fiumei és magyar-horvát tengerparti királyi kormányzói czímmel volna felruházandó.

«A kormányzó, mint az egész magyar-horvát tengermelléken a tengerészeti kormányzat vezetője, elnöke a Fiuméban szervezendő királyi tengerészeti hatóságnak, mely a tengeri kereskedésre, a hajózásra s révügyre, valamint a tengerparti egészségügyre vonatkozó közigazgatási teendőket, a magyar kir. kereskedelmi és közlekedési miniszte-

rektől nyerendő utasítások szerint, s ezek legfelsőbb igazgatása alatt azon hatáskörrel intézi, melylyel a trieszti császári kir. tengerészeti hatóság van felruházva.

«Ezen, a fiumei provisorium által közvetlenül nem érintett tengerészeti hatóságra nézve a kereskedelmi miniszter Felséged legkegyelmesebb jóváhagyását külön felterjesztésben kérendi.

«A kormányzónak Fiume városra és kerületére vonatkozó hatásköre következőleg szabályoztatik.

1. A politikai közigazgatásra nézve.

«Azon ügyekre nézve, melyekre Fiume önkormányzati joga ki nem terjed és melyek a Magyarország és Horvát-Szlavonországok között kötött egyezmény (1868: XXX. t. cz. 7., 8. és 9. §§.) szerint is a központi kormány hatáskörébe tartoznak, a kormányzó a magyar miniszterium közvetítője, illetőleg az e részbeni kormányzati jog gyakorlására nézve a magyar miniszteriumnak alárendelt felelős közege leend, minek keresztülvitele czéljából az illető szakminiszterek által külön intézkedések fognak tétetni. A kormányzó továbbá Fiume város és kerülete közigazgatásának élén állván, ily minőségben vezeti a fiumei községi képviseleti és az országgyűlési választásokat. Jogában áll, de különös esetekben kötelessége is a közgyűléseken elnökölni.

«Fiume város és kerülete a közigazgatás minden ágára nézve a helyhatóság, illetőleg a kormányzó s a magyar kir. miniszterium által kormányoztatik, miért is a közgyűlések jegyzőkönyvei, valamint a közigazgatási ügyekben hozott helyhatósági határozatok ellen közbevetendő felfolyamodványok a kormányzó, illetőleg a magyar kir. miniszterium felülvizsgálata alá terjesztendők.

«A kormányzó feladata leend a közigazgatás tekintetében szükséges statutumokat a helyi viszonyok és körülmények figyelembe vételével a helyhatósági képviselet közreműködése mellett kidolgozni s a magyar kir. miniszterium jóváhagyása alá terjeszteni. Addig azonban, míg ezen statutum életbe léptettethetik, a Fiume városában és kerületében jelenleg fennálló kormányzati viszonyok, mindazonáltal a kormányzó, illetőleg a magyar kir. miniszterium közvetlen felügyelete alá helyezve, épségben hagyatnak.

«Ezen felügyeletnek mikénti gyakorlása iránt a kormányzónak a magyar kir. belügyminiszter által megfelelő utasítás fog adatni.

2. Törvénykezési ügyek.

«A törvénykezés rendezésénél nemcsak Fiume városának az anyaországgal való mennél szorosabb csatlakozására irányuló óhaját kelle tekintetbe venni, hanem más részről szem előtt volt tartandó a Horvát-Szlavonországok országgyűlésének azon nyilatkozata is, a melyben az autonom jogok épségben tartása van hangsulyozva; valamint azon körülmény is, hogy Fiuméban majdnem két évtized óta, a polgári és büntető törvénykezés terén, ugyanazon törvények vannak tényleg hatályban, a melyek Horvát-Szlavonországokban, — a mi ez utóbbi országok és Fiume között a jogfogalmakban és szokásokban bizonyos közösséget eredményezett, s a mi a más törvények uralma alatt álló anyaországgal való szoros egyesülés azonnal való keresztülvitelének a gyakorlat terén sokszoros akadályt vet utjába.

«Ezen tekintetek egyarányos figyelembe vétele mellett, két szempont volt a miniszteriumra nézve irányadó. Az első az, hogy a Fiuméban felállítandó törvénykezési hatóságok hatásköréből kizárassanak mindazon ügyek, melyek az 1868. évi XXX. t. cz. szerint törvénykezés tekintetében Horvát-Szlavonország autonom ügyeinek sorába tartoznak. A másik vezérszempont pedig az, hogy mivel a provisorium feladata úgy is csak átmeneti intézkedésekből áll, a melyeknek hatálya csak azon időre terjed ki, a míg az eszmék tisztultával s a kölcsönös nemzeti féltékenység megszünésével a végleges állapot létesítése lehetővé válik: tehát ezen átmeneti korszakban a törvénykezés rendezésénél a fősúly nem annyira az elvi követelményekre, mint inkább a gyors és pontos igazságszolgáltatás biztosítékaira fektetendő.

«A miniszterium ennélfogva a törvénykezés rendezésére vonatkozó javaslatait a következő pontokban bátorkodik Felséged elé terjeszteni:

«1. Fiuméban egy első folyamodású és egy felebbviteli bíróság állíttatnék fel.

«2. Ezen biróságok hatásköre kiterjed:

a) tengerészeti ügyekben, a melyek az 1868. évi XXX. t. cz. 9. és 48. §-ai értelmében mind törvényhozás, mind törvénykezés szempontjából a magyar birodalom közös ügyei közé tartoznak, az összes magyar-horvát tengerpartra;

b) ellenben egyszerű kereskedelmi és váltóügyekben, a melyek az 1868: XXX. t. cz. 9. és 48. §-ainak egybevetése szerint csak törvényhozási tekintetben tekintendők a magyar birodalom közös ügyének;

c) valamint a polgári és büntető ügyekben is, a melyek ugyanazon törvény szerint Horvát-Szlavonország autonom hatáskörébe tartoznak, — csak Fiume városára és kerületére.

«3. Minthogy e szerint a fiumei hatóságok hatásköréből ki vannak zárva oly ügyek, a melyeket az 1868. évi XXX. t. cz. Horvát-Szlavonországok autonom jogkörébe tett át: nem forog fenn semmi ok arra, hogy a biróságok szervezésére s alakítására Horvát-Szlavonországok autonom kormányának befolyást kellene adni, s annálfogva az érintett bíróságok szervezésére nézve s alakítása iránt kizárólag a magyar központi kormány van feljogosítva Felségedhez a kellő felterjesztéseket megtenni.

«Elvi szempontból egy külön felebbviteli bíróság felállítása Fiumében alig volna indokolható, s annak teendőit egyszerűen vagy a horvát-szlavon báni táblára, vagy pedig a pesti királyi táblára lehetne átruházni; azonban kétségtelen, hogy az első eset Fiume, a másik eset pedig Horvátország hangulatában idézne elő oly kedvezőtlen zavart, a mely a kedélyek megnyugtatását, a provisoriumnak czélját teljesen meghiúsítaná. De az utóbbi mód, t. i. a felebbviteli hatóságnak átruházása a pesti királyi táblára, a törvénykezés érdekében sem volna tanácsolható, azon oknál fogva, mert a Fiumében érvényben levő osztrák polgári és büntető törvénykönyvnek oly mérvű ismerete, a mely az igazságszolgáltatás magas feladatának megfelelne, a pesti királyi tábla tagjaitól alig volna várható és követelhető.

«4. Harmad folyamodású és legfőbb törvényszék.

a) a 2. szakasz a. és b. pontjai alatti ügyekben a pesti magyar királyi curia legfőbb itélőszéki osztálya;

b) a 2. szakasz c. pontja alatti ügyekben pedig egyelőre a horvát-szlavonországi hétszemélyes tábla.

«A 2. szakasz a. pontja alatti, vagyis a tengerészeti ügyek, az 1868. évi XXX. t. cz. szerint, mind törvényhozási, mind pedig törvénykezési tekintetben a magyar birodalom közös ügyeinek sorában állván, ezekre nézve más intézkedés nem is volna képzelhető.

«A mi pedig a 2. szakasz b. pontjában foglalt egyszerű kereskedelmi és váltó-ügyeket illeti, noha Fiumében az osztrák kereskedelmi és váltó-törvények vannak érvényben, tehát ugyanazok, melyek Horvát-Szlavonországokban, s noha czélszerűség szempontjából színleg inkább a zágrábi hétszemélyes tábla volna hivatva arra, hogy Fiume kereskedelmi és váltó-ügyeiben a harmad folyamodású bíróság jogaival felruháztassék: ezen intézkedés azonban azért nem volna tanácsos, mert a tengerészeti ügyeket az egyszerű kereskedelmi és

váltó-ügyektől igen sok esetben alig lehet megkülönböztetni, s így ha a két különböző természetű ügykörre nézve harmad és vég folyamodásban két külön forum állíttatnék fel, e két forum között folytonos illetékességi összeütközés támadna, a mi egy a conflictusok fölött itélő még felsőbb forum felállítását tenné szükségessé.

«Egyébiránt is azon ok, a mely a pesti királyi táblának, mint másod folyamodású bíróságnak felállítása ellen harczol, nem szól a magyar királyi curia legfőbb itélőszéki osztálya ellen, minthogy ezen forum hatásköre már Erdélyre is kiterjedt, a hol legnagyobb részben még szintén az osztrák törvények állanak fenn; e forum egybeállításánál tehát kellő tekintet van azon ismeretekre, a melyek a pusztán Magyarországra kiterjedő pesti királyi táblánál nem szükségeltetnek.

«A 2. szakasz c. pontja alatt érintett polgári és büntető ügyek egyelőre, czélszerűség szempontjából, helyezendők át a horvát-szlavon hétszemélyes táblához, minthogy a Fiuméban jelenleg még ugyanazon ügyekre érvényben levő osztrák törvények helyébe lépendő polgári és büntető törvénykönyvek alkotása, bár azok már a befejezés küszöbén állanak, a törvényhozás lassú haladásánál fogva a legközelebbi jövőben alig várható.

«5. A magyar királyi curia legfelsőbb itélőszéke osztályánál, részint a közös, részint a fiumei törvénykezési ügyekre való tekintetből, egy-egy bírói állomás rendszeresíttetik egy horvát és egy fiumei tag számára, a ki ott előadói és szavazati joggal ruháztatik fel s a kit a magyar kir. igazságügyminiszter előterjesztésére Felséged fog kinevezni.

«6. Hasonló tekintetből a horvát szlavonországi hétszemélyes táblánál mint előadó és szavazó bíró egy fiumei tag nyer alkalmazást, a kit Felséged viszont a horvát-szlavonországi bán előterjesztésére nevezend ki.

«E pontokban foglaltatik a miniszterium javaslata Fiume törvénykezési ügyeinek rendezésére nézve, s az igazságügyminiszter nem fog késni a fiumei bíróságok szervezésére vonatkozó részletes javaslatát a költségvetéssel együtt Felséged legmagasabb helybenhagyása alá terjeszteni, mihelyt az alappontok Felséged legmagasabb szentesítését megnyerik.

3. A cultus- és közoktatási ügyekről.

«A cultus és közoktatás tekintetében Fiume város és kerülete a magyar cultus- és közoktatásügyi miniszter és a pesti közös törvény-

hozás alatt fog állani, kivéve azon gymnasiumot, mely Fiumében eddig horvát-fiumei alapokból tartatott fenn.

«Ezen gymnasium a közös alapítványok megosztása, és a város részéről eddigelé annak fenntartására járt évi segélyezés megszüntetése után, ezentúl is, mint eddig volt, horvát gymnasium marad, mely a horvát-szlavon kormánytól s országgyűléstől fog függni, — magától értődvén, hogy ugyanarra vonatkozólag a közbiztonsági és közrendészeti felügyeletet, úgy mint eddig, továbbra is a helyhatóság gyakorolandja.

«Az *1.* alatt tüzetesen elősorolt közigazgatási ügyek elintézésére az alább körülírt hivatalos állomások szükségeltetvén, azoknak szervezhetésére császári és apostoli kir. Felséged legkegyelmesebb királyi jóváhagyása kéretik.

4. Tiszti létszám.

«A kormányzó mellé azon ügyek intézésére, melyek nem tartoznak a tengerészeti hatóság körébe, következő személyzet szerveztetik: egy osztálytanácsos, egy elnöki titkár, egy miniszteri titkár és egy miniszteri fogalmazó.

«A szükséges segédszemélyzet, úgy mint segédhivatali igazgató, számvevők, kezelési és irodai személyzet s hivatalszolgák létszáma, a kormányzó előterjesztése alapján, utólagosan fog megállapíttatni.

«Végre hódolatteljesen megjegyeztetik, miszerint az első-folyamodású és felebbviteli bíróság szervezésére vonatkozó előterjesztés a magyar igazságügyminiszter által utólagosan fog császári és apostoli kir. Felséged elé terjesztetni.

5. Tiszti fizetmények.

«A kormányzó járandósága, tekintettel arra, hogy a consulok és idegen hatalmak képviselői irányában repræsentálnia kellend, 5000 frtnyi évi fizetmény-, 5000 frtnyi hivatali pótlék- és szabad lakásban állapíttatott meg; az egyéb tiszti és szolgaszemélyzet pedig a minisszterium hasonló állású hivatalnokainak rangjában és fizetésében lesz részesítendő.

«Ezekben összpontosul császári és kir. Felséged engedelmes kormányának a Fiume városában, kikötőjében és kerületében felállítandó provisoriumra vonatkozó legalázatosabb előterjesztése, melyekhez képest azon hódolatteljes kérelemmel járul császári és apostoli kir. Felsé-

gedhez, miszerint legkegyelmesebben elrendelni, illetőleg jóváhagyni méltóztassék, hogy:

«1. A Felségednek 1867. évi ápril hó 6-dikán kelt legfelső elhatározásával Fiume város, kikötője és kerülete, nemkülönben Fiume vármegye kormányzatára nézve kinevezett királyi biztos működése megszüntettessék.

«2. Fiume városában, kikötőjében és kerületében ezen legalázatosabb előterjesztvényben körülírt módozattal provisorium szerveztessék.

«3. Az ezen előterjesztésben foglalt hatáskörrel felruházandó kormányzó és a mellé tervezett azon hivatali állomások betöltésére nézve, melyek császári és apostoli kir. Felséged legkegyelmesebb kinevezésétől függnek, nemkülönben a Fiuméban felállítandó első folyamodású és felebbviteli biróság szervezése iránt előterjesztés tétethessék.

«4. Fiume vármegye Horvát-Szlavonország autonom kormányzata alá visszaadassék, s az átvételt illetőleg Horvát-Szlavonország bánja által császári és apostoli kir. Felségedhez előterjesztés tétethessék, illetőleg, hogy erre nézve a bán a tervezetben 1. ·/. alatt hódolattal ide zárt legfelső kézirattal utasíttassék.

«5. Az ezen provisorium szervezésével járó fizetéseknek, az elhanyagolt állapotban levő kormányzói lak átalakításának, fölszerelésének és egyéb költségeknek póthitel által való fedezése végett az országgyűléstől felhatalmazás kéressék.

«Mely legalázatosabb javaslatoknak kegyteljes jóváhagyása reményében a legfelső határozatnak és legfelső kéziratnak tervezete 2. ·/. és 3. ·/. alatt mély tisztelettel bemutattatik.

«A minisztertanácsnak 1870. évi julius hó 21-dikén hozott határozata folytán gr. Andrássy Gyula s. k.»

A kormány ez előterjesztéseihez ő felsége a julius 28-dikán kelt két legfelső kéziratában hozzá járult, másnap pedig Cseh Edvárdot, Andrássy felterjesztésére, kir. biztosi állásától felmentvén, ifj. Zichy József grófot fiumei és magyar-horvát tengerparti kormányzóvá kinevezte.

1870 JANUÁR 25. ÉS MÁRCZIUS 21.

A PÉNZÜGYI IDEIGLENES TÖRVÉNYSZÉKEK FENNTARTÁSÁRÓL SZÓLÓ TÖRVÉNYJAVASLAT MÓDOSÍTÁSAKOR.

A pénzügyi törvényszékek ideiglenes fenntartásáról szóló törvényjavaslatot, a későbbi 1870: VII. t. cz.-et, melyet a képviselőház 1869 deczember 18-dikán, a főrendiház pedig deczember 20-dikán elfogadott, a kormány nem terjeszthette szentesítés végett a korona elé, mert hibás szövegezés következtén e javaslatban Horvát- és Szlavonországgal együtt Dalmátország is mint olyan terület említtetett, melyen a pénzügyminiszternek és a bánnak kellett volna a törvényt végrehajtania. Ez okból a miniszterelnök a kiigazított javaslatot újra benyújtotta a képviselőháznak, még pedig már január 25-dikén.

Gr. Andrássy Gyula:

Tisztelt ház, Azon törvények közt, melyeket az országgyűlés mindkét háza elfogadott, van egy a pénzügyi törvényszékek ideiglenes fenntartásáról, melyet a többiekkel együtt, kötelességemhez képest, ő Felségének szentesítés végett fölterjesztettem, s mely szentesíthető azért nem volt, mert vagy szerkesztési vagy leírási hiba következtében, ezen mindössze két szakaszból álló törvénynek második része egészen eltér attól, a mit a törvényhozás ezen törvény által elérni szándékolt. A 2-dik §. t. i. azt mondja, hogy a pénzügyi törvényszékek fenntartására vonatkozó ezen törvény végrehajtása Horvát- és Szlavonországban a pénzügyminiszterre és a bánra bizatik. E helyett azonban a szöveg így hangzik: «Ezen törvény végrehajtásával a pénz- és igazságügyminiszterek, Horvát-, Szlavon- és Dalmátországokra nézve a pénzügyminiszter és a bán bizatnak meg.»

A szöveg szószerinti értelme tehát az, hogy Dalmátországban is felállítandók ezen ideiglenes pénzügyi törvényszékek; a szöveg tehát egészen világos. Ezt meg kell változtatni, és én azt hiszem, hogy a változtatás igen egyszerű. A helyett, hogy az mondatnék: «Horvát-, Szlavon- és Dalmátországokra nézve a pénzügyminiszter és a bán», — az mondassék: «Horvát- és Szlavonországokra nézve a pénzügyminiszter és Horvát-, Szlavon- és Dalmátországok bánja bizatnak meg ezen törvény végrehajtásával.» Itt a czím a bánra vonatkozik; «Horvát-, Szlavon- és Dalmátországok bánja» kizárja azt az értelmet, mintha Dalmátországban szándékolnánk ilynemű törvényszéket felállítani. Ezt bátran lehet tollhibának mondani. De, fölfogásom szerint, a kormány a két ház által elfogadott törvényjavaslatnak egy betűjét sem változtathatja meg, bármily világos is, hogy csak stiláris hiba forog fenn; nem marad egyéb hátra, mint hogy azt a háznak bejelentvén, egyszersmind indítványt tegyek, hogy, a mennyiben szükséges, a törvény az osztályokhoz utasíttassék és úgy kerüljön aztán tárgyalás alá. E czélból van szerencsém a törvényjavaslatot beadni.

Miután az újra kinyomatott törvényjavaslat az osztályok által is elfogadtatott, márczius 21-dikén a központi bizottság előadója, Urházy György rövid jelentést tett a háznak a törvény módosításáról.

Ez alkalommal felszólalt Ghyczy Ignácz és arra emlékeztette a házat, hogy törvényeink századok óta nemcsak a bánt nevezik *Horvát-Szlavon- és Dalmátországok* bánjának, hanem e nevezet alá foglalták a társországokat is. Szerinte nemcsak a jogfenntartás és a jognak elévüléstől való megóvása volt a vezér szempont, mely a régi törvényhozást vezette, midőn réges-régóta a legnagyobb szívóssággal fenntartotta Dalmácziát a társországok elnevezésében, hanem annak az elvitázhatlan ténynek kifejezése is, hogy Dalmácziának egy része, nevezetesen a buccari-i és vinodoli kerületek, Zeng és egyéb területek Szent István koronájának birodalmához tartoznak. Midőn tehát az előadó most oly elnevezést javasol, mely eltér a bevett törvényes és diplomatikus elnevezéstől: félő, úgy mond, hogy e javaslat elfogadása esetén egy századokon át gondosan őrzött jogunk fog csorbát szenvedni s egygyel több érv adatik azok kezébe, kik koronánknak Dalmácziához való jogát kérdésessé tenni igyekeznek. Ennélfogva arra kérte a házat, tartsa meg változatlanul az előbbeni szöveget.

Ez érvek ellen *Andrássy gr.* a következőket hozta fel:

Tisztelt ház, Én az előttem szólott képviselő úr ellenében a t. házat arra bátorkodom fölkérni, méltóztassék a módosítványt elfogadni és az előbbeni szöveget véglegesen akként megállapitani, a mint azt bátor voltam ajánlani. A t. képviselő úr előadta mindazon adatokat és idézte mindazon törvényeket, a melyekből kiderül, hogy nemcsak a bánra alkalmaztatik az a czím, t. i. Horvát-, Szlavon- és Dalmátországok bánja, hanem egyszersmind az országra is. Nincs e házban senki, a ki ezt kétségbe vonja, legkevésbbé én. Nem is volt szükség a törvények idézésében oly messzire visszamenni, mert így alkalmaztatott ez régebben s így alkalmaztatott ez a legújabb időkig is; így alkalmaztatott ez legújabban a magyar-horvát egyezségi törvényben, és így fog alkalmaztatni ezentúl is.

Azt méltóztatott mondani a t. képviselő úrnak, hogy a miről itt szó van, az különös jelentőséggel bír. Egyáltalában nem bír az különös jelentőséggel, vagy ha bír, megmondom, mi jelentőséggel bír. A ház nem mondhat ki olyat, a mit nem akart kimondani, és a mit nem is hajthatna végre, ha kimondaná is. Itt egyszerüen tollhiba volt az: «hogy ezen törvény végrehajtásával a pénzügyminiszter és a bán Dalmátországra nézve megbizatnak.» Mert kérdem a t. képviselő urat: vajjon volt-e a háznak szándéka, vagy van-e magának a tisztelt képviselő úrnak is szándéka e rendelkezéseket Dalmátországban is keresztül vinni? Igen vagy nem? Ha szándéka van, méltóztassék külön indítványt tenni; ha nincs, akkor méltóztassék — logikailag máskép nem is lehet — elfogadni azt a szerkezetet, mely kimondja, hogy ezen törvény végrehajtandó Horvát- és Szlavonországban és ennek végrehajtásával a pénzügyminiszter és Horvát-, Szlavon- és Dalmátországok bánja bizatnak meg; de Dalmátországban végre nem hajtandó, mert hisz ezt követelni senkinek eszébe sem jutott. Ha tehát a törvény szavai mégis úgy hangzottak, ez nem lehet egyéb, mint egyszerű tollhiba, a mire nézve sokaktól hallottam, hogy nem is kellene azt a törvényhozás elé hozni, nehogy oly nagy feneket keritsünk a dolognak, mint az jelenleg történt; de a kormány sem most nem

érezte, sem máskor nem érezheti magát felhatalmazva arra, hogy egyetlen egy jottáját is megváltoztassa annak a szövegnek, a melyet a törvényhozás megállapított. Ez volt az egyedüli ok, a miért ezen módosítást előterjesztettem.

A mi a kormánynak Dalmátországra vonatkozó álláspontját illeti, ezt hallgatással mellőzhetném, de nem látom annak okát.

Ott van a Horvát- és Magyarország közötti egyezség következtén létrejött törvényben, és ott van e háznak legutolsó föliratában is az az álláspont, melyhez a kormány a maga részéről is hozzájárult; itt pedig csupán egy tollhiba egyszerű kiigazításáról van szó; azért kérem a t. házat, méltóztassék az általam ajánlott szerkezetet elfogadni.

Elnök: Elfogadja a t. ház a módositványt?

Andrássy Gyula gr. miniszterelnök: Még egy körülményt akarok fölemlíteni, hogy t. i. a Magyar- és Horvátország közt létrejött egyezség 14-dik §-a így szól: «A megelőző szakaszokban kifejtett elv alapján egy részről Magyarország, más részről Horvát- és Szlavonországok közt a következő pénzügyi egyezség jött létre.»

Tehát itt is és mindenütt ki van tüntetve az, hogy csak Horvát- és Szlavonországról van szó, nem pedig Dalmácziáról is.

A képviselőház az ajánlott módosítást, mely szerint a kérdéses szakasz következőleg szólna: «Ezen törvény végrehajtásával Horvát-Szlavonországokra nézve a pénzügyminiszter és a Horvát-Szlavon-Dalmátországok bánja bízatnak meg» — minden további észrevétel nélkül elfogadta.

1870 MÁRCZIUS 21.

A KÖZÖSÜGYI KIADÁSOKNAK A BUDGETBE VALÓ BEIKTATÁSAKOR.

A márczius 21-diki ülésen a közösügyi kiadások beiktatása volt napirenden, midőn Várady Gábor felszólalt, hogy a delegatio által megszavazott összeget s a delegatiónak ez összeg megállapításában követett eljárását «néhány adattal» megvilágítsa.

A míg csak azt panaszolta, hogy az első delegatio hasznos reformjavaslatainak nagyobb része még nincsen teljesítve; hogy magyar consulatusok még mindig nem állíttattak fel; hogy a magyar ifjak diplomatiai neveltetése tárgyában kifejezett óhajok eredménytelenek; hogy a közös hadügyi költségvetés folyton folyvást növekszik: addig a többség türelemmel hallgatta fejtegetéseit. De midőn óriási számtételeket sorolt fel annak kimutatására, hogy a hadügyi budget megtakarítások helyett három millióval öregbedett; midőn összehasonlítás kedvéért beléereszkedett a porosz állami költségvetés ismertetésébe; midőn megjósolta, hogy a közös miniszterium majd utólag megint milliókra menő póthitelek követelésével fog előállani; midőn rosszallotta a közös budget pazar kiadásait, s arra a kérdésre, miért nem valósultak a delegatiók reformjavaslatai, azzal felelt magának: azért, mert a delegatiók tehetetlenek; mert legjobb akaratuk mellett sem bírják kifejteni a szükséges erélyt és hatalmat; mert a miniszterek valójában feleletre nem vonhatók, szóval, midőn kivilággott, hogy az egész philippika a közjogi viták felélesztésére irányul: a többség, mely e czélzatot talán Kossuthnak pár nappal azelőtt érkezett ama tanácsával hozta kapcsolatba, hogy a közjogi viszályt minden áron éleszteni kell, elég boszúsan és mind zajosabban követelte, hogy a szónok a tárgynál maradjon.

Viharos jelenetek következtek. Somssich Pál elnök ismételten felszólította a szónokot, hogy ne térjen el a tárgytól. Majd felolvas-

tatta az 1867: XII. t. cz. 41. §-át, mely az országgyűlést a közös költségvetés tárgyalásától eltiltja. Más alkalommal pedig, újra félbeszakítván a szónokot, kijelentette, hogy a háznak különös engedelme szükséges arra, vajjon tárgyalható-e a kérdés vagy nem? — Várady, igen ügyesen, következőleg nyilatkozott: «A hatalom a többségnél van, én azt nem erőszakolhatom. Kérdem tehát, szólhatok-e?» Ezzel a nyilatkozattal a kormánypártot lefegyverezte, s erre tényleg folytathatta támadásait, a mint azt pártja zajosan sürgette volt. Idővel azonban az elnök negyedszer is kénytelen volt figyelmeztetni a szónokot, hogy nem a delegatio czélszerűségéről vagy czélszerűtlenségéről van szó, hanem arról, hogy a delegatio által megszavazott összeg a budgetbe iktattassék. Várady tovább beszélt, s midőn a mindinkább növekedő zajban felelősségre kivánta vonni a közös minisztereket, nevezetesen Beustot, az elnök újra figyelmeztette a szónokot, hogy szorítkozzék a napirenden levő tárgyra, s egyenesen a ház felé fordulva, kérdezé, megengedi-e hogy Várady a napirenden túlterjeszkedjék? Rendkívüli nyugtalanság, zaj s ellenkező értelmű felkiáltások közepett felolvastatta a házszabályokat, s határozott választ kivánt arra a kérdésre: megengedi-e a ház a szólást vagy nem?

Móricz Pál felszólalt, hogy kétszer nem lehet szavazni; a szavazók többsége már megengedte a szólást. Az elnök azonban a szavazás megtörténte ellen erélyesen tiltakozott; a kérdés fel volt téve, de szavazás nem történt, mert Várady folytatta beszédét.

A nagy fokú izgatottság lecsillapítására *Andrássy gr.* ezeket mondá:

Én bizonyosan nem szólaltam volna föl, *(Halljuk!)* mert érzem, hogy közbeszólani nekem jogom nincs; *(Közbeszólások bal felől: Nincs bizony!)* de minthogy előttem egy t. képviselő, Móricz Pál úr a túlsó oldalról felszólalt s elmondotta a maga nézetét, azt hiszem, hogy ugyanazon joggal szólhatok én is. *(Halljuk!)* Röviden csak azt vagyok bátor kifejezni, hogy, mivel Várady képviselő úr már megkezdte, a mit mondani akart, óhajtom, végezze is be; *(Helyeslés bal felől)* de fenntartom magunknak, hogy akkor, ha majd bevégezte, a kérdés fölött határozzunk. *(Helyeslés.)*

Miután még többen hozzá szólottak a kérdéshez, végre a ház engedelmével Várady Gábor folytathatta a delegatio elleni rohamot s azzal a reménynyel tette le a fegyvert, hogy mentül hamarább

bekövetkezik az idő, midőn épen azok fognak sietni a tarthatatlan delegatio roskadozó épületének széthordásával, kik felépítésében a legnagyobb buzgalmat fejtették ki. «Hogy ez mielőbb bekövetkezzék, — így végzé beszédét, — szívből kivánom, mert a míg ez meg nem történik, addig hazánk államiságáról, függetlenségéről, felvirágzásáról álmodni sem lehet.»

Mihelyt Várady leült, a miniszterelnök a napirendre áttérés indítványával állott elő.

Andrássy Gyula gr.:

Tisztelt ház, Most három hónapja, hogy a t. ház a jelen év budgetjét tárgyalja. Oly hosszú időszak ez, a mely rendes viszonyok között és más országokban tökéletesen elegendőnek bizonyul az összes törvényhozási teendők bevégzésére. *(Ellenmondás bal felől.)* Azonban itt nálunk, bizonyos okoknál fogva, a melyeknek példáját most látjuk, kelletén túl kiterjesztetett a vitatkozás, az ország igen sürgős teendőinek és követelményeinek kárával. Mi ezt egy szóval sem elleneztük, mi nem kivántuk a szónokokat megfosztani a szólástól. Mi oknál fogva? Azért, mert oly összegekről volt szó, mely összegeknek megszavazása ezen országgyűlésnek teendője. De már most kérdem, t. ház, midőn a t. képviselő úr maga kimondá, hogy azon összegek, a melyeket ő itt idézett, nem a ház meghatározásának tárgyai: vajjon magára tudná-e venni a felelősséget az ország irányában az időveszteségért, vagy méltányosnak tartja-e azt az álláspontot, a melyet elfoglal, a melynél fogva t. i. mi vagy kénytelenek vagyunk őt ezen vitatkozás terére követni, és akkor, ama számokat és állításokat tekintve, a melyeket itt előhozott, még vagy három hétig vitatkozni az általa érintett pontok fölött, vagy pedig kénytelenek vagyunk elhallgatni és mintegy elfogadni azoknak valóságát. *(Úgy van! jobb felől.)* Midőn a t. képviselő úr oly sok számot idéz, kettő közűl egyet akar: vagy azt, hogy az általa idézett számok itt tárgyaltassanak, a mit a törvény világosan tilt; vagy pedig nem akarta a számokat tárgyaltatni, és akkor mit akart? Azt az olcsó dicsőséget, hogy oly számokat állítson föl, a melyeket megczáfolni senki sem fog, mert azok nincsenek napirenden. *(Élénk tetszés jobb felől.)*

A mit itt a számokra nézve mondottam, azt kénytelen

vagyok kiterjeszteni az ő állításaira is: hogy t. i. oly tért méltóztatott választani, a mely megengedi, hogy oly állításokat tárjon a ház elé, a melyeket nekünk megczáfolnunk nem lehet. *(Fölkiáltások bal felől: miért?)* Nem lehet, mert nem engedhetjük meg azt, hogy oly tárgyak, melyek napirenden nincsenek, vita tárgyává tétessenek. *(Helyeslés jobb felől.)* A t. képviselő úr azon kérdését illetőleg, vajjon megengedtetik-e, vagy tiltva van a delegatio eljárása, hatásköre felől e házban nyilatkozni? azt gondolom, hogy a dolog természetéből foly a felelet: igen. A delegatio felett itél a közvélemény, itélnek a lapok és hozzá szólhat a ház is, a mint hogy hozzá is szólt annak idején, mikor e kérdés napirenden volt. A mit most csak úgy per tangentem érintett a képviselő úr, t. i. a delegatiók tehetetlenségét, azt már eddig is elég számos alkalommal méltóztattak fölhozni. De ha önök azt hiszik, hogy e kérdés még nem volt eléggé megvitatva és szükségesnek tartják az ország idejét újolag ezzel tölteni: semmi kifogásunk, tehetik azt bármikor, és akkor hozzá fogunk szólni. De ez esetben, megmondom, mi fog kiderülni? Ki fog derülni, hogy a kritika vajmi könnyű, különösen oly perczekben, midőn a válaszba belé mennünk nem lehet, és ki fog derülni az is, hogy önök nemcsak hogy jobbat nem, de hasonló vagy általában elfogadható intézményt nem fognak tudni javasolni, ezentúl ép úgy, mint nem tudtak eddig sem. *(Élénk helyeslés a jobb oldalon. Egy hang bal felől: Nem is akarunk!)* Így állván a dolog, nekünk kettő között kell választanunk: vagy arra a térre lépnünk, melyre minket a képviselő úr állítani méltóztatott, s ekkor még három héttel megnyújtani a tárgyalást; vagy pedig nem válaszolni. És az én nézetem az, hogy mi ne válaszoljunk. *(Helyeslés jobb felől.)* A házszabályok értelmében helyén van, hogy a ház határozzon a felett: lehet-e ezt a vitát tovább folytatni vagy nem. *(Helyeslés jobb felől.)* Ennélfogva én a napirendre áttérést indítványozom. *(Élénk helyeslés jobb felől, ellenmondások bal felől.)*

Némi vita után a képviselőház csakugyan áttért a napirendre és a közösügyi költségvetés összegeit, a törvény követelése szerint, minden további discussio nélkül, a költségvetésbe iktatta.

1870 MÁRCZIUS 22.

VÁLASZ
MILETICS TÖBB INTERPELLATIÓJÁRA.

Miletics Szvetozár a képviselőház márczius 22-diki ülésén több oly interpellatiót elevenített föl, melyekre vagy nem kapott választ, vagy, ha kapott is, a válaszszal nem volt megelégedve; s végre igen terjedelmes indokolású, hat pontba foglalt újabb interpellatiót is olvasott fel a limito só ügyében, mely a pénzügyminiszter ügykörét illette ugyan, de azért mégis az egész kormányhoz volt intézve.

Azt mondá, hogy ő felsége keleti útjának czéljára és monarchiánknak Törökországgal kötött állítólagos véd- és dacz-szövetségére vonatkozó interpellatióira, melyeket 1869 deczember 9-dikén intézett volt a miniszterelnökhöz, választ egyáltalán nem kapott. Arra a kérdésére pedig, vajjon a határőrvidéki csapatmozgósítások Bosznia elfoglalása végett történtek-e, tagadó választ nyert,* holott az időközben osztrák honvédelmi miniszterré kinevezett Wagner tábornok a birodalmi tanács dalmátügyi bizottságában «a múlt évben a törökkel ellenséges és kétségtelenül Bosznia és Herczegovina elfoglalására vonatkozó összeköttetésekről» tett említést. A miniszterelnök úr tehát vagy nem ismerte a tényt, úgy a mint azt ismernie kellett volna, vagy az ügy valódi állását elhallgatta.

Végezetül a dalmát felkelés költségei tárgyában legutóbb tett interpellatióját hozta szóba. Andrássy gr. akkoriban azt válaszolta, hogy e költségekre nézve az osztrák miniszterium és a magyar kormány közt, az ő tudomása szerint, semmiféle alkudozás nem folyt.** E válaszszal Miletics a *Pesti Napló* ama közleményét állította szembe, melyet

* L. fentebb a 81—82. lapot.
** L. fentebb a 177. lapot.

föntebb mi is reproducáltunk. «Tekintve azt, úgy mond, hogy a miniszterelnök és Giskra állításai ellenkeznek; tekintve azt, hogy mind a két körülmény szomorú, vagy hogy a miniszterelnök nem tud semmit az alkudozások-, sőt egyezkedésekről, melyek milliókra rúgnak, és melyek első vonalban politikai kérdés, vagy hogy a miniszterelnök olyat mondjon e háznak, a mi nem áll» : a következő kérdést intézi a miniszterelnökhöz: «Vajjon tudta-e vagy sem, hogy Giskra miniszter szavai szerint a bécsi miniszterium egy tagja Pesten volt a bocca di cattarói fölkelés költségfedezési ügyében, és hogy nemcsak alkudozott, hanem bizonyos egyezkedéseket is megállapított; és ha nem tudta azt: miképen történhetett, hogy oly eminens, az ő ügykörébe vágó politikai interlajtháni kérdés tudta nélkül nemcsak pertractáltassék, hanem megállapíttassék is; ha pedig volt tudomása, miért mondta az ellenkezőt a háznak, hogy egy lépés sem tétetett? és végre: szándékozik-e ez ügy valódi állapota fölött a pénzügyminiszter úrral együttesen e háznak felvilágosítást adni?»

A kérdések ez özönére a miniszterelnök nyomban így felelt:

Az igen tisztelt képviselő úr interpellatióinak egy lényeges hibájok van: az tudniillik, hogy oly mesterségesen vannak összeállítva, és annyi oldalról jönnek a kérdések, hogy szerencsés tájékozási tehetség szükséges ahhoz, hogy az ember tisztába jőjjön az iránt, tulajdonképen mit akar tudni. Azonban én a két első pontra nézve azt gondolom, körülbelől felfogtam, mit akar a t. képviselő úr, és azokra most fogok válaszolni; a harmadikat kérem még egyszer felolvastatni, és arra is rögtön felelni fogok. *(Halljuk.)*

A t. képviselő úr azt mondotta, hogy én előbbeni interpellatióira azért nem válaszoltam, mert valószinüleg nem tudtam, mi történik.

Miletics Szvetozár: Nem mondtam!

Andrássy Gyula gr. miniszterelnök: Igenis, mondta. El fogja ismerni a t. képviselő úr, hogy én sokkal udvariasabb vagyok, mint ő, midőn azt válaszolom, hogy azt gondoltam, a képviselő úr nem vár választ arra az interpellatióra, mert föltettem róla, hogy ő tudja, mi történt. *(Tetszés.)* Én tehát nem azért nem válaszoltam, mert nem tudtam, mi történt; hanem azért, mert annyira tudta az egész világon mindenki a

történteket, melyekről multkor a t. képviselő úr kérdezett, hogy nem tartottam szükségesnek azokra válaszolni, annál kevésbbé, mert nem volt itt.

Az első interpellatio, melyre most hivatkozni méltóztatott, bizonyosan a keleti út czélját illeti. Azt méltóztatott akkor kérdezni: mi szándékből történt ezen út? Egész Europa tudta, hogy a suezi csatorna megnyitása volt az indok, mely alkalmat szolgáltatott ő Felsége elhatározására.

Azt méltóztatott kérdezni, illetőleg állítani, hogy Törökország és az osztrák-magyar monarchia közt valami offensiv és defensiv szövetség köttetett volna a szláv érdekek ellen. Az egész világ tudta és tudja, hogy ily szövetségről soha szó nem volt, az soha egy részről sem kináltatott, sem szóba nem jött s még kevésbbé köttetett. Ez mindennemű hivatalos alakban nyilváníttatott is, minél fogva fel voltam jogosítva azt gondolni a t. képviselő úrról, a mit ő rólam nem gondolt: hogy t. i. tudja, mi történt, és ez az oka annak, hogy nem válaszoltam.* (*Tetszés.*)

A mi a másik interpellatiót illeti, én akkor, midőn a képviselő úr a felől tett kérdést: van-e szándék Magyarország kormánya részéről Boszniát elfoglalni? azt válaszoltam, hogy ezen szándék nem létezik. Ez irányban a t. képviselő úr felhozta, hogy Wagner tábornok, ki akkor még nem volt tagja a lajtántúli kormánynak, hanem azóta lett azzá, valamit — nem tudom mit — mondott egy bizonyos körben. Meglehet, hogy az, a mit a t. képviselő úr ama tábornok állításaiból felhoz, általa nem mondatott, de meglehet az is, hogy mondatott. De ha mondatott is, abból, hogy oly egyén, kinek a multban csak mint magán embernek lehettek összeköttetései, mond valamit, még nem következik annak ellenkezője, a mit én állítottam és a mit ismételve állítok: hogy az osztrák-magyar kormány mérv-

* Ő felsége suezi útja idején semmi komoly diplomatiai tárgyalás nem folyt és semmi szövetség nem köttetett. Beust mindössze az irant egyezett meg konstantinápolyi tartózkodása alatt Ali basával, hogy a porta nem fogja eltűrni, hogy a dalmát felkelők, az üldözések elől szökve, a török határt átlépjék. L. Beust, *id. m.*, II. köt., 300. lap.

adó és egyedül competens köreiben nem létezett és nem létezik szándék Bosznia elfoglalására.

Én tehát nem tudom, honnan vette a t. képviselő úr e gyanút, de annyi bizonyos, hogy nem oly forrásból, a mely figyelmet érdemel.

A mi a harmadik kérdést illeti, nem tudom határozottan mire vonatkozik; kérném tehát, méltóztassék azt még egyszer felolvastatni.

(Széll Kálmán jegyző újra felolvassa Miletics Szvetozár interpellatióját.)

Andrássy Gyula gr.: A mi az első kérdést illeti: tudtam-e, hogy folyt ez ügyben tárgyalás a két miniszterium között, és ha tudtam, miért mondottam az ellenkezőt? erre nézve azt hiszem, ha a t. képviselő úr nem is, a ház lesz szíves engem fölmenteni a válasz alól, mert tagadom, hogy itt vagy egyebütt, bárkinek is jogában volna föltenni azt, hogy én oly személyes természetű kérdésben valamit mondjak, a mi nem való. Mellőzve tehát ezt a kérdést, mint olyant, melyre válaszolni nem tartozom, és nem is fogok, csak azt ismétlem, a mit multkor mondottam: hogy a két kormány, mint olyan, absolute semmi tárgyalást nem folytatott akkor, midőn a hozzám intézett kérdés következtében kijelentettem, hogy az én tudtomra e kérdésben tárgyalások nem folytak. Azóta arról értesültem a pénzügyminiszter úrtól, hogy közte és a lajtántúli pénzügyminiszter között akkor, midőn én a Keleten voltam, szóbeli értekezlet volt, melynek tudtommal az lett az eredménye, hogy ideiglenesen az osztrák pénzügyminiszter fizeti a szükséges öszszeget s annak idejében fog csak eldöntetni, vajjon Magyarország ebben részt vesz-e vagy nem? Úgy tudom, ez az a megállapodás, a mely közte és az illető miniszter úr közt létrejött. De a kormányok között, mint olyanok között, ez ügyben semmi sem történt. Annak idejében, midőn e tárgy elő fog kerülni, a kormány a legvilágosabban fogja kifejteni álláspontját. *(Helyeslés.)*

Andrássy gr. után Lónyay Menyhért is előadta a dolog állását. Elmondta azt is, hogy a mult napokban kapott az osztrák pénzügy-

minisztertől felszólítást, melyben deczember 22-diki átiratára irásbeli választ kért. Minthogy azonban ily nagy fontosságú ügyben a pénzügyminiszter nem érezhette magát feljogosítva határozott válaszra, azt felelte, hogy e kérdést a legközelebb tartandó minisztertanács elé kivánja terjeszteni.

Andrássy és Lónyay válaszait Mileticscsel együtt a ház is tudomásul vette.

1870 MÁRCZIUS 29.

A KÖZLEKEDÉSÜGYI ÁLLAMTITKÁR ELLENI RÁGALMAK TÁRGYALÁSA ALKALMÁBÓL.

Midőn Andrássy gr. a sárral dobálásról szólt,* vádja nemcsak a parlamenti, de a publicistikai ellenzék bizonyos elemeit is illette, nem épen szűk határok közt. Főleg a sajtót értette Kossuth Lajos is, mikor ez időtájt elismeréssel nyilatkozott az ellenzék «piszok-surolási» sikereiről.** Bizonyos, hogy e vádra és elismerésre az ellenzék egyaránt rászolgált, de még bizonyosabb, hogy maga ez elismerés a vád alapos voltának legcsattanósabb bizonyítéka.

Az utóbbi idők parlamenti vitáinak ismertetésekor felhozott némely példából fogalmat alkothat magának az olvasó, mily gyakran megfeledkezett néhány ellenzéki szónok az állásának tartozó tiszteletről s mily megdöbbentő nyerseséggel intézte gyanusító támadásait olyanok ellen, kik az ellenzék érveit — igaz, néha sértőleg — kevésbe vették. Ha már a törvényhozás termében, szakadatlanul figyelő ellenpárttal szemben, az elnök őrszeme előtt s a házszabályok korlátai közt is elég sűrűn történhettek efféle támadások: képzelhető, mily durva viselkedésre vetemedhetett, s még előbbkelő organumaiban is mily kiméletlenül lábbal tiporta az ellenkező meggyőződésüek magán becsületét a sajtó, mely a magasabb hőfokot kedveli és mely a politikai pártokkal személyes és érdekeltségi correlatióknál fogva mindenkor szorosan szövetkezve van.

E szövetkezés s nem a véletlen szeszélye okozta, hogy az ország színe előtt ép akkor hull le a mételyes sajtóról a lepel, midőn a

* L. fentebb a 204. lapot.

** L. Bobory Károlyhoz intézett levelét, mely február 18-dikán kelt, de csak márczius 16-dikán jutott nyilvánosság elé, még pedig a *Magyar Ujság* hasábjain.

parlamentben legféktelenebbül tombol a botrányt hajhászó szenvedély.

Előbb öt, majd ismét három napot töltött a ház a közlekedési miniszterium államtitkára ellen szórt «rágalmakkal», — mint a könynyelműen felhozott vádakat az *Országgyűlési Napló* rubruma nevezi, — midőn a balközép vezére márczius 29-dikén a zárszó jogával élt, mely őt, mint a rágalmakat eloszlatni hivatott samaritanus indítvány benyújtóját megillette. Annak indokolása közben, miért kellene az államtitkár ellen a parlamenti vizsgálatot elrendelni, Tisza Kálmán, gr. Mikó Imre közlekedési miniszternek felelve, őt a következő szavakkal vigasztalta:

«Különben is támadásoknak, a ki egyszer a közpályán él, ki van téve, nem kell azért még miniszternek lenni, részesülnek még mások is ebben, s én igen kérem a t. miniszter urat, legyen szíves magának egyszer azon fáradságot venni és elolvasni, hogy mily modorban, mily gyanusítólag s olykor még a birtok elleni izgatásig is menve, írnak egynémely lapok — mert csak egynémelyik teszi ezt, és pedig oly lapok, melyek a pártkormány által subventióban is részesíttetnek — az ellenzék ellen, s hasonlítsa össze azon hangot az ellenzéki lapok hangjával; (Zajos nevetés jobb felől) hasonlítsa össze, mondom, az ellenzéki lapok hangjával, s meg fognak győződni, hogy melyek mennek a gyanusításban tovább. (Mozgás jobb felől. Zaj.) Miután igen tisztelt miniszterelnök úrnak, úgy látom, az állításom igen tetszett, (Derültség. Halljuk!) nem volt ugyan szándokom . . . . (Nagy zaj. Egy hang jobb felől: * Ez vakmerőség! Bal felől: Ki az? Rendre! Szemtelenség! ** Nagy zaj.)

Elnök: Méltóztassanak csendben lenni, s a szónokot beszédében meg nem zavarni.

Majoros István: Rendre kell utasítani!

Elnök: A rendreutasítás az elnök joga. (Helyeslés jobb felől.) Ha az elnök ezt elmulasztja, méltóztassék ez iránt indítványt tenni, ha a szónok bevégzi beszédét. (Helyeslés jobb felől.)

Tisza Kálmán: Én kérem legelsőbben is, hogy ezen dolognak semmi folytatást se méltóztassék adni. Különben még szólok egy pár szót e tárgyhoz. Midőn a dispositionsfondról volt szó, maga a miniszterelnök úr igen férfiasan elmondotta, hogy igenis oly lapokról, melyek a nép közt elterjesztett tévfogalmakat ellensúlyozzák, gon-

* A *Pesti Napló* szerint Molnár István.
** U. a. hirlap szerint Csernátony Lajos.

doskodni joga és kötelessége is a kormánynak, és gondoskodik is ily lapokról.

Én, ha a miniszterelnök úr meg fogja engedni, egyik ily lapnak, a *Hírmondó*nak egyik számát, ha jól emlékszem 102-dik számát, közölni fogom vele, és a miniszterelnök úr saját itéletére bízom kimondani, hogy olynemű gyanusítással élt-e ellenzéki lap miniszter ellen, a mily gyanusítással azon lapban — többek közt — csekély személyem érintetik, és hogy élt-e ellenzéki lap csak azért, hogy valakit gyanusíthasson, annyira a vagyon elleni izgatással, mint épen azon lap?»

Mihelyt Tisza befejezte beszédét, a miniszterelnök szólalt fel.

Tisztelt ház, Én nem a tárgyhoz akarok szólni, hanem azt gondolom, hogy jogom van azon személyes felhívás következtében, melyet az előttem szólott igen tisztelt képviselő úr mintegy hozzám intézett, személyes észrevételeimet megtenni. *(Halljuk!)*

A t. képviselő úr azt méltóztatott mondani, hasonlítsuk össze az ellenzéki lapok nyilatkozatait a jobboldali lapok nyilatkozataival.

Tisza Kálmán: Egy némelyikével.

Andrássy Gyula gr. miniszterelnök: És akkor itéljen a világ, melyik használja a gyanúsítás fegyverét.

Erre bátor voltam nevetni.

A t. képviselő úr engem szólitott, — rosszul tette, mert rajtam kívül nevetett mindenki, a ki itt ül, és az országnak kilencz tized része velem együtt nevetni fog. *(Helyeslés és derültség a jobb oldalon.)*

Azt méltóztatott mondani továbbá, hogy én itt a subventio kérdésének tárgyalása alkalmával említettem, hogy a népre rossz hatást gyakorló bizonyos lapok ellenében a kormány is igyekezett másokat állítani. Igenis. De ennél többet egy szóval sem mondottam. Ezzel minő összeköttetésben, azt a t. képviselő úr tudja — méltóztatott példakép fölemlíteni, hogy a *Hírmondó*ban volt egy czikk, mely az ő személyét gyanúsítja, sérti. Fölteheti rólam, hogy én a *Hírmondó* czikkeit nem olvastam; ez a lap — úgy hiszem — a nép tömegének felvilágosítására *(Derültség bal felől)* és azon fegyverek megtompítására törekszik, melyek néha igen nemtelenül használtatnak más

irányban. *(Élénk helyeslés jobb felől.)* Mint megjegyeztem, földteheti rólam a t. képviselő úr, hogy én ama czikket nem olvastam. De, ha abban valami sértő volt a képviselő úr személye ellen, ha személye talán gyanusíttatott volna, kötelességemnek tartom kijelenteni, hogy ez igen helytelenül és hibásan történt, és ezt, a mennyire tőlem függ, itt vagy másutt, kárhoztatni kötelességemnek ismerem. *(Helyeslés.)*

Azonban egyet látok: azt t. i., hogy a képviselő úr a szálkát meglátja itt, de ott a gerendát nem veszi észre. *(Derültség. Élénk helyeslés jobb felől. Ellenmondások bal felől.)*

Egy pár szóval kénytelen vagyok ezt illustrálni. *(Halljuk!)* Nem rég, de sőt három hete sincs, hogy egy fővárosi lap, mely pedig nem a néptömeg felvilágosítására van szánva, a fővárosi kölcsönről szólva, — mely akkor még nem volt a törvényhozás elé terjesztve, de még pártértekezletek elé sem került, s így feltehető, hogy senki sem ismerte, — majdnem szó szerint, — jól emlékszem rá, bár sokat olvasok és sokat feledek belőle, de vannak oly pyramidalis dolgok, melyeket az ember eszében tart, — ezeket írta: «Egy kölcsön szándékozik köttetni fővárosi czélokra; nem ismerjük ugyan minden föltételét, annyit azonban már tudunk, hogy ezen kölcsön által a pénzügyminiszter az országnak vagyonát épen úgy meglopja, mint meglopta a belügyminiszter az egyesülési törvény által az ország becsületét.» *(Mozgás jobb felől. Halljuk! Halljuk! Elnök csenget. Fölkiáltások jobb felől: Ez gyalázat! Halljuk! Halljuk!)* Ha ehhez hasonló kifejezéseket talál a t. képviselő úr valamely lapban, bizonynyal nem engem, de az illetőt igenis megilletné a megrovás. *(Élénk helyeslés jobb felől.)*

Csernátony Lajos: Nem áll! Szót kérek!

Andrássy Gyula gr.: Ha tehát már egyszer tetszik felolvasni a lapok állításait és azok hangját egymással összehasonlítani, ez igen érdekes lehet, s akkor ki fog derülni az, hogy igenis jogom volt nevetni, és mindazoknak joguk volt hozzá, kik velem itt nevettek, midőn azt állította a t. képviselő úr, hogy a jobboldali lapok azok, melyek gyanusítanak és hogy épen azok élnek oly fegyverekkel, melyekkel élniök nem volna szabad. *(Élénk helyeslés jobb felől.)*

Mint Csernátony ideges felszisszenéséből kitűnt, a lap, melyből a miniszterelnök idézett, épen Tisza Kálmán pártjának oszlopos lapja, az *Ellenőr* volt.

Csernátony, mint e lap szerkesztője, Andrássy gr. ad hominem argumentatiójára három megjegyzést tett. «Azt méltóztatott mondani, — úgy mond, — hogy egy pár hét előtt egy bizonyos kölcsönre nézve egy bizonyos fővárosi lapban olyan kifejezések használtattak, milyeneket ő idézett. Először én tagadom, hogy azok azon kifejezések voltak, s úgy voltak használva, mint a miniszterelnök úr idézte. Ha valaki ilyen komoly váddal lép elő, akkor köteles olvasni magát a fogalmazást. Bátor vagyok továbbá megjegyezni, hogy azon czikk, melyre a miniszter úr hivatkozott, egyszerűen ...... önvédelmi czikk volt; és ezen önvédelmi czikkben mondatik az, mit a miniszterelnök úr emlékezetéből idézett, a mi fogalmazás szerint egészen más. Harmadik és utolsó megjegyzésem pedig az, hogy miután ezen czikk ellen két sajtóper indíttatott, én tagadom, hogy illendő volt a miniszterelnök úrnak itt ezt előhozni.»

Ez állításokra *Andrássy gr.* így válaszolt:

Azokra nézve, miket a képviselő úr mondott, nem válaszolok, mert azt gondolom, nem szükséges. *(Helyeslés jobb felől. Fölkiáltások: Kár volna!)* Egyedül arra az állítására kívánok felelni, hogy én mást mondtam volna, mint a mi valósággal ama lapban foglaltatik. Meg fogja tehát engedni, ha saját lapjából felolvasom az általam idézett tételeket; belényugodtam volna abba is, hogy ő maga olvassa fel. A lényege itt van a következőben: *(Olvassa a lapból)* «Hogy a javaslat rossz, hogy a javaslat az ország vagyonának meglopására fog szolgálni, *(Mozgás a jobb oldalon. Zaj)* meglopására fog szolgálni, ha elfogadtatik: azt az eddig közzétett tudósításokból már tudhatjuk, de ezzel legfölebb csak ki akarta, de még ki nem játszotta az országgyűlést. *(Fölkiáltások jobb felől: Tessék! Nem ugyanaz ez!)* Mert hisz akkor ezt kell mondanunk Rajner miniszterről is, ki önkényileg, az országgyűlés tudta és beléegyezése nélkül készítette el gyalázatos javaslatát *(Nevetés jobb felől. Nagy zaj)* az egyesülési jogról.» *(Nevetés jobb felől. Elnök csenget. Fölkiáltások jobb felől: Nem ugyanaz ez?!)*

Azzal, a mit eddig fölolvastam, még nem vagyok teljesen legitimálva. Méltóztassanak még meghallgatni a következőket:

«Ha az a javaslat meglopja az ország vagyonát, ez meglopja az ország becsületét.» *(Folytonos zaj. Zajos felkiáltások jobb felől: Ez aztán stilus! Gyalázatos!)*

Csak azt vagyok még bátor megjegyezni, hogy én bizonyára nem hoztam volna föl e czikket itt, ha eszembe jut, hogy ennek ügyében sajtóper indíttatott. De ez valóban nem is jutott eszembe, habár megvallom, csak helyeselhetem, hogy az illető miniszter urak megindították a sajtópert. Az ő helyökön nem lehetett máskép tenni, mert különben a közvélemény és a világ csakugyan fel van jogosítva azt hinni, hogy itt a miniszterek lopnak. Ezt tűrni nem lehet. *(Bal felől fölkiáltások: Napirendre! Jobb felől: Halljuk!)* Én — mondom — nem hoztam volna föl ezt; de hogyha az mondatik, hogy a jobboldali lapok mi mindent mondanak, — nem tudom mit, — és e tekintetben párhuzamot vonnak, nem csoda, hogy mivel épen emlékeztem erre a czikkre, ezt itt felhoztam. *(Élénk helyeslés jobb felől. Zaj a bal oldalon.)*

A ház még ugyanezen ülésen befejezte a hosszú tárgyalást, s Hollán Ernő kívánata ellenére elvetette Tisza Kálmánnak azt az indítványát, hogy a közlekedési miniszterium eljárásának megvizsgálására parlamenti bizottság küldessék ki.

1870 MÁRCZIUS 31.

AZ ÁLLAMSZÁMVEVŐSZÉKI TÖRVÉNYJAVASLAT FŐRENDIHÁZI MÓDOSITÁSAIRÓL.

A főrendiháznak az államszámvevőszéki törvényjavaslattal szemben elfoglalt álláspontjáról egy ízben már megemlékeztünk. A főrendek azt követelték, hogy a javaslat 6. §-a változtattassék meg olyformán, hogy a számszék elnökét ne a képviselőház candidálja, hanem a képviselőház kezdeményezésére az országgyűlés, vagyis annak mindkét háza; továbbá, hogy az országgyűlés jelöltjeit ne a képviselőház terjeszsze elő a felségnek kinevezésre, hanem a miniszterelnök. A főrendiház e kívánságait akkor közölte a képviselőházzal, midőn megküldötte azon ülésnek jegyzőkönyvét, melyen Andrássy gróf b. Wenckheim Lászlóval polemiába keveredett. * A képviselőház e jegyzőkönyvi kivonatot az osztályokhoz utasította. Minthogy öt osztály magáévá tette, a központi bizottság a háznak elfogadásra ajánlotta a főrendiház módosításait; a többi négy osztály azonban, mely a 6. §-t a képviselőház szövegezésében változatlanul fenn akarta tartani, különvéleményt jelentett be.

E divergentia heves vitát szült a képviselőházban, márczius 31-dikén.

A mi a kormányt illeti, ez a főrendiház kívánságait nem vélte indokoltaknak; minthogy azonban a módosítások a számszék lényegét érintetlenül hagyták, s minthogy nyilvánvaló volt, hogy a számvevőszék elnöke semmivel sem lesz függetlenebb, ha csupán a képviselőház választja: az engedékenységben nem látott hátrányt. Sőt szívesen engedett, nehogy a számvevőszék felállításának újabb halasztása a szabályos pénzügyi kezelést esztendőre is megnehezítse.

Egészen más felfogásból indultak ki a képviselőháznak azon

* L. fentebb a 171—175. lapokat.

tagjai, ellenzékiek ép úgy mint kormánypártiak, kik a főrendiház avult szervezetében a haladás akadályát látták és kik siettetni vélték korszerű reformját, — melyről egy deákpárti főrendi értekezlet ép egy nappal előbb végezte be munkálatát, — ha legújabb magatartásából is fegyvert kovácsolnak ellene. Szigorúan ragaszkodván ahhoz az elvhez, hogy pénzügyi kérdésekben, a számvételnél nem kevésbbé mint a költségvetésnél, a döntő befolyás jogszerűen a képviselőházat illeti, s hogy nem volna helyes a kinevezésre befolyást engedni annak az organumnak, mely a számvevőszék fölött esetleg bíráskodni fog: minden áron meg akarták akadályozni az eredeti szövegnek említett módosítását.

A kormány álláspontját Lónyay és Andrássy védelmezték.

Midőn Nyáry Pál arra utalt, hogy feladatunk mindenben a reform lévén, ne terjeszszünk e czég alatt oly eszméket, melyek a rozsdás vasak kamarájába valók, s ne adjunk a korhadt főrendiháznak oly jogot, melylyel az sehol sem bír, a miniszterelnök az eshetőleges tévedéseknek az itt következő megjegyzéssel sietett elejét venni.

Gr. Andrássy Gyula:

Engedelmet kérek, én csak az előttem szólott t. képviselő úr szavaira kívánok egy megjegyzést tenni.

Ha jól értettem előadását, úgy látszik, az az aggodalma van, hogy itt a felsőház a candidatio jogát magának vindicálja. *(Nyáry Pál közbeszól: Részt akar a candidatióban venni!)* Csak azért szólaltam már most föl, hogy mielőtt a dolog szavazás alá kerülne és eldöntetnék, ne értelmeztessék úgy, mint értelmezni fölfogásom szerint nem lehet: azaz úgy, mintha a felsőház a candidatio jogát akár egészben, akár pedig részben magának akarná vindicálni az alsóházzal szemben. Nézetem szerint a szerkezet ezen szavai: «a képviselőháznak kezdeményezése nyomán», elég világosan azt fejezik ki, hogy a képviselőház maga candidál három egyént, de ezen candidatio, úgy mint minden egyéb törvény és országos határozat, a felsőházzal közöltetik, és ennek helybenhagyása után bír a törvényes kellékkel. *(Fölkiáltás bal felől: Ez még rosszabb!)* Ez, nézetem szerint, nem a candidationalis jognak igénybevételét jelenti, hanem egyszerűen csak azt a hozzájárulást, melyből a felsőház eddig sehol és semmiben kizárva nem volt. *(Helyeslés jobb felől.)*

Utóbb mind szenvedélyesebbé váltak a főrendiház elleni kifakadások. Midőn pedig a csanádi Szontagh Pál a kormány magatartásában előizét vélte érezhetni azon reformoknak, melyeknek örökös hátráltatásaért mindig az ellenzéket éri a vád, s midőn egyúttal csodálkozását fejezte ki, hogy a kormány a főrendek óhajára újolag kész megváltoztatni egy oly törvényjavaslatot, melyet a pénzügyminiszter eredetileg más alakban terjesztett a ház elé s melyet a kormány, mintha nem vállalna solidaritást a pénzügyminiszterrel, egy ízben a központi pénzügyi bizottság javaslatára már módosított: *Andrássy gr.*, kissé ingerülten, így válaszolt:

Engedelmet kérek, én tagadom bárkinek azt a jogát, hogy a miniszterium egyes tagjai között különbségeket és ellentétes helyzeteket octroyáljon. Ha a miniszterium tagjai között nem lesz egyetértés, azt maga fogja kimondani. Én tehát azt a finom distinctiót, hogy az, a mi a pénzügyminiszternek véleménye, nem véleménye a többi miniszternek vagy a miniszterelnöknek, kénytelen vagyok visszautasítani.

Kár a kákán csomót keresni; a dolog igen egyszerű. Vagy van szükség két házra, vagy nincs. Ha méltóztatnak decretálni, hogy nincs rá szükség, méltóztassanak ezt indítványozni; de mindaddig, míg a kettős kamara-rendszer nálunk fönnáll, — és fönn fog állani, mert épen ez a törvényjavaslat mutatja annak szükségét is, — addig, nézetem szerint, igenis helye van annak, hogy a két törvényhozási factor egymás közt tárgyalja a törvényjavaslatokat, és a miniszterium nemcsak nem tartozik ezt megakadályozni, sőt helytelenül is tenné, ha megakadályozná. A miniszterium állása az, hogy mást indítványozott ugyan, de engedett annak a véleménynek, mely a bizottság részéről nyilváníttatott; azonban ministerialis kérdést nem csinált és ma sem csinál abból; a kérdés csak a két ház között van. Azok tehát, a kik az államszámvevőszéket nem akarják, helyesen teszik, ha ellene szavaznak. *(Ez pressio! bal felől.)*

A miniszterelnök felszólalásáról Ghyczy Kálmán azt mondá, hogy ezzel a miniszter pressiót akar gyakorolni a különvélemény pártolóira. A kormány elfogadta a főrendiházhoz beterjesztett szövegezést, ezt tehát minden stadiumon át védelmeznie s támogatnia kellene. Lónyay megjegyzésére, hogy a képviselőház egymagában, a

felsőház nélkül, nincs is abban a helyzetben, hogy ő felsége elé fölterjesztést tegyen, emlékeztette a házat arra, hogy a mult országgyűlés alatt a képviselőház meg a főrendiház külön feliratot intézett ő felségéhez. Azt hiszi, a képviselőház ezen jogától nem engedi magát megfosztatni. Azért, hogy a képviselőház candidál bizonyos hivatalokra, még nem vonja kétségbe a főrendiház szükséges voltát.

Gr. Andrássy Gyula:

Tisztelt ház, Az előttem szólott képviselő úrnak személyes ügyben kénytelen vagyok felelni.

Azt méltóztatott t. i. mondani, hogy a kormány itt pressiót akar gyakorolni az ellenzékre. *(Igaz! Úgy van! bal felől.)* Hallom, azt mondják, hogy igaz. Méltóztassanak megengedni, ha azt mondom, hogy nem úgy van, a mit azzal is bizonyítok, hogy egyáltalában nem is kérem föl a túloldalon levő képviselő urakat, hogy mellette szavazzanak. *(Elhiszszük! Nem kérünk rá engedélyt! bal felől.)* Ez bizony nem lesz pressio; méltóztassanak tehát ellene szavazni; hanem azután ne hányják a kormánynak szemére azt, hogy ő akadályozta meg ez intézmény életbeléptetését. *(Ellenmondás bal felől.)* Ha méltóztatnak az első discussióra visszaemlékezni, igen sokszor mondatott az, hogy a kormány nem akarja ezen ellenőrzési organumot fölállítani. Ezzel szemben a kormánynak kötelessége volt azt az álláspontot elfoglalni, hogy egyáltalában ne akadályozza azt, és kötelessége most is ugyanazt az álláspontot elfoglalni, melyet a mai discussióban elfoglalt, t. i. könnyíteni a két ház közti egyetértést. Én azt gondolom, ez oly világos, hogy kénytelen elismerni mindenki, a ki a kormány állását méltányosan itéli meg: hogy a kormánynak szándéka ezen ellenőrzési intézményt az ország, a kormány érdekében mielőbb létesíteni. Ez a szándék, és semmi egyéb.

A mi azt az állást illeti, melyet a t. képviselő úr a kormány számára itt ki akar jelölni, az parlamentaris taktika, ez ellen semmi kifogásom sincs. Olyan ez, a mit úgy szoktak nevezni: «két malomkő között középen». Az ily helyzet néha szükségkép előfordul, és a kormány kénytelen és kész is azt elfogadni, egyik vagy másik irányban határozottan állást foglalván. De ott, hol a kormánynak föladata egészen ellenkező, t. i. a tör-

vényhozás két factorát egymáshoz közelebb hozni és egyetértést létesíteni, én azt tartom, hogy az ily közvetítést s felelősséget a kormány mindig bátran magára vállalhatja. *(Szavazzunk!)*

Midőn szavazásra került a sor, — részben mert a képviselők csekély számmal voltak jelen, részben pedig mert a jobboldalról tizenegyen, főkép a szászok, a törvényjavaslat eredeti szerkezetét pártolták, — a főrendiház módosítása a kormánypárt meglepetésére és a baloldal nagy örömére két szavazattöbbséggel, 101 szóval 99 ellen, elvettetett.*

Ismeretes azonban, hogy e leszavazás sem bírta a főrendiházat követelése elejtésére s hogy az országgyűlés két házának e le:első komolyabb collisiója elvégre is a főrendiház győzelmével ért véget. Az 1870: XVIII. t. cz. szerint az elnökjelölteket a «képviselőház kezdeményezése folytán az országgyűlés» választja, s a kinevezés természetesen a miniszterelnök ellenjegyzésével történik.

* Egy szavazat döntött tehát, üres házban, s ez az egy szavazat is, mint Pulszky Ferencz megjegyzé, egy főrendi szavazata volt. Zichy Jenő grófot értette, ki ép ez időben lépett át a Deák-pártról a balközépre.

A DUNA SZABÁLYOZÁSÁRÓL S A BUDAPESTEN LÉTESÍTENDŐ EGYÉB KÖZMUNKÁKRÓL A KÉPVISELŐHÁZBAN.

Január 31-dikén tett igéretét hamar beváltotta a miniszterelnök. Még nem múlt el egy hónap, s már a Dunaszabályozás, rakpartépítés s ezzel kapcsolatos ügyek tervezetét leküldte a testvér fővárosokhoz.* Néhány nappal utóbb ** magához hítta Pest és Buda város küldötteit, hogy főbb vonásokban megismertesse velük a főváros emelését czélzó eszméit s főleg conceptiójának első nagyobb szerves alkotását, mely törvénynyé válván, az 1870: X. t. cz. nevén ismeretes.

Valamint Széchenyit kivéve senki sem fájlalta Andrássynál mélyebben, hogy mostoha viszonyok s élhetetlenség miatt a főváros nem tudott népesedése és terjedelme daczára sem felülemelkedni a nagyobb vidéki városok színvonalán : úgy, ismét csak Széchenyit véve ki, senkit sem hatott át oly mélyen a tudat, hogy Budapest, mint a magyar állam központja, csak úgy teljesítheti rendeltetését, ha az egész ország szűkkeblűség nélkül biztosítja neki tekintélyét, hatalmát, gazdagságát, vezérszerepét. A különbség csak az, hogy míg Széchenyi inkább a társadalom áldozatai útján fokonként akart czélhoz jutni, addig Andrássy a főváros emelésének feladatát rövidebb idő alatt az önmagáról immár szabadon rendelkező állammal kívánta megoldatni.

A culturalis, közgazdasági s politikai tekintetek Andrássyt rég foglalkoztatták s 1867 óta folytonos munkára, tervezgetésre, számításra ösztönözték. Ő egész sorozatát contemplálta a törvényhozási és egyéb teendőknek. Szakértők hozzájárulásával, éveken át alapos tanul-

* Február 27-dikén.
** Márczius 13-dikán.

mányokat tétetett még a miniszterelnöki osztályban is, személyes felügyelete alatt, s mint tudjuk, már 1869 tavaszán kész javaslattal állhatott volna elő, ha az ország anyagi helyzete eredeti tervének újabb és újabb megszorítását nem követeli s ha a pénzügyminiszternek előnyös kölcsönt kötni hamarább sikerül.

A megszorított terv még mindig igen tekintélyes sorozatát ölelte fel a reformok- és munkálatoknak. Ezek szerint mindenek előtt Budát Pesttel egy, esetleg két újabb híddal kell összekötni; e czélból a Széchenyi hídjának erre vonatkozó előjogát, a lánczhíddal együtt, az állam magához váltja; a Dunát akként kell szabályozni, hogy a főváros az árvíz ellen biztosíttassék s a hajózás akadályai elháríttassanak; a vizi forgalom további előmozdítására kikötők, rakpartok és közraktárak építendők; a személy- és áruforgalom könnyítésére, de egyúttal közegészségi tekintetből is, a főváros területéből széles közlekedési vonalak hasítandók ki, melyek mintegy államútak legyenek a községi útak nagy hálózatában; végre a fővárosi közmunkák tervszerűségét és egyöntetűségét oly intézkedő és felügyelő organum létesítésével kell biztosítani, melyben, a mellett hogy Pest és Buda város jogos befolyása érvényesülhetne, az állam érdekei is kellőkép megóvatnának. Mindezen czélok elérhetése végett a kormány felhatalmazást kért az országgyűléstől, hogy 24 milliós kölcsönt köthessen.

Andrássy a kormány javaslatát márczius 16-dikán megküldé a deákpárti klubnak, s abból indulva ki, hogy a főváros emelése annyira közös érdek, hogy abból pártkérdést csinálni nem lehet, javaslatát ugyanakkor a két ellenzéki pártkörnek is megküldé. Márczius 21-dikén pedig bemutatta a háznak is «A Duna-folyamnak a főváros mellett szabályozásáról s a forgalom és közlekedés érdekében Buda-Pesten létesítendő egyéb közmunkák költségeinek fedezéséről és e közmunkák végrehajtási költségeiről» szóló törvényjavaslatot.

E javaslatot a pénzügyi bizottság, valamint az osztályok előadóiból alakult központi bizottság is magáévá tette. Nem emelt ellene kifogást a két főváros sem, sőt kezdeményezéseért a miniszterelnöknek köszönetet szavazott.

A képviselőház plenuma elé április 6-dikán került a javaslat, melyet Térey Pál, az előadó, rövid szavakkal elfogadásra ajánlt.

Irányi Dániel elismerte, hogy a fővárosnak árvíz ellen való biztosítása, a lánczhíd megváltása, új hidak, rakpartok, kikötők és közraktárak építése országos érdek, de nem láthatja be, úgy mond, hogy

a fővárosok utczáinak kövezése és világítása ugyanily természetű volna. Nem kell összekeverni az országos érdeket azzal, a mi tisztán községi érdek. «Kérdem : az, hogy a Kalap- vagy Szarka-utcza jól vagy rosszul van-e kövezve, világítva, vagy így, vagy amúgy elnevezve, nevezhető-e országos érdekűnek? Én azt gondolom, hogy nem. Legfölebb egy térre nézve van érdekelve a nemzet; de attól félek, hogy annak nevét önök meghagyják! Azon tért értem, a melynek közepén azon ember szobra áll, a mely azon ember nevét viseli, a ki azon várost, melyet önök ujjáépíteni akarnak, ezelőtt huszonkét évvel halomra lövette.» Páris példája mutatja, így szólt továbbá, hogy a nagymérvű közmunkák által vesztette el a város municipalis jogait és sülyedt fokrólfokra a kormány közegévé. Ezt akarja a kormány Magyarországon is. Még értené a municipalis jogok megszorítását, ha azt fontos érdekek kivánnák, de e jogokról az utczák kövezéseért lemondani, drága dicsőség. — Másik ellenvetése az, hogy a kormány nem terjesztette elő e munkálatok részletes terveit és költségvetését. Ő attól tart, hogy a 24 millió frt nem lesz elegendő. Rosszallotta azt is, hogy a pénzügyminiszter sorsolással egybekapcsolt kölcsönhöz folyamodik, holott az ilyen kölcsön erkölcsi és közgazdasági szempontból egyaránt elvetendő. Szerinte a nyilvános aláirás lenne a kölcsönszerzés legajánlatosabb módja. Végül az osztó igazság nevében azt követelte, hogy a két főváros és környéke nagyobb terhet viseljenek, mint az ország szélső vidékei. Ha már Csik-Szeredának vagy Mármaros-Szigetnek hozzá kell járulniok a lánczhíd megváltásából az egész országra háramló költséghez, azt gondolja, méltányos, hogy a fővárosok, melyek közvetlen és nagyobb hasznot húznak a megváltásból, a költségekhez nagyobb mértékben is járuljanak.

Mindezek alapján Irányi saját és néhány elvtársa nevében határozati javaslatot nyújtott be, mely szerint a kormány utasítandó, «hogy, elválasztván a községi érdekű munkákat az országos érdeküektől, ez utóbbiaknak létesítése iránt a megkivántató részletes tervek és költségvetések kiséretében új törvényjavaslatot terjeszszen elő, elkerülve a sorsjátékkal egybekapcsolt kölcsön eszméjét s a mennyire lehet, legalább részét, nyilvános aláirás útján szerezvén be a szükséges pénzösszegnek, s figyelmezve egyfelől arra, hogy a két város municipalis jogai a szükségen túl meg ne szoríttassanak, másfelől pedig arra, hogy ugyancsak a két városnak a remélhető nyereséghez, legalább némi részben mért hozzájárulása a kölcsön terheihez is eléressék.»

E határozati javaslat benyújtása után felszólalt *Andrássy gróf*:

Tisztelt ház, Azt gondolom, hogy az a törvényjavaslat, melyet beterjeszteni bátor voltam, határozottan kijelölvén az általa elérni óhajtott főbb czélokat, maga magát indokolja; ennek következtében én az általános tárgyalás alkalmával fölöslegesnek tartom azt részletesen indokolni. Ha fölvilágosításra lenne szükség, később az egyes részleteknél igen szívesen fognék azzal szolgálni, és azt gondolom, hogy ez az egyes pontoknál ott inkább helyén is lesz. Bátor leszek azonban válaszolni azokra, miket Irányi Dániel igen t. képviselő úr e törvényjavaslattal szemben felhozott, és arra, *(Halljuk!)* a mivel ő külön s ellenkező határozati javaslatát indokolta.

Méltóztatott — hogy a kisebbekkel kezdjem — azt mondani, hogy elismervén a Dunaszabályozás országos érdekét, van e törvényjavaslatnak több olyan intézkedése, melyek egyáltalában nem országos, hanem városi érdeket illetnek; így, hogy a kövezés, utczák rendezése, stb. bizonyosan nem országos érdekek. Azt kérdi tehát a t. képviselő úr: hogyan kerülnek ezek az alakítandó országos központi építészeti bizottság hatáskörébe? Erre nézve azt vagyok bátor válaszolni: hogy nem méltóztatott a törvényjavaslatot jól elolvasni; mert e munkák nem a kölcsönből létesítendők, hanem ezekre nézve csak a felügyeleti jog van fenntartva az említett bizottságnak.

De méltóztatott még azt is mondani, hogy igenis, vannak bizonyos utczák, melyek folytatásául tekinthetők az országos útaknak, s ezekre nézve elismeri, hogy országos érdeküek; de hogy a Szarka-utcza, vagy nem tudom melyik, jó karban tartatik-e, kivilágíttatik-e vagy nem, az nem országos érdek.

Erre nézve megjegyzem, hogy itt az országos érdekűnek elválasztása a nem országos érdekűtől, s annak meghatározása, melyik országos érdekű, melyik nem, végtelen bajos, sőt lehetetlennek is mutatkozik. S épen ennek tulajdonítható az, hogy p. o. Francziaországban, melynek fővárosa bizony egyike Europa leggazdagabb városainak, mégis az állam évenkint bizonyos összeget fizet a főváros utczakövezetének fenntartására. Minthogy pedig azt, hogy ez vagy amaz utcza tekintessék-e az országos közlekedés folytatásának kizárólagosan, biztosan meghatározni nem lehet, ennek következtében a kövezési és fenntartási

összegnek felét viseli ott az állam, tekintet nélkül arra, hogy mely utczára fordíttatik, — és ez gyakorlatilag máskép nem is lehet.

Méltóztatott továbbá azt mondani a t. képviselő úrnak, hogy a kormány a központi építészeti bizottság fölállítása által a helyhatósági jogokat támadja meg.

Erre nézve bátor vagyok mindenek előtt azt válaszolni, hogy mindig rossz álláspontot foglal el az, a ki royalisabb, mint a király maga. S azt gondolom, hogy a t. képviselő úr jelenleg épen ebben a helyzetben van. A városnak nemcsak magistratusa, de közvéleménye is elég hangosan és elég világosan nyilatkozott, hogy a t. képviselő úr állításával szemben azt mondhassam, hogy a fővárosok közvéleménye e törvényjavaslat által a helyhatósági jogokat veszélyeztetve nem látja. A municipalis jog iránti féltékenységet illetőleg legyen szabad őt London példájára figyelmeztetnem, mely, úgy szólván, mintája az összes európai municipiumoknak. A t. képviselő úr ép úgy tudhatja mint én, hogy évenkint bizonyos napon, midőn a királyné a Citybe, a szorosabb értelmű városba be akar menni, a kapun kopognia kell, és engedélyt kérnie, hogy bemehessen, mire a polgármester azt feleli, hogy szívesen látják. London tehát mindenesetre félti helyhatósági jogát, s mindamellett ott is alakíttatott egy ilyen bizottság, mert tapasztalta a város, hogy a helyhatósági szervezet mellett, ily külön és nagyobb hatalommal felruházott közeg nélkül, sem úgy előhaladni mint más városok, sem egyöntetű irányban működni nem képes. Ilyen bizottság alakítása nálunk sem lehet a municipalis jogok megtámadása, hanem csak egy oly közeg felállítása, melynek eddigi hiányát a főváros jelen állapota világosan bizonyítja, és melynek szükségét a főváros minden lakója élénken érzi, mert e nélkül egyöntetű működés nem képzelhető. *(Helyeslés.)*

Méltóztatott továbbá azt is mondani, hogy a kormány jobban tesz vala, ha inkább mással foglalkozik; mert mi — úgy mond a t. képviselő úr, ha jól értettem — a fővárost országos költségen akarjuk kiépíteni, a mi pedig nem tartozik az ország teendői közé, és nem veszszük észre azt a szobrot, mely Buda várának egyik piaczán áll, emlékeül annak, ki Buda várát védte

és Pest városát összelövöldöztette. Erre csak azt vagyok bátor felelni, hogy e tekintetben eltérő a fölfogásunk. Az én nézetem az, hogy a mostani Magyarország szabad alkotmánya, az az állás, melyet ma Europában elfoglal, s melyben egész Europa egyhangú elismerése megerősíti: mindez — részben legalább — emléke azoknak, kik az ellentáborban voltak, és ezen emlékekkel szemben az az emlék, melyet a t. képviselő úr érintett, nem oly valami, hogy ennek elmozdítását, én legalább, azon teendők közé sorozzam, melyeknek elintézése a kormányra vagy az országra nézve fontosabb volna, mint a főváros és azzal együtt az állam érdekeinek előmozdítása. *(Élénk helyeslés jobb felől.)*

Jellemző — mondom — e fölfogás, mert a t. képviselő úr azt a nagy jövendőt, melynek ezen törvény legalább alapját vetheti meg, nem látja, és összes figyelme csak a budai térek egyikén álló szobor által van lefoglalva; jellemző ez azért, mert ebből meggyőződhetni, hogy a t. képviselő úr az én helyemen azzal foglalkozott volna: miként lehet eltávolítani a kérdéses szobrot; míg én a magam helyén azzal a törvényjavaslattal foglalkoztam, mely a mai tanácskozás tárgyát képezi. *(Élénk hosszas helyeslés.)* Bátran a jövendő itéletére bízhatom annak megbirálását: ki töltötte kettőnk közül hasznosabban a maga idejét? *(Éljenzés jobb felől.)*

Mondotta továbbá a t. képviselő úr, hogy ha már egy bizonyos összeget meg kell szavazni ily czélokra, nem tartja igazságosnak, hogy Mármaros-Sziget és — nem tudom miféle helységeket méltóztatott még megemlíteni — járuljanak oly czélokhoz, melyek őket nem érdekelhetik.

Ha jól emlékszem, Krisztus urunk születése előtt 500 évvel történt egyszer, hogy a nép föllázadt Róma, illetőleg a senatus hatalma ellen. Ekkor Menenius Agrippa ment eléjök, elbeszélvén nekik, hogy egy testnek egyes részei összeesküdtek a gyomor ellen; a kéz kijelentette, hogy ő többé nem fog táplálékot adni a gyomornak, mely nem tesz egyebet, mint csak emészt; a fej és a láb, hogy nem fogják az eledelt keresni; a száj, hogy nem fogadja be az eledelt, s elmondotta azt is, hogy mi lett ennek a következése: hogy t. i. megzsibbadt a kéz, elvesztette

erejét a láb, nem tudott többé gondolkozni a fő, mert a gyomor az, honnan a táplálék, vérré változva, az erekbe átmegy; ha ettől megtagadjuk a táplálékot, megszünik az egész életműködés.

Mondom, már 500 évvel Krisztus urunk előtt történt ez, és én azt hittem, hogy e reflexiókat már a t. képviselő úr is megtette. Úgy látom azonban, hogy csalódtam, különben nem állította volna, hogy az ország egyes részeit nem illeti az, a mi az ország központjának javára történik. *(Élénk tetszés jobb felől.)*

Azt méltóztatott továbbá fölhozni, hogy Bécsben három részre van osztva a teher; a szabályozás költségeinek egy részét viseli a város, a másikat az illető országos alap, a harmadikat az állam. Igenis, ez így van; de Bécs és Pest helyzete véghetetlen különböző. *(Igaz!)* Itt mindenek előtt nem egy fővárossal, hanem két várossal van dolgunk; itt az állam s a két város között egyezséget kell létrehozni oly kérdésben, melyben annak megkülönböztetése, hogy a Dunaszabályozás mennyiben az állam és mennyiben a főváros érdeke, úgy szólván, lehetetlen, de nézetem szerint nem is volna czélirányos.

Igenis, állhatott volna a kormány arra az álláspontra, melyet a t. képviselő úr kiemelt; de akkor közte és a két város között egyezséget kellett volna kötni az iránt: mily arányban járuljon a Dunaszabályozás költségeihez az állam, minőben az egyes városok és minőben ketten együtt? — A kormány ezt nem tartotta czélirányosnak, először azért, mert a mint már szerencsém volt említeni, határvonalat húzni a közt, hol kezdődik az országos érdek, és hol végződik a főváros érdeke, véghetetlen bajos; de nem tartotta helyesnek ezt az álláspontot elfoglalni azért sem, mert meg volt győződve arról, hogy feladatai közé tartozik gondoskodni arról, hogy a forgalom és közlekedés — melynek emelése az ő kötelessége az ország minden részében, — a fővárosban, mint az ipar, kereskedelem s a forgalom központjában, oly viszonyok közé helyeztessék, melyek kellő kifejlődésüket biztosítsák. Harmadszor pedig nem tartotta helyesnek ez állás elfoglalását azért, mert meg van győződve arról, hogy minden, a mi a fővárosnak, mint a kereskedelem,

ipar és közlekedés központjának emelésére szolgál, egyszersmind az állam érdekeinek emelésére is szolgál. Ennek következtében tehát szükségesnek tartotta a kormány az államkölcsönt, és elismerte s elismeri, hogy mindezen tárgyak, valamint a fővárosnak érdekei, úgy egyszersmind országos és államérdekek is. Ez az a szempont, melyet a kormány követett. Meg vagyok győződve arról, hogy a t. ház el fogja ismerni azt, hogy midőn a kormány e javaslatot a ház elé terjesztette, egy égető országos szükségnek óhajtott eleget tenni. Ennél fogva ajánlom a törvényjavaslatot a tisztelt ház pártolásába. *(Élénk helyeslés jobb felől.)*

A törvényjavaslatot még Deák Ferencz és Kautz Gyula is védelmezték, nem annyira a balközép ellen, mely, bár féltette a municipalis jogokat, a javaslat országos jelentőségét teljesen méltányolta, mint inkább a szélsőbal s főleg Irányi érvelése ellen.

Midőn tárgyilagos viták után a ház túlnyomó többsége a javaslatot általánosságban elfogadta, s erre az egész baloldal, délután 3 órára járván az idő, kifelé indult a teremből, Deák azt ajánlotta, hogy a tárgyalás folytatását holnapra halaszszák, «nehogy valaki azt mondhassa, hogy keresztülhajtottuk a javaslatot.»

Ez indítványt *Andrássy* sem ellenezte:

Tisztelt ház, Én a magam részéről is kénytelen vagyok kijelenteni, hogy egyáltalában nem volt szándékom a dolgot mintegy keresztül erőszakolni. Már mai első felszólalásom alkalmával is figyelmeztettem a t. házat, hogy ha a részletekre nézve fölvilágositásra lenne szükség, szívesen fogok azzal szolgálni. És a mostani tárgyalást csak azért gondoltam lehetőnek, mert az idő igen rövid. Mindnyájan tudjuk, hogy a husvéti ünnepek itt vannak, és ennek következtében bizonyosan kivánatos volna — ha ily későre nem járna az idő — a dolgot keresztülvinni. Ha azonban arra súlyt méltóztatnak helyezni, hogy a pressiónak színe is elkerültessék, méltóztassanak az iránt intézkedni, hogy az ünnepek előtti pár nap alatt a ház legalább hosszabb ideig tartson üléseket, *(Helyeslés)* akár ma délután, akár holnap, hogy elvégezhessük azon ügyeket, melyeket okvetlenül el kell végezni. Hogy ezen törvényjavaslatnak

1870 ÁPRILIS 9.

A DUNA SZABÁLYOZÁSÁRÓL S A BUDAPESTEN LÉTESÍTENDŐ EGYÉB KÖZMUNKÁKRÓL A FŐRENDIHÁZBAN.

A Dunaszabályozásról és a budapesti közmunkákról szóló törvényjavaslat április 9-dikén már a főrendiház asztalán volt.

A javaslatot a főrendiházban is Andrássy gr. ajánlotta elfogadásra. És itt összefüggőbb módon hozhatta fel érveit, mint előbbi beszédében, melynek ez kiegészítője. Mert míg a képviselőházban polemizálva védelmeznie kellett javaslatának megtámadott pontjait, itt quasi mint előadó néhány szóval háborítlanul előadhatta eszméit az egész reform felől.

Nagyméltóságú elnök, méltóságos főrendek, Az a törvényjavaslat, mely a méltóságos főrendek mai tanácskozásának tárgya, más törvényjavaslatok rendes szövegezésétől eltérve, magában foglalja némileg minden egyes czél és minden egyes pont indokolását is. Ennek következtében én csak röviden bátorkodom azon szempontokat érinteni, melyek a kormányt ezen törvényjavaslat kezdeményezésében vezérelték.

Általánosan elismert tény az, méltóságos főrendek, hogy a Duna folyam szabályozása a két főváros közt, égető szükséget képez.

Évek óta fenyegeti a két fővárost és így az ország kereskedelmi és közlekedési központját az a veszély, hogy, kedvezőtlen tavaszi időjárás esetén, mindaz ismét bekövetkezhetik, a mi már egyszer bekövetkezett, s a fővárosnak és így magának az államnak milliókra menő károkat okozott.

Eddig a kormány, nem bírván még általános tervvel a Duna folyam szabályozásáról, e czélra évenként bizonyos ösz-

szegeket vett föl a budgetbe; ez az eljárás azonban nem mutatkozott czélirányosnak.

Időközben elkészíttetvén a tervek, most az egész szabályozásnak, mint egy önálló munkálatnak végrehajtása czéloztatik, mentül rövidebb idő alatt.

Egy másik kétségtelen tény az is, hogy az az egyetlen állandó híd, mely jelenleg a Duna két partját s így a testvér fővárost összeköti, már nem annyira a forgalom könnyítésére, mint inkább nehezítésére szolgál, még pedig két oknál fogva: először azért, mert az a társulat, mely ezen híd birtokában van, kizárólagos kiváltsággal bír a főváros határában, tehát lehetetlenné van téve új hidak felállítása épen ott, hol azt a közlekedés megkivánná; másodszor pedig azért, mert mint a tapasztalás mutatja, ezen híd a közlekedés igényeinek ma már meg nem felel, és ha a főváros, a mint reménylenünk kell, úgy fog emelkedni, mint emelkedett az utolsó években, akkor még kevésbbé lesz képes ezen igényeknek megfelelni.

Ezen két főczél elérése és az e végre szükséges kölcsön felvétele képezik a törvényjavaslat két közvetlen és fő feladatát.

Nem vonom én kétségbe azt, hogy mivel itt nemcsak állami, hanem fővárosi érdek is forog fenn, az állam érdekeit a főváros érdekeitől elválasztva, a czél elérését más úton is meg lehetett volna kisérteni. Ez esetben egyezséget kellett volna létrehozni egy részről az állam, más részről a két főváros közt azon arányra nézve, melyben a közös czélhoz mindkét rész hozzá járulni tartozik. De itt meg kell jegyeznem, hogy igen nehéz lett volna megállapitani azt, hogy a Duna szabályozásában, a lánczhíd megváltásában és az új hidak fölállításában mennyire van érdekelve a két város együtt, mily arányban egy-egy város külön, és mily arányban az állam.

De azért sem tartotta ezt a kormány czélirányosnak, mert abból az elvből indult ki, hogy a kölcsönnek olyannak kell lennie, mely egy forgó tőkét képezzen további használatában és mely ismét csak túlnyomólag országos érdekek előmozdítására fordíttassék.

A kormány tehát czélszerűbbnek tartotta, nem bocsátkozva az érdekek különválasztásába, a kölcsönt úgy hozni javaslatba

mint országos kölcsönt, mely országos biztosíték mellett fog köttetni.

A felveendő összeg e szerint az első sorban kijelölt czélokra szolgálna, és csak közvetve fognának azután a nyerendő telkekből befolyó összegek egy fővárosi alap alkotására fordíttatni, melynek czélja ismét a két fővárosnak azon terhein könnyíteni, melyek azokat nem annyira mint municipiumot, hanem inkább mint az országos kereskedelem és forgalom központját terhelik. Szükséges volt a kormánynak egyszersmind oly közegről is gondoskodni, mely a fővárosnak ez irányban való törekvéseit a szervezendő központi építészeti tanács működésével összhangba hozza. Erre nézve a javaslat oly közeg felállítását ajánlja, mely egyszersmind a kormánynak eddig is gyakorolt jogát, t. i. a városi kiadásokat és városi terveket illető felebbviteli jogot mintegy a kormány megbízásából gyakorolhassa és felebbviteli forumul szolgáljon azon javaslatokra nézve, melyek a városnak e czélra eddig is működött és ezentúl is működendő bizottságai részéről elébe fognak terjesztetni.

E törvényjavaslat tehát magában foglalja mindazt, a mi szükséges, hogy az említett főczélok eléressenek, de egyszersmind alapját fogja letenni mindannak, a mi szükséges, hogy a főváros ezentúl oly mérvben fejlődhessék, a mint azt mind a főváros, mind az állam érdeke kivánja. Azért is a javaslatot a méltóságos főrendiháznak elfogadásra melegen ajánlom. *(Helyeslés.)*

A főrendiház a törvényjavaslatot általánosságban és részleteiben vita nélkül elfogadta. A javaslat másnap, április 10-dikén már szentesítést nyert és április 11-dikén kihirdettetett az országgyűlés mindkét házában.

1870 ÁPRILIS 28.

A MINISZTERIUM KEBELÉBEN TÖRTÉNT VÁLTOZÁSRÓL.

Ghyczy Kálmán, gr. Mikó Imre közlekedésügyi minisztornek április 21-dikén elfogadott lemondására czélozva, az április 28-diki ülésen azt kérdezte a miniszterelnöktől, vajjon igaz-e a lapok értesülése, hogy a minisztérium kebelében változások történtek? Az országgyűlésnek ily változásokról tudomással kell bírnia, s azt hiszi, a törvényhozás teljes joggal elvárhatja, hogy ily változásokról értesíttessék.*

A miniszterelnök így válaszolt:

Tisztelt ház, Megvallom őszintén, hogy ez a körülmény elkerülte figyelmemet. Én azt gondoltam, hogy ha a kinevezés a miniszterelnök ellenjegyzésével hivatalosan megjelenik: ez egyszersmind a parlamentnek is tudomásul szolgál. *(Ellenmondás bal felől.)* Különben ez nem lényeges, ez csak formakérdés. Mindeddig nem is volt alkalmam, mert távol voltam, bejelenteni a t. háznak azt, hogy a közlekedési miniszter gr. Mikó leköszönvén, ő Felsége a lemondást kegyesen elfogadni méltóztatott és ideiglenesen a kereskedelmi miniszter, Gorove István úr bízatott meg a közlekedési tárcza vezetésével. Ez a tény, melyet a hirlapok útján méltóztatott megtudni. Mint említém, ezt eddig alkalmam sem volt a háznak bejelenteni, s csak a

* Wenckheim Béla b. belügyminiszter lemondásának elfogadásáról s Rajner Pál barsmegyei főispánnak belügyminiszterré kinevezéséről Andrássy gr. a házat annak idején (1869 október 26.) levél útján értesítette volt.

hivatalos lap útján jutott, az én ellenjegyzésem mellett, köztudomásra. Ha azonban helyesnek méltóztatnék látni, hogy ezentúl a háznak szóval is tétessék jelentés: az ellen semmi kifogásom nincs, s azt ezennel teljesítem is. *(Helyeslés.)*

Nem soká késett az alkalom, hogy Andrássy gr. e kijelentéséhez képest járhasson el. A kormány kebelében május 21-dikén már ismét változás állott be, midőn Lónyay Menyhért közös és Kerkapoly Károly magyar pénzügyminiszterré neveztetett ki. Andrássy e kinevezéseket május 24-dikén jelentette be az országgyűlésnek.

1870 ÁPRILIS 28. ÉS MÁJUS 17.

A LÁNCZHID MEGVÁLTÁSA ÜGYÉBEN.

(VÁLASZ VUKOVICS SEBŐ INTERPELLATIÓJÁRA.)

Vukovics Sebő a képviselőház április 28-diki ülésén azt kérdezte a kormánytól, vajjon szándékozik-e a lánczhíd-társasággal létesítendő egyezmény parlamenti tárgyalása előtt az eredeti szerződést is a ház asztalára letenni; továbbá, vajjon szándékozik-e előadni az indító okokat és előterjeszteni a jogi véleményt, melyeknél fogva a megváltás szükségéről meggyőződött; s végül azt kérdezé, nem volna-e hajlandó közölni a házzal, vajjon a szerződés megkötése előtt a lánczhíd állapotát megvizsgáltatta-e elsőrendű szakértőkkel vagy nem.

A miniszterelnök egyelőre így felelt:

Nem lévén elkészülve ezen interpellatióra, meg fogja engedni a tisztelt ház, hogy azt elolvasván, majd később adjak rá választ. Egyébiránt, azt gondolom, semmi oka sincs a kormánynak megtagadni azon fölvilágosítást, melyet tisztelt barátom kérni méltóztatott, és azt rövid idő alatt meg is fogja adni. *(Helyeslés.)*

Hogy a választ az alkudozások akkori stadiumában miért halasztotta el, azt is megmagyarázta *Andrássy gr.*, midőn Vukovics kérdéseire május 17-dikén részletesen válaszolt.

Tisztelt ház, Vukovics Sebő képviselő úr a lánczhíd ügyében interpellatiót intézett hozzám. Sajnálattal látom, hogy a t. képviselő úr nincs jelen, s így igen kivánnám, hogy a t. ház méltóztatnék meghallgatni azt, a mit előlegesen mondandó leszek, s határozni a fölött: megengedi-e, hogy az interpellatióra most válaszoljak, vagy azt kivánja, hogy várjam be a t. kép-

viselő úr visszajövetelét, a ki, mint hallom, Angliában van. *(Halljuk! Halljuk!)*

Az ok, a miért e kérdést bátorkodom tenni, az, hogy a t. képviselő úr interpellatiója a következő kérdést tartalmazza: vajjon hajlandó-e a kormány, még mielőtt a lánczhíd-társulattal létesítendő egyezmény előterjesztetnék, az eredeti szerződést is a ház asztalára letenni, vagy nem?

Minthogy a lánczhíd-társulattal való egyezmény megkötését halasztani nem lehet, abban az alternativában vagyok, hogy vagy nem teljesítem az általam az interpellatio beadásakor tett igéretet, mely szerint leteszem a ház asztalára a szerződést, vagy pedig kénytelen vagyok oly időben válaszolni, mikor a t. képviselő úr nincs jelen. *(Halljuk!)*

Ily körülmények közt csak abban az esetben fogok most válaszolni, ha ezt a t. ház parancsolja. *(Halljuk! Fölkiáltások: Most! Most!)*

A tisztelt képviselő úr három kérdést intézett hozzám, illetőleg a kormányhoz. Először: hajlandó-e — még mielőtt a lánczhídra vonatkozó törvényjavaslat a ház asztalára letétetnék — az eredeti szerződést bemutatni?

Erre nézve már akkor kijelentettem, hogy a kormánynak ez ellen semmi kifogása nincs; a kormány mindenesetre kötelességének tartotta volna akkor, midőn a lánczhíd megváltására vonatkozó törvényjavaslatot a ház asztalára leteendi, az eredeti szerződést is bemutatni. Minthogy azonban úgy óhajtotta a t. képviselő úr, és minthogy talán másoknak is megnyugtatására fog ez szolgálni, íme, van szerencsém az eredeti szerződést a ház asztalára letenni. *(Helyeslés.)*

A második kérdés az volt: vajjon hajlandó-e a kormány azt a jogvéleményt, melynek alapján meggyőződött arról, hogy új közlekedési eszközök czélszerű fölállítása egészen nélkülözhetlenné teszi a lánczhíd szabadalmának megváltását, a ház elé terjeszteni? Bátor vagyok erre azt válaszolni, hogy a kormány saját körében a kérdés jogi oldalát is behatólag tárgyalta, és a szerződésből meggyőződött, — a mint a t. ház is meg fog győződni annak tárgyalása nyomán, — hogy a lánczhíd megváltása okvetlenül szükséges abban az eset-

ben, ha a két főváros közt új híd vagy hidak fölépítése szándékoltatik.

A most eredetiben benyújtott szerződés 19-dik pontja t. i. azt mondja: «Fölhagyatik a részvényes társaságnak, hogy a mennyiben netalán a lánczhídon kívül a közlekedés könnyítése végett még egy vagy több más hidat vagy egyéb közlekedési eszközt is idővel fölállítani kivánna, azoknál szintén az álló hídra megszabott vámot mindenkitől veheti, stb.» Tehát itt világosan mondja a szerződés, hogy új hidak fölépítése, ha netalán a társulat úgy «kivánná», egyenesen az ő akaratától függ.

Meggyőződött tehát a kormány arról, hogy a társulatot ily positiv szerződés ellenében új közlekedési eszköz fölállítására kényszeríteni nem lehet. De a kormány ezt nem is tartotta volna czélirányosnak, mert új hidak átadása a most létező lánczhíd-társulat kezeibe csak a már mostan is terhesnek mutatkozó monopoliumot biztosította volna, azaz a társulatnak a főváros területére vonatkozó kiváltságát még 80 és néhány évvel meg kellett volna hosszabbítani.

Ennek következtében tehát, és miután a kormány meggyőződött, hogy, ha formaszerű jogvélemény elkészítését rendeli el, állása a társulattal szemben sokkal gyöngébb lesz, mint volt mindaddig, míg ez a vélemény el nem készült és a kormány mint administrationalis hatóság bizonyos értelemben pressiót gyakorolhatott a társulatra: ennek következtében, — mondom, — mint arról a t. ház is meg fog annak idején győződhetni, a kormány nem tartotta czélirányosnak külön jogvéleményt készíttetni, hanem a szerződés alapján tökéletesen és elegendőleg meggyőződött arról, hogy a lánczhíd megváltása szükséges.

A mi a harmadik kérdést illeti: hogy t. i. szükségesnek tartotta-e a kormány kitünő szakértők által megvizsgáltatni a lánczhidat, közbiztonsági tekintetben, annak tartósságára és biztosságára nézve? — erre azt válaszolom, hogy e tekintetben a kormány mindenesetre kedvezőbb helyzetben volt, és van a törvényhozás is jelenleg, mint volt a kormány és törvényhozás akkor, midőn a lánczhíd-társulattal a szerződést megkötötte. Mert akkor csak egy eszményi híd állott a törvényhozás és a

kormány előtt, melynek alapján adatott meg a hosszú privilegium a társulatnak. Azóta 20 és néhány évi gyakorlat bebizonyította nemcsak azt, hogy a lánczhíd biztossági szempontból szerkezetére nézve teljes biztosítékot nyújt, de más részről a közvélemény — értem a szakértők közvéleményét az országon kívül is — elismeri azt, hogy e híd a maga nemében egyike a legkitünőbb műveknek Europában.

A tisztelt képviselő úr interpellatióját úgy értettem, mintha kitünő idegen szakértők által kivánná megvizsgáltatni a lánczhidat, theoretikus szempontból. Ezt azonban a kormány nem látta szükségesnek; de igenis szükségesnek látta a megvizsgáltatást kormányközegek által különösen abból a szempontból, mely csakugyan a híd biztosságára nézve a legnagyobb fontosságú: tudniillik a folyam-meder állapotának szempontjából, és erre nézve a vizsgálat eredménye az, hogy tekintve a Duna medrének a társulat által évenkint fölvétetni szokott szelvényeit és állapotát, a jelen állapot sokkal kedvezőbb mint volt akkor, midőn a híd épült és mint volt még csak évekkel is ezelőtt; úgy hogy, a mi a biztosság kérdését illeti, arra nézve a Duna medrének mostani állapota teljes biztosítékot nyújt.

Ez, tisztelt ház, válaszom azon harmadik kérdésre, melyet Vukovics képviselő úr a kormányhoz intézni méltóztatott.

A mi már magát a megváltás kérdését illeti, rövid idön lesz szerencsém a kormány nevében beterjeszteni az illető törvényjavaslatot, azon indokolással együtt, mely annak pénzügyi és egyéb oldalait kellőleg föl fogja világosítani. A kormány a maga kebeléből Festetics György grófot, ő Felsége személye körüli minisztert bízván meg a képviselettel: nem sokára, midőn majd a törvényjavaslat elkészül, lesz szerencsénk azt a t. ház elé terjeszteni. *(Helyeslés.)*

Engedelmet kérek, hogy még egyre nézve fölvilágosítást adhassak, *(Halljuk!)* tudniillik arra, miért nem válaszoltam előbb az interpellatióra.

Mostani válaszomból is méltóztatik a t. háznak látni, hogy ha válaszomat oly időben adtam volna elő, midőn a lánczhídtársulat a kormány által fölajánlott összeget a szerződés alapjául még el nem fogadta, a kormány helyzete nem előnyösebb,

hanem hátrányosabb lett volna. Ez az oka, hogy válaszommal mostanáig késtem. (*Helyeslés.*)

A választ a ház tudomásul vette s a miniszterelnök indítványára elrendelte, hogy a beadott szerződés kinyomassék és kinyomatása után a pénzügyi bizottsághoz utasíttassék.

1870 MÁJUS 21. ÉS 23.

A MEGYÉK ÉS KÖZSÉGEK RENDEZÉSÉRŐL SZÓLÓ TÖRVÉNYJAVASLATOKNAK AZ OSZTÁLYOKHOZ UTASÍTÁSA TÁRGYÁBAN.

Amaz emlékezetes május 21-diki ülésen, melyen a közös pénzügyminiszterré kinevezett Lónyay a képviselőháztól elbúcsúzott,* a miniszterelnök, Rajner Pál belügyminiszter helyett, ki betegség miatt távol volt, a következőket terjesztette elő:

Tisztelt ház, *(Halljuk! Halljuk!)* Mielőtt a t. ház a napirendre áttérne, egy kérést bátorkodom előterjeszteni. A megyék és községek rendezéséről szóló törvényjavaslatok nyomtatásban már körülbelől három héttel ezelőtt szétosztattak a ház tagjai közt. E törvényjavaslatok indokolása pedig, melyet a belügyminiszter akkor, midőn e javaslatokat beterjesztette, arra az időre tartott fönn, midőn a közvélemény felől is némileg tájékozva lesz, azóta a ház tagjai közt szétosztatott. *(Fölkiáltások bal felől: Tegnap!)* Ennek következtében én azzal az alázatos kéréssel bátorkodom t. barátom a belügyminiszter nevében a t. házhoz fordulni, méltóztassék ezen törvényjavaslatnak az osztályokhoz való utasítását elrendelni. *(Helyeslés jobb felől.)*

Az ellenzéki pártok, melyek a törvényhatóságok rendezését minduntalan sürgetni szerették s ez ügyben nem egy határozati javaslattal állottak elő, most a tárgyalást minden áron késleltetni akarták.

Tisza Kálmán kijelenté, hogy e törvényjavaslatok oly fontosak, hogy a háznak jól meg kellene fontolnia, nem volna-e helyesebb a tárgyalás előtt időt engedni az ország közvéleményének a nyilatko-

* L. (Toldy István) *Öt év története*, Budapest, 1872, 158—159. l.

zásra. Ennélfogva arra kérte a házat, tűzné napirendre a kérdést, vajjon azonnal tárgyaltassanak-e a benyújtott törvényjavaslatok vagy az említett szempontból a tárgyalás későbbre halasztassék.

Tóth Vilmos figyelmeztette Tiszát, hogy a miniszterelnök nem azt kérte, hogy e törvényjavaslatok azonnal tárgyaltassanak, csupán azt, hogy az osztályokhoz utasíttassanak. Ezt pedig a házszabályok 103. szakasza értelmében a kormány által előterjesztett törvényjavaslatoktól megtagadni nem lehet. Ha majd az osztályok befejezik munkálatukat s a központi bizottság beterjeszti jelentését, akkor itt lesz az ideje annak, hogy a ház napirendre tűzze a Tisza kérdését: mikor kivánja a két törvényjavaslatot tárgyalni?

Simonyi Ernő azt erősítette, hogy e fontos javaslatokat az osztályok tárgyalásától elvonni senki sem akarja. De az sem járja, hogy a kormány egy-két hét alatt oly törvényeket hajtson keresztül az országgyűlésen, melyek ősi intézményeinket sarkaikból kiforgatják. Országos calamitásnak tartaná, ha a javaslatok a közvélemény megnyilatkozhatása előtt iktattatnának törvénybe. Különben akár most iktattatnak törvénybe, akár az őszi hónapokban, a javaslatokat ez évben végrehajtani úgy sem lehet. Nem állhat tehát az a netaláni ellenvetés, hogy a halasztás következtében az ország érdekei szenvedhetnek. A két törvényjavaslat tárgyalását csak azok sürgetik, kik az ország közvéleményével nem mernek szembeszállni. Szóló is azt kivánja, hogy Tisza indítványa napirendre tűzessék.

Az elhalasztási vágyak ellenében Andrássy gr. nyiltan kikelt.

Felszólalásának nem csupán az ád jelentőséget, a mivel a törvényjavaslatok szükségét indokolja, de az is, hogy előrelátja az állami centralisatio szükségszerű beálltát az esetre, ha az ellenzék conservativ magatartásával a megyéket tovább is dédelgetné. Habár beszédének e nyomós érve első tekintetre talán az ellenzék megpuhítására szánt ijesztgetésnek látszhatik: Andrássy politikai pályájának gondosabb megfigyelője előtt kétségtelen, hogy e jövendölés az ő legkomolyabb meggyőződéséből fakadt. Mire ugyanis még nem volt kellő alkalmunk rámutatni: a megyéket illetőleg Andrássyban, mióta az ország ügyeit vezette, léptenként s tán öntudatlanul metamorphosis állott be, még pedig párhuzamosan azzal a változással, melyen időközben maga a megye átment. A kiegyezés előtt a megye az absolut uralmi törekvések ellen a legszilárdabb bástya volt, — közigazgatási hiányai ez előnynyel szemben alig jöttek számba, — s ezért abban az időben, míg maga is az alkotmány helyreállításáért küzdött, Andrássy az ősi megyei intézménynek törhetlen bajnoka volt s szóval és írásban

helyreállítását követelte.* A mint a kormány élére jutott, a megyéket azonnal helyre is állította. 1867 óta azonban, mióta nem a bécsi kanczellária, hanem felelős magyar miniszterium intézi az ország ügyeit, a megyének nem kell többé kifelé védekeznie, de befelé a rendet fenntartania; a milyen kitünő szerv volt a végrehajtás megakasztására, ép oly kitünőnek kellett most lennie a végrehajtás pontos kivitelére. Ámde a tapasztalat azt bizonyítja, hogy a megye, régi alakjában, az állami akarat érvényesítésére alkalmatlan s az egyöntetű kormányzásnak nem eléggé biztos eszköze. Egymást érik a panaszok, hogy a megyék a rendeleteket késedelmesen és rosszul hajtják végre, sőt hogy helyhatósági ügyeikben is hanyagok vagy tehetetlenek. Andrássyban ugyan az előszeretet, melylyel a megyén csüggött, a régi maradt; a remények, melyeket az önkormányzathoz fűzött, nem oszlottak el, s nem rendült meg a bizalom sem, melylyel a választási rendszerhez viseltetett. De minisztertársaival egészen azonos tapasztalatokra jutva, nem zárkózhatott el annak belátásától, hogy a hiba a rendszerben rejlik, hogy a megye, úgy a mint van, többé fenn nem tartható s hogy az újabb intézmények által ősi jellegétől különben is megfosztott megyei intézményt, nehogy az más tekintetben is túlélje magát, főleg az állami közigazgatás jobb közvetítése végett törvény útján okvetlenül reformálni kell. S ezt most már annál szükségesebbnek és sürgősebbnek vélte, mert az utóbbi évek culturai és gazdasági haladása a kormányzati feladatokat még inkább előtérbe tolta s mert e törvényjavaslatok többszörös kidolgozásának tartama alatt egyéb téren is mind szilárdabb lett az a meggyőződése, hogy a törvényhatóságok és községek kellő reformja minden további előmenetelnek mellőzhetetlen előfeltétele.

*Andrássy gróf*nak a törvényhatósági reform tárgyában mondott első beszéde következőkép szól:

Tisztelt ház, Ha az igen tisztelt képviselő urak nem bocsátkoztak volna már a tárgyalás elhalasztásának indokolásába, én nem szólalnék föl, mert megvallom, alázatos indítványomat nem értettem máskép, mint úgy, hogy mivel a miniszteri előterjesztésektől a tárgyalást megtagadni nem lehet: méltóztassanak elhatározni, hogy a benyújtott törvényjavaslatok a legrövidebb idő alatt az osztályokhoz utasíttassanak.

* L. I. k., 154. lap, s ezenfelül 86—87., 131., 204. és 270. lap.

A felől azután, mikor kell tárgyalni, azt gondolom, akkor lenne helyén tanácskozni, midőn az osztályok jelentése a ház elébe kerül. *(Úgy van! jobb felől.)*

Minthogy azonban már magába a kérdésbe méltóztattak belé bocsátkozni, sőt egy igen t. képviselő úr most azt állította, hogy a kormány ezen törvényjavaslatnak sürgős felvételét kivánván, ez által azt bizonyította, hogy nem meri azt a közvélemény elé bocsátani és annak itéletét bevárni: kénytelennek érzem magamat — nehogy a közvélemény és az ország egy pillanatig is ezen impressio alatt maradjon — e tekintetben a magam részéről is néhány szót a dolog érdeméhez szólani. *(Halljuk!)*

Mindenekelőtt bátor vagyok kijelenteni azt, hogy azon állítást, mintha a kormány nem merné e kérdést a közvélemény itélete alá bocsátani, kénytelen vagyok el nem fogadni és visszautasítani.

Már most negyedik éve, hogy a kormány, igen sok sürgetés daczára, ezen kérdést a közvélemény érlelésére bízván, annak felvételét mostanra halasztotta. Tovább halasztani azonban a kormánynak lelkiismerete s hivatása tiltja; mert alig van kérdés az országban, melynek elintézése lehető volna mindaddig, míg a megyék s községek rendezése végre nem hajtatik. *(Közbeszólások bal felől: Tavaly az ellenkezőt állították a jobboldali képviselők!)* Méltóztatnak tudni, hogy jelenleg megyék úgy szólván nincsenek; a régiek megszüntek létezni, újak vagy átidomítottak pedig nem létesíttettek. Így áll a dolog a városokkal és községekkel is. Minden oldalról az ujjászervezés szüksége mutatkozik. De ez csak egy azon tények közül, a melyeknek a kormány elhatározásában súlyt engedni kénytelen volt.

A másik tény az, hogy, mint szerencsés voltam megemlíteni, a legfontosabb kérdéseket sem lehet a házban elintézni, és nem lehet haszonnal előterjesztéseket tenni, mielőtt a törvényhozás ezen kérdésben nem határozott. Mindenekelőtt egy rendes budgetnek — már pedig véghetetlen kivánatos, hogy valahára normalis budgetek terére léphessünk — elkészítése mindaddig lehetetlen, míg a megyék és városok nem rendeztetnek; mert például azon elvnek eldöntése előtt, hogy háziadó

által fedeztessenek-e költségeik vagy nem, rendes budget lehetetlen. *(Helyeslés jobb oldalon.)*

Így állunk a törvénykezés kérdésével is, mert ennek életbeléptetése is mindaddig, míg a megyei kérdés rendezve nincs, lehetetlen. *(Helyeslés a jobb oldalról. Fölkiáltások bal felől: Tavaly az ellenkezőt állították a jobb oldalon!)*

Én tehát megvallom, hogy nem vártam volna épen a t. képviselő urak részéről azt, hogy ők fogják e kérdésnek hónapokra való elhalasztását kivánni. *(Helyeslés jobb felől.)* Megfoghatnám e magatartást azok részéről, kik a megyei rendszernek nem lévén barátai, odáig akarják a megyéket a túlérés stadiumában fönntartani, míg helyökbe majd az élet szüksége egy általános centralisatiót fog életbeléptetni. *(Tetszés jobb felől.)* Hanem nem értem azok részéről, a kikről úgy vagyok értesülve, hogy a megyéket, az ősi megyei intézmény fönntartását óhajtják.

Hogy pedig ez a nézetem nem egészen elméleti, erre nézve is bátor vagyok mindjárt adatot felhozni. *(Halljuk!)*

Én természetesen nem vagyok beavatva a t. ellenzéknek belorganisatiójába, hanem egy tekintetben készséggel elismerem ügyességét, és ez azon összetartás és azon pártfegyelem, melylyel mi minden politikai kérdésben a t. ellenzék részéről találkozunk.

Így lévén meggyőződve, föl nem tehetem, hogy az ellenzék bármely kitünő tagja határozati javaslatot vagy inditványt terjesztene a ház elé a nélkül, hogy arra pártja által mintegy föl ne lenne jogosítva, és hogy azt pártjával, vagy legalább annak egy részével, egyetértésben ne tenné.

Itt fekszik előttem egy határozati javaslat, melyet épen most kaptam, s mely Várady Gábor, Técső kerületi országos képviselő t. barátom által terjesztetett elő. Méltóztassanak megengedni, hogy e határozati javaslatot fölolvassam. *(Olvassa.)*

«Már az 1868. évi költségvetés tárgyalása alkalmával utasíttatott a kormány, hogy a törvényhatóságok rendezésére vonatkozó törvényjavaslat mielőbb előterjesztessék, hogy ez által egyszersmind a megyék alkotmányosan gyakorolt önmegadóztatási joga is újolag hatályba léptettethessék.

«Ugyanazon alkalommal kimondatott, hogy az igazságszol-

gáltatás rendszerének az azzal járó költségekre való tekintettel megállapítása, a városok ebbeli állása szempontjából is égető szükséget képez s egyike azon föladványoknak, a melyek megoldásukat a városok végleges rendezésével egyidejüleg a kormány- és törvényhozástól követelik.

«Az országgyűlés ezen két rendbeli utasítása és meghagyása az 1869. évi költségvetés tárgyalása alkalmával is megujíttatott, a nélkül hogy mind ez ideig teljesíttetett volna.

«Ezek nyomán és figyelemmel arra, hogy a törvényhatóságok és községek rendezése a jelen országgyűlést megnyitó királyi trónbeszédben is kiemeltetett:

«Utasíttatik a miniszterium, hogy a törvényhatóságok és községek rendezésére vonatkozó törvényjavaslatokat akként és oly időben terjeszsze a képviselőház elébe, hogy azok még a jelen ülésszak alatt tárgyalás alá vétethessenek és így a jövő 1871. évi költségvetés már ezen törvényeknek megfelelően legyen megállapitható.»

Tisztelt ház, Mi azon szerencsés helyzetben vagyunk ma midőn e törvény tárgyalását kérjük, hogy a t. ellenzéknek utasítását követjük. *(Helyeslés jobb felől.)*

Ghyczy Kálmán örvend a miniszterelnök vallomásának, hogy a törvényhatóságok rendezése nélkül a bírói szervezést keresztülvinni nem lehet. Csak azt sajnálja, hogy midőn annak idején az ellenzék hangoztatta e nyomós érvet, a kormány e nézet helyességét tagadta s megtámadta. A méltányosság követeli, hogy valamint a kormány három évet töltött e törvény előkészítésével, úgy a törvényhozásnak is adassék idő a megfontolásra és a közvélemény megismerésére. Szerinte Várady is csak ebből a szempontból sürgette a törvényjavaslatot. A házszabályok azon szakasza, mely a kormány törvényjavaslatait az osztályokhoz utasítandóknak mondja, nem rendelkezik az időpont felől, s ennek meghatározását a ház belátására bízza. Időmulasztásról egyáltalán nem lehet szó. Az osztályok számos vasúti kérdéssel vannak elfoglalva, ezeket pedig a horvát képviselők iránti tekintetből előlegesen kell tárgyalni. Mind ez okoknál fogva pártolja Tisza indítványát.

Kerkapoly szerint, ha a házszabályok hallgatnak is az időpontról, melyben a miniszterium által benyujtott törvényjavaslatot az osztá-

lyokhoz kell utasítani, a gyakorlat a mellett szól, hogy a ház a miniszterelnök ebbeli nyilatkozata fölött — mely nem indítvány — azonnal határoz, a nélkül hogy a kérdés megvitatását napirendre tűzné. Áttérve a dolog érdemére, Várady határozati javaslatát Tisza Kálmánnak egy másik határozati javaslatával veti egybe s ezekből kimutatja, hogy ők e törvényjavaslatok tárgyalásának megkezdhetésére ötven napot kivántak; ennyi pedig bőven ki fog kerülni a törvényjavaslat benyujtásának s a tárgyalás tényleges megkezdésének időközéből. Egyébiránt e kérdés évek óta mindig tárgyalva volt, számos röpirat s hirlapi fejtegetés foglalkozott vele, gondolkozás tárgyául szolgált az átalakulás óta folytonosan. Ily kérdés komoly tanulmányozása bizonyára sok időt kiván, de ahhoz, hogy a kiképzett eszméket hozzá mérjük e javaslathoz s itéletet hozzunk, nagyon elegendő az idő, a mint ezt Ghyczy példája is mutatja, ki a javaslatot már is elitélte. A miniszterelnök beszédében Ghyczy csak azért láthatott ellenmondást, mert a kellő megkülönböztetéseket meg nem tette. Nem mintha a bírói szervezetről szóló törvényt a törvényhatóságok rendezése előtt megalkotni nem lehetne, — bebizonyult, hogy lehet; hanem azt mondotta a miniszterelnök, hogy azt a törvényt, mely a törvénykezés rendezéséről szól, végrehajtani, életbe léptetni nem lehet a törvényhatóságok és községek rendezése nélkül. Végre Ghyczy azon állítására reflectálva, hogy a kormány mást mond és mást akar, kérte a házat, hogy a jóhiszeműséget ne vonja kétségbe. Ezt: petimus, damusque vicissim. A recriminatio csak keserűséget okoz, hasznot még sohasem hajtott.

Ghyczy most személyes kérdésben szólalt fel s biztosítá Kerkapolyt, hogy a jóhiszeműséget nem vonta kétségbe. Ő nem a szívek és vesék titkait vizsgálta, hanem tettekről itélt, a törvényjavaslatból következtetve.

Ez alkalommal *Andrássy gr.* így nyilatkozott:

Tisztelt ház, Minthogy az én nyilatkozatomra vonatkozott Ghyczy t. képviselő úr észrevétele, abban a reményben voltam, hogy elfogadja azon álláspontot, melyet t. barátom Kerkapoly kijelölt és mely egyedül lehetséges mindkettőnkre nézve. Nem akartam azon kitétel ellenében, hogy valakinek vagy egy egész pártnak szavai ellentétben volnának tetteivel, fölhozni, hogy az semmi esetben sem alkalmazható reánk, s meg vagyok győződve, hogy a t. képviselő urakra a túloldalon sem alkal-

mazható, mert soha oly helyzetbe nem juthatunk, hogy azt, a mit bensőleg gondolunk, egyenesen ki ne mondanók. Egyébként sajnálom, hogy a t. képviselő úr a dolgot nem ejtette el. Utóbbi indokolása közben ugyanis azt méltóztatott mondani, hogy nem a szívek bensejét vizsgálta, hanem a törvényjavaslat tartalmából itélt; már pedig ha valaki azt mondja, hogy e tárgy oly nehéz, és annyira meg nem érett, hogy hónapokat kell engedni a közvélemény tájékozhatására, és ezt követeli is: méltóztassanak megitélni, vajjon helyes-e, — nem is hónapokat vagy heteket, de perczeket sem engedve a válaszra, — a tárgyat, mikor szőnyegen sincs, elitélni? *(Helyeslés jobb felől.)*

A vita mind tovább huzódott s az ellenzéket még Eötvös báró beszéde sem győzhette meg kivánsága indokolatlan és káros voltáról. Tisza Kálmán írásban is benyújtott egy határozati javaslatot, mely szerint e törvényjavaslatoknak az osztályokban való tárgyalása az őszi ülésszakra halasztassék. Az ellenzék erejét a halasztás kierőszakolására elannyira mozgosította, hogy az ülés végén még mindig huszonhatan voltak szólásra följegyezve.

Ezek közül május 23-dikán tízen szólottak a kérdéshez, míg végre az elnök szavazásra bocsáthatta a kérdést, vajjon a ház a miniszterelnök előterjesztéséhez képest most kivánja-e a municipalis és községi javaslatokat az osztályokhoz utasítani, vagy nem?

Szavazás előtt *Andrássy gr.* még egyszer felszólalt:

Annak fejtegetésével, vajjon indítvány volt-e az, a mit tettem vagy nem, nem akarok tovább időt tölteni, mert elvégre annak megnevezése nem tesz különbséget. Én ugyan egy kérést voltam bátor a ház elé terjeszteni, s e kifejezést használtam is; de ha indítványnak méltóztatnak is azt tekinteni, olyannak, melyet tenni kötelességem, midőn egy törvényjavaslat tárgyalását kérem: az ellen sincs észrevételem; csupán az elnök úr előterjesztésének második része ellenében kivánom megjegyezni, hogy ha rögtön az osztályokhoz utasíttatik a szóban levő törvényjavaslat, ez azon természetes fenntartással történjék, hogy ez által a közös vasuti kérdések előleges tárgyalása legkevésbbé se hátráltassék. Sokszor megtörténik az, hogy például a vasuti és pénzügyi bizottság nem tud egy pontban meg-

egyezni, s akkor nincs az osztályoknak teendőjök; addig is tehát, míg a közös vasuti kérdések az osztályok előtt vannak, megtörténhetik, hogy egyik osztálynak alkalma lesz vele foglalkozni. Én az osztályok kezét e tekintetben szorosabban megkötni nem tartom szükségesnek.

Ez az, a mit azon kérés értelmezésére nézve, melyet bátor voltam a ház elé terjeszteni, megjegyezni szükségesnek tartottam; egyébiránt a feltett kérdés ellen nincs kifogásom.

Az elnök ismételvén a kérdést, a ház nagy többsége igennel felelt, s így Tisza Kálmán indítványa elesett.

1870 JUNIUS 4.

ZÁGRÁB VÁROS KÜLDÖTTSÉGÉNEK FOGADÁSAKOR.

Mint hazánk számos más városa, úgy Zágráb is díszpolgárává választotta Andrássy Gyula grófot. Junius 4-dikén e városnak egy küldöttsége jelent meg Budán a horvát nyelven szerkesztett, fényes kiállítású oklevél átnyujtására. Mint a *Pesti Napló* 1870 junius 5-diki számában olvassuk, Andrássy gr. a küldöttség megszólítására csak röviden felelt, minthogy már volt alkalma a választást megköszönni, midőn arról tudósíttatott.

Azon rosszakaratú hírek ellenében, melyek a nép közt terjesztetnek, Andrássy gr. azon hitét nyilvánítá a küldöttségnek, hogy ők, valamint polgártársaik teljes megnyugvással nézhetnek a kormány működése elé. Ő épen úgy horvát, mint magyar, mert nem ismer magyar érdeket, mely Horvátországéval ellentétben volna, s mert meg van győződve, hogy a horvátoknak nem lehetnek oly valódi érdekeik, melyek Magyarországéiba ütköznének. A kormánynak és pártjának nézeteit a horvát nép ismeri; a mi pedig a magyar nemzetet illeti, Andrássy gr. kijelenti, hogy nem ismer Magyarországon oly botor * párttöredéket, mely Horvátország megmagyarítására törekednék. Minden ily törekvés a mily képtelen volna, oly távol áll a magyar nemzet minden

* A *Reform* és a *Pester Lloyd* «bolond»-ot ír. E beszéd teljesen hiteles szövegét nem találtuk sehol, még a horvát lapokban sem. Čekus Károly zágrábi polgármester, — a Zagráb városi jegyzőkönyvek szerint, — junius 15-dikén tett jelentést a küldöttség útjáról, de Andrássy gr. válaszának tartalmáról nem emlékezett meg.

osztályától. Reményli a miniszterelnök, hogy már a közel jövő meg fogja győzni egész Horvátországot pártkülönbség nélkül arról, hogy a magyar kormány Horvátország irányában valódi horvát nemzeti politikát követ, mert czélja nem más, mint Horvátország emelkedését, fejlődését minden tekintetben előmozdítani.

1870 JUNIUS 12.

A ROKKANT HONVÉDEK SEGÉLYEZÉSE ÜGYÉBEN.

Gr. Andrássy Gyula értekezletre hívta össze mindazokat, kik a rokkant honvédek segélyezésére megindított gyűjtéséhez hozzájárultak. Ez értekezlet junius 12-dikén déli 12 órakor a pesti Köztelek termeiben folyt le. Nagy számmal jelentek meg a meghivottak s köztük a különböző politikai pártoknak majdnem valamennyi tekintélye.

Mint a *Pesti Napló* junius 13-diki számában olvassuk, az értekezlet elnökévé, Deák Ferencz indítványára, egyhangúlag gr. Andrássy Gyula választatott, jegyzőjévé pedig Szögyény László.

Ezután gróf Andrássy köszönetét nyilvánítá a honvédség nevében azon készségért, melylyel a gyülés tagjai, felhívásának engedve, az értekező gyűlésre összejöttek; előadja az ügy jelenlegi állását s a teendő intézkedéseket. A honvédsegélyezésre eddig begyült összeg meghaladja a 125,000 frtot, mely számban azonban nem foglaltatik minden tényleg kijelentett és befizetett segélyadomány, — mely a mondott összeget bizonyosan már is tetemesen felülhaladja, — hanem csakis azon mennyiség, mely elnök előtt eddig nyilvánosságban van. Az eddigiek után itélve tehát nem vérmes a remény, hogy, ha egy bizottság veszi kezébe az ügy további gondozását, a kivánt siker nem fog elmaradni. E végből indítványozza: választassék egy bizottság a végre, hogy az javaslatot készítsen a segélyezés módozatai iránt, meghatározva azon minősítést is, mely a segélyben való részesülésre jogosultságot ad. Annyit azonban közgyülésileg is kimondandónak vél szónok, hogy: 1-ször segélyben oly honvédek lesznek részesítendők, kik az 1848/49-diki harczokban lettek rokkantakká,

s az ilyenek özvegyei; 2-szor a menház eszméjét kizárandónak tartja ezen segélyből, mert méltányosabb, hogy a rokkant honvédnek megadassék a lehetőség hátralevő napjait övéi körében, teljes szabadságban töltenie.

Az értekezlet helyesléssel fogadván gr. Andrássy indítványát,* Tisza Kálmán ajánlatára ugyancsak Andrássyt bízta meg az aláirás és gyűjtés folytatására, a segélyzendők összeirására, a segélyezés elveinek és tervének megállapítására választandó bizottság tagjainak kijelölésével. Andrássy 42-es bizottságot ajánlott s e bizottság névsorát néhány értekezleti taggal azonnal megállapítván, a közgyűlés a jelölést nyomban helybenhagyta.

E nagy bizottság junius 18-dikán tartotta első összejövetelét Andrássy gr. elnöklete alatt. Ez alkalommal e bizottság végleg megalakult, gondoskodott a követendő szabályok kidolgozásáról, intézkedett a segélyezés és pénzkezelés módozatairól s egyúttal szervezte az igazgató választmányt is, melynek elnöke Gajzágó Salamon lett, jegyzője Szögyény László, tagjai pedig Ivánka Imre, Gajzágó (?), Kovách László, Tisza Lajos és gr. Szápáry Gyula.

* Sem ez indítványnak, sem a megnyitó beszédnek szószerinti szövegét nem sikerült megtalálnunk.

1870 JUNIUS 30.

A BEUST GRÓF RÉSZÉRE ENGEDÉLYEZETT CSALÁDI CZÍMER ÜGYÉBEN.

(VÁLASZ CSANÁDY SÁNDOR INTERPELLATIÓJÁRA.)

A junius 30-dikán tartott képviselőházi ülésen Csanády Sándor a következő interpellatiót intézte a király személye melletti miniszterhez:

«Azon hírt hozván a lapok, misszerint ő Felsége Beust grófnak megengedte, hogy családi czímerébe a magyar czímert is felvehesse, kötelességemnek tartom következő kérdést intézni a miniszter úrhoz:

«1-ször. Való-e ezen hír, s ha igen, a miniszter úr tudta és befolyásával adatott-e Beust grófnak az említett engedelem?

«2-szor. Ha a miniszter úr tudta és befolyásával adatott: mivel igazolhatja azt, hogy az ország czímerének használata akármely magános embernek, annyival inkább nem magyar honpolgárnak megengedtessék?

«3-szor. Ha tudta s befolyása nélkül: ez esetben mit tett s illetőleg szándékozik tenni a miniszter úr egyrészt saját mellőztetése miatt, másrészt az ország jogai s méltóságának megóvása végett.»

Ez interpellatióra *Andrássy gr.* következőleg válaszolt:

Tisztelt ház, Ha méltóztatnak megengedni, az épen most benyujtott interpellatióra szerencsés leszek rögtön válaszolni. *(Halljuk!)* A t. képviselő úr kérdése az: igaz-e, hogy Beust grófnak ő Felsége által a magyar czímer magán családi czímerül adatott?

Erre nézve bátor vagyok azt válaszolni, hogy én a czímert, a melyet ő Felsége teljes jogánál fogva Beust grófnak vagy bárki másnak adományozhat s adományoz, *(Ellenmondás bal felöl. Halljuk! Halljuk!)* nem láttam, de igenis értesülve vagyok arról;

azt is tudom, hogy az nem Magyarország czímere, hanem abban a czímerben, melyet ő Felsége neki adományozni méltóztatott, vegyesen a kétfejü sassal és egyéb jelvényekkel, a magyar czímernek csak néhány egyes jelvénye foglaltatik.

Egyébiránt is abból a nézetből indulván ki, hogy a kormánynak csak a magyar nemességgel biró egyénekre nézve lehet — a mennyiben heraldikai kérdést illetőleg szokás — hozzászólása: a kormány részéről e tekintetben ellenvetés nem tétetett s nem is fog tétetni. Ez ellen különben is annál kevésbbé lehet fölszólalni, mert a magyar czímer egyes jelvényeit sok család birja és használja. *(Helyeslés jobb felől.)*

Csanády a ház zajos nevetése közt kijelentette, hogy ha a miniszterelnökhöz intézte volna interpellatióját, igenis nyilatkoznék az interpellatióra adott feleletre, de minthogy interpellatiójával a király személye körüli miniszterhez fordult, Andrássy gróftól a választ nem veheti tudomásul. De különben sem veheti e választ tudomásul, mert nem ismeri el azon jogát magának az uralkodónak sem, hogy miniszteri ellenjegyzés nélkül czímereket osztogathasson, annál kevésbbé olyanokat, melyekben Magyarország czímere is bennfoglaltatik.

1870 JULIUS 14.

A FRANCZIA ÉS POROSZ UDVAR KÖZÖTTI DIPLOMATIAI VISZÁLY TÁRGYÁBAN.

(VÁLASZ CSÁKY TIVADAR GR. ÉS HORN EDE INTERPELLATIÓIRA.)

Azon percztől fogva, hogy a Havas-ügynökség világgá röpítette a madridi hírt, hogy az ottani provisorius kormány egy Hohenzollern herczegnek ajánlotta fel a spanyol trónt s hogy a hírvivő küldöttség már útban is van Németország felé, a párisi és berlini cabinetek feszült viszonya miatt régóta aggódó közvéleményt világszerte rendkívül messzeható bonyodalmak intuitiója szállotta meg. Fojtott lélekzettel kísérte az egymást érő rémes sürgönyöket, melyek mind a háború közvetlen veszélyét hirdették. A franczia kormány hivatalos communiquéjét a *Constitutionnel* julius 4-diki számában; harmadnapra a franczia külügyminiszternek Gramont herczegnek Cochery interpellatiójára adott válaszát, melyben kijelenti, hogy «nem hiszi, hogy egy szomszéd nép jogai iránti tisztelet kötelezhetné Francziaországot eltűrni, hogy valamely idegen hatalom, saját fejedelmi házának egy sarját ültetve V. Károly trónjára, ez által saját előnyére megbolygathassa az európai hatalmak jelen súlyegyenét s veszélyeztethesse Francziaország érdekeit és becsületét»; Ollivier nyilatkozatait ugyancsak julius 6-dikán, melyekben a háború szó először hangzott el hivatalos helyről; az észak-német szövetség külügyi kormányának félhivatalos polemikus czikkeit a *Norddeutsche Allgemeine Zeitung* julius 6-diki s még inkább julius 8-diki számában; Granvillenek a lordok házában julius 11-dikén adott felvilágosításait; az emsi események hírét és Lipót herczeg lemondását julius 12-dikén; a szinte hadüzenő hangot, melyen a franczia kormány immár fokozta követeléseit; a türelmét vesztett német sajtó felháborodását (a *Provinzial-Correspondenz* julius 13-diki számát): mindezeket részletesen commentálta a hazai sajtó is, s következtetéseket vonva, naponként számos vezérczikkben foglalkozott a franczia-német conflictus esélyeivel.

A rokonszenv nálunk meg volt osztva a németek és francziák között; ez a vesztegmaradásnak némi garantiája volt ugyan, de a bizonytalanságnak és akarathiánynak fojtó érzetét keltette föl. Fokozta a helyzet aggodalmas voltát az a tudat, hogy sorsunknak nem vagyunk egyedüli urai, Bécsben pedig föléledhet a régi német politika, s Ausztria minket is magával ragadhat vészes kalandokba.

Aggódó tekintettel figyelt az ország Bécs felé, lesve-kutatva, háborús vagy békés áramlat kerekedik-e ott felül.

Hogy a közös kormány Poroszországnak nem fogja pártját, e felől kezességet talált a közvélemény az 1866-diki emlékekben és a külügyminiszter poroszellenes multjában. Minthogy azonban a franczia kormánynyal való viszony, mióta a gyászos végű mexikói kaland megbocsáttatott, folyvást bensőbbé vált, inkább a miatt aggódtak, hogy franczia érdekben való közbenjárásra kötelezte magát a külügyi kormány. De vajjon azon merész koczkázattal szemben, hogy magát egy orosz, esetleg világ-háború veszélyeinek teszi ki, miféle kedvező fordulatot remélhet monarchiánk a nagyhatalmasságok európai configuratiójában, s nevezetesen milyen az az ellenszolgáltatás, melyet Francziaország részéről várhat? A porosz vezetés alatt létesítendő német egység meggátlása Magyarországra nézve inkább hátrányos s osztrák-német szempontból is csak 1866 előtt volt volna időszerű. Más előnyre tehát monarchiánk nem számíthatna, mint legföljebb a keleti kérdések jövendő megoldásában való barátságos együttműködésre. Ez együttműködés a közelmultban nem járt ugyan minden haszon nélkül,* de csekély kárpótlás önmagában is, s a mellett kétséges, mert a franczia fegyverek győzelmétől függött, miben csak azok bízhattak, kik az utolsó porosz hadjárat nagy tanulságait nem ismerték. Nehéz volt tehát elzárkózni annak belátása elől, hogy hazánk egyedül a szigorúan neutralis szemlélő szerepében találhatja fel az érdekeinek megfelelő józan politika utasításait. Ebben úgy a Deák-párt, mint a balközép egyetértett, mihez ez utóbbinak egy részénél talán hozzájárult a hagyományos sympathia is a protestáns Poroszország iránt.

Egyelőre tájékozódni kellett a felől, vajjon külügyi hivatalunk minő irányt szándékozik követni. A tájékozás csak kevés oldalról jöhetett. A sajtó ingatagságával elárulta, hogy megbízhatlan combi-

* L. pl. DEBIDOUR, *Hist. dipl. de l'Europe depuis l'ouverture du Congres de Vienne jusqu'à la clôture du Congrès de Berlin*, Páris, 1891, II. k., 367—369. l.

natiókra van utalva. A delegatiók, melyek a külügyminisztertől felvilágosítást kérhetnének, nem voltak együtt. Birodalmi tanács ez időben egyáltalán nem is létezett. Ösztönszerűleg a magyar országgyűlés felé fordult tehát e válságos napokban még az ausztriai, s részben a külföldi lakosság is, szorongó aggodalommal lesve, mi történik majd e vártán: a béke zászlaja lobog-e, vagy a csata riadója harsog-e onnan?

Hogy a kormány nyilatkozhassék, a julius 13-diki ülésen két képviselő is interpellálta ez ügyben Andrássy grófot, kit Bécsből ép az nap vártak haza.

Csáky Tivadar gr. azt kérdezte:

«Hajlandó-e a miniszterelnök úr a képviselőháznak tájékozást szerezni a Franczia- és Poroszország közt a spanyol trónjelöltség kérdésében keletkezett viszályról? és hajlandó-e a miniszterelnök úr felvilágosításokat adni azon politika felett, melyet szemben ezen viszálylyal a magyar-osztrák monarchia külügyére eddig követett és ezentúl követni szándékozik?»

Horn Ede általános felvilágosítással be nem érte, s a következő három pontra kért választ:

«1. Mit tud (a miniszterelnök úr) azon alkuról, mely a spanyol trónkérdésben a bécsi s a párisi udvarok között foly vagy már meg is köttetett?

«2. Minő mértékben járul hozzá a mi kormányunk a bécsi udvart illető határozataihoz, melyeknek eredménye oly végzetteljes lehet Magyarországra?

«3. Minő biztosítékkal bír a magyar kormány az iránt, hogy vagyonunk s vérünk nem fog az országgyűlés tudta és beleegyezése nélkül a háború koczkájára tétetni?»

Ez interpellatiójának felolvasása után, a késedelmesség veszélye tekintetéből, Horn arra kérte a miniszterelnököt, adná meg a várva várt választ mentül előbb.

Másnap, julius 14-dikén, a napirend fölvétele előtt, *Andrássy Gyula gr.* a képviselők feszült figyelme közepett így válaszolt a hozzá intézett interpellatiókra:

A tegnapi napon kérdés intéztetett hozzám a spanyol trónjelöltség kérdésében.

Csáky Tivadar gróf azt kérdezte: hajlandó vagyok-e a képviselőháznak tájékozást szerezni a Franczia- és Poroszország

között a spanyol trónjelöltség kérdésében keletkezett viszályról, és hajlandó vagyok-e fölvilágosítást adni a közös külügyminiszter működése és azon irány felől, melyet ezentúl követni szándékozik?

Igen természetesnek tartván a ház azon kivánságát, hogy magának e kérdésben a tények mostani állásáról hiteles tudomást szerezzen, a következőkben van szerencsém válaszolni. *(Halljuk! Halljuk!)*

A mi a Franczia- és a Poroszország közt fölmerült kérdést illeti, nem lehet tagadni, hogy az komoly jelleget öltött, a nélkül azonban, hogy a béke fenntartásának reménye megszüntnek volna tekintendő. Ez alkalommal nem mulasztom el kijelenteni, hogy ha a béke fönntartása sikerül, ebben a közös külügyminiszterium őszinte, következetes és tevékeny részvétének is nem csekély és elismerésre méltó érdeme leend.

Egyébiránt föl vagyok hatalmazva annak kijelentésére, hogy a közös külügyminiszterium eddigi működésében abból a szempontból indult ki, hogy Ausztria és Magyarország ezen fölmerült kérdésben kiválóan csak a béke fönntartásának szempontjából van érdekelve, *(Általános helyeslés)* és hogy a külügyminiszterium úgy Berlinben, mint Párisban és Madridban kizárólagosan abban az irányban hatott, mely leginkább mutatkozik alkalmasnak a béke fönntartására.* A közös külügyminiszterium mostani állásában található az az irány is, melyet továbbra követni szándékozik.

Egyébiránt van szerencsém kijelenteni azt is, hogy a közös külügyminiszterium az okmányok lehető teljes közzététele által gondoskodni fog arról, hogy a közvélemény magát folytonosan és hitelesen tájékozhassa.

Azt hiszem, ezen fölvilágosításban Horn képviselő úr is választ fog találni kérdéseire; mert látható ebből, hogy azon alku, melyről ő interpellatiójában szól, nem létezett és nem létezik.

* L. Beust gr.-nak ismeretes sürgönyeit: jul. 6-dikáról az osztr.-magy. monarchia ügyvivőjéhez, Münchhöz Berlinbe, jul. 7-dikéről Dubsky gr.-hoz Madridba és jul. 11-diki első sürgönyét Metternich herczeghez Párisba.

A mi második kérdését illeti, azt: mily mértékben járul kormányunk a közös külügyminiszterium határozatához, melynek eredménye oly végzetteljes lehet Magyarországra? erre bátor vagyok azt válaszolni, hogy úgy törvényeink értelmében, mint a dolog természetében van az, hogy a közös külügyminiszterium csak a két kormánynyal egyetértőleg intézkedik ily nagy fontosságú kérdésben, *(Általános helyeslés)* és ebben rejlik, nézetem szerint, az a garantia, mely talán még a t. képviselő urat is ki fogja elégíteni. Valamint tehát eddig egyetértésben működött, úgy merem kifejezni azon reményemet, hogy ezentúl is teljes egyetértésben fog e kérdésben működni a közös külügyminiszterium a magyar kormánynyal.

Horn örömmel tudomásul vette, hogy a franczia és bécsi udvar között eddig alku nem létezik, hogy a külügyi kormány csupán a béke érdekében fáradozott s hogy a monarchia nincs egyenesen érdekelve a spanyol trónjelölés következtében fölmerült kérdésekben. A második és harmadik kérdésére adott válasz azonban nem elégítette ki.

A jobb oldal, mely a szónok fejtegetéseiből kicsillámló candiditásokat eleinte derültséggel, majd zajos kaczajjal fogadta, ingerülten zúgni kezdett azon ildomtalan kérkedés hallatára, hogy Magyarország gazdagabb a monarchia másik felénél, s hogy Magyarország állítja ki a hadsereg legjobb és legvitézebb katonáit. Mire Horn Ede így folytatá: «Meg kell vallanom, hogy ezen kapkodást a magyar parlamentben nem vártam.» Majd, a Deák-párt folytonos gúnyos nevetése közepett, melynek okát nem tudta megérteni, így praecisirozta további mondandóit: «A kérdés az, hogy ha lesz háború, el van-e határozva először az, hogy a bécsi kormány semmi esetre hozzá nem járul? másodszor, hogy ha elhatározzák a háborút, Magyarország országgyűlését előre fel fogják-e, úgy szólván, nyilatkozatra szólítani arra nézve: be kell-e menni a háborúba? vagy csak azt tartják-e fönn maguknak Bécsben,.... hogy a kormány elhatározza a háborút s akkor azt mondja az országgyűlésnek, hogy e háború kikerülhetetlen, adjatok pénzt, adjatok katonákat.» «Egy-két nap mulva a kormánynak az országgyűlés elé kellene lépnie s megkérdeznie: lehet-e és kell-e bemenni a háborúba? Ha a miniszterelnök úr e tekintetben adhat nekünk megnyugtató feleletet, akkor azt hiszem, az ország nyugodt lesz. De ha attól kell félni, hogy talán két-három nap mulva (azt olvassuk, hogy) a háború megvan, az osztrák és magyar kormány beleegyezett,

és csak azután jönnek ide és azt mondják, hogy ez megtörtént a magyar kormány hozzájárulásával, a magyar kormány tudta és beleegyezésével, az országgyűlés tehát adjon pénzt és katonát, — azt gondolom, megnyugtatásnak nem vehetjük.»

Andrássy gr. azok után, a miket mondott, polemiákba nem bocsátkozhatván, így szólt:

Azt hiszem, nem csalódom, ha fölteszem, hogy a t. képviselőház egyáltalában nem találná helyesnek a dolgok jelen stadiumában e tárgy további feszegetését, *(Helyeslés jobb felől)* és ennek következtében föl fog menteni attól, hogy a t. képviselő úr által megkezdett tárgyalást folytassam. *(Helyeslés.)*

A t. képviselő úrnak csak egy nyilatkozatára vagyok kénytelen megjegyzést tenni. Azt mondotta ugyanis, hogy nem várta volna, hogy akkor, midőn azt mondja, hogy a magyar adja mindig a legbátrabb és legvitézebb katonákat, «a magyar parlament ezt nem-helyesléssel fogadja.» Én e részben ellenkező nézetben vagyok. Ha ezen elismeréssel a lajtántúli parlament, — a közös védelemnek másik organuma, — vagy más idegen parlament nyilatkoznék rólunk: az helyén volna; de hogy ezt magunk mondjuk el, azt helyeslendőnek egyáltalában nem találom. *(Élénk helyeslés.)*

A ház ezek után a miniszterelnök válaszát tudomásul vette.

1870 JULIUS 15.

A KÖZTÖRVÉNYHATÓSÁGOK RENDEZÉSÉRŐL SZÓLÓ TÖRVÉNYJAVASLAT TÁRGYALÁSAKOR.

Az ellenzéket az a kudarcz, melyet a törvényhatóságok rendezésének kérdésében május 21-dikén szenvedett, nem riasztotta vissza attól, hogy másodszor is meg ne kísértse a törvényjavaslat elintézésének megakasztását. Midőn Perczel Béla előadó junius 25-dikén bemutatta a központi bizottság jelentését: valamint a törvényjavaslatnak az osztályokhoz való utasítása alkalmával Tisza Kálmán, úgy most b. Simonyi Lajos állott elő azzal az indítványnyal, hogy az ügy tárgyalása az őszi ülésszakra halasztassék. Indokolása is ugyanaz volt mint a Tiszáé. Életbe vágó törvények hozatalánál — úgy mond — az ország közvéleményét meg kell hallgatni; mivel azonban a szóban forgó törvényjavaslatot a kormány csak április 28-dikán terjesztette elő, most meg junius közepén vagyunk, nem volt az országnak kellő ideje tanácskozásra és nyilatkozásra.

Az ellenzék kísérlete ez alkalommal sem sikerült. Simonyi indítványa rövid vita után elvettetett s a tárgyalás junius 30-dikára tűzetett ki.

A négy hétig szakadatlanul folyt vitának részleteibe nincs okunk belébocsátkozni. Maga Andrássy gr. is ez alkalommal a legképtelenebb támadásokkal szemben passive viselkedett, sőt a szándékosan hosszúra nyújtott tanácskozás több napján egyáltalán nem jelent meg a házban. A tárgyalás egyes mozzanatai helyett csupán a vitának lényegét akarjuk megvilágitani.

Az Andrássy-ministerium az 1848-diki örökséggel együtt, ennek igen terhes tartozásakép, átvett egy nyilt kérdést is, melyet stereotyp módon így szoktak kifejezni: miként lehetne a törvényhatósági önkormányzatot, vagyis a megyei rendszert, a parlamenti kormányzattal összhangzásba hozni?

Tudva levő, hogy a kormány minden egyes tagja mindig hálásan elismerte azon szolgálatokat, melyeket a megyék a hazának az osztrák uralom idején tettek; de másrészt a kormány minden tagja 1867 óta lépten-nyomon tapasztalta, hogy a megyék tehetetlensége gátat vet törvényszerű törekvései megvalósítása elé. Ily körülmények közt a kormánytól egyéb nem is volt várható, mint hogy az általa contemplált törvényhatósági reformban a jobb közigazgatás feltételeinek megteremtése mellett a régi megyei rendszer el nem avult előnyeit mind gondosan meg fogja őrizni.

S csakugyan, a kormány, midőn a régi megyének reformját tervezte, nem annak szétterjedő irányát akarta összébb vonni, miként ez mondatott; nem féltette a hon egységét a megyéktől; anarchiától sem volt oka tartani; még kevésbbé akarta egy jövendő államcsíny érdekében centralisálni a közigazgatást, a mivel szintén vádolták. Czélja csupán az volt, hogy mivel tapasztalata szerint a megyék, már a nehézkes testületi administratio maradványainál fogva is, de főkép a felirati jog szabályozatlan volta miatt, a gondjaikra bízott állami közigazgatásnak a modern igények szerint való közvetítésére nem voltak képesek, szerkezetük tétessék e tekintetben alkalmasabbá az állami akarat érvényesítésére, melyért elvégre is a kormány felelős. Ezzel egyúttal megvolna minden további haladásnak általános feltétele, s szilárd oszlopok emelkednének, melyek majd a belügyin kívül a közigazgatás egyéb terheit is hordozhatnák.

Minden egyéb hatáskörében a kormány sértetlenül fenn akarta tartani a törvényhatóságokat, nem látván elvi ellentétet a törvényhatósági önkormányzat és a parlamenti rendszer között. De a meglevő visszásságokat meggyőződése szerint okvetlenül orvosolni kellett, még pedig ideje korán, még mielőtt a megyei rendszert egyáltalán lehetetlenné tennék.

Több évi tartózkodó megfigyelés, tanácskozás és megfontolás után a kormány végre megállapodott abban, hogyan illeszsze egymásba azt a három különféle jogkört, melylyel nézete szerint a törvényhatóságnak ezentúl is bírnia kell, nevezetesen az ú. n. publico-politikait, mely az országos ügyek szabad megvitatásának, a kérelmezésnek, felírásnak és levelezésnek jogát öleli fel; az önkormányzatit, melynél fogva a törvényhatóság saját belügyeiben önállóan intézkedik, statutumokat alkot, tisztviselőket választ; s végül az államit, melyen az állami közigazgatásnak a municipium által történő közvetítése értendő.

Több codificationalis kisérlet után a kormány elfogadta azt a

fogalmazást, mely az Andrássy által kitűzött vezéreszmék következetes kifejtésében az ő intentióinak leginkább megfelelt, s ha jól tudjuk, Horváth Lajos tollából folyt.

Alakjára nézve e conceptio «kapocs ugyan a régi és új Magyarország között», de alkalmazásában választó vonal lőn egyfelől a zűrzavaros állapotok, másfelől a fejlődésre képes közigazgatási rend korszakai között.

Tartalmát illetőleg, azt hiszszük, fölösleges a bővebb ismertetés, mert hisz csekélyebb módosítások után e javaslatból lett a sarkalatos 1870: XLII. t. cz., mely újabb törvényes alapot adott a megyék és városok említett hármas hatáskörének, mely megteremtette a törvényhatósági bizottság modern alakját, körülírta a törvényhatósági községek feladatát, szabályozta a tisztviselők választását, megállapította a tisztviselők és bizottsági tagok felelősségét, megvédte a községeket és egyeseket a megye sérelmes határozatai ellen, meghatározta a főispánnak, mint a végrehajtó hatalom képviselőjének ellenőrző és candidáló jogát, és mely — az esetre, ha a helyhatóság törvényes kötelességét nem teljesítené — reá ruházta azt a rendelet végrehajtó jogot is, melylyel az addigi gyakorlat szerint a megyére küldött kir. biztos bírt, de épen csak a szóban forgó rendelet tényleges végrehajtásáig, minek bekövetkeztével a megye rögtön visszalép jogaiba.

A Deák-párt, mely rendet és biztonságot kivánt a közigazgatásban, és már számtalanszor megsürgette az elavult és visszaélésektől eltorzult törvényhatósági rendszer átalakítását, e reformokat lényegileg mind helyeselte. Ha volt némi kifogása e törvényjavaslat ellen, a miatt volt, hogy ez sokat hozott át a multból s még mindig nem adott elegendő eszközöket a központi kormány kezébe.*

* Az imént mondottak természetesen a Deák-párt túlnyomó többségére vonatkoznak csupán. Megemlíthető azonban, hogy volt egy töredék, mely már régóta merészebb reformokat követelt. Ez az irány Trefortnak ama heves czikkében jutott legprægnansabb kifejezésre, melyben a megyéket a középkori barbarismus vártáinak bélyegezte (*Pester Lloyd*, 1869 márczius 27.) Ez a töredék sürgette legnyugtalanabbul a törvényhatóságok rendezését s úgy látszik, Andrássy gr. e töredék türelmetlenségét akarta csillapítani, midőn a Deák-párt 1869 október 22-diki értekezletén a belügyminiszteri személyváltozással indokolta a halasztást, melyet e fontos reformnak szenvednie kell. E reformerekkel szemben volt még egy másik, az ősi megyei rendszer iránt kegyeletesebb és elnézőbb csoport is. Ez a zömnek, vagyis Deák Ferencz legbizalmasabb

Viszont az ellenzék, melynek befolyása Magyarországon mindig a megyékben gyökerezett, a deákpárti kormány időszerű reformjaitól huzódozott s azonosítani kezdte magát a megyével. Mi több, fölvette ennek természetét: a régi jog s a régi állapotok védelmében való makacsságot. Az állam igényeit figyelmen kívül hagyta, s arról, hogy a közigazgatás egyöntetűsége és gyorsasága kedvéért engedményeket tegyen, vagyis hogy a kormányzást megkönnyítse, hallani sem akart. A mennyiben maga is elismerte, hogy a törvényhatóságok reformra szorulnak, ezt úgy értette, hogy a megyék erejét és függetlenségét kell fokozni. Minthogy pedig maguk a helyhatóságok erős központi kormánynak soha sem voltak barátjai, az ellenzék Magyarország részére nem egységes, erős államgépezetet kivánt, hanem — s ez aggodalom elég jellemző egy oly pártra nézve, mely tiszta personal-unióra törekedett – az esetleg megtámadható jogok védelmére erős megyéket.

De az ellenzék nemcsak azért támadta meg a kormányt, mert, szerinte, a törvényjavaslat megsemmisíti a megyei önkormányzatot és helyébe merev centralisatiót állít, hanem a javaslat több más lényeges részlete ellen is kifogása volt, minő például a virilis szavazatok intézménye, melyben az ellenzéki pártok a plutokratia szabadalmát látták, meg a főispán candidáló joga, mely megszorította a tisztujítás örömeit.

Mindez okoknál fogva az ellenzéki pártok a törvényhatóságok rendezéséről szóló törvényjavaslattal szemben feltétlenül elutasító állást foglaltak el s ezt a tárgyalás első napján előterjesztett három különféle határozati javaslattal nyiltan ki is fejezték.

A mint jeleztük, az egyes érvekre, állításokra, melyeket a balközép, a szélsőbal s a nemzetiségi pártokhoz tartozó képviselők e nagyon is hosszú vitában a javaslat ellen felhoztak, bármily érdekesek különben — főkép az ország területi decomponálását ajánló nemzeti-

híveinek pártfogásával elérte, hogy a kormány a törvényjavaslaton néhány apróbb módosítást tett (pl. hogy a megyei főispán ne viselhesse egyúttal a megye területén levő, törvényhatósági joggal felruházott városok főispáni tisztét); e töredék gyökeresebb változtatásokra irányuló hajlamainak, valamint a virilisták választására vonatkozó Hodossy-féle indítványnak is útját állotta Andrássy, midőn a Deák-kör 1870 julius 9-diki értekezletén kijelentette, hogy »elkerülhetlenül szükséges, hogy a kisebbség vesse alá a maga véleményeit a többségi megállapodásnak.«

ségi túlzók érvei — nem terjeszkedünk ki, valamint elhallgatjuk azon gyanusításokat és parlamentaris mázuk mellett nyers szitkozódásokat is, melyekkel néhány fanatikus e javaslat miatt a kormányt illette.

Már vége felé járt az általános vita, mely teljes tizennégy ülésre terjedt, s már az indítványozók is éltek a másodszori felszólalás jogával, midőn *Andrássy gr.* a következő emlékezetes beszédét rögtönözte:

Tisztelt ház, *(Élénk felkiáltások: Halljuk!)* Egyáltalában nem volt szándékom az általános vita tartama alatt fölszólalni; azt gondoltam, hogy tisztelt collegámnak a belügyminiszternek lesz még alkalma a tárgyalások végén a kormány nevében szólhatni; azonban rögtöni betegsége által akadályozva van. *(Felkiáltás bal felől: Ah! ah! Zaj. Halljuk!)*

Ki a belügyminisztert látta, azt gondolom, nem fogja nevetségesnek találni ezen kijelentést. *(Helyeslés jobb felől. Bal felől: Őszintén sajnáljuk!)* Mondottam, hogy a belügyminiszter akadályozva lévén, kötelességemnek tartom, habár röviden is, felszólalni. *(Halljuk!)* Midőn ezt teszem t. ház, nem fogok a törvényjavaslat érdeméhez szólani, illetőleg nem fogom azon szempontot ujabban kifejteni, mely a kormányt ezen törvényjavaslat megalkotásában vezette, mert hiszen azt megtették már az én igen t. collegáim, a belügyi, a közoktatási és a pénzügyminiszter urak; én tehát csak azon állításokra fogok szorítkozni, — és itt is mentül tárgyilagosabban és mentül rövidebben, — melyek részint a tények állását, részint a kormány szándékát elferdítve állították a közvélemény elé.

Nem fogja tehát rossz néven venni az előttem szólott igen t. képviselő úr,* hogy mindazokra, miket itt mondani méltóztatott, nem válaszolok.

Nem válaszolok — megvallom őszintén — azért, mert oly sok érvre, egyszeri hallásra — ha másként nem volnék is anynyira elfoglalva, — mégis nehéz volna felelni, különösen minthogy oly ékesszólással mondattak el azok. *(Úgy van! bal oldalon.)*

De még sem tartóztathatom magam attól, hogy egy-két állítására ne válaszoljak.

* Tisza Kálmán.

A t. képviselő úr párhuzamot vont az angol és a magyar parlament között. És e párhuzam ott az ellenzék padjain nagy tetszéssel találkozott.

A t. képviselő úr azt mondta, hogy Angliában van egy parlament, a mely teljhatalmú minden tekintetben, ki- és fölfelé, s a mely mégis kénytelen meghajolni a legegyszerűbb egyes polgár jogai előtt.

Nálunk szintén van egy parlament, a melynek nincs befolyása föl- és kifelé, és ennek következtében egyesek irányában keresi azt a hatáskört, melyet másként érvényesíteni nem áll hatalmában.

Arra nézve, van-e a magyar parlamentnek hatásköre vagy nincs, én nem fogok hosszú okoskodásokba bocsátkozni; hanem csak röviden azt az egyet bátorkodom állítani, hogy azt nem tudom ugyan, van-e nagy befolyása vagy nincs, de azt merem állítani, hogy százszorta nagyobb befolyása van ma, mint valaha volt, mióta Magyarország áll. *(Élénk helyeslés jobb oldalon. Ellenmondás bal felől.)*

Ezt, t. ház, úgy vélem, Magyarországban ma már mindenki tudja, bárminők is a jelszavak ott a túlsó oldalon; *(Szónok a bal oldalra mutat)* ezt mindenki érzi, ezt mindenki tudja. *(Élénk helyeslés jobb felől. Ellenmondás bal felől.)*

És méltóztassanak meggondolni azt, hogy az ott kimondott ilyen szavak kifelé is hatnak, s mértékét adják a pártnak és azon statusférfiaknak, kik azokat mondják.

Méltóztassanak nekem megengedni, hogy ha ezen kérdés Europa elé kerülne, egész Europában nem fog találkozni nem párt, de egy ember sem, ki elhigye azt, hogy ily kérdés Magyarországban még vita tárgya lehet. *(Úgy van! jobb felől. Ellenmondás bal felől.)* Egész Europa az ellenkezőt tudja, és ha számtalan ellenségünk van künn és benn, talán épen az az oka, hogy ezt igenis jól tudják. De minthogy ezen párhuzamot méltóztatott vonni, s ez annyira tetszett az ellenzéknek, méltóztassanak megengedni, hogy folytassam azt.

Azt méltóztatott mondani, hogy az oly hatalmas angol parlament megáll az egyes embernek jogköre előtt. Erre nézve legyen szabad fölhoznom egy-két tényt. Mindenekelőtt van

Angliában egy a nép száján forgó közmondás, mely azt mondja, hogy Anglia parlamentje mindenható, hogy az mindent megtehet, csak egyet nem: azt, hogy férfiból nőt és nőből férfit csináljon. Ez a közmondás, mely characterizálja az angol parlamentet, e közmondás azon korlátot, a melyről szólni méltóztatott, nem ismeri. *(Ellenmondás bal felől.)* Azt méltóztatott mondani, — ismétlem, — hogy Anglia parlamentje kénytelen megállani minden egyes magán ember jogai előtt. Itt két dolgot felejtett el bebizonyítani: először azt, hogy ez Angliában így van, másodszor meg azt, hogy nálunk nincs így. Hogy ez Angliában így van, azt igenis elmulasztotta bebizonyítani. Bátor vagyok a t. képviselő urat figyelmeztetni, hogy maga az, a min ez állítás alapszik, maga a Queens-Bench természete czáfolja meg e tételt. Ugyanis ha egyesek vagy hatóságok bárki által sértve érzik magukat, joguk van a Queens-Benchhez folyamodni, mely Queens-Benchtől appelláta van a felsőházhoz, tehát a parlamentnek csupán egy részéhez, s így a parlament e tekintetben még ily kérdésekben is korlátlan teljhatalommal bír. De el méltóztatott feledni annak bizonyítását is, hogy Magyarországban ez nincs, vagy nem lenne így, hogy valahol talán e törvényjavaslatban ki volna mondva, hogy a magyar parlamentnek vagy kormánynak joga van sérteni egyesek érdekeit. S ezt kereken tagadom is, és senki sem fogja kimutathatni azt, mivel épen ellenkezője áll. A törvényben ott van az, hogy, ha valamely kormány akár meg nem szavazott adót akár meg nem szavazott ujonczokat akarna a megyék által behajtatni, azoknak törvényes kötelességük ellenállani; már pedig adó és újoncz nélkül politikát csinálni nem lehet, és így a mondottakból azt concludálom, hogy igenis vannak a magyar alkotmányban oly garantiák, melyek az angol alkotmányban nincsenek. *(Ellenmondás bal felől.)*

De tovább megyek. Angliában egyáltalán nem létezik olyan testület, melyet nálunk megyének hívnak, vagy a mely ennek megfelelne, t. i. oly organum, mely a maga helyhatósági teendői mellett egyszersmind az állam teendőit is végezné. Van még egy más unicum is, hogy t. i. az államnak ezen teendőit Magyarországban választott tisztviselők teljesítik, a mi Angliában ismét nem létezik, de nem létezik sehol a világon. Ha tehát a kormány

kénytelen a törvényben garantiát keresni, hogy a helyhatóságok azon teendőket, melyeket átruházott hatáskörben gyakorolnak, pontosan teljesítsék: azért kénytelen ezt tenni, mivel ráállott, hogy érintetlen hagyassék a megyéknek az a joga, hogy tisztviselőiket maguk választhassák. Így a párhuzam, mindent öszszevetve, ezen törvényjavaslat szabadelvűsége mellett, nem pedig ellene szól. *(Helyeslés jobb felől. Ellenmondás bal felől.)*

Méltóztatott a t. képviselő úrnak továbbá Eötvös báró t. barátomra vonatkozólag azt is mondani, hogy a virilis szavazatot vagy azért akarja a kormány, mert azt gondolja, hogy a nemzetiségek ellen szükséges, *(Nyugtalanság bal oldalon: Halljuk!)* vagy azért akarja, *(Fölkiáltások bal felől: Nem azt mondta!)* — szó szerint idézem, — vagy azért akarja, mert hatalmát kivánja növelni. *(Fölkiáltások bal felől: Nem így mondta! Jobb felől: Halljuk!)* Erre én bátor vagyok azt válaszolni, hogy egyikért sem. *(Fölkiáltások bal felől: Tisza is azt mondta! Zaj. Elnök csönget.)* Azt mondta, hogy: vagy a nemzetiségekért . . . *(Fölkiáltások bal felől: Ellenkezőleg: azt mondta, hogy nem hiszi! Hosszas zaj.)*

Egy szóval, tisztelt ház, azt mondta a képviselő úr, — erre positive emlékszem, — hogy a kormány vagy a nemzetiségek ellen tartja szükségesnek, vagy azért, hogy hatalmát terjeszsze, vagy pedig egy harmadik okért, melyre azonban hamarjában nem emlékszem,* de a melyet ellentétbe állított t. barátomnak idézetével. Én megmondom a valódi okot, *(Halljuk! Halljuk!)* hogy miért tartotta a kormány a virilis jogot szükségesnek. Sem a nemzetiségek ellen, — mint azt kimondotta t. barátom a pénzügyminiszter a kormány nevében is, — sem hatalma növelésére, hanem egyszerűen azért, mert a megyének ezentúli főteendője lényegesen különbözni fog a régi megyéétől. *(Mozgás a bal oldalon. Elnök csönget. Fölkiáltások: Az igaz!)* A legújabb időben a megyék budgetjét az állam látta el, ezen törvényjavaslat szerint a megyék budgetjét maguk a megyék határozzák meg; és itt van az ok, nem pedig a másik kettőben, a miért a

* «Hogy a vagyonban kell garantiát keresni arra, hogy a törvényhatóságok a rendnek legyenek fönntartói.»

kormány ezen javaslatban a virilis szavazatot ajánlja. Azért tudniillik, hogy a legtöbb adót fizetők ne jussanak abba a helyzetbe, hogy a helyhatósági rendszer ellen kénytelenek legyenek a miniszteriumhoz reclamálni s annak életereit elvágni, mi megtörténhetnék, ha azok, kik talán igen csekély adót fizetnek és inkább a fizetéseket élvezik, annyira felcsigázhatnák az adót, hogy a kormányra nézve csak két út maradna fenn, t. i. vagy elejteni a helyhatósági eszmét általában, vagy kitenni a nagybirtokosságot annak, hogy aránytalanul megadóztassék. *(Helyeslés. Éljenzés jobb felől.)* Egyszerűen ez hát az ok, és semmi egyéb.

Több oldalról felhozatott, t. ház, *(Halljuk!)* hogy a jelenlegi kormány egyes tagjai ellentétbe jutottak azzal, a mit ők azelőtt mint egyszerű képviselők vallottak sok más kérdésben is, de különösen a megyei kérdésben.

Én megvallom, nem válaszoltam volna erre sem. Adtam már egyszer bizonyítékát annak, hogy harmadfél évig engedtem idéztetni oly állítást, melyet én nem mondottam soha. Tehát túlságos érzékenységgel e tekintetben nem vádolhatnak. Minthogy azonban az előttem szólott képviselő úr minden egyes embernek, a ki valamit állított, a mi nézeteivel nem egyezik, czáfolatába bocsátkozott és ismét fölhozta ezt: úgy gondolom, nem fogják rossz néven venni, ha én sem hallgatok. Annál kevésbbé tehetem ezt, mivel a multkor azt is hallottam említeni, hogy e törvényjavaslatban s a kormány tendentiájában bizonyos demoralisatio is rejlik, s mivel azt gondolom, hogy semmi sem demoralisálóbb az országra nézve, mint ha azok, a kik hivatva vannak a kormány élére állni, mást beszélnek akkor, midőn egyszerű képviselők, és mást, midőn kormányra jutottak. Értem a más alatt, nem, hogy ugyanazt nem mondják, — mert természetes, hogy a változott helyzet változott nyilatkozatot is von maga után, — *(Tudjuk! bal felől)* hanem hogy lényegileg, azaz elvileg állítanak mást. Mivel, mondom, én ezt a leginkább demoralisáló hatásnak tartom: nem fogja a t. ház rossz néven venni, ha idézem azt, a mi e tekintetben különösen ellenem is fölhozatott.

Egy t. képviselő úr, Várady Gábor, annak bebizonyítására,

hogy én a megyei kérdésben másként szólottam mint képviselő és az ellenzék egyik tagja, és másként szólok ma, — mert hisz úgy mond változnak a nézetek, — 1865-ből a következő nyilatkozatomat idézte: «Míg a szabad választáson alapuló megyei rendszer fennáll, addig egy megye sem fogja a kormány alkotmányellenes parancsait teljesíteni. Míg a hivatalok választás útján töltetnek be, egy hivatalnok sem fogja végrehajtani a kormány törvénytelen rendeleteit.»*

A mi ezen első állítást illeti, tisztelt ház, én most a negyedik évben vagyok miniszter, és kénytelen vagyok bevallani, *(Halljuk!)* hogy ha az ember sokáig van ily helyzetben, az emberekről való nézete nem javul; *(Halljuk!)* de azért még sem romlott az meg annyira, hogy most is magamévá ne tegyem azt, a mit akkor, mint képviselő mondottam, midőn arról volt szó, hogy a centralisatio Magyarországot az úgynevezett reichsrathba terelje. Én ma is azt hiszem, hogy a választott tisztviselők, ha nem is mindnyájan, de nagyobb részt bizonyosan teljesíteni fognák kötelességöket. Ez tehát nem szól ellenem.

A képviselő úr tovább folytatja az idézést, ilyképen: «Politikai pártok hasonlítanak a mágneshez: van egy oldaluk, a mely vonz, és egy, a mely eltaszít.»

Tisztelt ház, Ezen állításomat ma ép úgy ismételhetem, sőt hozzá tehetem, hogy igen sokszor történt részünkről kísérlet a mágnesnek azon részéhez közeledni, a mely vonz, nem a kormány fenntartása, hanem a közügy érdekében; de mindig azzal találkoztunk, a mely eltaszít.

A harmadik s tán döntőnek vélt állítás, mely ellenem felhozatik, az: «hogy jobb volna, ha meddő forma-vitatkozások helyett meggyőznők a hazát és világot arról, hogy a felirat ama szavai mögött: Magyarország az 1848-diki törvényeket nem adhatja föl soha, az összes nemzet mint egy ember áll.»

Tisztelt ház, E tétel ép oly kevéssé áll ellentétben mai nézeteimmel, mint a többi.

E kormány az 1848-diki törvények alapján áll. Hogy értet-

* A «törvénytelen» szó nincs meg az idézett beszédben, melyet Andrássy különben sem 1865-ben, hanem 1861-ben tartott. a felirati vita alkalmával. L. I. köt., 131. lap.

tem én ezt akkor, hogy értette azt a törvényhozás nagyobb része, bizonyítják az akkori feliratok, melyek azt mondják, hogy: igenis, mi követeljük a jogfolytonosságot, nem azért, hogy mereven ragaszkodjunk minden egyes ponthoz, — mert mi azt részben módosítani akartuk, — hanem azért, mert ezen kívül más biztos alap nincs. *(Úgy van! a jobb oldalon.)*

Hogy nyilatkoztam én ebben a kérdésben, azt idézhetem abból a czikkből, mely 1865 szeptember 10-dikén az én nevem alatt jelent meg, és mely ismét súlyos vádképen használtatott az én politikai következetességem ellen.* Abban én az országgyűlés teendőiről szólva, a következőket mondottam, — igen rövid, bocsánat a felolvasásért: *(Halljuk! Olvassa a Pesti Napló 1865 szept. 10-diki számából.)* «Midőn a magyar országgyűlés összejön, nemcsak az osztrák birodalom, de Europa szemei fognak rajta csüggni, birálni fogják eljárását, hogy megitélhessék, vajjon e nemzet képes leend-e azon missiónak megfelelni, melyre az osztrák birodalomban, s ez által közvetve Europában hivatva van? Horvátország régi kapcsának megújítása, Erdély visszakeblezésének végképeni eldöntése; a közös ügyek meghatározása; az 1848-diki törvények revisiója s illetőleg életbeléptetése; *(Úgy-e! ? bal felől)* a koronázási okmány kiállítása: ezek azon teendők, melyek oly feladatot tűznek az országgyűlés elé, milyen talán Szent István uralkodása óta egy országgyűlésnek sem jutott osztályrészül.»

Ezt mondtam én, tisztelt ház, 1865 szeptember 10-dikén, nem mint miniszter, hanem mint magán ember, s azt gondolom, ez teljesen legitimálja azon állításomat, hogy a mit mint képviselő mondtam, azt azóta nem én, de társaim, a többség, teljesítették is; és hogy én csak azt állítottam előre teljesítendőnek, minek teljesítését kívántam mint miniszter is. *(Élénk helyeslés jobbról.)*

A mi a modort illeti, a modor is lényeges ily dologban. Ugyanazon incriminált czikkben ezt mondom: «midőn e sorokat írom, nem szándékom egy bevégzett tény gáncsolása által

* L. Huszár Imre julius 5-diki és Simonyi Ernő julius 7-diki beszédét.

a kormány állását nehezíteni. Viszonyaink között ezt hazafiságom tiltaná. Csak olyast akarok ajánlani, mit magam elfogadnék.»

És íme, uraim, midőn ő Felsége által miniszternek volt szerencsém kineveztetni: mi volt a kormánynak első teendője? Az, a mi e czikkben hosszasabban van indokolva: a tisztviselőválasztás jogának visszaállítása, mely csakugyan létezik és törvényben is van; másodszor pedig a megyéknek feltétlen viszszaállítása, még pedig — s erre súlyt kérek helyezni — akkor, midőn a megyék nem voltak többé oly loyalisak az akkori kormány iránt, mint rövid idővel azelőtt a collegialis kormány irányában. Első ténye volt hát a kormánynak: a megyéket visszaállítani feltétlenül. A mit a jelen kormánynak férfiai igértek, azt teljesitették is.

De már most méltóztassanak megengedni, hogy egy figyelmeztetést intézzek a t. képviselő urakhoz, épen a demoralisatio kikerülése érdekében. Ha a t. képviselő urak ma-holnap kormányra találnának jutni, tanácslom nekik, égessenek el minden lapot, tépjék ki a Naplóból minden beszédjöket; *(Zajos helyeslés és taps a jobb oldalon. Élénk ellenmondás bal felöl)* mert, ha ezt tenni nem fogják, úgy mindezen lapok, mindezen beszédek élő tanúi lesznek annak, hogy a mit mint képviselők és ellenzék igértek, annak mint kormány talán egy jottáját sem lesznek képesek megtartani. *(Szünni nem akaró zajos éljenzés és taps.)*

Elnök (csenget): Csendet kérek. *(Ismételt éljenzés és taps. Halljuk!)*

Csernátony Lajos: Halljuk a jellemtelenség glorificatióját.

Andrássy Gyula gróf miniszterelnök: Több oldalról említtetett egy másik vád is a kormány ellen, és ez az, hogy keresztül akarja erőszakolni ezt a törvényjavaslatot az ősz beállta előtt, mert fél a petitióktól. Legyen szabad erre azt válaszolnom, hogy ez a vád is alaptalan. Igenis, a kormány óhajtja, hogy most tárgyaltassék és fejeztessék be ez a törvényjavaslat, de nem azért, mintha az ellenkérvényektől félne.

Én, t. ház, úgy vagyok meggyőződve, hogy ha a kormány ma ezen kérdéssel az ország elé járulna, és legkülönösebben, ha ezt oly értelemben tenné, mint azt itt Simonyi, Madarász, Mocso-

nyi és más képviselő urak hangsúlyozták, t. i. a suffragium universale formájában, és azt a kérdést állítaná az ország elé, fönn akarja-e tartani a megyék kiváltságát, vagy a helyhatósági kérdést a községek és városok alapján óhajtja-e rendeztetni: akkor az urnából az jönne ki, hogy a megyei kiváltságot el akarja törölni s a községek és városok alapján akarja szervezni az önkormányzatot. *(Mozgás.)* De a mi kötelességünk nem az: hajolni akár föl-, akár lefelé; *(Ellenmondás bal felől)* — ha megvagyok győződve valaminek jóságáról, a suffragium universale ellenében is megvédem saját nézetemet és fönntartom, a míg tudom.

A kormány nem attól fél tehát, hogy petitiók jönnek a törvényjavaslat ellen oly irányban, mint azt a t. ellenzék gondolja; hanem fél egy igen kellemetlen dilemmától, t. i. attól, hogy vagy tétlenűl kell néznie az agitatiót, mely az ellenzék részéről a megyékben ezen törvény ellen indíttatni fogna... *(Zajos felkiáltások bal felől: Fog! Fog!)*

Én reménylettem, hogy nem fog. *(Élénk felkiáltások bal felől: Igenis fog! Felkiáltások a bal oldalon: De fog!)* Ismétlem, a kormány fél attól, hogy vagy tétlenül kellene néznie ez agitatiót, vagy pedig a maga részéről is kénytelen lenne oly nyilatkozatokat előidézni, melyek azután valóban nem pártot párttal, hanem mintegy osztályt osztálylyal állítanának szembe. *(Zaj. Felkiáltások bal felől: Önök állitják!)* És mielőtt ezt tenné, a jelenlegi kormány, — azt tartom, mindnyájunknak a nézetét mondom, — inkább kész volna leköszönni. *(Felkiáltások bal felől: Tessék!)* Ez tehát az egyik ok, a miért e törvényjavaslatot most kivánjuk tárgyalni és befejezni. De ez nem az egyedüli ok, van még sok más. *(Halljuk!)*

Méltóztatnak tudni, hogy sem a belügyminiszterium rendes budgetet késziteni nem képes, míg ezen törvényjavaslat sorsa el nem dől, sem a közlekedésügyi miniszterium nem képes az utak épitésének rendszerét, mely pedig az országra nézve egyike a legfontosabb kérdéseknek, mindaddig megállapitani, míg e kérdés meg nem oldatik. De ezen kivűl a törvény még azt is mondja, hogy minden törvényhozás még az első évben tartozik a jövő év budgetjét is elkészíteni. Ha mi azt akarjuk, hogy e törvény valahára életbe lépjen, akkor őszszel a budget tárgyalására kell a

legtöbb időt fordítani. Már most őszszel vannak a delegatiók, melyek bizonyos időt vesznek igénybe, s habár ez alkalommal Pesten gyűlnek is egybe, és így az országgyűlés működhetik is, mégis mindenesetre lassítják ennek működését. Itt van az igazságügyminiszter úrnak legalább húsz törvényjavaslata, itt vannak a cultusminiszter úrnak törvényjavaslatai, itt a közlekedési törvények, itt van az országos budget kérdése. Ha tehát mi azt a sorrendet elfogadjuk, melyet a t. képviselő urak állítanak elénk, mi történik?

Az, hogy vagy egyik, vagy másik, vagy mindegyik várakoztat magára, mert nagy részét az időnek, tudjuk, a budget részletes tárgyalása veszi igénybe. Ez tehát az ok, és nem az, a mit a képviselő urak keresnek, a miért a kormány kénytelen küzdeni, hogy e törvényjavaslat most tárgyaltassék le. *(Helyeslés a jobb oldalon.)*

Ha elmondám, t. ház, az okot, miért kénytelen a kormány ahhoz ragaszkodni: nem félek kimondani azt sem, miért vannak a t. képviselő urak ellene. Azért, mert akkor a jövő választások előtt bizonyos időkben el lehetne mondani a választóknak: «Nézzétek ezt a kormányt, ezt a rendszert, egyetlen egy reformot sem tudott bevégezni.» *(Helyeslés a jobb oldalon.)*

Ezen sorrend czélja oly világos, hogy nem lehet tőlünk követelni, hogy azt elfogadjuk, mert a többséget kivánja sújtani az ország előtt és vele együtt a kormányt jövő következményeiben. Ezektől pedig azt követelni, hogy maguk sújtsák önmagukat, nem lehet.

Méltóztatik a képviselő uraknak panaszkodni, hogy nagy a meleg, hogy itt az aratás; panaszkodnak, hogy mi a forrósággal szövetkeztünk.* Én tagadom ezt is. Már három hónapja, hogy e törvényjavaslat a ház asztalán van. A t. képviselő urak, mint a Napló mutatja, a kérdésnek minden egyes stadiumában halasztást, a terminusok meghosszabbítását követelték; pedig könnyen kiszámíthatták volna, hogy május után következik junius, junius után julius, azzal az aratás *(Derültség)*, s így nem mi szövet-

* Simonyi b. mondotta junius 25-dikén és Simonyi Ernő julius 7-dikén.

keztünk a hőséggel és az aratással, hanem a t. képviselő urak, mert egy némelyikök talán azt gondolhatta, hogy annak idejében azután el fogja mondani, hogy itt az aratás, a hőség, most ne tárgyaljuk a törvényjavaslatot. De nem akarok a fölött vitázni: ki idézte elő, ki nem ezt az állapotot. Elmondtam azelőtt, miért tartozik a kormány a hőség daczára is kérni, követelni, hogy e törvény most tárgyaltassék, s vajjon nem mondhatjuk-e mi azt, a mit Montezuma mondott azoknak, a kik panaszkodtak, mikor őt izzó vason sütötték, t. i. azt: hát mi rózsákon fekszünk? *(Felkiáltások a bal oldalon: Önök ott sétálnak a hűvösön!)* Azt mondják, hogy mi sétálunk. Hadd mutassam meg az éremnek másik felét is. Mit csinálnak önök? Önök felváltva dictiókat tartanak a javaslat ellen, oly dictiókat, melyekhez nagy fáradság nem kell, mert elmondhatnák a nélkül, hogy a törvényjavaslatot el is olvasnák, *(Élénk tetszés jobb felől)* sőt ha az ember az önök beszédeit elolvassa, meggyőződik, hogy sokan el is mondták a nélkül, hogy elolvasták volna a törvényjavaslatot.

A mi pedig azt illeti, t. ház, hogy a mi állásunk könnyebb, mint a tisztelt képviselő uraké: méltóztassék megengedni, hogy egész komolysággal az ellenkezőt állítsam. Mi nekünk a parlamenti teendők mellett az administratio teendői nehezkednek vállainkra, *(Derültség bal felől)* s mily viszonyok közt? Oly viszonyok közt, hogy mióta a kormány megalakult, az ülésezésnek soha, úgy szólván, nem is volt szünete. Volt-e ideje a miniszternek, hogy arról gondolkozott volna, miként organizálja saját miniszteriumát, milyen javításokat tegyen, mire fordítsa legelső gondját? Hiszen tíz hónaposak voltak az ülések. Ha tehát valaki sújtva van e tekintetben, méltóztassék meghinni, bizony mi vagyunk azok.

Tisztelt ház, Bátor voltam azelőtt mondani, hogy nem fogok arra felelni, a mit egyesek mondottak, hanem csak azokra, a mik úgy szólván mint a pártnak mot d'ordre-jai circuláltak és többek által mondattak el.

De kénytelen vagyok kivételt tenni egy t. képviselő úr irányában, s ez az én t. barátom Nyáry Pál, *(Halljuk!)* ki a következőt állította itt e házban akkor, a midőn nem volt szerencsém

jelen lenni:* «Hogy Magyarországnak ne csak külhatalmát tegyék semmivé, hanem belszervezetét is egészen megsemmisítsék, és én — meglehet, hogy hibázom, de őszinte ember vagyok — gyanítom, hogy talán ez is úgy van, mint többnyire a hatalmak közti szerződések, melyeknek rendszerint vannak nyilvános és titkos articulusaik.» Tehát azt mondja, hogy az 1867-diki kiegyezés alkalmával a kormány a megyei kérdést illetőleg Bécsben bizonyos alkut kötött, s hozzáteszi: «a mit bizony kissé bajos felolvasni, és hiszen végre ez is olyan dolog, hogy utoljára, mint mondani szokták, «die Schweinerei wird schon herauskommen.» *(Gúnyos nevetés jobb felől.)* Én, t. ház, mondom, csodálkozom, hogy ezt épen Nyáry Pál t. barátomtól hallom: ez általában nem hasonlít általam ismert természetéhez; de én épen nem neheztelek rá ezért, mert úgy magyaráztam meg magamnak a dolgot, hogy a megyei kérdés az, mely őt, a mint csak általában érintetik, úgy szólván magán kivül hozza. *(Derültség.)*

És, méltóztassanak elhinni, nem érintettem volna ezt, ha oda künn is úgy vennék, mint veszik ide benn, itt e házban; de így nem lehet említés nélkül hagyni. Minthogy ugyanis a megyei kérdést illetőleg Bécsben vagy másutt soha semmiféle alku nem köttetett: ez az, a mit, ha állíttatik, rendesen úgy szoktak nevezni, hogy rágalom. A rágalom fegyvere, megengedem, hogy hathatós, mivel az emberek azt hiszik, hogy ha valami bizonyos positivitással állíttatik, a vakmerően mondott nyilatkozat egy része mégis rajta marad az illetőn, s mivel megtörténhetik az is, hogy némelyek megunják azt, ha a közügyben fáradozván, folytonosan rágalmaztatnak, és kitérnek az útból. Tehát mint fegyver, megengedem, hogy árthat a rágalom, de van egy hibája, tisztelt ház, és ez az: hogy eltanulják mások is, és a mely ügy a rágalom által győzött, rágalom által fog elveszni. *(Élénk helyeslés jobb felől.)*

A mi magát a szőnyegen levő kérdést illeti, igen röviden fogok hozzá szólni, tisztelt ház. *(Halljuk.)*

Én ma is teljesen osztozom azon nézetekben, melyeket mint

* Julius 12-dikén.

képviselő és mint ellenzéki tag nyilvánítottam, és ma is azt hiszem, hogy a kormány nem tehet rosszabbat, mint ha abba a hibába esik, a melyet «vielregieren»-nek neveznek. Alig követhet el nagyobb hibát, mint ha elveszi a helyhatóságtól azt, a mi a helyhatóságoké, s az államhatalomra ruházza át. De ha én ezt őszintén megvallom és constatálom: azt gondolom, hogy az ellenpárti képviselő urak elismerhetik azt, hogy mi és a törvényjavaslat igen messze vagyunk ettől, s elismerhetik azt, hogy ha az eddig fennállott megyei rendszer igen jó volt akkor, midőn még nem volt felelős parlamentaris kormány, úgy nem lehet, hogy változtatás nélkül ugyanaz jó legyen most is, midőn van parlamentaris kormány. A kérdés egyszerűen ez: milyeneknek kell lenni ezen változtatásoknak? ez, és semmi egyéb. Ha így méltóztatnak a dolgot megfontolni, akkor át fogják látni, hogy az, a mit a kormány e javaslatban módosítani kiván, nem a megyék politikai hatásköre, — mint ezt ma is hosszasan vitatta Debreczen város előttem szólott t. képviselője, — hanem csak az administratio, melynek gyorsabbá és kielégítőbbé tétele a czél. Mert akkor, midőn a kormány — és ehhez én részemről ma is ragaszkodom, s ragaszkodik a párt is — rááll arra, hogy az állam ügyeit is a választott tisztviselők intézzék, akkor kötelessége gondoskodni arról, hogy ez ügyek pontosan és rendesen intéztessenek. Csak erre vonatkoznak a változtatások, és nem egyébre.

De mi oka is volna a kormánynak az ellenkezőre? — mit azonban megczáfol a törvényjavaslat, melyben minden eddig gyakorlatban volt jog újra codificáltatik. Kérdem, mi oka is volna a kormánynak a megye politikai hatáskörétől félni? Én azt mondom, semmi. Semmi azért, mert meg vagyok győződve először arról, hogy a megyék, ha sikerül a valódi helyhatósági életet bennök fölébreszteni, rendes viszonyok közt politikába avatkozni nem fognak, hanem ennél sokkal hasznosabbal fognak foglalkozni: az országnak minden irányban való anyagi és erkölcsi fejlesztésével. De igenis, rendkívüli viszonyok közt, ha valamely kormány innen a parlamentből, hol a politikai hatalom központjának és súlyának kell lenni, azt máshová akarná áthelyezni: akkor a megyék használni fogják azon jogo-

kat, és mint eddig, úgy ezentúl is védbástyái lesznek a szabadságnak. Ettől kinek van oka félni, tisztelt ház? én nem tudom; de nekünk nincs. Méltóztassanak a multra tekinteni: látni fogják, hogy a kormánynak semmi oka sincs a megyéket politikai hatáskörüktől megfosztani. Mióta e kormány áll, a megyékkel alig volt összeütközése, mert egyes megyék tényei nem szólnak a megyék ellen in principio. Igen természetes, hogy valamint e házban, mint a világon mindenütt, különféle nézetek vannak, úgy a megyék közt is voltak olyanok, melyekkel a kormánynak összeütközése volt. De ez rémítő kisebbség.

De ha a megyék politikai magatartása ellen nem volt a kormánynak semmi oka panaszkodni, igen sok, igen bő oka volt a közönségnek panaszkodni az administratio rossz volta ellen.

Mi nekünk tehát nem szándékunk a megyéket alkotmányos jogaiktól megfosztani; de egy megyét nem fogadhatunk el: t. i. azt, mely a mai európai viszonyok közt a helyes administratio minden igényének meg nem felel. Ilyenre azt kellene mondanunk, hogy akkor el kell választani az állami administratiót a helyhatósági dolgoktól.

De ugyan mit mondana a t. ellenzék, mit Magyarország összes közvéleménye, ha az államügyeket saját közegeinkkel láttatva el, csupán helyhatósági dolgokra reducálnók a megyéket, mely esetben rögtön kénytelenek volnánk átengedni a tért a községeknek és városoknak? Beszélni fognának akkor Bach-rendszerről, és bizonyosan több joggal, mint ma. Ez az én meggyőződésem, t. ház, s én arra kérem a t. képviselő urakat ott a túlsó oldalon: tekintsék a dolgot ebből a szempontból, s bizonyosan nem lesznek oly ellenségei e javaslatnak, mint eddig voltak.

De ha már nem vagyok képes, uraim, önöket erre rábírni: azzal kell, hogy vigasztaljam magamat, hogy az ország és a többség nyugodtan hallgatja a legnagyobb szavakat, a legkeményebb vádakat, a néha igen-igen szép beszédeket, s ha, a mint reménylem és hiszem, azoknak sokszor irodalmi és szónoklati becsük van, ezt tökéletesen tudja és fogja méltányolni; de akkor, midőn komoly és nagy dologról van szó, tisztán csak

az ész s a száraz tények szerint fog itélni, és azért egész bizalommal várom, hogy a t. ház e törvényjavaslatot elfogadja. *(Zajos helyeslés és éljenzés jobb felől.)*

A ház másnap, julius 16-dikán, a köztörvényhatóságok rendezéséről szóló törvényjavaslatot, a későbbi 1870: XLII. törvényczikket, általánosságban 58 szótöbbséggel, julius 26-dikán pedig részleteiben is, 49 szótöbbséggel, elfogadta.

Megemlíthetjük, hogy e törvényjavaslatnak úgy benyújtásakor, valamint tárgyalásának sikeres befejezte után, több törvényhatóság, fővárosi és vidéki testület meg egylet bizalmi felirattal üdvözölte a kormányt. Egyebek közt a Pesti polgári körnek küldöttsége is tisztelgett Andrássynál, «mely alkalommal a küldöttség vezetője, Beöthy Ákos elnök — mint a *Pesti Napló* junius 14-diki számában olvassuk — néhány szép szóval tolmácsolta a kör azon meggyőződését, a melyből ezen határozata eredetét vette. A miniszterelnök meghatottan mondott rövid köszönetet a bizalomért, mely előtte annál becsesebb, minthogy egy olyan fontos reformkérdés ügyében történik, valamint hogy ebben egyszersmind azon biztos alap garantiáját látja, a melyen szép és szabadelvű eszméket nemcsak táplálni, de megvalósítani is lehet.»

1870 JULIUS 28.

MONARCHIÁNK MAGATARTÁSÁRÓL A NÉMET-FRANCZIA HÁBORÚVAL SZEMBEN.

(VÁLASZ TISZA KÁLMÁN, TOVÁBBÁ MADARÁSZ JÓZSEF ÉS TÁRSAI INTERPELLATIÓJÁRA.)

Akkoriban, midőn Andrássy kijelentette volt (julius 14.), hogy Ausztria és Magyarország a porosz-franczia conflictus kérdésében «kiválóan csak a béke fenntartása szempontjából van érdekelve», a katonai és a lengyel körökben uralkodó háborús áramlat még koránsem volt lecsendesülve. Monarchiánk jövendő politikai magatartása felől csak egy nappal a franczia hadüzenet hivatalos notificálása előtt jutottak megállapodásra az ő felsége elnöklete alatt tartott közös miniszteri tanácskozások, melyeknek egyik ülésére Albrecht főherczeg is meghivatott. Ez alkalommal, s még inkább augusztus első hetének válságos pillanataiban, midőn az osztrák-magyar, franczia és olasz hármas szövetség lidércze kísértett, Andrássy gr. a magyar országgyűlés votumán s állásának egész súlyán kívül egyéniségének gazdag tartalmát is minden fenntartás nélkül latba vetette, hogy megóvja a monarchiát úgy az ingadozó 1854-diki politika, mint a későbbi koczkázatos kalandok ismétlésétől. Nagy viták után szótöbbséggel elhatároztatott monarchiánk semleges magatartása, melyet Beust julius 20-dikán körjegyzékben tudatott a monarchia diplomatiai képviselőivel.* De hogy a monarchia fegyveres meglepetések ellen védve legyen, s hogy a jövendő, esetleg monarchiánk érdekeit is érintő béketárgyalások idejére szavunk súlya eleve biztosíttassék: a monarchia közös kormánya a semlegességnek természetesen nem azt a szigorú formáját fogadta el, melyre gyönge államok többnyire csak hatalmasabb hadviselők fenyegetésének nyomása alatt kárhoztatják magukat, s mely a passivitásban már az abdicatióval határos, hanem arra a tisztán önkénytes

* Andrássy álláspontját illetőleg l. KÓNYI MANÓ, *Beust és Andrássy 1870 és 1871-ben*, 26—29. lap.

semlegességre, mely az államnak megóvja cselekvési szabadságát, s mely módot nyújt neki arra, hogy a beálló fordulatokkal szemben a helyzetnek és sorsának továbbra is ura maradjon. A körjegyzékben is kifejezett ezen felfogás által vezéreltetve, az uralkodó abban állapodott meg illetékes tanácsosaival, hogy a monarchia, ámbár semleges magatartásra van eltökélve, nem fogja kimélni azokat az áldozatokat, melyekre harczképességünk szempontjából szükségünk van.*

Mindez a magyar miniszterelnök hozzájárulásával már el volt határozva, midőn Andrássy gr. válaszolt amaz interpellatiókra, melyeket Bécsben időzése alatt Madarász és Tisza hozzá intéztek volt.

Madarász József ugyanis a saját, valamint tizenkilencz képviselő társa nevében még július 16-dikán a következő kérdést intézte a miniszterelnökhöz:

«Hajlandó-e és képes-e a magyar kormány a küszöbön levő, Franczia- és Poroszország fejedelmei közötti háborúban Magyarországra nézve a teljes semlegességet fönntartani és biztosítani?»

Tisza Kálmán pedig három nappal később a következő kérdéssel fordult az összes miniszteriumhoz:

«Tekintettel arra, hogy Magyarország érdeke a béke fenntartását, s így a jelen komoly körülmények között a teljes semlegesség megőrzését kívánja;

«tekintettel arra, hogy ez iránt a fegyveres semlegesség megállapítása, mely az ország anyagi erejét kimeríti s minden oldalon csak ellenséget szerez, biztosítékot nem nyújthat, s azon meggyőződéstől vezettetve,

«hogy a kormánynak sem a franczia kormány iránt netalán táplált rokonszenvnél,

«sem a németországi politikára gyakorolható befolyás visszaszerzésének vágyánál fogva semmi olyat tennie és semmi olyanba bele-

* Beust, kin gyakran megesik, hogy Andrássyt dicséri azzal, a mit befeketítésére felhoz, a hadsereg nélkülözhetetlen felszerelési költségeinek megszavazásáért a magyar delegatio albizottságában (az 1870. év végén) a két miniszterelnökre, Andrássy és Potocky grófra hárította a felelősséget. Ugyanezt tette egy levélben, melyet 1873 április 23-dikán írt Andrássynak. Emlékirataiban azonban, midőn a delegatio ez üléséről megemlékezik, már csak Andrássyt nevezi indítványozónak. «Ich unterliess das Wichtigste hinzuzufügen, dass nämlich die Kriegsbereitschaft in Folge Antrags des Grafen Andrássy beschlossen wurde.» Utóbb mégis elismeri, hogy hasznát látta e rendszabálynak, melynek indítványozása őt meglepte volt. L. *id. m.*, II. köt., 393. l.

egyeznie nem szabad, a mi által az ország mint a német nemzet ellensége tünhetnék föl, és háborúba kevertetnék;

«azon meggyőződéstől vezettetve végre, hogy hazafiúi bűn lenne minden oly lépés, mely saját hibánk által idézné elő azon helyzetet, a melyben többé a háborút kikerülni nem lehet, teljes tisztelettel kérdem a miniszteriumot:

«1-ször. Minő lépéseket tett eddig oly czélból, hogy Magyarország az előadott szempontok ellenére háborúba ne kevertessék, s hogy biztathatja-e magát azzal, hogy lépései a kivánt eredményre vezetnek?

«2-szor. Szándékozik-e egész erélylyel, s ha kell, az országgyűlés szavának is a mérlegbe vetésével továbbra is megtenni mindazt, a mi szükséges arra, hogy Magyarország teljesen semleges maradhasson.»

Az egész ország feszült érdeklődéssel várta a kormánynak ez interpellatiókra teendő nyilatkozatát.* Andrássy julius 28-dikán válaszolt, ugyanaz nap, midőn lapjaink Beust grófnak imént említett julius 20-diki körjegyzékét közölték.

Tisztelt ház, Debreczen város igen tisztelt képviselője távollétemben interpellatiót intézett az összes miniszteriumhoz azon magatartás felől, melyet a kormány a Francziaország s az északi német szövetség és a déli német államok között időközben kiütött háborúval szemben elfoglal és elfoglalni szándékozik.

Ezen magatartásra nézve volt már alkalmam a kormány álláspontját jelezni, még mielőtt a háború kitört, midőn kije-

* Eötvös József b. julius 22-dikén a következőket jelenti Andrássy grófnak Bécsbe: «.... Úgy látszik, nagyon kivántatik, hogy Tisza interpellatiójára felelet adassék. Ghyczyn és Tiszán kívül még többen kérdezték, fogunk-e válaszolni és mikor? Ha lehetséges volna, nagyon kivánatos lenne, hogy 24 órára ide jőjj. Ha ezt hétfőn tennéd, az interpellatióra is válaszolhatnál s jelenléted nem csak a pártnak erélyét emelné, de a házon kívül is a legjobb hatást tenné. A hangulat általánosan békés, azonban csaknem mindenki megjegyzi, hogy miután a harcz eredményei bizonytalanok, és még Törökország, sőt a Svájcz is arra határozta magát, hogy minden eshetőségekre készen legyen, ez még sokkal szükségesebb a mi helyzetünkben. Pártértekezletre sietek. Ég áldjon meg. Híved Eötvös.»

lentém, hogy az a kérdés, mely a háború kitörésére alkalmat adott, a közös külügyminiszterium nézete szerint bennünket közvetlen nem, de főleg csak a béke fönntartása szempontjából érdekel, és hogy a kormány ezen nézetéből következtetni lehet jövendő magatartására.

Ma, tisztelt ház, midőn a háború már tettleg kitört, és midőn a közös külügyminiszterium minden törekvése a béke fenntartása érdekében sikertelen maradt, csak azt mondhatom, hogy a kormány magatartása e tekintetben lényegében nem változott. *(Általános helyeslés.)* Csak újabb kötelezettség háramlik a kormányra, hogy t. i., ha már a háborút megakadályozni nem tudta, annak mindig szomorú hatását lehetőleg szelidítse, más részről pedig gondoskodjék arról, hogy a birodalom érdekei a háború esélyei által meg ne lepessenek.

Erre nézve julius 20-dikán, vagyis ugyanaz nap, midőn a háború hivatalosan notificáltatott, a közös külügyminiszterium egy körlevelet intézett Europa minden udvarához, melyben Ausztria és Magyarország neutralitása kimondatott,* s mely körlevél notificáltatott is az illető udvaroknál; egyszersmind azonban kijelenté ezen körlevél azt is, hogy ezen neutralis állás nem menti fel a kormányt azon kötelezettsége alól, hogy a birodalom biztossága érdekében a szükséges intézkedéseket megtegye. Ha tehát, t. ház, a semlegességről és arról, a mit a semlegesség következtében tenni kell, általánosan megállapított fogalmak volnának, úgy én a t. képviselő urat válaszkép csak ama körlevélre utalhatnám; minthogy azonban a semlegesség kötelezettségeiről a legellenkezőbb nézetek uralkodnak, szükségesnek tartom ez alkalommal a kormány állását

* Beust gr. julius 20-diki körlevelét lásd az 1869 augusztustól 1870 novemberig terjedő időközt felölelő IV. számú *Vörös könyv* 20. lapján. A mi Francziaország hadüzenetét illeti, most már ismeretes, hogy azt Le Sourd franczia ügyvivő nem julius 20-dikán, mint Andrássy állítja, hanem julius 19-dikén adta át az észak-német szövetség kanczellárjának, s hogy Bismarck ugyancsak julius 19-dikén értesítette erről a trónbeszéd meghallgatására megjelent birodalmi tanácsot. L. pl. HAHN okmánytárát: *Fürst Bismarck. Sein politisches Leben u. Wirken.* Berlin, 1878—1891, II. k., 50. l.

e tekintetben az eltérő véleményekkel szemben rectificálni. *(Halljuk! Halljuk!)*

Azt hiszem, hogy a kormány nem felelne meg a monarchia érdekeinek s nem találkoznék a közvéleménynyel, ha a mostani viszonyok között a semlegességnek oly formát akarna adni, mely bármely hatalmat feljogosítana arra, hogy ebben méltán kihívást láthasson. *(Általános élénk helyeslés.)* De a mint egy részről ezt nyiltan kimondom, úgy kötelességemnek tartom kimondani azt is, hogy ép oly kevéssé felelne meg a kormány, nézetem szerint, hivatásának, kötelességének és a monarchia várakozásának vagy érdekeinek, ha ellenkező irányban abból a szempontból indulva ki, nehogy védelmi készületei valamely hatalom susceptibilitását fölébreszszék, tétlenül és fegyvertelenül kivánná a hadjárat esélyeit bevárni. *(Helyeslés.)*

A helyes magatartás itt a kettő között a középen van. A kormánynak kötelessége a neutralitás feltételeit minden alkalommal szem előtt tartani, egyszersmind azonban arról is gondoskodni, hogy a birodalom biztossága, a birodalom függetlensége és érdekei a háború esélyei által veszélyeztetve ne legyenek, *(Helyeslés)* gondoskodni arról, hogy a birodalomnak mindezen érdekei senki jó akaratától ne függjenek és ne függhessenek, hanem egyedül a monarchia saját erejétől. *(Helyeslés.)*

Ez azon állás, melyet a kormány elfoglal, s én azt hiszem, hogy e téren számíthat az összes közvélemény támogatására; *(Helyeslés)* és mert ezt hiszem, még a mai ülésen lesz szerencsém az e részben való sürgős teendőkre vonatkozó két törvényjavaslatot előterjeszteni és tárgyalásukat kérni.

A t. képviselő úr interpellatiójában azon aggodalmának is adott kifejezést: nem történhetnék-e meg, hogy a kormány a háború esélyeit arra használja fel, hogy az Ausztria által 1866 előtt Németországban elfoglalt és akkor feladott állást visszaszerezni kivánja. Erre kötelességemnek tartom azt válaszolni, hogy valamint a kormány, mint már szerencsém volt kifejezni, el van határozva a birodalom függetlenségét, biztosságát és érdekeit minden irányban megvédeni, úgy a kormányban és döntő körökben egyáltalán nincs meg az a szándék, hogy a Németországban 1866-ban felhagyott állás visszaszereztessék,

a mi az én meggyőződésem szerint is a birodalomra hasznot nem, de kárt és veszélyt hozhatna. *(Általános élénk helyeslés.)*

Ez az, a mit a t. képviselő úr interpellatiójára válaszolni kivántam.

Madarász képviselő úr és társai ugyanily értelemben intézték hozzám interpellatiót. A mi a kormány álláspontját a semlegesség kérdésében illeti, erre nézve, úgy hiszem, tökéletesen fölvilágosíthatták az illető képviselő urakat azok, a miket eddig mondani bátor voltam, s ennek következtében, úgy hiszem, nem szükséges külön válaszolnom, kivéve, ha a t. képviselő urak mindenesetre külön választ akarnának. *(Csanády Sándor közbeszól: Kérni fogjuk a miniszterelnök urat! Nagy derültség. Halljuk!)*

Az interpellatióban foglalt kérdés a következő: «Hajlandó-e és képes-e a magyar kormány a küszöbön levő Franczia- és Poroszország fejedelmei közötti háborúban Magyarországra nézve a teljes semlegességet fenntartani és biztosítani?»

Mi a hajlandóságot illeti, erre nézve volt szerencsém válaszolni; mi a képességet illeti, erre nézve Europában ma senki sem válaszolhat. *(Élénk derültség.)* Azt, hogy mi módon gondoljuk a semlegességet fenntarthatni, az imént voltam szerencsés előadni. Van azonban a t. képviselő urak interpellatiójában még egy pont, mely talán eltérő az első interpellatióban foglaltaktól, és ez az: hajlandó és képes-e a kormány a semlegességet csupán Magyarországra nézve fenntartani? Én hiszem és remélem, hogy a t. képviselő urak hazafisága, a mostani viszonyok között, megtiltja ennek azt a magyarázatot adnom, hogy itt Magyarországról külön, — mint a mely külön tractál és külön tartja fönn a semlegességet — volna szó; mert meg vagyok győződve, hogy úgy törvényeink mint érdekeink Magyarországot és Ausztriát szorosan összekötik, s azok csak együtt és együttesen foglalhatnak és fognak is állást foglalni bármely irányban. *(Élénk helyeslés.)*

Noha kielégítőbb választ sem tartalmánál, sem kételyt nem tűrő, praecis szövegezésénél fogva nem kivánhatott a ház, Andrássy gr.

nyilatkozata a helyzet komoly, válságos voltának tudatát még sem enyésztette el. Feltétlen megnyugvást keltett azonban beszédjének az 1866 előtti német politikára vonatkozó passusa, mely politika miatt az ország legtöbb aggodalmat táplált s melyről Beust gr. körjegyzéke semmi tájékozást nem nyújtott.

A Madarász-féle interpellatio aláírói közül Csanády Sándor annak határozott kinyilatkoztatását óhajtotta volna a miniszterelnöktől hallani, hogy Magyarország csak határai megtámadtatása esetén fog a háborúban részt venni, s szerette volna, ha a miniszterelnök különösen hangsúlyozta volna, hogy a magyar kormány nem kiván a német nemzet magasztos törekvései elé gátat vetni. Ha Andrássy gr. nyilatkozata ily értelemben veendő, az esetre válaszával szóló meg van elégedve.

Tisza Kálmán Andrássynak a német politika felől tett nyilatkozatát illetőleg teljes örömét és megnyugvását fejezte ki. Hogy a külügyi kormány az 1866 előtt Németországban birt helyzetet visszaszerezni nem akarja; hogy e magát túlélt s hazánkra soha jót nem hozott iránynyal teljesen szakított: ebben látja ő is a legnagyobb biztosságot arra nézve, hogy érdekünk ellen háborúba kevertetni nem fogunk, és nem fogunk úgy feltűnni, mintha egy nagy civilisált nemzetnek természetszerű ellenségei volnánk. A fegyveres semlegességnek szóló határozott ellensége, de a teljes neutralitáson nem értette és nem érti a védtelenséget. Legyünk megvédve minden véletlen megtámadtatás esetére. Ne történjenek azonban olyan lépések, hogy mint kihívók álljunk szemben a többi semleges hatalommal. Ha így értelmeztetik a semlegesség, akkor még ebben a tekintetben is meg van nyugtatva, s mind ahhoz, a mi e czélból következhetik, szívesen hozzájárul.

Ennyire megegyezvén a különböző pártok politikai felfogása, előre volt látható, hogy a ház ama két sürgős törvényjavaslatot, melyeket Andrássy gr. beterjeszteni kivánt, minden nehézség nélkül elfogadja, még abban az esetben is, ha Deák Ferencz az előző estén nem ajánlotta volna a kormány javaslatait oly ünnepélyes komolysággal párthívei hazafias buzgalmába.

Miután a képviselőház Andrássy válaszát tudomásul vette, a miniszterelnök a honvédség felszerelésének kiegészítésére szükséges 5 millió frt póthitelről s az 1870-ben besorozott honvédeknek október hó előtt való behívhatásáról szóló törvényjavaslatokat a következő szavakkal terjesztette a ház elé:

Tisztelt ház, Épen az iménti interpellatio következtében és azon iránynál és kötelezettségnél fogva, melyet a kormány magatartása, mint azt ezelőtt kifejtettem, a kormányra hárít, van szerencsém e két törvényjavaslatot mindjárt benyújtani, és fölolvasásukat, valamint, épen az említett körülmények tekintetéből, mentül előbbi tárgyalásukat kérni.

1870 JULIUS 30.

AZ 1870-DIK ÉVRE BESOROZOTT UJONCZOK BEHÍVHATÁSÁRÓL SZÓLÓ TÖRVÉNYJAVASLAT TÁRGYALÁSAKOR.

A képviselőház julius 30-dikán tárgyalta és fogadta el a honvédség felszerelésére szükséges öt millió forint póthitelről szóló törvényjavaslattal együtt azt a másik törvényjavaslatot, mely fölhatalmazta a kormányt, hogy begyakorlás, illetve szolgálattétel végett esetleg még október hó előtt is behívhassa az 1870-dik évre megajánlott és már besorozott ujonczokat.

A balközép szónokai a törvényjavaslatokat feltétlenül pártolták. Oly válságos időkben, — mondák, — mikor egész Europa védekezik, azok a készületek, melyeket az ország tenni kiván, inkább csekélyek, mint nagymérvűek. S ezért Tisza Kálmán és Ivánka Imre kijelentették, hogy a kormány javaslatait minden levonás és feltétel nélkül elfogadják.

Irányi Dánielnek azonban más volt a politikája. E javaslatok által, mondá, az eddigi békelábról, ha nem is a fegyveres semlegességre, de mindenesetre más állapotra térünk át. Azt kérdé: miért? Mi jött közbe a julius 14-diki nyilatkozat óta? Nincs egyáltalában semmi, a miben a helyzet megváltozott volna. A készülődés semmi esetre sem szükséges, de mindenesetre czélszerűtlen, mert ürügyül szolgálhat bizonyos nagyhatalomnak arra, hogy velünk szemben állást foglaljon. Ő a közös hadsereg számára elvből nem szavaz meg semmi költséget. Mivel pedig a honvédség a közös hadsereg kiegészítő része, nem szavazza meg az öt milliót sem. Ő nemzeti hadsereget óhajt. A hazát nem akarja védtelenül hagyni; de azt szeretné, ha a nemzet felhasználná ezt a kedvező időpontot, hogy a maga elvesztett jogait, önállóságát, külön nemzeti hadseregét visszaszerezze. Ha ezt elérjük, úgy mond, akkor sokkal képesebbek leszünk minden veszély elhárítására.

E nyilt felhivást a kiegyezés egyoldalú felforgatására, kevésbbé válságos időkben is nehéz volt volna megjegyzés nélkül hagyni.

A miniszterelnök azonnal fel is kelt, s a következőket mondotta.

Tisztelt ház, Én abban a reményben voltam, hogy midőn ma törvényjavaslatot nyújtok be, mely az ország biztosságát és megvédését tartja szem előtt, eltérő vélemény a házban nem lesz. Sajnálattal kell constatálnom, hogy igenis van még ebben az esetben is, de reménylem, hogy igen isolált lesz.

A t. képviselő úr azt kérdezi tőlem, miféle különbség van az akkori helyzet közt, midőn először nyilatkoztam e házban és azt mondtam, hogy ezen kérdésben a monarchia közvetlenül érdekelve nincs, és a mostani helyzet közt. Igen csodálom, hogy nem tudja a t. képviselő úr a különbséget feltalálni.

A helyzet különbsége abban van, hogy akkor még a béke reménye állott előttünk, most pedig már a háborúval állunk szemközt. Ha a t. képviselő úr előtt ez nem különbség, én előttem igenis az. A mi azt illeti, a mit a t. képviselő úr mondott, hogy itt van az alkalom, melyet Magyarországnak fel kell használnia elveszített jogai visszaszerzésére: erre bátor vagyok azt válaszolni, hogy ha az ország azt gondolta volna, hogy azon törvények által, melyeket szabad akaratából fogadott el, az ország jogait feladja, bizonyosan nem fogadta volna el őket. Minthogy azonban ellenkezőleg azt hiszszük, tudjuk és érezzük, érzi az egész világ, a t. képviselő úron és néhányakon kívül, hogy az ország jogokat nyert, állását erősítette: ennek következtében nincs mit visszakövetelnie, és ha volna is, úgy vagyok meggyőződve, hogy bármely alkalommal inkább tenné azt, mint a jelen viszonyok között. *(Élénk helyeslés.)*

A szélsőbal kivételével az egész ház elfogadta a kormány javaslatát.

1870 OKTÓBER 31.

A NÉMET-FRANCZIA HADVISELŐ FELEK KÖZTI INTERVENTIO ÜGYÉBEN.

(SIMONYI ERNŐ HATÁROZATI JAVASLATÁRÓL.)

Mikor képviselőházunk augusztus 5-dikén rendes nyári szünidejére eloszlott, a német fegyverek még csak első sikereiket aratták. Azóta rémes egymásutánban vonultak el az augusztusi véres napok: Wörth, Spicheren, Mars-la-Tour és Gravelotte; azóta Sedannál összeomlott a császári trón s Párisban megalakult a harmadik köztársaság; azóta megadta magát Strassburg, Páris be volt kerítve, meghiusult a ferrières-i béke-kisérlet, kudarczot vallott az agg Thiers európai körútja is, s mire képviselőink az új ülésszakra ismét Pestre gyűltek, Beusttal elsóhajthatták volna, hogy nincs többé Europa.

Mihelyt az országház kapui megnyíltak, az ellenzéknek a hon érdekei felett virrasztó egyes vezérférfiai azonnal előállottak a politikai kataklysma által sugallt s a nyári otium alatt megérlelt panaceaterveikkel. Simonyi Ernő utasítani kivánta a kormányt, hogy vessen véget a franczia-porosz öldöklésnek; Tisza Kálmán, ki úgy vélekedett, hogy «vannak dolgok, melyeknél minden elszalasztott pillanat végzetessé válhatik», azt indítványozta, utasíttassék a miniszterium, hogy haladék nélkül tegyen ő felségének felterjesztést önálló magyar hadsereg felállítása iránt; Irányi pedig az 1867-diki kiegyezés eltörlését s az alkotmánynak a tiszta personal-unióra fektetését javasolta.

Simonyi Ernőnek és pártjához tartozó kilencz képviselőtársának október 22-dikén beterjesztett határozati javaslata így szól:

«Tekintve, hogy azon háború, mely Franczia- és Németország közt jelenleg folytattatik, végeredményeiben a fönnálló államviszonyokat megzavarva, Europát előre nem látható véghetlen bonyodalmakba dönthetné;

«tekintve, hogy az egyesült német seregek Sedannál a német nemzet minden jogos igényeinek érvényesítését biztosították;

«tekintve, hogy a franczia nemzet a német ügyekbe avatkozás minden szándékát ünnepélyesen visszautasítja, és így a porosz király által még most is folytatott irtózatos háború pusztán hódítási szándokkal folytatott támadó háborúvá változott;

«tekintve, hogy hódításokat más nemzet rovására tenni minden nemzet biztonságát veszélyezteti;

«tekintve, hogy a kilátásba helyezett Páris ostromlása és lövetése az emberi haladás s általános civilisatio kipótolhatlan kárával egyedül a franczia nemzet megalázására és oly békeföltételek kierőszakolására van irányozva, melyek Europa közérdekeivel meg nem férnek;

«tekintve végre, hogy állandó béke csak úgy remélhető, ha úgy a franczia, mint a német nemzet belügyeinek rendezésében s illetőleg az utóbbi egységének létrehozásában semmi külbefolyás által nem akadályoztatik, és ha Francziaország az európai nemzetcsaládban őt úgy kiterjedésénél, mint népességénél s történelmi multjánál fogva megillető állásában csorbát nem szenved:

«mondja ki a ház határozatilag, hogy a magyar nemzet, a minő rokonszenvvel szemlélte a német nemzet erélyét, melylyel a saját sorsa feletti szabad intézkedés jogát diadalmasan megvédte, ép úgy — miután e czél elérve s biztosítva van — a legmelegebb rokonszenvvel kiséri a franczia nemzetnek saját szabadsága s területi épsége megóvására szorított önvédelmi határozottságát; felszólítja a kormányt, hogy a többi semleges hatalmakkal egyetértésben, a humanitás, a népszabadság, civilisatio s az europai közérdekek által kárhoztatott további harcznak jogos s méltányos feltételek melletti berekesztésére minden kitelhető módon munkás legyen.»

E határozati javaslatot, mely október 31-dikén került napirendre, Simonyi aprólékos részletességgel indokolta. Hosszas beszédben fejtegette a háború eredetét; elmondotta, miként vélekedik a franczia császárság politikájának romlottságáról; bizonyította, hogy pártja a német egység létrejöttét mindenkor óhajtotta, s megmagyarázta, miért fordult mégis rokonszenve az üldözött franczia nép felé. Indítványa, mint mondá, a kormány kezét csak erősíti, mert e határozati javaslat czélja «provocálni a ház határozatát, mely a nemzet közvéleményének támaszt nyújtva, a kormányt képessé tegye a békealkudozásoknak az eddiginél sikeresebb módon folytatására.»

A mint beszédét befejezte, tüstént felszólalt a miniszterelnök:

Tisztelt ház, Az előttem szólott t. képviselő úr imént azt a kivánságot nyilvánítá: adjak a kormány nevében fölvilágosítást, különösen pedig a béke fönntartására irányzott törekvéseinek sikertelensége felől, kijelentvén hogy csak azután fogja a kormány eljárását kimenthetni, ha e részben megnyugtató fölvilágosítást ad. Az igazolást e tárgyban a t. képviselő úr szükségtelenné tette, minthogy előadásában maga mondotta, hogy a háború azért tört ki, mert minden áron akarták.

Minthogy azonban úgy értesültem a lapokból, hogy a t. képviselő úr inditványának már a mult napok egyikére kitüzött tárgyalását elhalasztatta akkorra, mikor nekem is szerencsém lehet a ház üléseiben részt venni — indokolván ezt azzal, hogy egyenesen tőlem vár fölvilágosítást: azt kell gondolnom, hogy a t. képviselő úr a felől kiván tőlem fölvilágosítást, minő szempontból tekinti a kormány azon irányt, melynek követését a t. képviselő úr határozati javaslatában ajánlja?

Ha ezt óhajtja a t. képviselő úr, szívesen teljesíteni fogom kivánságát, mindig abban a föltevésben, hogy ezáltal nem praejudicálok annak a kérdésnek: akarja-e a ház a határozati javaslatot tárgyalni vagy nem. *(Helyeslés minden oldalról. Halljuk!)*

Két ízben volt már szerencsém e házban jelezni azon politikát, melyet a kormány a Franczia- és Poroszország között folytatott háborúval szemben követett. Először még mielőtt a háború megkezdődött, másodszor már a háború tartama alatt.

Mind a kétszer szerencsés voltam kijelenteni, hogy a kormány, miután a béke fönntartása érdekében mindkét irányban a legutolsó perczig tett fáradozása sikertelennek mutatkozott, a teljes semlegességet választotta a hadviselő felek irányában elfoglalandó álláspontjáúl. *(Általános helyeslés.)*

E nyilatkozat akkor a ház nagy részének helyeslésével találkozott és, úgy látom, találkozik most is. *(Általános helyeslés.)*

Minthogy a semlegesség föltételei felől úgy e házban, mint másutt különböző, sőt eltérő fogalmak voltak, egyszersmind kötelességemnek tartottam körvonalozni azt: hogyan fogjuk mi föl a semlegesség kötelmeit.

Kijelentettem tehát, hogy a kormány a semlegesség kijelentése által nem tartja magát fölmentve attól, hogy meg ne tegye azon védelmi előkészületeket, melyek szükségesek, hogy a monarchia biztossága, a monarchia érdekei ne függjenek senki másnak akaratától, hanem csak saját elhatározásától. *(Általános helyeslés.)*

De ugyanakkor kijelentettem azt is, hogy nem felelne meg a kormány -- ezek voltak akkor mondott szavaim — a közvélemény várakozásának, ha a semlegességnek oly formát akarna adni, mely bármely hatalmat följogosítna arra, hogy ebben kihívást, ellenséges szándékot láthasson. *(Élénk helyeslés.)*

Ez volt tehát a teljes, tökéletes semlegesség mindaddig, míg a háború localisálva marad, — az a politika, melyet a közös külügyminiszterium a magyar miniszteriummal egyetértve eddig követett. Ennek eredménye az, hogy a monarchia részére fenntartatott a béke, hogy a monarchia megóvatott mindazon áldozatoktól és mindazon szenvedésektől, melyek még a győzelmes háborúval is együtt járnak. És megvallom, okot arra, hogy e politikától eltérjünk, Simonyi képviselő úr határozati javaslatában nem látok. *(Élénk helyeslés.)*

A semlegesség föltételeivel meg lehet egyeztetni azt, hogy valamely állam, midőn a hadviselő felek által arra fölszólíttatik, barátságos tanácsot adjon; de, hogy e tanács a béke helyreállítására sikeres hatással legyen, szükséges, hogy a viszony mindkét fél irányában egyaránt őszinte és nyilt legyen. *(Élénk helyeslés.)*

De ha a semlegesség nem zárja ki ezen eljárást, melyet a kormány, ha fölszólíttatnék, követni bizonyosan kötelességének tartaná: úgy határozottan kizárja azt az irányt, melyet Simonyi Ernő képviselő úr határozati javaslatában indítványoz; mert az interventio és non-interventio minden előnyét egyesíteni lehetetlen. *(Élénk helyeslés a jobb oldalon és a balközépen.)*

Semlegességi politikát hirdetni és békeföltételeket akarni dictálni, oly félszeg politika, melyet a közös külügyminiszteriumnál ajánlani, magamat hivatva nem érzem. *(Élénk helyeslés a jobb oldalon és a bal középen.)*

Mondotta még a t. képviselő úr, hogy igenis helyes poli-

tika a semlegesség; de mi történik akkor, ha mások velünk szemben azt nem tartják meg? Erre válaszom az, hogy akkor mi is megszüntetjük, és akkor fogjuk azt az egész erőt fölhasználni, melyet ma megkimélhettünk. *(Élénk helyeslés.)*

Midőn Somssich Pál elnök a kérdést föltette: kivánja-e a ház Simonyi határozati javaslatát tárgyalás alá venni, igen vagy nem? a ház túlnyomó többsége nemmel szavazott.

Nem volt ez meglepetés, mivel a javaslatot nemcsak a Deák-párt, de a balközép klubja is már három nappal azelőtt visszautasította volt.

1870 NOVEMBER 22.

A
HIRLELT KÜLÜGYMINISZTERI VÁLSÁG ÜGYÉBEN.

A személyi hírekre hivatásszerűen éhező, folyton találgató, nyugtalanul combináló napi sajtó Andrássy grófot már régebb idő óta ismételten candidálta a külügyminiszteri állásra.* A franczia-német háború folyamán — talán mert a közvélemény Beust gr. hitelét megrendültnek tartotta — mind gyakrabban fölmerült ez a hír. Augusztus vége és szeptember hó közepe táján már oly komoly és gyakran jól értesült külföldi lapokban is kisértett, minő az angol *Times* vagy az Ágostában megjelent *Allgemeine Zeitung.*** De bár a

* Tudtunkkal legelőször a *Vaterland* és a *Neue Freie Presse* említették e combinatiót, még pedig 1868 november havában.

** L. a *Pesti Napló* 1870 augusztus 29-diki és szeptember 22-diki számát. — Eötvös már augusztus 3-dikán a következőket írja ez ügyben Andrássynak: «.... Mi a nap égető kérdéseit illeti, ismerve befolyásodat, nincs aggodalmam. Csak egy van, mi néha gondolkodóvá tesz. Napról napra többen s inkább hirdetik, hogy Beust helyére lépsz. Nem hiszem, sőt nyugodtan gondolkozva meg vagyok győződve, hogy nem igaz; de hypochondrikus természetemnél fogva néha mégis aggódni kezdek, mert a hazára s magadra nézve nincs semmi, mit nagyobb szerencsétlenségnek tartanék. A sorsnak azon ritka kedveltjei közé tartozol, kiknek személyes állása egy nemzet jövőjével van összeköttetésben. Ha Te e fontos pillanatban, mint magyar miniszter intézed és igazgatod a birodalom ügyeit, evvel egyszersmind Magyarország jövő állását biztosítod; ha mint közös miniszter állsz ott — elvonatkozva attól, hogy személyes állásod is, részben legalább, annak köszönhető, mert egész Magyarország áll hátad mögött — ha a monarchia a közös miniszter által kormányoztatik, a befolyás legföljebb egy magyarnak, Andrássynak dicsőségét, de nem a haza jövendőjét állapítja meg. Bocsásd meg, hogy ezen valószinüleg fölös-

czáfolat soha el nem maradt s a hivatalos communiquék határozottan kijelentették, hogy illetékes helyen a külügyminiszterium élén személyváltozást nem terveznek s nem óhajtanak: mégis, midőn november második hetében a Pontus kérdésében bekövetkezett a muszka meglepetés s ez ellen a külügyi kormány nem lépett föl azonnal a kivánt erélylyel, a megbotránkozott közvélemény úgy nálunk, mint Ausztriában, a személyváltozást kikerülhetlennek tartotta.

E nézetnek adott kifejezést a *Pester Lloyd* bécsi levelezője, midőn az osztrák fővárosban Gorcsákov jegyzékének hatása alatt keletkezett hangulatot ismertetvén, november 15-dikén ezeket jelenté: «Bécsben jelenleg Andrássy a situatio hőse. Tőle várja mindenki, hogy a monarchia érdekeit e kérdésben érvényesíteni és határozott politika által a birodalom külső tekintélyét emelni fogja.» Ugyanaz nap több pesti lap táviratot közölt, mely szerint Andrássy Beust helyére már kineveztetett.*

E hírt a Deák-párt organuma, a *Pesti Napló* november 16-dikán határozottan megczáfolta, kijelentvén, hogy az orosz conflictus tárgyában a két államférfiú között a legteljesebb nézetegység állapíttatott meg. Még erélyesebben s nem minden buzgalom nélkül hazudtolta meg a *Pester Lloyd* hírét november 17-dikén a félhivatalos *Wiener Abendpost* is, biztosítván a közönséget, «hogy (a birodalmi kanczellár) visszalépését illetőleg forgalomba hozott összes hírek, valamint az ezekhez fűzött összes körülmények és indokok önkényes koholmányon alapszanak.»**

E kétszeres czáfolat daczára Csernátony Lajos a képviselőház november 18-diki ülésén mégis szóba hozta e híreket. A levegő — úgy

leges intéssel háborgatlak; de tudom, nem fognak hiányzani a hizelgő szózatok, melyek ellenkező irányban csábítanak, miért ne szólaljon fel az is, kinél hívebb barátod nincs, mert hajlama, melylyel irántad viseltetik, félig hazafiságának kifolyása.»

* Eötvös 1870 november 17-dikén a következőket írja Andrássynak: «Tisztelt barátom! Már tegnap este érkeztek telegrammok, melyek jelentik, hogy a külügyek vezetését általveszed. Miután azonban nem tehettem fel, hogy e fontos lépésre a nélkül határoztad volna el magadat, hogy minisztertársaidat arról tudósítsad, nem adtam hitelt e tudósításnak. Tegnap csaknem minden Bécsből jött levél és kereskedelmi telegramm ismétli e hírt, sőt a város beszéli, hogy Te magad táviratilag tudósítottad nődet e fontos eseményről» stb.

** E sorokat maga Beust fogalmazta és küldte meg a nevezett lapnak. L. *Aus drei Vierteljahrhunderten*, II. k., 460. l.

mond — telve van mindenféle miniszteri combinatiókkal, melyek összeköttetésbe hozatnak a külügyi állomásra kinevezendő egyén kilétével. E kérdés pár hó előtt egyszer már felmerült. Ma e válság ismét megvan, és csak itt a házban nem hallani felőle semmit. A kormánynyal összeköttetésben álló képviselők felsőbb körökből táviratokat kapnak, mindenki beszél róla, minden lap tele van, de a ház semmiről sincs értesítve. Bár a többség a házban még mindig a régi, a miniszterek máról holnapra változnak, helyet cserélnek, nem tudni miféle kegyek és miféle veszedelmek folytán. Ez alkotmányos botrány, melynek megszüntetésére szóló két kérdést intéz a kormányelnökhöz, illetve — ha annak székhelye ismét Bécsben volna állandóbban, mint Pesten — helyetteséhez:

«Van-e tudomása a magyar kormánynak a közös külügyérség vezetésére vonatkozó állítólagos válságról s az ezzel kapcsolatba hozott magyar miniszteri változások és helycserélések mibenlétéről?

«Ha van: nem tartja-e alkotmányos szellemű kötelességének a kormány, hogy az ily válságról és combinatiókról késedelmetlen értesüléshez juttassa a képviselőházat?»

E két kérdésre vonatkozott *Andrássy gr.* november 22-diki válasza.

Tisztelt ház, Távollétemben Csernátony Lajos képviselő úr interpellatiót intézett a miniszterelnökséghez, melyben előadja, hogy felsőbb körökből az itteni kormánynyal bensőbb viszonyban álló egyénekhez félhivatalos jellegű táviratok érkeztek, melyek szerint a külügyminiszteri állást illetőleg válság léteznék, minek következtében a t. képviselő úr a következő két kérdést intézte hozzám: van-e tudomásom a közös külügyérség vezetésére vonatkozó állítólagos válságról és az ezzel kapcsolatba hozott magyar miniszteri változások és helycserélések mibenlétéről, és ha a kormánynak erről van tudomása, nem tartja-e alkotmányos szellemű kötelességének, hogy ily válságról és combinatiókról késedelmetlen értesüléshez juttassa a képviselőházat?

Ezen interpellatio két kérdést foglal magában: egy elvit, és egy olyat, mely concret esetre vonatkozik. Mi az elsőt illeti, én tökéletesen elismerem a kormány azon kötelességét, hogy akkor, ha valamely miniszter állásáról lemond, vagy helyébe más neveztetik ki, vagy ha az illető más tárczát vesz át: erről

a háznak jelentést tegyen, mit ily esetben bizonyára nem is fog elmulasztani.

De nem ismerhetem el a háznak azon jogát, mely szerint követelhetné, hogy a miniszterium a ház elé combinatiókat tárjon, sőt nem ismerek parlamentet, hol ilyesmi akár szokás-, akár jogképen fönnállana, *(Helyeslés jobb felől)* még akkor sem, ha ily válságok csakugyan léteznének is. Ennyit a kérdés elvi oldalára nézve.

A concret esetet illetőleg van szerencsém kijelenteni, hogy a külügyminiszterium mostani vezetőjére vonatkozólag, a kormány tudtával, semmiféle válság nem létezett és nem létezik. És minthogy ilyen nem létezik, a kormány e tekintetben természetesen nem is tehetett semmi előterjesztést, és nem juttathatott semmit a ház tudomására.

Megengedem, tisztelt ház, hogy több lap terjesztett ily híreket, de ezért a t. képviselő úr bizonyára nem engem fog felelőssé tenni. És, minthogy nem állok oly szoros összeköttetésben a sajtóval, mint a t. képviselő úr, talán inkább én érezhetném magam följogosítva a t. képviselő úrhoz kérdést intézni a felől: hogyan történik az, hogy a lapok fölmerült válságról és combinatiókról híreket közöltek, a melyek, a t. képviselő úr állítása szerint, reám vonatkoznak, és melyekről egyáltalán tudomásom nincs? *(Általános élénk derültség.)*

A t. képviselő urat alkalmasint az vezette tévútra, hogy e hírek, melyeknek létezéséről magam is csak a lapok útján értesültem, különböző hírlapokban jelentek meg; de e részben szükségesnek tartom ismételve kijelenteni, hogy a magyar kormánynak csak egyetlen hivatalos lapja van, és ez a *Közlöny*, és sajnálattal kell hozzá tennem, mert sokszor tapasztaltam hiányát, hogy a kormánynak egyetlen félhivatalos lapja sincs.

Csernátony erre azt felelte, hogy, ha nálunk szokatlan is az, hogy a folyamatban levő kormányválságokról a házat értesítsék, «Angliában, mihelyt a krisis kezdődik, arról a háznak mindjárt tudomása van.» Neki ép annyi tudomása és tapasztalása van erről, — úgy mond, -- mint akármelyik képviselő úrnak a túlsó oldalon, sőt talán több. Örömmel tudomásul veszi, hogy a kormánynak nincs más hiva-

talos lapja, mint a *Közlöny*. De tavaly a miniszterelnök maga elismerte, hogy vannak subventionált lapok. (Andrássy közbeszól: Én néplapokról szólottam akkor.) S mivel épen a kormánypárt közlönyei terjesztették a válság híreit, azt hiszi, jogosítva sőt kénytelen volt föltenni, hogy a krisis tényleg létezik. Interpellatiójának megtételére az a vágy birta, hogy kifejezze meggyőződését, hogy a külügyminiszterség a magyar miniszterelnökre nézve nem lehet előmenetel, mert a miniszterelnökség oly állás, mely a magyar ember dicsvágyának netovábbja.

Csernátony válaszához *Andrássy gr.* a következő megjegyzéseket fűzte:

Nem szándékozom a t. ház figyelmét hosszasan igénybe venni, csupán két rövid észrevételt akarok tenni azokra, miket a t. képviselő úr mondott. Kénytelen vagyok most is tagadni a t. képviselő úr azon állítását, mely szerint a kormány Angliában a háznak épen oly közléseket tenne, mint a minőket a t. képviselő úr interpellatiójában tőlünk kivánt.

Igenis előfordul az az eset, melyről a t. képviselő úr is megemlékezett, hogy valaki a házból — valamely fölmerült krisis következtében — ő Felsége által kormány alakítására fölhivatván, erről a háznak jelentést tesz; de ez föltételezi azt, hogy az illető ő Felsége által ily hivatal elvállalására vagy más hivataltól való visszalépésre fölszólíttassék. Arra azonban, hogy combinatiók közöltessenek a parlamenttel, — még ha ilyenek léteznének is, — sehol a világon példa nincs.

Másik megjegyzésem a t. képviselő úr azon elmélkedésére vonatkozik, hogy a magyar miniszterelnökségről más hivatalra előmenetel nem létezik. Létezik más, igen fontos hatáskör; de nincs is tudomásom róla, hogy nálunk valaki annak ellenkezőjét állította volna, a mit a t. képviselő úr mondott, és azért nem tudom, kinek és hová szól a megjegyzés. *(Helyeslés jobb felől.)*

Ezek után a ház a miniszterelnök válaszát tudomásul vette.

1870 NOVEMBER 22.

MONARCHIÁNK MAGATARTÁSÁRÓL A FRANCZIA-NÉMET HADVISELŐ FELEKKEL SZEMBEN, TOVÁBBÁ A PONTUSI KÉRDÉSRŐL S AZ OLASZ EGYSÉG VÉGLEGES BEFEJEZÉSÉRŐL.

(VÁLASZ SIMONYI ERNŐ ÉS HELFY IGNÁCZ INTERPELLATIÓIRA.)

Andrássyt inopportunus s e mellett kényes külügyi kérdésekkel oly tervszerűen zaklatta az ellenzék, mintha már tényleg Beust gr. örökébe lépett volna. A legtöbb interpellatiót a franczia nemzet iránti rokonszenv sugallta, mely ez őszi hónapokban az ország legtöbb vidékén erős lobbot vetett, azoknál persze kétszeres erővel, kik Francziaországban nem csak a nagy forradalomnak és a szabadelvűségnek hazáját tisztelték, hanem az új köztársaságtól s ennek hírneves vezérférfiaitól az europai radicalismus győzelmét is várták.

Simonyi Ernő, alig hogy utolsó interpellatiójára választ kapott, másnap, november 1-sején, már két újabb külügyi kérdéssel állott elő.

Az elsőben Granville lordnak két nyilatkozatára hivatkozott, melyek arról győzték meg, hogy, ha külügyminiszterünk a franczia és német hadviselő felek közt a békét helyre akarná állítani, törekvésében nem állna egyedül, mert ha a többi kormányéval nem, az angol kormány közreműködésével okvetlenül találkozni fog.

Világosan kitűnik azonban mindabból, mi e válságos kor gazdag diplomatiai levelezéséből közrebocsáttatott, hogy Simonyi Ernő, valamint a részletekben felületesen idézte az angol külügyminiszter nyilatkozatait*, úgy teljesen tájékozatlan volt a semleges hatalmak érdekei s a mediatio eszméjével szemben elfoglalt állásuk felől is.

Tény ugyanis, s ezt a franczia történetirók is elismerik, hogy az összes nagyhatalmak közt az osztrák-magyar monarchia volt az egyetlen, mely a béke helyreállítására vonatkozó önzetlen törekvéseit soha el nem ejtette, bár mint vélekedett is Simonyi. Igaz ugyan, hogy a

* Erre nézve l. alább a 363. lap jegyzetét.

st.-jamesi cabinet, mely annak idején szintén megtett mindent, hogy a háborút megakadályozza, egészben véve most sem tagadta meg hajlandóságát a békés közbenjárásra. Ha e párhuzamos törekvések mégis mindig hajótörést szenvedtek, ez részben a porosz diplomatiának tulajdonítandó, mely a semleges hatalmak engesztelő beavatkozását mindenkor távol tudta tartani, részben pedig azon politikai divergentiának. hogy míg Beust gr. csak a semlegesek egyetértő közös fellépésétől várt sikert,* s a közös eljárás tervét, Andrássy gr. remonstratióinak hatása alatt és e mellett Thiers kivánságával teljes egyetértésben, úgy præcisirozta, hogy annak megindítására első sorban Oroszországot véli hivatottnak** : addig Granville lord, bármit mondott a lordmayor beiktatásakor, mindig előnyösebbnek vélte, ha minden semleges hatalom saját belátása szerint cselekszik.

Ez a felfogás tette ugyanis lehetővé, hogy az angol kormány — mely készületlen állapotára és parlamentjére való tekintetből különös tartózkodásra volt utalva s mentül kevesebbet akart koczkáztatni — húzódozzék a mediatio gondolatától, megnehezítse Beust gr. ebbeli terveit,*** s mit legszívesebben tett volna, realisálja azt az előnyt, a melyért a semlegesek ligájába belépett s veszteg maradhasson. Idővel azonban, a mint jobban előtérbe nyomult a franczia-porosz háború kapcsolata a keleti kérdéssel, az angol kormány készségesebben engedett a franczia kormány sürgetéseinek, s a béke, illetve fegyverszünet

* L. pl. Beust augusztus 23-diki és szeptember 29-diki sürgönyét Apponyihoz Londonba, vagy Jaynek, az Egyesült-Államok miniszterének több helyt reproducált augusztus 21-diki levelét.

** L. Beust grófnak szeptember 28-dikán kelt sürgönyét Apponyihoz, továbbá szeptember 29-diki sürgönyét gr. Chotekhez Pétervárra: «Die Ansichten des Herrn Thiers in Betreff einer eventuellen Vermittlung entsprächen ganz den unsrigen. Wir hätten schon in St. Petersburg wie in London das Angemessene einer gemeinsamen Vermittlung angedeutet, und wären immer der Ansicht gewesen, dass die Initiative von St. Petersburg ausgehen müsse. Wir könnten also nur mit unbedingter Befriedigung einen Erfolg der Mission des Herrn Thiers betrachten, und man würde uns immer bereit finden uns den Bemühungen anzuschliessen, die von Russland versucht werden dürften, um dem Elend des Krieges Grenzen zu setzen.» Hasonló kivánságot nyilvánít az interventio kérdésében Eötvös József b. is, alább közlendő levelében.

*** L. pl. Albert Sorel, *Hist. diplomatique de la guerre franco-allemande*, I. köt., 254., 267., 283., 305., 381. lap.

kötése tárgyában a közbenjárást tényleg több ízben megkisértette,* ha óvatosan meghátrált is, valahányszor csökkent abbeli reménye, hogy tanácsát vagy közvetítő indítványát a hadviselő felek egyike el nem fogadja.

A mi Oroszországot illeti, ezt hadi készületlensége, a lengyelekre való tekintet s az 1856-diki párisi szerződés önkényes megszegésének készülőben levő terve arra utalta, hogv mindenben a porosz kormány kedvében járjon, s ezért a semlegeseket, kiknek ligájához állítólag épen e czélból sorakozott,** közbenjárási kisérleteiktől minden alkalommal visszatartani igyekezett. Végre Olaszország, mely szintén csak saját érdekeire gondolt, még pedig úgy Rómára, mint azokra az előnyökre, melyeket magának egy béke-congressus esetére biztosíthatna, valahányszor alkalma nyilt, szívesen hallgatott a foreign office-nak a tartózkodás szükségéről adott tanácsaira és mindig könnyen lemondott közbenjáró hajlamairól.

A mediatiónak egyébként is csak addig volt értelme és jogosultsága, míg a franczia és porosz mint hadakozó felek állottak egymással szemben. Simonyi interpellatiója idején azonban a hadi koczka már eldőlt, Metz is elesett, Páris is körül volt kerítve; a győztes Németország tehát, hacsak fegyverrel nem fenyegetik, bizonyára nem engedi, hogy őt bármely idegen hatalom, kéretlen beavatkozással, anynyi áldozat árán elért előnyei kihasználásában korlátozza. A mint ezt különben minden közvető kísérlet alkalmával tanusított morosus viselkedésével ki is tűntette.

Monarchiánk magatartását a mediatio kérdésében sokkal kedvezőbben fogja megitélni az olvasó, mint azt Simonyi Ernő tette, ha külügyi kormányunk eljárását azokhoz a nézetekhez méri, melyeket Eötvös József b. vallott ez ügyben. Eötvös a külügyminiszter személyével épen nem rokonszenvezett, vele ez időtájt semmi összeköttetésben nem állott, felfogása nagyjából mégis megegyezik a Beustéval,

* Hogy ilyenkor sohasem nélkülözte külügyi kormányunk jóakaratú támogatását, l. Sorel, *id. m.*, II. köt., 47. lap, 3. jegyzet, s alább több helyütt.

** Beust emlékirataiban (*id. m.*, II. köt., 396. l.) azt mondja az oroszokról, hogy a semlegesek ligájához csatlakoztak, «nicht um eine Vermittlung herbeizuführen, sondern bei Weitem mehr um sie hintanzuhalten.» Hasonlóan itéli meg Oroszország politikáját Sorel is, *id. m.*, II. köt., 37—38. lap és I. köt., 250—252. lap.

illetőleg azzal, mely után Beust indult. Mutatják ezt azon magánlevelek, melyeket az események rohanása közepett írt Andrássynak és melyekben, midőn nézeteit, benyomásait és aggodalmait közli, felette érdekesen tárja elénk s helyenként meglepő intuitióval ítéli meg a helyzetet. E leveleket lehetőleg teljesen közöljük.

Augusztus 14-dikén egyebek közt ezeket írja Andrássynak Karlsbadból:

«Nagyobb hírek az utolsó napokban nem jöttek. A német lapok, melyeket, időm lévén, most figyelemmel olvasok, telve vannak dithyrambusokkal; a közönség a maga álláspontja szerint commentálja az eseményeket, s e tekintetben csak azon egyetértés feltünő, mely a történtekre nézve az oroszok és lengyelek közt létezik. Egy század óta bizonyosan ez az első eset, hogy e két nemzet ugyanazon eseményt, habár különböző okokból, szerencsétlenségnek tartja, és ez annyival érdekesebb, mivel nem a véletlen helyzetnek, hanem a dolgok természetének következése. Azon arányban, melyben a franczia túlnyomóság enyészik — minek szükséges bekövetkezéséről már húsz év óta meg vagyok győződve — előtérbe lép a német és szláv népek közötti antagonismus, és ez — úgy hiszem rövid idő alatt — annyira fog fejlődni, hogy még a lengyel és orosz közötti ellenségeskedést is háttérbe szoríthatja, mi a jelen pillanatban annál veszélyesebb, mivel a katholikus egyház a pápának szerencsétlen eljárása következtében csakugyan sokat vesztett befolyásából, úgy látszik még a lengyeleknél is. A csehek e tekintetben, mint az oroszok és lengyelek közti békítők, nekünk sok kárt tehetnek és fognak is tenni; a cseh lapok már is felfogták positiójukat és a cseh párt erősen dolgozik, hirdetve a szláv és német nép közötti természetes ellentétet és dolgozva az itteni választásoknál — melyek nemsokára kezdődnek — még pénzzel is, a melynek, mint hiteles kútforrásokból tudom, bőségében vannak. Helyzetünknél fogva e két nemzet vagy inkább faj közötti küzdelmek fognak határozni jövőnk felett, s habár ez előre volt látható, bizonyosan nem gondolta senki, hogy a pillanat, melyben egészen új politikai állást kell elfoglalnunk, oly közel áll s hogy Neked fog jutni a feladat, hogy, mint 1815-ben Metternich, a birodalom irányát meghatározzad. — Itt az a hír kering, hogy az orosz nagykövet a wörthi csata híre óta nagyon jár körülötted. Herczeg Suvarow, a császárnak nem tudom miféle udvari főtisztviselője, nagy bizodalommal szól a magyar miniszterium politikájáról, s az oroszok általán véve minden alkalommal hangsúlyozzák, hogy senkinek nincs inkább érdekében Poroszország korlátozása, mint az osztrák-magyar monarchiának.

Mindamellett, ha a poroszok győzelmének könnyűsége némi aggályokat okozhat is, valóságos veszélyünk csak a szlávoktól jöhet, már csak azért is, mert nálunk az összes populatiónak egy harmadát, a Lajtán túl meg épen két harmadát képezik s mert a német nép még hosszabb ideig nem gondolhat foglalásokra, főkép mivel jelen győzelme nem Poroszországnak, hanem a német népnek győzelme, és mint ilyen meg fogja tenni hatását Poroszországra is, a mennyiben a porosz eszme helyébe a német egység eszméjét állítja. Megengedem, hogy a német császárság visszaállíttatik s hogy Frankfurtban egy Hohenzollern megkoronáztatását fogjuk látni; de épen azért, mert a jelen hadjárat bebizonyította, hogy Németország erős lehet a nélkül, hogy a bajor, a württembergi, szász stb. államok bekebeleztessenek.... a forma, melyben Németország constituáltatik, mindenesetre foederativus lesz. Habár sok tekintetben szoros, de mégis csak foederatio, s ilyen nem alkalmatos a foglalásokra. Azonkívül a helyzet olyan lévén, hogy Németország a Duna egész völgyét nem foglalhatja el, érdekében fekszik, hogy e völgy egy barátságos, részben német és mindenesetre nem szláv hatalom kezében maradjon. Épen mert a porosz politika oly ember által vezettetik, kit sentimentalitas nem bánt, Poroszország részéről, hacsak nem provocáltatik, nincs mit félnünk, és én azért mindenekelőtt ezen hatalom irányában barátságos viszonyok helyreállítását tartom szükségesnek. Hogy Németország képezi jelenleg azon pontot, mely politikánkra nézve határozó, az nem szenved kétséget. Kivánatos, hogy az ott történtekről minden egyes mozzanatot ismerjünk és, a mennyire lehet, Németország közvéleményére is hatást gyakoroljunk ... Nem árt, ha déli határainkra különösen vigyázunk. Az esetre, ha a francziák újra megveretnének, a császárság napjai letűntek. Franczia respublicára készülhetünk, — habár csak átmenetképen, — s ez a forradalmi trombitába fog fujni, épen úgy, mint mikor 1793-ban megszorult, már pedig sem Olaszországban, sem déli határainkon nem hiányzik az elem, melynél e hangok visszhangra találhatnak. Ég áldjon meg s adjon az enyémnél több erőt és egészséget.»

Augusztus 22-dikén kelt levelében már behatóbban foglalkozik azzal az állással, melyet monarchiánknak a mediatio kérdésében el kell foglalnia:

«Épen Szent István napján érkezett meg ide a 18-diki metzi ütközet híre. E vereséggel a háborúnak első része, mely még a császárság nevében folyt, valószinüleg be van fejezve, ámbár a drámának alkalmasint több és talán még véresebb felvonását várhatjuk.

«A benyomás itt, mivel egy pár lengyelen és oroszon kívül csak

belföldiek vannak, olyan volt, minő Bécsben lehetett. A csehek és lengyelek gyűlölik a németet; katonatisztjeink, kik a vendégek nagy contingensét képezik, nem felejtik el, hogy 66-ban megverettek; a többiek részint bosszankodnak, mert előrelátásukban csalatkoztak, részint félnek már a poroszoktól, mint féltek volna mástól, ha a francziák győznek, mert félni természetökhöz tartozik. Magyarjainknál, kik a szent király ünnepére, még a zsidókat sem véve ki, a templomban összegyűltek, a consternatio általános volt. Kivéve Ghyczyt és engem, körülbelül úgy szóltak az eseményről, mintha Magyarországot új mohácsi vész érte volna. Francziaország a 15-dik század óta annyiszor megcsalta Magyarországot igéreteivel, hogy a francziákban való remény nemzeti betegséggé vált, és sokan szegényebbnek érzik magukat, mert egygyel kevesebb lesz, ki őket igéreteivel rászedheti.

«.... azon jóslattal lépett fel, hogy meglátjuk, egy év mulva Tyrol, Salzburg és Felső-Ausztria nem fognak a birodalomhoz tartozni. Én, mint tudod, egészen más nézetben vagyok, és minthogy Francziaország, ha még többször megverik is, azért nem fog megsemmisülni, sőt annál engesztelhetlenebb lesz a poroszok ellen, minél kevesebb dicsőséggel végzi a háborút; minthogy a háború, melynek győzelmei részben bajorok, württembergiek, stb. segedelmével vívattak ki, nem végződhetik ezen államok annexiójával, hanem szükségkép Németországnak egy bizonyos mértékig foederativ constituálását fogja maga után vonni, és minthogy épen Poroszország hatalmának váratlan nevekedése azon meggyőződést fogja előidézni minden államnál, hogy az osztrák-magyar birodalom fennállása kettős szükség mind az orosz, mind a porosz túlsúly fékezésére: mind ez okoknál fogva én a poroszoknak győzelmét reánk nézve nem tartom veszélyesnek. Mindenesetre sokkal kevésbbé az, mint az ellenkező. Mert ha Poroszország legyőzetik, ez Németországban a Sadowa előtti állapotok helyreállítását vonta volna maga után és ez esetben nem tudom, ki tarthatta volna vissza... mind azokat, kik Ausztriában az ügyeket intézik, hogy ők is a régi játékot folytassák, s mint elébb, úgy ezentúl a birodalom minden erejét arra fecséreljék, hogy Ausztriának Németországban minimális befolyást szerezzen; pedig valószinűleg ez lenne a legnagyobb csapás, mely hazánkat érhetné.

«Nekem nem a poroszok túlhatalma okoz aggodalmakat, hanem a jelen pillanatban csak két dolog.

«Az első a forradalom; mert miután a császárság bukása már nem is idő kérdése, hanem bevégzett tény, és miután az, mi a császárságot követi, a respublica lesz, és pedig annál vadabb formában, men-

nél nagyobb a veszély, mely Francziaországot környezi: igen valószinű, hogy a francziák, mint 1793-ban, úgy ezen az akkorihoz hasonló helyzetben szintén a revolutionaris propagandában fogják keresni frigyeseiket, habár csak azért is, hogy egy általános conflagratiót idézve elő, más államokat is a harczba vonjanak, melyek közül az egyikhez vagy másikhoz csatlakozhatnak. Ezen eljárás annyira a situatióban fekszik, hogy bámulnám, ha nem követnék, és habár Németországban a forradalomnak ez ügyben nincsenek kilátásai, Olaszországért kevésbbé mernék jót állani, és még kevésbbé a Törökországban lakó keresztyénekért, sőt talán még déli szlávjainkért sem; hasonlókép egy mindig kész gyúanyag van a lengyeleknél, és valamint a látszólagos barátság, mely jelenleg az orosz és porosz között létezik, a lengyel közös érdeknek az eredménye: úgy positive tudom, hogy franczia részről már most is folynak agitatiók a lengyelek között. Minden revolutionaris mozgalom pedig, főkép határainkon belül, még ha azonnal elnyomatik is, gyengíti állásunkat. Ezen oldalról, kérlek, intsd a belügyminiszteriumot a legnagyobb óvatosságra. Főkép a szerbek szelleméről kaptam az utolsó hetekben rossz híreket a Bánátból, s úgy látszik, hogy Horvátországban is, bár a törvényes majoritas mellettünk van, de a közszellem a lehetőségig rossz...

«Ausztriának természetes állása e pillanatban egyedül a semlegesség, még a békekötés siettetésére nézve is. Az általános humanitási érdeken kívül nem látok okot, melyért birodalmunk kívánhatná, hogy a küzdők az eddig történtnél egymásnak több kárt ne okozzanak.

«Főkép egy pont van, melynél vigyázni kell. Németországban — a Dél és Észak lapjai e részben egyet mondanak — mindinkább meggyőződéssé válik, hogy a háború nem végződhetik máskép, mint Elzász és Lothringen visszafoglalásával... Nézetem, hogy az nem igen fogná erősíteni Németországot, mely, ha e tartományokat elfoglalja, biztos lehet, hogy Francziaország által újra meg fog támadtatni. Azonban bizonyos, hogy Németországban ezen irányban folyik az agitatio és hogy, ha a harcz kereke nem változik, nem csak a porosz király, de még Bismarck sem lesznek elég erősek, hogy még többször győzve ezen kívánságnak ellenszegüljenek.

«Europa többi államai itt közbe fognak szólani, és valószinüleg a status quo antét fogják követelni, talán még fenyegetve is, — és ez nem árt, sőt magam sem kívánom, hogy a béke territorialis változások alapján köttessék. Csak arra kérlek, használd fel egész befolyásodat, hogy ezen negotiatióknál ne a mi külügyminiszteriumunktól jöj-

jön az indítvány, hogy akkor, midőn Francziaország érdekében a németek egy kedvelt óhajtásuktól fosztatnak meg, ne mi játszszuk a főszerepet, mit sem Németország, sem az Ausztriában lakó németek nem bocsátanának meg, és mi végre nem is szükséges, minthogy e szerepet Muszkaország már azért sem utasíthatja el, mert az, hogy Elzász és Lothringen Francziaországhoz tartozik, a balti tartományok felett gyakorlott orosz uralomnak legitimatiója.

«Engedjük az oroszoknak az alkalmat, hogy maguknak a francziák előtt ezen érdemet szerezzék. Reánk nézve sokkal fontosabb, hogy Poroszországnak ingerültségre okot ne adjunk. mert, mint 66-tól mindig, úgy most még inkább meggyőződésem, hogy békés kifejlődésünknek egyedüli biztos garantiája az, hogy Poroszországgal egy időre, azaz addig, míg megerősödtünk, jó lábon álljunk. És épen ez az oka, hogy sokszor még álmaimban is külügyminiszterünkkel foglalkozom . . . Egyedüli bizodalmam Te vagy, ki e fontos pillanatban . . . a journalisták kegyét nem keresve, csak egy egoismust ismersz, a hazáét.»

Szeptember 8-dikán ezeket írja Salzburgból, ugyancsak Andrássynak:

«A rossz idő ide szorított, s arra használom fel a kelletlen pihenést, hogy Neked az utolsó napok tapasztalatairól jelentést tegyek.

«Én az nap érkeztem Regensburgba, melyen Mac-Mahon seregének megsemmisítését hirdette a távirda, s másfél napot töltöttem a városban. Trefort ugyanakkor három napig tartózkodott Münchenben, s minthogy mind a ketten már laktunk Bajorországban, képesek vagyunk arra, hogy azt, a mi a nyilvános demonstratiókban csak csinált és mesterséges, a valóságtól meg tudjuk különböztetni.

«A lelkesedés sokkal nagyobb, mint gondoltam. A középosztályok kivétel nélkül lelkesednek, sőt a nép is, ámbár a papság, melynek Bajorországban az ördög után még mindig a legnagyobb befolyása van, bizonyosan a német egységtől fél leginkább. Kivételt e tekintetben csak az aristokratia képez, de Te tudod, mi ennek befolyása Németország déli részében, hol a nemesség — kevés család kivételével — vagyoni állásával nem takarhatja azon fogyatkozásokat, melyeket szellemi tekintetben szemére hányhatni. Túlzás nélkül állítható, hogy Bajorország lelkesedéssel karolta fel az ügyet, melyért a német seregek küzdenek, s talán készebb nagy áldozatokra, mint 1813-ban, — és ez bizonyosan még nagyobb mértékben áll déli Németország többi tartományairól, mert az ellenszenv, mely déli Németországban a poroszok ellen létezett, bizonyosan sehol sem volt nagyobb, mint a ba-

joroknál, s talán leginkább azoknál a középosztályuaknál, kik az őket minden téren túlszárnyaló északi szomszédokat soha máskép, mint praepotens idegeneket nem tekintették.

«Ha Napoleon dicsőségét semmi sem tartja fenn, egyre büszke lehet: Németországban elért sikerére. Maga az, hogy egy franczia uralkodó a Nordbundnak megalakulását nemcsak eltűrte, de rokonszenvvel követte, már a legoriginálisabb politikai eszme, s ezt még háttérbe szorítja az, hogy Napoleon kivitte azt, mit valamennyien lehetetlennek gondoltunk: egész Németország egyetértését. Az eredmény, főkép abban a kiterjedésben, a melyben látjuk, olyan, hogy ez a németek iránt táplált minden jó véleményem mellett, még engem is meglepett. De a jelen pillanatban az egyetértés tökéletes és oly hatalmat ad a német nemzetnek, legalább egy időre, melynek ellentállni nem lehet s melylyel az összeütközés addig, míg az első lelkesedés tart, még a leghatalmasabb államra is veszélyes lehetne.

«Az összes német nép, mi egész journalistikájából és az ország minden részéről jött nyilatkozatokból kitűnik, követeli, hogy a békealkudozásokba ép úgy ne szóljon belé semmi idegen állam, mint a győzelmet ő maga vívta ki, s a német nemzet a békét nem fogja kötni máskép, mint Elzász és Lothringen egy részének visszacsatolásával, és nincs hatalom, mely Németországot e czél elérésében veszély nélkül megakadályozhatná. E kisérlet legalább is egy nagy háborúba kerülne, mely annál kevésbbé lenne igazolható, mivel épen ezen annexio egy bizonyos pontig mérsékli a veszélyt, melylyel Németország váratlan emelkedése más államokat fenyeget. Még az is kérdés, nem nyer-e Németország az annexio által csak két belső ellenséget; de az mindenesetre kétségtelen, hogy egy kiengesztelhetetlen ellenséget teremtett magának, ki csak alkalomra vár, hogy boszút álljon s ki ezáltal Németországot minden mozdulatában akadályozni fogja... Az annexio után Németország mindig egy nagy háború előestvéjén látja magát, és ez az, miért barátokra van szüksége s még engedményekre is kész leend, hogy magának a magyar-osztrák birodalom barátságát megszerezze.»

Eötvösnek azon leveleire, melyekből ez idézeteket vettük, Andrássy következőkép válaszolt:

«Kedves barátom! Leveleidet köszönettel és pontosan vettem. Igaz, nem jutottam hozzá, hogy válaszolhassak, de azért meg lehetsz győződve, hogy nem hiába írtad azokat, mert nem csak a legnagyobb érdekkel olvastam, de igen megfontoltam azokat. Egészen egyetértek veled mindenben. A mi azon kilátást illeti, hogy én Beust helyére

jőjjek, minden módon küzdöttem és küzdök ellene. Reám nézve semmi sem lehetne kellemetlenebb ezen fordulatnál, mert egy majdnem lehetetlen feladattal állítana szembe. Távollétedben megteszek minden lehetőt, csak te pihend ki magadat jól. Ne siess jobban, mint kell, és annak idején egészen helyreállítva jőjj vissza, mert ismét szükségünk lesz erőre. A delegatiok legalább is 20-dikáig vagy 24-dikéig fognak elhalasztatni, ha létrejönnek is, miről itt biztosat senki sem tud. A küldolgokra nézve csak annyit, hogy mindenben egyetértek veled, miként az eredményből meggyőződhettél. Viszontlátásig ölel őszintén tisztelő barátod Andrássy Gyula.»

E kormányférfiak nézetei után lássuk most a szélsőbal álláspontját a mediatio kérdésében.

Simonyi a következő interpellatiót intézte november 1-sején a miniszterelnökhöz:

«Van-e a kormánynak tudomása arról, hogy lord Granville, az angol külügyminiszter, az angol kormánynak a franczia-porosz háború irányában követett politikáját illetőleg oda nyilatkozott volna, hogy az angol kormány Németországot erősnek és egyesültnek óhajtja, de tiltakozik Francziaországnak szükségfeletti megalázása és gyengítése ellen;

«hogy továbbá az angol kormány óhajtja, miszerint a két nemzet megtartsa az európai nemzetek sorában azon állást, mely őket rangjuknál fogva megilleti?

«Ha van a kormánynak tudomása ezen nyilatkozatról, nem tartja-e tanácsosnak, sőt a jelen európai helyzetet és a jövő biztonságot tekintve szükségesnek, az angol kormány így meghatározott politikáját támogatni és vele ezen czél elérésére közreműködni?

«Tett-e a kormány a háború kiütése óta valami lépéseket a béke helyreállítása érdekében, s ha tett, hajlandó-e a háznak megmondani, mit tett?»

Simonyi másik interpellatiója Oroszország önkényes szerződésfelmondására vonatkozott, arra, melyet a német publicistika elnéző euphemismussal «pontusi kérdésnek» nevezett el.

Hogy az olvasó teljesen méltányolhassa ez interpellatio felesleges és időszerűtlen voltát, tudnia kell, hogy a napi sajtó már teljes szövegében közölte volt Gorcsákovnak október 19/31-dikén kelt s a párisi békeszerződést aláírt hatalmakhoz intézett híres körjegyzékét, s közölte egyúttal Beust óvástételét is, a Chotekhez intézett november 16-diki I. sz. sürgönyt.

«Való-e azon általánosan elterjedt hír, — kérdé Simonyi, — hogy az orosz császári kormány a magas portához intézett jegyzékben kijelentette volna, miszerint a czár ő felsége az 1856-diki párisi békekötés, illetőleg szerződés kötelezettségeit, a mennyiben azok fölségi jogait a Fekete tengeren korlátozzák, magára nézve kötelezőknek többé nem ismeri, és hogy az orosz kormány a párisi szerződés egyik lényeges pontjának ily módoni felmondását mindazon hatalmakkal tudatta volna, kik a szerződést aláirták és biztosították?

«Ha való ezen hír, hajlandó-e a kormány a párisi szerződésnek ily módon történt felmondásába belenyugodni?

«És ha nem hajlandó a kormány ezen szerződésnek rendes útoni átvizsgálásába beléegyezni: van-e a kormánynak alapos reménye, hogy a párisi szerződést aláiró s biztosító hatalmak között egyetértés és közös megállapodás fog létrejönni azon eljárásra nézve, mely az említett módon történt szerződési felmondás irányában követendő?»

Pár nappal Simonyi Ernő interpellatióinak előterjesztése előtt (október 29-dikén) Helfy Ignácz igen meleg hangon kifejezte örömét azon, hogy Róma a franczia katonaság kivonultával általános népszavazás útján az olasz királysághoz csatlakozott; ez alkalommal tudni kivánta, vajjon a magyar kormány minő állást foglal el az olasz egység végleges befejezésével szemben? E végből a következő interpellatióval fordult Andrássy grófhoz:

«Tett-e a kormány valami lépést azon eseménynyel szemben, melynél fogva Róma és területe, népségének majdnem egyhangú szavazata folytán, az olasz királysággal egyesült?

«Elismerte-e már vagy sem az egyesülést?

«S ha elismerte, minő intézkedéseket tett vagy szándékozik tenni a római nagykövetet illetőleg?» *

Mindezen kérdésekre Andrássy gr. ugyanaz nap válaszolt, melyen

* Tudva levő, hogy a római nagyköveti állás fenntartásának kérdésén, Europa legtöbb államában, a római egyház hű fiai összetűztek volt az olasz törekvésekkel rokonszenvező liberalis elemekkel. E kérdés a mi delegatióinkban is több ízben megfordult. Hogy azonban maga az olasz külügyminiszter, Visconti-Venosta fejezte ki október 18-diki köriratában kormányának azon óhajtását, hogy a pápa ezentúl is tartson nunciaturákat s lássa udvaránál a külhatalmak képviselőit: ez Helfy előtt akkoriban még nem lehetett ismeretes.

a külügyminiszteri válság ügyében Csernátonynak. Fölényes modorát a kormánypárti lapok Palmerstonéval hasonlították össze, kinél ügyesebben, mint ismeretes, egyetlen miniszter se tudott a tapintatlan interpellatiókra megfelelni.

Gr. Andrássy Gyula:

Simonyi Ernő képviselő úr *(Halljuk!)* távollétemben interpellatiót intézett hozzám, melyben némileg ismételte azon nézeteit, melyek ugyanezen tárgyban beadott első interpellatiójának alapjául szolgáltak: hogy t. i. a magyar-osztrák monarchiának föladata volna a hadviselő feleknek bizonyos föltételek elfogadását nemcsak ajánlani, hanem őket e föltételek elfogadására lehetőleg kényszeríteni, és egyszersmind idézte Granville lord angol külügyminiszternek két mondását.

A mi az elsőt illeti, én már a multkor elvben kimondottam nézetemet, hogy az interventio és non-interventio politikájának előnyeit egyesíteni lehetetlen, hogy a neutralitást fönntartani és egyik vagy másik félre a békeföltételeket rá akarni erőszakolni, ismét nem egyeztethető össze. Erre nézve újabbat ma sem mondhatok.

A mi Granville lord angol külügyminiszter azon állítólagos nyilatkozatát illeti, mely szerint ő a béke helyreállítására irányzott törekvéseiben senki által sem támogattatott: erre nézve bátor vagyok megjegyezni, hogy nem tartom valószinűnek, hogy Granville lord egészen ily értelemben nyilatkozott, minthogy tudomásom van arról, hogy azon alkalommal, midőn az angol kormány a hadviselő felek közt közbenjárásra vállalkozott, a külügyi miniszterium szívesen fölajánlotta közreműködését.* Ha azonban a t. képviselő úr magának biztos tudo-

* Andrássy sejtelme, hogy Granville lord nem egészen ily értelemben nyilatkozott, igen jellemző politikai luciditására nézve. Simonyi csakugyan nem híven idézte az angol külügyminiszter nyilatkozatát. Simonyi szerint Granville a londoni lordmayor beiktatási ünnepélyén így szólt volna: «Mi minden kétséget kizáró, biztos tudomást szereztünk magunknak az iránt, hogy bármi lépést szándékoznánk is tenni a béke helyreállítására, mi sem fognánk találni egy semleges hatalmat, mely velünk egyetemes működésben részt venne, vagy bármi lehető békeföltételeket ajánlana, ha mi magunk hajlandók lettünk volna is

mást akar szerezni, interpellatióját az angol parlamentben kellett volna tétetnie, habár okom van kételkedni azon, hogy ott bárki interpellatiót intézne miniszterhez, vagy hogy miniszter válaszolna oly nyilatkozat tárgyában, mely nem a parlamentben mondatott. Mindenesetre pedig figyelmeztetem a t. képviselő urat arra, hogy Angliában, hol még inkább érdekében állna a közvéleménynek tudomást szerezni a felől, vajjon Granville lord tett-e oly nyilatkozatokat, ő ez iránt nem interpelláltatott, — nem talán azért, mert az időpontot nem találták opportunusnak.

A t. képviselő úr egy másik interpellatiót is intézett hozzám azon jegyzékre vonatkozólag, melyben az orosz kormány azt a szándékát fejezi ki, hogy az 1856-diki szerződésnek a Fekete tenger neutralitására vonatkozó pontja reá nézve nem létezőnek tekintessék.

Azt gondolom, a t. képviselő úr sem fogja megvonni tőlem helyeslését, ha azt mondom, hogy minden nagyobb fontosságú diplomatiai kérdésnek van egy bizonyos stadiuma, melyben a kormányt interpellálni nem szokás, kivéve ha azt a kormány maga óhajtaná; és pedig nem szokás azon egyszerű oknál fogva, mert az ily válaszok és a belőlük származó discussiók igen sokszor vagy a kormánynak magának, vagy az ellenfélnek: vagy az egyik vagy a másik félnek, csak nehezítik állását.

Ez az érzéknek egy neme, mely minden oly parlamentben föltalálható, mely több ideig foglalkozott külügyekkel.

Hozzá járul az is, hogy mivel a delegatiók néhány nap mulva összejönnek, és e kérdés bizonyára oly természetü, mely megkivánja, hogy erre nézve a monarchia mindkét része nyugodtan, megfontolva hozzon határozatot: az előzetes és egyoldalú discussio nem volna helyén.

ily lépésre.» Tényleg azonban Granville (lásd pl. az ágostai *Allgemeine Zeitung* 1870 november 15-diki számának 5041. lapját) nem azt mondta, hogy közvetítő fáradozásaiban *egy* semleges hatalom sem segítené, hanem csak a miatt fejezte ki sajnálatát, hogy nem *minden* semleges hatalom sorakozott volna mellé. (E megjegyzése különben sem monarchiánknak, hanem Oroszországnak szólott, kevéssel elébb ép Gorcsákov zökkentvén ki eredeti irányából az angol kormánynak október közepén megindított közbenjárási kisérletét.)

Ennek következtében én úgy a t. képviselő úrhoz, mint a t. házhoz azon kéréssel kell hogy forduljak, mentsen föl attól, hogy én ezen kérdésre jelenleg választ adjak. *(Jobb felől helyeslés.)*

Helfy képviselő úr Rómára, illetve az olasz kormány és a pápa közti viszonyra vonatkozólag intézett hozzám interpellatiót. Minthogy azonban a tárgyalások a pápa és az olasz kormány közt most folynak, s nem tekinthetők sem egy, sem más tekintetben bevégzetteknek: ezt a kérdést sem oly sürgősnek nem tartom, sem oly stadiumban levőnek nem ismerem, melyre nézve a discussio jelenleg szükséges vagy csak czélirányos is volna. *(Helyeslés.)*

Simonyi nem volt megelégedve a miniszterelnök válaszával. Ő nem oly kérdéseket intézett hozzá, hogy a rájok adandó válasz bajba keverhetné a kormányt. Egyik kérdése oly egyszerű tényre vonatkozott, melyet már minden hirlap authentikus szövegben közölt; nem volt volna tehát indiscretio, ha a miniszterelnök elismeri, hogy ily jegyzék létezik. Másik kérdése: vajjon hajlandó-e a kormány a párisi békekötést aláírt hatalmakkal együtt eljárni? szintén nem veszélyeztetheti politikánkat. Szomorú dolognak tartotta végre, hogy a miniszterelnök a delegatióhoz utasítja a külügyi kérdések vitatását. Ha már nem válaszol magukra a kérdésekre, ne állítsa azt, hogy a képviselőházat nem illeti a kérdezés joga. A törvényhozás joga továbbra már ne csonkíttassék.

Andrássy gr. ez insinuatióra így válaszolt:

A t. képviselő úr kényszerít, hogy némi észrevételeket tegyek válaszára.

Mindenek előtt azt mondja, hogy nem oly dolgokat kérdezett tőlem, a melyekre nem válaszolhattam volna, mert hiszen, hogy érkezett ily jegyzék, arra válaszolhattam volna a nélkül, hogy abból valami hátrány eredne. Kérem a képviselő urat, ne várja tőlem, hogy azt mondjam: igenis válaszolok, és akkor ne válaszoljak egyebet, mint a mit minden ember tud az ujságokból, hogy csakugyan érkezett jegyzék, sőt minden ember ismeri ezen jegyzéknek tartalmát is. Ezt én, részemről, nem tartom válasznak, és minthogy én nem tartom válasznak azt felelni, a mit minden ember úgy is tud: engedje meg a képviselő úr egész őszinteséggel azt mondanom, hogy a kérdés nem olyan

stadiumban van, hogy reá a válasz akár kivánatos, akár hasznos lehetne.

Méltóztatott azt is mondani, hogy én e kérdést a delegatiókhoz utaltam és mintegy azt állítottam volna, akár directe, akár indirecte, hogy a háznak a külügyekre nézve kérdést intézni vagy fölvilágosítást kérni nem szabad. Engedelmet kérek, ezt nem állítottam soha, ezt visszautasítja a tények ismerete. Mert én e házban, valahányszor a külügyekre nézve hozzám interpellatio intéztetett, mindig kötelességemnek tartottam arra válaszolni; mert azon elvből indultam ki ma és akkor is, hogy habár a határozat e tekintetben, törvény szerint, a delegatiókat illeti, de a háznak úgy tájékozást szerezni mint véleményét nyilvánítani mindig jogában van. Ezt soha kétségbe nem vontam, kétségbe nem vontam ma sem. De épen ezért azt hiszem követelhetni, hogy ma, midőn a dolog ily stadiumban van és midőn — ismétlem — az interpellatio és discussio egyáltalában hasznos nem lehet, engem a t. ház a válaszadástól fölmentsen. E tekintetben azon okokat hozom elő, melyek, azt gondolom, tökéletesen elfogadhatók a ház mindkét részéről. Most t. i. a kérdés oly stadiumban van, hogy a helyzet sincs még teljesen körvonalozva. Rövid idő alatt oly stadiumba lép, hogy mindenki teljesen tájékozhatván magát, — mint szerencsém volt az imént is említeni, — a monarchiának mindkét része abban a helyzetben lesz, hogy határozott véleményt formálhasson és alapos határozatot hozhasson e kérdésben.

Tehát e tekintetben is sokkal czélszerűbb, hogy e kérdések tárgyalása a delegatiókra bizassék, már csak azért is, nehogy azt mondhassák, hogy mi e kérdésben egyoldalúlag præjudicálni akarunk. Ezek, azt hiszem, oly okok, melyeket a ház minden része egyformán méltányolhat. *(Helyeslés.)*

Helfy azt bizonyítgatta, hogy kérdése nem volt aggályos. A pápa svájczi katonái nem támadtak volna reánk, ha mi szabadon kinyilatkoztatjuk, minő érzelmeket vallunk az olasz nemzet iránt. Különben pedig sajnálja, hogy a miniszterelnök nem adott kifejezést annak a rokonszenvnek, melylyel a nemzet Olaszország iránt viseltetik.

De ha az interpellálók nem voltak is megelégedve a miniszterelnök válaszával, a ház azt minden vita nélkül elfogadta.

1870 NOVEMBER 23.

A TIZENKÉT MILLIÓS KÖLCSÖN ÜGYÉBEN.

(ZSEDÉNYI EDE INTERPELLATIÓJÁNAK TÁRGYALÁSA ALKALMÁVAL.)

Hogy elérhető legyen a czél, melyet annak idején a magyar képviselőház osztatlan helyesléssel fogadott, vagyis hogy a monarchia biztossága, függetlensége és érdekei senki jóakaratától ne függjenek, hanem tisztán a monarchia saját erejétől: hadseregünket, melyet a franczia-porosz viszály a lehető legkészületlenebb állapotban lepett meg, legalább a teljes békelétszámra kellett emelni.

Költségek nélkül ez természetesen nem történhetett, s természetes volt az is, hogy e költségeket, minthogy a közös hadseregre fordíttattak, Ausztriával közösen kellett viselnünk.

A közös költségeket törvényeink szerint a delegatiók szavazzák meg, míg az országgyűlés csak fedezésük módjáról gondoskodik.

Ámde a delegatiók nem voltak együtt s nem is voltak egybehívhatók, mert oly viszályok dúltak a Lajtán túl, hogy még birodalmi tanács sem volt, mely a delegatiót megválaszthatta volna.

Minthogy azonban augusztus elején olyan volt az európai helyzet, hogy a kormány meggyőződése szerint nagyobb felelősség terhelte volna őt, ha a birodalom biztosságát koczkáztatja, semmint ha utólagos jóváhagyás és törvényesítés reményében a szükséges kölcsönt önhatalmúlag felveszi: a monarchia mindkét államfelének kormánya, saját felelősségére, a hadsereg múlhatatlanul szükséges fölszerelése végett közös egyetértéssel augusztus 9-dikén 3.000,000 frt, 16-dikán 4.500,000 frt, 25-dikén ismét 4.500,000 frt, s így összesen 12 milliónyi előleget vett föl, még pedig osztatlan és közös értékek elzálogosítása útján.*

* L. Kerkapoly Károly november 17-diki beszédét a képviselőházban. V. ö. ezzel a delegatiók elé terjesztett Emlékiratot s a hozzá mellékelt kimutatásokat.

A három pénzügyminiszter szerint ez volt a pénzszerzés legolcsóbb módja s egyúttal egyedüli módja annak, hogy a törvényhozás határozati joga a végleges elintézésre nézve fenntartassék.

A kormány a delegatiót november 24-dikére hivatta egybe, hogy ettől a maga veszélyére felvett összegek utólagos megszavazását kérje; csak az indemnity megszerzése után akarta megkérdezni a háztól, mit határoz a fedezet kérdésében?

Az országgyűlés azonban elébe vágott e sorrendnek.

Zsedényi Ede az őszi ülésszak legelső ülésén interpellatio útján azonnal a ház foruma elé vitte ez ügyet. Kerkapoly, ha kedve tartja, a választ elhalaszthatta volna továbbra is, de jobbnak vélte még a delegatio egybegyűlése előtt nyiltan előadni az okokat, melyek a kormányt vezették. November 17-dikén felvilágosította a házat, hogy nem 15 millióról van szó, mint Zsedényi hitte, s hogy ezek nem Magyarországot illető activ követelések elzálogosítása által teremtettek elő, mint az interpelláló tévesen állította. Elismerte, hogy a kormány saját veszélyére csinálta meg a műveletet s hogy mindaddig, míg a delegatio hozzá nem járul, a felelősség őt illeti; de a kormányt ebben ama kötelesség érzete vezérelte, melynél fogva a haza biztosságáról minden körülmények közt gondoskodni tartozik. Végezetre azt bizonyítá Kerkapoly, hogy a kormány törvényeink szerint másként nem is cselekedhetett s hogy a delegatiónak meg a törvényhozásnak jogai sértetlenek.

Ép ezt nem ismerte el az ellenzék. Nézete szerint a pénzügyminiszternek, mihelyt látta, hogy államhitelre lesz szükség, tekintet nélkül arra, közös-e az vagy nem, azonnal egybe kellett volna hívnia az országgyűlést s ehhez kellett volna fordulnia hitelműveletről szóló törvényjavaslattal. Hiszen még azt az előzetes kérdést is csak az országgyűlés döntheti el, vajjon e költségek közösek-e vagy nem? Szerinte azért, mert a lajtántúli delegatiónak nem tetszik összejönni, országunk pénzügye absolutismusnak még nem lehet kitéve.

Zsedényi megmaradt a mellett, hogy Magyarországot oly adósság nem kötelezheti, melyhez az ország törvényszerűen hozzá nem járult, s ezért azt indítványozta, vegye a ház tudomásul a pénzügyminiszter válaszát és várja be a kérdéses hitelműveletekre beterjesztendő törvényjavaslatot, de ne ismerje el a közös pénzügyminiszter által kötött előlegezési szerződést Magyarországra nézve kötelezőnek és ez alapon térjen át a napirendre. Irányi azt kivánta, hogy a ház legalább is rosszalását fejezze ki a kormánynak alkotmány- és törvényellenes eljárása miatt. Mások beérték azzal, hogy Kerkapolyt gáncsol-

ták elhamarkodottságáért, s korholták a kormányt, a miért az ország jogait megcsorbítja. Nem hiányzottak a szenvedély kitörései sem. Egy alkalommal az ellenzék a pénzügyminisztert semmi szín alatt nem engedte szóhoz jutni, s az elnök kénytelen volt az ülést felfüggeszteni. Máskor Degré vesztette el hidegvérét s insultálta Zsedényit, botrányos jeleneteket idézve elő. Egy álló hétig dühöngött így az ellenzék e válságos novemberi napokban a kormány és a közös ügyek ellen, míg végre november 23-dikán Deák Ferencz összegezte a vitát. Minden érve oda vágott, hogy a kormány az egyedüli módot követte, melyet alkotmányunk szerint követhetett. Vajjon helyesen járt-e el, a felett ítéljen a delegatio. Az országgyűlés majd csak azután dönthet, akkor is csupán a költségek fedezése ügyében.

De a vita még ezzel sem ért véget, mert Tisza Kálmán még nem beszélt. Beszédje főkép a delegatio ellen irányult, ez átkos intézmény ellen, mely, szerinte, felfalja az országgyűlés jogait. Beszélt a keletkező parlamentarismusok veszélyéről is, arról, hogy mily gyakran lopódzik be a miniszteri felelősség köpenye alatt az absolutismus, s Angliában mint porolták ki ezt a köpenyt a szabadság barátai, míg végre az absolutismus menekülni volt kénytelen. Utóbb pedig, — s ezért emlékeztünk meg az egész vitáról, — Irányi rosszaló indítványát fogadta el, s nem leplezve czélzásait, egyebek közt így nyilatkozott: «Azok nézetét sem oszthatom, a kik a rosszalás szónak vagy a rosszalás eszméjének kimondását túlságos enyhének vagy kevésnek tartják; mert én a miniszter feleletre vonását, parlamenti értelemben, nem érthetem mindjárt vád alá helyezésnek.... A vád alá helyezés másik stadium. Az ott következik be, a hol rosszhiszeműség van. Én, t. ház, úgy is látom, hogy a rosszhiszeműség a világon újabb időben mindenütt ritkán fordul elő; úgy látom, hogy az országban és államban nem a miniszterek rosszhiszeműsége tett legtöbb kárt, hanem úgy volt az sok helyütt, és megeshetik nálunk is, hogy tettek kárt a legjobb hiszemű miniszterek is, de kik azon hitben éltek, hogy — gyenge tehetségeik daczára — nagy politikai capacitások. Nem a rosszhiszemű miniszterek, de a hatalomra vergődött középszerű tehetségek okozták mindenütt a legtöbb kárt,» stb.

Ezt már nem hagyhatta megjegyzés nélkül *Andrássy* sem.

A tárgyhoz magához nincs szándékom szólani; tökéletesen kifejezte mindazt, a mit én mondhatnék, tisztelt barátom, Pest belvárosa érdemes képviselője, Deák Ferencz, és tisztelt barátom a pénzügyminiszter ismételve; és én is, mint tisztelt bará-

tom Tisza Kálmán a maga részéről mondá, nem is szólalnék föl e kérdés alkalmával, ha nem mondattak volna épen általa olyanok, melyeket válasz nélkül hagynom alig lehet.

A t. képviselő úr azt mondá, hogy egyik legnagyobb baj az, ha azok, kik történetesen a hatalom élén állanak, sokkal nagyobb fogalommal bírnak magukról, mint a milyen őket tulajdonkép, tehetségök szerint, megilletné.

Én a t. képviselő úrnak ezen mondatát szórul szóra elfogadom. Elismerem azt, hogy igen nagy baj, ha valaki tehetségét túlbecsüli; de nemcsak akkor nagy baj ez, ha valaki miniszter, hanem akkor is, ha nem az, *(Helyeslés)* különösen parlamentaris országban, hol a ki ma nem miniszter, holnap az lehet. *(Élénk helyeslés jobb felől.)*

Azt mondotta továbbá a t. képviselő úr, hogy a jelen helyzetet nem olyannak tekinti, melyről azt lehetne mondani, hogy itt mala fides létezik az eljárásban; ő a jóhiszeműséget nem vonja kétségbe. Én ezt köszönettel constatálom. És azt mondja, hogy e szerint nincs ok a vád alá helyezésre, hanem egyszerűen csak arról van szó, hogy a ház bizalmatlanságot szavazzon a kormánynak és ez által kényszerítse a lemondásra.

Én, tisztelt ház, szintén így fogom föl a dolgot, s a kormány abban a nézetben van, hogy nem bizalmi szavazat, ha az ő álláspontja helyeseltetik, de bizalmatlansági szavazat, ha az ellenkező történik. Hamarjában szólalván föl, nem értem rá collegáimmal e felől értekezni, s így csak a magam nevében jelenthetem ki, hogy arra az esetre, ha a szavazás ellenünk dőlne el, én ebben bizonyos hasznot látnék, t. i. azt, hogy hamar constatálva lenne az ország előtt, hogy a két párt közül melyik az, mely tehetségét túlbecsülte. *(Tetszés. Derültség. Éljenzés a jobb oldalon.)*

És azért kérem, méltóztassanak, hacsak lehet, ellenünk szavazni. *(Fölkiáltások bal felől: Teszszük is, de nincs elég szavazatunk! Zaj.)* Erről nem tehetek; de ha rajtam állana, szereznék néhány szavazatot, mert talán kivánatos volna egy kis krisis. *(Derültség. Csernátony közbekiált: Ellene is szavazunk.)*

Azt mondotta továbbá a t. képviselő úr, hogy általában, az Europában történtekből vont tapasztalata szerint, jelenleg nem a rossz akarat, hanem a tehetetlenség az, mely legtöbb

bajt okozott. Én ismét abban a helyzetben vagyok, hogy tökéletesen aláírhatom ezen állítását. De legyen szabad hozzá tennem, hogy nem ez az egyetlen ok, hanem van még egy másik is, és minthogy ennek bizonyos jeleit látom itt nálunk is, a t. képviselő úr mondása által mintegy kényszerítve érzem magamat a másik ok megemlítésére. *(Halljuk!)* A t. képviselő úr Francziaországot látszott szem előtt tartani, midőn a miniszterek tehetetlenségéről mondottakat ide is kívánta alkalmazni. Nézetem az, hogy abban az országban, mely különben mindnyájunk sympathiáit bírja és mely most a szerencsétlenségek legnagyobbikát tartozik viselni, a bajok egyedüli oka nem ez volt. Voltak ott különböző kormányok, többé-kevésbbé tehetségesek; de ezekkel szemben mindig csak oly oppositio volt, mely csupán a negatio terén mozgott, melynek positiv programmja nem volt soha, *(Zaj a baloldalon. Halljuk!)* mely sohasem kereste a veszély okát a fönnálló nehézségekben, az európai helyzetben, mások erejében, hanem csak egy programmot ismert, mely röviden abból állt: «minden jó lesz, ha ott, hol ők vannak, mi leszünk.» *(Élénk tetszés jobb felől.)* De programmot, mely azt, mit a kormány hibázott, jóvá tette volna, mely reformálta volna a nemzetet, mely túlzott ábrándok helyett csak a valóságot mutatta volna az országnak, nem terjesztett elő. *(Élénk helyeslés jobb felől.)*

Nem a miniszterek tehetetlensége tehát az egyetlen veszély, hanem én egy más veszély jeleit is látom, mely abban állana, ha nálunk azt a politikát utánoznák, melyet itt jeleztem, melynek alapja a túlbizakodottság, *(Helyeslés jobb felől)* jellemző vonása a fönnálló viszonyok ignorálása, kiinduló pontja a taps, és eredménye a könnyek. *(Jobb felől hosszas zajos éljenzés.)*

Míg a többség riadó helyeslésben tört ki, — írja egy szemtanú, — az ellenzék szemmel láthatólag meggörnyedt a jellemző szavak megsemmisítő súlya alatt. Egy osztrák történetíró pedig e vita leírását e szavakkal végzi: So war in diesen Räumen der Linken noch niemals begegnet worden.*

* Rogge W., *Oesterreich von Világos bis zur Gegenwart*, Lipcse, 1873, III. k., 371. l.

Az ellenzék a fejére mért csapástól Madarász József periodusai alatt némileg felocsudván, Máttyus Arisztidet küldte a támadás visszaverésére. E szónok azon vallomással kezdte beszédét, hogy ő úgy az egyéni, mint a testületi működés terén vezérelvül mindenkor a kellő szerénységet tartja. S e vezérelvét a következőkben így igazolta: Nekik, az ellenzéknek van igazuk, úgy mond, midőn nemes öntudatukban azt hiszik, hogy képesebbek azok elintézésére, miket ma a kormány végez. Meglehet, hogy a jövő az ellenkezőt fogja bizonyítani, de ez egyelőre nyilt kérdés, s ő nem tartja gyengéd dolognak ezt a parlamentben feszegetni. A miniszterelnök azon állítását, hogy az ellenzék programm nélkül halad s csak a negatio terén áll, mint gyanusítást, visszautasítja: «Mi a sérelmeket soha zsebre tenni nem fogjuk, és mindannyiszor, valahányszor önök a mi nemes, tiszta törekvéseinket — habár oly finom és souverain beszédmódnak egyedül megfelelő alakban is, mint a miniszterelnök úr tette — gyanusítják, mindannyiszor fog találkozni, ha nem én, de más, a ki azt visszautasítja.» A miniszterelnöknek egy másik eszméje is fájdalmat keltett benne. Midőn a franczia viszonyokról szólott, csak a bukott zsarnok kormány iránt fejezett ki rokonszenvet. Ha a miniszterelnök a franczia ellenzéknek azt veti szemére, hogy mindig csak tagadott, programmja nem volt: akkor szem elől téveszti ama lehetetlenséget, melynek nyűge alatt az ellenzék kellő működést kifejteni nem tudott, s midőn a miniszterelnök ezt ignorálja, implicite azon viszonyok dicsőítő helyeslését mondta ki.

Erre *Andrássy gr.* a következőket jegyezte meg:

Az előttem szólott képviselő úr fölszólalása, melyben beszédemet több észrevétellel kisérte, alkalmat nyújt nekem arra, hogy előbbi rögtönzött nyilatkozatomat, melyet nem fejeztem be egészen, utólag kiegészitsem. *(Halljuk!)* Mindenekelőtt megjegyzem, hogy a t. képviselő úr téved, midőn azt hiszi, hogy a tehetségek iránt tett nyilatkozatok tőlem származnak, mert magam is indelicatnak tartom, ha ily dolgok a parlamentben feszegettetnek.

Ezt előrebocsátva, visszatérek nyilatkozatomra, melyben azt mondottam, hogy a két párt tehetsége fölött, a fölött, melyik csalatkozott tehetségének becslésében, bizonyos eshetőségek beálltával, a közel jövendő fog itélni. Ezt most kiegészitem azzal, hogy, fölfogásom szerint, nem azt kell latolgatni, melyik párt

becsüli túl tehetségeit; mert úgy vagyok meggyőződve, hogy, tekintve helyzetünket, a nemzet mindkét pártjának tehetsége együtt alig elégséges, és így nagy felelősséget vállalnak magukra azok, kik ezen tehetséget akkor is, midőn arra ok vagy többé nincs, vagy nem is volt, megosztva tartják.

Ez ép oly határozottan nézetem, mint az előbbi.

A mi a t. képviselő úrnak azon megjegyzését illeti, mely szerint én bókolgatni akartam az elesett franczia kormánynak: ennek ellenében utalok előbbi nyilatkozatomra, melyben szárazan csak azt mondottam, hogy alkalmam volt és okom van tudni, hogy voltak ott tehetetlen miniszterek, kiknek részben tulajdoníthatók a jelenlegi események, de nem csupán nekik. Én nem kivántam bókolgatni senkinek; de nem lehetett föladatom, elbukottakra követ dobni, mit soha sem tartok lovagiasnak. *(Tetszés jobb felől.)*

Másnap a ház Zsedényi fent említett indítványát, 105 képviselő távollétében, 187 szavazattal 133 ellenében elvetette, s Wahrmann Mór határozati javaslatát fogadta el, mely szerint a ház tudomásul véve a pénzügyminiszternek azon felvilágosítását, hogy a közös pénzügyminiszter Magyarországot illetőleg csak az illetékes magyar kormány megbizásából tette a kérdéses előlegezési műveletet: elvárja a kormánytól, hogy, ha a szükséglet annak útján igazolva lesz, javaslatot fog előterjeszteni az iránt, mikép legyen az végleg fedezendő.

1870 NOVEMBER 29.

A SUGÁRÚT ÜGYÉBEN.

A fővárosi közmunka-tanács, mely Andrássy gr. személyes elnöklete alatt már 1870 junius havában megalakult,* azzal kezdte meg Budapest fejlődésének történetében korszakalkotó működését, hogy magáévá tette Andrássynak 1868 május 17-dikén a budapesti szépítési bizottság előtt kifejtett eszméjét.* Tisza Lajos és Országh Sándor november havában e tanács nevében előterjesztést tettek a kormányhoz s ebben az új főközlekedési vonal kiépítését ugyanazon helyen és irányban indítványozták, melyet Andrássy idézett programmjában kijelölt s melyet a hálás főváros azóta tervezője és létesítője nevére keresztelt.

Reitter Ferencz részletes tervei és a közmunka-tanács munkálata alapján Andrássy a «városligeti sugárút» ügyében törvényjavaslatot dolgoztatott ki (a későbbi 1870: LX. t. cz.-et) s ez ügyben a képviselőház november 29-diki ülésén a következő előterjesztést tette:

Az 1870: X. törvényczikk 3. §-a értelmében a közmunkák tanácsa minden évben tartozik beterjeszteni a minisztériumhoz azon terveket és költségvetéseket, melyek a 24 milliós kölcsönből lesznek fedezendők, a czélból, hogy a minisztérium azokat az államköltségvetésbe beiktathassa és a ház elfogadásuk vagy el nem fogadásuk fölött határozhasson.

Minthogy azonban e tanács csak az év derekán alakult meg: az idén lehetetlen volt ama terveket oly időben terjeszteni elő, hogy már az idei költségvetésbe fölvétethettek volna,

* L. az 1870 junius 23-dikán és 24-dikén megjelent hírlapokat.
** L. I. köt., 315. l.

és így csak az a másik út maradna fönn, hogy a szóban levő tervek az 1871-diki költségvetésbe vétessenek föl.

Ámde ez igen nagy hátrányával járna úgy az illető birtokosoknak, a kik építeni akarnak, mint egyszersmind a vállalatnak magának, és mindenesetre több hónap elveszne, mert a kisajátítás hosszabb időbe telik.

Mindezen okoknál fogva a miniszterium kötelességének tartotta, a rendkívüli viszonyok következtében beállott ezen nehézségeken úgy segíteni, hogy a t. háznak egy póthitelnemű javaslatot terjeszt be, a közmunka-tanács indokolt javaslatával, valamint a tervekkel és költségvetéssel együtt. Részemről hozzá teszem azt a kérést: méltóztassék elrendelni, — én legalább czélirányosnak tartanám, — hogy mind a törvényjavaslat, mind a költségvetés, mind pedig a tervek a pénzügyi bizottsághoz, onnan az osztályokhoz, és úgy a házhoz utasíttassanak. *(Helyeslés.)*

Bátor vagyok a t. háznak ezen törvényjavaslatot mielőbbi figyelembevétel végett ajánlani.

E törvényjavaslatról a pénzügyi bizottság deczember 10-dikén, a központi bizottság pedig deczember 14-dikén adta be jelentését. Ugyanekkor jelentette be Horn Ede is különvéleményét.

Az általános tárgyalás a szélső bal támadásai miatt két napig tartott; erre a ház a javaslatot deczember 17-dikén, a balközépnek, nevezetesen Tisza Kálmánnak erélyes támogatásával, 231 szavazattal 60 ellenében a részletes tárgyalás alapjául elfogadta.

1870 DECZEMBER 14.

A KÉPVISELŐHÁZ ÜLÉSEINEK ELNAPOLÁSÁHOZ.

A deczember 14-diki ülésen Zsedényi Ede arra a szokásra emlékeztette a házat, hogy az ülések karácsonykor, a görög hitfelekezetű képviselők iránti tekintetből, rendszerint deczember 23-dikától január 14-dikéig szünetelnek. De mivel az idén a pénzügyminiszter törvényjavaslatait okvetlenül le kell tárgyalni, hogy azokat ő felsége ideje korán szentesíthesse: indítványozza, mondassék ki, hogy a ház deczember 23-dikától kezdve semminemű új tárgyat nem fog tárgyalás alá venni, s hogy az elnök csak a szentesítve leérkezett törvények kihirdetése végett hívhatja egybe a képviselőket.

Miután Justh József úgy nyilatkozott, hogy ez «házi dolog», mely zárt ülésbe, nem a nyilvánosság elé tartozik, felszólalt *Andrássy gr.*:

Tisztelt ház, *(Halljuk!)* Én igen megfoghatónak tartom azt, hogy egyes képviselő urak óhajtják tudni, körülbelől mely napon fognak innét eltávozhatni, hogy otthonn házi dolgaikat végezhessék és az ünnepeket otthonn tölthessék; de más részről az indítványozó úr maga kimondotta azt, a mi itt döntő: hogy tudniillik a pénzügyi törvények és az indemnity kérdése a ház által mindenesetre tárgyalandók, s hogy e törvények sanctióját is szükséges bevárni.

Most erre a napot kitűzni teljes lehetetlen; más részről pedig én, a miniszterium nevében, bátran tehetem azt az ígéretet és azt a kijelentést, hogy a mint ez a tárgy befejeztetik, a miniszterium részéről nem forog fönn akadály arra nézve, hogy a ház határozzon a fölött, mennyi időre kivánja üléseit fölfüggeszteni.

Itt épen a deczember 22-dikétől január 14-dikéig terjedő időköz, mint törvényes usus, nem vétethetik föl, s azért meglehet, hogy a szünidő egy-két nappal hosszabb vagy rövidebb lesz. Méltóztassék azért ezen most tett kijelentésemben megnyugodni, s azután határozni, ha majd tudni fogjuk, mikorra lehet bevégeznünk a még hátralevő teendőket. *(Helyeslés.)*

A ház, e felszólalás értelmében, a határozatot későbbre halasztotta.

1871 JANUÁR 13.

AZ UJONCZOZÁS TÁRGYÁBAN.

(VÁLASZ KISS JÁNOS INTERPELLATIÓJÁRA.)

A képviselőház 1871 január 13-diki ülésén a képviselők már oszlani kezdtek, midőn Andrássy a képviselőház termébe lépett s az elnök jelenté, hogy a miniszterelnök egy interpellatióra válaszolni kiván.

Válasza Kiss Jánosnak szólott, ki január 10-dikén rövid indokolás után a következő interpellatiót olvasta volt fel:

«Miután a fővárosba irásbeli rendeletek által idéztetik a fiatalság, hogy a sorozó bizottság elé álljon; figyelembe véve, hogy az 1871-dik évi ujonczjárulék a képviselőház által tárgyalva és megajánlva nincs, ehhez képest mondja meg a t. honvédelmi miniszter úr:

«Van-e tudomása e most czélba vett sorozásról? és vajjon ezen sorozás az 1871-dik évi járulékra vonatkozik-e?»

Andrássy Gyula gr.:

Bocsánatot kérek, t. ház, hogy akaratlanul föltartóztattam az ülés folyamát, és köszönettel tartozom, ha méltóztatnak megengedni, hogy válaszoljak egy tegnapelőtti interpellatióra. *(Halljuk!)*

Kiss János t. képviselő úr fölemlítvén, hogy a fővárosban alig köszöntött be az új év, az ifjúság már is fölszólíttatott, hogy a sorozó bizottság elé álljon, azon kérdést intézi hozzám: van-e a honvédelmi miniszternek erről tudomása?

A mi azon körülményt illeti, hogy alig állott be az új év, már is a sorozás előkészületeiről volt szó, erre nézve bátor

vagyok válaszolni, hogy ez minden évben így lesz, még pedig a törvény értelmében, minthogy január 15-dike van kitűzve az ujonczállítás időpontjául.

A mi magát a tényt illeti, erre nézve bátor vagyok válaszolni, hogy semmi tudomásom róla nincs, nem is tehetem föl, hogy a hatóság részéről maga a sorozás, mely nem előkészítő munkálat többé, hanem a végrehajtásnak kezdete, vagyis maga a végrehajtás, elrendeltetett volna. Nem tudom, minő azon rendelet, melyről a t. képviselő úr szólott, mert azt nem méltóztatott praecisirozni; de kétségem van az iránt, hogy ily rendelet léteznék. Valószinüleg nem méltóztatott helyesen megolvasni, mert az bizonyára az előkészítő rendelet lesz, másról tudomásom nincs.

A mi engem ezen tárgyban illet, a kormány álláspontja, s így az én álláspontom, e kérdésben a következő. Bátor vagyok erre nézve a honvédelmi miniszteriumnak egy január 3-dikán, tehát jóval az interpellatio előtt kelt körrendeletét fölolvasni, melyben a következők mondattak:

«A törvényjavaslat, mely a magyar sorhadi csapatokhoz és haditengerészethez 1871-dik évben kiállítandó ujoncz- és póttartaléki jutalékok megajánlása tárgyában az országgyűlés elé terjesztetett, eddigelé nem tárgyaltatott, és így a hadjutalék kiállítása még nincsen megszavazva.

«Fölhivom tehát az N. N. közönségét, hogy addig, míg ezen hadjutalék kiállitása törvényileg meg nem szavaztatik, az idei fölszólamlási és sorozási munkálatok foganatosítását függőben hagyván, az e végett kitűzött utazási és működési tervezet helyébe, a mennyiben az netán január havára esett volna, az illető hadkiegészítési kerület és honvédzászlóalj parancsnokságaival egyetértőleg, újabb sorrendet állapítson meg.»

Tehát ha másként történt volna a dolog, bizonyosan csak úgy történhetett, hogy a kormánynak azon határozott rendelete e tekintetben figyelembe nem vétetett; de mondom, kételkedem, hogy ilyesmi történt volna.

Ebből méltóztatik látni, hogy a kormány nem tett egyebet, mint azt, mit tennie kötelessége: t. i. az előmunkálatot előre is elrendelte, de a végrehajtásra vonatkozó tényeket egyáltalában

nemcsak hogy el nem rendelte, sőt — a mennyiben a hatóságok már maguk előre kitűzték volna — azok ellenében rendeletet bocsátott ki. *(Helyeslés.)*

Kiss János kijelenté, hogy a nyert felvilágosítással meg van elégedve, mire Andrássy gr. válaszát a ház is tudomásul vette.

1871 JANUÁR 16. és 17.

AZ UJONCZOZÁSI TÖRVÉNYJAVASLAT TÁRGYALÁSAKOR.

Az 1871-dik év elején megtörtént, a mi voltakép csak szerencsés véletlen következtében nem esett meg régebben és többször: hogy tudniillik a szigorúan fegyelmezett ellenzék felülkerekedett a kormánypárton. E diadal rövid életű volt ugyan s komoly következés nélküli, de symptomatikus jelentőségével üdvös leczkéül szolgált a többségében elbizakodni kész Deák-pártnak.

E párt számos tagja ugyanis, meghosszabbítván az ünnepi szünidőt, vagy épen megszokásból, távol maradt az osztályülésekről, s így történt, hogy az 1871-diki ujonczjutaléki törvényjavaslat tárgyalásakor az ellenzék berendelt hada kilencz osztály közül ötben többségre jutott. Ez öt osztálylyal sikerült egy módosítást elfogadtatnia, mely szerint a forma és tartalom tekintetében az előbbi két ujonczozási törvénynyel teljesen azonos javaslat czímébe «magyar sorhadi csapatok» helyett «magyar hadsereg» tétessék.

Andrássy az egyes osztályok előadóiból alakult központi bizottság előtt január 12-dikén megjelent ugyan s újra előadta a kormánynak ezen kérdésben már többször kifejtett nézetét, de a tényálláson természetesen már nem változtathatott. A központi bizottság tárgyalásai csak az egyes osztályok megállapodásainak egybevetésére, «concertálására» lévén hivatva, öt osztály előadója, tehát a többség, itt is az ellenzék módosítása mellett nyilatkozott.

Ez a többség Győrffy Gyulát választotta előadójául, ki a képviselőház elé január 13-dikán a következő jelentést terjesztette:

«Az osztályok előadóiból alakult központi bizottság a fent czímzett törvényjavaslatot tárgyalás alá vevén, azt, mint a védkötelezettséget megállapító 1868: XL. t. cz. 11. és 13. §§-ainak kifolyását,

általánosságban a részletes tárgyalás alapjául elfogadás végett ajánlja.

«A részletekre vonatkozólag azonban következő módosításokat hoz javaslatba:

«A czímre nézve: Minthogy a miniszter által előterjesztett törvényjavaslat czímében az 1867: XII. t. cz. 12. és 14. §§-ai által világosan kifejezett magyar hadsereg eszméjét teljesen elejti és e helyett csak a magyar sorhadi csapatokról tesz említést, a központi bizottság az alaptörvény kifejezéséhez híven ragaszkodva, a czímnek következőleg történendő megváltoztatását indítványozza: «Törvényjavaslat a magyar hadsereghez és hadi tengerészethez 1871-dik évben kiállítandó ujoncz és póttartaléki jutalékok megajánlása tárgyában.» stb. stb.

Királyi Pál, a kisebbségben maradt VII. osztály előadója, különvéleményt szerkesztett, melyhez a III., IV. és VI. osztály előadói, Széll Kálmán, ifj. Szőgyény László és Mihályi Péter is hozzájárultak. Ez a különvélemény — mely egy világos és egyszerű ügyet bonyolult s helyenként nehezen érthető módon ad elő — így szólt:

«Az osztályok előadóiból alakult központi bizottság többsége mai ülésében az (újonczmegajánlási) törvényjavaslat czímét következőleg módosítá: «A magyar hadsereghez és hadi tengerészethez» stb.

«A kiegyezésről szóló 1867: XII. t. cz. első szakaszai elsorolván azon ügyeket, melyek a birodalmi tanácsban képviselt országokkal és tartományokkal közösek, a 9. §-ban ezt mondja: «A közös védelemnek másik eszköze a hadsereg s az arra vonatkozó intézkedések, egy szóval: a hadügy.»

«A 11. § ő Felségének a hadügy körébe tartozó alkotmányos fejedelmi jogait körvonalozván, a fentebbi szakaszt világosan értelmezi, midőn mondja: «mindaz, a mi az egész hadseregnek és így a magyar hadseregnek is, mint az összes hadsereg kiegészítő részének egységes vezérletére stb. vonatkozik.»

«A következő 12. és 14. §§-okban a «magyar hadsereg» kitétel, mint már a fentebbinek folyománya, magában fordul elő.

«Ezen látszólagos ellentét azon alkalommal (merült fel), midőn a véderőről szóló 1868: XL. t. cz. megalkotása után, és annak alapján a honvédelmi miniszter az első ujonczjutalék megszavazását kívánta, egy erre vonatkozó törvényjavaslatában a mostanival teljesen azonos czím alatt — a benn előforduló «magyar sorhadi csapatok» kifejezés

aggályokat keltett fel, és szemben a felemlített 1867 : XII. t. cz.-kel elég fontos okot szolgáltatott arra, hogy az országgyűlés törvénymagyarázási jogával bírjon.

«A törvényhozás e törvénymagyarázás tisztjét teljesíté, s kimondása a megalkotott 1868 : I. t. cz. (recte : 1869 : I. t. cz.) czímében szentesítve van, melynek úgy szavai, mint értelme teljesen megegyeznek azzal, melyet a most előterjesztett honvédelmi miniszteri törvényjavaslat tartalmaz.

«Ezen törvénymagyarázási tisztet ugyanezen tárgyban és czímben ismételve kellett gyakorolnia az országgyűlésnek, midőn az 1870. évre kivánt hadjutalék megszavazása volt tárgyalás alatt, a törvény által már szentesített czímmel.

«A törvényhozás magyarázata e második ízben is az volt, mint először, s kimondása az 1869: XV. t. cz. czímében szentesítve van.

«A VII. osztály a törvénynek ily világos adataival s a törvényhozás factorainak ily tényeivel (szemben) egy perczre sem ingadozhatott az iránt, hogy a szóban levő törvényjavaslatnak már két törvény által szentesített czímét ezúttal is fenntartsa, s erős következetlenségi vád nélkül nem határozhatta magát arra, hogy mit a törvényhozás ismételt magyarázatával megfelelőnek mondott ki, ugyanazt egészen hasonló körülmények és okok mellett, egy harmadik magyarázattal felforgassa.

«Nem teheté ezt a VII. osztály még azért sem, mert ez által alkalmat szolgáltatna a feltevésre, hogy: vagy a két első magyarázat volt téves, vagy a mostani ellen merülhetnek fel kételyek; egyik mint másik csak a bizalmat ingatná meg, melyet törvényeink iránt mindenkiben szilárdítani feladatunk.

«Végül nem változtathatá meg a VII. osztály a tárgyalás alatti törvényjavaslat czímét még azért sem, mert az 1867: XII. törvény szerint a hadsereg közös, melynek a magyar hadsereg kiegészítő része; nem különálló, nem önálló test; ujonczokat tehát a magyar sorhadi csapatokhoz és hadi tengerészethez, mint törvényeink szerint létezőkhez adhatunk, de egy nem létező külön hadsereghez senkit sem sorozhatunk be.

«És ezen indokok alapján a VII. (illetve III., IV. és VI.) osztály az 1871-dik évi ujonczjutalék megszavazásáról szóló törvényjavaslat czímét, változtatás nélkül, elfogadta.»

A Deák-párt január 14-diki értekezletén azt határozta, hogy Királyi Pál és előadó társai különvéleményéhez csatlakozik s hogy

a törvényjavaslatot csak abban az alakban fogadja el, melyben eredetileg benyujtatott.*

A tárgyalás napjául január 16-dika volt kitűzve. De mielőtt a czím tárgyalására került volna a sor, az ellenzék általános vitát követelt.

Ebben Ivánka Imre felsorolta a védrendszer azon hiányait, melyeken nem segíthet szerinte az a hat hadügyi törvényjavaslat sem, melyeket a kormány legújabban terjesztett a ház elé.** E fogyatkozások közűl Ivánka mindenekelőtt az ujonczállításnál előforduló visszaélésekről emlékezett meg. A szegény köznép rovására, mely a hiányt pótolni tartozik, egész társadalmi osztályok kibúnak a hadkötelezettség alól. A galicziai zsidók például nevüket megváltoztatják, midőn hozzánk bevándorolnak, s így a hadkötelezettség teljesítését Ausztriában is, Magyarországban is elkerülik. E bajok orvoslása addig nem várható, míg a törvényhozás elvképen ki nem mondja, hogy ezentúl kivétel nélkül mindenkit be kell sorozni, s a ki fegyvert hordani nem képes, az a hadfelszerelési gyárakban, a kórházakban vagy irodákban alkalmazandó. A védképességet jelentékenyen csökkenti az is, hogy bizonyos öröklött bajok némely vidéken rendkívül el vannak terjedve. A kormánynak drákóni szigorral kellene fellépnie, hogy a közegészségi viszonyok e tekintetben is megjavuljanak. Ezek után arra figyelmeztette a miniszterelnököt, hogy a katonai hatóságok kijátszák ő felségének ama rendelkezését, mely szerint egyes kijelölt műszaki csapatokba magyar ujonczok sorozandók. Ivánka szerint a katonai körök e rendeletet úgy foganatosítják, hogy a magyar tüzérezredekhez beosztanak egy csapat németet, morvát vagy csehet, s ezek a valódi tüzérek, a magyarok pedig mint úgynevezett fahrkanonierek csupán szekerészeti szolgálatra használtatnak. Ily módon sohasem lesz magyar tüzérségünk. Miután a nyelvkérdést is szóba hozta s kifogásolta azt, hogy az egyéves önkénytesek szolgálati idejük alatt polgári tanulmányaikat folytathatják, kijelenté, hogy az ujonczokat «a magyar

* Ez értekezlet lefolyásáról nincsenek megbízható adataink. Hírlapjaink egyáltalán nem terjeszkednek ki a részletekre. Annál feltűnőbb az a tudósítás, mely az ágostai *Allgemeine Zeitung* január 20-diki számában olvasható. E lap budapesti levelezője szerint Andrássy ez értekezleten kijelentette volna, hogy ha az országgyűlés a «magyar hadsereg»-féle kifejezést elfogadná is, ő a törvényjavaslatot nem terjeszthetné szentesítés végett ő felsége elé; s ha a felség a törvényt aláírná is, ő megtagadná az ellenjegyzést és beadná lemondását.

** Értsd az 1871 : I., III., IV., V., VI. és VII. törvényczikket.

hadseregnek, melynek részére kéretnek,» a legnagyobb készséggel megszavazza.

Ivánka beszédéhez *Andrássy gr.* a következő megjegyzéseket fűzte:

Az előttem szólott tisztelt képviselő úr az általános vita keretében két eszmét pendített meg, a melyekre nézve én, a tisztelt ház engedelmével, némi felvilágositást kivánok adni. *(Halljuk!)*

A tisztelt képviselő úr hivatkozott a tapasztalásra, mely kimutatta, hogy az ujonczállítások alkalmával igen sok visszaélés történik. Sajnos, nem vagyok azon helyzetben, hogy a tisztelt képviselő úr ezen állítását alaptalannak nyilváníthassam; sőt ellenkezőleg, kénytelen vagyok megvallani, hogy a lehető legnagyobb mértékben — olyanban, mely alig volna hihető, ha az adatok róla meg nem győznének — űzik a visszaélést, nem egyformán az egész országban, hanem az ország egyik részében jobban, a másikban kevésbbé. Mondhatni, hogy egész osztályok kivonják magukat a hadkötelezettség alól. Ennek következtében nemcsak ellent nem mondhatok a tisztelt képviselő úr állításának, de kénytelen vagyok magam is bevallani, hogy igenis szükséges gondoskodni oly szabályokról, melyek a törvényelőtti egyenlőséget ne csak a papiron, de a valóságban is biztosítsák. *(Élénk helyeslés.)*

A honvédelmi miniszterium ennek következtében kötelességének tartotta a tárgygyal foglalkozni; de sokkal nehezebb az érintett bajnak orvoslása, mint első tekintetre látszik.

Azon elv, melyet tisztelt barátomnak most említeni méltóztatott, — tudniillik, hogy kivétel nélkül mindenki, tekintet nélkül physikai egészségi állapotára, akár alkalmas, akár nem, besoroztassék, — első tekintetre egész biztosnak látszik; de ha közelebbről nézzük a dolgot és annak következményeit, meg fogunk győződni arról, hogy ez alkalmasint, ha mellette más intézkedések nem történnek, — ámbár magát az elvet nem akarom visszautasitani, — épen oly visszaélésekre nyujtana alkalmat, a minők most előfordulnak, csupán azzal a különbséggel, hogy míg most abban áll a visszaélés, hogy nem sorozzák be azt, a kit be kellene sorozni, később abban fog állni a vissza-

élés, hogy kibocsátják majd azt, a kit nem kellene kibocsátani; mert ott tartani mindazokat, a kik nem alkalmasak, nem lehet; kitanítani azokat, a kik katonai szolgálatra nem képesek, az állam pénzének pazarlása volna. *(Helyeslés.)* Tehát bizonyos fölülvizsgálatnak kellene történni. Mint említém, ez bonyodalmas kérdés: mert össze van kötve a tisztviselők s a községek eljárásával, egy szóval a megyék, a községek rendezésének kérdésével is.

A honvédelmi miniszterium azonban, mint már volt szerencsém említeni, foglalkozik ezzel a kérdéssel is, és mentül rövidebb idő alatt a ház elé fogja terjeszteni e részbeli javaslatait, és akkor magam is azon kérést fogom ismételni, melyet a tisztelt képviselő úr mint a saját nézetét nyilvánított: hogy mentül drákónibb, mentül szigorúbb szabályokat méltóztassék a t. ház elfogadni e tekintetben, hogy valahára az érintett visszaéléseknek eleje vétessék. *(Helyeslés.)*

A mi a másik kérdést illeti, t. i. azt, hogy a magyar ujonczok műszaki csapatokba soroztatnak ugyan, de ott meghagyatnak olyanok is, a kik nem magyarok: erre bátor vagyok azt válaszolni, hogy a törvénynek elég tétetik az által, hogy a magyar ujonczok azon műszaki csapatokba, illetőleg ezredekbe soroztatnak csupán, melyek ő Felsége engedelméből magyar müszaki csapatoknak nyilváníttattak; de onnan egyszerre kizárni mindazokat, a kik nem magyarok, azt gondolom, hogy a hadképességnek mindenesetre kárára lenne. Ha a most fennálló rendszer érvényben marad, t. i. ha mind a közkatonák, mind az altisztek magyarokból osztatnak be, és különösen ha az intelligens osztályok résztvesznek és nem vonják ki magukat a hadkötelezettség alól, mint eddig történt: akkor okvetlenül be fog következni az az idő, midőn ezen műszaki csapatok elérik azt, a mi a harczképesség tekintetéből igen is kivánatos: hogy egynyelvü, egymást értő egyénekből álljon az illető csapat.

Ez az észrevételem a második kérdésre vonatkozólag. *(Helyeslés jobb felől.)*

Még öt ellenzéki szónoklat egymásután: ebből állott az általános vita. Röviden megemlékezünk valamennyiről, már azért is, hogy

magunk e szónoklatok tájékoztassák némileg az olvasót a külön hadsereget követelő áramlat felől.

Mednyánszky Sándor hosszabb indokolás kiséretében, melyben «az események rázkódtató menetét s a korszellem szárnyai csattogását» értelmezte, pálczát tört az állandó hadseregek fölött. A tapasztalat bizonyítja, úgy mond, hogy nem ezek, csupán a polgárok lelkesedése vívhat ki diadalt. «Hol oly nemzet él, mely szabadságszerető, értelmes, önbizalmas polgárokból áll: a rendes hadsereg egészen nélkülözhető.» Conclusiókép teljesen független szervezetű magyar honvédsereget követelt, s mivel ilyen nincs, a közös hadseregtől minden ujonczot megtagad.

Bobory Károly kijelenté, hogy nem lehet barátja az oly hadseregnek, mely míg az országot koldusbotra juttatja követeléseivel, nem ad nekünk módot, hogy erélyesen fölemelhetnők szavunkat az emberiség s az európai közszabadság által követelt béke érdekében. Az 1868-diki védtörvény, mely az országra túlságos áldozatokat ró, a nemzeti szabadságra nézve pedig sérelmes, okvetlenül eltörlendő. «A krétai szörny Minotauros csak tizennégy véráldozatot kivánt minden kilenczedik évben; ez az új szörny, ez a közösügyes szörny pedig 44,000-et követel évenként. És lehet-e csodálkozni, hogyha a nemzet felsóvárog egy Theseus után, ki a nemzetet ezen szörnytől megszabadítsa?»

Kiss János kiszámította, hogy Magyarország már megadta ujonczokban az összes 10 évre, vagyis az 1878-ig eső illetéket s még ezen felül 30,144 ujonczot.* A közös hadsereg számára nem szavaz meg egyetlen ujonczot sem, s e tekintetben tovább megy, mint a balközép, mert ő nem úgy vélekedik, mint Ivánka, hogy, ha a legrosszabb üzletre új czég iratik, abban ezáltal már jó portékát lehet találni. «Ha a közösügyi hadseregre, úgy mond, a magyar hadsereg czímét fogják rá írni, akkor az ezáltal még nem fog magyar hadsereggé válni, hanem marad osztrák hadsereg..... mely a magyar haza önállóságával és függetlenségével ellentétben áll és melyet a hatalom fölhasználhat a magyar haza elleni czélokra, a magyar alkotmány lerombolására és a magyar nemzet leigázására, minden perczben.»

Simonyi Ernő is, miként Mednyánszky, azt a tanulságot merítette a franczia-német háború példájából, hogy háború esetén az államok legfőbb biztosítéka nem az állandó hadsereg, hanem a nép lelkesedése.

* Azt képzelte ugyanis, hogy a Bach-rendszer alatt besorozott egyének még mind a hadseregben vannak.

A helyett, hogy a hadsereg szaporíttatnék, a honpolgárokat katonai mozdulatokra és fegyverforgatásra kell oktatni. Ő ezt már két év előtt mondotta. Ha a francziák az ő tanácsát követik vala, «ugyan ki fogja kétségbe vonni, hogy most már az ellenséget az országból kikergették volna?» A haszontalannak bizonyult régi rendszert eldobva, új rendszer felé kell fordulnunk, mely hazánk védelmét sikeresebben eszközli, a honpolgárok erejét el nem fecsérli s az ország pénzét nem veszi annyira igénybe. Mint mindenkor, úgy most is megtagadja az ujonczok megajánlását, mert szerinte csak a honvédséghez volnának a magyar honpolgárok sorozandók. Ezek után az ujonczállításnál előforduló visszaélésekre tér át. E visszaélések orvoslását nem egy új törvénytől várja, hanem a meglevő törvények szigorú végrehajtásától. A honvédelmi miniszter felülvizsgálatot szokott elrendelni s azokat, kik egészségeseknek találtattak, besoroztatja. Ez az eljárás nem elegendő correctivum. Hivataluktól el kell mozdítani s szigorúan megbüntetni azokat az orvosokat s községi jegyzőket, kik a hamis bizonyítványokat kiállítják.

Tisza Kálmán nem helyeselte az előtte szólott Rousseau-féle ideologok hadsereg-ellenes érzelmeit. A jelen idők tapasztalataiból, úgy mond, ő nem arra a tanulságra jutott, hogy az állandó hadseregek immár nélkülözhetők. Ő a franczia eseményekből azt a tanulságot meríti, hogy a legnagyobb lelkesedés, századokon keresztül bebizonyult harczias szellem és 36 millió népesség sem biztosíthatja a győzelmet, ha az állandó hadsereget elszigetelik a nemzeti közérzülettől. Legyen állandó hadsereg: de nemzeti. — A mi az ujonczjutalékot illeti, nem vallja azt az elvet, hogy az ujonczokat minden esetben és minden körülmények közt meg kell tagadni. A mult alkalommal nem tartattak meg az ujonczozás iránt fennálló törvények rendelkezései, pártja tehát nem is szavazhatta meg az ujonczokat. Ha a jelen esetben a központi bizottság változatlanul terjeszti be a kormány törvényjavaslatát, ők ez ellen ismét felszólaltak volna. De mivel a központi bizottság eleget tett a törvény rendelkezéseinek s az eredeti kormányjavaslatot megváltoztatta, úgy mint azt a törvény kivánja: ő a javaslatot általánosságban a részletes tárgyalás alapjául elfogadja. De vajjon a részletes vitánál is meg fogja-e szavazhatni az ujonczokat, azt nem tudja. Óhajtaná, hogy a ház következetes lenne, s mint eddig rendesen, úgy most is egy szó módosítás nélkül fogadná el a központi bizottság többségének javaslatát. Ezután ő is áttért a sorozásnál elkövetett visszaélésekre s emlékezetébe idézte a háznak, hogy pártja már 1868-ban említette, hogy a sorozó bizott-

ság összeállítását, hatáskörét s az eljárása fölött gyakorlandó ellenőrzést törvénynyel kell szabályozni. Míg a sorozó bizottságokban azoké a főszerep, kik a magyar kormány hatóságán kívül állanak, addig a kormány legjobb igyekezete daczára sem vethet véget a visszaéléseknek.

Andrássy Gyula gr.:

Tisztelt ház, Minthogy méltóztattak általános tárgyalást elrendelni, kötelességemnek tartom, annak befejezése előtt, néhány igen rövid észrevételt tenni azokra, a mik az általános discussio alkalmából mondattak, különösen azért, mert Simonyi képviselő úr némileg úgy tüntette föl a honvédelmi ministerium eljárását, mintha az ő hanyagsága miatt történnének az ujonczozás alkalmával visszaélések.

Azt mondta ugyanis, hogy vannak ez iránt elégséges törvények, de a ministerium nem tud felügyelni az orvosokra. Ez állítás csak azt bizonyítja, hogy a t. képviselő úr az eljárás részleteit nem ismeri; mert azon visszaélések, melyeknél fogva az illetők nem felelnek meg hadkötelezettségöknek, nem csupán onnan erednek, hogy valakit az orvosok nem-képesnek nyilvánitanak, hanem nagy részben onnan származnak, hogy az illetők be sem állíttatnak. Már pedig én részemről nem ismerek olyan orvost, a ki azt megvizsgálja, a ki eléje sem állíttatott. *(Derültség.)* Tehát ez nem a ministerium hibája, hanem a községeké, melyeknek elöljárói azt mondják: «nem tudjuk, hol van az illető», és e tekintetben igenis szükséges a törvényes intézkedés.

A mi pedig a Debreczen városa igen t. képviselője által a sorozó bizottságokra nézve mondottakat illeti, erre nézve bátor vagyok válaszolni: hogy a sorozó bizottság összealkotására nézve, nézetem szerint, új törvényre nincs szükség. Annak összeállítása teljesen megfelel a t. képviselő úr által kifejezett kivánságnak; abban ugyanis kellőleg képviselve vannak a honvédelmi ministerium és annak közegei és a polgári osztály. Jelen vannak ott egyenlő számú tisztek a közös hadseregből és a honvédségből; azonkívül ott vannak a hatóságok elöljárói vagy közegei, és még azonkívül a községekből sem a hadsereghez, sem a honvédséghez nem tartozó néhány egyén, kik az egész eljárást ellenőrzik.

A sorozó bizottságok összealkotása iránt tehát nem szükséges új törvényt alkotni.

A baj másutt gyökerezik. Gyakran az orvosok eljárásában is, s e tekintetben biztosíthatom a t. képviselő urakat, hogy a miniszterium, a mennyire ezt kideríteni lehet, — de mint a gyakorlat mutatja, igen bajos kideríteni, — a legnagyobb szigorral fog eljárni. A bajnak oka azonban egyebütt van, s így az eljárást meg kell változtatni, a mi meg is fog történni.

A t. képviselő úr még azt mondotta, hogy az általános tárgyalás alapjául elfogadja a törvényjavaslatot; de nem tudja, vajjon a végső szavazásnál velünk fog-e szavazni. Azokból, a miket mondani méltóztatott, magam is gyanítom, hogy talán nem; de minden reményt még nem adok föl.

A tisztelt képviselő úr azt méltóztatott mondani, hogy ha a többség, most is ragaszkodva rendes szokásához, elfogadja a központi bizottság véleményét, akkor velünk fog szavazni. Én meg úgy hiszem és úgy remélem, hogy ily föltevés mellett a jelen esetben nem fog velünk szavazni. Mindamellett remélem, velünk fog szavazni: mert a tisztelt képviselő úr erre késznek nyilatkozott, «ha a törvényes föltételek és a törvényes mód szerint kivántatik az ujonczjutalék megajánlása.» Minthogy, az előterjesztett törvényjavaslat szerint, a teljes törvényességnek egyedül megfelelő módon ajánltatik meg az ujonczjutalék: nem mondok le azon reményről, hogy a tisztelt képviselő úr velünk fog szavazni. *(Élénk tetszés jobb felől.)*

Szólásra már senki sem jelentkezvén, a huszonkét tag kivánságára elrendelt névszerinti szavazáskor a javaslat óriási többséggel (237 szavazattal 31 ellenében) elfogadtatott a részletes tárgyalás alapjául. De csak ezután indult meg a tulajdonképeni vita, még pedig mindjárt a czímnél.

Az ellenzék, mint a föntebb közlött jelentésekből láttuk, az 1867 : XII. t. cz.-re hivatkozott. A véderőről szóló 1868 : XL. t. cz.-re, bár ez lex posterior s azon felül lex specialis is, valamint a honvédségről szóló 1868 : XLI. t. cz.-re, mely törvényekben «magyar hadseregről» nincs említés, az ellenzék természetesen nem támaszkodott. Csak a lex priorból, az 1867 : XII. t. cz.-ből érvelt, mint a melyet czéljaira kedvezőbbnek vélt.

Az 1867: XII. t. cz. tényleg említi a «magyar hadsereget», még pedig három ízben. Először a 11. §-ban, azon hozzáadással, «mint az összes hadsereg kiegészítő része», másod és harmad ízben a 12. és 14. §§-okban, már ez appositio nélkül. De az önálló magyar hadsereg felállítását a törvény tudvalevőleg egy szóval sem rendeli, a mint hogy a külön magyar hadsereg nem is volt e törvény megalkotóinak szándékában.* Ily történelmi érvre azonban, hogy a kiegyezési törvény alkotásakor a véderő szerkezetének kérdése egyáltalán még függőben és megoldatlan volt; vagy oly hermeneutikai érvre, hogy az 1867: XII. t. cz.-nek «magyar hadsereg»-féle kifejezésén nem külön szervezetet, de a létező magyar haderő összeségét lehet csak érteni; vagy végül azon érvre, hogy a monarchia véderejére vonatkozó alaptörvény is, az 1868: XL. t. cz., csak «magyar csapatokat» említ,** az ellenzék, azon törekvésnél fogva, mely lelkesítette, nem hallgathatott. Az ellenzék álláspontja már a korábbi véderő-vitákban is következetesen az volt, hogy Magyarország számára külön nemzeti hadsereget követeljen. Ugyanez a törekvés vezette most is, midőn a külön magyar hadsereget a hadjutaléki törvény czímébe akarta iktattatni. Következetlensége csak abban állt, hogy míg ekkoráig a magyar hadseregről folyton mint postulatumról szólt, azt most mint rég elért eredményt, mint perfect vívmányt akarta feltüntetni. Ugyanazon ellenzék, mely négy éven át nem akarta elismerni, hogy a magyar kormány a hadügyi kérdésekben megóvta a nemzet érdekeit, most ugyane kormánynak több sikert imputált, mint a mennyit elérni valaha esze ágában volt. A vita tehát a körül forgott, hogy míg a két ellenzéki párt az általuk ajánlott czímet egy 67-es vívmány logikai folyományának hirdette, s nem látta okát, miért ne irassék e czím az ujonczjutaléki törvény homlokára: addig a Deák-párt azt állítá, hogy a «magyar hadseregnek» a törvény czímébe való felvétele a logikába s a józan politikába is ütközik, mert nem felel meg sem a törvénynek, sem a tényállásnak, sem a gyakorlatnak.***

* «Mert az önálló magyar hadsereg eszméjét — így szólt Andrássy 1889 április 5-dikén — nem csak kivánatosnak nem, hanem határozottan veszélyesnek tartottuk, még pedig nemcsak a monarchiára, hanem még inkább Magyarországra nézve: ez eszmének létesítését meg sem kisérlettük, sőt azt kezdettől fogva kizártuk a kiegyezés programmjából.»

** 1868: XL. t. cz. 32. §.

*** Az addigi ujonczjutaléki törvények czímei a következők: 1) 1867: IX. t. cz. A *magyar ezredek* kiegészítésére szükségelt ujonczok megajánlásáról; 2) 1868: XXVII. t. cz. A *magyar ezredekhez* 1868-dik évben szük-

Az első szónok Győrffy Gyula előadó volt. Miután kijelentette, hogy a központi bizottság a háztól egyedül a törvény megtartását kéri s hogy e kérelem teljesítéséét sem megtagadni, sem kikerülni nem lehet, azon indokokkal foglalkozott, melyeknél fogva a kormány és a központi bizottság kisebbsége e törvényjavaslatból a «magyar hadsereg» czímét *kiküszöbölni* óhajtja. A kisebbség jelentésével igen apodiktikus hangon polemizált. Kereken tagadta, hogy a törvényhozás 1869-ben az 1867 : XII. t. cz. érdeklett §§-ai közt ellentétet fedezett volna fel, hogy e miatt törvénymagyarázatot látott volna szükségesnek s hogy ily módon állapíttatott volna meg a «magyar sorhadi csapatok» kifejezés a «magyar hadsereg» helyett. Ez a kisebbség részéről vadonat új okoskodás, erősebb érvek hiányában. Az 1867 : XII. t. cz. egyáltalán nem áll a házában oly gyanu alatt, mintha Magyarország jogait illetéktelenül túlterjesztette volna; és az 1867: XII. t. cz. 12. és 14. §§-aiban mégis világosan magyar hadseregről tesz említést. Ennek törvényes következménye az, hogy a kiegyezési törvény értelmében *kell* — s itt a szónok erélyesen a törvénykönyvre ütött — hogy Magyarországnak külön hadserege legyen. Mert a «magyar hadsereg» kifejezés nem történetességből csúszott be az 1867-diki törvénybe. Deák Ferencz 1867 márczius 28-diki beszédében igen sokszor hangsúlyozta a «magyar hadsereget». De azóta a kormány fokonként feladta az ország jogait. Már 1868-ban meglepetésül szolgált, hogy a véderő-törvényjavaslatból a «magyar hadsereg» kifejezés hiányzott. Történt is e miatt felszólalás. Az első ujonczjutalékot 1869 julius 12-dikén kérte a kormány. Várady ekkor is követelte a «magyar hadsereg»-féle elnevezést, de felszólalásának semmi foganatja nem lett. Az 1870. évre kért ujonczok megajánlásakor november 13-dikán még jobboldali képviselők is a «magyar hadsereg» kifejezést kivánták felvétetni a czímbe «magyar sorhadi csapatok» helyett. Ez ellen azonban Kerkapoly, mint államtitkár, tiltakozott, úgy nyilatkozván, hogy a magyar hadsereg a magyar sorhadi csapatokból áll, ha tehát ezekhez szavazzuk meg az ujonczokat, ez által a magyar hadsereget egészítettük ki. A kormány tehát akkor sem vonta kétségbe a magyar hadsereg létezését. Törvényt magyarázni akkor sem volt esze ágában senkinek.

séges ujonczok megajánlása tárgyában; 3) 1869: I. t. cz. A *magyar sorhadi csapatokhoz* és hadtengerészethez szükséges évi ujonczjutalék megállapítása s az 1869-dik évre megajánlása tárgyában; 4) 1869: XV. t. cz. A *magyar sorhadi csapatokhoz* és a hadtengerészethez 1870-dik évre szükséges ujoncz és póttartaléki jutalékok megajánlása tárgyában.

A kisebbségi különvéleménynek ezen alapérve tehát a levegőbe van építve. De azt is mondja a különvélemény, hogy külön magyar hadsereg nem is létezvén, ahhoz nem szavazhatjuk meg az ujonczokat. »Legyen meggyőződve a kisebbség, mondá a szónok, hogy ezen módosításnak sem czélja ez alkalommal valami más magyar hadsereget létesíteni, mint a minőt a törvény meghatározott és abban említve van. A módosításnak ez nem czélja .... A magyar hadsereg létezésének jogosultsága, t. ház, törvénybe van fektetve. Ezen törvényt a t. ház alkotta, ezen törvény eltörölve nincs. Ezen törvény tekintélyére támaszkodik a központi bizottság, annak teljesítését kéri.»

Mellőzve Királyi Pál beszédét, bár a törvénymagyarázatról igen érdekesen nyilatkozik, — nem az egyes szónokok beszédeiben, hanem abban találván a törvénymagyarázatot, a mit a ház a vita befejeztével határozatul kimond, — áttérhetünk a másik ellenzéki szónokra, kivel Andrássy foglalkozik.

Tisza Kálmán mindenekelőtt arra reflectálva, mit Királyi Pál e vitának ismételten való megújulásáról mondott, kijelenté, hogy mindaddig, míg azon akadályokat, melyek a magyar hadseregnek útjában állanak, lerontania nem sikerül, mindinkább ismételni fogja támadásait. Ezután így folytatta: Királyi, midőn mind előadásában, mind a kisebbségi véleményben azt állította, hogy a hadsereg közös, rágalmazta az 1867: XII. t. cz.-et. «Azon törvényczikk 11. §-ában, — úgy mond, — ha jól emlékszem, úgy, miként maga is idézi, megvan az, hogy a közös védelemnek másik eszköze a hadsereg,* és azontúl alább, ő Felségének a hadügy körébe tartozó alkotmányos fejedelmi jogait körvonalozva, ezen §. ezt mondja: «Mindaz, mi az egész hadsereg s így a magyar hadseregnek, mint az összes hadsereg kiegészítő részének egységes vezérléséhez tartozik, stb.» Már most Királyi hihetőleg ezen egész hadseregből magyarázza ki azt, hogy közös. Azt, hogy ezen fogalom *egész* és *közös* általában azonos lenne, nem hiszem, hogy maga is fölteszi. De vegyük a jelen esetet. Kiről van ott szó? Van ő Felségéről, kinek egész hadserege van, mely egész hadseregnek részét teszi a magyar hadsereg; de abból, hogy a magyar hadsereg a királynak is hadserege, abból, hogy azon királynak más hadserege is van, azt kimagyarázni, hogy ezen *egész* azt teszi, hogy ezen magyar hadsereg *közös* a másik állammal is, én azt hiszem, semmiféle úton nem lehet. Az 1868: XL. t. cz., ez persze hogy nem szól magyar

* Ezt nem a 11., hanem a 9. §. határozza.

hadseregről, és szól «közös hadseregről».* Azonban már akkor kimondatott, hogy e törvény a magyar hadsereget nem mellőzi és hogy ennek mellőzése nem is szándékoltatik. Létezik az 1867 : XII. t. cz.-ben, mely a Magyarországot illető szakaszokban mindig csak magyar hadseregről rendelkezik, a mint hogy magyar törvénynek nem is lehet másról, mint csak a magyar hadseregről rendelkeznie. — Igen csodálkozik, — így szólt tovább, — hogy a kisebbségi előadó a magyar sorhadi csapatokat megszavazza. Nem hiheti ugyanis, hogy ellentétbe akar helyezkedni a volt államtitkárral, ki az elmúlt évben azt mondotta, hogy utoljára is «sorhadi csapatok» vagy «magyar hadsereg» mindegy, hiszen a magyar hadsereg magyar sorhadi csapatokból áll. Ha a mondottak egyet jelentenek és ha a magyar hadsereg részére nem lehet ujonczokat megszavazni, mert magyar hadsereg nem létezik: akkor a magyar csapatok részére sem lehet ujonczokat megszavazni, hanem nevezni kell a gyermeket saját nevén: szavaztassanak meg az ujonczok a közös hadsereg számára. — Tisza beszédje oda concludált, hogy «legalább mit az 1867: XII. t. cz. mondott és mit az 1868: XL. t. cz. lehetetlenné nem tett, legalább annyit tegyünk meg.» S aztán így végzé beszédét: «Én tehát azon meggyőződésben (vagyok), hogy a ma létező törvények szerint egyedül helyes kifejezés az, hogy a *magyar hadsereg* számára szavazzuk meg az ujonczokat... és igen kérem a t. házat, ne méltóztassék ezen szót *magyar hadsereg* ismét törvénytelen számkivetésbe küldeni; ne méltóztassék annyival inkább, mert nekem legalább meggyőződésem, — pedig nem számítom magam azokhoz, kik nagyon sötéten szeretnek látni, — meggyőződésem, mondom, az: hogy mindenesetre van annyi, úgynevezett fekete pont a láthatáron, mely gondolkodásra kell, hogy késztessen bennünket. Meggyőződésem e mellett az, hogy e fekete pontok nem veszélyesek reánk nézve, nem nagyon veszélyesek legalább azon percztől kezdve, midőn a nemzetnek van saját hadereje. Meg vagyok győződve arról is, hogy ha el nem jön hamar azon időpont, midőn a kormány, midőn a fejedelem, midőn minden ember belátandja, hogy

* Nincs okunk elhallgatni, hogy ez utóbbi állítás téves, s hogy e tévedés az ellenzék vezére részéről annál meglepőbb, mert az egész vita a törvényeknek nem annyira szellemén, mint egyes szavain fordult meg. A véderőről szóló sarkalatos 1868: XL. t. cz. említ igenis «közös hadügyminisztert», említ «közös hadügyi költségvetést», sőt a 11. §-ban szól a «monarchia közös védelmére szükséges szárazföldi és tengeri hadseregről» is, de a «közös hadsereg»-féle kitételt egyetlen egyszer sem használja.

az országnak és a dynastiának biztos támasza csak a magyar hadseregben van: e fekete pontok óriási mérvre fognak nőni és akkor nem hiszem, hogy oly nyugodt lélekkel nézhessék a következő veszélyt azok, kik elkéstek e meggyőződést minden úton-módon a koronás fejedelem szívébe csepegtetni.»

A kormánypárt részéről még az nap Tóth Vilmos államtitkár, másnap pedig az ellenzék táborából Horn Ede szólalt fel, mire Andrássy a központi bizottság indítványa s az ennek substratumául szolgáló önálló magyar hadsereg ellen a következő emlékezetes beszédet tartá, melyből a bizonyítékoknak szerényebb apparatusával, de ép oly erős öntudattal bontakozik ki Andrássynak ugyanaz a politikai meggyőződése, mely 1889-diki nagy beszédének egyik kiszökellő alapgondolata.

Gr. Andrássy Gyula:

Tisztelt ház, A szőnyegen forgó kérdés nem először tárgyaltatik e házban. Ismételve elmondattak már az okok és ellenokok itt és a tulsó oldalon; ismételve határozott e kérdésben már a tisztelt ház.

Tekintve tehát azon számos teendőt, melyek még a jelen ülésszakban elintézésre várnak, megvallom, nem szeretném magamra vállalni azon felelősséget, hogy a discussiót bármi módon meghosszabbítsam, s azért csak a lehető legrövidebben fogom elmondani azon indokokat, melyek miatt a kormány az osztályok előadóiból alakult központi bizottság javaslatát el nem fogadhatja. *(Halljuk!)* Mielőtt azonban erre áttérnék, néhány észrevételt akarok tenni azokra, mik itt a túlsó oldalról elmondattak. *(Halljuk!)*

Az igen tisztelt előadó úr azt állítá, hogy mi itt ki akarunk küszöbölni egy oly czímet, mely eddig használtatott. Ezen állítás nem felel meg a tényállásnak; *(Halljuk!)* ellenkezőleg, a képviselő urak ott a túlsó oldalon akarják kiküszöbölni azon czímet, mely a törvényhozás által már kétszer elfogadtatott. *(Úgy van! jobb felől. Ellenmondások balról.)* Ma az ujonczállítási törvényről szólunk, melynek czíme gyanánt már kétszer a «magyar sorhadi csapatok» kitétel állapíttatott meg; tehát, ha most ezen czím megváltoztattatnék, és helyébe a «magyar hadsereg» kifejezés lépne: nem mi küszöbölnők ki, hanem a tisztelt

képviselő urak a túloldalon fognák kiküszöbölni a már kétszer elfogadott czímet. *(Úgy van! a jobb oldalon.)*

Azt is mondta a t. képviselő úr, hogy az indítványozott új czím által nem szándékoltatik egy különálló magyar hadsereg alakítása. A tegnap hallottak után azt kell hinnem, hogy e kérdésben az ellenzék tagjai közt teljes egyetértés nem létezik, a mennyiben az ellenzék egyik igen tisztelt vezére, Tisza Kálmán képviselő úr azt mondta, hogy szükséges lerontani mindazon gátakat, melyek egy külön magyar hadsereg megalakítását akadályozzák.

E két nézetet nem tudom összeegyeztetni, s ennek következtében — a nélkül, hogy a tisztelt előadó úrnak jóhiszeműségét legkevésbbé is kétségbe vonnám — azt gondolom, hogy a tény úgy áll, a mint azt Tisza Kálmán úr mondta; és pedig azért hiszem ezt, mert daczára azon parlamentaris szabálynak, mely szerint az ellenfél által felhozott indokot mindig valódi indokának kell elismerni, egyet még sem ismerhetek el, mert nem valószinű: hogy tudniillik az ellenzék, mely külön indítványt tett egy külön hadsereg fölállítására, s így azt az egész éven át akarja, csak épen azon perczben ne akarja, mikor velünk a «magyar hadsereg» czímet oly helyen, hová nem alkalmazható, akarja elfogadtatni. *(Élénk tetszés jobb felől.)*

A tisztelt előadó úr továbbá igyekezett bebizonyítani azt is, hogy mi fokonkint törekedtünk a nemzetnek a hadügy körüli jogait föladni. Erre nézve azt gondolom, hogy egy rövid visszapillantás a multra igen világos ellenadatokat fog szolgáltatni.

1867-ben az ujonczok, minden ellenvetés nélkül, «a magyar ezredek kiegészítésére» ajánltattak meg, sőt, mint ezt a kezemben levő Napló bizonyítja, maga Debreczen város igen tisztelt képviselője volt az, ki e czímet indítványozta.

1868-ban, midőn a kiegyezési törvény nem volt ugyan még szentesítve, de a ház által már el volt fogadva, az ujonczok megajánlásánál ugyanazon czím használtatott, és a Napló szerint ez ellen a ház egyik részéről sem tétetett kifogás.

Később azután ő Felsége parancsából és engedélyével alakíttattak a hadseregben magyar műszaki csapatok. Ezután indít-

ványoztatott és fogadtatott el a mi részünkről is czímképen «a magyar hadcsapatok» kifejezés, azért, mert már ekkor az «ezred» kitétel nem felelt volna meg a tényállásnak: voltak tudniillik más csapatok is, melyeket ily néven nevezni nem lehetett. Később azután a tisztelt képviselő urak a «magyar hadsereg, mint az összes hadsereg kiegészítő része» czímet követelték. Ma már nem ezt, hanem egyenesen a «magyar hadsereg» czímet követelik.

Ezekből tehát az következik, hogy a tisztelt baloldal a czím kérdésében minden alkalommal tovább és tovább ment. A kormány azonban és a többség — mely a kormány nézetét pártolta — egyszerűen azon czímet használta, mely a törvénynek és a tényeknek megfelelt; nem adott föl semmi jogot, de nem is igyekezett a fennálló törvénynek más magyarázatot adni, mint a milyet annak adni lehet; és ezt én véghetetlen lényeges dolognak tartom, még akkor is, ha csak egyszerű törvényről van szó, de még inkább akkor, ha oly törvényről van szó, mely egyszersmind egyezmény, és pedig egyezmény ugyanazon monarchiának egymásra utalt és egymással szövetkezett két állama közt.

Ha egyes államok más államok irányában megszegik a szerződést, mint ez néha történik: ez háborúra ad alkalmat; az egyik vagy másik győz, aztán mindkét állam ismét belép a maga államéletébe, és ezzel a háborúnak vége van. De ha ugyanazon monarchiának két állama, melyeknek népei, közös érdekeiknél fogva, együtt tartoznak egymást védelmezni, s melyeket viszonyaik egymásra utalnak, szegi meg egymás irányában az egyszer elfogadott egyezményt: ennek kétszeresen káros következménye van, mert az ily háború nem szünik meg soha, hanem folytonosan emészti az egész monarchia erejét. *(Élénk helyeslés jobb felől.)*

Ennek következtében, nézetem szerint, úgy a kormánynak, mint a törvényhozásnak kötelessége ugyan, nem engedni azt, hogy fennálló törvény és fennálló jogok föladassanak; de kötelessége másrészt nem engedni azt sem, hogy bármely egyes szó becsempészése, vagy valamely törvény értelmezése által a jogok határai kiebb vitessenek, mint azt az egyezmény megengedi. Itt csak egy helyes út van: a becsületes ragaszkodás az egyszer

megállapított törvényhez, az egyszer elfogadott egyezményhez. *(Helyeslés jobb felől.)*

A túlsó oldalról megemlítették azon veszélyt is, mely minket abban az esetben érhetne, ha a külön magyar hadsereg eszméje keresztül nem vitethetnék. Tisza Kálmán t. képviselő úr azt mondta, hogy, ha e kérdés — még pedig oly értelemben, mint ő indítványozta — megoldva nem lesz: igen feketének látja a jövőt. Engedje meg nekem is kijelentenem, hogy én is igen feketének látnám a jövőt, ha az beteljesülne, a mi némileg javasoltatott egy más indítványban: t. i. ha két, egymástól teljesen független hadsereg állíttatnék föl. Elmondom igen röviden, mitől félek: mi történnék akkor, az én nézetem szerint. *(Halljuk!)*

Ekkor az történnék, hogy a most létező közös hadsereg és külön honvédség helyett létesülne — nem két sereg, de talán sokkal több. Nem hiszem ugyan, de fölteszem, hogy létesülne két sereg; ez esetben bírna az összes monarchia két sereggel, a melyek a helyett, hogy mint most, közösen védik a monarchiát, úgy mint már a tulsó oldalról mondatott is, nem közösen, hanem kölcsönösen fognák azt védeni. A kölcsönösen egymást védő seregekből rövid idő mulva lenne két sereg, melyek egymást nem védenék; és a kölcsönösen egymást nem védő két seregből, attól tartok, hogy bizonyos körülmények közt és talán idegen befolyások következtében is, lehetne két oly hadsereg, melyek egymást kölcsönösen fenyegetnék. *(Úgy van! jobb felől. Zaj bal felől.)* Hogy mennyibe kerülne ezen eredmény elérése, hogy mennyire szembe állítaná egymással a monarchia két részét és Magyarország különböző elemeit: ezt én említeni nem is akarom; hanem igenis constatálom azt, hogy ennek eredménye bizonyosan nem az lenne, — és itt nem parlamentaris phrasist mondok, hanem teljes meggyőződésemnek adok kifejezést, — a mit a tisztelt ellenzék óhajt, sőt azzal egészen ellenkező; de tökéletesen hiszem, hogy az lenne az eredmény, s épen ez az ok, a miért nem követhetjük azon politikát, melyet a tisztelt képviselő úr e tekintetben ajánl. *(Helyeslés jobb felől.)*

Már most átmegyek arra a kérdésre, — és e részben ugyanazon álláspontra helyezkedem, melyet a tisztelt előadó úr elfog-

lalt, — vajjon a czím, mint ismételten indítványozták, megfelel-e a törvénynek: igen vagy nem? Én ezen kérdésre azt vagyok kénytelen válaszolni, hogy nemcsak hogy meg nem felel a törvénynek, hanem egyenes ellentétben van az 1867-diki törvénynyel, egyenes ellentétben van az 1868-diki törvénynyel, és még nyelvtanilag sem felel meg annak, a mit a törvény végrehajtatni szándékozik. Sőt csak arra alkalmas, hogy a haderő különböző tényezőinek viszonyát zavarba hozza. Ezen okoknál fogva nem fogadhatom el a központi bizottság által ajánlott változtatást.

Méltóztassanak most megengedni, hogy az egyes tételeket röviden bebizonyítsam. *(Halljuk!)*

Mindenekelőtt az 1867: XII. t. cz. 11. §-a az, melyre a központi bizottság az általa javasolt czímnek helyességét alapítja. Mit mond ez a törvény? Azt mondja: «Ő Felségének a hadügy körébe tartozó alkotmányos fejedelmi jogai folytán mindaz, a mi az egész hadseregnek, és így a magyar hadseregnek is, mint az összes hadsereg kiegészítő részének vezérletére, vezényletére és belszervezetére vonatkozik, ő Felsége által intézendőnek ismertetik el.»

Az 1867:XII. t. cz. e szakasza tehát világosan egy «egész», egy «közös» hadseregről szól, és ennek egyik részeül a magyar hadsereget nevezi meg. A központi bizottság által tett javaslat pedig csak a «magyar hadseregről» szól, és mivel a részt teszi az egész helyébe, és így kizárja az egészet: ezzel egyenesen a törvénybe ütközik. *(Helyeslés jobb felől; ellenmondás bal felől.)*

Hogy ez világosan így van, azt leginkább bizonyítja Debreczen város igen tisztelt képviselőjének tegnapi fölszólalása. Igen érezte ő tudniillik a törvény ezen szakaszának erejét, és azért azt állította, hogy a 11-dik §, midőn egy egész seregről szól, nem egy külön egész seregről szól, melynek a magyar sereg csak kiegészítő része, hanem ezen törvény csak ő Felsége birtokát határozza némileg: mert az mondja, hogy van két sereg, ő Felségeé mind a kettő, és így ő Felségének van egy egész serege; de másképp egy közös sereg nem létezik.

Már, kérem alássan, ezen állítás nem áll. A törvény nem arról szól, hogy ő Felségének van-e serege vagy nincs, hanem

ő Felsége jogairól szól a fennálló seregre, az egészre és annak részeire nézve. De ha az mondatnék is, ha az volna is a törvénynek czélja: a törvény akkor sem mondhatná, hogy van egy egész hadsereg, melynek a magyar kiegészítő része; hanem azt kellene mondania, hogy ő Felségének van két serege, melyeknek mindegyikére nézve egyforma joga van a vezérlet, vezénylet és szervezet tekintetében. Tehát maga ezen okoskodás bizonyítja, nézetem szerint, leginkább azt, hogy a czímnek választott kifejezés egyenesen és határozottan az 1867-diki törvény ezen paragraphusába ütközik.

De nemcsak az 1867-diki törvénybe ütközik, hanem belé ütközik határozottan az 1868-diki törvénybe is. Az 1867-diki törvény 10., 11. és 12. §-a az akkor fennállott állapottal foglalkozik, s ezt constatálva, körülírja a fejedelem és a nemzet jogait; de a 13. § már a jövendőre megy át és meghatározza azt, hogy ha új védelmi rendszer fog behozatni: mi módon kell ezen új védelmi rendszernek megállapíttatni, és azt mondja, hogy ennek közös megállapodás útján, közös elvek szerint kell történni; továbbá azt mondja, hogy ha a két törvényhozás között egyezség létre nem jönne, küldöttség döntsön.

A törvényben így előre látott egyezmény létrejött és létezik az 1868-diki törvény és a honvédségről szóló törvény alakjában.

Már most az a kérdés, mit mond ez a törvény: egy külön magyar hadsereget állapít-e meg, vagy egy közös hadsereget, külön magyar honvédséggel?

Azt hiszem, a törvény e tekintetben világos: közös hadsereget állapít meg, külön magyar honvédséggel.

A törvény nem 329 ezer főnyi, hanem tíz évre meghatározott 800 ezer főnyi számban állapítja meg a közös hadsereget; a 329 ezer főnyi járulék Magyarország részéről a népesség arányára való tekintettel van kivetve, mint Magyarország jutaléka a 800 ezerhez.

Mely törvény szerint kell tehát meghatározni a czímet? mely törvényhez kell annak alkalmazkodnia? Ahhoz, mely az új védrendszert megállapította, mely az ujonczozást részleteiben elrendelte, a mely arról intézkedik. És mit mond ezen tör-

vény? Azt mondja, hogy a magyar ujonczok kizárólag csak a magyar sorhadi csapatokba fognak beosztatni. Ennek kell, hogy a törvény megfeleljen; minden, mi ettől eltér, a törvénybe és az egyezménybe ütközik.

Mondottam még azt, hogy az indítványozott czím nyelvtanilag sem helyes. Megvallom, e tekintetben nem érzem magamat tekintélynek, de a dolog annyira feltünő, hogy nem tartózkodom azt a ház előtt fölemlíteni.

Az ujonczok nem állíttatnak a hadsereghez: sem a közös, sem a magyar hadsereghez, hanem az egyes csapatokba. Ha az indítványozott «magyar hadsereg» kitétel által a létező magyar haderő összeségének jelzése czéloztatnék is, mi kétségtelenül az 1867-diki törvénynek szándéka volt: akkor sem volna helyes a kifejezés, mert a magyar haderő, mely kétségtelenül létezik, magában foglalja a honvédséget is, azon honvédséget, mely nem létezett akkor, mikor 1867-ben ezen törvény alkottatott. Bárhogy vegyük tehát a javaslott czímet, akár úgy, hogy az ujonczok oly testületbe soroztatnak, melyből ki van zárva a honvédség, — nem correct e kitétel azért, mert ez esetben a magyar haderő fogalmából kizárja a honvédséget; akár úgy, hogy benne foglaltatik, — mert ez esetben egyszerüen falsum, a mennyiben így az az értelme volna, hogy a magyar honvédségbe állíttatnak az ujonczok; már pedig az itt megszavazott ujonczok a magyar honvédségbe nemcsak nem állíttatnak, hanem csak azok soroztatnak oda, kiket nem a hadsereg részére szavaztunk meg. Bárhogy tekintsük tehát a javaslott czímet, az sem a törvényeknek, sem annak, a mit elérni akar, meg nem felel.

Ha mindamellett vannak, kik úgy gondolkodnak, miért ne lehetne használni e kitételt, mely egy szentesített törvényben foglaltatik, ha nem egészen helyes is: engedjék megmondanom, mi ennek az oka. *(Halljuk!)* Oka egyszerüen az, hogy nálunk a parlamentaris rendszer új, nem régóta tart, az ezt megelőzött rendszer pedig igen sokáig állott fenn *(Bal felől ellenmondások)*; ennek utóemléke még él nálunk, míg a parlamentaris rendszernek minden következménye még nem ment át — úgy szólván — vérünkbe.

Mielőtt az 1848-diki törvények alapján felelős parlamenta-

ris magyar kormány állíttatott fel, létezett egy collegialis kormány, mely a végrehajtó hatalmat gyakorolta. Nem szeretnék félreértetni. Hazánk igen kitünő fiai álltak néha e kormány élén, és így nem egyéni hibának rovom fel, a mi a rendszerben gyökerezett, de constatálom, hogy e collegialis testület, mely nem volt felelős a törvényhozásnak, egyoldalú pressio alatt állván, nem mindig hajtotta és nem mindig hajthatta — ha akarta volna is — végre a törvényeket úgy, a mint azokat a törvényhozás alkotta. Mi lett ennek következménye? Az, hogy sokszor a törvény végrehajtás nélkül maradt, míg a törvényhozás a törvénybe iktatott egyes szavakkal igyekezett legalább jogát fenntartani.

A korona másfelől nem igen törődhetett azon egyes kitételekkel, melyek a törvénybe foglaltattak, mert közte és a törvényhozó testület között mindig volt egy collegialis testület, mely a törvény végrehajtását megakadályozhatta vagy annak rendeleteit a gyakorlatban módosíthatta. A sérelmek az országgyülési iratok közé iktattattak és ezzel a dolog abban maradt.

De most másképen áll a dolog. Most egy egyénileg felelős kormány áll a törvényhozással szemben, és ez mindazt, a mit a törvényhozás törvénykép határoz és ő Felsége szentesit, úgy a mint határoztatott és úgy a mint szentesíttetett, saját felelőssége alatt végrehajtani köteles.

Egy felelős kormány tehát nem nyugodhatik meg abban, hogy oly kitételek kerüljenek a törvénybe, melyek a törvénynek más magyarázatot engednek, mint a mi annak valóságos szándéka. Alkotmányos kormánynak legfőbb kötelessége: megakadályozni azt, hogy a korona és a nemzet jogai összeütközésbe ne jussanak; fönn kell tartania a törvényt teljes épségében, egyik és másik irányban, és azért az alkotmányos miniszternek minden eljárásában — az én fölfogásom szerint — első kötelessége a leghatározottabb őszinteség föl- és lefelé. Ezt az elvet követte a jelen kormány mostanig, ezt az elvet fogom én követni mindaddig, míg azon szerencsében részesülendek, hogy a magyar kormány élén álljak *(Élénk helyeslés jobb felől)*, és ezen elv fog követtetni addig, míg azok maradnak a kormány tagjai, a kik jelenleg e helyeket elfoglalják.

Ezen okoknál fogva én a czím megváltoztatását czélzó inditványt határozottan visszautasitom. *(Élénk, hosszas helyeslés a jobb oldalon.)*

Az ellenzék még nem adta meg magát. Vécsey Tamás, Simonyi Lajos b., Ivánka Imre, Dőry, Várady Gábor és Ghyczy még egyszer végig ismételték azon érveket, melyekkel az ellenzék követelését támogathatta. S ez alkalommal megint Deák vetett véget a vitának, ki soha senki által kétségbe nem vont competentiájával újra elmagyarázta, régibb törvényeink mit értettek magyar ezredek, illetve magyar hadsereg alatt, s hogy különálló magyar hadsereg miért nem volt lehetséges 1867-ben sem. Nem volt jelentőség nélkül való, hogy, miként elébb Andrássy, úgy most ő is, sőt még erélyesebben, kiemelte a kiegyezéshez való törhetlen ragaszkodás szükségét. Szavait meghallhatták a Lajtán túl is, hol veszedelmes változások voltak készülőben. Azt mondá, hogy míg a kiegyezés fennáll, addig mindaz, a mi ezen egyezmény szellemétől és szavaitól elüt, a kiegyezés egyenes megsértése. Igaz, hogy Europában divattá kezd válni a szerződések semmibe vétele, de ezt a politikát ne kövessük. E politikához különben is csak a hatalmasok nyúlhatnak, kiknek elég erejük van a szerződéseket megszegni. De hogy gyengébb nyúljon ily politikához, ez sem nem helyes, sem nem jogos, de még nem is eszélyes. Híven kell ragaszkodnunk a kiegyezéshez. A megkötött szerződések megnyirbálása, aláásása sem a nemzet jellemével össze nem fér, sem pedig czélszerű nem volna. «Azon emberrel, a ki, hogy a megkötött szerződés alól kibúvhasson, alkalmat keres, a ki sokszor, még olyankor is, ha alkalma *nem* nyílik, kijelenti azon óhajtását, hogy a szerződést meg akarja bontani, semmi előrevigyázó ember többé szövetséget nem köt. Pedig Magyarország oly állapotban van, hogy támasz és szövetség nélkül meg nem állhat . . . Tőlünk, kik ezen szerződések létrehozását szavazatunkkal elősegítettük, a bona fides megkivánja, hogy ezen szerződés minden betűjét tartsuk meg.»

Másnap, január 18-dikán volt a névszerinti szavazás. Csak 112 szavazat támogatta a központi bizottságban felülkerekedett ellenzék indítványát, 175 szavazat ellene nyilatkozott. (Távol volt 145 képviselő.)

1871 JANUÁR 25. ÉS 26.

A MINISZTERELNÖKSÉG KÖLTSÉGVETÉSÉNEK TÁRGYALÁSAKOR.

Az 1871. évi államköltségvetés előirányzatáról szóló törvényjavaslat általános tárgyalása január 25-dikén három napi vita után véget ért. A részletes vitánál, mely a miniszterelnökség költségvetésével kezdődött, az első szónok Irányi Dániel volt, újra föleleveníve azt a határozati javaslatát, melyet a múlt ülésszak folyamán először, ezen ülésszak kezdetén másodszor s január 18-dikán harmadszor adott be hasztalanul, s melyben a kormányt utasítani óhajtá, hogy az ország állapotáról az országgyűlésnek évenkint jelentést tegyen.

Parlamenti kormányrendszerben — mondá — a miniszterelnök feladata abban áll, hogy az ország ügyeit a minisztertársaival egyetértőleg megállapított és a parlamenti többség által elfogadott programm szerint vezesse, a teendők sorrendjét és elveit meghatározza és ezen elvek alkalmazását mindenben ellenőrízze. A vezetés és felelősség oroszlánrésze a miniszterelnökre hárul. Ennek négy évi munkásságát azon programm szerint fogja most megitélni, melyet a királyi trónbeszéd kitűzött s a válaszfelirat elfogadott. E programm a közügyeknek három ágára vonatkozik: a külügyekre, Magyarországnak Ausztriához való viszonyára s végre a belügyekre. A mi a külügyeket illeti, a kormány a békét fenntartotta ugyan, de azt a befolyást, mely az 1867 : XII. t. cz. szerint a külügyekben megilleti, a miniszterelnök kellően nem érvényesítette, különben nem azt felelte volna Simonyi Ernő interpellatiójára, hogy a semlegesség és az ultimatum egymással össze nem fér. A semlegesség és az ultimatum között a diplomatiai cselekményeknek egész lánczolata van. A miniszterelnök válasza által — így folytatá — nem csak azt árulta el, «hogy a diplomatiai szokásokat vagy nem ismeri, vagy föltészi rólunk, hogy azokat mi és illetőleg köztünk senki sem ismeri; de

elárulta egyszersmind azt is a miniszterelnök úr, hogy azon befolyást, a melyet gyakorolni hivatva van, nem azon mérvben gyakorolja a külügyekre, mint azt az ország érdeke megkívánná.» Ha e befolyást érvényesítette volna, lehetetlen volt volna ily választ adnia akkor, mikor a külügyminiszter már régóta igyekezett ide és oda intézett jegyzékek által a béke helyreállítását előmozdítani azon értelemben, mint azt az ellenzék is sürgette. Az osztrák birodalomhoz való viszonyt illetőleg a miniszterelnök beváltotta igéretét. Nem csak fenntartotta és megszilárdította a 67-diki egyezményt, de igen sok olyat is tett, a mi az egyezmény határain kívül esik. Nem így áll a dolog a belügyek terén, hol a nemzet geniusának megfelelő reformokat igért. Sem a bírósági törvény, sem a törvényhatóságok rendezése, sem a virilis szavazatok nem felelnek meg a nemzet demokratikus irányának. Még a közigazgatás mezején sem járt el a kormány szerencsésen. «Ha a kinevezéseket ... tekintjük, — úgy mond — azt találjuk, hogy nem mindig a képességre, a hivatásra, de csaknem kizárólag a politikai véleményre van tekintet. Tekintet van arra, még a bírói hivatalok betöltésénél is. Mert hogy ha méltóztatott is kinevezni a kormány egy-két ellenzéki tagot, és pedig e ház padjairól, — mit sajnálok, mert véleményem szerint (Nevetés) a képviselő, midőn mandatumát elfogadja, nem azért fogadja el, hogy azt néhány hó vagy pár év múlva, a kormány kecsegtetése következtében, bírói székkel cserélje föl, hanem hogy programmjához híven mindvégig betöltse, — tehát ezen kinevezéseket, melyeket az ellenzék gyöngítésére gondolt ki a miniszterium, s melyek a nélkül is csekély számmal vannak, egyáltalában nem fogadhatom el annak czáfolatául, mintha a bírói hivatalok betöltésénel a politikai véleményre tekintet nem volna. Magánál a közmunka-tanács megalkotásánál is tekintet volt a politikai véleményre, azon testületnél, mely Pest város szépítéséről van hivatva gondoskodni. Mert tudok esetet, hogy a közmunkatanácsnak egy tagjától az kérdeztetett: vajjon nem szándékozik-e a kormánynak a közmunka-tanácsban opponálni?» De a kormány a törvényhozás mezején sem váltotta be igéretét. A magán- és büntetőjogi codexeket nem készítette el. Az adóreformra vonatkozó igéretét visszavette. A hűbériség maradványai még nincsenek mind eltörölve s a vallásszabadság kérdése is megoldásra vár. S e meddőség honnan ered? «Véleményem szerint ered először onnan: mert a kormány, s különösen a miniszterelnök úr, nincsen áthatva a jelenkor demokratikus irányától, hanem aristokratikus irányt követ, daczára annak, hogy 1848-asnak vallja magát ellenünkben; és következik onnan,

hogy valamint a közigazgatásra, úgy a törvényhozásra is a közösügyek súlya nehezedik.» «Onnan van, mert véleményem szerint nincs a kormányzatban semmi megállapított rendszer; nincs a kormányban és különösen — mert őt teszem ezért felelőssé — a miniszterelnökben semmi rendszer, nincs szervező képesség, szervező tehetség; a mely hiány, miután fényes elmebeli tehetségeit elismerem, nem származhatik másból, mint vagy onnan, hogy túl van halmozva munkával, vagy pedig onnan, mert nem tanulmányozá elég részletesen az ország szükségeit, a nemzet óhajtásait. És midőn ez így áll, akkor a miniszterelnök úr, a helyett, hogy maga tette volna már régen azon indítványt, melyet én tettem, — hogy t. i. a kormány az ország állapotáról évenkint jelentést terjeszszen elő, melyből a miniszterek magok úgy, mint a ház, s az egész ország okulhatna. — akkor, mondom, a miniszterelnök úr egyszerűen fejének rázásával — cuncta supercilio movens — az indítványt eltemette.» A mit a franczia kormány évek során át tett, mi Amerikában s másutt is dívik, mit minden jóravaló alispán és polgármester évenkint megtesz: azt a magyar miniszterelnök még csak szóba hozni, tárgyalásra méltatni sem akarja. Innen van a rendszerhiány, mely a kormány és a törvényhozás munkásságát jellemzi. A többség miért pártolja mégis a miniszterelnököt? «Azért, uraim, mert azt tartják, hogy gr. Andrássy Gyula ama férfiú, kinek legnagyobb befolyása van az udvarnál.» De ha olyan nagy a befolyása: úgy négy évi kormányzása alatt miért nem vitte ki, hogy, világos törvény értelmében, a nemzet forró óhajtása szerint, a nemzet első palotájára a nemzeti lobogót tűzesse? Miért nem képes a gellérthegyi várerődöt eltávolíttatni, miért nem meri Dalmáczia visszakapcsolását még csak szóba se hozni? «Ha ez nagy befolyás, ha ennyi a befolyása azon férfiúnak, kit önök gondviselésszerű férfiúnak neveznek (Jobb felől zajos éljenzés) akkor uraim, sajnálattal vallom meg, hogy a gondviselés Magyarország iránt vajmi mostoha.» Ilyen a kormányelnök, azon programm szerint itélve, melyet ő maga a többséggel együtt fölállított. Itéljen most a ház, vajjon a kormány, különösen annak elnöke megfelelt-e a maga szavának, megfelelt-e azon programmnak, melyet maga elé tűzött?

E kifakadásokra *Andrássy gr.* azonnal válaszolt.

Tisztelt ház, Én bizonyára senkitől sem akarom elvonni a jogot, hogy azon meggyőződésének, mely szerint a ministeriumban, vagy annak egyes tagjában, vagy a miniszterelnök-

ben és annak eljárásában bizalma nincs, bármely alkalommal itt e házban ismételve kifejezést adjon.

Azt azonban nem fogadhatom el, hogy valahányszor bármely tárgynál valakinek eszébe jut általános discussiót idézni fel a kormány összes politikájáról: én ugyanannyiszor kötelezve legyek őt e térre követni, különösen akkor, midőn egy kimeritő általános vita után, a miniszterelnöki tárcza költségvetése alkalmából, úgy állíttatik oda a dolog, mintha az összes miniszterium teendőjének nemcsak felelőssége terhelné a miniszterelnököt,— mit én nem tagadok, — hanem hogy annak minden egyes mozzanata kizárólag az ő tárczáját illetné.

Én minden egyes alkalommal a hozzám intézett kérdésekre nyiltan és határozottan válaszoltam, minden egyes javaslat benyujtásánál elmondám az okokat, melyek a kormányt vezérelték, és el fogom mondani ezután is mindannyiszor. A háznak tehát volt és lesz elég alkalma megitélni, vajjon helyesli-e a kormány politikáját, annak egyes tetteit és indokait. De ha minden egyes kérdésnél általános, mindent magába foglaló vita kezdetik, és a kormánynak minden egyes képviselőt egy ily általános szóharcz terére követni kellene: akkor csakugyan beteljesednék az, mit a tisztelt képviselő úr mondott, tudniillik, hogy a kormány nem felelhetne meg hivatásának és oly módon pazarolná az ország idejét, melyért felelni nem tudna. *(Helyeslés jobb felől.)*

Ennek következtében a tisztelt képviselő urat az általa elfoglalt általános vita terére követni nem fogom, hanem csak azon egyes állításaira fogok szorítkozni, melyeket válasz nélkül hagynom már csak azért sem lehet, mert egytől egyig teljesen alaptalanok.

Azt állította a tisztelt képviselő úr, hogy tudomása van arról, hogy a kormány, illetve a miniszterelnök, midőn a közmunka-tanács egyik tagjául egy baloldali képviselő urat nevezett ki, azon feltételt kötötte volna a kinevezéshez, hogy ezentúl a kormánynak opponálni nem fog. *(Irányi Dániel közbeszól: A közmunka-tanácsban.)* Erre nézve nem válaszolhatok egyebet, mint azt, hogy ez határozottan és szórul szóra valótlan. Sajnálom, hogy nincs jelen az illető képviselő úr, — megnevezem, —

Máttyus Arisztid úr; de nem tesz semmit, mert értesülni fog hivatkozásomról, és bizonyosan szórul szóra azt fogja bizonyítani, mit én mondani fogok.

Midőn a képviselő úrnak azon ajánlatot tettem, hogy ezen állást foglalja el, — minthogy a főváros szépítésével, tudtomra, eddig is foglalkozott, — ezeket mondottam neki: «az ön ellenzéki állásának ezen kérdéshez absolute semmi köze; nem illik hozzám s nézeteimmel meg nem egyeztethető, hogy öntől, midőn ezen állást elfoglalja, elveinek bármi tekintetben megtagadását követeljem. Ön ismeri a kormány programmját a főváros szépítésére nézve; ott volt ön, midőn én, még mielőtt a közmunka-tanács létesíttetett volna, Pest város bizottsága előtt terveimet előadtam. Egyetlen kérdésem ez: vajjon ön ezen terveknek keresztülvitelét helyesnek tartja-e, és e tekintetben a tervezetet kész lesz-e támogatni *(Irányi Dániel közbeszól: Hiszen ezt mondtam!)* bizonyos szűkkeblű nézetek ellenében?» S ennél, őszintén bevallom, a képviselő úrra is gondoltam. *(Derültség.)*

Erre Máttyus képviselő úr azt felelte, hogy igenis, tökéletesen egyetért a fővárosra vonatkozó terveimmel. Ez a tényállás. *(Irányi Dániel közbeszól: Csakis ezt mondtam!)*

Tehát azon, akár direct, akár indirect vádat, mintha én egy állás betöltésénél ezen előnyt arra akartam volna fölhasználni, hogy az ellenzék egy képviselőjét elveitől mintegy eltántorítsam: *(Zaj)* határozottan visszautasítom. Ez lehet oly taktika, melyet talán a képviselő úr fog követni pártjának erősbítésére, ha egyszer kormányon lesz, de melyet én nem követek. *(Zajos helyeslés a jobb oldalon.)*

Azt mondotta továbbá a képviselő úr, hogy Simonyi Ernő képviselő úr egy interpellatiójára azt válaszoltam volna, mintha én nem volnék abban a helyzetben, hogy felvilágosítást adhassak az akkor hozzám intézett kérdésekre, és ebből azt következteti, hogy én a külügyek vezetését nem követem elég figyelemmel s nem tudom, mi történik e tekintetben; mert különben bizonyosan nem titkoltam volna válaszomban oly tényeket, melyek másnap a lapokban benn voltak. Ez ismét — itt az ország színe előtt tett — nyilatkozatomnak határozott elferdítése.

Én, méltóztatnak emlékezni mindnyájan, a kik jelen voltak, azt válaszoltam Simonyi Ernő képviselő úrnak:* Ha — hozzám intézett azon kérdésére, vajjon Oroszország a pontusi kérdésben küldött-e jegyzéket vagy nem — akkor, midőn e jegyzék nemcsak néhány nappal később, hanem már ugyanaz nap a lapokban megjelent volt, azt válaszolom, hogy igen, ezt részemről válasznak nem tekinthetném; midőn azt mondtam, hogy a diplomatiai alkudozás oly stadiumban van, hogy ma a hozzám intézett kérdésre választ adni nem tanácsos: ezzel tisztán kijelöltem azon kérdést, melyre válaszolnom nem lehetett. Ezen kérdés pedig az volt: vajjon a kormánynak van-e az iránt biztosítása, hogy a pontusi kérdés által fölmerült ügyben a többi consignatarius hatalmak a magyar-osztrák birodalommal egy véleményben lesznek-e vagy nem? Erre akkor nem válaszoltam, de ma sem válaszolnék, minthogy ezt a conferentia most tárgyalja.** A másik két kérdésre pedig azért nem válaszoltam akkor, mert nem — mint a képviselő úr mondá — két nappal később, hanem még az nap hozták az illető választ a lapok; ily válaszszal pedig kijátszani a t. házat oly eljárás, melyet követni én nem akarok. *(Tetszés jobb felől.)* A hozzám intézett kérés megtagadásának okát abban keresni, a miben azt a t. képviselő úr keresi, valóságos elferdítése a mondottaknak. *(Helyeslés jobb felől.)*

Mondotta továbbá a t. képviselő úr azt is, hogy a kormány egyes kinevezések által igyekszik gyengíteni az ellenzéket. Mindjárt reá pedig azt mondotta, hogy ezen kinevezések igen csekély számúak. Végre azt mondta, hogy igen sajnálja, hogy a kormány kinevezéseket tesz az ellenzék soraiból. Először tehát azt rója föl hibául, hogy a kormány nem tett kinevezéseket az ellenzék soraiból; azután a felett sajnálkozott, hogy tesz ily kinevezéseket; végre pedig azt mondta, hogy habár tesz is kinevezéseket az ellenzék soraiból, de ezek igen csekély számúak. *(Derültség.)* Én ezeket nem tudom megérteni; nem tudom, azt akarja-e a képviselő úr, hogy a kormány kinevezések által gyengítse

* L. fentebb a 365. lapot.
** Értsd a londoni conferentiát, mely január 17-dikén ült egybe.

az ellenzéket, vagy hogy ne gyengítse? vagy azt akarta-e bebizonyítani, hogy a kormány helytelenül jár el, midőn az ellenzék részéről valakit kinevez? *(Élénk derültség.)* Mivel úgy látszik, hogy a tisztelt képviselő úr e felől tisztában nincs, elmondom, minő szempontból indul ki a kormány a kinevezéseknél. *(Halljuk!)* Abból a szempontból indul ki, hogy az általánosan minden parlamentaris kormánynál divatozó szükséges tekintetek mellett a képességet onnan vegye, a hol találja; *(Élénk helyeslés jobb felől)* és ez egészen más elv, mint a melyet a t. képviselő úr fölállított.

Mondotta továbbá a képviselő úr azt is, hogy én egyszerű fejrázással utasítottam vissza azon indítványt, melyben ő azt követelte, hogy a kormány minden évben az ország általános helyzetéről, állapotáról jelentést terjeszszen a ház elé. Én valóban nem tudtam, tisztelt ház, hogy fejcsóválásomnak az a hatása volna, *(Derültség)* hogy általa egyszerre elessék egy törvény. Ha ezt tudom, máskor bizonyosan, és különösen a t. képviselő úr részéről indítványozott némely törvénynyel szemben használni is fogom. *(Zajos derültség jobb felől.)* Csak constatálom, hogy itt nem arról volt szó: vajjon Irányi úr törvényjavaslata elfogadtassék-e vagy ne; hanem arról, vajjon tárgyaltassék-e az nap, midőn a képviselő úr akarta? Minthogy ezen országgyűlésnek annyi fontos teendője van; minthogy már a napirendre ki volt tüzve a pénzügyi bizottság jelentése, vagyis a budgettárgyalás: én igenis fejbólintásommal azt akartam mondani, hogy sok más dolgunk lévén holnap, — mert a képviselő úr a következő napra kivánta a maga indítványát kitűzetni, — a holnapi tárgyalásnak határozottan ellene vagyok.

Ennyit a dolog alaki oldalára nézve. A mi a dolog lényegét illeti, erre nézve — ha már elő méltóztatott hozni — szintén fogok néhány észrevételt tenni. *(Halljuk!)*

Annál kevésbbé tartottam szükségesnek, hogy a szóban levő törvényjavaslatot az országgyűlés mindjárt tárgyalja, mert a benne ajánlott eljárásnak én absolute semmi hasznát sem látom. Úgy látszik, a t. képviselő úr a parlamentaris és nem-parlamentaris rendszer között egészen tiszta megkülönböztetést tenni nem tudott. Hivatkozott ugyan két ország

példájára: — Francziaországot igen szerencsésen méltóztatott idézni, mert hiszen látszik, ott mily haszna volt azon eljárásnak, hogy minden évben az ország állapotáról jelentés mutattatott be a törvényhozásnak — *(Jobb felől: Nagyon jó Hosszas derültség)* és *(Halljuk!)* szerencsésen hozta föl azért is, mert hiszen Francziaországban — és azt gondolom, hogy ezt a t. képviselő úr is elismeri s tudja — nem praetendálta senki, hogy parlamentaris kormányforma létezik. Tehát oly ország példájára hivatkozott a t. képviselő úr, mely parlamentaris kormányformával nem bir. De ezt csak úgy tudja a t. képviselő úr, mint én. Hanem a mit talán nem tudott, az az, hogy Amerikában sincs parlamentaris kormányforma.

Irányi Dániel: Tudom bizony.

Andrássy Gyula gr. miniszterelnök: Előadásából ezt kellett következtetnem. Amerikában az elnök saját felelőssége mellett viszi a kormányzatot, a miniszterium még azon esetben sem változik, ha kisebbségben marad; és így, minthogy az elnök saját felelősségére viszi a kormányzatot, ott parlamentaris rendszer nem létezik; szükséges tehát olykép pótolni azon számtalan alkalmat, melyet a parlamentaris rendszer a törvényhozásnak minden perczben nyujt arra, hogy az ország állapotáról tüzetes felvilágosítást szerezzen magának, és sokkal biztosabban, mint egy általános kimutatás által, mely specialis franczia találmány. *(Tetszés jobb felől.)* Ily jelentés különben igen nagy könnyűséget ad minden minisztériumnak, sőt egyenesen kényszeríti a miniszteriumot, — mely maga ellen kimutatást csak nem adhat, — hogy az ország állapotát rózsaszinben állítsa elő, és így mintegy kénytelen megcsalni az országot. *(Igaz! jobb felől.)* Ez tehát az az intézmény, melynek a t. képviselő úr oly nagy fontosságot tulajdonít, hogy erre vonatkozó javaslatát mindjárt másnap kivánta tárgyaltatni. Én kész leszek a maga idején belé menni az indítvány tárgyalásába; de, úgy hiszem, eléggé indokoltam, hogy nem volt szükség azt azonnal másnap tárgyalni. *(Tetszés jobb felől.)*

Szólt azután a t. képviselő úr azon befolyásról, melylyel az én csekély személyem az udvarnál birna. Ezen befolyással én részemről soha nem kérkedtem. Két dolgot kerestem és fo-

gok keresni: a bizalmat fönn és lenn. *(Éljenzés jobb felől.)* Egyiránt igyekszem azt kiérdemelni. *(Helyeslés jobb felől.)*

Ha befolyás alatt bizalmat értett a tisztelt képviselő úr, hiszem, hogy azzal igenis van szerencsém birni; mert legyen meggyőződve a t. képviselő úr, hogy ha ezt fönn és lenn nem birnám, engem e helyen nem látna. *(Helyeslés.)*

Szemrehányásokat tett a t. képviselő úr barátaimnak azért, mert állítólag azt mondták felőlem, hogy bizonyos tekintetben providentialis ember vagyok, és hozzátette, hogy ha csakugyan az vagyok, akkor világos az, hogy a sors mostohául bánt Magyarországgal. Át fogja látni a t. képviselő úr, hogy ezen nem én segíthetek, hogy tehát a szemrehányás nem engem illet. Idővel talán nem fog a sors oly mostohául bánni Magyarországgal, mint ma: ezt teljes szivemből óhajtom; meglehet, ez akkor következik be, ha majd a t. képviselő úr fogja Magyarország kormányzatát vezetni. *(Zajos tetszés jobb felől.)*

Másnap tovább folyt a vita. Simonyi Ernő, pártfogása alá véve Irányit, tételről tételre polemizált Andrássy gr. válaszával. A miniszterelnök lévén felelős — úgy mond — a kormányzat általános irányáért, költségvetésének tárgyalásánál igenis helyén van általános bírálat alá venni a kormány eljárását. Mivel továbbá — az 1848: III. t. cz. 13. §-a ellenére — a miniszterelnök vette kezébe azon befolyás gyakorlását, melyet az 1867: XII. t. cz. 27. §-a * a külügyekben a magyar kormányra ruház, itt van helyén a külügyeket is tüzetesen megvitatni. Az időpazarlás kopott phrasisa tehát ez egyszer rosszul van alkalmazva. Különben is köztudomású, hogy a törvényhatóságok rendezése és a virilis intézmény egyenesen a miniszterelnök akarata volt; ő tehát felelős lévén e tagadhatlanul retrograd, anti-demokratikus és reactionarius törvényért, helyén való volt bírálat alá venni eljárását ez irányban is. — Azt mondotta a miniszterelnök, hogy ő Irányinak csak egyes állításaira fog felelni és be fogja bizonyítani, hogy azok egytől-egyig alaptalanok. Az első helyreigazítás az volt, hogy szóról-szóra megerősítette Irányi állítását Máttyus kinevezésére vonatkozólag. Arra nézve, hogy Buda várán a fekete-sárga zászló lobog, a miniszterelnök nem felelt semmit, valamint a Dalmáczia visszacsatolására vonatkozó megjegyzésre sem. Az ország

* Helyesebben 8. §-a.

állapotáról teendő jelentésre nézve pedig a miniszterelnök oly választ adott, melyet alkotmányos miniszter szájából soha sem várt volna. Szerinte a miniszternek, ha az ország szomorú állapotáról meggyőződik, el kell hagynia miniszteri állását, nem pedig jelentésben megcsalni az országot, csak azért, hogy helyét megtarthassa. — Ezek után, mint érdekelt fél, Irányi azon állításával foglalkozván, hogy az ő (Simonyi) külügyi interpellatiójára a miniszterelnök nem felelt kielégítően, azt magyarázgatta, hogy Andrássy gr. a közügy legcsekélyebb hátránya nélkül válaszolhatott volna minden egyes kérdésére. Miután még azt bizonyítgatta, hogy Andrássy gróf igenis kérkedett az udvarnál való befolyásával, még pedig már két ízben, először 1869 elején választói előtt, másodszor pedig az országgyűlés megnyitása után, Simonyi válaszfelirati javaslata alkalmával: a miniszterelnök e támadásokra, melyeket csak részben hallott, a következő megjegyzéseket tette:

Engedelmet kérek, nem hallottam mindent, a mit a t. képviselő úr mondott; de rövid kivonatban értesültem arról, és hallottam, hogy többek közt azt ismételte a képviselő úr, hogy én a minap hozzám intézett külügyi interpellatióra nem válaszoltam, és pedig nem válaszoltam nem azon oknál fogva, melyet tegnap bátor voltam fölhozni, hanem más okoknál fogva.

Erre nézve bátor vagyok még egyszer ismételni, hogy nem válaszoltam azért, mert részint oly kérdéseket tett a t. képviselő úr, melyekre válaszolni szükség nem volt, minthogy a válasz nemcsak hogy most megvan a *Vörös könyv*ben, hanem már akkor megvolt a lapokban is; és másrészt, mivel a t. képviselő úr oly kérdést is tett, melyre sem akkor nem tudtam, sem most nem tudok válaszolni. El fogja nekem a t. képviselő úr hinni,— elég példáját adtam, — hogy valahányszor válaszolni lehet, kötelességemnek tartom a házban válaszolni, és annál szivesebben teszem ezt, mert valahányszor ezt teszem, mindig eszembe jut az, hogy itt most oly jog gyakoroltatik, melyet az országgyűlés csak azóta bír, mióta a jelen kormány Magyarország főbb államjogait feladta. *(Derültség és helyeslés a jobb oldalon.)*

Ebből láthatja a t. képviselő úr, hogy igen szívesen válaszolok, és mindig fölhasználom az alkalmat, hogy ezt constatálhassam.

Azt mondá a t. képviselő úr, hogy sok másra nem válaszoltam tegnap.

De hiszen könnyen válaszolhattam volna arra, a mit fölhozott: hogy ugyanis Dalmáczia nincs visszacsatolva. Semmi nem lehet kellemesebb a miniszteriumra nézve, mint ha azzal vádolják, hogy Dalmácziát nem csatolta vissza; mert hiszen ez annyit tesz, hogy körülbelől minden egyebet már megtett. *(Derültség és helyeslés a jobb oldalon.)*

Ily vádak nem súlyosak, és ha azokra nem válaszolok, azt azért teszem, mert azon eljárást, hogy minden egyes czímnél általános vita kezdessék, egy országban sem ismerem. *(Helyeslés a középen.)*

Itt általános vita van először az egész költségvetés fölött, azután általános vita tartatik minden egyes miniszterium költségvetése fölött. Mi ennek az eredménye? Az, hogy itt minden fog tárgyaltatni, kivévén magát a budgetet, vagyis a számokat. *(Helyeslés a jobb oldalon.)*

Ha a t. képviselő urak nekem bármely országban erre példát mutatnak, akkor meghajlok; de ha nem, akkor kénytelen vagyok, — és ezt akartam tegnap mondani, — az idővesztegetésért a felelősséget azokra háritani, kik azt okozzák. *(Zajos helyeslés jobb felől.)*

— — — —

1871 JANUÁR 26.

MONARCHIÁNK KÖZELEDÉSÉRŐL NÉMETORSZÁGHOZ.

(VÁLASZ SZTRATIMIROVICS INTERPELLATIÓJÁRA.)

A kiegyezés s az alkotmányosság megnyitván a különböző osztrák nemzetiségek előtt a törvényes küzdelem sorompóit, az a határozott német irányzat, mely monarchiánkban eladdig uralkodott, kifelé is annyira meggyengült, hogy feledségre jutott a «70 milliós birodalom» büszke terve, s négy év lefolyása alatt még komoly kisérlet sem történt a dél-német államok megnyerésére, mire a prágai béke híres IV. czikke némi lehetőséget tartott fenn. Mi több, a Habsburgok monarchiája be sem várta a német császárság végleges megalakulását, s már 1870 deczember havában tartózkodás nélkül közeledett a százados alárendeltségi viszonyból kiemelkedett diadalmas vetélytárs, Poroszország felé.

E közeledés — mely Beust grófnak 1870 deczember 5-dikén és 26-dikán kelt és sokszor közzétett sürgönyeiben jutott legprægnansabb kifejezésre — szálka volt az osztrák-magyar monarchia szlávjainak szemében.

Ausztria szláv népcsaládait ugyanis már hónapok óta aggodalommal töltötte el a látvány, miként fonódnak koszorúvá a német babérok s e koszorút miként alakítja át egy diplomatiai varázsmunka császári koronává; most pedig határozott fellépésre ösztönözte őket az a tudat, hogy ha Ausztria-Magyarország az új állapotot elismeri és ezzel megerősödni segíti, a monarchián belül is meg fog erősödni uralmi czéljuk legfőbb s első sorban leküzdendő akadálya, az úgynevezett deutsche Verfassungspartei, mely ép oly szívós kitartással védelmezi a 67-diki, szerintök túlságosan centralistikus alkotmányt, mint a mennyi hévvel ragaszkodik németségéhez, mely nemzeti culturájok százados elnyomója volt. A szlávok közül az uralkodó alaptörvényekkel évek óta hadi lábon álló cseh declaransok léptek

föl legelébb. Úgy vélekedvén, hogy a törvényhozási termen keresztül vezető rendes alkotmányos útat a cseh nemzet történeti és közjogi egyéniségének feláldozása nélkül most sem követhetik, egyenesen a felséghez fordultak, s deczember 8-dikán a Palacky és Rieger tollából folyt ama nevezetes emlékiratot intézték «törvényes királyukhoz», melyben a franczia köztársaság s még inkább a fehér czár iránt érzett rokonszenvüket leplezetlenül kitárván, a német birodalomhoz való közeledés ellen határozottan kikeltek.

Minthogy a Lajta vize a szláv nemzetiségek aspiratiói között sohasem képezett határt, nem csoda, hogy Ausztria szláv nemzetiségeinek példája, mint már több esetben, úgy most is parallel-törekvésre ösztönzé a magyarországi nemzetiségeket. Természetes, hogy nálunk erejökkel arányban fellépésük is szerényebb volt, s mivel határozottan magyar alapon álló kormánynyal álltak szemben, törekvéseik koránsem voltak oly veszedelmes jellegűek, mint Ausztriában, hol a múltjok-, gazdagságuk- és culturájoknál fogva fejlettebb nemzetiségekkel szemben nem a német, hanem még a fœderalistikus irányzatú kormányok is már alig tudtak ellentállást kifejteni.

Ezeket szemmel kell tartanunk, ha helyesen akarjuk megitélni azt az interpellatiót, melyet Sztratimirovics György Andrássyhoz, mint a magyar kormány elnökéhez intézett, s melynek különös érdeket adott az a körülmény, hogy a német császárság ünnepélyes proclamatiója után épen egy nappal (január 19-dikén) nyújtatott be.

Az interpellatiót nem szükség közölnünk, mert mind három tételét szó szerint idézte Andrássy gr., midőn január 26-dikán Sztratimirovicsnak válaszolt. Intentióinak teljesebb megvilágítása kedveért inkább az indokolásból idézünk egy-két szakaszt.

«Tekintettel arra, hogy a szellem, mely a két birodalmi kanczellár között váltott jegyzékeket átlengi, kiválóan német, s hogy a német érdekek, mint a kibékülés főindokai, határozottan hangsúlyoztatnak;

«tekintettel arra, hogy Magyarország s az ezzel összekötött szomszédos keleti és déli népek a pangermanismus növekedésében jövőjük iránt komoly veszélyt látni följogosítvák; tekintettel arra, hogy egy alkotmányos államnak, mint a milyen Magyarország, egy absolut első rangú katonai állam szövetségében alkotmánya demokratikus fejlődésére nézve semmikép sem találhatja támaszát;

«. . . tekintettel végre arra, hogy ezen új barátság a szabad Magyarország természetes szövetségesét, a szabad Francziaországot, melylyel Magyarország összes nemzetiségei a legőszintébben

rokonszenveznek, sajnálatra méltó módon tőlünk elidegenítené s Francziaország hősies védelmezésére nyomást gyakorolhatna: «bátorkodom a miniszterelnök urat kérdezni: gyakorolt-e,» stb., stb.

Andrássy gr. válasza a következő:

Tisztelt ház, Sztratimirovics képviselő úr azon jegyzékváltásra vonatkozólag, mely a német szövetség ujjáalakulása tárgyában Poroszország és a közös külügyminiszterium között legújabban történt, három kérdést intézett hozzám. A t. ház engedelméből mind a három kérdésre egymásután fogok válaszolni. *(Halljuk! Halljuk!)*

Az első kérdés, melyet a t. képviselő úr hozzám intézett, az: vajjon a Németország ujjáalakulását notificáló jegyzékre kelt válasz elküldése a magyar kormány hozzájárulásával történt-e, és mi annak valódi jelentősége?

Erre bátor vagyok azt válaszolni, hogy igenis, ezen jegyzék a magyar kormány teljes egyetértésével és hozzájárulásával jött létre.

A mi ezen jegyzék vagy, ha úgy tetszik, politikai lépés jelentőségét illeti, az, nézetem szerint, teljesen megitélhető magából a jegyzékből is; a mennyiben azonban tőlem kivánja azt hallani a t. képviselő úr, annak jelentőségét egy pár szóban össze fogom vonni. *(Halljuk!)*

Ezen jegyzék az ujjáalakult német szövetségnek, mint az nekünk notificáltatott, teljes és minden utógondolat nélküli elismerését, és ezen így ujjáalakult német szövetséggel a szomszédi jó viszony helyreállítását foglalja magában, sem többet sem kevesebbet. *(Általános helyeslés.)*

A második kérdés szerkezete egy kissé szövevényes lévén, azt szórul szóra fel fogom olvasni. Így szól: «Szándékozik-e a magyar kormány idejekorán a veszélyeknek, miket egy ily, a germanismus természetes megerősödését előmozdító szövetség Magyarországra és szomszéd népeire nézve magában rejt, a szövetségnek meghiusítása által elejét venni?»

E kérdésre válaszom ez: Én sem Németország azon ujjáalakulásában, mely nekünk notificáltatott, sem azon körülményben, hogy ezen így alakult szövetséges Németország velünk

jó szomszédi viszonyt kiván fönntartani, sem abban, hogy Ausztria és Magyarország ezen szomszédi jó viszony fenntartására a maga részéről is természetes súlyt helyez, valami germanizáló veszélyt, mely akár Magyarországot, akár a szomszéd népeket fenyegetné, nem látok. *(Általános helyeslés.)* Sőt ebben oly természetszerű törekvést látok, melytől eltérni csak akkor lehet és szabad, ha ezen út követése lehetetlennek mutatkoznék. *(Helyeslés.)* Ezt pedig az én nézetem szerint legalább a kérdéses jegyzékből következtetni bizonyára senki sem fogja.

Ennek következtében a t. képviselő úr második kérdésére azt kell válaszolnom, hogy a magyar kormány egyáltalában semmi hivatást nem érezhet magában arra, hogy a t. képviselő úr tanácsát követve, akár a német szövetség belviszonyainak consolidatióját, akár a szomszédi jó viszony fenntartását bármi úton megakadályozza. *(Általános helyeslés.)*

A t. képviselő úr harmadik kérdése így szól: «Szándékozik-e végül a magyar kormány, ha a szóban forgó szövetség elháríthatatlan volna, oda működni, hogy abból a franczia nép szabadság-harczára semmiféle hátrány se nőjje ki magát, s a mi részünkről a harcz kimenetére Poroszország előnyével semmiféle illoyalis pressio ne gyakoroltassék?»

Erre bátor vagyok azt válaszolni, hogy Magyarország és Ausztria sajnálattal szemlélte a háború kitörését azon két nagy nemzet között, melyek hivatva vannak Europa békés haladásának főtényezői lenni. A kormány megtett mindent, a mit tehetett, a háború megakadályozására, és midőn törekvései sikerteleneknek mutatkoztak, azonnal a határozott semlegesség álláspontját foglalta el. Megengedem, hogy ezáltal cselekvési köre, a kérdéses események tekintetében, némi korlátok közé szoríttatott, a mennyiben megfosztotta magát annak lehetőségétől mit egy úgynevezett «szabadkézi» politika megengedhet ugyan, de a neutralitas nem engedhet meg: hogy t. i. a hadviselő felek egyikére vagy másikára súlyosodván, a hosszú és véres háborúnak végét a maga részéről siettesse. De épen ezen neutralitási politika, mely mindkét fél által egyaránt elismertetett, és mely a monarchia érdekeinek megfelelt és megfelel, megóvja a birodalmat attól, hogy bármelyik fél azon követeléssel lépjen föl

irányunkban, hogy bármiféle — még kevésbbé illoyalis — pressiót gyakoroljunk a másik félre. Maga a neutralitas tehát tökéletes garantiát nyujt arra, hogy ily követelés a német szövetség részéről velünk szemben formáltatni nem fog, a mint hogy nem is formáltatott.

Ezeket kivántam a t. képviselő úr interpellatiójára felelni. *(Általános helyeslés.)*

Sztratimirovics kijelentette, hogy a miniszterelnök válaszával nem elégedhetik meg s hogy legközelebb határozati javaslatot fog előterjeszteni oly czélból, hogy a külügyi politikát a ház komoly bírálat tárgyává tegye.

A ház azonban Andrássy válaszát minden vita és megjegyzés nélkül tudomásul vette.

Napi sajtónk egy része pedig a miniszterelnök válaszát egybevetvén az Orczy Béla b. által a magyar delegatióban január 24-dikén mondott beszéddel, melyben a külügyminiszteri osztályfőnök a Németországhoz való közeledés czélszerűségét fejtegette s ezt azzal indokolta, hogy így elébe vághatunk a monarchiánkra nézve hátrányos porosz-orosz szövetségnek, arra a következtetésre jutott, hogy monarchiánk legújabb német politikájában Andrássy volt a «vis motrix».

1871 FEBRUÁR 20.

A FRANCZIA- ÉS NÉMETORSZÁG KÖZT KÖTENDŐ BÉKE TÁRGYÁBAN.

(VÁLASZ IRÁNYI DÁNIEL INTERPELLATIÓJÁRA.)

A január 28-diki fegyverszüneti conventiót az a téves hír előzte meg, hogy Versaillesban a franczia nemzet védelmi kormánya meg a német császárság közt a végleges békeszerződés felől folynak az alkudozások, de egyelőre Németország mértéktelen igényein, nevezetesen Elzász és Lotharingia követelésén fennakadtak.

A január 27-diki és 28-diki hirlapok ily értelmű értesítéseinek hatása alatt Irányi Dániel azonnal a következő interpellatióval fordult a miniszterelnökhöz:

«A hirlapok tudósításai szerint a franczia nemzet védelmi kormánya a német császári kormánynyal békealkudozásokba ereszkedni akarván, ez a kötendő béke feltételei közt Alsatia és Lotharingia átengedését is követeli.

«Minthogy pedig ezen követelés úgy az újabb kori népjog elveivel, mint az európai államcsalád érdekeivel ellenkezik:

«Azt kérdem a t. miniszterelnök úrtól: szándékozik-e a kormány a többi semleges hatalmakkal egyetértőleg, békés diplomatiai úton, a német császári kormánynál odahatni, hogy ezen követeléstől elállva, jogos és méltányos feltételek alapján kössön békét a franczia nemzeti védelmi kormánynyal?»

Ez interpellatiójának felolvasása után Irányi kiemelte, hogy ő is barátja a német egységnek s a német császársággal való szövetségnek, de úgy hiszi, hogy ez érzelmeink nem zárják ki azt, hogy a német császárság «jogtalan» követelései ellen diplomatiai úton felszólaljunk. Barátságos felszólalásunk Francziaország érdekei mellett nem fogja Németországgal való egyetértésünket koczkára tenni. Reményli, hogy a kormány annál inkább teljesíteni fogja köteles-

ségét, mert meg lehet győződve, hogy e részben Magyarország közvéleményével találkozik.

Midőn Irányi három héttel utóbb (február 18-dikán) Pécs város polgárainak egy kérvényét nyújtotta be, melyben a kormány felszólíttatik, hogy Francziaország feldarabolása ellen a többi semleges hatalmakkal egyetértőleg interveniáljon: ezt az alkalmat is felhasználta arra, hogy Andrássy grófnak — bár ez ülésen nem volt jelen — imént említett interpellatióját eszébe juttassa.

Miután öt képviselő, valamennyi a szélsőbalról, a képviselőház következő ülésén 19 hasonló tartalmú kérvényt mutatott be, *Andrássy* ez ügyben így nyilatkozott:

Tisztelt képviselőház, Reménylettem, hogy Irányi Dániel képviselő úr, ki már régebben intézett hozzám interpellatiót a Francziaország és Poroszország közt kötendő béke feltételei tárgyában, abból, hogy kérdésére mindeddig nem válaszoltam, azon meggyőződést fogja meríteni, hogy én ezen kérdés tárgyalásából valami hasznot nem várok. Minthogy azonban a t. képviselő úr újabban is méltóztatott válaszadásra fölszólítani, és mint épen most látom, elvtársai e tárgyban tömeges aláírásokkal ellátott nyilatkozatokat juttatnak a kérvényi bizottsághoz: a t. ház engedelméből a hozzám intézett kérdésre néhány szóval válaszolni fogok. *(Halljuk! Halljuk!)*

Ha a t. képviselő úr figyelemmel kiséri az Europában történteket, már maga az angol trónbeszéd, melyben az angol királynő kijelenti, hogy kormányának, mely ismételve igyekezett a hadviselő feleknek közbenjáró javaslatokat tenni, nem sikerült oly javaslatot formuláznia, mely a hadviselő felek által legalább alapul elfogadtatott volna, fölvilágosíthatta volna a t. képviselő urat, hogy ily viszonyok közt egy harmadik államnak közbenjárása még akkor is csekély reménynyel kecsegtet, ha az a közbenjárásra mindkét részről felszólíttatott volna is; mert még akkor is kiteheti magát annak, hogy javaslata nemcsak az egyik, hanem mind a két részről visszatetszéssel találkozik; de tökéletesen helytelennek mutatkoznék az ilynemű közbenjárás akkor, midőn ezen felszólítás a két hadviselő fél részéről hozzánk nem is intéztetett.

Azt hiszem tehát, hogy a t. képviselő úr, és azok, a kik

nézetében osztoznak, — tekintve azt, hogy épen most közvetlenül az illető felek közt, és pedig több kilátással a sikerre, mint a minő eddig mutatkozott, megkezdődtek a békealkudozások, — át fogják látni azt, hogy minden nyilatkozat, bármely irányban történjék is az, csak inopportunus lehetne, és így a t. képviselő úr a kormányra fogja bízni annak megitélését: vajjon tehet-e és mikor tehet e tekintetben hasznos szolgálatot. *(Élénk helyeslés jobb felől.)*

Irányi azt fejtegette, hogy kormányunknak felszólítás nélkül is kötelessége volt volna közreműködni, hogy Francziaország területi épsége csonkítatlanul fenntartassék. Meg kellett volna ezt tennie, ha sikerre nincs is kilátása. A nemzet és a történelem nem mindig a szerint itéli meg a miniszterek cselekvését, a mint azt siker vagy sikertelenség követte, hanem a szerint, a mint országuk érdekében kötelességüket teljesítették. Azt hiszi, úgy mond, nem tett fölösleges dolgot. Mint az 1832-diki országgyűlésre, mely Lengyelország feldarabolása ellen szólalt fel, úgy arra is büszkén fog az utókor hivatkozni, hogy a magyar törvényhozásban voltak férfiak, kik egy szerencsétlen nemzet mellett felszólaltak. Kénytelen vagyok megvallani, — így végzé beszédét, — hogy a miniszterelnök kitérő válaszával nem vagyok megelégedve.

A ház többsége nem így vélekedett s Andrássy gr. válaszát tudomásul vette.

1871 FEBRUAR 20.

A KELETI POLITIKA TÁRGYÁBAN.

(VÁLASZ SZTRATIMIROVICS INTERPELLATIÓJÁRA.)

Az osztrák-magyar külügyi politika, mely a monarchia egyetemének czéljait követte, épenséggel nem elégítette ki egyes nemzetiségeinket. De ha a Németországgal kötött baráti viszonyunk, mely csak közvetve folyhatott be politikai törekvéseikre, csupán aggodalmakat keltett bennök, a török birodalom támogatásán már egyenesen fölháborodtak. Ez által fajrokonaik és önmaguk jövőjét látták fenyegetve.

Elégedetlenségök ezen kettős iránya külsőleg is kifejezésre jutott, midőn ugyanazon képviselő, ki a magyar miniszterelnököt január 26-dikán a Németországhoz való közeledés miatt interpellálta, négy nappal utóbb egy újabb interpellatióban szláv-ellenes keleti politikája miatt támadta meg a külügyminisztert.

Déli szlávjaink politikai ösztöne természetesen kiérezte, hogy az Oroszország által önkényesen fölvetett pontusi kérdés monarchiánkat Törökországhoz okvetlenül közelebb viszi; azt pedig tapasztalásból tudták, hogy e két nagyhatalom közeledése az aldunai fejedelemségek politikai kilátásaira nem kedvező. S ez annál kelletlenebbül esett nekik, mert czéljaikhoz közel vélték magukat. A forrongás, melyet évek óta folyton tápláltak, már-már kitörőben volt. Károly fejedelem a román aspiratiók nyomásának már alig birt ellentállani, s érezve saját tehetetlenségét, s a beláthatlan bonyodalmakat, 1871 elején trónjáról is le akart mondani.* Szerbia már nyiltan és mind kihivóbb hangon követelte Boszniát és leplezetlenül lázított a mohammedánok ellen. S minthogy a magyarországi szerbek szintén egy független

* L. az ágostai *Allgemeine Zeitung* január 27-diki számában közzétett levelét.

s az összes szerbeket felölelő állam után áhítoztak, — ez lévén politikai ábrándjaiknak végső czélja, — természetes, hogy féltékeny éberséggel ügyeltek külügyi hivatalunk minden lépésére, mely aspiratióikat veszélyeztethetné.

Nagyjában ilyen volt a helyzet, midőn Sztratimirovics György azzal a nyiltsággal, melytől nincs oka megrettennie annak, ki magát már nem compromittálhatja, február 1-sején interpellatióval fordult Andrássyhoz.

A *Vörös könyv*ben, mondá, egy jegyzékre bukkant, melyben Beust gr. fölszólítja bukaresti és belgrádi diplomatiai ügynökeit,* figyelmeztessék az illető kormányokat, hogy az osztrák-magyar monarchia szilárdan eltökélt szándéka, hogy nem engedi megingatni azokat az elveket, melyeket a nagyhatalmak az 1856-diki párisi congressuson és az azt követő conferentiákon az aldunai fejedelemségekre nézve megállapították, s hogy monarchiánk ez elvek fenntartása érdekében szükség esetén teljes erejét latba fogja vetni. Minthogy ez a jegyzék, nézete szerint, nyilt fenyegetés, minthogy ez kisérlet a keresztyén népek elrettentésére, sőt «fegyveres interventio» az erőszakos mohammedán uralom javára, a következő kérdést intézi a miniszterelnökhöz:

«Tekintettel arra, hogy jövendőbeli boldogulásunk követelményeinek egyike s szabad állapotaink megerősödése, monarchiánknak a keleti kérdéshez való és szabadelvű viszonyában fekszik;

«tekintettel arra, hogy Beust gróf a fönti jegyzék által a törökországi keresztyén népek aspiratiói ellen nyiltan fellép, s azokat örök időkre a monarchiától elidegeníteni megkisérleni merészli;

«tekintettel arra, hogy sajnálatra méltó következetlenség fekszik abban, első sorban a párisi szerződés fenntartásába beléegyezni, mialatt annak megsértése fegyveres közbejövetel fenyegetésével kilátásba helyeztetik:

«Kérdem a miniszterelnök úrtól:

a) Vajjon a magyar kormány Beust grófnak ezen jegyzékében követett politikájával is egyetért-e?

b) Avagy fog-e arról gondoskodni, hogy tekintettel a keleti kérdésre, a monarchia részéről egy szabadelvű, a keresztyének emancipatióját támogató politika követtessék?

* L. a IV. számú *Vörös könyv* toldalékában Beust 165. sz. jegyzékét (1870 november 23.)

c) Fog-e a miniszterelnök úr oda működni, hogy semlegessége, melyet a Nyugatot illetőleg oly melegen védelmez, a Keletre vonatkozólag is fönntartassék?»

Andrássy gr. e kérdésekre február 20-dikán így válaszolt:

Sztratimirovics György képviselő úr már régebben interpellatiót intézett hozzám azon jegyzékre vonatkozólag, melyet Beust gróf bukaresti és belgrádi diplomatiai ügynökeihez intézett. Ezen interpellatióra nem válaszoltam eddig, mert, megvallom, nem tartottam czélirányosnak a budgettárgyalásoknak úgy is igen hosszúra nyúlt fonalát még közbejött tárgyakkal is tovább nyujtani; másfelől pedig reméltem, hogy a t. képviselő úr, összehasonlítva ezen jegyzéket a többiekkel, maga is megnyugvást fog találni az iránt, hogy fölfogása, illetőleg értelmezése nem helyes; minthogy azonban ismételve fölszólított a t. képviselő úr a válaszadásra, ezennel bátor leszek a hozzám intézett kérdésekre felelni. *(Halljuk! Halljuk!)*

A t. képviselő úr ezen jegyzéknek egy kiszakított mondatát vevén kiinduló pontul, annak oly értelmet tulajdonít, mintha a közös külügyminiszterium, eltérve az osztrák-magyar birodalom eddig követett politikájától, fegyveres interventio fenyegetésével akart volna az aldunai tartományok belső fejlődésére nyomást gyakorolni.

Erre nézve föl vagyok jogosítva a közös külügyminisztertől, azt válaszolni: hogy azon értelmezés, melyet a képviselő úr a bukaresti és belgrádi diplomatiai ügynökökhöz írt jegyzékeknek adni kiván, teljesen alaptalan.

A külügyminiszternek, midőn e jegyzéket írta, egyáltalában nem volt szándéka eltérni az 1856-dik évi szerződés értelmétől, mely a szerződő hatalmak egyoldalú interventióját kizárja; sőt ellenkezőleg épen azon nyomatéknak óhajt kifejezést adni, melyet az osztrák-magyar monarchia az 1856-dik évi szerződésekre, vagyis azon szerződések fenntartására helyez, melyek az aldunai államok mai közjogi állását és jogait garantirozzák.

A t. képviselő úr azon aggodalma tehát, mintha a kérdéses jegyzék a szomszéd aldunai államok belügyeibe való beavatkozási szándékot akart volna kilátásba helyezni, teljesen alapta-

lan; és reménylem, hogy ez meg fogja nyugtatni őt és azokat, kik netalán ezen aggodalmában osztoztak volna.

És ezzel áttérek a t. képviselő úr többi kérdéseire, melyeknek súlypontja ez: fog-e a magyar kormány oda működni, hogy a semlegesség politikája épen oly szigorúan fenntartassék a Kelet irányában, mint fenntartatott a Nyugottal szemben, a porosz-franczia háború alkalmából?

Megengedi a t. képviselő úr, hogy erre általánosságban azt jegyezzem meg, hogy valamely kormánytól szabatos választ követelni arra: mily állást fog elfoglalni bizonyos eseményekkel szemben? csak concret esetben lehet, és azt, hogy nem létező esetekkel szemben a kormány lekösse kezeit, követelni nem lehet; és így a t. képviselő úr kénytelen volna megelégedni azon általános válaszszal is, hogy a kormány oly állást fog elfoglalni, mely a monarchia érdekeinek legjobban fog megfelelni. A jelen kérdéssel szemben azonban nem látok okot arra, hogy én a képviselő úr kérdésére határozottan ne válaszoljak, annál kevésbbé, mert nem szükséges, hogy erre ma külön választ adjak; hanem azt hiszem, legjobban felelhetek, ha fölolvasom azt, a mit Miletics képviselő úrnak 1869 junius 14-dikén hozzám intézett hasonnemű interpellatiójára válaszoltam. *(Halljuk!)*

Az interpellatio így szólott: «Hajlandó-e a legmagasabb illetékes helyen befolyását oda fordítani, hogy az osztrák-magyar kormány semmi esetben ne kövesse Kelet irányában az interventio politikáját?» Erre válaszom szórul szóra ez volt: «Nekünk a Kelet irányában semmi más érdekünk nincs, mint a jó szomszédi viszony fenntartása, a kereskedelmi és közlekedési összeköttetések szaporítása és biztosítása, nem pedig a hódítás bármely irányban. És ez azon nézet, melyet a magyar kormány ő Felsége tanácsában képvisel és képviselt. Nehogy azonban e kijelentésem úgy értelmeztessék, mintha a magyar kormány ezt az irányt a közös miniszterium nélkül vagy annak ellenére követné, kinyilatkoztatom azt is, hogy a béke fenntartása és a be nem avatkozás elve az a politikai irány, melyben a közös miniszterium és a magyar kormány kölcsönös egyetértéssel megállapodtak.

Minthogy azonban a t. képviselő úr kérdésének második részét úgy értelmezi, hogy a be nem avatkozás elve általában és minden esetben szigorúan fenntartassék, szükségesnek tartom megjegyezni azt is, hogy a be nem avatkozási elv alkalmazásának Kelettel szemben van egy természetes föltétele és határa, és ez: másoknak be nem avatkozása.» *(Általános élénk helyeslés.)*

Ma sem tudnék egyebet válaszolni, és azt hiszem, az, hogy e választ olvastam föl, a helyett, hogy újat adtam volna, meggyőzheti a t. képviselő urat is arról, hogy az illető jegyzéknek nem volt szándéka az eddig követett politika ösvényéről letérni. Még csak azt tehetem hozzá, hogy a kormány ezen politikát nemcsak magáénak vallotta, hanem fenntartotta és oda működött, hogy az mások által is fenntartassék. *(Élénk helyeslés.)*

Sztratimirovics, ki a magyar nyelvben való járatlansága miatt, a ház engedelmével, csak a február 22-diki ülésen tette meg Andrássy gr. válaszára észrevételeit, ugyanakkor határozati javaslattal állt elő, melyben azt ajánlotta, jelentse ki a ház, hogy rosszalja a birodalmi kanczellár eddig követett keleti politikáját s szólítsa fel a kormányt, érvényesítse befolyását oly irányban, hogy a keresztyének eshetőleges felszabadulása a mohammedán uralom alól a monarchia részéről semmiben ne akadályoztassék.

Erre a ház Andrássy válaszát minden vita nélkül elfogadta.

1871 FEBRUÁR 23., 24. és 28.

A
HONVÉDSÉGI LOVAS-SZÁZADOK SZAPORÍTÁSÁRÓL.

Az 1867 óta végbement átalakulás sikerei közűl tán mi sem jellemzi az Andrássy-kormány czéltudatos eljárását annyira, mint épen az az intézmény, melyet a legszivósabb kitartással folytatott ellenzéki támadásokkal szemben kellett megalkotnia, védenie és fejlesztenie.

A honvédség kezdetei elé az ellenzék a legkülönfélébb nehézségeket gördítette volt; első kibontakozása válságos idején, a parlamentben, de még inkább a sajtóban, az ellenszenv válogatott fegyvereivel, ócsárlással, kicsinyléssel, gúnynyal támadta meg; midőn pedig a honvédség már izmosodni kezdett s az első, sokat igérő eredményekkel szemben a bírálat ily neme többé meg nem állhatott, túlzott követeléseivel el akarta vonni a honvédséget eredeti rendeltetésétől. Ez újabb irány ellen, mely bizonyára szintén compromittálhatja a honvédség jövőjét, már nehezebb volt a küzdelem; lássuk, miként diadalmaskodott Andrássy ezen is.

A helyzet méltánylása végett tudnunk kell, hogy az 1870-diki őszi fegyvergyakorlatok alkalmával a két esztendőnél alig idősebb honvédsereg mindenkinek várakozását felülmúlta. 1871 elején, még az új sorozás előtt, ez a sereg 122,310 főnyi gyalogság- és 5472 lovasból állott;* a mi pedig a kiképzést illeti, 1869-től 1871-ig a tisztek száma 861-re, az apródoké 603-ra és az altiszteké 5801-re emelkedett. A kormány azonban fényesebb eredményekre tört. A honvédségi törvényt a haladás e fokán már szűknek és hátráltatónak találta, s ezért január havában az ujonczjutaléki törvénynyel egyidejűleg öt

* L. az állandó pénzügyi bizottság jelentését a honvédelmi ministerium 1871-dik évi költségvetése tárgyában.

törvényjavaslatot terjesztett a ház elé,* melyek mind a honvédségről szóló 1868 : XLI. t. cz. módosítására vonatkoztak.

E javaslatokat a ház február 23-dikán kezdte tárgyalni.

Az első törvényjavaslatot, mely a honvédségi kerületek beosztását változtatta meg, az ellenzék minden vita nélkül elfogadta. Annál hevesebb rohamot intézett a második törvényjavaslat ellen, melynek szövege a következő:

«1. §. A honvéd lovas-századoknak az 1868 : XL. t. cz. 12. és ugyanaz évi XLI. t. cz. 6. §-ában meghatározott száma újon felállítandó nyolcz századdal szaporíttatik s az idézett §§-ok ez értelemben módosíttatnak.

2. §. E törvény végrehajtásával a honvédelmi miniszter bizatik meg.»

Az ellenzék épen nem tagadta meg a kormánynak e javaslatban kifejezett kivánságát. Ellenkezőleg, megtoldotta, kiterjesztette. Nem érve be azon haladással, hogy a lovas-századok száma most már negyvenre emeltetik, a központi bizottság három tagjával azt az indítványt tétette: iktattassék e javaslat két szakasza közé ez az új szakasz:

«Minden honvédkerület a kebelében levő létszámnak megfelelő tüzérséggel és műszaki csapatokkal elláttatik.»

Az intentio nyilvánvaló volt. Nem a közös hadsereg harczképességét akarta az ellenzék ezen intézkedés által fejleszteni, — ezt a delegatio útján az ország olcsóbban elérhette volna, — hanem a honvédség önállóságát áhítozta, a létesítendő külön magyar hadsereg alapjául.

Andrássy azonban nemcsak e hátsó gondolat miatt ellenezte az indítványt, hanem mindenekelőtt sokkal közelebb fekvő okoknál fogva.

Ő, kinél senki sem volt jobban áthatva annak az eminens szükségnek érzetétől, hogy monarchiánk elsőrangú nagyhatalom legyen, s mint ilyen erős hadszervezettel birjon, ebből a szempontból a külön magyar hadsereget határozottan károsnak és veszélyesnek tartotta (lásd föntebb a 398. és alább a 444., 446., 447. lapot); de azért a honvédség önállósításában maga is el akart menni addig a szélső határig, a meddig a honvédség rendeltetése terjed. A mi e határon túlcsap, az sokat-markolás és erőpazarlás. Ellenben mindaz, a mi e határt megközelíti, de rajta még innen marad: fejlődés és

* L. föntebb a 384. és alább a 464. és 471. lapot.

erőgyarapodás. E fejlesztésre maga a kormány adta szünet nélkül az ösztönt. Igy ez alkalommal is. Januárban a delegatiókkal újabb tüzérségi szereket szavaztatott meg, hogy ezek szükség esetén a rendes hadsereg állományából a honvédség harczrendébe legyenek beoszthatók. Majd könynyű kezelésű mitrailleuse-ökkel látta el a honvédelmi kerületi parancsnokságokat. Most a honvédség lovas-századait akarta szaporítani. De rendszeres tüzérség befogadására a honvédséget nem tartotta alkalmasnak. A tüzérség felállítása, szerinte, nem ellenkeznék ugyan a honvédség alapeszméjével, sem az Ausztria iránt vállalt kötelezettségeinkkel. Az 1868: XLI. t. cz. egyszerű megváltoztatásával, mint maga mondá, meg volna honosítható. De meggyőződése szerint a tüzérség felállítását gyakorlati okok ellenzik. Csakis gyakorlati okok birták arra, hogy tüzérség dolgában a védelem első factorát, a közös hadsereget, ne pedig a második factort, a honvédséget emelje; gyakorlati okok, s nem mesterséges akadályok vagy az osztrákok aggodalmai, miként ezt több ellenzéki képviselő mondotta. Ez okokat különben Andrássy Gyula, február 25-diki beszédének második felében oly világosan előadja, hogy fölösleges volna itt rájuk is kiterjeszkednünk s áttérhetünk a vita folyamának ismertetésére.

Első szónok Győrffy Gyula volt, a központi bizottság kisebbségének (három osztálynak) előadója. Az ellenzék indítványát a legerősebb érvvel támogatta, melylyel egyáltalán támogathatta az, ki a közös hadseregben nem bízott vagy attól elfordult: a harczképességet emelte ki, mely tüzérség és műszaki csapatok nélkül valóban nem képzelhető.

Arra természetesen nem terjeszkedett ki, hogy a védelem négy tényezőjének, a hadseregnek, hadi tengerészetnek, honvédségnek és népfelkelésnek együtt kell harczképesnek lennie, nem mindegyiknek magában. De még kevésbbé volt szerencsés, midőn multkori taktikáját ismételve, az Országgyűlési Naplóba raktározott beszédekből böngészett ki egyes bizonyságokat annak kimutatására, hogy az 1868-diki törvényhozás nem akarhatta a honvédséget «oly tehetetlen és megalázott» helyzetbe juttatni, hogy tüzérség nélkül szűkölködjék, s hogy akkoriban csak idő kérdésének tekintették, mikor lesz majd a honvédség ezzel is kiegészítendő. Ezt az érvét Kerkapoly semmisítette meg, midőn a törvényre hivatkozott. A Napló, úgy mond. egyes képviselők felszólalásait tartalmazza, egyebet nem; nyom annyit, a mennyit egyes képviselők nyilatkozatai általában nyomnak, se többet, se kevesebbet. Nem a Napló, hanem egyedül a

törvény fejezi ki a nemzet akaratát. A törvény pedig tüzérségről nem rendelkezik.

Királyi Pál, a többség előadója, a központi bizottság azon érveinek védelmére kelt föl, melyeket Győrffy czáfolgatott. Beszédének lényege ez volt: A tüzérség természeténél fogva tartós iskolázást kiván; ennélfogva nem illeszthető belé a honvédségbe, mert a honvédség a keretrendszeren alapszik, a keretrendszer pedig a rövid szolgálati időn; a kisebbség javaslata tehát képtelenség.

Simonyi Lajos b. azzal kezdte beszédét, hogy a honvédséget a kellő műszaki csapatokkal okvetlenül el kell látni. «Midőn ez eszme hazánkban fölmerült, — úgy mond, — midőn e tekintetben történtek több ízben sürgetések, megemlíttetett az, hogy nem kap a honvédség ugyan ágyukat, hanem kap mitrailleuse-öket. Én azt hiszem, hogy ezen állítás nem volt egyéb szemfényvesztésnél, mert hogy a mitrailleuse-ök nem pótolják az ágyúkat, arról, azt hiszem, mindenki meg van győződve.» Az az érv, hogy adandó esetben a közös hadsereg láthatja el a honvédséget tüzérséggel, meg nem állhat, mert háború esetén a közös hadseregnek is szüksége lesz ágyúira. Nem állhat meg a takarékossági érv sem, melyet az előadó és az államtitkár szorultságból felhoztak;* hol közös költségekre 38 milliót szavaznak meg, ott gyanus az ilyen szempont.** Más okoknak kell fennforogni, a miért a kormány a tüzérséget ellenzi. Hogy e valóságos indok politikai természetű, immár nem titok. A kormánypárti lapok szerint a miniszterelnök a Deák-párt értekezletén, melyen e törvényjavaslat tárgyaltatott, azzal csitította több jobboldali képviselő hazafias aggodalmát, hogy a tüzérség felállításáról azt mondotta, «hogy az politikai okoknál fogva jelenleg még nem lehetséges». Ez a politikai ok

* A Deák-párt értekezletén, február 16-dikán.

** Ez összeg egy részét a hadügyminiszter, miként az imént említettük, a két honvédségnek ágyúkkal való ellátására kérte a januári delegatióktól. Nem érdektelen különben Simonyi b. ezen érvével egy ismert osztrák hirlapírónak, Rogge Walternek következő nyilatkozatát állítani szembe: «Die Geschütze waren notorisch für die Honvéd's, d. h. für die ungarische Landwehr bestimmt, — a szervezetében elmaradott osztrák Landwehrnek kevesebb ágyúra volt volna szüksége, — die gesetzmässig nur vor das Forum des pester Reichstags gehörte . . . zu den Kosten aber, die es verursachte, dass man diese halbirte und die ungarische Parlamentsarmee mit Kanonen verstärkte, sollten die Erblande 70 Prozent zahlen.» L. *Oesterreich von Világos bis zur Gegenwart*, Lipcse, 1873, III. köt., 387. l.

nem lehet egyéb, mint a honvédség iránti bizalmatlanság. Hogy az osztrák tábornokok miért ellenzik a honvédségnek tüzérséggel való fölszerelését, nyilvánvaló. «Az ágyúk igen éhesek, azoknak táplálék kell, s az ügyes tábornok azon csapatokat adja az ágyúknak táplálékul, melyekben legkevésbbé bízik. A honvédsereg tüzérség nélkül igen alkalmas kanonenfutter lesz a közös hadseregben.» Igy fog azután bebizonyulni, hogy a honvédség nem ér semmit. Beszédét így végezte: «Még az insurrectionalis időkből a nép száján forog egy adoma, melyben egy név említtetik, és ez Alvinczy neve. Ennek még eddig utóda nincs. De az esetben, ha a honvédség jelen szervezetében megmarad és háborúba keveredünk, azt hiszem: a miniszterelnök úr lesz ennek utóda.» Az ellenzéket azonban nem érheti vád; figyelmeztette a kormányt és a nemzetet; ha a nemzet mindamellett helyesli azt, hogy a honvédség ily siralmas sorsnak tétessék ki, és ha többségben hagyja önöket ezután is: mi megtettük kötelességünket.

Mellőzve Horváth Jánosnak és Szüllő Gézának a honvédelmi miniszterium működését méltató beszédeit, Tisza László és Várady Gábor felszólalásairól kell röviden megemlékeznünk.

Tisza László azt fejtegette, hogy a honvédség jelen szervezetében önálló hadműveletet végrehajtására nem képes; ha pedig a közös hadseregbe osztatnék s ennek tábornokai által vezéreltetnék, vitézül ugyan, de a hazára és a kormányra nézve dicstelenül ontaná vérét. Ellenszenves fővezérek vevén át a hadsereg vezetését, bizonyosan áldozatul fogják ejteni honvédeinket, már csak azért is, hogy demonstrálhassák a világ előtt, hogy a honvédség nem ér semmit a komoly küzdelem perczeiben. «A mi — úgy mond — az ágyúknak golyószórók által történt helyettesítését illeti: erre nézve megjegyzem, hogy nem a mi tisztelt kormányunk részéről, hanem azon magasabb katonai körök részéről, ezen golyószórók is, méltóztassanak elhinni, nem akarnak egyebek lenni, mint porszórók a magyar parlament szemébe.» Ezután hosszasabban szólt Poroszország példájáról, hol az a sereg, mely honvédségünknek megfelel, szerinte, önálló testület, mely minden kellékkel el van látva.* Végül köszönettel fogadta a lovasságnak 8 századdal való szaporítását, de csak mint igen kicsiny kezdetét a további szaporításnak. Meggyőződése szerint a honvéd-

* A porosz honvédségnek nemcsak hogy tüzérsége nem volt, de, miként Kerkapoly előadta, még a lovasságot is meg akarták ott szüntetni.

lovasságot, főként kereteinek számát, legalább négyszeresére kell emelni.

Várady Gábor arra a feladatra vállalkozott, hogy ki fogja mutatni, még pedig világosan, és nem csupán a törvény szelleméből, de betüjéből is, hogy az 1868: XLI. t. cz. értelmében a honvédség tüzérséggel és műszaki csapatokkal ellátandó «s így ezt a törvény végrehajtása követeli, ha csak azt nem akarjuk magunkkal és másokkal elhitetni, hogy ezen honvédségi törvény, miként mondatott, csak azért alkottatott, hogy por hintessék a nemzet szemébe.» Miután törvénymagyarázó kisérletét bevégezte, a takarékossági szempont ellen fordult. Nagyon szomorúnak vélte, hogy valahányszor olyan költségről van szó, melynek megszavazása a nemzet sympathiájával találkoznék, akkor gazdálkodásra figyelmeztetnek, míg ellenben sohasem hallatszik ilyen érv, midőn arról a töméntelen millióról van szó, melyek évről évre a közös hadsereg moloch-torkába dobatnak.

A vitának ezen stadiumában szólalt fel a miniszterelnök.

Már két óra van, és én e tárgyhoz tüzetesebben kivánván szólani, előadásom azon részével, mely a kérdés objectiv oldalára vonatkozik, nem fogom a t. házat fárasztani. De épen azért, hogy e kérdést később objective tárgyalhassam, szükséges, hogy még ma feleljek azon nyilatkozatokra, melyekről bizonyosan a tulsó oldalról sem fogja senki állítani, hogy objectivek, s melyekről határozottan ki kell jelentenem, hogy azok egyszerűen gyanusítások, oly gyanusítások, melyekre a kormány és a többség alkalmat nem adott, és melyek szomorúan bizonyítják azt, hogy az ellenzék se nem felejt, se nem tanul. *(Mozgás bal felől. Úgy van! jobb felől.)*

Minden egyes kérdésben csak alkalmat keres arra, hogy saját népszerűségét nevelhesse *(Ellenmondás bal felől),* és ez ellen semmi kifogásom; de hogy nevelje alaptalan gyanusításokkal az ellenfélnek, t. i. a kormánynak és a többségnek költségén: ez az, a mi ellen kifogásom van. *(Helyeslés jobb felől.)*

A t. képviselő úr és vele többen, úgy látszik, ismét azon eszméből indulnak ki, hogy íme, itt egy kényes kérdés, szorítsuk a kormányt a falhoz. *(Derültség jobb felől.)*

Kénytelen vagyok kijelenteni, hogy e részben nagyon tévednek. Egyáltalán tagadom, hogy tiszta czéllal és jól átgondolt eszmével szemben egy kormányra és pártra nézve kényes

kérdés létezhessék; de ha van ily kérdés, akkor ez, nézetem szerint, egy okkal több arra, hogy szóljunk hozzá mentül őszintébben, és a kérdés megszünik kényes lenni. *(Helyeslés jobb felől.)*

Simonyi Lajos t. képviselő úr reporterje, ki azt jelentette neki, hogy a Deák-körben különösen azért elleneztem volna a tüzérség felállítását, mert azt politikai viszonyok nem engedik, teljesen alaptalan adatot szolgáltatott. *(Simonyi Lajos báró: A Pester Lloydban olvastam! Fölkiáltások jobb felől: Nem a kormány, nem a párt lapja!)* Szíveskedjék tehát máskor jobban megkérdezni, mielőtt ilyesmire vádját alapítja.

Arra, hogy egyik t. képviselő úr azt mondotta, hogy a mitrailleuse-ök csak porszóró gépek, egy másik képviselő úr szerint pedig az egész csak szemfényvesztés: azt jegyzem meg, hogy azt már megszoktuk, hogy, ha a kormány valami czélszerüt saját kezdeményezéséből tesz, az a félelem támad az ellenzékben, hogy a kormány az ország előtt populáris talál lenni. *(Zaj bal felől. Tetszés a jobb oldalon.)*

A mitrailleuse különben oly fegyvernem, melynek hasznosságát bebizonyította a mult, és, kezeskedni merek róla, be fogja bizonyítani a jövendő; oly fegyvernem, mely nem egyszerű porszóró gép és nem is szemfényvesztés. De Simonyi t. képviselő úr azt is mondotta, hogy, midőn itt pénzről beszélünk, — és ezt accentuálta Várady képviselő úr is, — akkor kénytelenek egyenesen gyanúba venni a kormányt és a pártot, mert az nem a valódi indok. Mi lehet az a valódi indok, a melylyel gyanusíttatunk? Az, hogy a kormány, a többség, és nem tudom miféle láthatatlan körök attól félnek, hogy — a jelen kérdésre alkalmazom — a külön tüzérség felállítása által a honvédségből külön hadsereg fogna lenni. Erre nézve ki kell jelentenem, hogy rémítően méltóztatnak tévedni.

És itt két oldalról történt tévedés. Egyrészt a Lajtán túl egy ideig a közvélemény majdnem általánosan tartott attól, hogy ha a magyar honvédség elláttatnék tüzérséggel, az okvetlenül külön hadseregre és a közös hadseregnek szétszakítására vezetne.

És hogy ezen hit oly általánosan el volt terjedve a Lajtán túl, ezért az érdem oroszlánrésze az önöké uraim, a túlsó olda-

lon. *(Élénk helyeslés jobb felől. Zaj bal felől.)* De azt hiszem, ott már megszünt ez a hit; azok az urak már kiábrándultak ebből a nézetből. De van egy másik rész, mely azt gondolja, és — mondjuk ki őszintén, mert én nem ismerek kényes kérdést — azért is teszi ezen inditványt, mert akarja, hogy ennek alapján fejlődjék ki a honvédségből egy különálló magyar hadsereg. *(Úgy van! bal felől.)*

Én, kérem, a tüzérség fölállítását nem fogadhatom el; nem azért, mintha attól a veszélytől tarthatnék, hogy annak nyomán különálló magyar hadsereg fejlődnék; hanem azért, mert meg vagyok győződve, hogy ha mi a helyett, hogy a fönnálló fegyvernemeket tökéletesitenők, új tökéletlen és talán tökéletesíthetlen fegyvernemekre költjük a pénzt: abból nemcsak hogy külön hadsereg nem lenne, hanem még honvédség sem; lenne belőle egy győri insurrectio — ágyúkkal. *(Élénk helyeslés és tetszés jobb felől.)* Ez meggyőződésem.

Ezeket különben holnap bővebben ki fogom fejteni; most még csak azt bátorkodom megjegyezni, hogy Simonyi Lajos t. képviselő úr — nem tudom mi oknál fogva — az én helyzetemet, ha külön tüzérségről nem gondoskodunk, Alvinczyéhez hasonlította. *(Derültség baloldalon.)*

A t. ellenzék nevetett akkor, nevet most is; én is szivesen nevetek velök, ámbár a hasonlatosságot nem értem. Mert azok a fegyverek, melyekkel a miniszterium a honvédséget ellátta, mind igen jól elsülnek, ez elismert dolog; a mitrailleuse-ök mind elsülnek, a mint a tapasztalás mutatja. Ha tehát itt valami van, a mi nem sült el, az a t. képviselő úr élcze. *(Élénk zajos tetszés. Simonyi Lajos báró közbeszól: Az ágyú!)* És ennek következtében, ha valamelyikünk Alvinczyhez fog hasonlitani, az nem én leszek, hanem a t. képviselő úr.

Mondott a t. képviselő úr még egyet, a mit ma válasz nélkül nem hagyhatok, t. i. hogy a mi a kormányt e kérdésben vezeti: az a bizalmatlanság a honvédek ellen.

Én a t. ellenzékre bízom annak megitélését, vajjon e vád emelésének joga azt az oldalt illeti-e, melyről a honvédség, keletkezésétől kezdve mindaddig, míg hasznossága, czélirányossága, megbizhatósága, az ellenkező állításoknak daczára, tények

által be nem bizonyult, nyakába nem nőtt, sárral dobáltatott; *(Ellenmondás bal felől; zajos tetszés a jobb oldalon)* van-e joga, kérdem, azt mondani, hogy a kormány bizalmatlan azon intézmény iránt, melyet maga alkotott?! *(Élénk tetszés a jobb oldalon. Zaj balról. Tisza Kálmán: Ez nem igaz!)*

Nekem, t. ház, teljes szándékom volt, — mert csak ily úton lehet biztos eredményt elérni, — e kérdést tisztán objective tárgyalni.

De mindaddig, míg nekem szerencsém vagy szerencsétlenségem lesz miniszternek lenni, mindig úgy fogok válaszolni, a mint a kérdés föltétetik; mert annak, a ki gyanusíttatni engedi magát és nem felel, nem jó a lelkiismerete. Nekünk jó a lelkiismeretünk, s ennélfogva nem tűrjük el a gyanusítást. *(Élénk hosszas tetszés a jobb oldalon. Zaj a bal oldalon. Tisza Kálmán szót kér. Holnap! holnap! a jobb oldalon.)*

A törvényjavaslat eredeti szerkezete mellett másnap Pulszky Ágost és gr. Zichy Nándor szólaltak fel. Beszédjöket, tartalmuk gazdagsága daczára, mellőzhetni véljük. Sietünk Tisza Kálmán beszédének ismertetésére.

Tisza azon kezdte, hogy mivel csak egyszer szólhat a törvényjavaslathoz, nem választhatja el beszédét, mint a miniszterelnök, objectiv és kevésbbé objectiv részekre. Mielőtt szól, óhajtotta volna a miniszterelnök objectiv előadását is hallani, azon reményben, — melyet, meglehet, gyanusításnak fog nevezni, — hogy objectiv előadásában több örömet találhasson, mint talált a nem-objectiv beszédben. «El is hihetik ezt a t. képviselő urak, mert én legalább örömet oly előadásokban, melyek egész pártokat gyanusítanak, soha sem találok.» S miután közbevetőleg, de már épen nem ezen szelíd hangon, az ifjú Pulszky ellen fordult, ki szerinte nem jól fogta fel a dolgokat, kijelenté, hogy fontosabb és komolyabb dologra akar áttérni. E komolyabb dolgon a gyanusításnak alkalomszerű themáját értette s így szólt: A miniszterelnök tegnap gyanusításnak vett bizonyos dolgokat. Pedig ha volt gyanusítás, az nem a kormány, nem a többség ellen irányult. Mivel a pénzkímélés nem lehet a tüzérség megtagadásának igazi oka, az ellenzék nem hihet mást, mint hogy a kormány oly akadályokba ütközött, melyeket legyőznie nem sikerült. «Ha ezen hitünk által gyanusítottuk, felfogása szerint, a miniszterelnök urat, én részemről bocsánatát kérem. Legyen meggyőződve, hogy nem fogjuk többé

gyanusítani; de hirdetni fogjuk országnak világnak, hogy nem az országon kívüli akadály az ok, nem; hanem, mert maga kormányunk nem akarja, hogy legyen magyar hadsereg, hogy legyen honvéd-ágyú. Egyébiránt, t. képviselőház, ha lettek volna gyanusítások egyes szónokok részéről: akkor is részemről lehetetlenség, hogy ki ne mondjam, mikép az, hogy a miniszterelnök a gyanusítást az egész párton akarja megtorolni, nehezen nevezhető akár helyes, akár államférfiúi eljárásnak.» A mennyire a miniszterelnöknek szabad azt mondani, hogy az ellenzék mindent a népszerűségért tesz, annyi szabadsággal mi is mondhatjuk, hogy a háznak másik része mindent azért tesz, hogy a hatalmat és hivatalt megtartsa. «Hová fog ez vezetni, t. ház, ha ilyenekkel fogjuk egymást gyanusítgatni?» Ő ezt az utat nem követi, mert meg van győződve, hogy a ház többségét nem mellékes tekintet, de a hazának érdeke vezeti. Az intentiók tisztaságát ne bántsuk, mert különben politikai ellenfelek helyett ellenségek leszünk, s a mit el fogunk pusztítani, az mindnyájunk közös hazája (Élénk helyeslés bal felől). És én ily példát épen a miniszterelnök úrtól nem vártam. — Ezután Tisza áttért arra, hogy tulajdonképen kitől erednek e gyanusítások. Lehetetlen, — úgy mond, — hogy a miniszterelnök ne tudja, hogy az ellenzéknek ép az a része, melyhez szóló is tartozik, nem csak nem ellenezte a honvédséget, de meg is szavazta, s bár mennyire szeret különben gazdálkodni, készséggel megajánlott minden összeget. «Midőn tehát mindezeket tudjuk, és az ember ismeri még a t. miniszterelnök úrnak azon, általam legalább igen nagyra becsült jellemvonását, hogy igazat szeret mondani: nem tehető fel, hogy egy oly váddal, melyről, hogy az nem való, a ház Naplói kezeskednek, akart volna nemcsak egyes embert, de egy egész nagy pártot sújtani; — ha csak valamely jól talált élcz által egy perczre magánkívüli állapotba nem hozatott volna.* Ez az, t. ház, miért a t. miniszterelnök urat azon sárral-dobálási alaptalan vádja miatt részemről teljesen és tökéletes mértékben absolválom.» «Ezen felül, t. ház, még több gyanusítással is méltóztatott bennünket a miniszterelnök úr illetni. Azt mondta ugyanis, hogy az ellenzék sem nem feled, sem nem tanul; .... a magam személyét illetőleg igenis bevallom, hogy igen sok dolog van, a mit sem elfeledni, sem megtanulni nem tudok. Én nem tudom elfeledni, hogy kötelességem követelni mindig és mindenkor mindazt, a mi hazám államiságára,

* E jó élczen csak Simonyinak fentebb szószerint idézett Alvinczy-féle hasonlatát lehet érteni.

hazám és a magyar trón biztosítására szolgál. Nem tudom megtanulni, hogy meghajoljak azok előtt, kik hazám államiságának és biztosságának okvetlen föltételeit megtagadják. Meglehet, hogy önök e tekintetben többre haladtak. Ha igen, nagyon sajnálom.» (Pulszky Ferencz közbe szól: Hát ez nem gyanusítás?) — A miniszterelnök azon gyanusítással illette az ellenzéket, hogy azt egyedül a népszerűség utáni vágy vezérli. A népszerűségre mindenki súlyt tartozik helyezni, ki a népet tiszteli. A ki szabad államban azt negélyezi, hogy a népszerűségre nem ad semmit. az vagy nem őszinte, vagy absolutista. Az ellenzék megszavazott olyan törvényeket is, melyek népszerűtlenek, s visszautasított olyanokat, mint például a kiegyezés módozatait 1867-ben, melyekről a Deák-párt állíthatja legkevésbbé, hogy nem voltak népszerűek. Azt mondja a miniszterelnök úr, hogy az ellenzék attól fél, hogy a kormány népszerű lesz. Szóló inkább attól fél, hogy a kormány saját népszerűségével lejáratja a magyar kormány eszméjét. Mert midőn egy nemzet látja, hogy legégetőbb kérdései mind megoldatlanul maradnak, midőn látja, hogy nincs jó közigazgatása s igazságszolgáltatása: nem a jelenlegi kormányon ülőkben, de egyáltalán a magyar kormányban elveszti hitét, s ha ezt elvesztette, akkor Magyarország elérte legszomorúbb időszakát. — A miniszterelnök az ellenzéket azzal vádolta, hogy így gondolkozik: íme, itt egy kényes kérdés, szorítsuk sarokba a kormányt. Bizonyos fokig ez is áll. «Én részemről csak azt sajnálom, hogy e tekintetben azon igen szép nyilatkozat a kényes kérdésekről és az őszinteségről későn érkezett; mert ha a kormánynak nézete az volt 1867- és 1868-ban is, a mi ma: sokkal helyesebb lett volna egyenesen és őszintén megmondani: ország! akarod-e azt, a mit csinálunk? de tudd meg, hogy neked magyar hadsereged és honvéd-tüzérséged soha sem lesz.» De ha a nemzet oly biztosításokban ringattatik, melyek nem teljesülnek, akkor a nemzet megingattatik hitében s a legelső csapás alatt épen ezen hit elvesztése miatt fogja a legnagyobb szenvedéseket tűrni. — A miniszterelnök úr azt a vádat is emelte, hogy az ellenzék az oka, ha azt hiszik, hogy mi magyar hadsereget akarunk. «Igen, reánk nézve igaz e vád: mi akarjuk a magyar hadsereget és honvéd-tüzérséget, akartuk tegnap, akarjuk ma, akarni fogjuk holnap s fogjuk akarni mindaddig, míg meg is lesz.» — Végül egy pár szóval áttért a vita tulajdonképeni tárgyára: miért óhajt honvéd-tüzérséget? Elismerte, hogy a honvédség körül haladás történt, de ebben, úgy mond, nem deferál senkinek, mert szavazatával a haladáshoz ő is mindig hozzájárult.

E haladás azonban még nem elegendő. Kell tüzérség is: először, mert honvédségünk sorsát nem akarja oly tüzérséghez csatolni, mely nem testvériesen, együtt növekedett vele, s melybe a közös hadsereg nem a legjobb szellemet csepegtette. Másodszor azért kell külön tüzérség, mert ha ezt a nyolcz hetes szolgálatú honvédségben nem lehet is oly jelesen kiképezni, mint három éves szolgálat mellett a közös hadseregben, azért mégis jobb a semminél. «Mindaz, mit önök e tekintetben felhozhatnak, csak egyről erősíti meg minél inkább és inkább hitemet, és ez az egy az: hogy teljesen kielégítőleg megoldva a kérdés, megadva a teljes biztosíték a magyar trónnak és államnak csak akkor lesz, ha a magyar hadsereg teljesen helyreállíttatik.» De mivel ezt csak a törvények megváltoztatásával lehetne elérni, Tisza egyelőre csak azt követelte, hogy a honvédség tüzérséggel és műszaki csapatokkal elláttassék. «De mert minden tekintetet és minden érvet, mely alappal bir, figyelembe kivánok venni, — miután az mondatott, hogy nem helyes ily fontos intézményt mellékesen akarni életbe léptetni, — .... kész vagyok az engedékenység apostola lenni pártfeleim, az ellenzék tagjai közt, ha a t. miniszterelnök úr megigéri, hogy .... a honvédségnek tüzérséggel és műszaki csapatokkal való ellátásáról tüzetes törvényjavaslatot fog még ez ülésszak alatt a ház elé terjeszteni.» Ez igéret mellett, azt hiszi, pártja el fog állani az indítványtól. Ellenkező esetben ragaszkodni fog hozzá.

A mint Tisza leült, *gr. Andrássy* emelkedett föl helyéről.

Tisztelt ház, Midőn e házban tegnap szerencsém volt fölszólalni, kijelentém, hogy ezen tárgyhoz teljesen tárgyilagosan fogok szólani; de mielőtt ezt tettem volna, kénytelen valék bizonyos észrevételekre és állításokra válaszolni. Szavamat most be is fogom váltani. Mielőtt azonban ezt tenném, — habár a t. ház velem együtt át fogja látni, hogy igen nehéz annyi mindenféle vádra, melyeket most Tisza Kálmán t. barátom részint ellenem, részint általában a fönnforgó ügy ellen fölhozott, így rögtönözve válaszolni, — azt gondolom, mégis kötelességem ezt megkisérteni, előre is kijelentvén, hogy a t. képviselő úr dialektikai tehetsége előtt szívesen meghajlom, és ha — a mint reménylem — sikerülni fog állításait megczáfolnom, ezt nem szónoki erőnk, nem dialektikai tehetségünk egyenlő voltának, hanem az ügy igazságának fogom tulajdoníthatni. *(Halljuk!)*

A t. képviselő úr mindenekelőtt azt mondta, hogy nincs

öröme oly discussiókban, melyek egész pártokat gyanusítanak. Vajjon ezen elvet keresztül is vitte-e állításaiban, a felett itélhet a ház. A magam részéről állítását elfogadom és hivatkozom arra, hogy bizonyosan kerültem és kerülök minden alkalmat olyasmire, minek az lehetne az eredménye, hogy egyik párt a másikat gyanusítja; mert azt tartom, hogy a hazának mindkét pártra szüksége van, szüksége a pártok minden egyes tagjának tevékenységére, szüksége arra, hogy meg legyen győződve arról, hogy törvényhozásának mindenik része, ha különböző utakon is, egyaránt hasznos és üdvös czélok felé törekszik. De épen azért, mert nem alapos a tisztelt ellenzék azon föltevése, hogy ezen kérdés megitélésében a kormány közjogi szempontból indul ki: kénytelen voltam tegnap rögtön visszautasítani mindazon gyanusításokat, melyek a túlsó oldalról e részben ellenünk fölhozattak. Mert a kormány e kérdést csakis gyakorlati, csakis pénzügyi, csakis czélszerüségi és kivihetőségi szempontból lévén képes támogatni: ha előre megengedem, hogy mindez csak ürügy lehet, és mögötte más okok rejlenének, akkor a kormány álláspontjának védelmezése teljes lehetetlenné válik; és így nem jószántomból, hanem kényszerüségből utasítottam vissza — mint vissza kellett utasítanom — mindazt, a mi, kereken kimondva, gyanusítás volt. *(Helyeslés jobb felől.)*

Azt mondá a t. képviselő úr, hogy eddig nem a kormány, legalább nem a magyar kormány gyanusíttatott itten, hanem — más körök, mivel az ellenzék eddig azt gondolta, hogy ha egyik vagy másik óhajtása nem teljesíttetik, ennek nem a magyar kormány az oka, hanem valami más láthatatlan hatalom. Eddig ezzel mentették föl a magyar kormányt; most azonban tisztában vannak magukkal ez iránt, és ezentúl nem fognak többé gyanusítani, hanem igenis ki fogják mondani, hogy ha ez vagy amaz óhajtás nem teljesül és — átvive a dolgot a mai fönnforgó kérdésre — ha a honvédség nem láttatik el tüzérséggel: ennek oka nem valamely más hatalom, hanem egyenesen a magyar kormány. *(Fölkiáltás bal felől: Úgy is van! Halljuk! jobb felől.)*

Valóban, felette csodálom a t. ellenzék fölfogását a kormányról és ennek kötelességeiről, ha eddig ellenkező szempontból indult ki. Azt gondolja-e a tisztelt ellenzék, hogy ha a

kormány az országra nézve valamit nemcsak szükségesnek, hanem nélkülözhetlennek is tart, és ha neki az, bármi látható vagy láthatatlan oknál fogva, meg nem adatik: akkor kötelességét teljesíti, ha tovább is kormányon marad? Megvallom, hogy ezek legalább is különös fogalmak az alkotmányos kormányzat természetéről. És engedjék meg, hogy e fölfogást visszautasítsam, azzal a nyilatkozattal: hogy e kormány, ha bármely kérdésben azon helyzetbe jutna, hogy azt, a mit az országra nézve nemcsak kivánatosnak, hanem szükségesnek és nélkülözhetlennek tart, bárhonnan meg nem kapná, ismerné kötelességét s 24 óráig sem maradna helyén. *(Zajos helyeslés jobb felől.)* Fölfogásom szerint minden alkotmányos kormánynak ez a kötelessége, nem pedig az oly állás, melyet a képviselő úr itt supponált.

Azt mondta továbbá a képviselő úr akkor, midőn azt válaszoltam, hogy nem minket illet az a szemrehányás, hogy bizalmatlansággal viseltetünk a honvédség iránt, hanem az ellenzéket: hogy akkor én — minthogy fölteszik rólam, mit köszönettel veszek és constatálok is, hogy őszintén szoktam kimondani, a mit gondolok — alkalmasint magamon kívül lehettem. Nekem valóban nem volt szándékom itt recriminatiókba bocsátkozni, és bizonyítékokat hozni föl arra, hogy a honvédség bántalmaztatott és ócsároltatott keletkezése és fejlődése minden stadiumában, ha nem is a t. képviselő úr, de a t. ellenzéknek igen számos tagja, illetve az ellenzék sajtója által; mert sokkal nagyobb örömem van annak constatálásában, hogy a tény ma nem így áll, mint az ellenkezőnek bizonyításában. Minthogy azonban a t. képviselő úr azt mondta, hogy én magamon kívül voltam, midőn ezt állítottam: nem tudom, parancsolják-e, hogy fölolvassak akármely ellenzéki lapból állításom mellett csak egy pár rövid czikket? *(Halljuk, halljuk!)* Ezekből azután megitélheti mindenki, hogy magamon kívül voltam-e vagy nem, midőn ezt állítottam. *(Halljuk, halljuk! a jobb oldalon. Balról: Nem kell olvasni! Elhiszszük!)* Ha elhiszik, akkor inkább nem olvasom föl. *(Zajos fölkiáltások minden oldalról: Halljuk!)* Nem szívesen teszem ugyan, de ha parancsolják, föl fogom olvasni. Itt van például a *Magyar Ujság*ból egy czikk, a mely azt mondja:

(olvas) «értve ezen erő alatt a rendes sorhadat és nem a másodtartalékú landwehr-féle honvédséget, és, hogy épen saját javunk érdekében kell azt óhajtanunk, hogy a honvédség a czélba vett szervezetben ne jőjjön létre, és a honvéd-egyenruhát hazánkban inkább soha se lássuk, semhogy a honvéd nevet egy oly haderő által lássuk képviselve és compromittálva, melylyel a hatalom csak függelék szerepet játszat, és melyet a rendes elnemzetlenített közös osztrák hadsereg túlereje alatt majdan mint gyönge vak eszközt használhat föl minden czéljaira.» *(Fökiáltások jobb felől: Ez nem sárral-dobálás? Fölkiáltások a szélső balon: De mikor igaz!)*

Ha ezt talán csak elvinek méltóztatnak tartani, mást fogok fölolvasni ugyanezen lapból, a mi talán kevésbbé elvi: *(olvas)* «Nem úgy van már, mint volt régen, nem az a nap süt az égen. Honvédtoborzásnak keresztelni azt a szánandó eviczkélést, melyet az a siralmas képű, fekete-sárga zsinóros honvéd strázsamester a kerepesi vámháztól a Rókusig, onnan meg visszafelé elkövet, legalább is iszonyatos kegyetlenség azon név iránt, melylyel történelmünk legszebb és legdicsőbb lapjai állanak oly szoros összeköttetésben, mint a milyenben áll a fény az árnynyal.»

Tovább megyek, és néhány passust említek még. Megjegyzem, hogy itt a honvédtoborzásról van szó. *(Olvas)* «Ha a kormánylapok lelkesítő fölszólalásainak csak ennyi lett a sikere, ez bizony nem sok, s ha a toborzásnak lesz mégis eredménye, örvendetes lesz annyiban, hogy egy kissé megtisztítja városunkat. Délig négyet tudtak fogni a kilátásba helyezett aranyak. E négy oszlopát láttuk a dicső 69-diki honvédseregnek, s mondhatjuk, annyi sem néz ki mélabús éhes arczaikból, hogy futni tudjanak.»

Ha méltóztatnak parancsolni, egy egész rovatát olvashatom föl ezen czikkeknek a *Hazánk*ból, a *Hon*ból, és az *Ellenőr*ből is.

Megengedem én, hogy ezért a pártot okolni nem lehet, mert hiszen e lapok működhetnek önállólag; de minthogy azokban pártvezérek vannak megnevezve mindenütt, kérdhetném: ki tagadta meg közűlök ez irány helyességét? Nem akarok senkit sem gyanusítani; nem mondom, hogy ez rossz szándék; csak

rossz taktika, épen oly rossz, mint a milyen rossz taktika volt tegnap a mitrailleuse-ökről előre azt mondani, hogy szemfényvesztés, porszóró gép. Ez épen úgy meg fogja magát boszulni, mint megboszulta magát amaz; mert el fog jönni az idő, mikor a mitrailleuse-ök helyeseknek, czélirányosaknak fognak mutatkozni, és akkor a t. képviselő urak kénytelenek lesznek megfeledkezni arról, a mit tegnap mondani méltóztattak. *(Zajos helyeslés jobb felől. Nyugtalanság bal felől.)*

Szólott a t. képviselő úr a népszerűségről, azt mondván: nem attól tart, hogy a kormány igen népszerű talál lenni, hanem attól, hogy annyira népszerűtlenné válik, hogy ezáltal nemcsak magát, hanem a magyar kormány eszméjét is lehetetlenné teendi. Ez fölfogás dolga. Még eddig, hála Istennek, nem úgy van. Ha körültekintünk az országban, ha körültekintünk a házban, látjuk, hogy egészséges, erős alapon állunk. Azt tehát, hogy e megjegyzés már most találó volna, elmondani nem lehet. Hogyan fog az utókor itélni felettünk, arra nézve én igen nyugodt vagyok. Meg vagyok győződve, hogy azt fogja mondani: megtettük kötelességünket. És méltóztassék elhinni, senki sem fog inkább örülni azon, mint én, ha az itélet nem az lesz, a mit én mondok, hanem inkább hasonlít majd ahhoz, a mit a t. képviselő úr mond. Senkinek sem szolgálhatna nagyobb megnyugtatására, mint nekem, ha az utókor azt mondhatná e kormányról, hogy gyenge, kezdetleges volt ugyan, össze sem hasonlítható azzal, a mely utána következett; hanem annak idejében becsületesen megtette kötelességét. Adja Isten, hogy így legyen. Hanem akkor jól el kell választani az utakat, melyeken járunk, nehogy az történjék, hogy ez legyen Magyarország fénykora, melyre talán majd csak egy sötét s szomorú korszak nézhet vissza. *(Élénk helyeslés jobb felől. Nyugtalanság bal felől.)*

Azt mondta a t. képviselő úr: «nem őszinte dolog, ha valaki azt mondja, hogy nem szereti a népszerűséget.» Mindig szeretek őszinte lenni, s tökéletesen elfogadom ezt a nézetet. A népszerűséget mindenki szereti, de kötelessége is szeretni; mert ez, mint a t. képviselő úr igen helyesen mondta, meghajlás a közvélemény előtt. Ily értelemben, igenis, fölemelt fővel

mondom, szeretem én is a népszerűséget, szereti a kormány, szereti a többség is.

Hanem a népszerűség szeretetének épen úgy két neme van, mint a pénz szeretetének. Abban, hogy valaki a pénzt szereti, semmi hiba nincs. A pénz közege sok jónak, mit általa eszközölni lehet, valamint más részről lehet vele sok rosszat is eszközölni. Hanem különböző a pénzszeretet czélja is. Némelyik a pénzt magáért a pénzért szereti, gyűjti, s hogy úgy szóljak, ráül és nem tud tőle megválni. Más szereti a pénzt, mint eszközt, a végett, a mit általa eszközölhet. Ily helyzetben vagyok én a népszerűséggel. Én igen szeretem a népszerűséget, úgy, mint a pénzt: azért, hogy kiadhassam, mikor szükséges, hasznos czélokra; s ha van különbség köztünk, az talán abban a kis árnyalatban lesz, hogy szeretjük mi a népszerűséget mindketten, de a t. képviselő urak nem szeretik kiadni, még akkor sem, mikor igen hasznos volna; mi pedig olyankor kiadjuk. *(Zajos tetszés jobb felől.)*

Azt mondja a t. képviselő úr, hogy mi nem vagyunk őszinték, s ezt nem tette volna föl rólam, mert nem mondtuk meg 1868-ban, hogy nem akarunk külön magyar hadsereget.

Én hivatkozom — és az ily dolgokat jó tisztába hozni — a t. képviselő úrra, vagy bárkire másra: mikor mondtam én azt, hogy én igenis akarok külön hadsereget? *(Egy hang bal felől: A törvényben!)*

Én minden alkalommal határozottan ennek ellenkezőjét mondtam; mert a külön hadsereget az országra nézve a legnagyobb veszélynek tartom. Ezt mondtam akkor, mikor a törvény megalkottatott, mely nem két külön hadsereget teremtett, hanem igenis egy közös hadsereget és egy külön honvédséget.

Elég őszinték voltunk tehát akkor, de eléggé szemünkre is hányták ezen őszinteséget, és eléggé megtámadták nézetünket akkor is, midőn ezen törvény hozatott. És ez elég bizonyság arra, hogy ma se vádolhassanak arról, hogy nem voltunk őszinték, olyas valamit igérvén, a mit megtartani nem akartunk. De ha a t. képviselő úr engem vagy minket azzal vádol, hogy nem voltunk őszinték, én meg igazságos akarok lenni ő iránta. Én nem vádolhatom őt azzal, hogy ő nem volt igen őszinte. Telje-

sen őszinte volt akkor, midőn azt mondta, — és ezt sajnálom, és igen sok oknál fogva jobban szerettem volna, ha nem mondotta volna, — hogy neki külön hadsereg kell; de ezzel meg nem elégedve, hozzátette azt is, hogy nem kell a közös hadsereg, és hogy nem akarja, hogy a honvédség a közös hadseregből kapja a tüzérséget, mert ő abban nem bízik.

Ez kétségtelenül igen őszinte nyilatkozat; de ha elismerem őszinteségét, kénytelen vagyok tegnapi nyilatkozatomat, melyet nekem rossz néven méltóztatott venni, ismételni: hogy t. i. nem méltóztatik tanulni az eseményekből. *(Úgy van! jobb felől.)*

Figyelmeztetem Europa legújabb eseményeire. Ott van előttünk Francziaország példája. *(Fölkiáltások bal felől: Épen az!)*

Annak nem külön honvédsége, hanem századokon át fönnállott nemzeti hadserege volt, ellátva mindazzal, a mi szükséges, hogy a nemzetet, hogy a hazát megvédhesse. A szomorú eredményt — Francziaországra nézve — ismerjük mindnyájan. És mi idézte azt elő? Egyszerűen két dolog: először az, hogy az ellenség számát meg nem számlálta; másodszor az, hogy azon eszméből indult ki, mely — úgy látom — itt is épen a t. képviselő urak szeme előtt lebeg: hogy elég az, hogy a hadsereg franczia, már akkor legyőzhetetlen is. *(Fölkiáltások bal felől: Épen ellenkezőleg!)*

De tovább megyek.

Nem gondoskodott szövetségről, hanem bízott ezen hiuságának hizelgő beteges eszméiben, s ez lett oka vesztének. *(Élénk helyeslés jobb felől. Bal felől: Napoleon az oka! Csernátony: Biztak Ausztriában!)*

Szövetség nélkül kezdte meg Francziaország a háborút. De ki az a szövetséges, a kit nálunk az ily nyilatkozatokkal, az ily iránylatokkal visszautasítanak? Nem valami idegen, hanem az a közös hadsereg, mely nélkül a honvédség ez országot egy hétig sem volna képes megvédeni azon seregek ellen, melyek az országot környezik *(Nyugtalanság bal felől)*; oly szövetséges visszautasításáról van szó, ki nem egyéb, mint saját vérünk, saját testünk, *(Élénk helyeslés jobb felől)* melynek 40 százalékát mi adjuk, mert törvény szerint mi állapítottuk meg így. Megállapítottuk pedig azért, mert előttünk axioma volt, hogy, európai

helyzetünknél fogva, azt, hogy e monarchia és vele együtt Magyarország minden külellenség ellen magát megvédhesse, csupán a két factornak teljes, őszinte, határozott közreműködésével lehet elérni, nem pedig bármelyikkel a kettő közül egyedül. Én magát a közös hadsereget nem tartom erre elégségesnek; azért igenis óhajtom, hogy a honvédség fejlesztessék ki, a mennyire csak lehetséges; de fejlesztessék okszerüleg, czélirányosan. *(Helyeslés jobb felől.)*

Ezeket előre bocsátva, engedelmökkel áttérek a tárgyra, és itt igyekezni fogok teljesen objectiv lenni. *(Halljuk! Halljuk!)*

A kérdés ez: a honvédelmi miniszterium, átlátva annak szükségét, hogy a lovasság lehetőleg szaporíttassék, a lovas századoknak nyolczczal leendő szaporítását és egyéb oly intézkedések megtételét hozta javaslatba, melyek a meglevő fegyvernemek tökélyesbítésére és a meglevő szükségek pótlására kivánatosak. Midőn ezt tevé, kénytelen volt azokat a korlátokat elfogadni, melyeket az ország pénzereje, a kellő sorrend, a czélirányosság, kivihetőség eléje szabnak.

Ezzel szemben a központi bizottság három tagja egy rövid kis szakaszt toldott be, melyben a honvédségnek tüzérséggel való ellátását kivánja, talán tekintet nélkül mindazon, általam elmondott okokra, de mindenesetre a nélkül, hogy mindezen kérdéseket előbb alaposan megfontolták volna. Első tekintetre tehát a kérdés úgy áll, hogy sokkal kellemesebb az ellenzék állása; mert inditványba hoz egy oly toldalékot, mely, ha elfogadtatik, látszólag növeli és biztosítja a honvédség harczképességét; ha pedig el nem fogadtatik, a többséget és a kormányt abba a helyzetbe juttatja, mintha vagy azért, mert közjogi tekintetek kötik kezeit, azt nem tehetné, vagy pedig, mintha nem jutott volna eszébe, hogy a honvédséghez tüzérséget is lehetne csatolni. Ámde a dolog, ha kissé közelebbről tekintjük, egyáltalában nem úgy van.

Már tegnap volt szerencsém mondani, hogy itt nem közjogi nehézségről van szó. Valahányszor a külön magyar hadsereg eszméje szóba került, én mindannyiszor egyenesen kimondottam, hogy határozottan elleneznem kell. Elleneznem két okból: először, mert következményeiben a legveszélyesebbnek

tartanám az országra nézve; másodszor, mert ellenkezik közjogi állapotainkkal, melyek egy közös hadsereget és külön honvédséget, nem pedig külön hadsereget rendelnek. Tehát határozottan, nyiltan, bátran kimondottam akkor, hogy egyik fő ok a közjogi alapra való tekintet.

Ha itt ugyanaz volna az ok, mely arra indít, hogy a módosítványt ellenezzem, t. i. a közjogi szempont, reménylem, mindenki fölteszi rólam, hogy ezt ép oly határozottan, nyiltan, bátran kimondanám, mint akkor; ámde nem ez az ok. Mi a honvédség alapeszméje? az, hogy a birodalom mindkét állama kötelezi magát arra, hogy a közös hadseregen kívül még mindazok föl fognak fegyvereztetni, kik a hadsereghez nem soroztatnak; és erre nézve egyelőre a lovasság és gyalogság vannak a törvényben megemlítve.

Ennek tendentiájával tehát egyáltalában nem ellenkezném az, ha hozzátennők még a tüzérséget is: mert ezzel csak többet adnánk annál, a mivel tartozunk. Ez — fölfogásom szerint — nem egyezmény kérdése a két fél között, hanem oly kérdés, mely a törvénynek egyszerü változtatásával megoldható; föltéve t. i., hogy e mellett az illető fél, mely a honvédséghez tüzérséget akar fölállítani, a mit én, ismétlem, belügynek tekintek, egyszersmind a közös hadsereg iránti kötelességeinek is meg tudjon felelni, és hogy ő Felsége, mint a hadsereg legfőbb parancsnoka, meggyőződjék, hogy a dolog gyakorlati és czélirányos. Így és nem máskép áll a kérdés.

Az okok tehát, melyek a kormányt arra birják, hogy a javaslatba hozott külön tüzérséget el ne fogadja, egyáltalában nem közjogiak, hanem egyszerűen gyakorlatiak.

E gyakorlati okokat szemügyre véve, föltünik mindenekelőtt a financialis szempont, mint olyan, mely minden országban, a mely nem akarja, hogy adói aránytalanul fölemeltessenek vagy hitele tönkremenjen, ha nem is kizárólag és mindenekfölött döntő, de mindenesetre határozó tekintet.

E financialis szempontból tekintve a kérdést, világos, hogy a módosítás elfogadása igen nagy nehézségekbe ütközik.

Mennyibe kerülne, t. ház, a meglevő honvédségnek tüzérséggel való ellátása, azt pontosan kiszámítani bajos. Hozzávető-

leg történt számítások szerint, 12—15 millió volna azon összeg, a mely az első ellátásra szükséges; de ez lehet több, lehet kevesebb — erre nagy súlyt nem helyezek. Mellőzöm azt a kérdést is, vajjon e befektetésekkel el lehetne-e érni mindazt is, a mi pénzért nem kapható, a mihez meglevő tényezők kellenek: minők a tudományos kifejlődésre jutott testületek, valamint mindaz, a mi szükséges arra, hogy a tüzérség a tudomány kellő színvonalán állva, minden újabb találmányt átvehessen, sőt ilyet maga tehessen. Mindezeket mellőzve, annyi bizonyos, hogy az első befektetésekre nagy összeg volna szükséges. De még nem is ez terhelné legfőképen az ország vállait. A tüzérség rendes fönntartása még nagyobb, mert állandó terhet róna reá.

A keret-rendszer megtartása mellett ugyanis oly honvédséget képzelni, melynek csak bizonyos számú ágyúi és lovai legyenek jelen, míg a többi: a legénység és a lovak szabadságolt állományban vannak, nem lehet; hacsak olyat nem, mely pénzbe kerülne ugyan, de gyakorlatilag absolute semmit sem érne. Ha tehát rendes tüzérséggel ellátott honvédséget akarunk: az csak úgy képzelhető, hogy annak nagyobb része folytonosan jelen legyen, és nem csupán a keret, mely utóbbi a honvédség intézményének természete és lényege; s így ebből állandó nagy teher háramolnék az országra. Fölteszem azonban, bár meg nem engedem, hogy az ország ezt a terhet is elbírná, hogy megtehetne mindent, a mi szükséges, hogy a tüzérség a honvédség részére teljesen önállólag fejlődjék: ekkor az országra még egy más teher hárulna, t. i. gondoskodni mindazon szükségletekről, melyek ugyanazon irányban a közös hadseregre nézve fönnállanak, tehát két tüzérségnek önállósítása, két tüzérségnek mindennel való ellátása.

Az a kérdés: elbírná-e az ország azt a terhet, hogy mindkét kötelezettségének eleget tegyen, vagyis két tüzérséget tartson fenn? Erre határozott véleményem és, úgy hiszem, mindenkié, ki e tárgy fölött gondolkozott, hogy nem. De ismét föltéve, bár meg nem engedve, hogy elbírná ezt is: még akkor sem fogadhatnám el a módosítványt, — hogy miért, azt majd később fogom megmondani; most röviden megemlítem, hogy már azért sem, mert akkor is a meglevő fegyvernemek tökéle-

tesítése még annyi összeget kivánna az országtól, hogy valósággal nemcsak könnyelműség, de bűn volna, ez összeget onnan elvonva, máshová fordítani. De financialis szempontból, tehát még az esetben sem tudnám elfogadni az indítványt, ha mindaz, a mit föltételeztem, állana, — a mint pedig ugyancsak nem áll. Mint honvédelmi miniszter, kire az ország védelmének felelőssége nehezedik, még ezen financialis tekinteteken is túl tehetném magam: mert bizonyos pontig az állam biztosságának megvédése fölötte áll mindennek; túl is tenném magamat rajtok, ha abban a meggyőződésben volnék, hogy e módosítvány, vagyis a honvédség külön tüzérségének fölállítása, ha nem absolute szükséges is, legalább czélirányos, és hogy a honvédség harczképességét emelni fogja, nem pedig csökkenteni.

De erre nézve is, t. ház, a tényállás merőben más. Ha mi azon összegeket, melyeket az ország védelmi czélokra nélkülözhet, nem a fönnálló fegyvernemek tökéletesítésére fordítanók; ha különösen nem mindenekelőtt arra törekednénk, hogy a fönnálló fegyvernemeknél mutatkozó szükségeket pótoljuk: akkor nemcsak hogy emelni nem fogjuk a honvédsereg harczképességét, hanem határozottan és biztosan csökkenteni.

A dolog, t. ház, igen természetes. Nekünk törvényünk van, mely szerint minden hadköteles egyén, ki a közös hadseregbe nem soroztatott, a honvédségben tartozik védelmi kötelezettségének eleget tenni. Ha e törvény pontosan végrehajtatik, rövid idő mulva nekünk 300,000 honvédünk lesz. Ez teljes meggyőződésem. De a törvény nem gondoskodik és nem gondoskodhatik arról is, hogy az egyesek annyi időt töltsenek a zászló alatt, mely elég mindannak megtanulására, a mi annak szükséges, ki tiszti állást akar a honvédségnél elfoglalni. Ennek következménye az, hogy az idei állítás végével, midőn körülbelől 140 ezerre tehetjük a honvédek számát, e csapatok kitanítására a szabadságolt állományhoz még hiányzik 1600 tiszt és 3000 altiszt.

Már most, t. ház, — minthogy ágyúval erre csakugyan nem lehet az embereket kényszeríteni, — arra, hogy e számot megkapjuk, csak az a reményünk lehet, hogy a korlátolt számú értelmiség köréből, hazafiságból vállalkozni fognak olyanok, kik

megtanulják azt, a mi szükséges a tiszti minőséghez, s a kik így ki fogják pótolni a kereteket.

Ha most, t. ház, mi ezeket, a helyett, hogy a keretekben használnók föl, a fölállítandó külön tüzérségbe osztjuk, mely tüzérségnek specialitása épen az, hogy legnagyobb értelmiségre van szüksége: akkor hova jutunk? Oda, hogy annyi értelmes tisztnek való egyént fogunk elvonni egy csekély számú tüzérség ellátására, a mennyi elégséges volna tízezer, sőt százezer ember vezénylésére s a meglevő hiányok pótlására. Nem növelni fognók tehát, hanem határozottan csökkenteni e tekintetben az ország véderejét.

De még világosabb lesz ez, t. ház, ha szemügyre veszszük a honvédség mostani állapotát. Mint mondottam, ma körülbelől 140 ezerre tehetjük a honvédség létszámát. Van 82 zászlóalj, és 32 lovas század, mely szám most még nyolczczal szaporíttatni szándékoltatik.

Ha ezen számot beosztjuk, — hozzávéve azt, mi a lovasság számára szükséges, — körülbelől hozzávetőleg egy zászlóaljra esnék most már, de mindenesetre rövid idő mulva, 1600, majdnem 2000 ember. Ez, t. ház, olyan szám, melyet egy embernek czélirányosan vezényelni absolute lehetetlen. Jelenleg egy zászlóaljra, mint állandó keret átlag 70 ember, vagyis egy compania esik, mi ismét végtelen aránytalanság. A lovasságnak teljes száma hadjárat esetében 150 lovas és ugyanannyi ló, béke idején jelen van 28, a többi ló nálunk tartásra kiadatik. Már most, t. ház, én szívesen megengedem azt, hogy igen sokat pótolhat a vitézség, — s erre számítok is; hiszem, hogy sokat tesz a lelkesedés, — erre is számítok; ámbár nem mehetek annyira, mint egy alkalommal Jókai Mór tisztelt barátom, ki azt mondotta, hogy elég pár százezer kokárdát kiosztani és megvan a hadsereg. Megvallom, ebben egy kis kétségem van; mert én a kokárdáktól sokat várok ugyan, de nem várhatom azt, hogy például a huszárnak megadja a lovat, a mely hiányzik; sem azt, hogy egyszerre megteremtse azon keretet, mely nincs, s azért csak igen óvakodva szeretnék bízni a csodákban, melyeket ama kokárdák annak idején tehetnek. Francziaország példája szomorú intés erre nézve. Azt sem vonom kétségbe, és meggyő-

ződhetik arról saját tapasztalásából is mindenki, a ki a honvédséget az őszi gyakorlatoknál figyelemmel kisérte, hogy, hála a tisztek fáradhatatlan szorgalmának, a mostani viszonyok közt is várhatjuk azt, hogy, ha az ország megtámadtatnék, a honvédség fényesen meg fogna felelni a várakozásnak. De kétségtelen egyszersmind az is, hogy sokkal jobban megfelelne akkor, ha a zászlóaljak száma szaporíttatván, több állandó keret állíttatnék föl; ha több ló volna helyben, mint most van, és ez által háború esetében a lovasságot és gyalogságot, vagyis azon fegyvernemeket lehetne szaporítani, melyeket a honvédségről szóló törvény megállapít.

Azt kérdhetik erre a t. képviselő urak: miért nem tette hát ezt a miniszterium. Ennek igen egyszerű oka volt. A kormány tett oly előterjesztést, mely körülbelől 3.800,000 frtnyi póthitelt igényel. Nem tett többet, mert nem gondolta, hogy az ország pénzereje többet elbír; de ha a végleges egyenleg után, melyet a budget alkalmakor lesz szerencsénk látni, a t. ház azt mondaná, hogy körülményeink nagyobb áldozatokat engednek: akkor mindenesetre mi leszünk az elsők, kik azt édesörömest elfogadjuk.

A harmadik ok, t. ház, — és talán ezen kellett volna kezdenem *(Halljuk!)*, — a miért én a külön tüzérség fölállítását, mint tökéletesen czéliránytalant, sikerre nem vezetőt el nem fogadhatom, az, hogy a fönnálló honvédségi törvény, vagyis azon rövid szolgálati idő mellett, melyet az kiszab, ily tüzérség létesítése absolute lehetetlen. Más szóval: batteriákat fölállítani lehet, mert ehhez nem kell egyéb, mint pénz; de olyanokat, melyek megfeleljenek a várakozásnak, és oly tüzérséget, melyhez már más kell mint pénz, nem. Ehhez hosszú szolgálati idő kell, mit pedig a honvédelmi törvény, a dolog természeténél fogva, kizár. Ha föl akarná állítani az ország, azt csak egy módon tehetné: úgy, hogy megszüntetné a honvédséget, csinálna belőle második külön hadsereget, meghosszabbítaná annak szolgálati idejét. De akkor tessék kiszámítani azt, hogy mik volnának ennek következményei, nemzetgazdasági, pénzügyi és minden egyéb tekintetben? nem más, mint az ország tönkresilányítása. És ne méltóztassék elfeledni, hogy minden államnak nemcsak egy

ellensége van, t. i. a külellenség, hanem van belellensége is, és ezek közt a legnagyobb: a magas adó. Ha erre nem akarunk jutni, a módosítványt el nem fogadhatjuk. De van a dolognak, ha úgy tetszik, egy kényes oldala is, és ez az, hogy az országban sok ember azt hiheti, hogy mi, minden demonstratio daczára, azért nem akarjuk a honvéd-tüzérséget, mert a honvédségben nem bízunk.

De hisz épen ez volt egyik czélja annak, a mit én javaslatba hoztam, még mielőtt a t. ház erre bármiként utalt volna, — t. i. azon szemfényvesztő mitrailleuse-ök felállításának, — hogy nem tekintve a mitrailleuse-ök nagy hadi becsét, kézzel foghatóan demonstráljuk, hogy itt bizalmatlanság nem működik, hogy fölülről — és ezt kezdettől fogva tudja minden honvéd — a legnagyobb bizalom volt mindig a honvédség irányában. Különösen pedig azért választatott e fegyver, mert használatához elégséges két-három heti szolgálat és mert nem igényel nagy technikai előképzettséget. De ha ez sem elég, akár a t. képviselő uraknak, akár küldőiknek, akár azoknak megnyugtatására, kik mégis a bizalmatlanság jelét akarják látni benne: íme, lesz még egy más módja, magukat ez iránt megnyugtatni. Tessék egy pár batteriát fölállítani, — csakhogy nem a honvédelmi törvény alapján, de önkénytes alapon, mint ez Angliában is divatozik, — és én garantirozom, hogy semmiféle közjogi kérdés nem fogja ennek útját állani. *(Jobb felől élénk helyeslés.)* Meg fog-e ez felelni a czélnak, nem tudom. Angliában létezik, bár ott czélszerüségét nem bizonyította be; annyit azonban bizonyossággal mondhatok, hogy abból közjogi kérdést nem fog csinálni senki; ellenkezőleg, szívesen fogjuk látni, csak legyen, a ki megfizesse. *(Élénk helyeslés jobb felől.)*

Csak egy dolgot ne követeljenek tőlem és a kormánytól: hogy, úgy lévén meggyőződve, — és itt reassummálom az általam mondottakat, — hogy úgy financialis szempontból, mint czélirányosság tekintetéből, rossz az inditvány, mert a honvédség erejét nemhogy szaporitaná, de csökkenti, sőt czélirányosan keresztül sem vihető: elfogadjuk csupán azért, mert népszerű azok előtt, a kik nem értik. *(Élénk helyeslés jobb felől.)*

És mert a dolog így áll, azért a t. házat arra kérem, legyen

szíves a törvényjavaslatot úgy a mint beadtam, minden toldás nélkül, elfogadni. *(Hosszas élénk tetszés a jobb oldalon.)*

Még ezután is három álló napig folyt a vita, míg a szólásra többé senki sem jelentkezett. A tulajdonképeni kérdéssel keveset foglalkoztak a szónokok. Az ellenzékiek ismét az 1867-ben és 1868-ban elvesztett positiót siratták, kikeltek a közös hadsereg ellen és sürgették a külön magyar sereget. Törekvéseiket főkép a külügyi helyzettel vélték igazolhatni, az imént lezajlott világeseményekkel, melyek azon aggodalmat keltették némelyikökben, hogy a monarchia német tartományai ép oly feltartóztathatlan bizonyossággal áldozatul fognak esni a német egységnek, mint Lombardia és Velencze néhány évvel az előtt az olasznak. Magára marad az ország, gondoskodnia kell tehát önálló hadseregről. Hogy törekvéseik előmozdítására jövendölésüket e vitában érv gyanánt kellően kihasználhassák, a balpárt emberei a külügyi politikának annyi mindenféle tárgyát és közhelyét vonták be a discussio körébe, panslavismust, román egységet, Amerikát és Svájczot, néptömörülést, szabadságot és nemzetiséget, hogy, ha olykor deákpárti képviselő fel nem szólal, a vita tulajdonképeni tárgya egészen elvész szem elől; mi több, a vita hevében s a «magas politika» légkörében a szónokok elhanyagolják a hagyományos gravameneket is, minők a Hentzi-szobor, a Ludoviceum s a gellérthegyi erőd, ha rajtok az egy Táncsics Mihály még ideje korán meg nem könyörül.

A védelem közösségének elve ellen irányulván a legtöbb és legkomolyabb támadás, Andrássy gr. február 28-dikán, mielőtt az előadók a vitát berekesztenék, részletesen czáfolva a tőle körülményesen idézett ellenzéki szónokokat, újra kimutatta a védelem közösségének szükségét.

Gr. Andrássy Gyula:

Tisztelt ház, *(Halljuk!)* Mielőtt a t. ház a vitát bezárná, nem szándékom ugyan a kormány, álláspontját e kérdéssel szemben újra tisztázni vagy tovább fejteni: — megtettem ezt multkor magam világosan és határozottan; megtette ezt még a kormány részéről minap t. barátom, a pénzügyminiszter és legujabban t. barátom, a honvédelmi államtitkár úr.* Nem is szándékom érveket hozni föl álláspontunk védel-

* Értsd Kerkapoly február 25-diki és Hollán Ernő február 28-diki beszédét.

mére; megtörtént ez nézetem szerint bőségesen elvbarátaink részéről. Ha tehát felszólalok, csak azért teszem, hogy válaszoljak azokra, a mik — hogy úgy mondjam — interpellatióképen intéztettek hozzám. *(Halljuk!)*

Jókai Mór t. képviselő úr azt kérdezte tőlem: mit kivánok tenni arra a czélra, hogy a honvédség harczképes alakot öltsön? Ő összesen három kérdést állított föl, melyek közül ez az első. S ez elsőre — sajnálattal látom, hogy a t. képviselő úr nincs jelen — bátor vagyok azt felelni, hogy rajta leszek mindenekelőtt, hogy úgy a honvéd-gyalogság, mint a lovasság ellláttassék mindazzal, a mi szükséges, hogy a rövid szolgálati idő mellett mind a kettő a lehető legjobb legyen; hogy a lovasság és gyalogság száma telhetőleg szaporíttassék, úgy hogy mentül előbb elérje a 300 ezeret; végül, hogy mind e haderő kellő és jó kerettel legyen ellátva. Óhajtom tehát, hogy a lovasság száma szaporíttassék, ellenkezőleg azon t. képviselő úr nézetével, ki ezt téves fölfogásnak tartja, mert szerinte bizonyos országokban a lovasság használata már alig lehet gyakorlati.

Mi nem szándékozunk elfoglalni Olaszországot; mi nem fogunk Angliába menni; a mi czélunk: megvédeni e monarchiát. Hogy pedig itt lovasságra nagy szükségünk van, és hogy constatált tény, hogy minden fegyvernem közt ez van viszonylag leggyérebben képviselve, úgy a közös hadseregben, mint a honvédségben: ezt kifejtenem nem szükséges. *(Helyeslés.)* Kivánom tehát a lovasság szaporítását; de kivánom azonfölül ellátni a honvédséget elegendő számú és jó tüzérséggel a közös hadsereg részéről.

Elmondván így, hogy mit kivánok, bátor vagyok azt is elmondani, hogy mit nem kivánok elérni. Nem kivánom elérni azt, a mit elért Francziaország: hogy a papiron volt nagy gyalogsága, lovassága és tüzérsége, de midőn elérkezett a döntő percz, midőn bejött az ellenség: tényleg nem volt egyéb, mint chaos, s a sereg szétbomlott az első lövésre. *(Igaz! jobb felöl.)* De tovább megyek, és még azon esetre sem kivánom, hogy a honvéd-lovasság és gyalogság a honvédség részéről láttassék el tüzérséggel, ha ezt most már az ország ereje megengedné. Nem kivánom két okból.

Először, mert azt hiszem, — a mit ki is fejtettem, — hogy a honvédségi törvény alapján a szolgálati idő nem elegendő arra, hogy mellette jó tüzérség alakulhasson; ez esetben pedig csakugyan kitehetnők honvéd-erőnket azon esélynek, hogy kanonenfutter váljék belőle, épen azért, mert akkor a jó gyalogságot és a jó lovasságot — ezek jóságában pedig egy perczig sem kétkedem — nem támogatná jó tüzérség, hanem olyan, mely a szolgálati idő rövidsége és a kellő tényezők hiánya miatt nem lenne képes rendeltetésének megfelelni. *(Helyeslés jobb felől.)* Nem óhajtom másodszor azért, mert kivánatosnak tartom, hogy azon csapatok, melyek a csatatéren együtt vannak hivatva a monarchiát megvédeni, az együttműködést már itthonn a békelábon megszokják, s nem tartom kivánatosnak azt, hogy egymást idegeneknek tekintsék. *(Élénk helyeslés jobb felől.)*

És meg vagyok győződve, hogy ha mindaz, a mit kivánok, megtörténik, akkor a honvédség egy csataképes erőnek nemcsak külsejét fogja magára ölteni, hanem birni fogja annak lényegét is, t. i. a valódi harczképességet. *(Helyeslés jobb felől.)*

A t. képviselő úr második kérdése az volt: mit kiván tenni a magyar kormány arra nézve, hogy Magyarország polgárai, kik a hadseregbe beosztatnak, alkalmat nyerjenek arra, hogy magukat a hadászat technikájában kiképezzék? mert azt, hogy a magyarországi tüzér-ezredekbe magyarokat is osztanak be, argumentumul egyáltalán nem fogadja el, minthogy köztudomás szerint azok ott a szekerészetet, a kocsiskodást tanulják csak, nem pedig az ágyúkkal való technikai bánásmódot.

Én a tényt tagadom. Megengedem igenis, hogy ha egy csikós vagy kocsis oda szegődik, abból nem csinálnak tűzmestert; hanem arról meg vagyok győződve, hogy nagy örömmel fogadtatik mindenki, a ki, hivatkozva a törvény azon paragraphusára, mely szerint mindenki lehetőleg azon hadtestbe osztassék, a melybe beosztatni kiván s melyre a szükséges készültséget birja, a tüzérségbe fölvétetni óhajt.

Annak elérésére azonban, hogy a magyarok mentül jobban tanulmányozzák mindazt, a mi a tüzérséghez és más tudományos fegyvernemekhez kivántatik, szükséges az, hogy a művelt osztályok ne vonják ki magukat a hadseregben való szolgálat-

ból; szükséges továbbá, hogy, ha valakinek több gyermeke van, ne nevelje mindnyáját ügyvédnek, hanem gondoljon arra is, hogy a hazának és az államnak különböző szakokra van szüksége, és adja meg nekik egyszersmind az előképzettséget, a mely mindezekre szükséges; a kormány is fog gondoskodni czélirányos katonai intézetekről és e részben különösen arról, hogy a Ludoviceum mentül előbb újra fölállíttassék *(Helyeslés)* és így mindenki részesülhessen a katonai kiképzésben. *(Helyeslés.)*

A t. képviselő úr harmadik kérdése az: miként fog gondoskodni a kormány, hogy szükség esetében Magyarországon egy tartalék fegyvergyár s általában hadikészlet-gyár legyen? Erre bátor vagyok azt válaszolni, — a mit egyébiránt t. barátom a pénzügyminiszter úr is megemlített, — hogy a kormány erejéhez képest bizonyos mértékben már ezen irányban is gondoskodott. Pesten már fennáll egy gyár, és méltóztassanak megengedni, hogy azon nehéz viszonyok között, melyek itt a gyártásra nézve általánosan léteznek, annak fölállítása és életbe léptetése nem épen könnyű feladat volt. Most hetenkint — szükség esetén — ezer puska gyártható; gondoskodott a kormány tölténygyárról, gondoskodik posztógyárról, egy szóval, gondoskodik mindarról, a mi hatáskörébe tartozik.

Azonban, ha a t. képviselő úr ezen tartalékgyárak alatt azt érti, hogy egyszersmind arzenálok s egyéb oly gyárak legyenek, melyek a sereg szükségletének többi oldalait is fedezzék: én is őszintén megvallom, hogy ezeknek hiányát mi is érezzük; de hogy ezek fölállíttassanak, és hogy a monarchia ennek következtében azon szivósságot fejthesse ki, mely csak úgy érhető el, ha a monarchia különböző helyein vannak elhelyezve az ily tartalékgyárak: annak alapja épen a közös védelem szüksége felől való meggyőződés. Csak ha ez minden irányban gyökeret vert, és ha nincs többé senki, a ki ezt kétségbe vonhatja, akkor áll elő természetesen az az eset, hogy nem egy helyen, nem centralisálva, mint azelőtt, hanem a helyes strategia elveihez, a védelem igényeihez képest úgy osztatnak el ezen tartalékgyárak, mint azt a monarchia védelme megkivánja. *(Helyeslés jobb felől; mozgás.)*

És erre nézve egy igen egyszerű tény az, a mely sokakat

a t. képviselő urak közűl meggyőzhetne arról, hogy e monarchia védelmének közösségét nemcsak a törvény, de a természet is megállapítja.

Ha Europa ezen része keletről támadtatik meg, senki sem fogja kétségbe vonni, hogy azt nem a Lajta mellől, hanem Erdélyből, Bukovinából lehet és kell megvédelmezni; ha északról támadtatik meg a monarchia, kétségtelen, hogy azt nem a Kárpátokon innen, hanem a Kárpátokon túlról, vagy a Kárpátok tetejéről lehet csak czélirányosan megvédeni; ha pedig nyugatról támadtatnék meg, senki sem fogja kétségbe vonni, ki a hadi tudományokkal legkevésbbé is foglalkozott, hogy nem a magyar sikon, hanem a cseh szorosokon lehet csak kellőleg megvédeni a monarchiát. *(Helyeslés jobb felől; mozgás.)*

Tehát már a természet alkotta azt a védelmi közösséget, a melyet némelyek kétségbe vonnak; s épen e védelmi közösség s ennek elismerése az egyedüli alap, a melyen a monarchia véderejét fejleszteni és az ehhez szükséges gyárak elhelyezését czélirányosan eszközölni lehet.

Egy másik t. képviselő, Horváth János úr* ily kérdést intézett hozzám: *(Halljuk!)* szándékozom-e még ezen év folyamán arról gondoskodni, hogy a magyar honvédség vagy saját keretéből fölállítandó, vagy a közös hadseregből és ugyanannak magyar legénységéből összeállított, a magyar honvéd főparancsnokság rendelkezése alá bocsátandó kellő számú tüzérséggel elláttassék.

Az az általános megjegyzésem van erre, hogy nagyon bajos oly kérdésekre válaszolni, a melyekben bizonyos tény végrehajtása bizonyos időhöz van kötve; mert sokszor nehéz arra nézve, a ki igér, ha valamely körülmény nem engedi a végrehajtást; sokszor hamis reményt kelt abban, ki igéretében netalán bizakodik. Alig lesz e házban valaki, ki ezt ne tapasztalta volna kicsiben vagy nagyban, — ha másutt nem, talán saját szabójával szemben, a ki, mikor például hétfőre igéri az öltönyt, mindig szerencse, ha szombatig már elhozta. *(Derültség.)*

Én tehát általában véve nem szeretek felelni a kormány

* Még a február 23-diki ülésen.

nevében, felelősség terhe alatt, oly kérdésekre, melyek egy præcis határnapot tűznek ki. Itt azonban oly szerencsés helyzetben vagyok, hogy bátran felelhetek; mert a mit a t. képviselő úr kérdezett, azt nem ezentúl kell még megtenni, mivel már is megtörtént. Már a mult évben kiadatott, és fönnáll jelenleg is az a rendelet, hogy az őszi gyakorlatoknál a honvédség kellő számú tüzérséggel láttassék el.

Mi fog történni a honvédséggel háború esetén a harczbeosztásra vonatkozólag, azt t. barátom, az államtitkár úr megmondotta. A t. képviselő úr ezen óhajának teljesülését tehát már is biztosítottnak merem kijelenteni. A mi azt illeti, hogy kinek parancsnoksága alatt áll a tüzérség: az önmagából következik. A tüzérség kiegészítő része az illető zászlóaljnak, brigadenak vagy hadtestnek, és mindig azon parancsnokságnak van alárendelve, a melynek az illető hadcsapat. A tüzérség tehát a gyakorlatoknál is azok alatt áll, kik az illető hadtestek fölött parancsnokolnak, valamint másrészről a honvédcsapatok — ha beosztatnak a hadsereg valamely részéhez — kisebb vagy nagyobb mértékben azon parancsnokság alatt állanak, mely alatt az a rész áll. Ezzel tehát a parancsnokság kérdése is tisztázva van.

Ezek után, t. ház, nem volna szükség többet szólanom, ha egy pár dolog nem mondatott volna itt, a melyeket egészen észrevétel nélkül nem hagyhatok. Hallottuk a t. ellenzék részéről azt, hogy igenis óhajtja a különálló magyar hadsereget, óhajtja ma, óhajtja holnap és fogja óhajtani mindaddig, míg az nem létesül.* Én, t. ház, sokkal magasabb fogalommal bírok a t. ellenzék hazafiságáról és belátásáról, semhogy azt higyem, hogy ezen kijelentését a szó teljes értelmében komolyan kelljen vennem. *(Fölkiáltások bal felől: De igen komolyan! Hosszan tartó mozgás.)* Igenis, meg vagyok győződve, hogy óhajtja ma, és óhajtja holnap; de nem fogná majd óhajtani akkor, ha saját felelőssége alatt meg kellene bontania oly törvényt, melynek fönnállásától függ nemcsak Magyarországnak, hanem a monarchiának és Europa ezen részének biztossága; nem fogná óhaj-

* Ezek Tisza Kálmán szavai, lásd föntebb 438. lap.

tani akkor, ha egy fönnálló és mindennel ellátott szerves hadseregből, saját felelősségére, kisebb és mindezekben szűkölködő, majdnem tehetetlen és könnyen ellenséges seregeket kellene alkotnia. *(Mozgás.)*

Némelyek a túloldalról azt is mondták, hogy nem éreznek bizalmat a közös hadsereg irányában. Erre engedjenek azzal felelnem, hogy a kiinduló pont, melyből azt megitélik, nem helyes; mert ha valamely sereg a multban nem volt is szerencsés, ebből még nem következik, hogy jövőre se legyen az. A porosz hadsereg Nagy Frigyes idejében Europa legnagyobb seregei közé tartozott, később pedig mostani ellenfele által teljesen megsemmisíttetett. Ma ismét látjuk azon hallatlan katonai tényeket, melyeket ez a sereg véghez visz; és ebből egyszersmind tanulságul megjegyezhetjük azt, hogy mindez nem egy percz alatt történt, hanem sok gondolkodás, kitartó működés, szorgalom, tudomány és müveltség által vitetett véghez. Mondattak itt olyanok is, a mik talán a honvédség és hadsereg közti viszonyt lazíthatnák; de ezekre sem kivánok bővebben válaszolni, mert meg vagyok győződve, hogy e szándék azokban sem volt meg, a kik az ilyest mondták; de nem válaszolok azért sem, mert habár a honvédség és hadsereg még nem küzdöttek is együtt ellenség előtt, de igenis érzi mindkettő a hivatás közösségét, és már is megtanulták egymást becsülni. Nem látok tehát e tekintetben sem veszélyt. *(Élénk helyeslés.)*

És most befejezhetném beszédemet, ha egy t. barátom tegnap oly kérdést nem intézett volna hozzám, melyre legalább néhány szóval válaszolnom kell.* *(Halljuk!)* Ő t. i. ezeket mondta: «Ha a miniszter úrnak bensejében van egy hang, mely az ellenzéki politikának, ha nem is teljes hitelt, de valószinűséget adhat: akkor kötelessége ezt bevallani és gondoskodni arról, a mit az ellenzék akar.»

Én, t. ház, azt gondolom, erre kötelességem válaszolni, és pedig határozottan azzal, hogy az én bensőmben nincs egy hang sem, mely ezen politikának helyességét elismerné. A t.

* Az itt következők mind gróf Keglevich Béla beszédére vonatkoznak.

képviselő úr constatálta azt, hogy a külügyekre nézve az ellenzék meg a kormány állása együttes volt: szívesen és örömmel constatálom és elismerem ezt; csak egy állítását legyen szabad rectificálnom, t. i. azt, mintha ez esetben csupán a kormány és a baloldal találkoztak volna. Ürményi t. képviselő úr, a ki előttem szólott, igen helyesen kifejezte, hogy nemcsak a baloldal, hanem az összes jobboldal is támogatta a kormány ezen álláspontját, — többek közt e pártnakköztiszteletű vezére, — és hogy már akkor bejelentetett itt, hogy, ha egyes lapok más irányt követtek politikájukban, ezzel csak azt bizonyították, hogy nem a párt politikáját képviselték, hanem saját maguk sugallatát.

A t. képviselő úr a baloldalon elmondta továbbá, hogy tekintve azt, a mi Olaszországban évek előtt történt és a mi Németországban készült: előrelátható volt, hogy ottan az egymástól különvált államok egybe forrni és e nagy nemzetiségek tömörülni fognak. Hogy ezt előre lehetett látni: igenis elismerem, és ebben a nézetben voltam magam is; sőt tovább megyek, én ezen tömörülésben a monarchiára és reánk nézve veszélyt nem láttam, és ma sem látok; *(Általános élénk helyeslés)* hanem a mi már az ebből vont következtetéseket illeti, itt merőben eltér az én politikai irányom attól, a melyet ő kifejtett. *(Halljuk!)*

Én t. i. azt hittem, hogy abból a körülményből, hogy újabb időben a nagy fajok tömörülnek, és óriási, mostanáig nem létezett államokat alkotnak; hogy abból a tényből, hogy még oly állam is, mely nem régen még Europában a legelsők és leghatalmasabbak közé soroztatott, ezen nemzeti tömörülésekkel szemben saját határait sem tudja megvédeni, — azt hittem, mondom, hogy mindezekből azt fogja következtetni a t. képviselő úr, hogy most tehát bekövetkezett immár az az idő, midőn kisebb államok önmagukban egyáltalán nem állhatnak fönn, s hogy a kiknek eddig nem volt, szövetségest kell keresniök; a kiknek pedig volt, annál inkább ragaszkodniok kell hozzá; azt hittem, hogy ezekből azon meggyőződésre fog jutni, hogy e helyen, hol e monarchia és a mi országunk áll, csak a közös védelem alapján állhatnak fönn kisebb államok; azt hittem, hogy azon meggyőződésre fog jutni, melyet, nézetem szerint, már

egész Europa helyesel, hogy most inkább, mint valaha, szükséges az osztrák-magyar monarchia fönnállása európai tekintetekből is. *(Élénk tetszés jobb felől.)*

De mindezekből a t. képviselő úr épen az ellenkezőt vonta ki; csakhogy mily úton jutott hozzá, azt én fölfogni nem birom. Engem mindaz, a mi legújabban történt, ha máig a képviselő úr nézetét követtem volna is, az ellenkezőről győzött volna meg.

És kérdem a t. képviselő urat, — s itt nem akarok részletekbe bocsátkozni, ámbár ez igen háladatos lenne, — kérdem: vajjon hiszi-e, hogy ha a századokon át fönnállott osztrák-magyar birodalmat bizonyos decomponáló eszmék következtében fönntartani nem lehetne, sok kilátás mutatkoznék-e arra, hogy Magyarország egymaga annak helyébe újat alkotni képes legyen; *(Élénk helyeslés jobb felől)* képes legyen pedig akkor, midőn hiányzik az a közös egységes nemzeti öntudat, mely a tisztelt képviselő úr nézete szerint ma Europában államokat alkotni s fönntartani képes? *(Élénk helyeslés jobb felől.)*

De bármi legyen, t. ház, a t. képviselő úrnak ez iránti nézete: egy az, a mit én érzek, és ez az, hogy az én föladatom, — és nem csupán az enyém, de a mi föladatunk, — nem oly politikát csinálni, mely akkor jó, ha a monarchia föloszlik, hanem olyat, mely arra jó, hogy azt fönntartsa. *(Élénk helyeslés a jobb oldalon.)* Ezt követeli tőlünk a pragmatica sanctio; ezt követeli tőlünk a kölcsönös védelem viszonossága; ezt követeli tőlünk abbeli kötelmünk, hogy midőn a fejedelem az ország integritását esküvel biztositja, akkor mi viszont tartozunk az ő birodalmának integritását, híven a mi eskünkhöz, a mely törvényeinkben nyert kifejezést, fönntartani. *(Élénk tetszés jobb felől.)*

De ha bekövetkeznék az, a mit a tisztelt képviselő úr mondott, s a mitől Isten mentsen meg: akkor Magyarország — s ezt, azon szemrehányásnak daczára, hogy mi a nemzet önérzetét le szoktuk hangolni,* *(Úgy van! bal felöl)* őszintén kimondom, mert a legújabb kor nem a mellett tanuskodik, hogy a nyugodt, biztos alapon haladó államok jövője compromittáltatik, hanem, hogy az elbizakodottság idézi elő a rögtöni és súlyos megpró-

* Csernátony Lajos február 28-dikán.

báltatásokkal járó veszélyeket; — mondom, őszintén kijelentem, hogy, ha a t. képviselő úr hite teljesülne, akkor szomorú helyzetbe jutna az ország; abba a helyzetbe, melybe néha egy-egy örökös jut, a ki kapzsi örömmel várja a rokonáról reá szállandó örökséget, és elfeledi megtapogatni saját üterét, a miből pedig meggyőződnék arról, hogy a kór, mely a rokont megölte, a közös elődről az ő vérébe is átment, s hogy közös sors fogja őt érni azzal, a kinek örökségét várja. *(Úgy van! jobb felöl.)*

De ne tekintsük oly sötétnek a jövendőt; én nem is tekintem annak, hanem inkább áttérek a t. képviselő úr beszédének egy másik részére. Ő igen szellemesen mondotta egy helyen, hogy háromféleképp lehet a politikát tekinteni: «avant, pendant és après.» Hogy nézte a képviselő úr azelőtt, arra nézve constatáltam, hogy helyesen nézte. De hogy helyesen gondolkozott-e a felől, a mi jelenleg készülőben van, azt nem tudom, mert tegnap nem fejtette ki. De engedje meg a t. képviselő úr, hogy egy reménynek adjak kifejezést, és ez az: hogy midőn a most készülő eseményeket majd «après» vagyis elmultokkal fogja megitélni, meg fog győződni arról, hogy az a politika, melyet mi követünk, jobb mint az, a melyet ő tart szükségesnek. *(Fölkiáltások bal felől: Kérdés!)* Ez teljes meggyőződésem; és igen örvendenék, ha ezen a téren ama férfiassággal és lovagias erővel találkozhatnám, melyet a t. képviselő úrban oly örömmel üdvözlök.

Ezek után, t. ház, más mondanivalóm nincs, mint hogy ismételve kijelentsem, hogy a mi fennforog, az nem közjogi, hanem csupán czélszerűségi kérdés; hogy itt a kormányt egyéb nem vezeti, mint az, hogy az ország erejét nem akarja czélszerűtlen arányban igénybe venni. Csak egyet kivánok még hozzá adni. *(Halljuk!)* Ha előállana az az eset, hogy az összes véderő bármely oknál fogva nem lenne elegendő tüzérséggel ellátva, akkor a kormány kötelességének tartaná, a ház elé lépni és azt mondani: íme, nincs elegendő tüzérségünk, gondoskodni kell róla. És ekkor — jobb hiányában a rosszabb is jobb lévén a semminél — annyit, a mennyi szükséges lenne, hozzá kellene adni a tüzérséghez. De addig, míg a dolgok ellenkezőleg állnak, — csak azért, mert azok előtt, kik, ismétlem, a dolgot

nem értik, népszerű lenne, — lehetetlen a kormánytól azt követelni, hogy a módosítványt elfogadja. *(Hosszas élénk helyeslés a jobb oldalon.)*

Miután az előadók márczius 1-sején elmondották zárbeszédüket, névszerinti szavazás következett. A 434 igazolt képviselő közül 124 igen-nel, 192 nem-mel szavazván, a ház nem fogadta el a központi bizottság kisebbségének különvéleményét. Maradt tehát az eredeti szerkezet.

1871 MÁRCZIUS 1.

A HONVÉDEK BEHIVÁSÁRÓL TISZTI ÉS ALTISZTI KIKÉPZÉS VÉGETT.

A honvédzászlóalji törzsek személyzetére és a honvédorvosokra vonatkozó 1868: XLI. t. cz. 9. és 19. §§-ainak módosításáról szóló törvényjavaslatokon — az 1871: IV. és 1871: VII. t. cz.-en — gyorsan túlesett a ház, mire aztán a 13. § módosítását, vagyis a honvédeknek tiszti és altiszti kiképzés czéljából való behivását tárgyazó törvényjavaslat — az 1871: VI. t. cz. — került napirendre.

Általánosságban e javaslat azonnal elfogadtatott. A részletes tárgyalás azonban vitára adott alkalmat.

A kormány előterjesztése szerint a javaslat első §-a ugyanis így szólt:

«Addig, míg a honvédség tiszti és altiszti állománya ki nem egészíttetik, felhatalmaztatik a honvédelmi miniszter, hogy a tiszti és altiszti kiképzésre alkalmas honvédeket, és pedig ezúttal az 1869. és 1870. évben besorozottak közűl, jövőre pedig a legifjabb korosztálybeliekből, a szükséges számban és a kellő kiképzéshez megkivántató időre behívhassa.»

Az ellenzék, bár nem volt megelégedve a honvédség harczképességével, s bár az imént is arra sarkalta a kormányt, hogy lássa el a honvédséget tüzércsapatokkal is, azt a rövid szolgálati időt, mely a honvédség fejlesztésére kivántatott, mégis meg akarta tagadni, s így még a gyalogság és lovasság kellő betaníthatásától is meg akarta vonni a kormány ajánlotta leghatályosabb módot. Azt az elvet hozta fel okul, hogy senkire tiszti vagy altiszti kiképzést kötelezőleg kimondani nem lehet. Mindössze annyit concedált, hogy a honvédelmi miniszter az önkényt ajánlkozó honvédeket behívhassa további kiképzésre.

A balközép Tisza Kálmánt bízta meg, hogy a javaslat idézett paragraphusához ily értelemben módosítást fogalmazzon. Midőn ez márczius 1-sején e módosítást beterjesztette, ez ügyben következőleg nyilatkozott:

Bár a függőben levő budgettárgyalással ő is haladni szeretne s a ház drága idejét nem szívesen fecsérli: azok után, miket a mult napokban tapasztalt, módosítását mégis indokolni kivánja. Attól tart ugyanis, hogy czélzatait ismét félremagyarázzák. Szóló is azt óhajtja, hogy a honvédség kellő számban elláttassék tisztekkel és altisztekkel. De a megoldásnak azt a módját, melyet a kormány javasol, alkotmányos tekintetek tiltják, azonfelül pedig ez az intézkedés ártana annak a czélnak, hogy a honvédség mentül nagyobb részvétnek és lelkesedésnek örvendjen. «Különben — úgy mond — az iránt, hogy a honvédség a kellő számú tisztekkel és altisztekkel ellátható legyen,... a nagy hiba 1868-ban lett elkövetve, midőn nem méltóztattak elfogadni azon, ezen oldalról tett indítványt, hogy az egyévi önkénytesek egyévi kiképeztetésök után a hadseregből a honvédséghez menjenek át. Ha ezt méltóztattak volna elfogadni, nem kellene mesterséges rendelkezéseket keresni arra, hogy a honvédségnél tisztségre és altisztségre képes egyének kellő számban legyenek.» E hibát a törvény megváltoztatásával helyre lehetne hozni. De ezt szóló nem indítványozza. Nem mintha a pénzügyminiszter nézetét vallaná, ki úgy hangsúlyozza a törvényt, mintha azt tartaná, hogy a törvényhozás kebelében senki sincs feljogosítva olyat kivánni, mi valamely törvény megváltoztatására vezet. A pénzügyminiszter e nézete visszás és félszeg. Mert míg a végrehajtás körében a kormány nem tartja szem előtt mindazt, a minek a törvény rendelete szerint meg kellene történni, addig a képviselőházban a törvény megváltoztatását akarja ezen érvvel megakadályozni, a mi annál különösebb, mivel ezt épen akkor teszi, midőn maga is ugyanezen törvény megváltoztatását indítványozza. Régi törvény például, hogy a magyar sorhadi csapatoknak az országban kell lenniök; de a kormány a végrehajtásra komolyan csak most kezd gondolni, négy év multán. Törvény szerint a hadsereg elhelyezéséről és élelmezéséről a magyar nemzet határoz. De ez a törvény sincs végrehajtva. A miniszterium ugyan ád ki utasításokat, de ezek illusoriusak. Ha egy törvényhatóság e szerint akar eljárni: «szemben találja magát akármelyik ezred parancsnokának azon nyilatkozatával, hogy Bécsből más rendelkezést vett; hogy ő az élelmezés tekintetében már máskép intézkedett; hogy ez vagy az nem történhetik meg; hogy nem mozdul ki onnan, a hol van. Tehát a

végrehajtásban lehet a törvényt teljesítetlenül hagyni, — legalább ezen meggyőződésben kell, hogy legyen azon kormány, mely azt tűri és cseleksziz, — de a törvényhozásnál indítványozni és megváltoztatni nem lehet. Itt ráüt a miniszter a törvényre, és azt mondja: nem is jogosult az, a miről ti beszéltek, mert a törvény mást rendel.» Ez ellen az elv ellen szóló tiltakozik. De két más oka is van, a miért ez esetben nem indítványozza a törvény megváltoztatását. Először azért, mert e változtatás hosszabb időt kivánna; másodszor pedig, «mert hiszen ezen megváltoztatás által is érinteni kellene azt, a mit — úgy látom — érinthetlen szentségnek tartanak: a közös hadsereget, mely ezáltal talán megfosztatnék némi előnytől a honvédség számára, mi nemsokára e házban crimen læsæ-nek fog tekintetni.» Szóló meg van győződve, hogy egészen helyesen és alaposan csak úgy lehet eljárni, ha a tiszti és altiszti kiképzésre az önkénytesen ajánlkozók fognak alkalmaztatni. Azt hiszi, hogy ez az intézkedés elegendő, s ezért ily értelmű módosítását elfogadásra ajánlja.

E módosítással egyidejűleg Tisza egy határozati javaslatot is tett a ház asztalára, melyben a kormányt utasíttatni kéri, hogy azon esetre, ha a módosítása szerinti intézkedés czélhoz nem vezetne, tegyen javaslatot az iránt, minő előnyökben részesítendők azok, kik a tiszti és altiszti kiképzésre önkényt ajánlkoznak. Ha a kormány és a többség ezt sem tartaná elfogadhatónak, ő hajlandó még egy lépéssel tovább menni, s azt ajánlja: mondassék ki a tiszti és altiszti kiképzés kötelezőnek; «de mondassék ki úgy, hogy határoztassék meg: kiket lehet előre kötelezni, és kik ezen kötelezettség alól felmentendők; határoztassék meg, mi a maximuma azon időnek, a mi a kiképzésre fordítható; határoztassék meg, minő következményei lesznek, szemben a közhonvédekkel, a kiképzettségnek az illetőkre; mindenekfölött pedig határoztassék meg, mi módon döntessék el az: hogy a képesítettek közűl kik legyenek épen azok, kik a bennmaradásra utalandók; és végül határoztassék meg, hogy egy-egy zászlóaljból, vagy egy-egy lovas századból mi a legtöbb, a mi ily czélból benntartható.» Abba azonban soha sem fog beléegyezni, hogy egyesekre újabb terhek rovassanak, a teher nagyságának és tartamának meghatározása nélkül, sem abba, hogy egyes parancsnokok szeszélyétől tétessék függővé, kit akarnak a tiszti kiképzés terhével sújtani. Ily eljárásnak csupán az lenne a következménye, hogy minden intelligens ember, ki tisztté vagy altisztté volna képezhető, szökni fog a honvédség elől és inkább a közös hadseregbe lép.

E módosításhoz legelőször a miniszterelnök szólott:

Tisztelt ház, Az előttem szólott igen t. képviselő úr azzal kezdte felszólalását, hogy óhajtja, hogy a budgettárgyalás mentül előbb befejeztessék.

Tökéletesen csatlakozom nézetéhez; de, — méltóztassék nekem megbocsátani, — midőn a t. képviselő úr azután rögtön áttért oly kérdésekre, mint, teszem föl, a miniszterium viszonya a főparancsnokságokhoz, az egyes ezredekhez s az ezredek visszahozásához, stb., akkor igenis átment a már itt befejezett általános discussio terére. Hogy én e térre követni nem fogom, azzal már azért is tartozom, hogy realisáljam azt, a mit a t. képviselő úr, mielőtt felszólalt, kivánni méltóztatott: t. i. hogy ne akaszszuk meg a tárgyalások folyamát oly dolgokkal, melyek, nézetem szerint, nincsenek helyén ott, hol az altisztek és tisztek kiképzéséről van szó. Részemről csak szorosan ehhez akarok szólani. *(Halljuk!)*

Tisztelt ház, Csak az imént tárgyaltatott itt az a kérdés: vajjon a honvédség külön tüzérséggel ellátassék-e vagy ne, mely alkalommal a kormány egyik, teljes meggyőződéséből kifolyó érvül azt hozta föl, hogy, a rövid szolgálati idő mellett, egy a czélnak tökéletesen megfelelő tüzérséget alkotni vajmi nehéz lenne. Ezen érv ellen épen a túloldalról mondatott az, hogy hiszen ezen lehet segíteni: a szolgálati időt hosszabbítani lehet és kell. Ekkor tehát az ellenzék részéről nem forgott fönn nehézség arra nézve, hogy nagyobb kötelességek rovassanak, még pedig nem az egész seregre, hanem annak csak egy részére, t. i. azokra, kik talán arra alkalmasoknak mutatkoznának, hogy a tüzérségbe léphessenek. Akkor pedig nem pár hónapi szolgálatról volt szó, mert azt csak mindenki elismeri, hogy pár hónapi szolgálat, vagy rendkivüli behivás, nem elégséges arra, hogy valaki a tüzérségre kiképeztessék. A t. képviselő urak tehát hosszabb szolgálati időt tartottak szem előtt akkor, mikor mindamellett készeknek nyilatkoztak e hosszabb időt is megadni. Akkor arról volt szó, a mit előnyösen megkaphatunk a közös hadseregből, hol az a hosszabb szolgálati idő következtében, és azért is, mert minden mellék-ággal el van látva, jobban feltalálható, mint itten. Most pedig olyasminek pótlásáról van szó, a mit nem kaphatunk máshonnan: t. i. a

honvédségnek a szükséges kerettel való ellátásáról. És íme, a t. képviselő úr azt a rövid szolgálati időt, mely erre szükséges, meg akarja tagadni.

Ez, azt hiszem, eléggé világot derít arra, miként áll a két oldal egymással szemben a honvédség kiképzésére nézve.

Ezt általánosan előre bocsátva, átmegyek azokra, miket a t. képviselő úr egyenkint mondott.

Először azt méltóztatott mondani, hogy ez a törvény fölösleges volna akkor, ha elfogadtatott volna a túloldalról jött azon javaslat, hogy az egy éves önkénytesek a seregben eltöltött egy évi szolgálati idő után a honvédséghez tétessenek át.

Megengedem, hogy ez a honvédség keretét szaporította volna; de a hadsereget tökéletesen megfosztotta volna a magyar tiszti elemtől. S mi lett volna ennek az eredménye? Az, hogy igenis lett volna 329 ezer közlegény azon biztos kilátással, hogy nekik magyar tisztjök soha sem lesz. Vajjon ez-e az, a mit a t. képviselő úr sajnál, nem tudom; de én annál kevésbbé sajnálom, hogy azon javaslat elvettetett, mert az egy évi önkénytes szolgálat könnyebbség, mely azoknak adatott, kik a seregben vannak, s így, ha ez megszünik, következménye az lett volna, hogy mindenki, ki a seregbe lépett, elesett volna attól a kedvezménytől, habár alkalmasnak mutatkozott volna is arra, hogy egy év alatt magát a tiszti állomásra kiképezze. Egyéb eredményét nem látom.

A mi azt illeti, hogy csak az önkénytesek vétessenek be, — és ezt czélozza a képviselő úr javaslata, — megvallom, ezzel nem tudok megelégedni. A kormánynak kétség kivül az a föladata, hogy ezen törvényt, ezen fölhatalmazást úgy használja, hogy ne ártson, hanem használjon az intézménynek. S én azt gondolom, föl vagyunk jogosítva azon föltevésre, hogy a kormánytól mindenki elvárhatja azt, hogy nem fogja e fölhatalmazást oly módon használni, hogy az talán az intézmény ellen ellenszenvet idézzen elő. Azt azonban, hogy körülirassék, kik azok, kiket a kormány behíhat, s hogy a kormány keze megköttessék az által, hogy csupán önkényteseket híhasson be, egyáltalán nem tartom elfogadhatónak; ellenkezőleg, ezt oly intézkedésnek tekintem, mely, midőn egy részről kivánja a kor-

mánytól, hogy a honvédség harczképességét mentül előbb biztosítsa, más részről elvonja tőle az erre vezető módokat. *(Helyeslés jobb felől.)*

Épen a túlsó oldalról hallottuk dicsérni a porosz szervezet helyességét. De méltóztassék tekintetbe venni azt is, mily terhet ró az az illetőkre. Ott nemcsak a hadkötelesek vannak sujtva a törvény által, és nemcsak azokra háramlanak nagy terhek, hanem magánosok is tartoznak ama terhekben részt venni. Nem szabad például erdészi s más ily hivatalba oly embert fölvenni, ki nem szolgált a hadseregben, sőt az illető — különben egyforma qualificatio mellett — azokat kénytelen alkalmazni, kik a hadseregben szolgáltak. Egy szóval, ott a törvény gondoskodik arról, hogy egy részről a polgárok bizonyos osztálya kötelességét teljesítse, de más részről arról is, hogy bizonyos jutalomban is részesüljön. Mi megkivánjuk itt az eredményt: akarunk aratni, de vetni nem akarunk. *(Élénk tetszés jobb felől.)*

Az sem áll, a mit arra nézve méltóztattak mondani, hogy annak az intézkedésnek, mely e törvényjavaslatban foglaltatik, az lesz az eredménye, hogy tisztekül és altisztekül egyáltalán nem fognak jelentkezni.

A tapasztalás az ellenkezőt mutatja. Most már négyszer annyi jelentkezik, mint jelentkezett azelőtt, és reménylem, hogy ez így fog haladni. A kormány részéről pedig igenis azt az igéretet tehetem, hogy oly kimélettel fog eljárni, hogy sem vidékek, sem osztályok iránt igazságtalan ne legyen; de midőn ezen igéretet a t. ház előtt igen szívesen teszem, másfelől meg a kormány részéről követelnem kell azt az erőt, melyet e törvényjavaslat ad.

Hogy itt nincs kimondva a szolgálati időnek minimuma és maximuma, ennek igen egyszerű oka van.

A kormány nem határozhat ily időtartam fölött, minthogy e részben még nincs előtte a tapasztalás. Törvénybe fölvenni az idő tartamát, és azt egy jövendő törvényben ismét megváltoztatni: nem volna helyes eljárás. Különben a kormány kimondta a szolgálati időnek maximumát, úgy az altisztek, mint a tisztek kiképzésére nézve, a budgetben. És ha a budget

ugyanakkor tárgyaltatott volna, midőn ezen törvényjavaslat tárgyaltatik, akkor a t. ház meggyőződött volna, hogy erről is gondoskodva van. Az altisztek kiképzésére hat hónap tétetett maximumul, a tisztek kiképzésére nézve kilencz hónap. Nem szükséges mondanom, hogy ott, a hol nagyobb a képzettség és sebesebb az előhaladás, hamarabb haza bocsáttatik az illető; hol ellenkezőleg nem így áll a dolog, valamivel tovább kell őt ott tartani. A maximumot tehát, a budget illető tétele által, egy évre megállapítottnak lehet tekinteni.

A t. képviselő úr egész indítványából, részemről csak egy pontot fogadhatnék el, mert azt igenis motiválva látom, és én megvallom, magam is híját látom annak a törvényjavaslatban, a mennyiben az abból magából nem következik, t. i. annak kimondását, hogy az ily módon kiképzettekre az előléptetéseknél különös figyelem fog fordíttatni. De úgy véltük, hogy ez magától érthető; mert nem lehet valakitől azt követelni, hogy terhesebb szolgálatot tegyen mint más, a nélkül, hogy azon előnyben is ne részesüljön, melyre őt képessége jogosítja; valamint másfelől fölállítom azt a tételt, hogy azon államban, melynek minden polgára érzi kötelességét az állam iránt, kétségtelenül mindenki annál többel tartozik az államnak, mennél több tehetsége van, úgy vagyonilag, mint szellemileg. Ez a tárgyalás alatt levő törvényjavaslatnak alapja, és így az, nézetem szerint, nem igazságtalan. *(Helyeslés jobb felől.)*

Andrássy után a honvédelmi ministerium államtitkára, Hollán Ernő védelmezte a törvényjavaslatot; erre a ház, noha Tisza még egyszer felszólalt, elvetette a balközép vezére által benyújtott módosítást és határozati javaslatot, s az eredeti törvényjavaslatot fogadta el.

1871 MÁRCZIUS 7.

A HONVÉDELMI TÁRCZA KÖLTSÉGVETÉSÉNEK TÁRGYALÁSAKOR.

Mintán az öt honvédelmi törvényjavaslat tárgyalása véget ért, a ház újra fölvette a költségvetési vita fonalát.

A honvédelmi miniszterium budgetjére márczius 7-dikén került a sor.

Harkányi Frigyes előadó röviden kiemelve a honvédség kifejlésének legmeglepőbb eredményeit, az előirányzott összeget elfogadásra ajánlotta.

Helfy Ignácz, ki utána felszólalt, elismerte, hogy a miniszterelnök oly világosan tájékoztatta multkor a házat a kormány álláspontja felől, hogy a vita csaknem fölösleges. Mégis indokolni akarja, miért nem szavazza meg ezúttal sem a költségvetést. Egyszersmind ki akarja mutatni azon világos ellenmondást, melyben a kormány nyilatkozatai tetteivel állanak. Mindenekelőtt azonban tiltakoznia kell a miniszterelnök azon mondása ellen, hogy az ellenzék sárral dobálja a honvédséget. Az ellenzék tiszteli és óhajtja a honvédséget, de épen mert honvédséget óhajt, nem helyesli az olyan honvédsereget, mely a közösügyes hadsereg kiegészítő része. Ha oly honvédség szerveztetnék, mely tisztán Magyarország védelmére szolgál, ennek megszavazna mindent, a mi szükséges. A mi a kormány nyilatkozatai és tettei közt való ellenmondásokat illeti: íme az első. Kis állam, kis nemzet vagyunk, ezt mindnyájan tudjuk és valljuk. Megvallja ezt sokkal nagyobb, s mondhatni, túlzott mértékben a kormánypárt is. Kis nemzetnek tisztán önvédelmi politikát kell követnie és kizárólag arról gondoskodnia, hogy e kis haza biztosítva és ezáltal boldog legyen. De nálunk az ellenkező történik. «Piczike kis nemzet vagyunk ..... s követünk nagyhatalmi politikát.» Magyarországnak magában csak félannyi a lakosa mint Angliának, hadserege —

Ausztriáé nélkül — két akkora, mint azé. Ez valóságos provocáló politika. «Nem értem, — úgy mond, — miként lehessen azt mondani, hogy kicsinyek vagyunk és gyámoltalanok, magunk erejéből meg nem állhatunk, és fölállítani mégis 629 ezernyi katonaságot?» A másik ellenmondás, szerinte, abban áll, hogy a miniszterelnök már több ízben nyiltan kijelentette, hogy az önálló magyar hadseregben veszélyt lát, mert megtörténhetnék, hogy nem egymás mellett, de egymás ellen küzdene a két hadsereg. Miként lehet ezt összeegyeztetni azzal a bizalommal, melyet a kormány a honvédség iránt a népben lát? Ha népünk annyira lelkesedik az 1867-es egyezményért; ha oly testvéri barátságban él az osztrákkal: hogy teheti föl a miniszterelnök, hogy a magyar nép azt megtámadhatná? De ha csakugyan fél a miniszterelnök attól az eshetőségtől: miként gondolja ő egy ily beálló veszély ellen Magyarországot biztosíthatni? Térjen vissza a kormány a tisztán nemzeti politikához, és lesz kellő honvédseregünk. A mostani csak ámítás. Csináltunk 67-et, s azt mondtuk, hogy csináltunk 48-at. Teremtettünk egy nagy osztrák sereget, és azt mondjuk, hogy megalkottuk a honvéd-sereget. Adjuk meg a szavaknak igaz értelmöket és segítve lesz rajtunk.

Várady Gábor dicsérettel kezdte. Elismerte, hogy a honvédség körül sok haladás történt. «Örvendetes dolog, — úgy mond, — például a katonai, tiszti, tisztképző altiszti iskolák fölállítása. Az is figyelmet érdemel és nem ignorálható, hogy a ludoviceumi alap ezen költségvetésben legalább ki van mutatva, habár még mindig csak papiron áll. A katonai ruhatárak és fegyvergyárak felállításáról sem lehet méltánylattal nem szólni.» De e fénypontok mellett árnyfoltok is láthatók. Az egyik ilyen árnyfolt a Ludovica akadémia, e tengeri kígyó, melyre több év óta vadászunk már, de a melyet soha sem tudunk elfogni, mert mindig egy cs. közös kórházra bukkanunk. Három évi szívós, kitartó szorgalmazásnak egyetlen eredménye az, hogy a jelen budget fedezetébe a ludoviceumi alap kamatai katonai nevelési czélokra fölvétettek. De az épületről egy szó sincs a költségvetés indokolásában, s nem tudjuk, ki köteles a közös hadseregbeli betegek elhelyezéséről gondoskodni? Várni akar a miniszterelnök, míg az új katonai kórház felépül? Ha a Ludoviceum ideje korán átadatott volna a maga rendeltetésének, úgy már három év óta a magasabb katonai tudományokban kiképzett ifjaink volnának, s miniszterelnökünk nem panaszkodhatnék az intelligens elemek hiánya miatt. Egy másik árnyfolt az, hogy a költségvetés katonai törvényeket, perrendtartást említ. Az 1868: XL. t. cz. 54. §-a világosan elren-

deli, hogy a katonai büntető törvénykönyv az általános védkötelezettség elvének megfelelőleg átdolgozandó. De tényleg mind e mai napig a Mária Terézia alatt alkotott regulamentum militare és az 1865-diki osztrák büntető törvénykönyv vannak alkalmazásban. A honvédség harmadik árnyfoltja a tüzérség és műszaki csapatok hiánya. De minthogy a miniszterelnök szerint e csapatok felállítása a mostani viszonyok közt lehetetlen, időpazarlás volna a vitát újra föleleveníteni. Csak azt a megjegyzést teszi, hogy a «lehetetlen» nagy úr, de van nála még nagyobb úr is, és ez a «muszáj», a «meg kell lenni.» Ez a muszáj igen sok esetben lehetővé teszi holnap azt, a mi még ma lehetetlennek látszott. Ő részéről meg van győződve, hogy a miniszter is meg fog hajolni egyszer ezen nagy hatalom előtt; csak azt a szerencsét kivánja neki és az országnak, hogy az ne későn történjék. Hadi csodákat, így folytatá, csak a hazafiúi lelkesedés és a katonai ambitio mívelhetnek, ezek pedig, a mint ezt Amerikának, Svájcznak és Angliának példája bizonyítja, nem az állandó hadseregekben, hanem csak nemzeti honvéd-seregekben ébrednek. Ugyanazért szükséges, hogy addig is, míg a mi egyik édes gyermekünk, a magyar hadsereg, nemzeti zászló alatt sorakoznék a trón és haza védelmére, másik édes gyermekünket, a honvédséget, ne csak szépen felöltöztessük, hanem teljesen fölfegyverezzük, hogy minden tekintetben harczálló legyen. Szónok ezután az előléptetés kérdésére tért át. Hallotta, hogy bizonyos szabályzat van munkálatban. Elismeri, hogy ily szabályzat megalkotása fölötte nehéz. Szerinte a szolgálati idő alatt szerzett érdemeket méltányolni kell, de másrészről a kitünő fiatal tehetségeket nem szabad mellőzni. Azonkívül azt kéri, hogy bocsáttassanak a törzstiszti vizsgálatra ne csak a főhadnagyok, hanem a hosszasabban szolgáló hadnagyok is. Ha a vizsgálat a lehető legszigorúbb lesz és a titkos minősítványi táblázatok helyébe a nyilvánosság állíttatik, meg van győződve, hogy azon panaszok, melyeket máris sürűbben hangoztatnak a miatt, hogy a protectio érdemetlenekre pazaroltatik, meg fognak szünni. Az utolsó árnyfolt, melyre Várady utalt: az 1848/49-diki honvédek nyugdíjának következetes megtagadása. A miniszterelnök által adott 10,000 frt 200,000 frtra nőtte ki magát, ez összeg azonban koránsem elegendő, és csak azt mutatja, hogy a honvéd-kérdés még nincsen megoldva. Ép ezért harminczöt képviselőtársa nevében határozati javaslatot nyújt be, hogy az 1848- és 1849-dik évi rokkant honvédek, valamint özvegyeik nyugdíjazására 400,000 frt vétessék fel a költségvetésbe. Javaslatát nem fogja indokolni, — úgy mond, — mert a siker reménye nélkül

nyújtja be. »Önöknek — így végzi beszédét — emlékezetében vannak még az 1867-, 68, 69- és 70-ben minden előforduló alkalommal e tárgyra vonatkozólag elmondottak. Ezekre utalom önöket. Itéljenek. Nem kérhetem az igen t. miniszter urat, hogy törölje ki ezen árnyfoltot is a költségvetésből, mert hisz elmondotta erre nézve is ismételten a lehetetlent.« Mindezek daczára, mert nincs kizárva, hogy óhajtásai elébb-utóbb ne teljesüljenek, a költségvetést a részletes tárgyalás alapjául elfogadja.

A jobboldali képviselők közűl Benedek Gyula és Pulszky Ágost szóltak, a szélsőbal részéről pedig még Csanády Sándor tagadta meg az alkotmánykobzó kormánytól a sárga-fekete bojtos honvédség költségvetését, mire *Andrássy* kelt föl, hogy Helfynek és Váradynak válaszoljon.

Tisztelt ház, A mult alkalommal volt szerencsém a kormánynak a honvédelmi intézmény és annak minden ága iránt táplált nézeteit egyenesen, határozottan kifejteni, és azért azt hiszem, senki sem várja tőlem, hogy azokat, a miket már elmondani szerencsém volt, a költségvetés tételeinél ismételjem. Ezúttal csak röviden kivánok válaszolni némely itt előadottakra. (*Halljuk!*)

Mindenekelőtt Helfy Ignácz t. képviselő úr a fönnforgó tárgyhoz talán nem tartozó némely szemrehányást tett a kormánynak. Azt állította ugyanis, hogy midőn a kormány 300 ezer honvéddel kivánja támogatni a 800 ezernyi hadsereget, nagy ellenmondásba jut önmagával; mert — úgy mond — míg a kormány egy részről igen sokszor csekélylőleg tüntette föl az ország erejét, más részről ily nagy sereget állít föl, mi által mintegy provocáló politikát követ.

Nem tudom, mikor tüntette föl a kormány Magyarországot kicsinylő szinben vagy kisebbnek, mint a milyen. Én csak annyit tudok, hogy a kormány a statisztikai adatok összeirását elrendelte, melyekből kitünt, hány lakosa van szám szerint az országnak. Nem igyekezett tehát sem nagyobb, sem kisebb szinben tüntetni föl az országot, mint a minő. Valahányszor arról lesz szó, hogy az ország önérzetére kell támaszkodni, méltóztassanak meggyőződve lenni, hogy a kormány ezt bizonyára szivesen meg fogja tenni, sőt számol is reá; és ha néha kénytelen

ellenkező irányban bizonyos nézeteket helyreigazítani, akkor ezt csak az elbizakodás ellenében teszi, és nem abból a czélból, hogy a nemzet önérzetét kisebbítse. Abban tehát nem látok ellentétet, hogy 800 ezer ember még 300 ezer által támogattassék; és ha azt a politikát követjük, a melyet az eseményekkel szemben eddig követtünk, — t. i. a semlegesség politikáját, — akkor ez nem támadó és provocáló politikát jelent, hanem csak 800 ezernyi sereget, mely 300 ezernyi honvédség által támogattatik a monarchia és Magyarország védelmére. Ellenkezőleg, én látok ellenmondást abban, a mit a t. képviselő úr saját szempontjából állít. A t. képviselő úr és pártja részéről nem rég aláirások gyüjtettek oly czélra, hogy a kormány — bár nem szólíttatik is föl mindkét fél által — közbenjárólag lépjen föl Francziaország integritása érdekében. Ez már a nagyhatalmi állásnak oly következménye, melyet a nagyhatalmak is csak bizonyos föltételek közt — ha t. i. erre fölszólíttatnak — teljesítenek, de máskor nem. De ha hozzá teszem ehhez azt, — a mi nem az én megjegyzésem ugyan, nem szeretek másnak szavaival tündökölni, — hogy a t. képviselő úr és pártfelei közül többen soha sem szavaztak meg egyetlen egy forintot, egyetlen egy ujonczot sem, és mégis ily nagyhatalmi politikát akarnak űzni: ebben mindenesetre nagyobb az ellenmondás, mint abban, a mivel a kormány vádoltatott. *(Hosszantartó derültség.)*

Áttérek most arra, a mit Várady t. képviselő úr mondott. Mindenekelőtt azt állította, hogy a Ludoviceum egy oly tengeri kigyó, melyet már évek óta vadászunk, és nem vagyunk képesek elérni. Megengedem. Az kétségtelen, hogy 1867 óta folynak ez ügyben a tárgyalások. Méltóztassanak azonban tekintetbe venni azt is, hogy mennyi nehézség volt itt megoldandó, és akkor arra a következtetésre fognak jutni, melyre én bátor vagyok figyelmöket fölkérni: hogy egy mindkét részről megnyugtató megoldás még három év mulva sem hosszú ott, hol igazán nehéz kérdések forogtak fönn. Az alapítók nagy része ugyanis föltételül azt tűzte ki, és ezt fogadta el az országgyűlés is, hogy részint polgári állásokra neveltessenek a fiatal egyének, részint a hadsereg és részben a fölkelés számára tisztek képeztessenek. Ez volt az alapítvány eredeti czélja, melyet ma, midőn

fölkelés nem létezik, és a törvény a honvédséget a honvédelmi miniszterium alá, a közös hadsereget a közös hadügyminiszterium alá helyezte, összeütközések elkerülése végett meg kellett változtatni, és a tárgyalások jelenlegi eredménye az, hogy ő Felsége beléegyezésével, és a közös hadügyminiszter belenyugvásával, ezen alapok kizárólagosan a honvédség számára fognak fölhasználtatni, és pedig úgy a honvédségi tiszti képezdére, mint a magasabb tudományok előadására. *(Helyeslés.)* Ez tehát megváltoztatása az eredeti ajánlatnak, változtatás, mely kölcsönös egyetértéssel történt; s így, ha a tárgyalások három évig tartottak is, ez nem rendkívüli dolog. Méltóztassanak tekintetbe venni, hogy ha a miniszterium és valamely megye, vagy Pest városa és a miniszterium között folynak tárgyalások ily ügyekre nézve, azok a legjobb szándék mellett is egy pár évig tartanak; mert az irásbeli észrevételek stb. bizonyos időt kivánnak. Megengedem tehát, hogy ez ügy soká huzódott; de engedje meg a t. képviselő úr, a ki úgy állítja oda a dolgot, mintha e kérdés megoldása csak a mostani kormány erélyének hiánya miatt huzódnék oly sokáig, hogy segitsek emlékező tehetségén. Az országgyülés már 1805-ben megszavazta az intézetet, és 1805-től 1867-ig, beleértve a 48-diki időszakot is, a Ludoviceum ügye azon stadiumban maradt, a melyben mi találtuk, és meg fogja engedni a t. képviselő úr, hogy 1805-től 1867-ig több idő folyt le, mint 1867-től 1870-ig. *(Élénk derültség.)*

A mi az ügy mostani állását illeti, a képviselő úr azon kérdésére, vajjon a kormány akar-e várni, míg a budai kórház föl fog épülni? azt válaszolom, hogy nem akar várni. A dolog abban a stadiumban van, hogy a pénz — nem mint méltóztatott mondani — a papiron, hanem tényleg az átvételre minden perczben tökéletesen készen van.

A mi az intézetet magát illeti, lehetetlenség, hogy az ott levő betegek az utczára dobassanak. A kormány tehát az irásbeli hosszú út kikerülése végett abban állapodott meg, hogy most márczius 11-dikén összeül egy commissio a honvédelmi miniszterium és a közös hadügyminiszterium részéről, mely helyiségekről fog gondoskodni, vagyis Pesten annyi helyet fog kéretni, a mennyi szükséges, hogy a most a Ludoviceumban

levő betegek kellőleg elhelyeztessenek, és akkor a kormány rögtön át fogja venni az intézetet és azt rendeltetése czéljára fogja fölhasználni. Azt gondolom tehát, hogy e tekintetben a kérdés teljesen meg van oldva s nehézség többé nincsen; ha volt, az a dolog természetéből folyt.

A t. képviselő úr szólt továbbá a katonai büntető törvénykönyvről, s ezt is mint árnyfoltot emelte ki. A mi a katonai büntető törvénykönyvet illeti, emlékeztetem a t. képviselő urat, hogy az igazságügyminiszter úr egyszer e tekintetben előterjesztett egy törvényjavaslatot, mely a ház által visszautasíttatott.* E kérdés nehéz, mert mondhatom, némi előítélettel tekintetik, úgy az egyik mint a másik fél által, s így megoldása természetesen bizonyos időt kiván. Azonban ezen ügy is tárgyalás alatt van, s eredménye, a mint végmegállapodás történt, a ház elé fog kerülni. Addig pedig a kormány kénytelen arra kérni a t. házat, hogy, mivel kell hogy legyenek büntető törvényszékek a honvédségnél is s hogy a büntető hatóság maga a honvédség által gyakoroltassék, méltóztassék az erre szükséges összeget megszavazni.

A harmadik, a mit a t. képviselő úrnak árnyoldalkép fölhozni méltóztatott, az a kérdés, a mely a napokban itt tárgyaltatott, tudniillik a műszaki csapatok. Erre nézve elmondottam határozottan nézetemet, melyet most nem fogok ismételni. Nem akarom ezzel a tárgyalásokat hosszabbítani. Azt soha sem bánom, ha idézni méltóztatnak beszédeimből; azt az egyet azonban kérem: azt méltóztassék idézni, a mit mondottam, és ne a szónak más használata által más értelmet adni kifejezéseimnek. Azt állította a képviselő úr, hogy én lehetetlennek mondtam a honvédségnek műszaki csapatokkal való ellátását. Én ezt ily absolut értelemben nem mondottam; sőt egyenesen kijelentettem, hogy közjogi akadály nem forogván fönn: ha szükségesnek mutatkoznék, önkénytes úton lehetne ez intézményt megvalósítani. Lehetetlennek tehát nem mondtam; de mondottam igenis

* E javaslat csak a hadbíróságok hatásköréről szólt s a részletes vita alapjáúl már el volt fogadva, midőn azt a kormány, a ház kivánságára, 1868 deczember 7-dikén visszavonta.

azt, hogy harczképesség tekintetében és financialis tekintetben nemcsak czélszerűnek nem tartom, hanem határozottan czéliránytalannak, a honvédségi törvényben megszabott szolgálatidő mellett pedig czélirányosan lehetetlennek. Ez volt álláspontom, és ez más, mint a mit a képviselő úr idézett. És, méltóztassanak megengedni, attól, hogy majd egy nagy muszáj előtt meghajoljak, egyáltalában nem félek. Nem szoktam a muszájt bevárni, hanem magam indítványozom, a mit szükségesnek látok, és ha meg voltam volna győződve, hogy a honvédség csak tüzérségi csapatok fölállítása által felelhet meg czéljának, magam tettem volna erre vonatkozólag indítványt. Minthogy azonban abban a meggyőződésben voltam, hogy ez a czélnak nem felelne meg, hanem hogy a honvédségnek igenis szüksége van más befektetésekre, — mint teszem lovasságának szaporítására stb., — ezeket terjesztettem a ház elé, és ezentúl is, valahányszor ilyesminek szüksége merülne föl, igénybe fogom venni a háznak ez irányban tanusított bőkezüségét.

Minthogy Amerikára és Svájczra hivatkozás történt, kénytelen vagyok erre is egy megjegyzést tenni. *(Halljuk!)* Azt mondotta a képviselő úr: Amerikának ennyi katonája van békeállapotban, és ennyi háború idején; és ebből azt következtette, hogy nem az állandó hadsereg, hanem a keretrendszeren alapuló védelmi rendszer, vagyis a honvédség az alapja a védelemnek, és hogy ennek nálunk is így kellene lenni. Méltóztassék nekünk az amerikai viszonyokat megadni, akkor igen szívesen hozzájárulok ehhez. Amerikának kétféle ellensége lehet: egyik a tengerről fenyegeti, mely ellen ott van az amerikai flotta, s ez nem a keretrendszeren, hanem a præsent-rendszeren alapul; a másik ellenség Dél-Amerika vagy az indiánusok lehetnek. Ha minket indiánusok vennének körül egy oldalról, s más oldalról oly állam környezne, a hol nem volna egyéb, mint miliczia: bűnösnek tartanám én is azt a kormányt, a mely, ily körülmények közt, az ország vagyonának nagy részét állandó hadsereg fönntartására fordítaná. *(Élénk helyeslés jobb felől.)* De akkor, midőn millióra menő nem miliz-rendszeren alapuló, hanem egységes hadseregek állanak körülöttünk: a monarchiának és Magyarországnak védelmét csupán milicziára alapítani,

oly könnyelmü eljárás lenne, melyért a kormány a felelősséget magára nem vállalhatná. *(Élénk helyeslés jobb felöl.)*

Az előléptetési szabályzatot illetőleg többek között azt méltóztatott mondani: kivánatos volna, hogy a törzstiszti vizsgához a hadnagyok is oda bocsáttassanak. Én a szabad fejlődésnek minden tekintetben barátja vagyok; de oly eljárás, mely szerint hadnagyok törzstiszti vizsgához bocsáttassanak, tudtomra Europában sehol sem létezik, és nem is létezhetik.

Méltóztatott ajánlani, hogy óvakodjunk a protectio rendszerétől a honvédelmi miniszteriumban. Erre nézve bátor vagyok kijelenteni, és ezt fölemelt fővel mondom, hogy a magyar honvédelmi miniszteriumban, az én tudomásomra, s a mennyire emberileg ki lehet kerülni, semmi protectio nem osztogattatik. Hogy találkoznak egyesek, kik nincsenek megelégedve, ez olyan természetes dolog, a mely mindig megvolt és mindig meglesz; ezt soha senki sem fogja elkerülhetni, mert hiszen mindig vannak emberek, kik saját érdemöket magasabbra becsülik a kellőnél, vagy azt gondolják, hogy minden egyébnek háttérbe kell szorulni akkor, ha az ő személyökről van szó. De oly esetet, hogy mások mellőzésével protectio útján neveztetett volna ki vagy léptettetett volna elő valaki, kétlem, hogy valaki fölmutasson.

Még egy árnyoldalt hozott föl a t. képviselő úr, azt mondván, hogy a miniszterium ma is konokul ragaszkodik előbbeni álláspontjához, a mennyiben t. i. az 1848/49-diki honvédeket nem akarja közalapból, az állam költségén, hanem másképen segélyezni; és itt igen helyesen mondotta, hogy azon a téren, melyre a mult alkalommal én vittem a kérdést, pártkülönbség nélkül szerencsés voltam támogattatni. Én ezt igen szivesen elismerem, és hozzá teszem, hogy azok, kik a segélyző egyletben müködtek, e tekintetben bővebb fölvilágositást adhatnak; de annyit én is tudok, hogy sikeresen müködtek, és most körülbelől 140 ezer frt az, a mi összegyült. Ez magában még igen csekély összeg, és a kormány el is határozta, hogy joga lévén, a czél kitüzésében a Lajtán túli kormánynyal váltakozva, évenkint bizonyos jótékonysági sorsjátékot rendezni, a legközelebb rendezendő sorsjáték jövedelmét e czélra forditandja. És ha e tekin-

tetben az ország részéről, mint remélni merem, támogattatni fog, akkor az eredmény bizonyára kielégítő lesz. Ezzel a kormány csak azt teszi, a mit mult alkalommal is kijelentett: óhajtja, hogy segítve legyen az 1848/49-diki honvédeken; óhajtja, hogy gondoskodás történjék róluk; óhajtja az adott szó beváltását, — de nem a közadók útján, nem mások terhére; mert, habár az említett sorsjáték államlotteria is, sorsjegyet csak az vesz, a ki akar.

Minthogy meg vagyok arról győződve, hogy ez, ha az ország által fölkaroltatik, teljesen meg fog a czélnak felelni: nem fogom ismételni azon okokat, melyeket a multkor elmondtam, és melyek ez oldalról elégszer elmondattak, hanem csak röviden kijelentem, hogy régi álláspontunk mellett meg kell maradnunk.

Ezeket, tisztelt ház, csak azért voltam kénytelen fölemlíteni, mert Várady t. képviselő úr beszédének kezdetén azt mondotta, hogy ki fogja emelni a miniszterium fény- és árnyoldalait. Hogy ez utóbbiak sokkal nagyobbak lettek, az a képviselő úr álláspontjánál fogva igen természetes. De minthogy a t. képviselő úr e tekintetben körülbelől úgy járt el, mint az az ember, ki sötét szobában egyetlen kis gyertyát gyújt, nem azért, hogy megvilágíttassék a terem, hanem talán azért, hogy még jobban lehessen látni a benne levő sötétséget: én bátor voltam, a menynyire tőlem függött, a terembe a valóság lámpáját vinni, melynél mindenki meggyőződhetik, hogy a fényoldalak nem oly kicsinyek, az árnyoldalak nem oly nagyok, a minőknek azokat Várady Gábor t. képviselő úr föltüntetni akarta. *(Élénk helyeslés jobb felől.)*

Németh Albert, Irányi, Tisza Kálmán, Simonyi Ernő és Jókai szólaltak föl ezután. Részben Andrássy gr. egyes nyilatkozatait vitatták, részben a honvédsegélyezés ügyét elevenítették föl; feltűnő nyilatkozatot csak Simonyi tett, ki ama meggyőződéséről szólt, hogy monarchiánknak fegyveres erővel kellett volna Francziaországot támogatni. A honvédelmi budgetet magát nem támadta meg senki, s így ez még ugyanezen ülésen, úgy általánosságban, mint részleteiben, elfogadtatott.

1871 MÁRCZIUS 19.

A KORMÁNY KÜLÜGYI POLITIKÁJÁRÓL.

(IRÁNYI DÁNIEL HATÁROZATI JAVASLATA.)

Az a feszült érdeklődés, melyet parlamentünk a német-franczia háború kitörése óta a külügyek iránt tanusított, nem ernyedt akkor sem, midőn a béke helyreállott s a nagyhatalmak már a londoni értekezlet jegyzőkönyvét is aláírták. Előre volt látható, hogy pártjaink a legelső alkalommal ismét élni fognak jogukkal, s a közös külügyi kormánynak immár áttekinthetőbbé vált politikájára okvetlenül megteszik majd bíráló megjegyzéseiket. Az alkalom nem sokáig váratott magára. Midőn a képviselőház márczius 18-dikán az 1871-dik évi költségvetésről szóló törvényjavaslatot tárgyalta, a közösügyi költségek fejezeténél Irányi Dániel a következő határozati javaslatot nyújtotta be, melyet vele együtt huszonegy, részben nemzetiségi, részben szélső baloldali képviselő írt alá.*

«Mondja ki határozatilag a ház, hogy a kormánynak a franczia-német viszálylyal szemben tanusított magatartását — a mennyiben a békének előbb leendő helyreállítása, azután pedig a béke feltételeinek enyhítése, jelesül Elzász és Lotharingia egy része elszakításának békés diplomatiai úton elhárítása végett, törvényes befolyását elegendően nem érvényesítette — nem helyesli.»

E határozati javaslat benyújtásakor mondott beszédében Irányi helyeselte, hogy a kormány nem foglalt el fenyegető állást a hadviselő felekkel szemben, de hibáztatta azt, hogy a béke helyreállítására s a népjog megóvására minden lehetőt el nem követett. Nagyhatalmi állásunknál fogva külügyi hivatalunknak minden felszólítás nélkül is kötelessége volt volna felszólalni a népjog érdekében, mely Elzász és

* Ugyanazok, kik Simonyi Ernőnek föntebb (a 342. lapon) említett október 22-diki határozati javaslatát aláírták.

Lotharingia elragadása által lábbal tiportatott. Nem fegyverrel, de diplomatiai úton kellett volna beavatkoznunk. Ha nem is arbitratio útján, melynek akkor van helye, midőn mind a két fél előre kötelezi magát, hogy valamely semleges hatalom ítélete előtt meghajol; vagy mediatio útján, melynél a semleges hatalom nem bíró, csupán békéltető: legalább a bons offices által, melynek akkor van helye, «midőn hol egyik, hol másik fél felszólítására jár közben a semleges hatalom, hol pedig önszántából veti közbe magát akkor, midőn ezt saját érdeke vagy általános nemzetközi érdekek követelik.» De Sedan capitulatiója óta kormányunk a békéltetésre semmi kisérletet nem tett. Ha kormányunk attól tartott, hogy az esetleges visszautasítás sértené a monarchia méltóságát, miért nem hallgatott előbb is a maga jegyzékeivel? A kormányt tehát más indok vezette: a meghunyászkodás és félénkség. Ez pedig rossz politika. Szónok nem Francziaország, nem az európai egyensúly fenntartása érdekében szól, melyet Elzász és Lotharingia annexiója meg nem bolygat, hanem az újkori népjog érdekében, melyet a németek e két tartomány elszakítása által megsértettek. A megkötött béke nem lesz tartós, mert nem igazságos alapon nyugszik. Minthogy kormányunk az igazságos béke érdekében a közbenjárást elmulasztotta, rosszalja a kormány magatartását, s a határozati javaslatot elfogadásra ajánlja.

A balközép, mely a külügyi politika vezetése felől mindig szívesen elmondotta nézeteit, — már azért is, hogy érvényre juttassa azt az elvet, hogy ehhez törvényhozásunknak kétségtelen joga van, — az Irányi által megindított vitában fényesen igazolta, hogy képes túltenni magát a párttekinteteken, melyeknek különben oly sokat áldozott, mihelyt kényes és vitális külügyi kérdésekről volt szó. A mily megelégedéssel tapasztalta a közelmultban, hogy a magyar kormány visszatartotta a monarchiát minden lépéstől, mely a német egységet s Ausztriának a német egységből való végleges kizáratását hátráltatta volna, ép oly érett s a kormány által teljesen méltányolt politikai érzékkel szegült mostan is nem a kormány és a Deák-párt, hanem a szélsőbal különböző törekvései ellen.

Jókai Mór, ki a balközép padsorok első szónoka volt, azt fejtegette, hogy olyan diplomatiai beavatkozás, minőt Irányi követelt, okvetlenül háborúba sodort volna bennünket. Ő érti azt a kivánságot, hogy ne tartsunk katonát, érti azt is, hogy ha van katonánk, csináljunk háborút; de hogy Irányi módjára ne szavazzunk meg soha se garast, se ujonczot, se honvédet, hanem a kormányt mégis erélyes eljárásra kötelezzük: ez a lehetetlenség politikája. A ház és maga a

nemzet követelte, hogy mondja ki a kormány a monarchia semlegességét. Nem a porosz-orosz szövetség elől való félelemből, hanem helyes politikából jártunk el így, mert Magyarországnak nem szabad megakadályozni Németország egyesülését. Ha háborúba keveredünk Németország ellen, vagy elveszítjük a háborút, s akkor elvesztünk Németországgal szemben, vagy győzünk, s akkor felsegítjük az osztrák centralisatiót saját érdekeink ellenére. Interventionalis politikát csak oly állam űzhet, mely valamit szerezni akar. Nekünk csak megtartani valónk van, tartózkodnunk kell tehát minden kalandtól.

Simonyi Ernő ismét azt vitatta, hogy összes erőnket mérlegbe kellett volna vetnünk oly béke létesítésére, mely az európai egyensúlyt nem háborítja. Nézete mindig az volt, hogy e czélra szükség esetén fegyveresen is be kellett volna avatkoznunk. Az az érv, hogy pártja sem ujonczot, sem hadügyi költséget meg nem szavaz, az élczlapokba való. Szónok megtagadja az összeget, melyet czélszerűtlennek vél; de miután a többség megszavazta, az összeg hova-fordításához minden következetlenség nélkül hozzászólhat. Nem lát következetlenséget abban sem, ha a ház, mely semlegességet követelt, midőn a háború küszöbön állt, a fegyverek mérkőzése után interventiót sürget. A semlegességet a német egység iránti rokonszenvből követeltük. De midőn ez biztosítva volt s Németország folytatta a véres háborút, csupán hódításvágyból, a mi intézkedéseinknek is meg kellett volna változniok. Ezek után azt fejtegette Simonyi, hogy a porosz-franczia háború alatt monarchiánk azért nem mozdulhatott, mert interdictum alatt állott Oroszország részéről.* Bizonyságul az angol *Kék könyv*ből

* Ez a fabula annyira jellemző monarchiánk akkori kritikus helyzetére, nevezetesen a juliusi és augusztusi hónapokra, s annyira megfelel a lakosság akkori aggodalmának, hogy a legilletékesebb férfiaknak, Andrássynak, Beustnak (*id. m.*, II. köt., 394. l.) és másoknak határozott czáfolata daczára is átment sok komoly munkába, még oly elsőrangú szakmunkákba is, minő pl. Valfrey, *Hist. de la diplomatie du gouvernement de la Défense Nationale* (I. köt., 80. l.). Sőt átment a köztudatba, s ebből, úgy látszik, mind a mai napig kiirthatatlan. A valóság abban áll, hogy Oroszországot nyugtalanították monarchiánk hadi készületei, s hogy e miatt felszólalt. S ezzel nem ellenkeznek sem Okunjevnek Párisban tett nyilatkozatai, sem sir A. Buchanannek, Anglia pétervári nagykövetének az a sürgönye, melyre hivatkozni szokás. Buchanan ugyanis ezt jelentette julius 23-dikán: «J'ai appris de source authentique (Westmanntól hallotta) que l'empereur (II. Sándor czár) a dit au général Fleury qu'il ne prendrait aucune part à la guerre, si ce n'est dans le cas où l'Autriche y prendrait part; dans ce cas il ne pourrait rester neutre.»

olvasott föl egy passust a meglepett képviselőháznak. Lord Lyons 1870 október 6-dikán azt jelentette az angol külügyminiszternek, hogy a Toursba delegált franczia kormány egyik tagja, Crémieux panaszkodott, «hogy Thiers Oroszországban a czár és miniszterei által a legszivélyesebben fogadtatott, de szép szavaknál egyebet nem kapott, mert Oroszország nem vonta vissza azon tilalmát, hogy Ausztria ne mozduljon.»* A *Vörös könyv* több homályos helye is sejteti Beust ama felfogását: «Interveniáljatok ti, mert mi nem mozdulhatunk.» Bizonyos, — mondá Simonyi, — hogy külügyérünk, ki az orosz tilalom súlya alatt mozdulni sem mert, monarchiánkat degradálta azon nagyhatalmi állásából, melyet annyi áldozat árán tartunk fenn. 1.200,000 katonával sikeresebben járhattunk volna közben. — Ezután Simonyi a neutralis liga létrejöttének s Belgium újabb semlegesítésének példáján bizonyítgatta, hogy az orosztól való függés következtében mily ingatagon járt el Beust a háború egész folyamán. Az ily eljárás, szerinte, arról győzte meg az angol kormányt, hogy az osztrák-magyar külügyi kormányban nem bízhatik, s ezért tartózkodott minden veszélyesebb lépéstől. S mik voltak ennek következményei ? Hogy Poroszország oly békeföltételeket szabott, melyek Francziaország erejét hosszú időre megzsibbasztják. Másik következése az, hogy a semleges hatalmak a hadviselő felekkel nem tartathatták tiszteletben Europa tekintélyét s ezáltal minden szerződés egyszerre semmissé lett. Novemberben Oroszország széjjel tépte a párisi szerződést. Deczember havában a poroszok kijelentették, hogy Luxemburg semlegességét többé nem tisztelik. Januárban pedig a németek a császárságot proclamálták, nem törődve a prágai béke határozataival. Szóval, az ököljog kora tért vissza. Ennek megakadályozására kellett volna monarchiánknak összes erejét mozgósítania. Külügyi kormányunk azonban következetlen, félénk és igazságtalan volt. Felszólítás daczára sem ismerte el a franczia köztársaságot, míg a német császárságot elismerte, még mielőtt maga a német nemzet elismerte volna. Semlegességünk sem volt egyforma. Jóindulatú volt Poroszország irányában, míg a franczia érdekek ennek kárát vallották. Végül Mettenich hg. párisi követnek magatartását bírálta Simonyi, szokásos körülményességgel.

Tisza Kálmán a külügyminiszter eljárásában hibát lát nagyon sokat, csakhogy ellenkező irányban, mint Simonyi. «Hibáztatom

* Crémieux különös panaszaira és ez incidens sajnos következményeire nézve l. SOREL, *id. m.*, II. köt., 30. s köv. l.

igenis azért, — úgy mond, — hogy akkor, mikor neki az ország kimondott semlegességi szándékával szemben csendesen kellett volna magát tartania: fészkelődött, nem nyugodhatott, hanem mozgott és így compromittálta magát és az ország tekintélyét.» Oroszország tilalmáról neki nincs tudomása. Simonyi helyén ő a hazára nézve ily szégyenletes helyzetet oly gyenge, oly vékony alapon, mint igazságot nem hirdetett volna. Hogy egy megszorult, bajban levő kormánytag Francziaországban miként panaszkodott szóbeszédben az angol követnek, elvégre csak pletyka s ilyenekkel hazánk gyalázatát nem kell terjeszteni. Szónokot az Oroszországhoz való viszonyunkat illetőleg megnyugtatja az a tudat, hogy sem nálunk, sem Bécsben nem a muszka-ellenes, a szabadgondolkozású párt akart eleinte a háborúba belemenni, hanem épen az a párt, mely a muszka absolutismussal rokonszenvezett. Nem lehet tehát állítani, hogy azért maradtunk békességben, mert az orosz parancsolta. Simonyi azért is kárhoztatta a külügyminisztert, mert a prágai szerződés megtartását nem követelte. «Ezt követelni — úgy mond — annyi lett volna, mint tagadásba helyezni magát a német egységet, annyit tett volna, mint a századokon át reánk annyi bajt hozott német hegemoniára való törekvést megújítani.» A nemzetközi szerződések értéke tényleg nagyon alászállott. De, fájdalom, e szerződések mindig csak addig értek valamit, míg azokat valaki az ököl jogával meg nem semmisítette. Különös tehát, hogy Simonyi szintén öklünket akarja arra használni, hogy a szerződések tiszteletben tartassanak. Miután még constatálta, hogy Irányi és Simonyi politikája ugyanazon lépésre vezetett volna: orosz háborúra, áttért arra, mi lett volna az ilyen háborúnak eredménye, akár létezett porosz-orosz szövetség, akár nem. Utóbb nézeteit így összegezte: A porosz-orosz szövetség megakadályozása nem rajtunk múlik. De bizonyos, hogy ha mi a német egység ellenségeiként tüntetjük fel magunkat, úgy a porosz-orosz szövetséget előmozdítjuk. Hiába mondják Irányi és Simonyi, hogy Németország egységét óhajtják; tényleg ellenségei, mihelyt megrójják a kormányt, a miért nem lépett közbe. A győző mindig ellenségének tekinti azt, ki utjába állva, czéljaiban megakadályozza. A mai viszonyok közt kettős a feladatunk: határozottan kimutatni, hogy nem akarunk senki ügyeibe avatkozni, de azalatt minden úton erőt gyüjteni, hogy jaj legyen annak, ki minket bántani mer. «És épen azért, — úgy mond, — bármint sajnáljam is némely részben azokat, a mik történtek: a követett eljárást helyeslem, pártolom, és a mennyiben egyes képviselőt illethet, azért szívesen el is vállalom a felelősséget; csak azt kívánom, hogy a

külügyi bonyodalmakkal szemben jövőre is ezen észszerű és okos politikát kövessük, kirekesztve természetesen azon ingadozásokat és oldalugrásokat, melyeket beszédem elején jeleztem. De kivánom továbbá, hogy míg e tekintetben azon a nyomon haladunk, a melyen kormányunk eddig haladott, és melyről azon ugrándozások hogy le nem téríthetnek, én legalább elismerem, hogy nagy érdeme van ebben hazai kormányunknak: addig a másik irányban tegyünk többet, mint eddig tettünk.»

Ivánka Imre is védelmébe vette a külügyminisztert Simonyi ellenében, a miért a német császárságot, melyet az összes német fejedelmek, országgyűlések s szabad városok kivántak, haladéktalanul elismerte, ellenben tartózkodott a franczia köztársaságot elismerni, míg az törvényesen meg nem alakult.

Másnap Babes Vincze, ki a határozati javaslatot szintén aláírta, a nemzetiségi követek felfogását tolmácsolta. Ő a porosz-franczia háború kezdete óta mindig a beavatkozási politikát kivánta, mert előrelátta a német fegyverek győzelmét és a veszélyt, mely ebből hazánkra s különösen a magyar-román nemzetre háramolhatik. Sajnálja, hogy e győzelmet nem akadályoztuk meg teljes erővel. A német egységnek, melyet megalakulni engedtünk, — szerinte, — sem czélja, sem jogosultsága, sem korlátja nincs. Az egység nem a német nemzet akaratából létesült, de a kormányok kényszeréből. Korlátja nincs, mert maholnap Poroszország majd a többi német tartományokat is egyesíteni akarja. Jogosultsága sincs, mert az egyesülésnek csak ott van jogalapja, — mondá talán nem minden fenyegetés nélkül, — hol a népek másként nem érhetik el czéljaikat.

Mellőzve Csáky Tivadar gr., Kállay Ödön és Schvarcz Gyula felszólalásait, melyekre Andrássy, bár nem érdektelenek, nem hivatkozott, Ürményi Miksa beszédéből kell néhány mozzanatot kiemelnünk.

Ürményi szerint a háború alatt általunk követett semlegességi politikának az a hit volt a főoka, hogy monarchiánk nem harczképes. Kormányunk vagy bízott harczképességünkben, s akkor kötelessége volt volna e hitet minden módon a népekbe is beléoltani, vagy nem bízott benne, s akkor, mivel a franczia-német viszály előre volt látható, véderőnket gyökeresen át kellett volna alakítania. «Nem volnék képes — úgy mond — a nemes grófot sem, ki ügyünk élén áll, e vád alól felmenteni, ha nem emlékezném meg azon akadályokról, melyek a ház tulsó oldala részéről működését épen e téren nehézzé tették. Új meg új vitatása a kiegyezés alapjának, ismételt kárhoztatása az

Ausztriával minket összekötő egyik kapocsnak, és sokszor kifejezett bizalmatlanság a sereg egész institutiója iránt, — ez volt a t. ellenzéknek magatartása e téren.» Ezek ellenében a miniszterelnöknek négy éven át csak a kiegyezést kellett védelmeznie, pedig ez irány keretébe tartozott volna az is, hogy kifelé is biztosítsa az állam békéjét és méltóságát. Ez a mult hibája. A jelenre térve át, Ürményi azt állította, hogy semlegességünknek nincsenek eddig kedvező eredményei. A semlegességi politika nem képes a porosz-orosz szövetséget meggátolni. A mi a jövőt illeti, óva intett a non-interventio elvének követésétől, mely nem gyakorlati, mióta olyanok a culturviszonyok, hogy a háború nemcsak a hadviselő felek érdekeit dúlja fel. — Ily módon körülirva a háborús közbelépésre irányult velleitásait, még óvatosabban így folytatta: Történetünk Mátyás óta hangosan hirdeti, hogy Magyarországnak érdekében áll az együttlét Ausztriával. «Nem látom át, — úgy mond, — hogy miért lett volna ma érdeke egy oly hatalom létrejöttének, mely okvetlen, ha engedjük, leginkább képes veszélyeztetni Ausztria együttmaradását.» Ha Németország egy nagy confoederatio útján létesült volna, ez békét jelentene; de caesarismus alakjában létesült, s ez okvetlenül veszélyes. Tisza Kálmán kijelentette, hogy ő Ausztria bukását nem óhajtja, de felkérte mégis a miniszterelnököt, hogy tartsa szemmel ezt az eshetőséget is. Nem tudja, Andrássy gr. akar-e a figyelmeztetésre hajtani. Andrássy a Deák-párt nevében, mely megkötötte a kiegyezést, kezességet vállalt az országgal s a fejedelemmel szemben, hogy biztosítva lesz az ország állami önállósága, s hogy a közös frigy gondosan megtartva új erőt fog adni az egész monarchiának. Andrássy grófnak csupán az lehetett a meggyőződése, hogy Magyarországnak szüksége van Ausztriára és hogy e viszony életerős. E viszony ápolása volt egyedül lehető czélja. Hogy neki arra az eshetőségre, ha saját politikai conceptiója lehetetlennek mutatkoznék, legyen más programmja is, ezt szónok tőle nem követelheti. De hogy törvényhozásunkban a monarchia szétválásának eshetősége ismételten említtetik, ez politikai unicum, mely nem vezethet a monarchiának erősbödésére. Szónok bízik a nemzetben, hogy helyesen fogja fel hivatását s együtt haladva Ausztriával, nem az absolut non-interventio elvét, de bizonyos önző politikát fog követni s ezáltal mindig erős lesz.

Ezt a vitát, mely Magyarországnak az 1870/71-diki években való magatartását minden egyes pártra nézve oly tanulságosan megvilágítja, lényegében Andrássy gr. felszólalása fejezte be. Egy pillantás az akkori publicistikára meggyőzhet mindenkit, mily jótékony

hatást tett a chaotikus külügyi viszonyok közepett az a szilárd, önérzetes hang, mely Andrássy beszédén végig vonult, de még inkább az ő határozott fellépése ama téves s plane akkoriban Europaszerte igen elterjedt és fentebb is említett fölfogás ellen, mintha Oroszország monarchiánk magatartására illetéktelen pressiót gyakorolt volna.

Gr. Andrássy Gyula:

Tisztelt ház, *(Halljuk!)* Minthogy a kormánynak majdnem minden egyes lépése, azon európai eseményekkel szemben, melyek ma parlamentünk figyelmét igénybe veszik, úgy szólván a háznak előleges beléegyezésével történt; minthogy minden egyes alkalommal határozottan, őszintén kimondottam magam is a kormány nézeteit: azt gondolom, hogy a t. ház föl fog menteni azon kötelesség alól, hogy ezúttal is ismételjem azokat, a miket akkor — mint mondom, határozottan és őszintén — elmondottam. Ennélfogva én csak az Irányi képviselő úr által beterjesztett határozati javaslatra fogok némi észrevételeket tenni; s minthogy én a politikai vitatkozásnak abban csak hasznát látom, ha concret eset körül forog, — itt pedig concret eset csak a multra nézve létezik, — röviden csupán a kormánynak a multban elfoglalt álláspontjára és a határozati javaslatra fogok szorítkozni.

Irányi Dániel t. képviselő úr határozati javaslata szerint a ház kijelentené azt, hogy a külügyi miniszterium eljárásával, és — a mennyiben törvényeink szerint a követett irányt illetőleg, legalább annak fővonásaira nézve, a magyar kormány is felelősséggel tartozik — a magyar kormányéval sincs megelégedve. *(Halljuk! Irányi közbeszól: Csak a magyar kormányéval!)* Tehát csak a magyar kormányéval. Simonyi Ernő képviselő úrnak azon nyilatkozata, hogy a külügyi miniszteriuméval sincs megelégedve, okozhatta tévedésemet. Ezen inditványt eddig két képviselő úr támogatta: Irányi Dániel és Simonyi Ernő képviselő urak. Mindketten rosszalást akarnak kifejezni a kormánynyal szemben, és e tekintetben teljes egyetértés van közöttük. De a mi már az indokokat illeti, a tegnapi discussio által határozottan constatálva lőn, hogy, ha az európai események, melyek a mostani békekötésben befejezésre jutottak, a tisztelt szélsőbalt találják a kormányon: okvetlenül krisis állott volna elő tagjai

közt, mert azon út felől, melyet a monarchiának, fölfogásuk szerint, követnie kellett volna, tökéletesen különböző véleményben vannak.

Simonyi Ernő t. képviselő úr kárhoztatja a kormányt azért, hogy látván a dolgok fejlődését, a monarchia fegyveres erejével nem avatkozott a küzdelembe, vagyis röviden: rosszalja azt, hogy a kormány a sebeiből még alig föllábbadt monarchiát a háború borzadályaitól megkimélte. Ha ez az a vád, melyet a t. képviselő úr formulázott: úgy én, a mennyiben a felelősség engem is illet, azt a jelen és jövő kor előtt határozottan magamra vállalom.

Irányi t. képviselő úr tökéletesen helyesli azt, hogy a kormány megmentette a monarchiát a háborúban való részvéttől; de kárhoztatja a kormányt azért, mert diplomatiai úton közben nem járt.

Tisztelt ház, Nézetem szerint ez a vád sem súlyosabb, mint a másik; mert senki sem mutatta meg inkább, hogy az mennyire nem alapos, mint a t. képviselő úr maga: akkor, midőn elősorolta azt a három módot, melyek szerint a diplomatiai közbenjárást gyakorolni lehet. Ez a három mód, a t. képviselő úr szerint és szerintem is, a következő: arbitratio, mediatio, és az úgynevezett jó szolgálat vagyis bons offices fölajánlása.

A mi az elsőt illeti, t. i. az arbitratiót, a t. képviselő úr is elismerte, hogy ennek alkalmazása csak akkor lehetséges, ha a két fél egy harmadikat mintegy bírókép szemelvén ki, előre is kijelenti, hogy az általa mondandó itéletnek magát aláveti. Hogy ez az eset fönn nem forgott, azt tudja a t. képviselő úr is, és így a diplomatiai közbenjárásnak ezen módját a kormány akarva sem használhatta volna.

A másik mód a mediatio. Ennek föltétele az, hogy az a kormány, mely ily tisztet magára vállal, legalább is abban a helyzetben legyen, hogy oly közös alapot állíthasson a hadakozó felek elé, melyet ők tárgyalási vagy legalább kiindulási alapúl elfogadhassanak. Az angol kormánynak úgy eljárása, valamint nyilatkozatai is azóta határozottan bebizonyították, hogy oly alapot találni, melyet a két fél csak kiindulási pontul

is el akart volna fogadni, nem tudott. A kormánynak tehát nem volt módjában a diplomatiai interventiónak ezen második útját sem használni.

A harmadik mód az úgynevezett bons offices. Erre nézve absolute nem tudom elfogadni azt az interpretatiót, melyet a t. képviselő úr előadott. Ő t. i. úgy magyarázta, hogy az úgynevezett bons offices, vagyis a jó szolgálatok fölajánlása abból áll, hogy egy harmadik, akkor, midőn ezt vagy saját érdeke, vagy más nemzetközi érdekek követelik, magát közbeveti. Már a jó szolgálatoknak ily magyarázatot eddig bizonyára senki sem adott. Mert ha már a közönséges mediatiónak alapföltétele az, hogy oly basist nyujthasson az illetőknek, melyet mindkét rész elfogadhat: akkor a jó szolgálatnak — hiszen a név maga megfejti értelmét — alapföltétele az: hogy az, a mi egyik, vagy — mivel semlegesség mellett csupán egyik résznek lehet jó szolgálatot tenni, a másiknak pedig nem — mindkét résznek kináltatik, csakugyan kivánatosnak, óhajtottnak tekintessék. Ha tehát még közös alapot sem lehetett találni, mely csak kiindulási pontul is elfogadható volt volna: annál kevésbbé lehetett használni azt a módot, melynek előfeltételei egyáltalán hiányoztak; mert, a mint mondám, a kormány soha sem szólíttatott fel mindkét részről ily mediatióra. De ha mindkét részről felszólíttatott volna is, még ez esetben is nehéz volt volna működnie, mert igen könnyen kitehette volna magát annak, — én sem akarván itt példákat fölhozni, és csak a magunk körében maradva, — hogy mind a két résznek elégületlenségét vonta volna magára oly eredmény helyett, melyet mindnyájan kivánunk, de melynek elérésére mód nem mutatkozott.

Azokra tehát, a miket a t. képviselő urak a felől mondottak, hogy a kormány eljárása nem volt helyes, annál kevésbbé akarok reflectálni, mert örömmel constatálhatom azt a solidaritást, mely a külpolitikának általános vonásaira nézve, ezen események egész folyama alatt, nemcsak a kormány és pártja, hanem a ház minden pártja között létezett. Fölösleges tehát válaszolnom arra, vajjon helyes volt-e vagy sem, a mit a kormány tett; mert erre már tegnap határozottan válaszoltak; de nem

hagyhatom említés nélkül azt az indokot, melyet a t. képviselő urak a kormány eljárásának tulajdonítani akartak. Azt mondja ugyanis Irányi Dániel képviselő úr, hogy ez indok a meghunyászkodás és félelem volt.

Át fogja látni a t. képviselő úr, hogy oly kevéssé érzem magamat ezen vád által érintve, hogy soha tárgyilagosabban valamely tárgyra nézve nem feleltem, és alig fogok felelhetni, mint most erre. Mindenekelőtt egész általánosságban válaszolok; és itt ki kell mondanom azt, hogy ha a kormány a félelmet vette volna tanácsadóul, melyet a t. képviselő úr rossz tanácsadónak nevezett, — a mire nézve meg fogja engedni, hogy annak idejében szavaira hivatkozzam, — akkor a monarchiát okvetlenül belesodorja a háborúba. *(Helyeslés jobb és bal felől.)* Mert rendesen két oka van annak, miért veti magát valamely állam önszántából háborúba: vagy a támadási és hódítási szándék, vagy a félelem. Midőn az államok hódítási vagy támadási szándékból mennek háborúba, az nem olyan veszélyes, mint ha a másik indokot követik, t. i. a félelem indokát; mert első esetben rendesen azt az alkalmat szokták fölhasználni, a mely rájok nézve a legkedvezőbb, az ellenfélre nézve pedig legkevésbbé az; míg a legveszélyesebb elhatározás épen az, a melyet a t. képviselő urak politikája eredményezett volna: t. i. háborúba kezdeni félelemből, attól való félelemből, nehogy a harcz után a győztes fél részéről veszélynek legyen az illető állam kitéve. Ez az elhatározásnak azon neme, mely azért veszélyes, mert ilyen elhatározásra rendesen nem akkor szokott jutni az állam, midőn arra legjobb alkalma van, hanem akkor, midőn rá nézve az alkalom a legrosszabb, ellenfelére nézve pedig a legjobb. E politikát tehát én a legrosszabbnak tartom, és abban összpontosítom a mondottakat, hogy a kormány, ha a félénkség politikáját követi vala, belément volna a harczba; de nem ezt követte, hanem követte az önérzetében és a nemzet erejében vetett bizalom politikáját, melyben föltalálta azt az erőt, mely az európai események előre látott nagy változásainak daczára megengedte neki, hogy nyugodtan bevárja a háború esélyeit. *(Helyeslés.)*

De a t. képviselő urak nem elégedtek meg azzal az általános váddal, mely szerint a félénkséget mondták a semlegesség

okának, hanem vádjoknak concret alakot is adtak. Azt mondá ugyanis Simonyi képviselő úr, és támogatásul az angol *Kék könyv*nek egy passusát idézte, hogy a kormányt az Oroszországtól való félelem kárhoztatta tétlenségre. *(Halljuk!)*

Erre nézve t. ház, azt hiszem, nem szükséges többet mondanom, mint egyszerűen hivatkoznom a tényekre, s ezt kötelességemnek is tartom. A t. képviselő úr állítása szerint Oroszország tilalma mintegy zár alatt tartotta az osztrák-magyar monarchia erejét; mit e tekintetben Crémieux úr az angol követnek mondott, s ez ismételt, mint pusztán hallottat: nem irányadó; ezt nekem fölösleges bizonyítgatnom: elmondatott ez igen helyesen tegnap is a házban.

Én csak a tényeket akarom fölemlíteni, és a tények a következők: Oroszország nem tarthatta tilalom alatt a mi birodalmunkat és nem gátolhatta meg abban, hogy a háborúban részt ne vegyen; mert csak azt lehet meggátolni valamiben, a ki valamit tenni akar. Minthogy pedig az osztrák-magyar kormány attól a naptól fogva, midőn a birodalom semlegességét kimondó körlevél megjelent, soha egy perczig sem gondolt a beavatkozásra, megakadályozni ebben nem is lehetett. De hiányzott még a t. képviselő úr állításának egy másik föltétele is, — és ily ügyekben nem ismerek kényes kérdést, mindig legjobb a tényeket föltárni. S erre nézve, t. i., hogy habozásunk Oroszországtól való félelemből eredt, bátor vagyok megjegyezni, hogy ennek nem volt s nem lehetett alapja; mert igaz, hogy mi nem voltunk készen, bennünket megleptek az események; de épen úgy tudtuk folytonosan azt, — s ezt constatálom, — hogy Oroszország még sokkal kevésbbé volt készen, és így tökéletesen hiányzott az a physikai erő, mely e tekintetben Ausztria-Magyarországot tilalom alatt tarthatta volna.

A háború menete alatt felszólíttattunk Oroszország részéről, hogy, az eljárás homogeneitása kedvéért, általában ne szaporítsuk akkori igen csekély fegyveres erőnket egyetlen emberrel, egyetlen lóval sem. Mi nem voltunk abban a helyzetben, hogy ezt az ajánlatot elfogadhattuk volna; válaszunk tehát az volt, hogy igenis teheti ezt Oroszország, melynek zöme, határainak legnagyobb része az ázsiai sivatagok által védve van;

melyet megtámadni senki sem akar; melyre nézve elég, ha bizonyos oldalról observálja határát; de nem tehetjük mi geographiai helyzetünknél fogva; mi tehát kénytelenek vagyunk fegyverkezni, nem mintha általában szándékunk volna a háborúba beléavatkozni, — mert ez nem szándékunk, — hanem azért, hogy saját biztosságunk, mely — mondom – geographiai tekintetben nem oly könnyen megvédhető, csak saját magunktól függjön; s kijelentettük egyszersmind azt is, hogy, ha Oroszország ugyanezt akarja tenni a maga részéről, abban a mi részünkről bizonyára senki ellenünk irányult provocatiót találni nem fog, hanem teljesen belényugszik, azon elv szerint: «minden állam maga tudja legjobban megitélni, melyek azon előkészületek, melyekre saját belbiztossága érdekében szüksége van.»

Ez a tényállás, melyet röviden abban foglalok össze, hogy Muszkaország nem tartotta Ausztria-Magyarországot actiói tilalom alatt, valamint megforditva, mi sem Muszkaországot. Hanem Muszkaország kezdettől fogva elhatározta, hogy e háború alatt semleges marad, úgy mint mi — a mint ezt szerencsém volt megemlíteni — a magunk részéről elhatároztuk, hogy e háború folyama alatt a semlegességet fönntartjuk, s azt fönn is tartottuk. Ez a dolog valódi állása, melyet szükségesnek tartottam fölemlíteni azon insinuatiókkal szemben, melyeket a t. képviselő úr mintegy a ház előtt tett. *(Helyeslés.)*

És most ezennel bevégezném mondani valómat, ha nem akarnék némi észrevételeket tenni azokra, miket t. barátom Ürményi mondott. A t. képviselő úr nem szólott határozottan arról, — és itt, mondom, csak a mult politikának birálatát tartom helyesnek, — hogy vajjon ő más politikát követett volna-e, vagyis a beavatkozási politikát tartotta volna-e helyesnek? de egy parabola, egy példa által, melyet Jókai barátommal szemben applicált, gondolom, körülbelől kimondta ezt. De kimondta egyszersmind azt is, — s e tekintetben találkozik Simonyi képviselő úrral, —*(Egy hang: Igaz! a szélsőségek találkoznak!)* hogy ő gyanuval látja azt, a mi most Németországban történik; fél a hódító irányú politikától és a cæsarismustól, mely ottan lábra kapott. Én — meg fogja nekem a t. képviselő úr engedni —

értem azt a politikát, ha valaki azt mondja, — ha tökéletesen ok nélkül mondja is, mint ez meggyőződésem, — hogy: «íme egy nagy erős állam, egy nagy katonai hatalom, szándékában nem bízom; tehát szaporítsuk a véderőt, hogy azon esetre, ha megtámadtatunk, képesek legyünk magunkat védeni.» De azt mondani: «íme egy nagy erős katonai hatalom, mely csak ürügyet keres, hogy minket megtámadjon, s ezt maholnap meg is fogja tenni; kár, hogy az ürügyet neki meg nem adtuk a multban, és nemcsak az ürügyet, de az okot is: kár, hogy meg nem támadtuk,» — ezt a politikát nem tudom fölfogni, *(Helyeslés)* s még kevésbbé tudom fölfogni akkor, ha hozzájárul, — a mit Simonyi képviselő úr fractiója tesz, — *(Derültség)* hogy midőn a véderő megszavazásáról — kénytelen vagyok ismételni — van szó, akkor megtagad minden eszközt attól a politikától, melyet ily módon formulázott. *(Tetszés.)*

A t. képviselő úr továbbá még azt mondja, hogy engem sem tud fölmenteni egészen azon vád alól, hogy nem tudtam eléggé fejleszteni a monarchia véderejét, s e tekintetben csak az ellenzék által követett eljárással mentegetett engem, mely e tekinben nehézségeket csinált nekem. Én, t. ház, sokszor nyiltan kimondtam e házban, hogy igenis, nehezítve találtam föladatomat az ellenzék eljárása által. De t. barátom fölszólalása által most jutok először abba a helyzetbe s abba a kényszerüségbe, hogy kimondjam: de nehezítve találtam még más körülmény által is, t. i. az által, hogy akkor, midőn a kormány megtámadtatott, — hogy azon concessiók, melyeket ő egy önálló honvédség fölállítására szükségesnek tartott, az ország jogainak föladását foglalják magukban, — hogy, mondom, akkor, midőn ily irányban az ellenzék részéről megtámadtatott, nem talált egy kis támaszt a jobb oldalon, mely azt fejezte volna ki: «de vannak az országban számosan olyanok is, kiknek már az is, a mit a kormány akar, soknak látszik, kik már ebben is veszélyt látnak.» Mert ha ez történt volna: akkor mintegy két oldalról megtámadtatva, a kormány bizonyos súlyegyent tarthatott volna fönn. *(Élénk tetszés a jobb és a bal oldalon.)* Midőn azonban a t. képviselő úr most, későn nyujtja támaszát, — én ugyan ezt is köszönettel elfogadom, de megvallom — ebből nagy hasz-

nom nincs, *(Élénk derültség)* s általában azon irányra nézve, melyet a t. képviselő úr itt és másutt fölszólalásaiban követett, s melyben a szélső bal is osztozik, csak egy megjegyzésem van. Hogy ha veszedelmet mutatni, — hogy ne mondjam gyanítani, — annyit tenne, mint erőt szerezni a monarchiának; ellenben a jó viszonyt fönntartani, habár a katonailag legerősebb állammal is, annyit tenne, mint saját biztosságát és rendelkezési jogát másnak kénye-kedvétől tenni függővé: akkor helyeselném, akkor meg tudnám fogni azt a politikát.

De a dolog egészen máskép áll.

Én azt gondolom, hogy minden politikai, még inkább pedig fegyveres actiónál igen jó, ha két dolog van az ember oldalán, az ember mellett. Az egyik a jog, a másik az erő. Az egyiket, a jogot talán lehet néha nélkülözni; a másikat soha sem. Ha az a politika, melyet a t. képviselő úr, nem mondom, hogy maga kezdeményezett, de melynek iránylatához csatlakozott, akár a jogot, akár az erőt szaporítaná, én is szívesen elfogadnám azt. De annak a politikának eredménye egészen ellenkező. Oly állam, mely gondoskodik arról, hogy magát védelmezni képes legyen és a mellett nem kihivó, hanem nyugodt, a jó viszonyt nemcsak elfogadó, de fölkereső politikát követ: alkalom adtán már magában ezen politikájában találja jövendő szövetségesét is; mert a ki elég erős megvédeni magát, de nem hí ki senkit, annak mindig lesz szövetségese; az pedig, ki, talán még ha erővel nem rendelkezik is, kihivó politikát űz, — még akkor is, ha erővel birna, — csak isolálásnak nézhet eléje s a legjobb eredménynek egész felelősségét is csak maga kénytelen elvállalni. *(Tetszés.)*

Még inkább áll ez, tisztelt ház, fölfogásom szerint, mi nálunk. Monarchiánkban, hol különböző elemek vannak együtt, alig lehet oly harczot képzelni, melyet egyforma tűzzel, lélekkel folytasson mindezen különböző elem; de meg vagyok győződve arról, hogy valahányszor ily harcz a monarchia fönntartása végett provocáltatnék: egyesíteni fogna az minden elemet, és vajmi csekély lenne azok száma, kik különálló, részt nem vevő állást fognának azzal szemben elfoglalni. Ez esetben még ezek is el fognának sodortatni a többi által; *(Élénk helyeslés)* s

meg vagyok győződve arról, hogy sem barátaink, sem elleneink nem gyanítják azt az erőt, melyet ez a monarchia ki fog fejteni akkor, ha életkérdéseiben vagy biztosságában fogna megtámadtatni. *(Hosszas tetszés.)* De másrészt meg vagyok győződve arról is, hogy igenis, nagy lenne azok száma, a kik ily háboru esetében magokat visszatartanák akkor, ha azokhoz, kiknek, mint mondom, lehetnek ily külön érdekeik, csatlakoznának mindazok is, kik minden kormánytól, és jogosan, első kötelességeként azt követelik, hogy a békét biztosítsa, mely az államok jóllétének és fölvirágzásának alapja. *(Élénk tetszés.)*

Ez azon politika iránya, melyet a kormány követett, és ezzel szemben, azt gondolom, bátran kérhetem a t. házat, hogy a határozati javaslatot félretenni méltóztassék. *(Élénk zajos helyeslések. Fölkiáltások: Szavazzunk!)*

Másnap a vita tovább folyt, de már kevesebb tartalmi súlylyal. A legtöbb beszéd, a mennyiben nem volt személyes felszólalás, nem a határozati javaslat, hanem Schvarcz Gyula ellen irányult, ki a francia nemzetet csakugyan animositással s mindenben németes ízű igen kemény vádakkal illette volt.

A névszerinti szavazásnál 225 ellenében csupán 33 képviselő szavazott Irányiék határozati javaslata mellett. Távol volt 175 képviselő.

1871 JUNIUS 5. és 7.

EGY BÍRÓI KINEVEZÉS TÁRGYÁBAN.

(VÁLASZ DIETRICH IGNÁCZ INTERPELLATIÓJÁRA.)

A méltatlanságok egész sorozata miatt elkedvetlenedett Horváth Boldizsár, május 15-diki nagy parlamenti sikere ellenére, beadta lemondását s tárczájától megvált. Bittó István még nem volt Horváth helyébe igazságügyminiszterré kinevezve, midőn Dietrich Ignácz azt a «megdöbbentő» hírt hozta szóba, hogy «valaki, kinek képességét e hír tagadásba veszi, a legfőbb itélőszékhez, érdemes bírák mellőzésével és kitünő felső bírák elébe, mondják, hogy kinevezés végett ő Felségéhez felterjesztetett volna», s ez alkalomból a következő interpellatiót intézte «az összes magyar királyi minisztériumhoz» :

«Való-e az, hogy a miniszterium, vagyis annak előleges beléegyezésével az igazságügyminiszter, a magyar királyi curiához rendes bíróvá leendő kinevezés végett a királyi táblák érdemdús tagjainak elmellőzésével és a curia kitünő bíráinak elébe ő Felségéhez a mult napokban egy oly egyént terjesztett föl, ki eddig sem bíró, sem ügyvéd nem lévén, a törvénykezés terén nem működött s most is mint miniszteri irodaigazgató van alkalmazva ?» *

Az igazságügyminiszteri tárczaváltozás napján (junius 5.) Dietrich újabb interpellatióban megsürgette a választ :

«Fog-e a miniszterium a május 26-dikán tartott ülésben az összes miniszteriumhoz intézett interpellatiómra az ülések elnapolása előtt, a legközelebbi ülések egyikében feleletet adni: igen vagy nem ?»

Andrássy gr., ki ez ülésen jelen volt, nyomban így felelt :

* Ez az interpellatio, úgy tudjuk, Kovács Kálmán igazságügyminiszteri tanácsosra vonatkozott.

Csak az az egy megjegyzésem van a t. interpelláló úrral szemben, hogy azt a jogát, mely szerint a kormányt egy kinevezés felől interpellálhatta, mely hivatalosan meg nem jelent s a melyről e szerint tudomása nem is lehet, tulajdonképen kétségbe lehetne vonni, és azt gondolom, hogy ezen álláspontot mindenki helyesnek fogja elismerni; azonban, miután egyáltalában nincs szándéka a kormánynak a válasz halasztása által kibújni azon óhajtás alól, hogy a t. képviselő úrnak válaszoljon: az országgyűlés elnapolása előtt mindenesetre meg fogja rá adni a választ. *(Helyeslés.)*

Junius 7-dikén pedig Andrássy az interpellatio meritumára is következőkép felelt:

Tisztelt ház, Dietrich képviselő úr interpellatiót intézett az összes miniszteriumhoz egy bírói kinevezésre vonatkozó fölterjesztés tárgyában. Meg fogja engedni a t. képviselő úr, hogy mindenekelőtt kijelentsem, hogy midőn ezen interpellatióra válaszolni szerencsém van, ezzel egyáltalán nem akarom elismerni és nem ismerhetem el ezen interpellatio jogosultságát. Mert — hogy egyebet ne említsek — egy miniszteri fölterjesztés mindaddig, míg eredménye hivatalosan közzé nem tétetik, sem interpellatiónak, sem parlamenti discussiónak tárgya nem lehet, és így a miniszter nemcsak hogy nem tartozik az interpellatióra válaszolni, hanem némileg formahibát követ el, midőn válaszol. Azonban, midőn jelenleg szerencsém van a választ megadni: teszem ezt azért, mert t. barátom, az igazságügyér irányában, ki e fölterjesztést annak idején indítványozta, s a ki ma nincs jelen, tartozom azzal, hogy az interpellatióban tett állításokat rectificáljam azon a helyen, a hol azok történtek.

A t. képviselő úr interpellatiójának rövid tartalma az, hogy az igazságügyminiszterium részéről oly fölterjesztés történt volna, mely a miniszterium kebelében levő bizonyos egyénnek bíróvá kinevezésére vonatkozik, mely egyén sem ügyvéd, sem bíró nem volt, s így a bírói téren nem működvén, nem bír azon kellékekkel, melyeket a törvény a bírói kinevezésre vonatkozólag megállapít.

Erre nézve van szerencsém azt válaszolni, hogy, ha azt az egyént méltóztatik érteni, kinek áttételéről szó volt, ki azonban eddigi helyén óhajt maradni: akkor a t. képviselő úr teljesen rosszul volt informálva. Mert az illető úr nemcsak ügyvédi diplomával bír, hanem egyszersmind tíz évig működött a bírói pályán, mielőtt a minisztérium kebelébe kineveztetett volna, és pedig a curiánál szavazati joggal ellátott bírói minőségben.

Azon kellékek tehát, melyek a bírói kinevezésre vonatkozó törvény által meg vannak állapitva, szigorúan meg voltak tartva, és úgy az igazságügyminiszterium, midőn ezen fölterjesztést indítványozta, valamint az összes miniszterium, midőn az ellen kifogást nem tett, teljesen jogukban voltak, s én azt reménylem és hiszem, hogy a t. képviselő úr azóta talált alkalmat e tények valóságáról meggyőződni és így el fogja ismerni, hogy téves alapból indult ki interpellatiójában.

Dietrich elismerte, hogy rosszul volt informálva s kijelenté, hogy a válasznak személyre vonatkozó részében megnyugszik. Annak eldöntésére azonban, milyen eljárást kövessen a kormány jövőben a bírói kinevezéseknél, külön tárgyalást kivánt.

A ház a miniszterelnök válaszát tudomásul vévén, mellőzte Dietrich kivánságát.

1871 JUNIUS 7.

A KIKINDA-PANCSOVAI VASÚT ENGEDÉLYEZÉSE ÜGYÉBEN.

(VÁLASZ HUSZÁR IMRE INTERPELLATIÓJÁRA.)

Junius hó elején az a hír járta be a lapokat, hogy a Drinápolytól Szofián át Sziszekig tervezett boszniai transversal-vasút kiépítése immár elhatároztatott, s hogy a munkálatok a legközelebbi napokban megkezdetnek.* E vasút a keleti forgalmat a Sziszekkel összekapcsolt Zágrábon át az osztrák déli vasútra s így Magyarország elkerülésével egyenesen Bécsbe terelte volna.

Ezzel szemben Magyarország kereskedelmének érdeke, miként ezt a képviselőházban már gyakran hangoztatták, azt követelte, hogy ha már a boszniai vasút kiépítését meg nem akadályozhatjuk s nem ragadhatjuk magunkhoz az egész vasuti forgalmat Keletről, legalább a pest-belgrádi összeköttetést kell mielőbb létesítenünk. De a pest-belgrádi, illetve pest-zimonyi egyenes vonal kiépítésére idő- és költségkimélés szempontjából akkoriban alig lehetett gondolni. Sokkal ajánlatosabbnak látszott az osztrák államvasút-társaság pest-szeged-kikindai vonalának felhasználásával Kikindától Becskereken át Pancsováig, 120 kilométernél mindössze is alig hosszabb pályán rakni le sínpárt, s így teremteni meg az összeköttetést Belgráddal, illetve a keleti tartományokkal. A magyar kormány e vasutat eleinte a határőrvidéki erdők jövedelméből szerette volna kiépíteni s e czélból be is vette 1869-ben a Punctatiók közé. De mióta kitűnt, hogy ez az alap a fontosabb közmunkákra sem elegendő, e vasutat a magyar budget költségén kellett kiépíteni. S tényleg ez volt a magyar kormánynak terve Mikó gróf minisztersége alatt, s ezt pártolta Gorove is, midőn Mikó örökét átvette.

Nagy volt a megdöbbenés, midőn híre futott, hogy az említett

* L. pl. a *Pesti Napló* junius 5-diki esti lapját.

bosszniai concurrens vasút a megvalósulás küszöbén áll, de még nagyobb lett, midőn másnap a kereskedelmi és pénzügyi köröknek egyik tekintélyes organuma, a *Neue Freie Presse* arról értesítette olvasóit, hogy a magyar közmunka- és közlekedésügyi miniszter a kikinda-pancsovai vonalat, melynek kiépítését már régen megigérte s melynek előmunkálatai már készen voltak, nem szándékozik concessionálni. E szerint tehát Magyarország bizonytalan időre ismét elesett volna attól az összeköttetéstől, melyet Szerbiával régóta szeretett volna létesíteni.

Ez aggodalomnak adott kifejezést Huszár Imre, midőn junius 7-dikén a következő interpellatiót intézte a közmunka- és közlekedésügyi miniszterhez:

«1. Van-e tudomása az igen t. közmunka- és közlekedési miniszter úrnak a külföldi lapok által terjesztett azon hírről, hogy a kikinda-pancsovai vasútvonalat engedélyezni nem szándékozik?

2. Ha e hír igaz, hogyan tudja az igen t. miniszter úr összeegyeztetni ezen elhatározását a nevezett vonal kiépíttetésére vonatkozó ismételt igéreteivel?»

Gorove nem lévén jelen, *Andrássy gr.*, ki a parlamentben a kormánynak úgy is mindig vezérszónoka volt, a ház mielőbbi megnyugtatása végett mindjárt így felelt:

Tisztelt ház, Tisztelt barátom a közlekedési miniszter úr nem lévén jelen, minthogy az országgyűlés napjai meg vannak számlálva, bátor leszek, a mennyiben ez ügyben tájékozva vagyok, a t. képviselő úr kérdéseire válaszolni.

A t. képviselő úr először azt kérdi, igaz-e, hogy a bosszniai vonal nem sokára ki fog építtetni; továbbá áll-e az, hogy a közlekedési miniszter a kikindai, és ne mondjuk pancsovai, — mert a végpontot meghatározni, a Duna partjainak természete következtében, hol nem mindenütt lehető az összeköttetés, egyelőre nem lehet, — hanem mondjuk a kikindai és belgrádi vonal kiépítését akadályozni akarja. Mi a bosszniai vasutat illeti, már ezelőtt két évvel volt szerencsém itt egy hozzám intézett interpellatióra azt válaszolni, hogy a magyar kormány egyáltalában semminemű oly érdeket nem ismer, mely e vonal kiépítését országos szempontból károsnak tüntetné föl; más részről azonban igenis elismeri a kormány azt, a mit a t. képviselő úr is állított, hogy t. i. a szerbiai egyenes vasuti összeköttetés igen

nagy fontosságú, s ennek következtében eddig sem mulasztott el semmit arra nézve, hogy egyidejüleg mindkét vonal kiépítése biztosíttassék. Így ép ez alkalommal jelenthetem, hogy felszólítást kaptam a külügyminiszteriumtól, illetőleg magánúton a török kormánytól is arra, egyeznék belé a magyar kormány, hogy úgy a török vasút engedményesei, valamint a török, a szerb és a magyar kormány részéről megbizottak jőjjenek össze, kik ezen két vasútnak, különösen a szerb-magyar vasútnak is, csatlakozási pontjait illetőleg megállapodjanak. Minthogy ez gyakorlati módnak mutatkozik, a magyar kormány már eddig is úgy nyilatkozott, hogy hajlandó ezen ajánlatot elfogadni.

A mi azt a kérdést illeti: igaz-e, hogy a közlekedési miniszter a kikindai és belgrádi vasút kiépítésének engedélyezését megtagadni szándékozik? erről nekem mostanáig az a tudomásom van — és így a nélkül, hogy bevárnám a közlekedési miniszter úr jelenlétét, bátran állíthatom, — hogy a dolog egészen ellenkezőleg áll, s hogy az engedély megtagadására egyáltalán semmi szándék nem létezik, sőt ez ügyben a tárgyalások folyamatban vannak, és reménylem, nem sokára kielégítő eredményhez fognak vezetni. Azt hiszem e nyilatkozatom a t. képviselő úr aggodalmait el fogja oszlatni. *(Élénk helyeslés.)*

Huszár köszönettel és megnyugvással tudomásul vette a miniszterelnök válaszát.

A jelzett vasuti értekezlet pár héttel utóbb Bécsben csakugyan összeült. Három üléséről a *Reform* julius 29-diki száma elég részletes tudósítást közöl. Andrássy gr. és Markovics, a szerb képviselő, erélyesen küzdöttek a szerb csatlakozás mellett, míg Beust gr. és Hohenwart, de még inkább Hirsch báró, a vállalkozó társulat nevében, és végre Khalil bey, a török kormány képviselője, a bosnyák vonalat pártolták. A tárgyalások compromissumra vezettek, mely Magyarországnak privilegiumot természetesen nem adhatott, de mindenben megóvta jogos érdekeinket. Hogy a magyar kormány, mihelyt a szerb vasút kiépítése s annak a magyar hálózathoz való csatlakozása Belgrád közelében biztosíttatott, nem ellenezhette a bosnyák pályákhoz való hosszabb csatlakozást, mely Törökországon kívül Ausztriának is érdekében állott: a dolog természetében van. A compromissum Andrássy javaslatára történt. A *Reform* szerint az ő indítványára foglaltatott okmányba a két ellenkező álláspont,

melyeknek értelmében «hat hónap múlva a szerb vonalhoz való csatlakozásnak Jankova-Klisuránál vagy Alexinácznál biztosíttatnia kell, mire a magyar kormány a maga részéről biztosítani fogja a bosnyák csatlakozást (Sziszeknél). És ez esetben kötelezi magát az ottomán társaság, hogy három év alatt ki fogja építeni a csatlakozási vonalat a szerb határig.»*

* A török-szerb conventio-tervezet szerint, melyet föntebb közöltünk (lásd 101. lap), a Belgrádig vezető vasutat az érdekelt török és szerb kormánynak a csatlakozó pontban történt megállapodás napjától számított három és fél év alatt kellett volna kiépíteni. Hogy Andrássy különben mily erélyesen védelmezte az osztrák kormánynyal, s úgy látszik némileg Beust gróffal szemben is, a szerb csatlakozást, erre nézve lásd a *Pester Lloyd*nak a bécsi vasuti értekezletről szóló tudósítását s a *Reform* és *Pesti Napló* között folyt polemiát julius 22-dike táján.

1871 SZEPTEMBER 14.

TISZA LAJOS KÖZMUNKA- ÉS KÖZLEKEDÉSÜGYI MINISZTER KINEVEZÉSE TÁRGYÁBAN.

Midőn az ő felségének junius 10-diki rendeletével elnapolt képviselőház szeptember 14-dikén ismét megkezdte üléseit, az elnöklő Somssich Pál felolvasta a miniszterelnök átiratát, melyben tudatja a házzal, hogy ő felsége Gorove István közmunka- és közlekedésügyi minisztert ezen állásától felmenteni és helyébe Tisza Lajost, a közmunka-tanács elnökét kinevezni méltóztatott.*

E kinevezésben a 48-as párt néhány tagja alkotmányos sérelmet fedezett föl.

Simonyi Ernő constatálta, hogy ez már a második eset, midőn a miniszterium kebelében megürült helyre a parlamenten kívül álló egyén alkalmaztatik. «A mire nézve — úgy mond — lehetetlen elhallgatnom tiltakozásomat: ez az, hogy eltérnek azon elvtől, mely szerint a korona tanácsosai azok köréből választandók, kiket a nép bizalmával megajándékozott. Parlamenti országokban így volt és van ez mindig, hogy csak a parlamenten belül választatnak a minisz-

* Gorovéval az 1867-ben kinevezett cabinetből Andrássy utolsó minisztertársa is kivált, ha csak Wenckheim báró volt belügyminisztert nem tekintjük, ki május 19-dikén neveztetett ki Festetics György gr. helyébe ő felsége személye körüli miniszterré. Ugyanezen év február havában lépett Pejacsevich Péter gr. a bánná kinevezett Bedekovich Kálmán tárcza nélküli horvát-szlavon-dalmát miniszter, Tóth Vilmos államtitkár pedig a beteges Rajner Pál belügyminiszter helyébe, s ugyanekkor hivatott Pauler Tivadar is az egyetemi tanszékről a vallás- és közoktatásügyi miniszterium élére, mely Eötvös halálával megüresedett. Pauler, ki addig nem volt a törvényhozás tagja, 1871 április 16-dikán választatott képviselővé, elődjének, Eötvös bárónak budai kerületében.

terek, nem pedig azon kívül.* Miután ez a második eset, melyben nem így történt, megvallom, hogy azt kell gondolnom, miszerint a kormány egészen felhagyott azon állással, melyet lételének első pillanatában elfoglalt, hogy t. i. megszünt parlamenti kormány lenni és egy új alkotmányos formát hozott be, melynek hogy minő neve legyen, részemről nem tudom.»

Simonyi tiltakozását Madarász József azon radicalis s az előbbit kizáró indítványa követte: alkosson a ház törvényt, «hogy a képviselő sem miniszter, sem miniszteri hivatalnok ne lehessen.»

Andrássy gr. ez alkalommal így nyilatkozott:

Tisztelt ház, Úgy tudom, hogy e házban azokat a tárgyakat szokták megvitatni, melyek előbb napirendre kitüzettek. Ha az előttem szólott t. képviselő urak most oly tárgyak vitatásába bocsátkoznak, melyek egyáltalában napirenden nincsenek, ezt magamnak csak úgy magyarázhatom meg, hogy a gőz a távollét alatt annyira meggyült a gépben, — minthogy a szelepek egy ideig nem müködhettek, — hogy azt visszatartani már nem lehet. *(Élénk derültség.)* Különben nem értem...

Móricz Pál: Nem sikerült!

Andrássy Gyula gr.... — fog sikerülni odább — miként lehetséges, hogy oly tárgy, mely napirenden nincs, az egyik részről megvitattassék, s a másik rész — nem lévén a tárgy napirenden — ettől elzárassék.

Olyféle állítások, minőt Simonyi képviselő úrtól hallot-

* Ily merev formában ez a tétel is hamis. Minden parlamentaris országból lehet példát idézni arra, hogy az államfő olyanokat is választott minisztereknl, kik a törvényhozásnak nem voltak tagjai. Hogy csak a parlamentarismus hazájára hivatkozzunk, minden modern alkotmánytörténelemből ismeretes, hogy Palmerston a Melbourne-miniszterium alakulásakor, 1835-ben, nem volt tagja sem a lordok házának, sem az alsóháznak. Gladstone maga említi egyik leghíresebb alkotmánypolitikai tanulmányában, hogy 1845 deczember havától 1846 julius haváig miniszter volt (gyarmatügyi) a nélkül, hogy a parlament egyik házának tagja volt volna. S ez annyiban természetes is, — hogy minden egyéb tekintetet mellőzzünk, — a mennyiben a koronától kinevezett miniszternek rendszerint kilátása van arra, hogy az első üresedések alkalmával valamely választókerület megválasztja. Tisza Lajos október 15-dikén választatott képviselővé a kézdi-orbai kerületben.

tunk, maguk magukat czáfolják meg; minthogy azonban elterjedt felfogás az, hogy mivel ez vagy az az állítás az ujságban olvasható volt, e szerint igaznak kell lennie, mert hisz nyomtatva van; mások meg azt mondják, hogy ez vagy az a parlamentben elmondatott és nem czáfoltatott meg, tehát szintén igaznak kell lennie: annak daczára, hogy a szóban forgó kérdés napirenden nincs, kénytelennek érzem magamat némi észrevételt tenni arra, a mit Simonyi képviselő úr mondott. *(Halljuk! halljuk!)*

Simonyi képviselő úr azt mondotta, hogy a jelenlegi kormány megszünt parlamentaris lenni, mivel miniszterekké olyanok is kineveztettek, kik a parlamentnek nem tagjai. Ez az állítás a felfogás legnagyobb zavarára mutat.

A parlamenti kormány ismertető jele nem az, vajjon a parlamentből vétettek-e tagjai vagy nem. Megtörténhetik ugyanis, hogy valamely kormánynak minden tagja a parlamentből való; ha azonban e kormány a nélkül, hogy a törvényhozásban többsége volna, megmarad hivatalában, okvetetlenül megszünik — legalább az én fogalmaim szerint — parlamentaris kormány lenni; ellenkezőleg, lehet valamely kormány tökéletesen parlamentaris, bárha egyetlen tagja sincs a parlamentből való, mihelyt a törvényhozásban többséggel bír. Ő Felsége kinevezési jogának pedig e tekintetben sem törvény, sem gyakorlat korlátokat nem szab.

A mi az ország érdekét illeti, ott, hol húsz évi alkotmányszünetelés után minden téren hiány mutatkozik, hol minden párt tehetségeinek közreműködésével, közös erővel is alig találhatók föl a különböző téren megkivántató erők, azt mondani: azért, mivel valaki ma nem tagja a parlamentnek, — ki azonban holnap az lehet, — az nem lehet miniszter: oly felfogás, melyben, azt hiszem, nyugodt meggondolás után senki sem fog osztozni. *(Tetszés.)*

1871 NOVEMBER 7.

A MAGYAR KORMÁNY MAGATARTÁSÁRÓL A LAJTÁNTÚLI VISZONYOKKAL SZEMBEN.

(VÁLASZ HELFY ÉS TISZA INTERPELLATIÓIRA.)

Mialatt monarchiánk külügyi tekintetben mind határozottabban csatlakozott a német birodalomhoz, azalatt a Lajtán túl, a parlamenti életen kívül álló befolyások, 1871 február havában általános meglepetésre oly kormányt juttattak uralomra, mely már összealkotásával elárulta német-ellenes irányát. E kormány, a helyett, hogy meggondolt és óvatos politikával megszüntette volna az örökös tartományok belviszályait, rövid pár hónap alatt vakmerő kisérleteivel, saját bukása árán, s mi több, a korona tekintélyének csorbításával, csak azt érte el, hogy az osztrák-német és a cseh elem hallatlan elkeseredéssel neki esve egymásnak, szinte késhegyig menő harczot folytattak.

A Hohenwart-Jireček-Habietinek-Schäffle miniszteriumot értjük és ennek fœderalistikus vállalkozásait.

Mint napjainkban, úgy 1867 óta mindig a cseh kérdés volt Ausztria belső bajainak kiapadhatlan kútforrása.

A csehek, kik a fehérhegyi csata óta, bár olykor duzzogva, de mindig engedelmesen viselték az absolutismus jármát, ők, kik örömmel fogadták mindazon intézkedéseket, melyek Magyarország jogait confiscálták, ujongtak az októberi diploma adományán s habozás nélkül vonultak be a reichsrathba: a deczemberi alkotmányt, mely a népképviselet hozzájárultával jött létre, erélyesen visszautasították. Tüntető módon kiléptek a birodalmi tanácsból s az alkotmányon kívül foglaltak állást. E passivitásuk korában, de voltaképen már attól fogva, hogy a magyar alkotmány helyreállíttatott s a dualismus a közjogi paritas alapján létesült, támadtak fel százados sírjukból a cseh statusjog ködös theoriái. A német jellegű polgárminiszteriumban még erősebben éltek a régi centralisatio hagyományai, semhogy békésen leszámolhatott volna a cseheknek nem épen

szerény követeléseivel. Nem sikerült ez utóbb a lengyel Potockynak sem, elismert előzékenysége ellenére, melylyel a szlávok irányában viseltetett. De a mint idővel a cseh alkotmányos secessio hátrányai Bécsben mind érezhetőbbekké váltak s a mint másrészt az autonomistikus, majd panszláv, tehát separatistikus mozgalom Csehországban mind nagyobb tért foglalt, illetékes helyen — a német egységnek mintegy visszahatásakép — annál jobban megszilárdult a csehekkel való kiegyezés szándéka, mennél közelebb volt a magyarokkal való üdvös kiegyezés analogiája. E végzetes elhatározás adta meg a cseh kiegyezés létrehozására hivatott Hohenwartnak az erőt, melyet terveinek merész conceptiójában és valósításuk kisérleteiben állandóan tanusított.

Minthogy azonban úgy látszott, hogy a csehek túlzott követelései csak Ausztria többi népének rovására s csak a deczemberi alkotmány megdöntésével teljesíthetők, érthető, hogy a régebben hegemón német elem. mely méltán viselte az «alkotmányhű» párt nevét, gyanakodva tekintett a kormány vállalkozásai elé.

A németek e figyelő, aggodalmas tartózkodása alig pár napig tartott. Nyilt és heves ellenzés terére léptek, mihelyt Hohenwart első concret javaslataival pontosabban kijelölte korábbi homályos programmbeszédének irányát. A reichsrath május elején eclatans szótöbbséggel napirendre tért a kormánynak azon radicalis törvényjavaslata felett, mely szerint ezentúl a 17 tartománygyűlés a reichsrathnak fenntartott ügyekben is initiálhasson törvényeket, melyeket aztán a reichsrath vagy elfogadhat vagy elvethet, de nem módosíthat, s melyek, ha egyszer elfogadtattak, szentesítés után, az illető tartományban életbe lépnének. Hohenwart gr. egy másik javaslata, mely Galicziának a felelős kormány kivételével megadott volna majd minden jogot, melyet a lembergi resolutio annak idején követelt, valamint ama kendőzetlen nyilatkozatok is, melyeket Hohenwart e javaslatok tárgyában a bizottsági üléseken tett, annyira felháborították az alkotmányhű pártot, hogy május hó végén külön felirattal keresett a császárnál oltalmat Hohenwart gr. törekvései ellen.

Ez első kudarczok koránsem riasztották vissza az osztrák miniszterelnököt. Hajthatatlanul megmaradt eltökélése mellett, hogy a cseheket minden áron kibékíti. Irányzatosan rendezte be a közigazgatást s újabb kinevezései által következetesen előkészítette a talajt czéljai elérésére. Majd vezetése alatt Schäffle és Jireček a legnagyobb titokban megkezdték a tárgyalásokat a cseh nemzeti párttal, illetve a clerussal és a feudalis urakkal. Végre, hogy e becsületes fáradozás

(redliche Arbeit) sikeres legyen s elaboratumuk alkotmányos formában legyen végrehajtható, a kormány augusztus havában úgy a reichsrathot, mint a német alkotmánypárthoz tartozó hét tartománygyűlést hirtelen feloszlatta, s nem hajtva a németek sikertelen tiltakozásaira, sem kétségbeesett jajveszéklésére, a censusra vonatkozó törvényszakasz önkényes interpretatiója s egyéb hatalmi fogások által az elrendelt új választások menetére a legerélyesebb befolyást gyakorolta.*

Hogy mi körül forog a «becsületes fáradozás,» az szeptember 14-dikén lett nyilvánvaló, midőn a cseh tartománygyűlésen felolvastatott amaz — immár királyi — leirat, mely hivatalosan elismeri a cseh államjogot, azt egyenesen szembe állítja a többi örökös tartományok alkotmányával s a cseh tartománygyűléshez általában mint valamely Constituante-hoz szól: «A cseh korona államjogi állására emlé-

* Hohenwart szilárd elhatározását nem rendíthették meg oly tanácsadók sem, mint Bismarck és Andrássy. «Mikor Andrássy 1871 augusztusában (recte szept. 6.) a német császár tiszteletére Salzburgban megjelent, — így írja Kónyi *Beust és Andrássy* cz. érdekes tanulmányában, (*Budapesti Szemle*, 1890. május, 205. l.) — Bismarck elmondotta neki, hogy sem joga, sem kedve beavatkozni abba, a mit Hohenwart a csehekkel tenni készül, de azért, ha majd beszél vele, mégis nyiltan meg fogja neki mondani, hogy mi e dologban a nézete. Ám tegyen próbát Hohenwart, Bismarck kivánja, hogy rossz próféta legyen, de semmi kétsége, hogy a kisérlet rosszul fog elsülni, s azért sajnálja, ha megteszi ..... Andrássy világosan hallotta, a mint Bismarck ismételte Hohenwartnak, a mit neki mondott..... A német császár és Bismarck elutazása után Hohenwart meglátogatta a szintén elutazóban levő Andrássyt s fölolvasta neki a cseh ügyre vonatkozó megállapodásokat, a nélkül azonban, hogy róluk másolatot adott volna neki. Andrássy mindjárt kijelölt néhány pontot, mint olyanokat, a melyek a magyar közjogba ütköznek, s a melyek ellen kénytelen volna határozottan állást foglalni. Az egészről azt mondotta, hogy reá veszedelmes kisérlet benyomását teszi, de nem tartja magát hivatottnak, hogy az ügy azon stadiumában hozzászóljon..... Mielőtt egymástól elváltak, Andrássy megkérdezte, megengedi-e, hogy egy tanácsot adjon neki? Szívesen veszem, volt a felelet. — Úgy terjeszsze elő a dolgot — mondotta erre Andrássy — mint a csehek kivánságait, a melyeket az alkotmányos testületek alkotmányosan tárgyaljanak, de valahogy ne engagirozza mellette se ő felségét, se maga magát. Ausztriában kevés az az ember, a kinek bátorsága van valamit tenni, a mi a meggyőződése. Ön e közé a kevés ember közé tartozik. Őszintén sajnálnám, ha nyakát szegné, pedig ez elmaradhatatlan, ha a cseh kivánságokkal azonosítja magát.»

kezve, s a fény, hatalom tudatában, melyet az nekünk és elődeinknek kölcsönzött, emlékezve továbbá azon megingathatlan hűségre, melylyel Csehország lakossága trónunkat mindenkor támogatta, szívesen elismerjük ezen királyság jogait s készek vagyunk ezen elismerést királyi koronázási eskünkkel megújítani.» A kir. leirat azonban számít arra a készségre is, hogy az ország jogigényei összhangzásba fognak hozatni a birodalom hatalmi állásának követelményeivel, a többi királyságok és tartományok jogosult igényeivel s a magyar koronázási esküben foglaltakkal. Felhívja tehát az országgyűlést, hogy «a mérséklet és engesztelékenység szellemében» a cseh királyság államjogi viszonyainak időszerű rendezéséről tanácskozzék, hogy véget érjen az az alkotmányviszály, melynek hosszabb tartama a népek jóllétét aggasztó módon fenyegetné.

E felszólításra a cseh országgyűlés oly megoldási móddal lépett a korona elé, melynek monstruositása kétséget keltett a beavatottakban is, vajjon Clam-Martinitz és Rieger nem csaptak-e túl a Hohenwart-kormány által engedett határokon? A javaslatok ugyanis, melyeket az e czélra kiküldött 30 tagú bizottság a német kisebbségtől elhagyott cseh országgyűlés elé október 7-dikén terjesztett, a mérséklet és engesztelékenység szellemét csak a dualismus fenntartása iránt igyekeztek némileg tanusítani, de különben fenekestől felforgatták volna Ausztriának deczember 21-diki alkotmányát.

Az összes javaslatok lényege talán a következőkben vonható össze: A cseh államjog elismertetvén, a cseh korona melléktartományaival, Morvaországgal és Sziléziával egyetemben, ezentúl ő felsége többi királyságaival és tartományaival szemben önálló tényezője a monarchiának. Ez önállóság daczára bizonyos ügyek közös érdekűeknek ismertetnek el. A lajtántúli tartományoknak ilyen közös érdekű ügyei: mindaz, mi a hadsereg egységének és harczképességének fenntartására szükséges, valamint a vámtörvényhozás, a kereskedelmi, tengeri és váltó-jog, a pénzrendszert, jegybankokat, egyedárúságokat, szabadalmakat, a mértékrendszert s bizonyos közlekedési intézeteket illető ügyek. E tárgyakat a cseh országgyűlés kész a 17 tartomány delegatusainak koronként egybeülő congressusára átruházni. Ez helyettesítené a reichsrath képviselőházát. Az urak háza sem maradna meg, s helyébe egy felében örökös, felében kinevezett tagokból álló senatus lépne, mely ratificálná az oly államszerződéseket, melyek területi változást czéloznak, vagy a birodalomra új terheket rónak. Mindaz, a mit a javasolt fundamentalis czikkek a congressusnak külön fenn nem tartanak, kizárólag a cseh országgyűlés illetékességi körébe

tartozik. Így tehát az ujonczok megszavazása, a honvédség, az egyenes adók megállapítása és behajtása, magán- és büntetőjog, közoktatás, közlekedés, rendészet és belső igazgatás. A csehországi közigazgatás élén egy cseh királyi kanczellár áll, s a cseh országos kormány a prágai országgyűlésnek felelős.

Ausztriának a magyarokkal kötött kiegyezését a cseh államjog elismeri, ahhoz utólag jogérvényesen hozzájárul és a kiegyezést fundamentalis törvényébe beczikkelyezi. A{delegatióba, melyet ezentúl nem a reichsrath, illetve a congressus, hanem az egyes tartományok országgyűlései választanak, Csehország 15 delegatust küld. Elfogadja az osztrák-magyar kiegyezésnek a quotára s a vám- és kereskedelmi szerződésre vonatkozó megállapodásait is, de csak arra az időtartamra, a melyre megállapíttattak.* Csehország hozzájárulása a közös budgethez, valamint a közös államadósságokhoz határozott arányszámban, quotában állapítandó meg, ép úgy mint ez Magyarországot illetőleg történt, valamint hogy az örökös tartományok közös kiadásaihoz is csak évi fix quotával járul.

Ebben a concret alakban nyilvánult először a modern cseh államjog.

A cseh országgyűlés a 30-as bizottság feliratí javaslatát s a hozzá csatolt fundamentalis czikkeket október 10-dikén csaknem minden vita nélkül elfogadta, valamint magáévá tette a Hohenwart-kormánynak a Csehországban lakó két nemzetiségről és az országgyűlési képviselők választásáról szóló törvényjavaslatait is.

Nagy volt a hatás, melyet a cseh nemzeti párt és Hohenwart által közösen előkészített *fundamentalis czikkek* a monarchia különböző vidékeire tettek. Túlszárnyalták a szláv népesség legvérmesebb reményeit, de a nem-szlávok legsötétebb aggályait is. De akár diadallal üdvözölték, akár kárhoztatták, mindenütt a legszélső foederalismus inaugurálásának tartották. A németek e czikkekben síriratát látván ama pártnak, mely, nézetök szerint, a deczemberi alkotmányt kivívta s Ausztria nevében a dualismus pactumát megkötötte, törvényes elnyomatásuk felett való kétségbeesésökben megkondították a vészharangot.

Hangjai áthallatszottak hozzánk is.

De minthogy a cseh kiegyezési javaslat alkotói, talán mert jól tudták, hogy az Andrássy-kormány befolyása képes volna terveiket

* Ez időtartam elmultával (1877) Magyarország az egyes lajtántúli országokkal kötné meg az egyezséget.

megbuktatni,* Magyarország jogainak nyilvánvaló, direct megsértését gondosan kerülték, nálunk az a nézet vált uralkodóvá, hogy a cseh kiegyezés kérdésébe, míg az Ausztriának belügye, be nem avatkozhatunk, s mindenesetre meg kell várnunk, hogy a prágai műre nézve a reichsrath nyilatkozzék.

De épen ekkor (október 8—11.) tört ki a Határőrvidéken, Rakoviczán a fegyveres lázadás s behallatszott az országba a Kvaternik, Bach és Rakias vad csapatának riadója: «halál minden magyarra és osztrákra», s az első hivatalos jelentések nem pucsról, hanem általános délszláv felkelésről szólottak, mely Szerbiára, Boszniára, Montenegróra és Dalmácziára is kiterjed. Lehetetlen volt ebben a centrifugal áramlat tüneteit észre nem venni. A *Pokrok* helyesen állította tehát, hogy confoederált Nyugot-Ausztria mellett nincs helye egy centralisált Magyarországnak, a mint hogy tényleg foederalismus mellett nem állhat fenn Magyarország mint compact államjogi egész, melléktartományaival együtt. Magyarország Galiczia, egy meghódított tartomány színvonalára sülyedt volna. Egy délszláv lap, a Mileticsé, nem régiben vojvodinákra osztotta az országot, s fölelevenedtek a közelmult egyéb emlékei is. Turócz-Szt.-Mártonban egy panszláv gyűlés julius havában nyiltan proclamálta a foederalismust. Szeptemberben ugyancsak a panszlávok Nyitrán egy gyűlésök után nyilt utczán megtámadták a magyarságot. Szeptember közepén pedig a kormány a horvát országgyűlés megnyitását újra kénytelen volt elhalasztani, stb. Végelemzésben pedig ez a foederalismus nem a szlávok hatalmát jelenti-e? S a csehek sikere nem nagy közeledés-e e czél felé? Nem veszélyezteti-e a magyarság uralmát, meg a kiegyezést, mely azt biztosítja? A cseh országgyűlés nem támadja-e meg a kiegyezést akkor is, midőn utólag jóváhagyja? Ugyane jogczímen a jóváhagyást nem megtagadhatja-e valamely lajtántúli más tartomány? A Hohenwart elaboratuma nem ad-e oly szervezetet Ausztriának, mely a dualismus és paritas elveit rövid idő alatt lehetetlenné teszi? S nem volna-e könnyebb a készülő támadást most verni vissza, míg szervezetlen s míg a cseh kiegyezés szentesítve nincs?

A 67-diki műhöz tántoríthatlanul ragaszkodó Deák-párt, legalább a zöme, állott e felfogáshoz legközelebb.**

* Legalább erre mutat Jordannak Terebesre küldetése 1871 nyarán.

** Lónyay szerint Deák Ferencz a cseh kivánságok több pontját a

Nem úgy Andrássy gr., ki a passiv non-interventio elvét vallotta, míg a legutolsó retortáig nem kerül az ügy. Terebesre vonult, hogy látszatát is kerülje a korai beavatkozásnak.* Bécsbe utóbb is csak akkor utazott, midőn ő felsége parancsa hívta.

E parancs nem késett soká.

Mert midőn a cseh országgyűlés a fundamentalis czikkeket elfogadta, s a kormány, nem törődve Bécs, a német landtagok és az alkotmányhű sajtó forrongásával, kedvező rescriptumot készült Prágába küldeni, elérkezett azon válságos időpontok egyike, melyekről Beust azt mondá: bár az örvény széléig jutottak a megbokrosodott lovak, még a végső pillanatban is megmenekülhetünk, ha elszántan visszarántjuk a gyeplőt. Ennek csak egy módja volt, melylyel az e miatt sokat gyanusított Beust, sorsa koczkáztatásával sem habozott élni. Hohenwarttal, ki teljes mértékben birta a felség bizalmát, — elannyira, hogy ellenében a reichsrath és a landtagok bármily erélyes fellépése csak pehelynyi súlyúnak bizonyult, — egyenesen a korona előtt szállott síkra, nem személyes befolyásával, melyről tudta, hogy Hohenwart kinevezése óta tetemesen megcsorbult, de a legerősebb fegyverrel, melylyel a kanczellár mint Ausztria-Magyarország közös minisztere rendelkezett. A foederalistikus vállalkozások ellenében a 67-diki kiegyezést kellett kijátszania, a koczkázatok ellenében a törvényes jogalapot.

Az Ischlben időző felséges úrnak tehát október 13-dikán egy

kiegyezési törvényekbe ütközőknek nyilvánította. (L. Kónyi, *id. h.*, 212. l.) Közelebbről azonban Deák nézetét, sajnos, nem ismerjük.

* «Azon számos kérdésre, a melyeket a cseh országgyűlésnek 1871 szeptember 14-dikén történt megnyitása idején magyar részről Andrássyhoz intéztek, hogy miért nem avatkozik be a cseh ügybe, azt felelte, hogy korainak tartja egy az örökös tartományok egész jövőjére kiható vállalkozást a magyar közjog és a magyar érdek szempontjából megtámadni, még mielőtt mindazok hozzászólanak, a kiket az ügy a legelső sorban illet és a kiknek benne szavuk van. Azzal a hasonlattal élt, hogy oda át oly pohárból készülnek inni, a melyről azt hiszik, hogy tokaji van benne. Ha már most én, — így folytatta, — a ki meg vagyok róla győződve, hogy azon ital karczos, ezt nemcsak megmondom, hanem el is veszem szájok elől a poharat és a földre öntöm tartalmát, azt koczkáztatom, hogy teljes életökben oly véleményen lesznek, hogy tokajitól fosztottam meg őket. Kell tehát, hogy egy kicsit kóstoljanak belőle és magok győződjenek meg az ital minőségéről.» Kónyi, *id. h.*, 206—207. l.

memorandumot küldött, mely fényes emléke marad Beust nagy képességének, s melynek szépségeiről halvány fogalmat sem alkothatni abból, a mit csonkán és összefüggéstelenül belőle átveszünk.*

A cseh felirat jogérvelése, — így szól egy helyütt, — valamint a fundamentalis czikkek, azon közös jognak elevenéig vágnak, melyet a felség a monarchia két államfelének biztosított. A mennyiben a Magyarországgal megkötött kiegyezést nem tökéletes és végleges műnek állítja elénk, hanem olyannak, mely a cseh országgyűlés utólagos jóváhagyására s a cseh királyság alaptörvényeibe való beczikkelyezésre szorul, a cseh királyság megtagadja azon állapotnak törvényes jellegét, mely immár négy esztendeje fennáll s melynek alkotmányos volta eddig minden kétség ellen biztosítottnak látszott. Kétségessé válhatik az elmult delegatiók törvényessége is, kétségessé e delegatiók valamennyi határozata. — De Hohenwart terve nemcsak a dualismussal, hanem a monarchia hatalmi állásával sem egyeztethető meg. S ezért Beust emlékirata leginkább arra a végzetes hatásra utalt, melyet a contemplált cseh kiegyezés a külügyi politikára gyakorolna. Ha a német párt kiszorul vagy szándékosan elmarad, a delegatióban azé a nemzetiségé lesz majd a túlsúly, mely engesztelhetlen ellentétben áll a külügyi politika azon rendszerével, melyhez ragaszkodnia neki (Beustnak), a felség parancsa értelmében, kötelessége. Már a monarchia jelen alakjában is fölötte nehéz erélyes, egységes és állandó külügyi politikát folytatni, de lehetetlenné válik akkor, ha megszaporodik azon tényezők száma, melyek a külügyek irányára befolyhatnak. Ha Csehország s ennek példájára majd bármely más tartomány is jogosult lesz a külügyi politika irányát megszabni, s a külügyminiszternek ezentúl még a cseh kanczellárral s az egyes tartományi miniszteriumokkal is megállapodásra kell jutnia, akkor az egységes vezetésről végleg le kell mondani. — Utóbb az actualis politikára tér át s kijelöli a bonyodalmak egész sorozatát, melyek Németországhoz és Oroszországhoz való viszonyunkban okvetlenül be fognak állani. Felsorolja, minő áramlatokat juttat majd felszínre a győzelmes német birodalomban az elnyomott osztráknémetek iránti rokonszenv s mily conflictusaink keletkezhetnek Oroszországgal, ha Csehország után majd Galicziát is önállósítani kell. — A gastein-salzburgi tárgyalások legfőbb eredménye az a

* Ez emlékirat teljes szövege megvan Beust emlékirataiban: *Aus drei Viertel-Jahrhunderten*, II. köt., 501—510. lap.

visszahatás, melyet e tárgyalások a porosz-orosz viszonyokra gyakoroltak, a mennyiben a porosz kormány azonnal szabadabban mozoghatott Oroszországgal szemben, az orosz kormány pedig bizonyos mérsékletet és tartózkodást tanusított irányunkban. Németország, monarchiánk és Olaszország olyan csoportosítás, mely békét és biztosságot jelent; mihelyt e combinatiót megzavarjuk, Poroszországot ismét Oroszországhoz viszszük közelebb, s ekkor az orosz-német-olasz csoportra lehetünk elkészülve, melylyel szemben monarchiánk ugyan hol keressen támaszt?

Beust ezen memoranduma, bár szerzője akkor már nem birta teljesen az uralkodó kegyét, megakasztotta Hohenwart egész actióját. A leirat nem küldetett Prágába, ő felsége pedig Ischlből Bécsbe sietett, hogy mielőtt határoz, meghallgassa a közös kormány férfiait és a magyar miniszterelnököt.

Andrássy október 16-dikán táviratilag Bécsbe hivatván, mindenekelőtt arra kérte ő felségét, halaszsza el a döntést addig, míg ő Hohenwarttal meg nem vitatja politikájának czéljait és következményeit.*

Lónyay sürgetésére (október 17-dikén) Hohenwart kész volt beléegyezni, hogy a delegatusokat ne az egyes országok, de az országgyűlési küldöttek congressusa válaszsza, továbbá, hogy a quota és kereskedelmi szerződés megújítása az 1877 utáni időre szintén ne az egyes országok, hanem a congressus és a magyar országgyűlés küldöttségei útján történjék. Utóbb azonban ezen engedményeit is visszavonta.

Október 18-dikán ő felsége együtt fogadta Hohenwartot és Andrássyt, hogy előtte tárgyalják az ügyet és adjanak neki alkalmat a különböző álláspontokkal megismerkednie.

Andrássy álláspontját Lónyay följegyzései alapján elég részletesen ismerjük.** E szerint ő felsége előtt «Andrássy Hohenwart ellenében azt fejtegette, hogy az osztrák kormánynak a fönnforgó ügyben sokkal óvatosabbnak kell lennie, mint rendes körülmények között szükséges. A parlament többségéből keletkezett és erre támaszkodó ministeriummal szemben könnyű a korona helyzete. Ha az ily ministerium iránya nem helyes, visszalép, új emberek veszik át a kormányt, s a korona compromittálása nélkül más úton lehet haladni. A Hohenwart-ministeriumról azonban mindenki tudja, hogy

* Kónyi, *id. h.*, 213. lap.
** Kónyi, *id. h.*, 216. lap.

nem a parlament többségének kifolyása, ennélfogva mindazt, a mit tesz, ő felségének tulajdonítják. Sokszorosan ügyelnie kell tehát minden cselekedetére. Már pedig nem lehet tagadni, hogy Hohenwart eddigi iránya nagyon egyoldalú. Minden igaz ok nélkül föláldozza a felsőházat, a mely, ha nem teszi meg kötelességét, — mint mondják, — ebből nem az következik, hogy el kell törölni, hanem hogy meg kell erősíteni és képessé kell tenni arra, hogy föladatának megfelelhessen. Demokratikus alapon leszállítja a censust. Egy nemzetiség kedvéért megtagadja azt az alapot, melyen a jelenlegi monarchia szerveztetett, s elidegeníti azt a nemzetiséget, mely iránt egy dicsőséges szomszéd nagy nemzet élénk részvétet érez. Oly veszedelmes kisérlet ez, a minőhöz hasonló kitelhetik egy III. Napoleon-féle embertől, kitelhetik oly fejedelemtől, ki nem századokon át öröklött trónon ül, hanem mint aventurier jutott oda, de a minő mellett nem engagirozhatja magát ő felsége, a kinek ősei sok századon át uralkodtak, s a kinek trónját századokon át utódai fogják örökölni. A jelenlegi uralkodó személyisége is garantia arra, hogy ily veszedelmes experimentumba nem bocsátkozik, mert ő hivatásának az ellentétek kiegyenlítését, az egyezség és béke helyreállítását tekinti. Ha tehát Hohenwart ragaszkodik elhatározásához, ám vállalja el érte a felelősséget, s ne hárítsa azt a tervezett leirattal a fejedelemre. — Andrássy kérdezte Hohenwarttól, el van-e határozva terveinek minden eszközzel való keresztülvitelére; késsen van-e reá, hogy terveinek végrehajtásában elmegy egészen a végletekig; hogy az ellenkező iránynyal szemben szükség esetén az ágyúkat is megszólaltatja, s hogy nem enged semmiféle körülmények között? Mert ha erre nincs elhatározva: gondolja meg, hogy, ha megindul és valamely általa most előre számításba nem vett nyomás következtében mégis meghátrál, nem csupán az ő tekintélye forog koczkán.»

Október 19-dikén is sikertelenek maradtak a tárgyalások a cseh leirat ügyében, s a közös miniszterek ezért külön leirati javaslatot terjesztettek a fejedelem elé, bár ő felsége közös megegyezésen alapuló közvetítő javaslatot kivánt.

Október 20-dikán délben tartatott az az emlékezetes vegyes minisztertanács, melyet az osztrák publicisták a korona nagy tanácsának (Grosser Kronrath) szoktak nevezni s mely ezúttal Ausztria életkérdésében volt hivatva dönteni: egységes állam-e vagy fœderalismus?

Mily fontos szerepet játszott Andrássy e tanácsban, arról, mások iránti tekintetekből, még nem bocsáthatók világ elé a részletes adatok,

a hiteles jegyzőkönyvek.* Tudomásunk szerint először Hohenwart és a közös miniszterek által előterjesztett két rescriptum-javaslat került tárgyalásra, utóbb pedig a fundamentalis czikkelyek. Bár határozottan Andrássy vezette a fœderalistikus kisérlet elleni oppositiót: mondhatni, mindvégig csak a törvénymagyarázó világosan kijelölt szerepét játszotta. Érvei abból indultak ki, hogy a kiegyezés sértetlen fenntartása a monarchiának legelső és legfontosabb érdeke. Lehetetlen, hogy a korona elfogadja Csehország ama kijelentését, hogy a kiegyezéshez — bizonyos feltételek mellett — hozzájárul. A tervezett alkotmányváltoztatások az osztrák-magyar kiegyezést kivetkőztetnék eredeti törvényes alakjából. Az urakházának egészen indokolatlan elejtése érzékenyen tangálná a delegatio összealkotását. Koránsem mindegy, ki választja a delegatusokat, s minthogy Ausztriára nézve sem volna közömbös, magyar részről az országgyűlés küldi-e őket vagy a megyék, épen azért az sem engedhető meg, hogy Csehország — melynek példája különben egyrészt Galicziát és Tirolt, másrészt Horvátországot is hasonló törekvésre fogja ösztönözni — maga válaszsza delegatusait. A quota megállapítása sem történhetnék ezentúl a kiegyezésben megszabott mód szerint, s talán lehetetlenné is válnék. Alkotmányos kérdésekben az osztrák-magyar monarchiának conservativnek kell lennie. S ezért még azt sem vélte helyesnek, hogy a reichsrath elnevezése megváltozzék. Ezen a kritikán azonban Andrássy gr., tudtunkra, nem terjeszkedett túl és positiv javaslatokat nem tett. A közös miniszterek leirati javaslatát is csak annyiban védelmezte, a mennyiben azt a véleményét fejezte ki, hogy ezen az alapon a cseheknek nem volna okuk a reichsrathból kimaradniok.**

A koronatanácsban Andrássy nézeteivel tudvalevőleg nem állott egyedül. Rég ismeretes, hogy a monarchia természetes egyensúlyát felforgató politika meghiusítása végett Beust, Kuhn és Lónyay

* Kónyi is csak annyit említ, hogy Andrássy «határozottan síkra szállott nézete mellett» s hogy a felsőház helyébe javasolt senatus kérdésében Schäfflenek «igen jól megfelelt.» *U. o.*, 218. lap.

** Hogy félre ne értessünk, legyen szabad kiemelnünk, hogy sehol nyoma sincs annak, mintha Andrássy csak egy szóval is ellenezte volna, hogy Csehország mentül tágabb önkormányzatra tegyen szert. Alaptalanok tehát az akkori cseh lapok makacs ráfogásai is, mintha Andrássy a koronatanácsban azt ajánlotta volna a felségnek, hogy a «cseheknek nem kell adni semmit» és hogy «Ausztriára nézve az absolutismus az egyedül megfelelő kormányforma.»

közös miniszterekkel, Wenckheim báróval és Holzgethan osztrák pénzügyminiszterrel vállvetve küzdött ama positio ellen, melyet Hohenwart, Schäffle és Grocholski lankadt védelmükkel mintha maguk adtak volna fel.

A közös miniszterek és Andrássy október 21-dikén és 22-dikén sem tudtak Hohenwart gróffal megegyezésre jutni.

Október 23-dikán, midőn a fejedelem a cseh nemzeti párt vezéreit, Clam-Martinitz grófot és Riegert, Bécsbe idéztette s a közös miniszterek már azt hitték, hogy elvesztették a csatát, Andrássy gr. külön kihallgatásra jelentkezett ő felségénél.*

«Elmondotta, hogy ő a dualismusnak alapján áll, Hohenwart a fœderalismusén, e két irány pedig annyira ellentétes, hogy, ha Hohenwart javaslata elfogadtatik, az ő állása tarthatatlan. Nem nézheti közönyösen oly mű létrejöttét, a mely mindenképen ellenkezik azon alappal, a melyen a monarchia 1867 óta áll. Nevét ily politikához adni soha sem fogja, inkább visszavonul a közélettől. Ha tehát Hohenwartnak a monarchia mindkét fele államjogának megváltoztatását czélzó leirati javaslata elfogadtatik, az esetre már most benyújtja lemondását. Minden éclat nélkül fog félre állani, azzal az indokolással, hogy egészségi állapota és birtokai rendezetlensége teszik szükségessé visszalépését. Hogy a fennforgó körülmények közt ki vállalkozik majd reá, hogy helyét elfoglalja? erre nézve véleményét így adta elő: Felségednek mindenféle politikai rendszert végig szolgált több olyan embere van, a kikről az áll, a mi az ezred zászlajáról: mentül több golyó szaggatott benne lyukat, annnál nagyobb a becsülete. Ha ellenben az én politikai jellememen esik csorba, rongygyá foszlik.»

Néhány órával utóbb Andrássy gr. elutazott Bécsből s csak Terebesen értesült, hogy ő felsége a közös miniszterek leirati javaslata mellett és Hohenwart gr. ellen döntött, s hogy az utóbbi ennek következtében benyújtotta lemondását.

Az ú. n. Hohenwart-válság, mely igen nevezetes fordulópont úgy a monarchia, mint Andrássy életpályáján, ezzel véget ért. Itthonn azonban Andrássyra nézve még egy utójátéka volt.

Ellenzékünk részint sajátságosan felfogott liberalismusból, részint mert közjogi ellenzék volt, néha a szlávokkal is kaczérkodott, kikben természetes szövetségeseket látott és tapasztalt a 67-es ki-

* Kónyi, *u. o.*, 219. lap.

egyezés megváltoztatására, illetve fölforgatására. S ezert most, midőn Hohenwart bukása után a csehek főleg a magyarokra támadtak, Andrássy befolyásának tulajdonítván terveik meghiusultát,* s a *Pokrok* a magyarokat éktelen dühvel «a szabadság orgyilkosainak», illetéktelen beavatkozásukat pedig «infamiának» nevezte: ellenzéki pártjaink készek voltak elhinni, hogy Andrássy, midőn mint ő felsége meghitt tanácsosa voltakép a cseh tartománygyűlésnek a magyar ügyekre megkisérlett jogtalan beavatkozását akadályozta meg, mindenesetre pedig alkotmányos útra terelte, mit Hohenwart kíméletlen merészsége már-már megvalósított, illetéktelenül beavatkozott Ausztriának, szerintük, tisztán belügyeibe. Sőt ellenzékünk e vádat arra is felhasználta, hogy megtámadja vele azt, a mi e válságban a monarchiát megmentette: a Deák-párt művét, a 67-diki kiegyezést, mely egyedül állott szilárdan, midőn Ausztriában minden párt, az egész alkotmány megrendült s e kataklysma a kormánynak sírja lett.

Helfy Ignácz arra a nagy izgalomra utalva, mely ellenünk Csehországban támadt, október 28-dikán a következő interpellatiót intézte a miniszterelnökhöz:

«Kétségen kívül lévén az, hogy Magyarország sajátszerű politikai és ethnographiai helyzete, valamint földtani (sic) fekvésénél fogva inkább mint bármely más nemzetnek szüksége van arra, hogy a szomszéd népekkel jó egyetértésben élni, sőt azoknak rokonszenvét minél nagyobb mértékben kinyerni törekedjék;

«kétségen kívül lévén továbbá az, miszerint csak úgy remélhetjük, hogy más nemzetek soha se avatkozandnak hazánk ügyeibe, ha mi a magunk részéről tiszteletben tartva minden nemzetnek elidegeníthetlen szabad önrendelkezési jogát, szorosan óvakodunk az ő ügyeikbe való avatkozástól;

«tény lévén továbbá az, hogy ilynemű beavatkozás még az 1867-ben alkotott, s a többség s a kormány által közjogi alapul elfogadott törvényekkel is ellenkezik;

«köztudomású lévén végre az, miszerint jelenleg rendkívüli nagy izgatottság uralkodik a cseh nemzet kebelében mi magyarok ellen, a következő kérdéseket intézem a miniszterelnök úrhoz:

«Valók-e azon hírek, melyeket a hazai és lajtántúli hírlapok

* Még Schäffle lapja, az *Oesterreichisches Journal* is terjesztette e hitet. L. e lap október 25-diki számának ily czímű alattomos czikkét: Andrássy király.

terjesztenek, a melyek szerint a magyar kormány oda működött volna, hogy a cseh országgyűlés feliratában előterjesztett kívánalmak a fejedelem által visszautasíttassanak?

«És ha valók, miképen tudja a t. miniszterelnök úr igazolni:

1-ször azt, hogy ő a nemzet tudta és előleges beléegyezése nélkül oly lépésre bírja a koronát, mely végkövetkezményeiben igen súlyos veszélyeket hozhat hazánkra;

2-szor azt, hogy a fennálló törvényekkel összeütközőleg egy testvér nemzet belügyeibe avatkozni nem habozott?»

Tisza Kálmán pedig október 30-dikán a következő interpellatiót olvasta fel:

«Interpellatio a miniszterelnök úrhoz. Magyarországra nézve nem lehet közönyös az, mint az ő Felsége többi országai és tartományaiban lefolyt és még most is folyamatban levő események is bebizonyították, hogy önállásának és belkormányának kérdése, az azon országok- és tartományokban felmerülő törekvések és változások által veszélyeztetik, kétségessé tétethetik, és viszonyainak és kormányának változása is az azon állam belügyeit illetőleg történtek által idéztetik elő; nem lehet közömbös, hogy oly viszonyok állhatnak elő, a melyek között a magyar kormány, mint ilyen, hivatalosan részt vesz egy más állam belügyeinek elintézésében; nem, mert midőn ezt teszi: előkészíti az utat arra, hogy amaz állam kormánya, adott alkalommal, épen úgy jogot követeljen magának a mi belügyeinkbe avatkozni; nem, mert a beavatkozás — mint a jelen példa is mutatja — előidézi azt, hogy az ama belbonyodalmakban sértett vagy ki nem elégített érdekek gyűlölete mindenekfölött Magyarország ellen irányul; az pedig méltó nyughatatlanságot szül, hogy a felmerülhető eseményekkel szemben, nincs az országnak olyan helyzete és olyan ereje, a mely az ezen másik államban lehető vagy jövőben előállható válság által nem érintetvén, a magyar államnak és a magyar trónnak minden esetben biztos támaszául és védelméül szolgálhatna. Ily körülmények közt kérdezem a t. miniszterelnök urat: hiszi-e, hogy a most fennálló közjogi alapon Magyarország alkotmányos életének folytonossága az ő Felsége másik államában történtek ellenében biztosítható? Hiszi-e, hogy az ő Felsége többi országai- és tartományaiban el nem tagadható izgalom és átalakulási forrongás káros következményei elháríthatók hazánktól akkor, midőn a magyar kormány beavatkozása egyfelől előzményül vétethetik a mi ügyeinkben beavatkozásnak,

és másfelől ellenségévé lévén hazánknak, hol az egyik, hol a másik rész arra ingerli az elégedetleneket, hogy ellenünk mint legveszélyesebb ellenségük ellen törekedjenek mindenekelőtt?

«Nem hiszi-e inkább, hogy itt lenne az ideje, a personal-unio alapjára visszaállván, lehetővé tenni, hogy ő Felsége másik államának belváltozásai miatt saját alkotmányos életünk folytonossága ne veszélyeztessék; lehetővé tenni, hogy nem lévén e veszély meggátlása végett kényszerülve az ő belügyeikbe avatkozni, még csak ürügyeit is elvegyük annak, hogy ők a mi belügyeinkbe szólhassanak és elkerüljük egyszersmind mindazt, mi gyűlöletüket ellenünk felizgatná; lehetővé tenni, hogy megszünjék minden a közjogi alapunkban rejlő akadály, mely őket abban, hogy belviszonyaikat — az egy állam alkatrészei között nélkülözhetlen összefüggés megóvása mellett — az országok- és tartományokat kielégítő nagykörű önkormányzat alapján rendezhessék, gátolja vagy gátolni látszik. És végül lehetővé tenni azt, hogy bármily irányban és bármiképen is forrja ki magát az ő Felsége többi országai- s tartományaiban létező izgalom: legyen a magyar államnak és a magyar trónnak oly biztos támasza és ereje, mely a másik államban felmerülhető semminemű válság és zavar által nem érintetvén, mind a hazának, mind a trónnak védelmét, minden eshetőséggel szemben biztosítsa.»

Ez interpellatiókra adott válasz Andrássy utolsó beszéde a magyar képviselőházban. Lényegében ez is a körül forog, a mi régente szüntelen gondjainak, majd legerősebb küzdelmeinek, azóta pedig államférfiúi dicsőségének legfőbb tárgya volt: az Ausztriával kötött kiegyezés körül.*

Gr. Andrássy Gyula:

Két interpellatio intéztetett hozzám távollétem alatt: az egyik Helfy Ignácz, a másik Tisza Kálmán t. képviselő úr által. Mindkettőre lesz szerencsém ezúttal felelni. A mennyiben pedig, habár a szempontok különbözők, mégis a feltevések, a melyekből a két interpellatio kiindul, tökéletesen azonosak: a t. ház engedelmével mindkettőre egyszerre fogok válaszolni; csak azt kivánom elválasztani, a mit a két t. interpelláló úrnak külön-külön kivánok figyelmébe ajánlani. *(Halljuk! Halljuk!)*

* Tudtunkra e beszéde az egyetlen, a melyet leírva készen vitt a képviselőházba.

Chronologikus rendben Helfy urat illeti az elsőbbség. Engedje meg tehát a t. képviselő úr, hogy csodálkozásomat fejezhessem ki a fölött, hogy épen a szélsőbalnak egy képviselője (*Fölkiáltások a szélső balon: A 48-as párt!*), tehát a 48-as párt egyik tagja (*Derültség*) tartotta feladatának e téren a kezdeményezést megragadni, ugyanazon párt tagja, mely azt állította és állítja ma is, hogy a 67-diki kiegyezés által Magyarország elvesztette eddigi befolyását, hogy osztrák provinciává sülyedett, hogy nem bírván azon kellékeivel az államéletnek, melyek nélkül egy nemzet sem létezhetik, sem saját sorsára, sem a monarchia közös ügyeire befolyása nem lehet, a magyar miniszterek pedig nem egyebek, mint a bécsi közös miniszterium akarat nélküli végrehajtó organumai, stb.

Bocsásson meg a t. képviselő úr, ha most azt kérdem tőle: vajjon meggondolta-e, hogy mindezen — nem annyira a parlamentben, mint künn és a választásoknál — sikert mutatott érvek egyszerre megsemmisülnek akkor, midőn a tisztelt képviselő úr szükségesnek tartja itt a házban azt állítani, hogy a magyar kormány, — de nem a magyar kormány, hanem annak egyes tagja, — a nélkül, hogy az országgyűlés támogatását csak igénybe is vette volna, közbírói szerepben döntött egy idegen ország sorsa felett, — ő és egyedül ő. (*Tetszés a jobb oldalon.*)

Én nem hihetem, hogy ezt a t. képviselő úr néhány prágai lap tudósítása alapján hajlandó lett volna komoly interpellatio tárgyává tenni; kellett, hogy legalább valószinűnek vagy lehetőnek tartsa; és ha valószinűnek, lehetőnek ismerte, akkor világos, hogy a nélkül, hogy a parlamentaris illem ellen vétenénk, jogunk van feltenni, hogy a tisztelt képviselő úr azt, a mit maga és pártja nevében ő hirdetett és valószinűleg még hirdetni fog, belsejében valónak nem tartja. (*Tetszés a jobb oldalon.*)

Annyi bizonyos, hogy e ház többségének és a kormánynak jogában állana némi becset tulajdonítani azon körülménynek, hogy a magyar törvényhozás terméből, honnan oly sokáig jogosan lehetett hallani azt a panaszt, hogy Magyarország saját sorsára sem bír befolyással, most először hangoztatja a szélső-

bal egyik tagja, hogy a magyar kormány oly döntő befolyást gyakorol a monarchia másik részében is, hogy őt és egyedül őt illeti a felelősség az ott történtekért is.

Azonban nyugodjék meg a tisztelt képviselő úr; a mily teljesen alaptalanok voltak a tisztelt képviselő úrnak és azoknak állításai, kik vele együtt hirdették és hirdetik, hogy a 67-diki kiegyezés Magyarországot egy minden befolyás nélküli provinciává szállította le: ép oly alaptalan azon állítása is, mely szerint a magyar kormány szakította volna meg a lajtántúli egyezkedések fonalát. *(Halljuk! Halljuk!)*

És ezzel áttérek azon állításokra, vagyis feltevésekre, melyeket a tisztelt képviselő urak alkalmasint a prágai lapokból merítettek, és melyek alapjáúl szolgáltak mindkét interpellatiónak egyaránt.

Az első állítás az, hogy a magyar kormány, mint olyan, beléavatkozott egy lajtántúli kérdésbe, és abban a közbíró szerepét vette át.

Erre nézve bátor vagyok válaszolni, hogy én nem a magyar kormány nevében, hanem mint a korona egyik tanácsosa vettem részt a tanácskozásban, nem döntő szavazattal, még kevésbbé mint közbíró, hanem a tárgy természetéhez képest, mely közös volt, csatlakoztam a közös miniszterium álláspontjához, melyet teljesen helyesnek kellett elismernem. Ez oly tény, melyet senki sem fog kétségbe vonhatni. Midőn erre hivatkozom, kijelentem, hogy semmi fontosságot nem tulajdonítok annak, hogy a magyar kormány nevében vettem-e részt, vagy mint a korona tanácsosa, — csak a tényállást kivántam constatálni. Szólottam a magam saját nevében, mert nem láttam külön magyar, hanem egy közös kérdést; de volt jogom szólani a magyar kormány nevében is.

A második állítás, melyre a tisztelt képviselő urak interpellatiójukat alapítják, az, hogy a válság, melybe én beléavatkoztam, tisztán ausztriai belügyi kérdés volt.

Ez az állítás az egyedül fontos, mert ez döntő arra nézve, vajjon helyesen jártam-e el, akár mint a korona tanácsosa általában, akár mint a magyar kormány képviselője vettem részt a tanácskozásban.

Ezen állításra nézve van szerencsém kijelenteni, hogy azon álláspont, melyet én a közös miniszteriummal együtt elfoglaltam, nem volt egyéb, mint az, hogy azon szerződési erővel biró törvények, melyeket egy részről a magyar korona országai, más részről ő Felsége többi országai és tartományai elfogadtak és ő Felsége szentesített, és melyek a birodalom két részének egymáshoz való viszonyát befelé és állását kifelé szabályozzák, melyeket az egész világ ilyeneknek ismert el, nem hozhatók kétségbe sem utólagos jóváhagyás, sem feltételekhez kötött elismerés által *(Helyeslés jobb felől)*, és így nem vonhatók ma ez, holnap amaz országgyűlés hatáskörébe, ha nem akarjuk a monarchia szétbomlását előidézni.

Ez volt az az álláspont, melyet a közös miniszterium elfoglalt, és melyhez én teljes határozottsággal csatlakoztam, a mint tetszik, akár a magam, akár a magyar kormány nevében.

De ez nem lajtántúli belügyi, nem magyar, nem cseh, hanem törvényeink értelmében világosan a monarchia két része közti közös kérdés. *(Helyeslés jobb felől.)* És már most kérdem: ha én ezt nem teszem, vajjon nem több joggal mondhatta volna-e az ellenzék, a mit már többször hallottunk: «mi ezen törvényeket nem szeretjük, és nem szerettük, elleneztük, míg lehetett, de tiszteletben tartjuk, mióta törvényerőre emelkedtek, és íme a kormány oly gyönge, annyira befolyás nélküli, hogy azon törvényeket nem képes tiszteletben tartatni, melyeket saját maga alkotott.» *(Tetszés jobb felől.)* És kérdem: nem több joggal következtette volna-e az ellenzék akkor, mint azt teszi ma, hogy a mostani közjogi alap fenntartható nem lévén azt mással kell felcserélni?

Én ezzel, tisztelt ház, bebizonyítván azt, hogy tévesek azon állítások, melyekre a tisztelt képviselő urak interpellatióikat alapíták: világos, hogy ezzel együtt megszünnek a belőlök vont következtetések is; — és így itt be is fejezhetném válaszomat, ha Debreczen város tisztelt képviselője nem intézett volna hozzám egy kérdést, melyre válaszolni kötelességemnek tartom, már azért is, mert a házszabályok értelmében a ház a vitától el lévén zárva, nem szeretném, hogy a közvélemény azon be-

nyomás alatt maradjon, mintha a választ e kérdésre akár a ház, akár a kormány kerülni akarná. *(Halljuk! Halljuk!)*

A kérdés így hangzik: nem gondolom-e én időszerűnek, hogy a túlsó rész bonyodalmainak itteni következményei kikerülése végett a personal-unio alapjára áttérjünk? Erre határozott válaszom az: hogy általában nem hiszem, hogy a personal-unióra való áttérés bármi okból akár most, akár máskor hasznos vagy szükséges lenne, *(Nyugtalanság bal felől. Halljuk! Halljuk!)* de legkevésbbé azon okokból, melyekkel azt a t. képviselő úr támogatta. *(Halljuk!)*

Igyekezni fogok ezt bebizonyítani; mielőtt azonban ezt tenném, legyen szabad néhány általános megjegyzést tennem a personal-unio fogalmára nézve. *(Halljuk!)*

T. ház, Én általában azon nézetben vagyok, hogy felette bajos meghatározni, hol végződik a personal-unio és hol kezdődik a real-unio.

Az újon alakult német szövetség tagjai között vannak államok, melyek között personal-unio sem létezik, mert külön dynastiákkal bírnak, és mégis sokkal több közös ügyök van, mint az osztrák-magyar monarchia két részének: mert közös sereg, közös vámszövetség, közös vasúti rendszer mellett még mindezekre nézve közös törvényhozásuk is van; a mi törvényeink szerint pedig a delegatiók törvényhozási joga határozottan ki van zárva.

Általában azon nézetben vagyok, hogy minden oly politika, mely egy jelszó körül forog, rendesen meddő szokott maradni, és azon stadiumot jelzi, midőn az emberek nem tudják, hogy mit kivánnak tulajdonképen és ezt rejtik egy jelszó mögé.

Legyen szabad egy példát idéznem.

Midőn a német államok, a régi szövetségnek bonyolódott és folytonos összeütközést előidéző formái között mozogván, életrevalóbb alakot kerestek, de nem tudták, hol találják: a pártok jelszavakban kerestek menedéket.

Évtizedeken keresztül számtalan beszédet tartottak, vastag könyveket írtak arról, vajjon a német szövetség államai Staatenbundot vagy Bundesstaatot képeznek-e együtt? Mindnyájan emlékszünk arra is, hogy a vita a szomszéd államokra

nézve, melyek erős Németországot nem akartak, meglehetősen kielégítő volt, Németország egyesítését azonban épen nem mozdította elő. Most végre gyakorlati államférfiak más úton megalakították azt az államot, mely Europa egyik legnagyobb hatalmává nőtte ki magát, és senki sem kérdi, vajjon ez a szövetség Staatenbund vagy Bundesstaat természetével bír-e? Beérik azzal, hogy a czélnak megfelel. *(Élénk tetszés a jobb oldalon.)*

Így volt ez nálunk is. Addig, míg Magyarországnak jogi formái voltak ugyan, de azokat érvényesíteni nem tudta, az ország minden pártja csakis a jogi formák körül mozgott, míg 1867-ben megköttetett azon egyezség, mely most a monarchia két részének egymáshoz való viszonyát rendezi.

A különbség a mi ellenzékünk és a német tudósok között csak az, hogy azok addig mozogtak a jelszavak terén, míg a megoldás nem volt meg; a mi ellenzékünk pedig akkor fordul a jelszavakhoz, midőn ez már megvan.

Mi engem illet, én nem kérdem, hogy a viszonyra, mely a birodalom két része között fennáll, melyik jelszó illik jobban, a personal-unio vagy a real-unio-e; elég az, hogy tudom, hogy e viszony helyes, mert sem többet, sem kevesebbet közös ügynek nem ismer el, mint a mire mindkét résznek szüksége van, hogy az egész szövetség a czélnak megfeleljen; *(Helyeslés a jobb oldalon)* hiba volna, ha több ügyet tenne közösnek, és hiba volna, ha kevesebbet. Hogy ez így van, bizonyítja az a körülmény, hogy nemcsak a magyar, hanem a másik rész delegatiója is szigorúan ragaszkodott ahhoz, hogy a gyakorlat által sem több, sem kevesebb a közösségbe föl ne vétessék, mint a mit a törvény határoz.

Ezért a theoria kedvéért tehát a personal-unio terére áttérni, mely sem több önállást, sem kevesebb terhet, hanem legföljebb — mint be fogom bizonyítani — nehezebb formákat vonna maga után, sem helyesnek, sem czélirányosnak nem hiszem. *(Helyeslés a jobb oldalon.)*

És most előre bocsátván általánosságban a personal-unio felől nézeteimet, részletesen indokolni fogom, miért nem tartanám időszerűnek, hogy a jelenlegi jogi alapot elhagyjuk és a personal-unio alapjára térjünk át. *(Halljuk!)*

Nem hiszem, hogy időszerű volna a mostani viszony helyébe a personal-unióra térni át, mert ez által egyik sem lenne megoldva azon kérdések közűl, melyek ma a lajtántúli nehézségeket okozzák és következményeikben — mint a tisztelt képviselő úr mondotta — mi reánk is veszélyt hozhatnak, hanem csak az az egyetlen intézmény volna megszüntetve, melyet a cseh országgyülés fundamentalis pontjai sem elleneznek elvileg, és melyhez a monarchia minden népe ragaszkodik, t. i. a delegatiók és a közös miniszterium intézménye, és így ezáltal egy nehézség sem lenne megoldva, hanem egy új kérdés állíttatnék fel Magyarország részéről, és pedig olyan, melyben a magyar ellenzéken kívül, az egész monarchia követelésünkkel egyenes ellentétben állana. *(Helyeslés jobb felől.)*

Nem hiszem, hogy időszerű volna a personal-unióra vagy bármely más új jogalapra áttérni, mert a mostani jogviszony megszüntetése és annak helyébe egy új viszony megallapítása kétségen kívül csak úgy jöhetne létre, mint létre jött a mostani, t. i. mindkét résznek beléegyezésével. Ebben van mindkét résznek garantiája. Szükséges volna tehát, hogy előbb a két miniszterium ilyen új alap felől megegyezzék, azt a két rész törvényhozása elé terjeszsze, az ott elfogadtassék, és azután a korona szentesítését megnyerje. Már most én azt állítom, hogy olyan új jogviszonyt, melyet ezen az úton a két rész által el lehetne fogadtatni, — nevezze azt a t. képviselő úr personal-uniónak vagy másnak, — sem én nem ismerek, sem a t. képviselő úr vagy pártja eddig felmutatni nem tudott, és föltalálni nem is fog, legkevésbbé pedig akkor, midőn az egyik szerződő fél illetékessége annak egyes országgyűlései által kétségbe vonatik.

Nem hiszem, hogy időszerű volna a mostani kölcsönös egyezségen alapuló közjogi állapotot mással akarni fölcserélni, mert a mint az egy részről kétségbe vonatik, kétségbe fog vonatni igen sok oldalról, a mint ezt az utolsó események különböző mozzanatai nagyon is tisztán mutatják. *(Élénk helyeslés jobb felől.)*

Nem hiszem, hogy időszerű volna a personal-unio terére átlépni a czélból, hogy oly eset, mint a mostani, melyet a t. képviselő úr veszélyes præmissának nevez, — t. i., hogy a két rész

miniszterei együtt tanácskoznak és ezáltal egyes miniszter a másik fél ellenszenvét magára és mintegy az általa képviselt országra vonja, — jövőben kikerültessék: mert ha a personal-unio terére lépnénk, épen az ellenkező fogna történni. *(Halljuk!)* Be fogom bizonyítani.

Azon törvények értelmében, melyek ma a monarchia két része közt a viszonyt szabályozzák, a közös ügyeket közös miniszterek intézik, kik ott nem egy állam, hanem mindkét fél érdekét képviselik. A közös ügyekben döntenek a delegatiók, melyekben a monarchia mindkét része képviselve van. Meg lévén így a foruma azon érdekeknek, melyek a birodalom mindkét fele közt közösek: ő Felsége mindkét kormánya külön-külön és egymástól függetlenül kormányoz, és így döntő erejű közös tanácskozmány a két miniszterium között csak akkor szükséges, ha az alaptörvények módosításáról van szó.

Egészen máskép állana, ha, a tisztelt képviselő úr nézete szerint, a közös miniszterium és a delegatio feláldoztatnék a personal-unio formáinak. Én nem tudom, hogy képzeli magának a tisztelt képviselő úr a personal-unio alapján levő viszonyt; de azt hiszem, úgy, mint azt ő és elvbarátai 67-ben a kisebbségi véleményben formulázták, e formulázásban az, a mi most rendkívülileg, kivételesen történik csak, rendes, permanens állapottá válnék. *(Halljuk!)* Legyen szabad ezen állításom bebizonyítására ezen javaslatnak néhány pontját felolvasni.

A javaslat egyik pontja így szól:

«A magyar korona országainak és ő Felsége többi országai- és tartományainak miniszteriumai kölcsönös értekezés folytán elkészítik az egyértelmű javaslatokat, és azokat, vagy ha megegyezni nem tudtak volna, az eltérő javaslatokat, és az azokra vonatkozó észrevételeket és ellenészrevételeket mindenik az illető törvényhozás elé terjeszti.»

Meghatározza ezután, hogy tárgyaltatnak e javaslatok a két országgyűlés által, — a mely complicált eljárás a mostani delegatiók működését pótolná, — és végre ezt mondja: «Azon rendkívüli esetben pedig, ha a magyar országgyűlés és ő Felsége többi országai és tartományai erre jogosított törvényhozó

testülete között egyetértés ily módon sem jött volna létre: mindenik fölterjeszti megállapodását a közös fejedelem elé, ki is mindkét miniszterium meghallgatása után az egyiket vagy a másikat az eltérő pontokra nézve is szentesítheti, mely esetben az általánosan kötelező erejűvé válik.» — Ezután mondatik: «A külügyekre nézve a közös fejedelem az oldala mellé rendelt magyar miniszter és többi országai és tartományai hasonló minisztereinek tanácsával él,» stb.

Tehát e szerint az országgyűlések tárgyalása előtt és után a két miniszteriumnak együtt kell tanácskoznia; de miután a differentiákat kénytelenek az országgyűlések elé vinni, és miután továbbá, ha így sem jön létre az egyezség, a két miniszterium újabb közös tanácskozása után ő Felsége döntene: ezen törvények szerint azt a hálátlan közbírói szerepet, melyet helyesen jellemzett beszédében a t. képviselő úr, nem egy miniszter vagy miniszterium játszaná, és azon kétoldalú keserüség, melyet az ily döntő szó a közbenjáró bíróra háritani szokott,nem egy miniszterre vagy miniszteriumra, hanem egyenesen a koronára esnék; és minthogy a két miniszterium az első stadiumban az illető törvényhozásokhoz tartoznék fölebbezni, ezek pedig, különösen parlamentaris miniszterium mellett, valószinűleg az illető miniszteriumok pártjára állnának: a gyűlölség nem egyes miniszterek közt maradna, hanem a törvényhozások állíttatnának egymással szemközt úgy, mint ez most kivételesen csak miniszterek között történhetik. *(Helyeslés jobb felől.)* Akkor nem lehetne segíteni egy miniszter elbocsátásával, hanem minden perczben a két rész, vagy ha túl a foederativ eszme létesíttetnék, a sok rész közti harcz fenyegetné a monarchiát. *(Helyeslés jobb felől.)* De ebből még az is következik, hogy, ha a personalunio — úgy, a mint a tisztelt ellenzék formulázta, és a mint azt formulázni máskép nem lehet — vétetnék a közös viszonyok alapjául: akkor a két miniszteriumnak folytonosan együtt kellene ülnie, a koronának mindig a döntő bíró gyűlöletét kellene viselnie; *(Helyeslés jobb felől)* és az az eset, mely most csak az alaptörvények változtatása szempontjából fordulhat elő, és melyben most sérelmet látott Debreczen város képviselője, permanenssé válnék annyira, hogy a két rész miniszteriuma

nem székelhetne egyik Bécsben, a másik Pesten, hanem együtt kellene ülniök vagy Bécsben vagy Pesten. *(Helyeslés jobb felől.)*

No már most meg fog bocsátani nekem Debreczen város t. képviselője, ha én ily eredményekkel szemben nem hiszem, hogy időszerű volna, bonyodalmak kikerülése végett, a personal-unio alapjára áttérni. *(Tetszés jobb felől.)*

De van még egy ok, magyar szempontból fontosabb minden egyébnél, a miért nem volna czélszerű azt tenni, és ez az, hogy ha Magyarország maga kivánná megváltoztatni azt a közjogi állapotot, mely midőn egy részről alkalmasnak bizonyult a két rész közt felmerülő legnehezebb kérdések megoldására, és az összes birodalmat, nagy katastrophák után, ujjá tudta alakítani, más részről annyi idő után Magyarországot ismét fontos tényezőként vezette be az európai népek sorába: akkor többet vesztene, mint bármely más érdekelt fél, mert az egész világ kétségbe esnék Magyarország politikai érettsége fölött. *(Nyugtalanság bal felől. Igaz! Úgy van! a jobb oldalon.)*

Összevonva a mondottakat: a personal-unióra való áttérés által azt, a mit Debreczen város képviselője akar, elérni nem lehet.

Van egy mód, egyetlen egy, hogy kikerüljük azt, hogy egyes bonyodalmak, egyes megoldandó kérdések az egész monarchiát ne veszélyeztessék, és ez: rendíthetlen ragaszkodás a fennálló jogalaphoz. Ezt ajánlom a baloldalnak. *(Nyugtalanság bal felől. Halljuk! Halljuk!)* Ez érdekében van nemcsak Magyarországnak, hanem a monarchia minden népének egyformán; mert csak úgy teljesíthetők az egyes részek kivánságai az egész veszélyeztetése nélkül, ha minden oldalról elismerik, hogy a monarchia alaptörvényei kérdésbe nem hozhatók. Ez volt álláspontom a korona tanácsában, és ez álláspontom itt; ennél tovább nem terjedt és nem fog terjedni. *(Hosszasan tartó élénk tetszésnyilvánitások a jobb oldalon.)*

Erre Tisza Kálmán tette meg észrevételeit. Elismeri, hogy a korona tanácsosa köteles tanácsot adni, ha a fejedelem erre felszólítja. Épen ezért interpellatiójában a hivatalos részvételre vetette a fősúlyt, arra, hogy Andrássy gr. miniszterelnöki minőségében vett részt a kö-

-zős miniszteri tanácsban, még pedig oly ügyben, mely Ausztriának belügye. Mert szónoknak most is az a meggyőződése, hogy a fölmerült kérdés Ausztriának belügye volt, csakhogy olyan belügye. mely a jelen közjogi alapnál fogva visszahatott Magyarország érdekeire is; s ezért nem a miniszterelnököt támadta, hanem a közjogi alapot rosszalta, mely e helyzetet előidézte. — A miniszterelnök a real- és personal-unio különféle értelmezéséről szólva, fölemlítette azt, hogy a német birodalom országai közt sokkal több közös ügy létezik, mint Magyarország és Ausztria közt, holott külön dynastiákkal birnak. De kérdi: azt tűzte-e ki a miniszterelnök politikája czéljául, hogy egység álljon elő? Ha igen, úgy helyes példára hivatkozott, de ha nem azt tűzte ki, akkor nem ajánlhat követésre oly eljárási módot, mely egészen más czélok elérésére törekszik. (Andrássy gr. közbeszól: Nem is ajánlottam.) — A personal-unio czélszerűtlen voltának bizonyítására a miniszterelnök felolvasott egy kisebbségi javaslatot a 67-diki időkből. «De a miniszterelnök úr — úgy mond — nem azon javaslatot olvasta föl, mely, mint pártom tagjainak megállapodása, a képviselőháznak benyújtatott; fölolvasta azt, mely a 15-ös bizottság kisebbsége részéről nyújtatott be,* nem pedig azt, mely a baloldal azon árnyalata részéről, melynek tagja lenni szerencsés vagyok, a képviselőháznak beadatott.» — Ezután hosszasabban fejtegette, miért hiszi, hogy a personal-unio a közel jövőben keresztül lesz vihető. Meg van győződve, hogy az a monarchia másik felének is határozottan érdekében áll, mert csak ha Magyarország egészen önállóan intézkedik sorsa felől, csak akkor áll elő az a lehetőség, hogy az osztrák népek is maguk tárgyalhassák fontos ügyeiket és nem delegatio útján. «Csak ekkor fog előállani — úgy mond — azon momentum, midőn az azon rész összetartóságát biztosító és bizonyító birodalmi tanács ellen a birodalom egyetlen egy része sem fog kifogást tehetni; mert ha tenne: tisztán elszakadási vágyát árulná el.» — A miniszterelnök arra buzdította az országot, hogy ne csak ragaszkodjék a közjogi alaphoz, de abban keressen biztosítékot, hogy a ma fennálló közjogi alap soha senki által meg ne támadtassék. Szóló tudja, hogy jelen helyzetünk változtatásához több factor beléegyezése szükséges. Ez nem előnye, de kifolyása helyzetünknek. «Azonban azt mondani, hogy ha egyszer valamely törvény, mely közjogi helyzetet szabályoz, megalkottatott, soha semmi esetben ahhoz többé remény nem lehet, hogy

* E kisebbség a következő négy bizottsági tagból állott: Nyáry Pál, Ghyczy Kálmán, Ivánka Imre és Tisza Kálmán.

azt alkotmányos úton meg lehessen változtatni: ez az elégedetleneknek a forradalomra utalása.» Ha a miniszterelnök a közjogi alapot jónak tartja, természetes, hogy nem szereti, ha ezt az alapot megtámadják; de természetellenes, hogy mi tőlünk, kik azt rossznak tartjuk, szintén azt kivánja: tartsuk kötelességünknek arra ügyelni, hogy ez alap meg ne támadtassék. Szóló azt, hogy lehessen valaha törvény, melyet soha többé alkotmányos úton megváltoztatni nem lehet s nem szabad, határozottan tagadja.

Tisza Kálmán ellenvetéseire *Andrássy gr.* így válaszolt:

Nem fogok a t. képviselőház türelmével visszaélni *(Halljuk!)* és újabb részletezésébe bocsátkozni annak, mit már egyszer elmondani szerencsém volt, és így nem fogom feladatomul tűzni azt, hogy mindarra válaszoljak, a mit a t. képviselő úr előadásomra felhozott, csak néhány állítását kivánom rectificálni.

Azt mondá, — és ez volt köztünk a lényeges differentia, — hogy mégis csakugyan belügye volt az a monarchia másik felének, a melyre nézve én a korona tanácsában, akár mint a magyar kormány tagja, akár mint a korona tanácsosa nyilatkoztam; belügyi kérdés *csak* azáltal, mert a mostani jogállapot azzá tette. *(Felkiáltás bal felől: Nem ez volt!)*

Én így értettem. Legyen szabad ezt helyre igazítanom. Bátor voltam elmondani, mi volt a kérdés: az t. i., vajjon a birodalom két része közt megkötött szerződés, illetőleg a két rész közt megállapított törvény, a szentesitett törvény, fennáll-e vagy nem, kétségbe vonható-e vagy nem, más országgyűlés tárgyalása alá vonható-e vagy nem? Ez volt a kérdés, ez pedig a világnak semminemű törvénye szerint nem lehetett ausztriai belügyi kérdés, hanem tisztán, határozottan a birodalom két részének közös kérdése volt, olyan, milyen egyik országnak a másikkal szemben akkor is lehetne, ha köztük semmi kapcsolat nem volna is; tehát a lényeges kérdés nem áll.

Azt mondá továbbá a t. képviselő úr, hogy az a munkálat, melyet felolvastam, nem az volt, a melyet később nyujtottak be a t. képviselő urak a törvényhozás elé.

Bocsánatot kérek, én ezt nem tudtam, s ez engem meglep. De méltóztassék megengedni, ha ez mentségül szolgálhat ne-

kem, hogy nem tudtam, hogy többet írtak alá. Ez azonban csak azt bizonyítja, hogy nem voltak tisztában magukkal; nem csoda tehát, ha én is tévedtem s nem azt idéztem, mely az utolsó volt, hanem mást. *(Derültség jobb felől. Egy hang bal felől: A miniszterelnök is nyujtott be egyet!)*

Hogy én is nyujtottam be egyet, az meglehet; elvállalom érte a felelősséget, bár nem emlékszem a részletekre. De azt tudom, hogy olyan volt, mely a mostani jogalappal megegyező. Ezért jót állhatok.

Méltóztatott megemlíteni azt is, hogy, midőn a német szövetségről szóltam, rossz példát hoztam fel, t. i. hogy a példa csak akkor volt volna helyes, ha ugyanazon czélt akartam volna elérni, melyet ott kitűztek, t. i. az egységet. Alig hiszem, hogy az én előadásomból ily következtetéseket lehetett volna vonni.

Én egyszerűen csak annak felderítésére hoztam elő a példát, hogy theoriában mennyire nehéz meghatározni, hol kezdődik a personal- s hol a real-unio; mert vannak államok, melyekben még personal-unio sem létezik és a közösség mégis megvan. Csattanós lehetett a t. képviselő úr ellenvetése; de arra, a mit én mondottam, nem illett. Van ugyan a két helyzet közt bizonyos hasonlatosság; de ez csupán abban rejlik, hogy mind a kettőnél van bizonyos czél s a fennálló szövetség e czélnak megfelel. Ez közös álláspont itt és ott, csakhogy mi itt állunk s maradunk; ott lehet más a czél, melynek azonban ezzel semmi összeköttetése nincs.

Méltóztatott a t. képviselő úrnak azt is mondani, hogy én azt nyilvánítottam, hogy ezen most fennálló jogalapon soha, de soha változtatni nem lehet. Engedelmet kérek, én ezt nem mondottam; hanem mondottam azt, hogy sem a t. képviselő úr, sem én nem tudunk oly más alapot, melyet az adott módon életbeléptetni, keresztülvinni lehetne, s ezt *(Zaj a bal oldalon)* — nem magamnak mondom, hanem egyenesen oda beszélek — ezt állítom most inkább, mint ezelőtt. Ismétlem, oly törvény, mely örökké tartson, nem létezik; de ebből nem következik az, hogy czélirányos volna egy törvényt, mely mostan az emberi szemmel előrelátható viszonyoknak tökéletesen megfelel, csak

azért megszüntetni, hogy bebizonyítsuk azt, hogy ez nem állandó és megváltoztatható.

Abból, hogy valamely törvényre kimondatik az, hogy e törvényt nem lehet megváltoztatni, — mit igen sok alkotmány kimondott, például a belga alkotmány, mely kimondotta, hogy bizonyos ideig hozzá sem lehet szólani, — azt következtetni, a mit a tisztelt képviselő úr következtetett, hogy ez a másik részről forradalmat idéz elő: ez olyan veszedelem, melytől én legalább nem tartok. Minden monarchikus államban ki van mondva, hogy a monarchikus formát ott kétségbe hozni nem lehet. Hogy ez a republicanusoknak módot ad forradalmat csinálni, vagy őket arra izgatja, azt megengedem; de ebben valami különös veszély nincs. Azt bizony másképp nem lehet tenni, mint forradalom útján; úgy megtehetik.

Azt méltóztatott mondani, hogy ha a Lajtán túl némely ország nem akarna részt venni abban a birodalmi tanácsban, mely a personal-unio alapján állana, úgy ezt annak bizonyítékául tekintené, hogy el akarnak szakadni.

Én, mint kormányférfi, idáig nem mentem. De midőn a t. képviselő úr ennyire megy, ez azt tanusítja, hogy a t. képviselő úr a cseh országgyűlés gyülöletét ép úgy magára vonná, mint, szerinte, magamra vontam én. Mert annak kimondása által, hogy a túlsó rész összes országai és tartományai egy államot képeznek, épen azon térre lépett, melyet ők el nem ismernek.

Ezzel, azt gondolom, igazoltam magamat az ellenem irányzott minden föltevés ellen, és bebizonyítám azt, hogy azok, a miket a t. képviselő úr mondott, félreértésen alapulnak. Több mondanivalóm nincs. *(Élénk helyeslés jobb felől.)*

Ezek után a ház a miniszterelnök nyilatkozatát minden vita nélkül tudomásul vette.

1871 NOVEMBER 12., 29., 30. ÉS DECZEMBER 15.

BÚCSÚZÁS A DEÁK-KÖRTŐL, KÜLÖNBÖZŐ HATÓSÁGOKTÓL S VÁLASZTÓITÓL.

A cseh kiegyezési mű összeomlása nemcsak Hohenwart grófot temette el, ki azt instigálta, de Beustot is, ki meghiusította. Mint a méh, mely ölve hal, úgy ő is buktatva megbukott.

Ő felsége Beustot, Hohenwart lemondása után pár nappal, szintén felmentette állásától. A közjogunkban ismeretlen birodalmi kanczellári méltóságot megszüntette, a külügyminiszterségre pedig Andrássy Gyula grófot hívta meg. November 14-dikére idézte Bécsbe az eskü letételére.

A Deák-körtől bécsi útja előtt két nappal, november 12-dikén este búcsúzott el Andrássy.

«A kör tagjai — a november 13-diki *Pesti Napló* szerint — teljes számmal jelentek meg a körben, istenhozzádot mondandók a fényes, de rögös pályára indulónak, kit a hazában oly közszeretet és tisztelet környez. Jelen voltak a miniszterek is valamennyien, valamint a főrendiházból s a sajtó részéről is Andrássy több tisztelője jelent meg a Deák-körben. Andrássy gr. 7 óra után lépett be és lelkes éljenzéssel fogadtatott.»

Justh József, a Deák-kör elnöke tolmácsolta rövid szavakban a válás fájdalmas érzelmeit, kivánván, hogy Andrássy új tisztében hasonló szíves fogadtatásban részesüljön, a mennyi szeretet környezte idehaza.

Erre *Andrássy* «körülbelől» a következő választ adta*:

* A *Reform* szövegét közöljük, mely a *Pester Lloyd*éval teljesen megegyezik és nagyobb hitelesség benyomását kelti, mint a *Pesti Napló* vagy más hírlapok közleményei.

Egy diplomata volt, ki először világgá röpítette azt a mondatot, hogy a nyelv csak arra való, hogy elrejtsük vele a gondolatot; ő — Andrássy — szintén rálép a diplomatiai térre, de ezt a mondatot soha sem teszi sajátjává. Ő úgy fog beszélni, mint a hogy gondolkodik, s neki tán épen az ellenkező esik nehezére, mert épen a legfontosabb pillanatban nem elégséges a nyelv a gondolatok kifejezésére. Ezt érzi ő ebben a perczben, s azért nem is kisérti meg azt kifejezni, a mi bensőjét most meginditja; csak egy nyilatkozatot és egy kérést akar tenni. Ki kell nyilatkoztatnia, hogy az, a mi most őt Bécsbe viszi, ugyanazon dolog, a mi annak idején vidéki visszavonultságából ide vezette s azóta itt tartotta: a kötelességérzet; a kötelességérzet hazájának szolgálni, a hol és a mikor az szükséges. Ma azonban a dynastia, Magyarország és az összes birodalom érdekei annyira azonosak, hogy nem lehet ama factorok egyikének szolgálni a nélkül, hogy mind a háromnak ne szolgáljon az ember. Ezt akarta kinyilatkoztatni. Kérése pedig oda irányul, hogy szorosan tartson össze a párt, s ép oly melegen és nyomatékkal támogassa utódját is, mint őt támogatta. Hogy a klub elnöke által kifejezett óhaj nem teljesül, nem teljesülhet, e fölött nem ringathatja magát illusiókban. Oly fogadtatást másutt, minővel itt találkozott, nem remélhet, mert a politikai elvbarátság közte és a párt tagjai közt itt valóságos barátsággá nemesült; ezen politikai és személyes barátok nemcsak értelmükkel, hanem érzelmükkel is mellette álltak; ezt soha sem fogja feledni és sehol sem fogja újra feltalálni.

*

A hivatalos lap az eskütevést követő napon, november 15-dikén közölte a következő legfelsőbb kéziratokat:

Kedves gróf Andrássy! Midőn önt magyar miniszterelnöki állásától és a honvédelmi ministerium vezetésétől felmentem, örömmel használom fel ez alkalmat is, önnek azon kiváló és sikerdús szolgálataiért, melyeket Nekem, valamint hazájának és a monarchiának tett, őszinte köszönetemet nyilvánítani.

Kelt Bécsben, 1871. évi november 14-dikén.

Ferencz József s. k.

Kedves gróf Andrássy! Kinevezem önt Házam és a külügyek miniszterévé s egyúttal megbízom önt a közös miniszteri tanács elnökségével.

Kelt Bécsben, 1871. évi november 14-dikén.

Ferencz József s. k.
Báró Kuhn s. k.
altábornagy.

Ugyane napról kelt ő felségének Andrássytól ellenjegyzett leirata az országgyűléshez, melyben ezt a beállott változásról és Lónyay Menyhért grófnak miniszterelnökké történt kinevezéséről értesíti.

*

Külügyminiszterré való kinevezését, illetve a magyar miniszterelnökségtől való felmentését Andrássy azonos levéllel juttatta az országgyűlés két házának tudomására. Somssich Pál november 16-dikán, Majláth György országbíró november 18-dikán olvasta fel Andrássy következő sorait:

Ő császári és apostoli királyi Felsége, folyó hó 14-dikén kelt legfelsőbb kéziratával a felséges uralkodóház és a külügyek miniszterévé lett kineveztetésem folytán, az általam eddig viselt magyar miniszterelnöki állástól s a magyar királyi honvédelmi miniszterium vezetésétől legkegyelmesebben felmenteni méltóztatott.

Miről Méltóságodat (Nagyméltóságodat) tisztelettel értesíteni kötelességemnek tartottam.

Fogadja Méltóságod (Nagyméltóságod) kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Bécs, 1871. évi november 14-dikén.

Gr. Andrássy Gyula.

*

Andrássy Gyula gr. mint külügyminiszter november hó utolsó napjain jött le először Pestre. Rövid itt tartózkodását búcsú-tisztelgésre használták fel mindazon testületek, melyek Andrássyval öt éven át hivatalos viszonyban állottak.

Tudtunkra legmelegebben a honvédelmi miniszterium személyzetétől búcsúzott, melynek nevében Hollán Ernő államtitkár intézett volt hozzá lendületes búcsú szónoklatot. Erre, a *Pesti Napló* szerint,

Andrássy gr. melegen érzett köszönetet mondott azon, nemcsak hivatalos, majdnem baráti ragaszkodásért, melylyel a miniszterium tisztviselői kara őt támogatta. Ha majdnem öt évi

működése alatt néha feltámadt benne annak érzete, hogy tevékenysége nem egészen eredménytelen, nem egészen siker nélküli lesz, ezt leginkább akkor érezte, midőn a honvédség intézményére gondolt. S vigasztalásul érzi, hogy habár itt mindentől elszakad, bár képviselői állásáról le kell mondania s nem vehet többé részt a hazai törvényhozás tanácskozásaiban, de honvédnek megmaradhat. *(Zajos éljenzés.)* Testestül, lelkestül tagja is marad a honvédségnek s mint ilyen hallani reméli ezentúl is, hogy ezen intézmény, mely oly rövid idő alatt oly óriási előmenetelt tehetett, örvendetesen tovább fejlődik, a király megelégedésére,* a haza örömére.

Végül magát a tisztviselők szíves emlékezetébe ajánlta s egyenkint kezet szorítva velük, a testület éljenzése között baráti szavakkal búcsút vett.

Ugyancsak a *Pesti Napló* így folytatja jelentését:

«Ezután a honvédség törzstisztjeit fogadta a gróf, kiknek nevében Pongrácz ezredes mondott rövid, de érzékeny búcsúszavakat.

Andrássy gr. előttük is ismételte, hogy a távozás fájdalmában, midőn itt minden megszokott körtől úgy szólván elszakad, mily jól esik szivének, hogy honvédnek megmaradhat. «Testestől, lelkestől önök bajtársa maradok, s reménylem, hogy jó egészségben és kedvben látjuk egymást viszont az őszi gyakorlatok alkalmával.» A tisztek hangos éljenzéssel feleltek. S miután a búcsúzó miniszter egyesekkel szivélyes szavak mellett kezet szorított, a tisztelgés véget ért.

* A honvédség őszi hadgyakorlatainak, az ú. n. gődi csatának befejeztekor a hivatalos lap ő felségének következő legfelsőbb kéziratát közölte volt:

Kedves gróf Andrássy! Folyó évi október hó 28-dikán kelt felterjesztése következtében, melyben a magyar honvédség magasabb állású parancsnokainak eredményteljes működése tudomásomra adatott, kellemetesen indíttatva érzem magamat önnek, a honvédintézmény szervezése és fejlesztése körül szerzett kitűnő személyes érdemeiért köszönetemet és teljes elismerésemet nyilváníthatni.

Egyúttal utasítom önt, hogy Hollán Ernő államtitkárnak és honvédezredesnek, valamint az ön vezetése alatt álló honvédelmi ministerium mindazon közegeinek, kik ez irányban eredménynyel támogatták, teljes megelégedésemet tudtul adja.

Kelt Schönbrunnban, 1871. évi október hó 30-dikán.

Ferencz József s. k.

A honvédek törzskarát a budai főparancsnokság törzskari osztálya váltotta fel, melynek nevében Rheinländer ezredes üdvözölte a távozó minisztert. Andrássy gróf köszönetet mondott azon előzékenységért, melyet az urak a hivatalos érintkezésben tanusítottak és szíves szavakkal vett tőlük búcsút.

Következett a horvát miniszterium személyzete s vele együtt a magyar országgyűlés horvát tagjainak tisztelgése. A szónok azon kivánatára, hogy Andrássy gróf új tevékenysége oly áldásos legyen az egész monarchiára, a milyen üdvös volt eddigi működése hazánkra nézve, a volt miniszterelnök azon biztosítással felelt, hogy egész működésében a horvát testvérország igazi java lebegett szeme előtt; azután hosszasb beszélgetésbe bocsátkozott a tisztelgőkkel a horvát-magyar viszonyokról.

Végül saját elnöki hivatalának tisztviselőit fogadta a gróf, kiknek érzelmeit Kandó miniszteri tanácsos tolmácsolta. Andrássy gr. válasza szivélyes beszélgetés volt, melyben többek közt sajnálkozását fejezte ki, hogy sajátságos viszonyai nem engedtek meg neki oly folytonos érintkezést egyes hivatalnokaival, a milyent kivánt volna, s így csak az alkalom hiányzott, de nem az ok, sem az akarat, hogy minden egyesnek is kijelentse elismerését és őszinte köszönetét. A miniszter kézszorítással és baráti szavakkal búcsúzott el az egyesektől.»

*

Másnap, november 30-dikán délelőtt, a pestvárosi tanács küldöttsége járt Andrássynál, hogy tőle a főváros nevében elbúcsúzzék. A küldöttség, melynek tagjai Gyöngyösy Alajos h. főpolgármester, Thaisz Elek főkapitány és Polgár Károly tanácsos voltak, megköszönvén Andrássy grófnak azon kiváló gondot, melyet a főváros szépítése és fejlődése iránt mindenkor tanusított, kijelentette, hogy Andrássy grófot a főváros, távozása daczára is, mindig magáénak vallja, s felkérte, hogy a főváros iránt a távolból is azzal a meleg rokonszenvvel viseltessék, melyet iránta eddig tanusított.

A *Pester Lloyd* szerint (deczember 1.) *Andrássy* így felelt:

A város szépítésének és felvirágoztatásának ügye mindenkor szívén feküdt. Az eszmék, melyekért lelkesedett, sajnos, még nincsenek megvalósítva, egyelőre még csak papiron vannak, de annál alaposabb a reménye, hogy az üdvös és nagy alkotások idővel tényleg valósulni fognak, mert biztosíthatja a küldöttséget, hogy hivatalos utódja, Lónyay Menyhért gr. az ország fővá-

rosának fejlődéseért hévvel lelkesedik. «Soha sem fog lohadni — így végzé beszédét — buzgó érdeklődésem hazám fővárosa iránt, melyhez szét nem téphető kötelékek fűznek; tőlem telhetőleg minden haladást támogatni fogok, valamint reménylem, hogy életemet mint Pest állandó lakosa fogom egykoron befejezni.»

*

Képviselői mandatumáról november 30-dikán mondott le. A levél, melyet Somssich Pálhoz, a képviselőház elnökéhez intézett, így szól:

«Miután a felséges uralkodóház és a külügyek miniszterévé lett legkegyelmesebb kineveztetésem folytán, nem lehetek azon helyzetben, hogy a képviselőházi tanácskozásokban részt vegyek és ebbeli hivatásomnak megfeleljek: ennélfogva a sátoralja-újhelyi kerületi képviselői állásomról ezennel lemondok, kérvén Méltóságodat, hogy ezen lemondásomat a t. képviselőháznak bejelenteni sziveskedjék.»

Választóitól nem búcsúzott el személyesen, hanem a sátoralja-újhelyi kerület egyik legtekintélyesebb választójához, Dókus József megyei alispánhoz intézett levélben,* melyet a *Zemplén* 1871 deczember 28-diki számából veszünk át.

Tekintetes alispán úr! Miután a felséges uralkodóház és a külügyek miniszterévé lett legkegyelmesebb kineveztetésem folytán rendes lakóhelyemet Bécsbe kellett áttennem, immár nem vagyok azon helyzetben, hogy országos képviselői tisztemet, melyet a sátoralja-újhelyi választó kerület bizalma reám ruházni sziveskedett, továbbra is viselhessem.

Kénytelen lévén ennélfogva képviselői állásomról lemondani, mély sajnálattal kelle visszaadnom legbecsesebb zálogát azon megtisztelő bizalomnak, melyet küldőim részéről magyar kormányelnöki állásom egész tartama alatt birni szerencsés valék.

Mielőtt tehát tisztelt megbizóim polgári jogaik legszebbikének újabb gyakorlatába bocsátkoznának, kedves kötelességemnek ismerem azon nagybecsű bizalomért, melyben a nevezett kerületnél három törvényhozási időszak folyama alatt részesülni szerencsés valék, legőszintébb köszönetemet azon hozzáadással fejezni ki, hogy részemről

* Zemplén megye főispánja Andrássy Aladár gr. volt. Pár hóval utóbb (1872 márczius 20.) bátyja, Andrássy Manó gr. váltotta fel e méltóságban.

mindig kedvesen fogok visszaemlékezni azon időre, mely alatt hazai törvényhozásunk termeiben a nevezett kerületet képviselni feladatom vala.

Az elválás e perczében csak sajnálnom lehet, hogy jelen állásomban személyesen nem adhatok számot arról, mikép feleltem meg küldőim bizalmának, melylyel oly hosszú évek során át megajándékozva valék; de vigasztal másrészt azon öntudat, hogy a tettek mezején lévén hivatva működni, tisztelt megbizóim bizonyára azokban fogják keresni és találni próbakövét azon tevékenységnek is, melyet képviselői küldetésem alapján kifejteni alkalmam volt.

Legőszintébb óhajtásom az, hogy hazánk legújabb történelme csak kezdete legyen egy szebb jövőnek s benne az utókor csak a kezdeményezés gyönge művét ismerje fel.

Legyen szabad végül felkérnem t. alispán urat, mint a sátoraljaújhelyi kerület egyik választóját, hogy fentebbi búcsúszavaimat a nevezett kerület többi választóival alkalmilag közölni méltóztassék, hazafiúi őszinte tisztelettel maradván egyébiránt tekintetes alispán úrnak

Bécsben, 1871. évi deczember 15-dikén.

alázatos szolgája

Andrássy Gyula.

NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ.

(A számok a könyv lapjaira utalnak.)

A **Franklin-Társulat** kiadásában Budapesten megjelent és kapható:

Áldor Imre. **Deák Ferencz élete.** Emlékkönyv képekkel. Második kiadás. 60 kr. Vászonkötésben 1 frt.

— **Kossuth Lajos élete és pályája.** Második kiadás, aczélmetszettel. Kötve 60 kr.

Andrássy Gyula **beszédei.** Három kötetben. Kiadta *Lederer* Béla. Arczképpel. I. kötet. 1847—1868. 3 frt. II. kötet. 1869—1871. 4 frt.

Ballagi Géza. **A politikai irodalom Magyarországon 1825-ig** 5 frt.

Gróf **Batthyány Lajos,** az első magyar miniszter-elnök **élete és halála.** 1 frt 20 kr.

Boross Mihály. A **dicsőült gróf Széchenyi István életrajza.** Gróf Széchenyi István arczképével 80 kr.

— **Magyar krónika,** azaz: a magyar nemzet története a legrégibb időktől fogva a legujabb időig. Második kiadás 80 kr.

Borovszky Samu. **A honfoglalás története** 1 frt.

Csengery Antal. **Deák Ferencz emlékezete** 1 frt.

Csutak Kálmán. **Aradi fogságom alatt irt adatok az 1848—49. évi szabadságharczról** 1 frt 60 kr.

Deák Farkas. **Fogságom története.** Egy képpel 1 frt 40 kr.

— **Wesselényi Anna életrajza és levelezése** 2 frt.

Deák Ferencz beszédei. Összegyüjtötte *Kónyi* Manó. I. kötet 1829—1847. 4 frt. II. kötet 1848—1861. 2 frt 40 kr. III. kötet 1861—1866. 3 frt 60 kr.

Duncker Miksa. **Az ókor története.** A magyar tud. Akadémia megbizásából ford. *Jónás* János. Négy kötet 16 frt.

Duruy Victor. **Világtörténelem.** Átdolgozta Dr. *Ballagi* Aladár. Vászonba kötve 3 frt.

Egy honvéd-köztüzér élete 1848—1849-ben. Történeti önéletleirás 1 frt 40 kr.

Forster Arnold Florence. **Deák Ferencz.** Életrajz. Angolból ford. *Pulszky* Ágost 1 frt 60 kr.

Geiger P. N. J. **Az Árpádok kora.** Képek Magyarország történetéből. Tervezte és magyarázta dr. *Wenzel* Gusztáv. Harmadik kiadás. 18 képpel, kemény kötésben 10 frt.

Gööz József dr. **Budapest története.** Képekkel diszített második kiadás 50 kr.

Görgey István, id. **1848 és 1849-ből.** Élmények és benyomások. Okiratok és ezek magyarázata. Tanulmányok és tört. kritika. Első kötet 2 frt 40 kr. Második kötet 4 frt. Harmadik (befejező) kötet 4 frt.

Grünwald Béla. **A régi Magyarország 1711—1825.** Második kiadás 4 frt.

— **Az uj Magyarország. Gróf Széchenyi István.** 4 frt.

Hamary Dániel. **Komáromi napok** 1849-ben, *Klapka* György honvédtábornok alatt 1 frt.

Honvédvilág. Szerk. *Kunsági* és *Potemkin.* 2 kötet 2 frt.

Horváth Mihály. **A magyarok története** rövid előadásban. Sajtó alá rendezte, bővítette s jegyzetekkel ellátta *Sebestyén* Gyula. Hatodik kiadás. 3 frt. Vászonkötésben 4 frt.

A **Franklin-Társulat** kiadásában Budapesten megjelent és kapható:

Hunfalvy Pál. **A székelyek.** Felelet a Székelyek scytha-hun eredetiségére 50 kr.

Kerékgyártó Árpád. **Tiz év Magyarország legujabb történetéből.** 1840—1849. Két kötet 3 frt. Kötve 4 frt 50 kr.

— **Hazánk évlapjai.** Magyarország történetének kortani átnézete 884—1849 5 frt.

Klapka György. **Emlékeimből.** Függelékül: gróf Teleki László levelei. A szerző fénynyomatu arczképével. 5 frt.

Kovács Lajos. **Gróf Széchenyi István** közéletének három utolsó éve 1846—1848. Két kötet. 4 frt.

Kuliffay Ede. **Magyarország története.** A legrégibb időktől korunkig. Vászonba kötve 1 frt 60 kr.

— **A szabadság hősei és vértanui.** Lapok a magyar történetből. Vászonba kötve 1 frt 60 kr

László Károly. **Napló-töredék** az 1849-diki menekülteket, internáltakat, különösen Kossuthot és környezetét illetőleg, Törökországban és az Amerikai Egyesült-Államokban. Kossuthnak a szerzőhöz intézett sajátkezű levelével. 2 frt.

Marczali Henrik dr. **A magyar történet kutfői** az Árpádok korában. 1 frt 20 kr.

Mikes Kelemen. **Törökországi levelei.** A szerző saját kéziratából életrajzi értekezéssel. Közli *Toldy* Ferencz. Vászonba kötve 3 frt.

Mocsáry Lajos. **A régi magyar nemes.** Észrevételek Grünwald Béla «A régi Magyarország» czimű munkájára. 2 frt 40 kr.

Pap Dénes. **Okmánytár Magyarország függetlenségi harczának történetéhez 1848—1849.** Első kötet 3 frt. Második kötet 3 frt 60 kr.

Pulszky Ferencz. **Deák Ferencz.** Jellemrajz 60 kr.

— **Életem és korom.** Két kötet. Második kiadás 5 frt.

Salamon Ferencz. **Magyarország a török hóditás korában.** Második kiadás. 2 frt. Vászonba kötve 2 frt 50 kr.

— **Az első Zrinyiek.** Czimképes kiadás. 3 frt. Diszkötésben 4 frt.

Szeremlei Sámuel. **Vallás-erkölcsi és társadalmi élet 1848 óta Magyarországon** 1 frt.

Szilágyi Sándor. **Erdélyország története,** tekintettel mivelődésére. Két kötet. Czímképes kiadás 4 frt. Diszkötésben 6 frt.

— **Vértanuk** a magyar történetből. Történeti tanulmányok 2 frt 50 kr.

Tankó János. **A forradalmak kora** és az ujabb állami átalakulások Második olcsó kiadás 80 kr.

Magyar történelmi emlékek. Kiadta *Szalay* László.

Gróf Bethlen Miklós önéletleirása 2 kötet 8 frt 40 kr.

Gróf Károlyi Sándor önéletleirása 2 kötet 8 frt 40 kr.

Vajda Emil. **Kossuth Lajos.** Elet- és jellemrajz. 48 képpel. Vászonba kötve 1 frt 40 kr.

Zichy Antal. **Eszmék, adatok, adomák Gróf Széchenyi István naplóiból.** 60 kr.

Zsilinszky Mihály. **Magyar hölgyek.** Történelmi élet- és jellemrajzok 1 frt.

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY
REFERENCE DEPARTMENT

This book is under no circumstances to be taken from the Building

form 410

